

COLECȚIA ROMANULUI ISTORIC

Riccardo Bacchelli

Moara de pe Pad

★★

Riccardo Bacchelli

Moara de pe Pad

Coperta de *H. Guttman*

RICCARDO BACCHELLI — IL MULINO DEL PO —
(Tomo secondo)

LA MISERIA VIENE IN BARCA

VI edizione 1963

Riccardo Bacchelli

Moara de pe Pad

vol. II

SĂRĂCIA VINE PE APĂ

Traducere de ŞTEFAN CRUDU

Bucureşti 1970

EDITURA UNIVERS

Capitolul întîi

ASEDIUL BOLOGNEI

Din totdeauna, după cît țin minte cei mai bătrîni, Guarda ferrareză a avut — și o păstrează încă și astăzi — o anumită particularitate sau ciudățenie, ca să spunem așa : biserica stă cu spatele la parohie și la enoriași.

Fațada privește, într-adevăr, către fluviu, iar între tăpșanul dinaintea bisericii și stăvilarul înalt și masiv, care se încovoaie acolo pentru a ocroti pintenul acela cutezător de pămînt, pătruns într-un cot al Padului, n-are unde să încapă un sat, oricît de mic ar fi. Casele, în cea mai mare parte, au răsărit deci în spatele bisericii, către cîmpie ; nu a fost însă întotdeauna astfel, căci pintenul înainta, mai departe și mai fără opreliște, în fluviul care făcea o cotitură mai largă ; și exista un prund destul de întins și de sănătos pentru ca pe el să se poată afla cîteva case și o cărămidărie, chiar dacă fluviul, cu prilejul marilor inundații, se umfla pînă stingea focul din cuptoare. I se spunea Fornace Guerra ; iar mîlul străvechi al Padului dă cărămizi de-o calitate excelentă. Dar pentru a cerceta vremurile acelea, nu-i de ajuns ținerea de minte a celor bătrîni. Vechile registre cadastrale indică bucăți de pămînt cultivate și clădiri pe care fluviul le-a înghițit de-o groază de ani, o dată cu prundul. Și, ca atare, cele mai multe case s-au înghesuit în spatele bisericii, pe măsură ce fluviul le încolțea tot mai de aproape ; iar biserica părea să le acopere, umile, cum își acoperă cloșca puii, cînd a zărit uliul.

Celui care venea însă dinspre Ro și dinspre Ponte della Pioppa, pe drumul de pe stăvilarul cel vechi, înainte de a

ajunge la cot şi la strîmtoarea fluviului, îi apărea în faţa ochilor o rămăşiţă din Guarda cea veche : un sătuc alcătuit din colibe şubrezite, încă şi mai umile, pitulate prin grădini şi pe cîte-un petec de ogor, ori printre pîlcuri de plopi, şi numit, în derîdere, Ghetoul Guardei. După asta, venea Piaţa Veche, rămăşiţă şi ea a Guardei de altădată, cu clopotniţa ei gata să se prăbuşească, pe jumătate îngropată în pămînt. Aceasta te ducea cu gîndul la vremuri şi mai îndepărtate, cînd — folosind-o drept post de observaţie militar — marele artilerist Alfonso şi bătăiosul cardinal Ippolito da Este puneau stăpînire pe galerele veneţiene în apele rîurilor Polesella şi Volano, în ale celor două Guarde şi-n ale Padului, cum ştie, de altfel, oricare cititor al lui Ariosto ; sau ca pe vremea cînd, pentru a trece Polesella, trupele imperiale ale prinţului Eugeniu, s-au războit cu oştenii regelui Franţei. Şi erau unii care pretindeau c-ar fi încă şi mai veche, ba chiar mult mai veche, socotind-o a fi fost un far de pe vremea cînd lagunele navigabile se întindeau pînă acolo.

Din Piaţa Veche pînă la biserică şi pînă în Guarda Nouă, se mergea pe un drumeag de ţară, numit Via Barchessa. Rămînînd deci clopotniţa destul de îndepărtată de biserică, paracliserul şi clopotarul se înţelegeau în timpul slujbelor prin semnale. Pe cealaltă latură a bisericii, la dreapta, se afla cimitirul ; şi nu era cel dintîi, după cum n-a fost nici cel din urmă, fiindcă mai tîrziu a fost mutat mai departe de apă, ca şi cînd fluviul, nemulţumit să-i înghesuie şi să-i hărţuiască într-una pe cei vii, ar fi voit să-i mute din locul lor şi pe cei morţi.

Pornirea asta a fluviului de-a nu-i lăsa să se odihnească pe cei morţi i se părea încă şi mai odioasă morarului Lazzaro Scacerni, care spunea :

— Cei vii n-au decît să se apere, căci de-asta sînt pe lume : morţii, însă, au dreptul să fie lăsaţi în pace.

— Parc-ai face vreo treabă numai cu spusul ! îi răspundeau cei din Guarda, dînd din umeri, jumătate rîzînd, jumătate supăraţi : Şi-apoi, cui să i-o spui ? Padului ?

— Cît despre mine, dacă e vorba ca fluviul să mă chinuie şi după moarte, ştiu că mi-ar conveni să mă ia cu el într-o bună zi, cînd o veni mare, şi să mă îngroape în nisipurile lui. Aşa, măcar, o să mor tot cum am trăit, ca morar de fluviu, adică.

Rîdeau de aceste dorinţe întunecate şi nesăbuite :

— Aici ne-am născut şi tot aici o să fim îngropaţi ; ce vrei să faci ?

— În regulă, cînd e vorba de voi ăştia, care v-aţi născut aici ; eu, unul, însă, nu. Pentru mine, cimitirul vostru înecat nu-i bun de nimic.

De la o vreme, prietenii din Guarda, şi mai ales cei doi Chiccoli, care locuiau în Ghetou, cu atelierul lor de cizmărie, ştiau că o teamă fără rost îl făcea pe Lazzaro să se-nfioare de groaza şanţurilor acelora în care, numai scurmînd pămîntul, începea să mustească apa. Nu era însă o necuviinţă să vii şi să le-aduci aminte de asta tocmai lor, celor din sat ?

A spune că în ţinutul Guardei nu putea fi vorba de linişte îndelungată nici pentru cei vii, nici pentru cei morţi, însemna să cobeşti în modul cel mai nenorocit, cu atît mai mult cu cît, după inundaţia de pomină din '39, fluviul începuse să roadă malul în spatele Guardei, pornind chiar de la Nogarole, unde se afla vadul lui *padron* Lazzaro, cu morile San Michele şi Paneperso. Trecuseră de-abia zece ani şi acele străvechi zăgazuri împreunate, de la Nogarole, de la Antonella, şi de la San Guglielmo, ajunseseră iarăşi zăgazuri adevărate, nu numai cu numele, adică stăvilare aflate direct pe mal, linse de firul apei, care dădea semne că o să macine şi prundul celui de-al treilea zăgaz, de la Fornace Guerra şi de la Guarda. Situaţia aceasta îi făcea pe oameni să-şi aducă aminte că îndiguirile de la Zăgazurile Împreunate erau slabe şi prăpădite. O ştiau şi o spuneau, cînd se ivea prilejul, celor de la Departamentul Apelor ; Lazzaro, însă, om cumsecade, ce-i drept, dar ciudat, voia parcă să cheme, cu adevărat, prăpădul asupra ţinutului. Şi auzindu-l cum blestemă, oamenii înălţau din umeri.

Nu-i mai puţin adevărat că în timp ce pe puntea morii se simţea în siguranţă şi vedea în forţa aceea năvalnică a fluviului un prieten aspru, dar sigur, Scacerni, pe măsură ce îmbătrînea, simţea că, pe uscat, aceeaşi forţă îl apăsa din toate părţile, ca un duşman mai mult decît samavolnic, viclean şi ticălos.

Privind Zăgazurile Împreunate, la poalele cărora fluviul rodea, rodea într-una, i se părea că descoperă cealaltă faţă a Padului, faţa liniştită şi prefăcută, pe care acesta o arăta celor de pe uscat, în timp ce aceea pe care i-o arăta lui, pe

moară, putea să fie cumplită, dar rămînea întotdeauna cinstită. Din '39 nu mai fuseseră inundaţii pustiitoare, iar asta îl neliniştea şi mai rău : cum aveau să reziste zăgazurile ? Îl încerca o nelinişte, ca în primii ani după ce se aşezase, ca morar nou, în vadul de la Nogarole, şi cînd un şir de ani buni şi liniştiţi îl făcuseră să se teamă că soarta o să-l doboare ca pe un nepriceput. Şi fără să-şi dea seama, priceput acum ca nimeni altul şi sigur pe meseria lui, îşi amintea de vorbele morarilor bătrîni de pe atunci, care-l scoseseră atîta din fire : că Padul trebuie să-l vezi şi rău, fiindcă altminteri nu ştii cine e ; c-o face pe bunul, ca să amăgească lumea, şi că are tot felul de revărsări, şi-aduce o mie de nenorociri.

— Ce credeţi că ştiţi voi ăştia care în '39 eraţi încă prea copii ca să puteţi înţelege ceva ?

Această ultimă întrebare le-o adresa celor tineri, care-l ascultau nerăbdători şi plictisiţi, în vreme ce bătrînii, chiar dacă se nelinişteau, n-aveau ce să facă şi-l ascultau ca vrăjiţi. Şi-atunci, de ce să-i scoată din răbdări pe unii şi să-i neliniştească pe ceilalţi ? Fiindcă lui Scacerni i-ar fi plăcut să vîndă proprietatea de la Ponte della Pioppa, să se elibereze de orice servitute faţă de uscat şi, împreună cu nevastă-sa, Dosolina, şi cu credinciosul Schiavetto, să se retragă pe puntea morii priponite în vad, alături de Cecilia Rei, stăpînă a morii Paneperso şi femeie deprinsă cu fluviul. Îmbătrînind, era ca o reîntoarcere, neliniştită şi fantastică, şi — pînă la urmă — neputincioasă, la duhurile şi la pornirile tinereţii. Pe moară, era destul să ridici ancora şi, trăiască libertatea !

Dar cum ar fi putut oare fie şi numai să discute una ca asta cu femeia aia a lui — cum spunea el, jumătate supărat, jumătate rîzînd — pierdută între găini şi purcei şi îndrăgostită de viermii de mătase ? Ca să nu mai spunem că se mîndrea tot timpul cu deşteptăciunea feciorului, adică a lui Giuseppe — Iepurele Vîrcolac — iar acesta, mai străin ca oricînd de viaţa de morar, îşi reluase, cu un nou avînt, îndeletnicirile lui negustoreşti. Astfel stăteau lucrurile la Guarda şi la Ponte della Pioppa, ca şi pe mori, ştiute şi răsştiute de către oricine cunoaşte povestea sau, mai bine spus, poemul Morii de pe Pad.

După întîmplările din '48, San Michele şi Paneperso rămăseseră pe malul veneţian, rechiziţionate de către austrieci, în timp ce republica era proclamată şi în Ferrara. După asta, Roma fusese asediată de către francezi, iar austriecii

pătrunseseră cu de-a sila în provinciile papale, pentru a reinstala stemele şi autorităţile papale, păstrîndu-şi însă puterea: lucru care, la Ferrara, unde, de altfel, ostaşii cezaro-crăieşti nu părăsiseră niciodată Fortăreaţa, s-a petrecut în '49, în prima jumătate a lunii mai.

Lunile acelea de sechestrare îi păruseră foarte lungi lui *padron* Lazzaro, care suporta greu vadul nepotrivit, ştiind noi mai de mult că San Michele fusese construit ca să lucreze pe partea dreaptă a apei; tot greu suporta şi ceea ce — pe malul celălalt — i se părea a fi un exil, dar, mai greu ca orice, suporta samavolnicia.

— Eu, spunea el, sînt supus al papii, iar nemţii ăştia n-au dreptul să-mi poruncească şi să facă astfel pe stăpînii, pe malul papii.

— Au puterea — obiecta Iepurele Vîrcolac cu vechea şi totodată noua lui blîndeţe ipocrită — atît pe un mal, cît şi pe celălalt; putere, asta au.

— Asta nu-i un motiv!

— Găseşte-mi dumneata un altul, mai serios.

— Eu unul ştiu că fluviul nu mi-a adus decît bine, chiar cînd a făcut pe răul. Iar fluviul nu e puternic?

— Ba bine că nu! Dar piciorul ăsta şchiop, cui i-l datorezi?

— Fluviul mi l-a rupt, însă chirurgul mi l-a schilodit! Fluviul e întotdeauna cumsecade, iar toate relele, intrigile şi nedreptăţile vin de pe uscat. Şi-are dreptate fluviul, cînd vrea să-l inunde.

Dosolina se amesteca şi ea:

— Voia lui Dumnezeu, Lazzaro, voia lui Dumnezeu.

— Da, da, fără îndoială; numai că oamenii o pun prea mult la încercare!

Fapt este că în lunile acelea, Iepurele Vîrcolac găsise pe malul celălalt şi ce să facă, şi motive de a lăsa să-i renască în suflet speranţa — cea mai îndrăgită dintre toate — de a putea cîştiga. Începuse prin a sta de vorbă cu austriecii din trupa de rînd, care veneau să macine grîu din poruncă militară, fără să le pese cîtuşi de puţin că moara era a unui supus al papii. Fiindcă abuzul îl îmbolnăvea de ficat, lui *padron* Lazzaro îi convenise ca el să fie cel care să stea de vorbă cu „ăia cu pantalonii vîrîţi în cizme". Deprins cu limba lor atît cît îi era de trebuinţă, Iepurele Vîrcolac, după ce-şi instalase carioara într-un grajd închiriat, împreună cu răpciugosul şi

istovitul de Fulger, începuse să dea tîrcoale prin Santa Maria Maddalena — dincoace de Lagoscuro, la capătul podului — unde intendenţa austriacă îşi avea birourile şi comandamentul pentru aprovizionarea Fortăreţei. Ca şi pe vremea cînd fusese furnizorul de grîu al Fortăreţei, se obişnuise din nou şi repede cu austriecii, pe care-i găsise îngrijoraţi de aprovizionarea aceea, cu atît mai grea în primele luni ale lui '49, cînd oraşul devenise republică, iar garnizoana Fortăreţei era ca şi asediată.

Iar cînd, la 19 februarie, rău-famatul general Haynau[1] pătrunsese cu forţa în Ferrara, ca să fixeze o despăgubire uriaşă, să ia ostateci, să pună impozite şi să fulgere cu ameninţări, el nu făcuse asta numai ca să răzbune insultele republicane sau ca să restabilească prin teroare prestigiul vulturului cu două capete, ci şi pentru a aproviziona Fortăreaţa. Ei bine, o anumită cantitate de saci cu făină, luaţi de către Haynau, fuseseră procuraţi de Iepurele Vîrcolac, care cunoştea meşteşugul, de loc uşor, de a-i convinge pe ţărani să scoată grîul din ascunzătorile în care-l făcuseră să dispară, din pricina numeroaselor răzmeriţe şi încăierări, în timpul cărora, cu un an înainte, malul ferrarez fusese tratat, mai mult decît o dată, ca un ţinut cucerit.

Se impuneau deci tratative îndelungate, prudente, căci mai întîi trebuia biruită neîncrederea ; pe urmă, dacă ţăranul voia să-şi scoată grîul cît mai tîrziu cu putinţă, încă şi mai tîrziu voia Iepurele Vîrcolac să scoată scuzii şi florinii. Era monedă papală, bună, dinaintea „constituţiei" lui Pius al IX-lea[2], cunoscută — aceasta din urmă — ţăranilor, numai ca o uneltire diavolească, aducătoare de monedă proastă ; era şi monedă împărătească, bună şi ea : pînă la urmă, scuzii şi florinii îşi făceau efectul şi astfel, Iepurele Vîrcolac fusese în stare să trimită generalului Haynau, la Santa Maria Maddalena, o încărcătură masivă de grîu. Tot trecînd într-o parte şi-n alta, peste podul de bărci de la Lagoscuro şi peste cel militar

[1] *Iulius Iacob von Haynau* (1786—1853), feldmareşal austriac, vestit mai ales datorită modului sîngeros în care, în 1848, a reprimat revoluţia din Ungaria.

[2] La 14 martie 1848, sub presiunea maselor populare, papa Pius al IX-lea s-a văzut silit să aprobe o constituţie, care garanta supuşilor statului pontifical o serie de drepturi, privind, mai ales, libertatea individuală.

de la Francolino, atît el, cît și Fulger ajunseseră de pomină prin toate locurile acestea, ca și în portul de la Polesella, care, dincolo, pe malul papal, se numea punctul de vamă de la Guarda.

Aici, trecerea se făcea cu un sistem străvechi : barca mare, în stare să primească și trăsuri ori căruțe grele, era legată de capătul liber al unei funii ancorate în mijlocul fluviului ; un șir de bărcuțe, eșalonate de-a lungul traseului, țineau funia deasupra apei, ca să fie mai sprintenă : manevrînd cu vîslele și cu cîrma, astfel încît curentul să împingă dinspre babord, barca se deplasa către tribord, și invers, în chip de pendul, și dintr-o pricină opusă celei care mișcă vasele cu pînze. În felul acesta, barca trecea de la un mal la celălalt, liniștită și în siguranță. Se născocise asta, pentru a nu se întinde cabluri peste fluviu care să stînjenească navigația, și era un lucru ingenios și simplu ; încet, dar fără să-i displacă Iepurelui Vîrcolac, care, din fire, nu fusese niciodată grăbit și era obișnuit să mediteze la interesele sale în timpul drumului.

Un alt punct de trecere, mai rapid, era chiar cel de la Guarda, și ducea la plaja de la Fornace Guerra ; trecerea se făcea însă cu o bărcuță cu vîsle, și slujea numai pentru cîte două-trei persoane, sau pentru mărfuri cu greutate și volum mic. Se numea, aceasta din urmă, vadul cel mic de la Guarda, iar la locul de debarcare, pe prund și aproape de apă, se afla hanul unui anume Orlandini, care adăpostea pichetul de vameși, detașat de la postul de vamă : doi oameni și un caporal. Dacă despre hangiu, om uns cu toate unsorile și poreclit Dinte-de-șoarece, căci se credea că numai șoarecele ar fi în stare să roadă atît de ușor încît să nu-și trezească victima, dacă despre hangiu, așadar, se spunea că era tăinuitor de contrabandiști și corupător al vameșilor, fapt ce nu avea în el nimic neobișnuit, e totuși sigur că hanul, izolat cum era, nu avea alți mușterii în afara celor cîțiva care, în așteptarea bărcii, cereau un pahar cu vin nu prea bun. Hangiul se plîngea de sărăcie, iar țăranii, care-l cunoșteau drept om cu bani și cămătar, își băteau joc de văicărelile lui. Lumea mergea la hanul „Barchessa“, din Piața Veche. De cîtva timp, o cafenea din spatele bisericii începuse să-i facă concurență hanului, dar la cafenea nu se duceau decît cei tineri : Scacerni, împreună cu cei vîrstnici, preferau hanul rămas tot timpul, din tată-n fiu, proprietatea aceleeași familii de hangii, care-și

lăsaseră moştenire odăiţa afumată şi plină de muşte, vinul bun, înfăţişarea slinoasă şi rotofeie, precum şi vîna aceea de filozofie moralizatoare, care le adusese porecla de Sapienza. Sapienza, tatăl de familie ; ăla al lui Sapienza, feciorul, şi aşa mai departe, în linie de primogenitură. Şi se succedau, atît de asemănători, încît, privindu-i, puteai să confunzi vremurile şi generaţiile.

Orlandini, Dinte-de-şoarece, era proprietarul bărcii şi administra trecerea ; un om tăcut, cînd nu se pierdea în văicăreli ; şi, afară de tînguitul acesta veşnic, nimic nu-ţi îngăduia, privindu-l, să bănuieşti şiretenia aceea deosebită, pe care i-o atribuiau consătenii ; fiindcă lui totul îi mergea prost, fiindcă hanul era pustiu, fiindcă barca nu-şi scotea cheltuielile, şi aşa mai departe. Iar dacă era adevărat că, datorită contrabandei şi cametei, cîştiga sumele uriaşe despre care vorbea lumea, tot atît de adevărat era şi că se pricepea să le ascundă cu măiestrie. Faţă de *padron* Lazzaro, Dinte-de-şoarece se arăta respectuos ; şi fiindcă Scacerni nu-i ascundea dispreţul, respectul acela era cea mai straşnică justificare a aversiunii sale de om sincer.

Cizmarul Chiccoli şi nevastă-sa, Venusta, îmbătrîniseră mult. El continua să-şi arunce ochii după femei, dar aceştia îi lăcrimau, ca prostiţi, şi nu era un spectacol frumos ; ea avea bătăi de inimă, iar picioarele n-o mai duceau acolo unde morăcănoasa ei inimă bună ar fi vrut să alerge, ca altă dată, să-şi ajute şi să-şi dojenească aproapele. Numeroşii lor copii se făcuseră mărişori, iar cel mai vîrstnic stătea în atelier împreună cu taică-său, ca să împungă cu sula, pe cînd ceilalţi se duceau sau se pregăteau să se ducă la muncă, pe ogoare ori la lucrările de săpare a canalelor. Pînă şi fata cea mai mică era tocmai bună de măritat ; iar *padron* Lazzaro se apucase să-l întrebe pe Schiavetto :

— De ce să nu o iei tu ?

— Deocamdată nu mă gîndesc să mă-nsor ; răspunsese argatul, care, luat pe neaşteptate, nu găsise un răspuns mai bun.

— Deocamdată ? Băiete, dacă mai aştepţi puţin, o să fii mai bun de bunic decît de tată.

— Nu vreau, ce să mai vorbim.

— Mă mir. Fata, fără să fie prea frumoasă, e plăcută ; are ceva din mintea şi din bunătatea maică-si ; are ceva şi

din firea muşcătoare a lui taică-său, atît cît să nu-i strice, potrivit şi cu măsură ; a fost crescută frumos ; e vrednică ; ce mai vrei ? N-are zestre ; în privinţa asta, pe lîngă interesul tău, ai face şi o faptă bună, iar astea nu rămîn niciodată nerăsplătite. Şi-apoi, uită-te la mine : am avut eu vreun motiv să-mi pară rău că m-am însurat fără zestre ? Pîine şi muncă, pentru ea şi pentru tine, ţi-asigur eu.

Lazzaro Scacerni amestecat în peţitorii ! Însemna că îmbătrînise de-a binelea. Iar Schiavetto se pierdea şi nu ştia cum să iasă din încurcătură, cu atît mai mult cu cît însăşi Cecilia Rei îl îndemnase la căsătoria aceea ; şi-l durea inima văzînd-o cît de departe era fie chiar de a bănui patima aceea veche de-atîţia ani, pe care singuri *padron* Lazzaro şi ea n-o cunoşteau.

Padron Lazzaro ajunsese să nu mai sufere nimic şi pe nimeni, afară de Cecilia pe care o iubea tot mai mult. Îi spuse deci lui Schiavetto, cu supărare în glas :

— Dai cu piciorul norocului, dacă n-o iei de nevastă pe fata lui Chiccoli ; să nu spui însă că ţi-a lipsit un sfat bun.

— Ba vă şi mulţumesc, şi-o să vă fiu veşnic recunoscător.

— Cîte prostii te face să săvîrşeşti o zestre ! Din dragoste pentru zestre, bărbatul se-nsoară cu cea rea şi n-o ia pe cea bună. Nu te credeam şi pe tine tot astfel.

— Dar v-am spus doar că nu e din pricina zestrei !

— Şi-atunci, din ce pricină e ? Ai văzut tu că fata ar avea vreun cusur ? Spune-l, dacă l-ai văzut ; nu sta acolo ca o mumie, căci, pînă la urmă, o şi insulţi !

— O insult eu ? Mă gîndeam la ea de parcă nici n-aş fi ştiut că există pe lume !

— E semn că n-ai ochi buni.

Iar lui Schiavetto, de-atîta supărare, aproape că-i păru rău — şi era pentru prima oară în atîţia ani — că pusese piciorul pe San Michele. Ca să iasă din încurcătură, spuse că piatra mergea în gol ; şi iată că lui *padron* Lazzaro, a cărui ureche fină, numai cu cîteva luni înainte, nu s-ar fi putut înşela cîtuşi de puţin, i se întîmplă acum şi una ca asta, astfel că rămase uluit şi spuse :

— Merge în gol ? Nu mi se părea...

Din aceeaşi pricină i se întîmpla şi să-i întrebe pe oameni de ce se apucaseră cu toţii să vorbească în şoaptă. Degeaba spunea că devenise vrăjmaş al uscatului şi c-ar fi vrut să se

retragă pe moară ; probabil că tocmai frigul, umezeala şi neajunsurile iernii pe bordul lui San Michele îl făcuseră tare de urechi şi-i înteţiseră unele dureri la încheieturi, pe care nu voia să le recunoască.

Spunea, în schimb, că luminile noptatice, ivite pe cer către sfîrşitul anului precedent, vesteau lumii tot felul de nenorociri ; iar cînd i s-a îngăduit să se înapoieze cu moara în vadul cel vechi, şi şi-a regăsit la Ponte della Pioppa, şi nevasta, şi casa, şi patul, în loc să se bucure, a început să pretindă că dormitul între patru pereţi, la loc închis, îl împiedecă să respire şi că duhoarea grajdului îl supără. La ţară, ce să mai vorbim, îl plictisea totul, începînd cu dragostea nevestei faţă de muncile cîmpului ! Şi-a fost deajuns ca fluviul să se umfle un pic, pentru ca el să susţină că îl ducea în spinare, sau, mai bine spus, pe piept, şi că nu se găsea la largul său decît pe moară, în intimitate cu fluviul. Şi-apoi luminile acelea noptatice, ca şi aurora boreală din 18 decembrie '48, vesteau, fără îndoială, cine ştie ce nenorocire.

— Cum adică ? spuse Dosolina. N-am avut destule ?

— Habar n-am.

— După mine, asta aduce a erezie.

— Şi de ce ?

— Fiindcă şi dac-ar fi aşa, ar trebui să-l laşi să se gîndească la asta pe Cel în drept, pe Cel care trimite pedepse şi îndurare.

— O fi...

— Ce-i aia : o fi ?

— Ai dreptate, dar mi-a intrat în cap că într-o bună zi Padul o să vrea să rupă *zăgazurile împreunate*, şi-atunci, o să vezi ce-o să fie !

— Ferească Dumnezeu !

Dosolina păli numai gîndindu-se la asta, de teama pagubelor pe care le-ar fi suferit ogorul ei ; rupînd Zăgazurile Împreunate, Padul năvălea, într-adevăr drept peste Ponte della Pioppa : era în joc însăşi viaţa, afară de pagube. Soţul însă se arătă în stare să-i împărtăşească temerile, ba chiar, se supără, văzînd cum, după ce începu să treacă în revistă, agitată, bunurile şi prosperitatea proprietăţii sale, ea ajunse, în scurt timp, să-şi uite spaima, cuprinsă de orgoliul gospodinei : puii, porcul, vitele, culturile, grînele gata de seceriş, recoltele, viermii de mătase şi toate celelalte.

Şi fiindcă el o asculta, rîzîndu-şi în barbă cam supărat, iar apoi aduse iarăşi vorba despre năstruşnicia aceea care-l făcea ca pe uscat să nu se mai simtă la largul său nici măcar în cimitir, Dosolina îşi aminti atît zilele îndepărtate şi înspăimîntătoare, cît şi nopţile de chin şi de patimă, de pe vremea Raguzanului. Şi spuse :

— Lazzaro, eu, una, cred că sfînta aia de Maica Eurosia ar zice că nu faci bine frămîntîndu-te astfel.

— Dar nici nu-s lucruri care să merite — îi răspunse el cu o ridicare din umeri bruscă, dar neliniştit — care să merite, zic, să tulbure sufletul ăla sfînt.

Şi totuşi, Dosolina suferea, şi-i spunea Venustei :

— Omul ăla nu mai e el.

— Mi se pare şi mie schimbat, dar nu cine ştie cît.

— Ba prea din cale-afară. Teamă mi-e să nu clocească vreo boală.

— Hei, draga mea, dar anii nu sînt şi ei tot o boală ? Dă-ne voie să vorbim, nouă — atît lui *padron* Lazzaro, cît şi mie — care avem ceva mai mulţi decît dumneata.

Dosolina rămînea însă nesigură şi neliniştită, ba chiar necăjită şi bănuitoare, deşi fără să cunoască pricina.

Cu bărbaţii dincolo de fluviu — şi nu c-ar fi fost cine ştie ce depărtare, dar o sporeau împrejurările şi temerile — iarna, petrecută de una singură, i se păruse şi ei lungă şi chinuitoare. În ce-o privea, faptul de a se fi aflat singură, după atîţia ani de căsnicie, avusese cu totul alte urmări decît pentru bărbat. Dormitul acela de una singură, fără soţul ei — lucru cu care nu mai era obişnuită, de-atîta vreme — o mîhnise şi-o plictisise, şi-i strecurase frig în suflet şi în oase. Nu era vorba, fără îndoială, de dragostea trupească, fiindcă aceasta era ceva din alte vremuri şi nu se mai petrecuse de mulţi ani între cei doi soţi bătrîni. Dar tot poftă trupească era şi asta, izvorîtă dintr-un simţămînt liniştit şi puternic înrădăcinat în trupurile ce dormeau şi respirau laolaltă, în patul comun. Chiar asta şi-o spunea ea singură, şi i-ar fi plăcut să i-o spună şi lui :

— Dormind singură, parcă-mi îngheaţă sîngele.

Şi iată că bărbatul i se înapoiase înstrăinat din pricina acelor temeri năstruşnice, care-l tulburau şi îl neliniştea. Iată că voia tot mai des să doarmă la moară. De n-ar fi fost o nebunie, s-ar fi gîndit ca nu cumva cu o alta

— Doamne iartă — să se arate ceva mai tinerel decît cu ea ! Alungă îndoiala absurdă şi josnică, dar rămase totuşi geloasă : geloasă pe fluviu, pe moară şi pe Cecilia Rei, fiindcă atunci cînd aceasta vorbea cu Lazzaro de treburi morăreşti, el, nu numai că nu strîmba din nas, dar o şi asculta şi-i răspundea atent, însufleţit şi cu plăcere ; în schimb, pe ea o asculta distrat, strîmbînd din nas şi adresîndu-i o singură laudă, rece şi grăbită :

— Bine, bine : ce faci dumneata, e bun făcut. Eşti o femeie deşteaptă, Dosolina, iar cîmpul e treaba dumitale.

Pentru o piatră care nu mergea cum trebuia, pentru un mecanism care se îmbuca prost, îl vedeai gata să stea de vorbă, să vadă ce era de făcut şi să se scoale înainte de răsăritul soarelui ca să se ducă să le repare ; şi, colac peste pupăză, se gîndea Dosolina, mai erau şi ale unei străine, ba chiar ale unei intruse. Cînd era însă vorba de grîul ameninţat de rugină, de molima găinilor, care se îmbolnăvesc atît de uşor, ori de pesta porcină — ferească Dumnezeu ! doar erau toate, bunuri ale lui, şi ale nevestei, şi-ale feciorului — răspundea :

— Să nădăjduim c-o să fie bine, iar de-o fi rău, să ne împăcăm cu gîndul acesta încă de pe acum.

— Altceva, prin urmare, n-ai de spus ?

— Şi cam ce-ar trebui să spun ?

— Nu ştii că dacă dă boala în porci, nu există nici un leac ? Oricîţi ai avea, ţi se îmbolnăvesc toţi ; şi cîţi se îmbolnăvesc, atăţia şi mor.

— N-are rost să te împotriveşti, cînd e vorba de boli fără leac.

— Aşa va să zică ? Aş vrea să te-aud dacă ar fi vorba de moară ! Dumitale nu-ţi pasă de altceva afară de copil şi de fusul morii. Afurisitele de San Michele şi de Paneperso !

— De-aici încolo, bătrînico, rîdea el şiret, trebuie să mă iei aşa cum sînt : ca pe ciuma porcilor.

Grozavă noutate : aşa cum era ! Altceva o înrăia însă pe geloasa Dosolina şi-o chinuia, făcînd-o să nu scoată o vorbă, să ţină totul în ea, să se consume, iar asta era purtarea feciorului. Începuse iarăşi să se îndepărteze de casă, mai rău decît înainte ; mai dădea şi pe-aici din cînd în cînd, ca să ia ceva în gură, ori ca să petreacă o noapte, întocmai ca la han, cu deosebirea că aici economisea plata ; pica seara tîrziu

și pleca din nou înainte de revărsatul zorilor ; iar mai apoi afla totdeauna că fusese adus acasă de un bîlci, de un tîrg, de un hram de prin vecinătate, ori de vreo afacere pe care se grăbea s-o încheie, pentru a face speculă cu cereale. Din dragoste față de maică-sa, nu, niciodată. Iar în cele cîteva ore petrecute acasă, atitudinea sa era cum nu se poate mai indiferentă, mai nepăsătoare, atent numai la interminabilele socoteli pe care și le ținea într-un carnet soios. Iepurele Vîrcolac se arăta chiar supărat din pricina mîncărurilor pe care maică-sa le pregătea cu toată grija și pe care el le socotea acceptabile, cel mult, ca „bucate pentru țărani" ; și își arăta disprețul neînvrednicindu-i pe ceilalți aproape cu nici un cuvînt.

— Mai bine, spunea tatăl, căci dacă vorbește, te-apucă furia.

Mama însă, fără s-o spună și aproape fără să și-o spună nici chiar ei, nădăjduise că suferințele, dezastrul și fuga din Ferrara, în '48, îl vindecaseră și-l aduseseră înapoi acasă pentru totdeauna pe fiul acela, iubit cu un fel de patimă maternă nelegiuită, care face ca unii copii să iasă niște stricați. Iar acum suferea urmările și pedeapsa cea mai obișnuită a acestui soi de iubire, adică nerecunoștința odraslei ; cu toate astea, se încăpățîna să-l socoată tot copil și n-avea cu cine să-și împărtășească durerea, fiindcă bărbatul, fără nici un ocol, îi spunea :

— Dumneata ca mamă, l-ai crescut cum ai găsit de cuviință. Acum îl ai cum l-ai vrut, adică un egoist.

Și astfel Dosolina nu putea nici să-și exprime mîhnirea, nici să se îmbufneze. Acum ura și ea veșnicele afaceri ale „băiatului" și i se păru că are destule motive ca să recurgă la autoritatea preotului din Guarda, *don* Giuseppe Romagnoli :

— Băiatul ăla, *don* Giuseppe, o ia razna ; nu respectă nici măcar ziua Domnului. Spuneți-i dumneavoastră că trebuie să serbeze duminica și celelalte sărbători religioase.

— Am să-i spun, firește. Ziceți-i să treacă pe la casa parohială.

Ce răspunse însă Iepurele Vîrcolac ?

— N-am timp să mă duc la casa parohială.

Interesul, cîștigul ! N-avea timp să se îngrijească de suflet ? Dosolina se făcu luntre și punte pentru a-i pune față-n față,

la Ponte della Pioppa, pe cel năpădit de treburi şi pe preot, care începu să-l mustre cu gravitate :

— Frumoase lucruri mi-e dat s-aud despre tine, Peppino ! Pretinzi — mi se spune — că n-ai vreme să-l asculţi pe parohul tău, care vrea să-ţi vorbească despre interesul acela care trebuie să le întreacă pe toate celelalte. E-adevărat ?

— Ce anume ?

— Că n-ai timp să-mi dai ascultare ? Eşti surd ?

— E foarte adevărat că n-am timp, şi nu sînt surd.

— Aha, aşa se răspunde ? Aici am ajuns ?

—Răspund ce-i adevărat.

—Aşa ? Îţi aminteşti însă cel puţin că există un interes mai presus decît oricare altul ?

— *Don* Giuseppe, eu vă respect şi vă cinstesc, dar hai să punem punctul pe i. V-a vorbit maică-mea, sărăcuţa, şi trebuie s-o înţelegem. V-o fi spus iarăşi năzbîtiile ei obişnuite.

—Năzbîtii ? Află că...

— Aflaţi dumneavoastră, *don* Giuseppe, că eu, unul, tocmai interesul ăla de care îmi vorbiţi îl slujesc.

Preotul rămase încremenit şi-i spuse :

— Pe mine mă-nveţi ? Dumneata vrei să-mi ţii mie o predică ?

— Nu mi-aş îngădui-o, fiţi sigur : vreau numai să mă explic şi să mă scuz, dacă e cazul.

— S-auzim, atunci, scuza.

— Ajung două cuvinte, iar dacă n-ar fi vorba de dumneavoastră, adică de parohul meu, mi le-aş cruţa şi pe alea, fiindcă principiul meu este să nu-mi pierd vremea cu cei neştiutori.

Dosolina, care stătea într-un colţ al bucătăriei, prefăcîndu-se că nu ascultă, nu se mai putu stăpîni :

— Iar neştiutorii ăştia, care-or fi ?

— Găina care cîntă — răspunse obraznicul, fără să-i facă cinstea de-a se întoarce spre ea — este tocmai cea care a ouat. Să revenim la oile noastre, *don* Giuseppe. Cine este vrăjmaşul papii şi al religiei ; cine l-a silit pe Sfîntul Părinte să fugă din Roma ; cine a întemeiat republica vrăjmaşilor Bisericii ; o să-mi spuneţi chiar dumneavoastră cine e, şi aflaţi că mai porunceşte încă în Roma, în Bologna şi chiar în Ferrara, cu toate că aici există Fortăreaţa, în stare să-l pună cu botul pe labe, ca în februarie care-a trecut, cînd,

după cum se știe, au fost de ajuns trei salve de artilerie. Spun ceva rău ?

— Pînă aici nu, recunoscu preotul, stînjenit de-atîta înfumurare.

— Mă bucur să vă aud vorbind astfel. Acum, spuneți-mi însă, tot dumneavoastră, cine-s prietenii Bisericii, cei care într-una din aceste zile, curînd — și va fi cu atît mai bine, cu cît va fi mai curînd — vor trece Padul și nu va fi prima trecere, dar va fi prielnică pentru a pune lucrurile la locul lor, pentru a face dreptate, pentru a-i da puterea celui care, prin voința lui Dumnezeu, trebuie să poruncească și să se facă ascultat, pentru a-l aduce iarăși pe papă pe tron și în biserica Sfîntului Petru : nu-s nemții ? Spun ceva rău ?

— Deocamdată nu, n-aș putea spune asta.

— Atunci, am terminat. Faptul că „găliganii" sînt gata să vină dincoace de Pad, să pedepsească republica, e un secret pe care-l știu toți, dar trebuie să rămînă un secret. Și faptul că pentru expediția asta au nevoie de grîu și că eu sînt unul dintre cei care li-l procură, îl știe, de asemeni, toată lumea, afară de maică-mea ; nu are însă nevoie să-l știe, dar trebuie să se deprindă să tacă din gură și să nu-și mai facă griji dacă plec, dacă rămîn, dacă fac ori nu fac un lucru și nici unde sau cînd îl fac ! Vorbesc lămurit ? Dumneavoastră însă, *don* Giuseppe, sînt dator să vă spun ceva, ca la spovedanie : grîul ăsta trebuie găsit repede și cei care poruncesc în Santa Maria Maddalena mă zoresc ; iar cînd ești în război, încetezi oare să lupți în zilele de duminică și-n celelalte sărbători legale ? La fel și eu, cinstesc sărbătorile muncind pe brînci ; și e o faptă bună, o spun ritos ! O să fie timp și de odihnă, după reinstalarea papii la Roma. Am greșit ?

— N-aș putea să mă pronunț, iar dacă lucrurile stau așa cum le înfățișezi tu, chiar că n-aș putea să mă pronunț.

— Mi-e destul. Cît despre dumneata, mamă, spun iarăși că neștiința te scuză întîia dată, dar n-ar mai fi o scuză a doua oară, fiindcă — bagă-ți bine în cap — e vorba de lucruri care nu trebuie discutate cu nimeni. Ne-am înțeles ? Lacăt la gură.

— Vai, cît despre mine, fii sigur ! spuse ea.

— Foarte bine, și să nu mai pomenim de asta.

Jumătate îndurerată şi jumătate intimidată, cuprinsă şi de uimire, dar şi de respect, Dosolinei, în schimb, i se înoda vorba în gură, căci începea să simtă o nouă şi mai adîncă admiraţie pentru minunea aceea de fecior, ajuns astăzi şi războinic.

II

Nu-i cazul să ne închipuim că o asemenea autoritate, asemenea cunoştinţe şi nişte vorbe atît de miezoase s-ar fi ivit din senin în mintea Iepurelui Vîrcolac. Fusese altcineva care i le băgase în cap, chiar în zilele în care austriecii se pregăteau să pătrundă în provinciile papale şi să instaureze cîrmuirea legitimă, strîngînd tocmai în acest scop, oameni şi provizii, la Santa Maria Maddalena. Într-adevăr, numai cu cîteva zile înaintea convorbirii cu preotul, ducîndu-se să raporteze la Biroul Intendenţei cu privire la unele probleme legate de îndatoririle sale, se auzise strigat :

— Hei, hei, pe cine ţi-e dat să revezi !

Uluit, se uita cu ochii holbaţi la cel care-i vorbea astfel şi care, deşi nu mai era tînăr, trebuia să fie un bărbat sprinten şi puternic, vînjos, după cum se şi arăta, cînd îl priveai, în uniforma elegantă de ofiţer austriac. Faţa îi era foarte urîtă, întunecată de fiere şi ofilită de o paloare verzuie, încreţită de un păienjeniş de riduri în veşnică frămîntare, lăsînd să se remarce, prin contrast, fixitatea străpungătoare a unei priviri batjocoritoare şi mînioase, şerpeşti, plină de un neasemuit dispreţ. Privirea aceasta, care-l făcea să se simtă prost pe cel care-o întîlnea, Iepurele Vîrcolac îşi dădu seama că o mai văzuse şi-n alte dăţi ; dar uniforma, chipiul, favoriţii, bărbia rasă şi mustăţile după recenta modă militară austriacă, împreună cu musca dintre buză şi bărbie, şi, mai presus de orice, zăpăceala, nu îi îngăduiau să-l recunoască, cu atît mai mult cu cît nu prea era în stare să reţină figurile. Şi gîndindu-se : „Unde-am mai văzut mutra asta ?“ spuse, descoperindu-se respectuos :

— Cu mine vorbiţi, domnule ofiţer ?

— Dar cu care altul, dacă sîntem singuri ?

— Într-adevăr...
— Nu mă recunoşti, aşadar ?
— N-aş şti... n-am această cinste.
— Înseamnă că nu-ţi aminteşti fizionomiile : e o lipsă mare.
— Îmi pare rău.
— Nu-ţi mai aminteşti, deci, că m-ai văzut la Ferrara, în casa mătuşii tale, Argia Malvegoli, împreună cu baronul Flaminio, înainte ca acesta să fi fost trimis pe lumea cealaltă, cu ajutorul a patru lovituri de cuţit ? E-adevărat că eram mai totdeauna travestit, ca să mă feresc de ticăloşii ăia de liberali, dar nu credeam că am un chip atît de uşor de uitat.
— Vai de mine, domnul conte Alpi, respectele mele !
— Chiar el. E-adevărat că ultima dată cînd m-ai văzut, mă înfăţişam făcînd pe chiorul şi cu ditamai barba de vagabond de stradă, e vorba de-atunci cînd m-ai condus pînă la graniţa ducatului D'Este.
— Mi-e ruşine, domnule conte, de slaba mea ţinere de minte.
— Nu contează, şi ca să-ţi arăt că stau mai bine decît tine, mi-aduc aminte că în seara aceea mi-ai făcut un mare serviciu.
— Fleacuri, care nu merită ca domnul conte să-şi amintească de ele.
— Şi fiindcă veni vorba de bărbi — spuse Alpi, pe neaşteptate — taică-tău mai are şi acum claia aia uriaşă de păr în chip de liberal revoluţionar ? Precum vezi, am într-adevăr o memorie bună.
— Uimitoare, domnule conte.
— O are şi-acuma ?
— Şi-acuma.
— Cînd n-o s-avem altceva mai bun de făcut, o să i-o tăiem.
— Cum porunceşte domnul conte.
— M-a supărat rău, taică-tău, atunci !
— Şi de asta îmi pare într-adevăr rău.
— Lasă, lasă, că-mi eşti şi tu o poamă ! În orice caz, barba lui taică-tău o să stea cîtva timp liniştită. O s-avem — şi spunînd asta, rînjetul lui Alpi se sălbătici în chip sinistru — o s-avem mai întîi de încheiat cu totul alte socoteli ; gîturi o s-avem, nu bărbi, gîturi de alungit în lanţul spînzurătorii, gîturi de tăiat cu coasa ghilotinei ! Nu-i oare ghilotina o născocire revoluţionară ? Liberalii şi revoluţionarii n-o să

aibă deci de ce să se văicărească, dac-o să lucreze pentru ei.

— Cu tot respectul pentru domnul conte, cred că pot garanta că barba tatălui meu nu vrea să fie un simbol politic.

— La fel cred şi eu, dar, chiar aşa, tot nu-i stă bine. Simbol sau nu, bărbile trebuie să dispară, căci Paşopt s-a terminat şi bate-acuma ceasul judecăţii. Ce-aţi crezut că sînteţi, voi, ăştia de dincolo de Pad ?

— Eu unul n-am crezut absolut nimic, domnule conte.

— V-aţi închipuit, ticăloşilor, că republica o să dăinuie mult timp ? Huzurul e pe sfîrşite, zăpăciţilor !

— Asta mi-am spus-o şi eu întotdeauna.

— Dar ia stai : ce-nvîrteşti prin părţile astea ?

— Cu modestie, ca un sărăntoc ce sînt, procur grîne pentru aceşti domni militari.

— Aşa ? Nu mă-nşelasem deci socotind că nu-ţi lipseşte o oarecare judecată sănătoasă.

— Fac pe misitul, iar interesul meu e să-l slujesc pe cel care mă plăteşte cu bani buni.

— Bine, sînt mulţumit că te-am întîlnit şi vreau să stric o vorbă bună pentru tine pe lîngă ofiţerii ăştia de la intendenţă.

— Sînteţi prea bun, domnule conte.

Virginio Alpi nu era conte, dar lăsa să i se spună astfel, nu atît din vanitate, cît fiindcă-i era de folos, şi mai ales fiindcă adulaţia era pe placul unuia ca el, care-şi dispreţuia aproapele, căci în felul acesta aproapele se umilea. Înşelătoare deci — el fiind însă conştient de înşelăciune — adulaţia îi plăcea încă şi mai mult, samavolnicia fiind pentru el nu numai un calcul, dar şi o plăcere perversă. Iar dacă în istoria sau, mai bine spus, în cronica poliţienească şi judiciară a pontificatelor lui Grigore al XVI-lea şi al lui Pius al IX-lea, Virginio Alpi, clericul „gregorian“, iar apoi funcţionar pontifical şi agent politic austriac, rămîne ca un răzvrătit turbat şi ca un prevaricator de rînd, în sfera sa el şi-a exercitat înclinarea către abuzuri cu o furie dezlănţuită, vrednică, în ce-o priveşte, de delirul despotic, care îi zămisleşte pe tirani.

Deocamdată, aşteptînd să-l vadă la treabă pe feciorul lui Scacerni, el puse într-adevăr o vorbă bună, spre a-l recomanda la intendenţa militară, unde şi-aşa de altfel toată lumea era mulţumită de vrednicul speculant de grîu.

Cînd, cu zece luni înaintea acestei întîlniri, Scacerni-fiul îi făcuse serviciul pentru care se arăta acum recunoscător, Alpi fugea, fiind căutat cu moartea de către ura patrioţilor, în ochii cărora trecea drept principalul motor al „marii conjuraţii", care era pe cale de-a se urzi, în scopul masacrării liberalilor, cu prilejul primei aniversări a amnistiei lui Pius al IX-lea. În legătură cu acest fapt, ca şi cu sfîrşitul nenorocit al sus-amintitului baron Flaminio, trebuie să-l trimitem pe cititor la prima parte a acestei povestiri, intitulată *Dumnezeu să te ocrotească*, spre a-şi reaminti cele cîteva fapte de care e nevoie pentru ca povestirea să meargă mai departe, dar mai ales pentru a arăta în ce fel se petrecuseră lucrurile.

În timpul acelor zece luni, fugit în Austria, Virginio Alpi intrase în armata cezaro-crăiască ; şi nu încape îndoială că întrucît obţinuse repede gradul de căpitan, iar apoi pe cel de maior, însuşirile lui active, de altfel cu neputinţă de negat, fuseseră pe deplin recunoscute, iar acum era ataşat pe lîngă statul major al mareşalului locotenent Franz von Wimpfen, care pregătea corpul expediţionar pentru provinciile pontificale. Alpi era în serviciul intendenţei, şi chiar faptul acesta explică interesul arătat faţă de Iepurele Vîrcolac, căci recunoştinţa nu numai că n-ar fi fost de ajuns, dar — fiind vorba de un sentiment nobil — s-ar fi distrat, bătîndu-şi joc de el. De data asta însă ea îl slujea, iar el era prea rafinat pentru a nu face caz de ea, atunci cînd îi era de folos. Şi, ca să spunem adevărul, scrisorile de recomandare ale baronului Flaminio, fostă căpetenie a partidului austrofil poreclit Ferdinandea — şi înjunghiat pentru asta în Ferrara — îl introduseseră, ce-i drept, pe lîngă autorităţile cezaro crăieşti ; ca să-şi asigure o carieră, în împrejurările acelea, îi erau de ajuns firea neobosită şi inteligenţa practică, de loc comune, precum şi ura faţă de liberalii de orice fel, care era unică.

E adevărat, fiindcă am amintit de el, că baronul Flaminio, investit cavaler al ordinului lui Cristos de către Pius al VII-lea şi făcut baron austriac de către Metternich, trecuse şi el Padul cu austriecii ; însoţea însă un papă în care lumea catolică admira şi venera persoana augustă şi sacră a celui prigonit de Napoleon ; reintra de asemeni, într-o ţară care, de pe urma stăpînirii napoleonice, se alesese aproape numai cu birurile, nu puţine şi nici uşoare ; iar înapoierea şi reinstalarea suveranilor legitimi apăreau, în ochii popoarelor

istovite şi sleite de cumplitul despotism militar napoleonian din ultimii ani, drept răscumpărarea şi revendicarea libertăţii, a independenţei, a vieţii chiar, după ce tentativa imperială — aşteptînd să devină, în viitor, un atît de puternic ferment istoric al naţionalităţilor moderne europene — nu făcuse deocamdată altceva decît să le desfiinţeze, să le lovească, să le înăbuşe, datorită cuceririi, datorită confiscărilor, datorită represiunilor, datorită înseşi reformelor administrative — violente, chiar cînd erau bine gîndite — datorită tîrguielilor abuzurilor şi împărţelilor diplomate. În însuşi teritoriul regatului Lombardiei, stăpînirea austriacă restaurată căpătă o înfăţişare înşelătoare datorită amintirii bunei cîrmuiri tereziene şi a ceea ce mai exista încă din civilizaţia aceea austriacă — italiană, în cea mai mare parte — care-a fost totuşi una dintre genialele creaţii istorice şi umane ale veacurilor al şaptesprezecelea şi al optsprezecelea. Deşi realitatea era cu totul alta, ea se afla încă ascunsă, idealizată, înfrumuseţată de către trecutul îndepărtat şi de către speranţele viitoare, în vreme ce Restauraţia, pe care istoria ne-o arată a se fi născut atît de veche, părea nouă şi proaspătă, şi dogoritoare de sentimente religioase, şi patriotice, şi civice, generale şi locale, tradiţionale şi înnoitoare, cărora Sfînta Alianţă le făgăduia o pace îndelung simţită. Iar Europa putea, în sfîrşit, să respire. Nu se vedea că forţa idealului şi a politicilor naţionale stătea tocmai în faptul că erau mai aspre — asprimea aceea a lucrurilor inevitabile — decît artificialele regimuri ale Restauraţiei, menite să se arate de îndată tiranice, printr-o logică a faptelor ce depăşeşte individualul, datorită căreia, ca să dăm un exemplu ilustru, un Robespierre a putut să intre în mormînt încredinţat că, între el şi un Ludovic al XVI-lea, acesta din urmă ar fi fost tiranul, iar el, filantropul.

Şi-apoi, baronul Flaminio murise în ajunul lui '48 şi-al revoluţiilor şi războaielor liberale şi naţionale, purtînd în suflet un vis vechi sau ceva asemănător cu un vis: Ferdinandea aceea a lui, care-l împiedeca sau îl ajuta să nu-şi dea seama că Sfînta Alianţă se prăbuşise, şi, o dată cu ea, şi politica Austriei în Italia. Victimă obscură şi deprimată, ar fi putut spune şi el întocmai ca Metternich al său în clipa cînd părăsea în zilele acelea îndelungata lui guvernare, că unul din doi, el sau lumea, îşi pierduse judecata.

Cu desăvîrşire goale, în schimb, sufletele lui Virginio Alpi şi ale acestor cu totul alţi austrieci din '49, care — gata să cadă, asediate fiind Roma şi Veneţia şi apropiindu-se de Novara — puteau foarte bine să se socoată cuceritori incontestabili ai Italiei, fără să-şi dea seama că nu mai erau decît stăpîni odioşi şi asupritori, hărăziţi să aducă numai ură, faimă proastă şi slăbiciune tuturor celor care, în cuprinsul peninsulei, s-ar fi gîndit să le ceară sau să se bucure de ocrotirea lor, iar pînă la urmă chiar lor înşişi, potrivit unei logici ce stă deasupra popoarelor şi-a statelor, nu numai a indivizilor. Îndelungata pătimire a Italiei, în clipa în care aceasta părea mai doborîtă, răscumpăra viitorul : la Roma, datorită utopismului general şi înflăcărării pasiunii unioniste a lui Mazzini ; la Veneţia, datorită desperatei iubiri faţă de comună ; nu peste mult timp, la Torino, datorită stăruitoarei politici unificatoare a familiei Savoia şi a marelui ministru [1], îndată ce Piemontul a reînviat, după Novara, hărăzit fiind, chiar de către înfrîngere, să se refacă şi să-şi ia revanşa.

După cum von Wimpfen şi ai săi nu mai puteau să fie decît nişte unelte de asuprire, tot astfel Virginio Alpi n-ar fi izbutit s-ajungă nici un luptător, nici un agent politic, nici o unealtă a poliţiei ; nici măcar un trădător : ci doar un funcţionar necredincios, cum a şi sfîrşit, deşi îi demonstrase atît de bine feciorului lui Scacerni — pe care l-am auzit repetînd-o întocmai — doctrina providenţialei restaurări a statului pontifical, cu sprijinul Austriei.

III

Lui Alpi i-ar fi plăcut să-i transmită Iepurelui Vîrcolac, căci o purta în el ca pe o tarantelă, ura sa de tîrgoveţ retrograd din Urbecco, mahala din Faenza, faţă de liberali. La Santa Maria Maddalena nu era însă vreme, căci trebuiau grăbite pregătirile militare ; şi-apoi tînărul Scacerni îşi limita

[1] Camillo Benso, conte de *Cavour* (1810—1861), ministru şi prim-ministru după 1852. A format primul guvern al Italiei unificate.

orice sentiment la stricta apreciere a profitului personal şi-şi sprijinea sau îşi duşmănea în inima sa aproape numai în măsura în care acesta îi dăuna sau îi era de folos. Aşa era făcută inima lui: dacă-i lipseau altele, era măcar statornică.

Doctrina aceea a lui Virginio Alpi mai ascundea însă şi dispreţul şi ura lui, ajunse la exaltare între '47 şi '48, faţă de un papă constituţionalist şi liberal. Acum, ce-i drept, fiindcă Franţa preşedintelui Ludovic Napoleon[1] se preschimbase în apărătoarea acelei coroane pe care, cu o mie de ani mai înainte, Pepin şi Carol cel Mare o creaseră pentru urmaşii Pescarului[2], austriecii îşi ascundeau dispreţul pe care-l nutreau în mod obişnuit faţă de cîrmuirea temporală a preoţilor; interziseseră cîntecele cu care, în '48, soldăţimea lor îşi bătea joc de Pius al IX-lea şi îi opriseră să mai spună, în derîdere, că se duceau să-l ia pe acesta şi să-l ducă la Viena, ca să-l înveţe să-şi facă datoria. Acum, despre Pius al IX-lea nu se mai vorbea decît în chip filial şi patetic; şi devenise cel prădat de către uzurpatori, victima anarhiei şi-a necredinţei, exilatul de la Gaetta, mieluşelul persecutat, simbolul unei nedreptăţi ruşinoase care cerea răzbunarea cerului; sub vorbele acestea se ascundea însă hotărîrea nestrămutată de a nu mai ieşi, de data aceasta, măcar din provinciile papale; în acelaşi timp, restaurarea suveranilor legitimi trebuia să învăluie, sub haina ocrotirii, cucerirea şi samavolnicia, fără a le trece însă prin cap că toate acestea erau menite să înfăptuiască solidaritatea desperată a italienilor, oferind unui geniu diplomatic[3], egal cu cele mai mari din istorie şi întru nimic mai prejos decît oricare din ele, baza acţiunii care, în zece ani, avea să ducă Piemontul de la Novara[4] şi San Martino[5]. Deocamdată Virginio Alpi putea să se bucure, socotind

[1] Napoleon al III-lea (1808—1873) a devenit împărat al Franţei deabia în 1851, la trei ani după ce fusese ales (în 1848) preşedinte al Republicii franceze, jurînd să respecte Constituţia.

[2] Ai sfîntului Petru, care, după legendă, ar fi fost primul papă al Bisericii romano-catolice.

[3] *Cavour* (vezi p. 27, nota n.).

[4] Trupele piemonteze au fost înfrînte aici, în 1849, de către cele austriece, comandate de generalul Radetzky.

[5] În 1859, trupele franco-piemonteze au înfrînt aici o puternică armată austriacă.

că avusese dreptate cînd prevestise că de pe urma pontificatului liberal avea să se stîrnească o tulburare atît de mare, încît papa însuşi se va vedea silit să-i cheme pe austrieci.

Corpul expediţionar al lui von Wimpfen se afla gata de plecare, în Santa Maria Maddalena, la capătul podului. În Ferrara, autorităţile republicane proclamau războiul de insurecţie, rechiziţionarea armelor, înrolarea recruţilor, lupta de guerilă la ţară ; declarau că patria se află în primejdie, dar toate rămîneau numai vorbe şi proclamaţii, bune doar să stîrnească nemulţumirea şi deprimarea şi să dea apă la moară austriecilor, în vederea promulgării legii marţiale. Vorbind despre puterea armată şi despre numărul de oameni pregătiţi de austrieci, lumea spunea că se dovedea încă o dată adevărat faptul că ţinuturile din nord erau „depozitul de oameni".

Iepurele Vîrcolac ar fi vrut să-şi considere încheiată sarcina de furnizor de grîne, să se retragă şi să n-aibă nimic de-a face cu războiul care bătea la uşă ; Alpi însă nu-i îngădui nici măcar să-şi exprime dorinţa aceasta. Mai activ şi mai autoritar ca oricînd, îi poruncea şi dispunea de el ca de un subordonat al său, spunîndu-i, cel mult, din cînd în cînd :

— Dacă mă slujeşti cum trebuie, o să-mi aduc aminte de tine la terminarea campaniei, astfel că truda ta n-o să se risipească zadarnic.

Feciorul lui Scacerni, care n-ar fi vrut să slujească pe nimeni, iar în privinţa aceasta semăna cu taică-său, îşi dădea seama, în conjuctura aceea, cît de greu de împlinit era dorinţa aceasta, ce îi păruse modestă pînă atunci. După ce strînsese o frumoasă provizie de grîu şi de făină, Alpi îl însărcinase să angajeze în ţinutul de dincolo de Pad al Ferrarei, căruţaşi, cu căruţe şi cai, precum şi *boari da terzo,* cu care şi cu boi. Se numeau *boari da terzo* — după contractul de *terzeria,* precumpănitor în ţinutul Ferrarei — ţăranii aceia dijmaşi care, după ce făcuseră toate muncile pentru moşia stăpînului, puteau să angajeze transporturi pe cont propriu, cu carele şi cu boii lor.

— În anotimpul ăsta, spusese Alpi, moşiile îi lasă destul de liberi, iar pentru plivitul grîului ajung femeile şi copiii. Ţăranii ăştia polesani de dincoace de Pad, sînt şi aşa destul de împovăraţi, şi-i drept ca ferrarezii să dea şi ei ceva în schimbul binefacerii pe care Austria se pregăteşte s-o să-

vîrşească pentru ei. Şi pe urmă, la terminarea războiului, vor fi mai aproape de casă decît ar fi ăştia de pe aici.

— Dac-au să ştie că e vorba de mers la război, n-au să mai vrea să vină cît îi lumea, obiectă Iepurele Vîrcolac.

— Doar n-o să fii atît de imbecil încît să le-o spui, nu-i aşa ? O să făgăduieşti, dimpotrivă, cîştiguri frumoase, dar numai din gură, căci la stabilirea sumelor şi la plată o să mă gîndesc eu pe urmă.

— Iertaţi-mă, domnule conte : care e binefacerea pe care vor nemţii s-o facă în folosul ţăranilor ferrarezi ?

— Ehei, nu cumva te-ai prostit ? Ne ducem să-i scăpăm de republică.

— Asta va fi, poate, o binefacere pentru orăşeni ; v-o spun însă pe şleau ; dincolo de Pad este încă republică ; cum fac eu aşadar, ca să angajez oamenii pe care-i vreţi dumneavoastră ?

— Te-ai prostit, ţi-o spun eu, te-ai prostit ! Sau poate că şovăi ? Republica, ai spus-o chiar tu acum, nu porunceşte şi n-are nici o putere la ţară. Vrei cumva să-mi dai de-nţeles că ţi-e frică de republică ?

Pînă la urmă, gîndul că meseria aceasta nouă i-ar fi fost cumva plăcută sau nu Iepurelui Vîrcolac nu-i trecea lui Alpi prin cap sub nici o formă, chiar dacă n-ar fi înţeles să-i răspundă — cum se întîmpla de la o vreme tot mai des — zicînd :

— Dincoace şi dincolo de Pad trebuie să poruncească bîta şi spînzurătoarea cezaro-crăiască.

Iar Iepurele Vîrcolac porni să angajeze căruţaşi şi *boari* precum şi *boaroli* adică ajutoare ale acestora, făgăduind plată frumoasă, în monedă austriacă din cea mai bună, dar ferindu-se ca de foc să spună pentru ce fel de servicii.

— Bîta, repeta Alpi tot timpul, de parc-ar fi fost vorba de un refren, pentru ticăloşii cei leneşi ; spînzurătoarea, pentru cei puşi pe pungăşii.

— N-o să fie destul lemn, cuteză să glumească Iepurele Vîrcolac, şi n-o să se găsească destui călăi ca să ridice şi să slujească atîtea spînzurători.

— O să se schimbe foaia, iar ticăloşii o să se mulţumească şi cu trei focuri de puşcă : două în piept, şi unul în cap. Ai văzut vreodată cum se face ?

Iepurele Vîrcolac nu văzuse niciodată așa ceva, dar îl auzise pe taică-său, descriind, în cîteva rînduri, și cu multă însuflețire, pățania și felul în care cîțiva țărani nevinovați din Guarda, înhățați ca rebeli în timp ce mîncau pepeni într-o colibă de bostănărie, fuseseră cît pe-aci să fie împușcați de către o mînă de croați preschimbați în fiare, dar care voiseră să respecte formele, astfel că în Guarda, după întîmplarea aceasta, se cunoșteau foarte bine toate formalitățile în legătură cu moartea prin împușcare. Cît despre pedeapsa militară a bătutului cu varga, care — extinsă și la civili, fiind adusă în ținuturile ocupate și pusă în practică în anchetele procesuale — stîrnea o ură nespusă împotriva Austriei, acoperind-o de rușine ; iar în Santa Maria Maddalena, înțesată de soldățimea cantonată acolo, existau dese prilejuri de a o vedea aplicată, făcîndu-l pe Iepurele Vîrcolac să-i pară rău că venise în căutare de supărări și de necazuri. De data asta ar fi vrut, ce-i drept, să-l fi ascultat pe taică-său și să se fi mulțumit a se îndeletnici cu morăritul pe fluviu, care-i apărea astăzi ca o viață plăcută și, chiar pentru el, cea mai frumoasă meserie din lume.

— Mîine — îi anunță Virginio Alpi, în ziua de 6 mai 1849, pe căruțași și pe stăpînii carelor cu boi, strînși laolaltă — mîine se trece Padul. Trupele au și început. La noapte veți încărca grîul, iar mîine veți trece Padul. Escorta a și primit ordine, și-i gata.

— Și unde se merge, domnule ? cuteză careva să întrebe.

— Una ca asta nu se întreabă niciodată în timp de război : asculți și taci. Ne-am înțeles ? Cine n-a înțeles-o de data asta, o să se vadă convins rîndul viitor cu ajutorul a douăsprezece vergi date pe șezutul gol, numai ca început. Așa hotărăște domnia-mea.

— Noi însă nu vrem să mergem la război ! strigă unul din grup. Nu-i asta meseria noastră și dac-am fi știut...

— Dacă-i așa, începem chiar acum, spuse Alpi, chemînd patru ostași și un caporal din patrula cu care venise să dea dispoziții pentru convoiul căruțelor cu cereale.

Se aflau într-un întins spațiu liber, în fața depozitului de cereale. Pe o latură se înșirau căruțele și carele ; de-a lungul fluviului, pe lîngă dig, stăteau boii și caii ; în mijloc rămăsese loc liber. Era un apus blînd de mai. După cîteva ordine scurte, rostite în nemțește, cei patru ostași îl prinseră de brațe pe

încăpăţînatul care încă nu pricepea ce-avea să i se întîmple. Deşi era un flăcău voinic, stătea nemişcat, uluit, în faţa tovarăşilor uluiţi şi ei, ţinuţi cu toţii la respect de către ostaşii din patrulă, care mînuiseră puştile încărcate şi le duseseră la ochi.

Unul dintre ostaşi dăduse o fugă şi se înapoiase cu o bancă şi cu două vergi. Urlînd şi înjurînd, omul voi atunci să se elibereze, dar se zbătu zadarnic, fiind ţinut cu putere.

— Dă jos pantalonii, îi porunci Alpi, dacă nu vrei o porţie dublă. Aduceţi o funie, îi mai spuse el unuia dintre cei care asistau înspăimîntaţi, în timp ce patru ostaşi izbuteau să anihileze zadarnicele sforţări ale celuilalt.

Nimeni nu se clinti. Cu aceeaşi răceală, aproape fără să ridice glasul, Alpi repetă, adresîndu-se Iepurelui Vîrcolac :

— O funie ! Cu cine vorbesc ?

Cel în cauză porni spre casă, umblînd încet şi crăcănîndu-şi picioarele într-un mers curios, care atrăgea privirile şi atenţia şi care, în alte împrejurări, ar fi stîrnit rîsul.

— Hei, tu, îl zori Alpi, parc-ai merge pe ouă ; ori poate că ţi-ai pregătit dosul înainte de a-ţi veni şi ţie rîndul să faci cunoştinţă cu vergile ?

Unul din grup rîse, cu un rîs nebunesc şi dureros, care rămase însă fără urmare.

— Bag de seamă, rosti Alpi, c-aţi devenit ceva mai veseli. Nu există nimic mai sigur decît o bătaie straşnică pe bancă, pentru ca să te vindeci de supărare.

Şi fiindcă Iepurele Vîrcolac, înapoindu-se cu frînghia, i-o întindea lui, porunci :

— Dă-i-o caporalului, mîrlane ! Şi hai mai repede. Iar tu vrei într-adevăr douăzeci şi patru în loc de douăsprezece ? Ştii că pot porunci să fii ucis în bătăi ? Jos pantalonii şi vai de tine dacă mă sileşti să ţi-o spun şi-a treia oară.

Nici măcar acum nu ridica glasul rece şi tăios, încă şi mai crud în blîndeţea aceea a lui. Omul respira puternic, tremura, iar o năduşeală abundentă îi picura de pe fruntea lăsată în jos, bărbia fiindu-i sprijinită în piept.

— Priveşte-mă, îi porunci Alpi, apropiindu-se.

Cînd omul îi dădu ascultare, iar el îşi aţinti ochii săi aprinşi de o strălucire sinistră în ochii acestuia, osînditul păru să se destindă din toate mădularele.

— Aşa e bine, spuse Alpi, şi la un semn al său, ostaşii îl prinseră pe ţăran de umeri, lăsîndu-i mîinile libere.

Învins, fără să-şi mai dea seama de nimic, nenorocitul îşi descheia nasturii pantalonilor, cu degetele nesigure. Caporalul le întinse ostaşilor funia şi înşfăcă una din cele două vergi. Banca era scurtă, astfel că omul, ghemuit pe ea, o depăşea nu numai cu capul, ci cu tot gîtul, şi cu pieptul. După ce-i legară mîinile şi picioarele, îi ridică cămaşa şi, în lumina blîndă a apusului senin, se ivi carnea albă.

Alpi se prefăcea că nu-i mai păsa de aceasta. Chemîndu-l la el, printr-un semn, pe Iepurele Vîrcolac, îl însărcină liniştit şi precis să ia conducerea şi să organizeze încărcarea şi transportul grînelor. Apoi, cu nepăsare, se întrerupse, pentru a-i porunci în nemţeşte douăsprezece lovituri, caporalului care aştepta.

Prima dintre acestea se abătu asupra cărnii destinse şi moi, cu un sunet slab, care produse un fior de spaimă ; iar osînditul, opintindu-se în legături, îşi săltă pieptul, îşi arcui grumazul, îşi repezi capul înainte, căută aerul, horcăind, cu un ţipăt sfîşietor. Loviturile se succedau ritmic şi fără grabă ; iar după a treia şi a patra, numărate în nemţeşte, cu glas tare şi în cadenţă, de către caporalul care le aplica, începu să le preceadă strigătul de spaimă al celui bătut, terminat printr-un horcăit de durere chinuitoare. Carnea, vărgată la început cu un roşu puternic, căpătă, în cele din urmă o culoare mai întunecată, aproape neagră.

În acest timp, fiindcă Iepurele Vîrcolac, cu care stătea de vorbă, părea incapabil să-l urmărească, Alpi spunea :

— Fii atent la mine şi desfundă-ţi bine urechile, fiindcă te fac răspunzător de îndeplinirea ordinelor. Încărcătura asta de grîu e destinată trupelor care vor merge să ocupe Bologna. Trebuie să călătorească în bune condiţii, fără să se ude, dacă s-ar întîmpla să plouă, şi fără să se piardă măcar un sac. E nevoie să mai spun că nu glumesc ? Aţi văzut cît costă neascultarea.

Cuvintele acestea din urmă erau adresate tuturor. Tortura se sfîrşise, iar cel bătut, cuprins de dureri, stătea în picioare, cu pantalonii în mînă, într-o atitudine caraghioasă şi temătoare, care-i făcea pe mulţi să rîdă, fiindcă, pe lîngă repulsie, bătaia pe bancă aţîţa şi o anume înclinare a poporului spre zeflemea.

Alpi se apropie de el :

— Recunoşti c-ai meritat-o ?

Celălalt îşi ridică privirile, ca pentru a-l întreba ce rău mai voia să-i facă ; dădu din cap afirmativ şi începu să plîngă, umilit şi ruşinat, în rîsetele, batjocurile şi glumele tovarăşilor săi. Fără să-i mai dea vreo atenţie, Alpi porunci să se-mpartă din belşug tutun şi ţigări, primite cu o veselă mulţumire.

Pentru cine cunoaşte starea de lucruri, dărnicia aceasta îşi are şi ea o explicaţie. Din Milano pornise, în '48, propunerea de a izbi visteria austriacă în venitul de pe urma monopolului tutunurilor, încetîndu-se cu fumatul, iar lupta patrioţilor împotriva fumătorilor şi sforţările poliţiei de a-i ocroti pe aceştia, dădeau naştere la ciocniri şi la incidente, nu toate chiar de rîs, atunci cînd în încăierări intrau în acţiune cuţitul — într-o parte — şi bîta şi sabia, în cealaltă. Pentru a combate abţinerea aceea cu caracter de răzvrătire, autorităţile austriece socoteau folositor să împartă cu dărnicie ţigări ostaşilor, poliţiştilor, oamenilor de rînd neştiutori, izbutind să-i preschimbe în ţinte ale urii populare, să-i expună răzbunării şi să înalţe, în cele din urmă, o ţigară stupidă la rangul de simbol al batjocurii temerare şi nesăbuite a bunilor italieni şi a patriei nenorocite. Pînă şi samavolnicia aceasta grosolană se pregăteau austriecii s-o importe în provinciile papale, ca pentru a arăta că de acum încolo aveau să se amestece în toate.

Căruţaşii şi dijmaşii cu carele nu ştiau toate astea, şi trezindu-se cu buzunarele pline de tutun, rîdeau, aprinzîndu-şi lungile ţigări „cu pai", spunîndu-şi unul altuia „boier" şi „milord", în timp ce se pregăteau să încarce sacii. Fuma chiar şi cel bătut, mai la o parte, întins pe-o rînă, căci nu se putea aşeza din pricina bucilor care-l dureau. Şi-în timp ce, o dată cu căderea serii, începea munca, Iepurele Vîrcolac, fiindcă nu suferea tutunul, crezuse că face bine să se ducă şi să-i dăruiască lui raţia sa de tutun. Omul îi era vecin şi consătean, dijmaş din Guarda. Păru să se trezească dintr-un vis cînd îl văzu în faţă pe cel care îi oferea tutunul. Îl privi ameninţător şi mormăi :

— Din pricina ta, şarlatan ticălos, fecior de căţea, din pricina ta, care nu mi-ai spus ce anume muncă trebuia făcută, am picat în nenorocirea asta. N-avea însă nici o grijă : o dată

scăpaţi de-aici, pentru fiecare lovitură primită o să-ţi dau douăsprezece, ţie, porcule !

— Or să facă o sută patruzeci şi patru, spuse un căruţaş, care era un bun socotitor.

Întrerupînd lucrul, toţi cîţi se aflau acolo se strînseră în jurul celor doi ; de data asta, însă, nu rîdeau.

— Dar nu ştiam nici eu de ce anume muncă era vorba, răspunse Iepurele Vîrcolac înmărmurit şi înspăimîntat, cu glas rugător.

— Vai, nu ştiai deci, porc nesătul, care, pentru patru gologani, l-ai vinde şi pe Dumnezeu ?

— Iuda, spuse căruţaşul cel priceput la socoteli, a cerut barem treizeci de dinari.

— Şi crezi oare că n-am văzut, îl încolţi celălalt, cum ai adus chiar tu, neruşinatule, frînghia cu care să mă lege ? Dar uite ce fac eu cu ceea ce-mi dai tu.

Şi spunînd asta, de jos de unde zăcea, zvîrli în obrazul Iepurelui Vîrcolac tutunul pe care acesta i-l oferise şi scuipă dispreţuitor. Iepurele Vîrcolac simţea în ceafă, şi vedea în faţă, pe chipurile tuturor, în lumina slabă a apusului pe sfîrşite, aceeaşi ură, pe care-o încercau toţi, porniţi împotriva lui. Voi să iasă din încurcătură, spunînd :

— Băieţi, să lăsăm glumele, căci aţi văzut c-aici nu-i de glumit. La muncă !

Glasul îi era însă tremurător şi slab. Iar celălalt continuă :

— Mai vrea şi să poruncească, nătărăul ăsta ! Nu-ţi dai seama că, de frică ce-ţi e, semeni c-un muţunache ? O să vezi dacă-mi arde de glumă cînd o să te ciomăgesc cum ştiu eu.

Părea, într-adevăr, un muţunache. Repetă :

— La muncă, băieţi !

— Şi ţine minte, încheie cel bătut, fără să-l ia în seamă, că dacă-mi faci pe turnătorul, în loc să-ţi dau, peste cîteva zile, loviturile cu varga : cîte ai spus ? îl întrebă el pe căruţaş.

— O sută patruzeci şi patru, îi repetară mai mulţi, într-un singur glas.

— În loc de o sută patruzeci şi patru de lovituri cu varga, peste cîteva zile, îţi dau chiar la noapte o lovitură de cuţit şi te-arunc în Pad, c-o piatră de gît, ca să-mi cruţ osteneala.

— Puţin, dar sigur, încheie un altul, din grup.

A doua zi, escortat după cuviinţă, convoiul trecea podul de la Lagoscuro în urma trupelor lui von Wimpfen, călătorind către Ferrara şi Bologna, în pasul boilor.

Aşezat în ultimul car, ca să fie mai aproape de ostaşii care încheiau lungul convoi de care şi de căruţe, Iepurele Vîrcolac era cel mai rău dispus dintre toţi. Cîte o osie prost unsă scîrţîia, răsuna cîte-o loitră, gemea cîte un car, de greutate şi de bătrîneţe : nici un alt zgomot, căci se dăduse ordin să se ia clopoţeii de la cai ori să fie îndesaţi cu paie ; nici un alt zgomot, afară de jocul roţilor pe osiile căruţelor, unduitor, cadenţat, făcîndu-te să călătoreşti cu închipuirea prin cine ştie ce depărtări, numai cînd îl auzeai de departe pe drumurile cufundate în întuneric.

La altceva se gîndea însă amărîtul de Iepure Vîrcolac care, poposind în preajma Ferrarei, alături de Fortăreaţă, se simţi cuprins de ciudă şi de amărăciune. Ce soartă avuseseră oare banii pe care-i cîştigase pe vremuri făcînd pe furnizorul garnizoanei austriece de-acolo, din Fortăreaţă, înainte ca îndeletnicirea aceasta să stîrnească împotriva lui furia patrioţilor ferrarezi, silindu-l să-şi ia tălpăşiţa şi să-şi lase banii pe mîna mătuşii Argia Malvegoli ? Erau aproape doi ani de cînd, avînd de ales între ruşinea de-a fi fluierat şi teama de ameninţările patrioţilor, nu mai pusese piciorul în oraş ; şi, ca să nu sufere prea mult, nici nu mai voia să se gîndească la banii aceia. Amărăciunea de a-i fi părăsit în mîinile nedestoinice ale unei păcătoase neroade îl năpădea acum cu o furie înfricoşată şi îndurerată. Cum adică ? Îndeletnicirea aceea de furnizor, o îndeletnicire ca oricare alta, făcută cinstit, curat, fără să se amestece în lucruri ce nu-l priveau pe el, care nu voia să ştie ce se întîmplă, iar dacă se întîmpla ceva, se spăla pe mîini ; îndeletnicirea aceea aşadar, îi adusese prima dată numai necazuri şi nenorociri ; ei bine, treacă ! Se apucase din nou de ea, fără a fi avut de gînd s-o facă, fără s-o fi căutat, aproape fără să-şi dea seama, tîrît de împrejurări : şi se afla, era cazul s-o spună, între două primejdii, una mai rea decît cealaltă ; ca să nu mai vorbim de primejdia cea mai rea, care-l ameninţa şi dintr-o parte, şi din alta : cuţitul sau spînzurătoarea. Într-adevăr, nu încăpea îndoială că dacă dezerta, Alpi era în stare să-l trimită la spînzurătoare, cu sau fără justificare, şi că meseria însăşi, după ce-l înşelase atîta şi pînă acum, se prefăcuse pe neaşteptate în trădare. Vai, soarta se dovedea înşelă-

toare şi de data asta, şi-l trimitea acum ca escortă a acestui convoi nenorocit, în plin război, aproape ca ostaş sau supus în orice caz disciplinei ostăşeşti : să tacă şi să asculte ; se şi văzuse, de altfel, că nu erau numai vorbe.

Avea dreptate taică-său prin urmare cînd susţinea că nu vede nici o deosebire între negustorie şi înşelătorie, ori între camătă şi speculă ? Avea dreptate deci cînd îi prevestea tot felul de nenorociri ? Taică-său, un om de pe altă lume ! Iată că-l năpădea din nou, gîndindu-se la asta, şi furia cumplită cu care întîmpinase acele neîndoielnice năstruşnicii ale unui morar necioplit. Mai degrabă decît să-i dea dreptate, ar fi preferat parcă bătaia cu vergile, indiferent de unde i-ar fi venit. Gîndul la vergi îl îngheţa totuşi mult mai rău decît zorile răcoroase, căci gînduri de acest fel îl stăpîniră tot timpul cît rămase acolo ; apoi, după oprirea de lîngă Ferrara, ele îl îngheţară mai rău decît noaptea de mai ; iar în zori, convoiul se afla la Reno.

Se opriră, pentru ca oamenii şi dobitoacele să se odihnească, în cel mai apropiat sat de dincolo de Reno, cel dintîi din ţinutul bolognez. Somnoros şi frînt de oboseală, Scacerni întrebă de numele satului.

— Malalbergo [1], i se răspunse ; iar acum, însuşi numele însemna o prevestire rea.

Ar fi voit să fugă, să se înapoieze la Guarda, să se ascundă acolo ; se simţea însă bolnav de stomac şi fără putere ; şi era mai mult decît sigur că, mai devreme ori mai tîrziu, îndrăcitul acela de Alpi l-ar fi dibuit şi l-ar fi pedepsit ; iar dacă nu Alpi, l-ar fi ajuns totuşi răzbunarea celuilalt. Nu era chip să scape.

După frigul şi plictiseala nopţii nedormite, veni să-l chinuie căldura zilei, căci aţipind la soare, în car, se trezi cu o groaznică durere de cap. Pe măsură ce se apropiau de ţintă, călătoria devenea tot mai înceată. Drumul era înţesat de trupe şi de convoaie de care, şi deseori erau siliţi să se dea de-o parte spre a-i lăsa să treacă pe alţii, care soseau în grabă. Comandantul escortei poruncea din cînd în cînd să oprească şi să aştepte, dar nu înţelegeau nici din ce pricină şi nici ce anume ; apoi să-şi continuie drumul, care istovea acum şi oamenii, şi

[1] Hanul dracului.

dobitoacele. Prinse să circule zvonul că Bologna își ferecase porțile și că austriecii, ca să pătrundă prin ele, fuseseră nevoiți să recurgă la tunuri. Într-o asemenea zăpăceală, se înțelegea, și chiar foarte bine, că ostașii cu nădragii vîrîți în cizme, care arborau pe chipiu, drept emblemă de război, o rămurică de stejar, erau furioși și plini de venin, atît din pricina ostenelii și a primejdiei apropiate, cît și fiindcă în ziua de 8 august a anului care trecuse, bolognezii fuseseră în stare să-i respingă vitejește grație mîniei poporului. Ura se citea pe chipuri ; se simțea în strigătele aspre și nerăbdătoare cu care escorta poruncea convoiului să se oprească ori să-și continue drumul ; în curînd, de altfel, începură s-o simtă chiar pe pielea lor, căci toți cei nou-veniți, care voiau să-și facă loc, loveau în spinarea și-n coastele boarilor și-a căruțașilor cu patul armei, dacă erau pedestrași, ori cu biciul și cu latul săbiilor, dacă erau călăreți.

Iar pe marginile drumurilor de cîmpie văzură arzînd în flăcări numeroase case țărănești ; și nu într-un singur staul ardeau boii, mugind îngrozitor.

La o răspîntie, sub niște copaci, se afla un pîlc de țărani între niște ostași preschimbați în fiare ; bărbații erau batjocoriți și înțepați cu baionetele, în timp ce alți soldați, rîzînd cu nerușinare, puseseră mîna pe femei, care răcneau. Le făcură să tacă, cu palmele și cu pumnii, și le tîrîră după ei, despletite și plînse, — cîte doi-trei pentru fiecare din ele — în țarinile alăturate. Iar unul dintre țărani, care încercă să se împotrivească, se alese cu un foc de pușcă în plină față, tras de foarte aproape. Un popas al convoiului la răspîntia aceea, le lăsase destul timp pentru ca sub copacii aceia mari și desfrunziți și în fața unei mici capele a Sfintei Fecioare, cum existau și există încă la întretăierile de drumuri, să vadă și să audă aceste violențe și aceste atrocități care, între 8 și 16 mai '49, cît a ținut asediul Bolognei, n-au fost de loc puține, fie pentru că nu puteau fi reprimate de comandament, fie pentru că acesta le găsea folositoare, spre a insufla groaza în afara și înlăuntrul orașului.

În cele din urmă, în zorii zilei de 8 mai, convoiul cu grîne și cu făinuri ajunse alături de Bologna, la poarta Galliera. Cîțiva dintre cîmpenii aceia din șesul Padului nu mai văzuseră niciodată munți, afară poate de Apeninii îndepărtați — în cîte-un apus senin — ca o apariție de vis, parcă. De aceea îi uluise încă din ajun înălțarea domoală, la orizont, a colinelor

bologneze, întinerite acum de un verde plăpînd, încă primăvăratec, și învăluite într-o negură ușoară, gingașă, argintie și albăstrie în ceasurile de dimineață, strălucitoare în lumina amiezei. Printre ele, pe măsură ce se apropiaseră, înaintea ochilor lor se dezvăluiseră și se adînciseră văile minunate și desenul uluitor al povîrnișurilor, în fața și la poalele cărora, între Savena și Reno, se reliefa grația austeră și precisă a orașului bogat în turnuri și-nconjurat pe-atunci de mîndrele lui ziduri străvechi. După asta, cei care nu cunoșteau o înălțime de clădire care s-o depășească pe aceea a celor patru turnuri ale Castelului ori a clopotniței strîmbe de la San Bernardetto din orașul de șes al Ferrarei, văzuseră năpustindu-se spre înălțimi, aproape fără să le vină să-și creadă ochilor, coloana cutezătoare a Asinellei ; și se minunau acum de-atîtea turnuri, de-atîta biserici masive, cîte erau în roșia și cenușia, în povîrnita și înghesuita Bologna. Își arătau cu degetul vilele elegante de pe coastele dealurilor, imensa clădire a bisericii San Michele in Bosco și, mai ales, faimosul sanctuar San Luca, pe colina cea mai înaltă, cu porticul ce urcă pînă acolo, întocmai ca un ghimpe zidit. Admirația era puternică, dar erau nevoiți să lupte cu foamea, căci nu aveau în stomac altceva decît trei pîinișoare de război, care le fuseseră împărțite la Malalbergo, în timp ce ostașii din escortă profitau de oprire pentru a-și consuma merindele lor de rezervă. Tocmai se întrebau deci dacă există cineva care să se gîndească să le dea și lor de mîncare cînd clopotele din oraș începură să bată a primejdie, toate deodată. Era un sunet năvalnic, neîntrerupt, chinuitor nu numai fiindcă îndemna la incendieri, la furie, la sînge ; dar și fiindcă părea înăbușit, neputînd parcă să se răspîndească din pricina grabei. Își înteți apoi murmurul mocnit pînă cînd deveni asurzitor și vui neîntrerupt toată ziua aceea, și noaptea, și ziua următoare, pînă pe data de 10, în zori ; iar cînd dădea semne c-ar fi gata să slăbească, venea parcă să-l sprijine glasul solemn al uriașului clopot de la Podestà, și cel, nu mai puțin frumos, al armoniosului clopot mare al bisericii San Pietro.

Ajuns prea în față, convoiul cu cereale nu putea nici să înainteze, nici să dea înapoi, primele lui care adăpostindu-se, pe drum și pe marginile acestuia, în spatele trupelor ce se îngrămădeau pentru a lua cu asalt poarta Galliera. Și tot pe drum, austriecii puneau în baterie trei tunuri ușoare, care se

dovediră a nu fi în stare nici măcar să doboare poarta aceea masivă, necum să facă vreo spărtură în zidurile înalte și crenelate. De pe ziduri, milițiile republicane și poporul înarmat asigurau cu puștile un foc continuu, deși nu prea păgubitor pentru inamic. Cînd însă dinăuntru, din Montagnola, bolognezii începură să răspundă artileriei tot cu artileria, situația celor trei tunuri și a ostașilor, descoperiți în drum, riscă să devină primejdioasă. Se petrecu o frămîntare care-i făcu pe cei dinăuntru să creadă că inamicul s-ar retrage, părăsind chiar și cele trei tunuri. Ca să rămînă în istorie, poporul începu să strige că nemții spălau putina și că trebuie să fie urmăriți.

— Afară, afară, afară! strigau toți laolaltă, cei de pe zidurile porții Galliera.

Comandant al porții era un viteaz, colonelul Boldrini, care nu împărtășea această greșeală și care știa că o dată cu carabinierii, poarta Galliera pierdea fără nici un folos floarea apărătorilor săi ; poporul însă fierbea și le cerea să se ducă să ia cele trei tunuri, numindu-i lași și trădători. Pentru onoarea armatei, colonelul Boldrini, cu vreo șaizeci de carabinieri și cu un mănunchi de poporeni cutezători, ieșiră pe poartă ; îndată ce ajunseră însă lîngă tunuri, fură loviți din flanc și risipiți, cu multe pierderi, printre care a lui Boldrini și a unui viteaz și destoinic ofițer de artilerie. Căruțașii și boarii se-nghesuiseră de-a bușelea sub care și sub căruțe. Lupte asemănătoare aveau loc la porțile San Felice și Saragozza, demonstrîndu-le asediatorilor că era nevoie să aștepte tunuri grele de la Ferrara și de la Mantova, iar înlăuntru, convingînd partidul cel mai popular și cel mai înclinat spre apărarea pînă la capăt, că orașul era de nebiruit.

La o jumătate de oră după prînz, von Wimpfen porunci încetarea focului, trimise parlamentari care să acorde un armistițiu de două zile în vederea predării înaintea bombardamentului, și extinse asediul la celelalte porți și la celelalte coline, ocupînd San Michele in Bosco și Osservanza, tăind apeductul și Canalul Reno, care punea în mișcare morile din oraș.

În acest răstimp, ferrarezii noștri neutrali și prăpădiți fuseseră îndepărtați din adăposturile lor, nu fără lovituri de picioare pentru cei mai fricoși sau mai îndărătnici ; convoiul fusese mînat pe ulițe de mahalale, către fînețele de la Caprara, dincolo de poarta San Felice, unde se află o tabără a austrie-

cilor. Aici, după descărcarea sacilor, oamenii primiseră cîte o porție de mîncare, iar dobitoacele cîte una de fîn și de paie. Pentru dormit, iarba fîneții, pe sub căruțe.

Spre norocul spinării Iepurelui Vîrcolac, uimirea pricinuită de atîtea lucruri noi și uluitoare alungase răzbunarea din sufletele însoțitorilor săi ; pe deasupra, cel bătut cu vergile avea o piele tare, astfel că se și însănătoșise. Pentru orice eventualitate, Iepurele Vîrcolac se dezlipea cît mai puțin cu putință de austriecii din tabără ; iar pentru a se descurca și mai bine, făcea caz acum de însărcinările primite și de autoritatea cu care îl investise Virginio Alpi. Nimeni, nici măcar comandanții trupelor nu știau ce rost aveau acolo în fînețele de la Caprara căruțașii aceia ferrarezi, cu vitele lor lăsate să sufere din pricina hranei neîndestulătoare și-a nopților petrecute sub cerul liber. Oamenii înșiși, de altfel, erau hrăniți cu resturi de la bucătăriile ostașilor. Între timp, expirînd încetarea focului la amiaza zilei de 10, la porțile San Mamolo și Delle Lame începură iarăși luptele ; bombe de calibru mic, rachete și proiectile incendiare aprinseră cîteva acoperișuri din oraș ; populația respinse din nou orice propunere de-a se preda ; în afara porții Maggiore și la podul Dell'Idice avură loc lupte împotriva unui detașament de romagnoli sosit într-ajutor, dar respins : ecoul tuturor acestor întîmplări ajungea, din cînd în cînd, zgomotos și nedeslușit, la urechile ferrarezilor noștri înspăimîntați și necăjiți.

Ziua de 12 mai ar fi trebuit să fie cea mai de seamă sărbătoare a bolognezilor, cînd Madona de la San Luca, coborîtă de pe colina ei, este purtată în procesiune prin oraș : jumătate sarcastic și jumătate patern, von Wimpfen aminti acest lucru într-o nouă somație adresată cetățenilor, în rîndurile cărora sporea deznădejdea, cu toate că aceasta nu biruia spaima pe care o stîrnea partidul democraților desperați.

În ziua de 13, care cădea într-o duminică, cel bătut în persoană, împreună cu cîțiva alții, ca într-o delegație parcă, îl căutară pe Iepurele Vîrcolac și-i vorbiră astfel :

— Spune-ne tu Scacerni, ce rost mai avem noi pe aici ? Pierdem vremea, iar vitele suferă. De ce nu sîntem trimiși înapoi acasă ?

— Cît știți voi, știu și eu, puteți să mă credeți.

— De data asta te credem, și-am vrea să te credem chiar și pentru data trecută : în sfîrșit, te iertăm, dacă ne-ai înșelat ;

cît despre făgăduiala de a-ţi da o sută şi nu ştiu cîte de lovituri cu varga, am vrea să fie ca şi cum n-am fi spus-o. Vorba-napoi ! (Asta era formula) E-adevărat, măi ? încheiară ei, adresîndu-se celui bătut ?

— Adevărat, cît sînt şi eu de adevărat, confirmă celălalt. Vorba-napoi !

— Înţelegerea, întrebă Iepurele Vîrcolac, prudent, e bună pentru totdeauna, sau numai cît ţine spaima ?

— Pentru acum şi pentru totdeauna, dar cu o condiţie.

— Să vedem dacă-mi e cu putinţă. Nu vreau să mă îndatorez mai mult decît pot, căci n-ar fi cinstit.

— E drept ! Îl recunoaştem pe fiul unuia ca *padron* Lazzaro Scacerni care-a fost totdeauna un om cumsecade şi serios. Trebuie deci să-l cauţi pe contele Virginio Alpi, fiindcă eşti prieten la cataramă cu el şi fiindcă te înţelegi cu nemţii ăştia, şi să-l întrebi, de pildă, ce se întîmplă cu nişte oameni sărmani ca noi ? Am descărcat bucatele, ogoarele au nevoie de braţele şi de vitele noastre, iar aici nu mai avem nimic de făcut. Îţi convine ? Spune-i acestui domn să ne dea ce ni se cuvine şi să ne îngăduie să plecăm.

— O să-ncerc, dac-o să aflu unde stă ; şi-mi iau obligaţia să-i cer învoirea de a pleca ; dar în privinţa plăţii, dacă n-aduce el vorba de ea, nu pot să mă aventurez, v-o spun de-acuma. Şi-apoi, cît credeţi că poate să-nsemne o vorbă spusă de mine, dacă el, cumva, n-ar avea de gînd să plătească ?

— Dumneata spune-i-o, în orice caz, ca unul care ştii cum trebuie să te porţi în lume.

— Dacă asta ar fi de ajuns ! Dar e un om pe care nu ştii cum să-l iei. Şi dacă se-nfurie ?

— În cel mai rău caz, rosti gînditor cel bătut cu vergile, o să faci şi dumneata cunoştinţă cu banca.

— Ascultă, Colţosule (aşa era poreclit acesta, ţăran din Guarda ; iar mutra spăşită, dar nu laşă, ca şi tonul umil, dar lipsit de josnicie, pe care ştiu să le ia Iepurele Vîrcolac, se dovediră a fi lucruri de mare subţirime) — ascultă-mă Colţosule : dacă e vorba de vergi, mai bucuros le primesc de la unul din satul meu, de la unul care-a suferit o jignire, chiar dacă eu n-am avut nici o vină.

La aceasta, Colţosul cel de treabă răspunse mişcat :

— De la mine n-o să le încasezi, Scacerni ; din parte-mi, fii liniştit, căci n-o să le-ncasezi, pe cuvîntul meu de om cumsecade şi de consătean.

— În sfîrşit, o să încerc şi-o să fac tot ce se poate : v-ajunge ?

— Ne-ajunge şi te iertăm, ba chiar îţi şi mulţumim, spuseră ceilalţi, atîta timp cît ne înlesneşti înapoierea acasă. Cît despre plată, adăugară ei, cu un suspin, tragem nădejde ca soarta să ne vină într-ajutor.

Aşa s-a încheiat afacerea, pe care, dintre toate cîte le făcuse, Iepurele Vîrcolac o numea şi o socotea, pe urmă, a fi fost cea mai grea. Sigur însă acum de a-şi fi scăpat spinarea de vergile Colţosului, nu-i mai rămînea altceva decît să înfrunte bestia aia, cum îi spunea el lui Alpi ; îi mai rămînea să trateze cu îndărătnicul acela, în aşa fel, încît să nu piardă nimic din încrederea pe care-o redobîndise, dar să nu se strice nici cu Alpi : trebuia, în sfîrşit, să stea cu ochii aţintiţi şi la folosul viitor, şi la nevoia de astăzi ; iar asta era o treabă atît de încurcată, încît, în noaptea aceea de 13 mai, frămîntîndu-se şi revoltîndu-se, în culcuşul lui de ierburi, dedesubtul unui car, nu izbuti să aţipească, studiind vorbele pe care să i le spună lui Alpi, şi renunţînd apoi la toate.

Era şi aşa greu să-l găsească şi să-l întîlnească, ştiind despre el numai faptul că era un personaj important în intendenţa mareşalului-locotenent von Wimpfen. Comandamentul austriac se instalase în vila Spada, nu departe de fîneţele de la Caprara : trebuia s-ajungă la Arco Guidi, s-o ia pe sub porticul mănăstirii călugărilor certozini, pînă la Meloncello, unde porticul cel mare de la San Luca, venind dinspre poarta Saragozza, traversează drumul şi urcă spre colină ; de-aici trebuia s-o ia la stînga, aşa cum, de altfel, porticul însuşi l-ar fi îndrumat. Aşa i se spusese. Iar acolo, unde ar fi dat de statuia unei Madone, în a cărei recunoaştere n-ar fi avut cum să se înşele, din pricina unei particularităţi care îndemnase poporul să o numească Madona cea grasă, acolo se afla rîul Ravone şi vila principelui Spada. Dar tocmai acolo, adăuga el, în sinea sa, începea partea cea grea, atît de grea, încît, de teamă să nu dea greş, porni la drum înainte de revărsatul zorilor şi ajunse la vila Spada la o oră cînd în alte împrejurări ar fi găsit toată lumea dormind. Acum însă, în faţa vilei, la încrucişarea drumurilor dinspre Meloncello şi dinspre valea rîului Ravone,

era un atît de mare du-te-vino de ostaşi şi de ofiţeri, încît se părea că nimeni nu se dusese la culcare. La uşa vilei erau sentinelele ; de-a lungul drumului şi sub portic, furgoane, tunuri şi ostaşi. Iepurele Vîrcolac se oprise îngrijorat, uitîndu-se la sentinele dintr-un arc al porticului, care era foarte înalt în punctul acela al drumului, fără să-şi dea seama în ce chip să intre în vorbă cu ele, cînd se simţi înşfăcat cu brutalitate de umeri, în timp ce un glas înfricoşător de croat îl întreba în nemţeşte ce anume căuta. Se ghemui tot, iar apoi îşi lungi gîtul cu timiditate, cum face broasca-ţestoasă după ce-a trecut spaima ; şi, luat aşa pe neaşteptate, răspunse fără ocolişuri cine era şi pe cine căuta. Frămîntase în minte tot felul de pretexte şi de metode de-a se apropia de Alpi, în afara aceleia de-a întreba de el pe neocolite, care se dovedi a fi singura bună. Într-adevăr, după o aşteptare scurtă, i se spuse că domnul maior Virginio Alpi se instalase într-o vilă de pe colinele acelea, numită Cipressina. Să meargă mai departe pe lîngă portic pînă la fîneaţa mănăstirii San Giuseppe, iar de acolo s-o ia la dreapta pe drumeagul care urca pe colină : nu era altul decît acela. Explicaţiile acestea i le dădu un civil, fiindcă militarii îi indicaseră numai numele de Cipressina al vilei. Alte tunuri şi alţi ostaşi umpleau drumul pînă la fîneaţa călugărilor de la San Giuseppe, dar Iepurele Vîrcolac îşi dăduse seama că nu era nimerit să se oprească şi să privească ; şi fiindcă avea aerul unui ţăran care mergea după treburile sale, nimeni nu-l opri să-şi continuie drumul. Coti la dreapta, pe lîngă fîneaţa mînăstirii San Giuseppe.

Drumeagul, care deveni curînd povîrnit şi obositor, urca pe lîngă o vîlcea cultivată care, pe latura opusă, era împădurită cu stejari bătrîni şi uriaşi.

La jumătatea urcuşului, o companie de artilerişti se chinuia să urce două obuziere grele, cu roţile groase şi masive. Caii nu izbuteau să-şi fixeze copitele pe drumeagul povîrnit şi oamenii stăteau cu mîna pe frînghii, gata să-i ajute. Iepurele Vîrcolac se temu să nu-l pună şi pe el la frînghii, dar ceilalţi nu se gîndiră la asta, socotindu-l prea firav şi fără puteri. Trecu pe dinaintea unei case de dijmaş, unde ţăranii arătau chipuri de loc prietenoase, şi-i întrebă pe aceştia de Cipressina. Era pe drumul cel bun şi aproape ajunsese.

În partea de jos, vila era înconjurată de un pîlc de castani, iar sus, de ogoare şi de vii, pe o pantă amplă şi deschisă pînă

la colina Del Vento, la biserica Dell'Osservanza şi la eleganta vilă Aldini. Înaintea faţadei îndreptate înspre colină, senină, largă şi goală în liniştita ei simplitate de linii, şi împodobită numai cu doi melci mari de piatră pe laturile frontului, în faţă aşadar, vila avea o pajişte uriaşă, iar la capătul acesteia o fîntînă şi o poartă ca de ţară. Două şiruri de chiparoşi foarte înalţi şi mîndri din care unii, subţiri şi graţioşi ca nişte săbii, iar alţii, mai groşi, viguroşi şi dominîndu-i pe ceilalţi prin înălţime, creşteau la marginile pajiştei. Pajiştea, bună pentru jocurile cu mingea şi pentru siestele de după cinele de vară, faţada cu tencuiala goală şi cenuşie, pe care ieşeau în relief obloanele verzi ale ferestrelor, copacii aceia puternici şi răcoroşi, totul respira un aer de bună stare atît de îmbietor şi de plăcut, încît pînă şi Iepurele Vîrcolac se arătă simţitor, cel puţin în acel scurt răstimp pe care i-l îngăduiră preocuparea şi vederea cîtorva ostaşi aşezaţi pe cele două trepte largi din faţa porţii de intrare.

Aceştia erau lombarzi, iar cînd auziră întrebînd de maiorul Virginio Alpi, unul dintre ei se ridică pentru a-l conduce înăuntru. Un coridor larg, aşa zisa *loggia* a vilelor bologneze, străbătea parterul clădirii, dînd aer şi tihnă odăilor, iar vara răcoare. Străbătîndu-l, Iepurele Vîrcolac se minună, căci îl văzu înţesat cu mobile sfărîmate, desfundate, pîrlite de foc. Nu scoase o vorbă şi lăsă să se creadă că n-ar fi văzut nimic. Alpi se afla într-o pajişte mai mică din spatele casei, unde deschizătura semicirculară a unei terase lăsa vederea să lunece peste castanii din pădurícea de mai jos, asupra oraşului şi asupra cîmpiei ; vedere uluitoare : în cîmpia nesfîrşită, peste care meiul arunca sclipiri de verde şi de azuriu, se dezvăluia, spre apus, într-un uriaş arc şerpuitor, prundul albicios al rîului Reno ; iar la dreapta, spre răsărit, oraşul strîns în cercul zidurilor sale, în întregime numai din cărămidă de culoare închisă ori aprinsă, lăsa să se vadă întinderea acoperişurilor, înghesuiala caselor frumos construite, deasupra cărora se ridicau numeroasele turle, clopotniţe şi naosuri ale bisericilor. Soarele, deşi se înălţase destul de sus la orizontul cîmpiei şi începuse să se rotească peste coline, împrăştia încă asupra tuturor lucrurilor şi strecura în aer fierbinţeala cinabrului şi bucuria purpurei cu care, puţin mai înainte, aprinsese şi îmbujorase negurile uşoare ale aurorei.

Prin deschizătura arcadei, Virginio Alpi privea orașul împreună cu cîțiva ofițeri, și rîdea batjocoritor, vorbind cu ceilalți în italiană. Ostașul și Iepurele Vîrcolac îl așteptară să termine. Spunea că pentru a-i hotărî să se predea pe domnii bolognezi, pe liberalii constituționaliști din partidul democrat al doctrinarilor, al învățaților, al atotștiutorilor, nimic nu prețuia mai mult decît distrugerea și nimicirea frumoaselor vile ale domniilor-lor, de pe coline, așa precum fuseseră distruse mobilele din Cipressina. Pentru a-i înțelege mai bine elocvența și argumentele, trebuie să știm că Alpi era atașat pe lîngă marele cartier general cu funcțiuni de informator și de consilier politic și polițienesc ; și redacta proclamații, denunța pe cei suspecți sau pe cei care ar fi putut deveni suspecți, făcînd o nerușinată și odioasă risipă de zel.

Nu încape îndoială, spunea el : liberalii, parlamentariști, după moda englezească, sau iacobini, după cea franțuzească, liberalii din orașul învățat și luminat, din a doua capitală a statului pontifical, cînd vor vedea de pe terasele palatelor lor din oraș cum ard frumoasele lor vile de pe colină, „vor deschide porțile orașului ; numai ca să-și salveze viețile și avuțiile" — adăugă el, rînjind.

— Există însă canalia, continuă el, canalia teroristă, care nu știe de poveștile doctrinare, care n-are habar nici de politică, nici de prudență, care n-are nimic de pierdut și căreia-i pasă cu atît mai puțin de vilele cele frumoase. E o forță, domnii mei, faptul de-a nu avea nimic de pierdut. Canalia e republicană, poate chiar anarhistă, ține cu partidul sfîrșitului lumii, al prăpădului, al învălmășelii și al lui fură tu, ca să fur și eu. A mai scăpat o dată din frîul domnilor doctrinari, și anume în septembrie, anul trecut. În septembrie, drojdia plebei bologneze s-a apucat să vîneze spionii pontificali, trădătorii republicani, iar apoi republicanii călduți : pofta de mîncare vine mîncînd ! Lucrau cu sabia, cu cuțitul și cu pistolul, pînă și înlăuntrul caselor și sub ochii familiilor. (Vorbind astfel, ochii lui Alpi scînteiau mai mult ca de obicei, cu siguranță fiindcă isprăvile acelea fioroase i le aminteau pe cele săvîrșite de el și de gregorienii săi retrograzi, în ținuturile Romagnei. Asta, însă, n-o spuse.) A fost chemată gloata, septembrinii, adică ; iar eu îi iubesc, izbucni Alpi, cu o patimă mai puternică decît el, i-aș iubi, vreau să spun, ceva mai mult pe septembrini, dacă ar fi dat iama printre liberalii doctrinari ! Le-aș

spune bineînțeles c-au fost viteji, iar apoi i-aș împușca. Dar domnii din partidul constituțional, republicanii moderați și cinstiți, prietenii legii, au izbutit de data aceea să se impună și să alunge gloata înapoi în vizuinile ei. Acum septembriștii știu că nu se pot bizui pe nimeni, și nu doresc predarea, n-au habar nici ce-i aia milă, nici rațiune : dorința lor e ca palatele frumoase, casele bogate, totul, să fie trecut prin foc și sabie ; iar dacă n-au fost în stare s-o facă ei, s-o facem noi !

În clipa aceea chipurile ofițerilor acelora care-l ascultau arătară, care mai mult, care mai puțin, că sarcina aceea de ucigași și de devastatori nu era pe gustul lor. Merită, de altfel, să notăm aici că tot ceea ce înfățișase Alpi, cu excepția urii și a veninului, firești la unul ca el, corespundea în mare cu întîmplările și cu situația din Bologna ; cu desperarea celor violenți, care impuneau apărarea pînă la capăt, cu un avînt pătimaș și sălbatec, și cu aceea a conformiștilor timizi, neputincioși și patrioți moderați.

Își dădu seama că ofițerii ascultau vorbele lui josnice cu scîrbă și de aceea adăugă, cu un zel ipocrit :

— Binecuvîntată fie Providența divină care-a zămislit și păstrează puterea nebiruită a imperialului și regescului nostru stăpîn și suveran, a slăvitului și sfîntului nostru imperiu al Austriei, pentru a readuce pacea, ordinea și guvernul legitim al Sfîntului Părinte printre popoarele acestor frumoase și rodnice provincii, cărora partidele și clicile le-au tulburat prea mult timp fericirea.

Era formula oficială a ocupației austriace în ținuturile și în provinciile de dincoace de Apenini. Plictisit parcă de corectarea pologhiei, Alpi adăugă grăbit :

— N-a sosit încă bateria de obuziere ?

— E pe drum, spuse Iepurele Vîrcolac.

— Hei, ești și tu aici ? zise Alpi, întorcîndu-se spre el. Și de unde știi ?

— Am întîlnit-o, venind încoace, și nu trebuie să fie departe, dar drumul urcă pieptiș.

— Și ce cauți aici ? Nu așteptă însă răspunsul : O să-mi spui pe drum. Noi, domnilor, n-avem deocamdată nimic de făcut ; am luat toate măsurile : vreți să mergem să-i vedem la lucru pe vitejii noștri artileriști ?

Iepurele Vîrcolac se așeză în coada grupului de ofițeri, ca să dea ascultare poruncii lui Alpi, deși acesta nu-i mai dădea

nici o atenţie, şi se ţinu după ei, străbătînd vila şi pajiştea, pînă dincolo de poartă, unde auziră un zgomot nelămurit şi văzură bateria. În stînga se afla o depresiune, toată numai pămînt cultivat, cu vii şi cu şiruri de pomi fructiferi. Soarele încălzea frunzele de-abia ivite şi grîul înalt şi verde, care intra în prima perioadă de maturizare.

Capătul depresiunii se afla la cîteva sute de paşi, iar deacolo, primul obuzier tocmai pornea să urce cu trudă coasta din faţă, pe o potecă năpădită de ierburi, către o pajişte unde bateria trebuia să-şi ocupe poziţia, la adăpostul marginei superioare a pădurii de stejari, observată de Iepurele Vîrcolac pe una din laturile vîlcelii pe care o străbătuse cînd urcase. In schimb, al doilea obuzier, în timp ce trecea peste fundul moale al unui şănţuleţ ori al unui pîrîu, se împotmolise şi atît caii, cît şi oamenii nu mai erau în stare să-l scoată afară, nici cu funiile, nici cu pîrghiile. Caii nu izbuteau să tragă, cu toate sforţările conducătorilor.

Alpi se apropie de ofiţerii bateriei, năduşiţi şi roşii la faţă, care mai întîi se uitară la el aşa cum obişnuiesc militarii să se uite la un intrus, atunci cînd au treabă, mai ales dacă acesta e dintr-o armă necombatantă, dar îi dădură dreptate, la cele dintîi cuvinte.

— Du-te, îi porunci Alpi Iepurelui Vîrcolac, du-te la ţăranii de pe moşie şi spune-le să înjuge toate vitele pe care le au în staul. E o moşie mare şi trebuie să aibă multe vite. Să vină cu ele aici, imediat. Dacă se lasă cumva rugaţi şi dacă între plecarea şi înapoierea ta trece mai mult de un sfert de ceas, e vai şi amar ! Aprind *figna !* Pleacă : în goana mare ! Număr minutele, adăugă el, scoţîndu-şi ceasul.

Figna i se spune în dialectul bolognez fînarului. Descurcîndu-se cum putea cu bietele lui picioare, pe cărarea ce tăia drept peste cîmp, urcînd spre casa dijmaşului, Iepurele Vîrcolac bolborosea speriat :

„În goana mare, sigur, în goana mare : ce grăbit e dumnealui, din gură ! Iar eu, pînă la urmă, ce rost am pe-aici ? Sînt treburile ostaşilor, nu ale mele. Să fie oare vorba de soartă ?“

Termenul peremptoriu al sfertului de oră îl îmboldea să se grăbească, bolborosind totuşi, de unul singur.

„Aprinde *figna*: straşnică glumă! Şi cum să socotesc un sfert de oră precis, eu care n-am ceas? Şi pe urmă, ia-n te uită: cu cît am mai puţin chef să slujesc, cu atît mai mult se-apucă toţi să-mi poruncească! Pe lumea asta nu există decît asta: să porunceşti sau să slujeşti: o cale de mijloc n-o fi existînd oare?"

După cum arată îndoiala aceasta, cu care el ajunse în bătătura ţăranilor, supărarea îl îndemna să filozofeze. Ţăranii erau încă acolo, cu toţii, prin casă ori pe bătătură, trîndăvind întristaţi.

— Repede, vacile şi boii afară! Repede, jugurile! strigă cu glas strident şi supărat Iepurele Vîrcolac, scărpinîndu-şi buboaiele care-i răsăriseră pe ceafă, cum i se întîmpla întotdeauna cînd era cuprins de cine ştie ce frămîntare gravă sau cînd sîngele îi zvîcnea nebuneşte.

— Hei, dumneata, omule — îi spuse cel mai autoritar, capul familiei, sau *arzdàur*-ul, în vorbirea locală — în staul, eu poruncesc. Care vaci, care boi, şi care... ?

— Aha, dumneata porunceşti? Ţi-arată ei, ăia de colo — şi arăta cu degetul înapoi — cine porunceşte! Scoate vitele afară şi înjugă-le: s-a dat un sfert de oră pentru asta, şi-a şi trecut jumătate din el.

— Îmi vine să cred, adăugă ţăranul, că eşti nebun! Era însă neliniştit şi-şi plimba privirea încoace şi-ncolo.

— Sînt nebun ai? Dacă nu te duci cu toate vitele înjugate şi mai mult decît în grabă, au să-ţi dea foc la *figna*.

Într-un tîrziu, ca şi cînd încă n-ar fi priceput ce i se spunea, celălalt grăi:

— Din fericire, la vremea asta nu-s decît nişte paie şi puţin fîn proaspăt...

Aici, însă, se întrerupse: mai cu seamă fiindcă fînarul, după obiceiul bolognez de odinioară, era unit cu casa, ocupînd deasupra grajdului, podul înalt şi deschis într-o parte, de sub acoperiş. Iar *arzdàur*-ul, ca şi cînd ar fi văzut chiar atunci casa şi grajdul cuprins de flăcări, începu să strige:

— Daţi zor, băieţi, afară cu vitele! Înjugaţi-le! Afară cu vitele, afară!

— Iată-i şi pe ei, spuse Iepurele Vîrcolac, zărind patru ostaşi şi un caporal, trimişi de Alpi să-l zorească sau să-l ajute, după nevoie.

Sosirea aceasta, cu toate că ostaşii nu spuneau nimic, şi nici nu se arătau aspri, avu meritul de a-i zori şi mai mult pe ţărani. În scurt timp, trei perechi de boi şi patru de vaci fură înjugate şi — condusă fiecare pereche de către un băiat sau de către un flăcăiandru din familie, care ţinea una din vite de belciugul din nas — o apucară pe drumeag, îndemnate de către *arzdàur* cu biciul cel mare pentru boi. Şi-atîta dădu cu biciul, încît vitele începură s-alerge, cu alergatul acela greoi, şerpuitor şi clătinat al boilor, în clinchetul zgomotos şi foşnitor al lanţurilor, lăsate s-atîrne, ale jugurilor.

Mai liniştit decît părea să aibă dreptul, Iepurele Vîrcolac venea după ei, împreună cu ostaşii, aproape marţial, zvîrlindu-şi picioarele ca un cocoş. Iar cînd ajunse în faţa lui Alpi, împins de supărare şi voind parcă să-şi facă din asta un titlu de glorie, spuse, luînd o poziţie de-a dreptul ostăşească :

— Ordinele au fost executate.

— Da, dar ca melcul, îi răspunse acesta, uitîndu-se la ceas, fără să piardă prilejul de a-şi înjosi aproapele ; ţi-au trebuit douăzeci şi două de minute, pocitanie caraghioasă ce eşti !

Între timp boii fuseseră prinşi în locul perechilor de cai care încercau să înşface cu dinţii iarba de pe cărare. Ostaşii se dădură deoparte, cu excepţia celor care stăteau în jurul obuzierului să pună pîrghia la roţi şi dedesubtul afetului. Ofiţerii se strînseră şi ei la o parte, ca să se uite, căci acum era treaba ţăranilor. Aceştia erau patru : doi flăcăiandri, în partea de jos, cu biciul pentru boi, mare şi cu şfichiul de piele, numit în dialect *parpignano*. Unul se ocupa de boi, celălalt de vaci. Mai sus, la jumătatea şirului de juguri, *arzdàur*-ul stătea la comandă şi conducea operaţiile. În capăt, un băieţandru, ţinînd de funia belciugelor, mîna prima pereche de boi şi mesteca un fir de iarbă ; şi-n locul zăpăcelii de mai înainte urmase liniştea domoală şi apatică a ţăranului muncitor, care-şi cunoaşte meseria. Totul se petrecea întocmai ca atunci cînd îşi arau, tot cu mai multe perechi de vite, pămînturile lor ţelinoase, întărite de soarele de august, şi cînd cuţitul tăia, iar brăzdarul răsturna brazde largi, leneşe, grele şi strălucitoare. Şi ţîşniră aceleaşi strigăte tărăgănate, şi parcă apatice, amestecate cu chemarea îmbolditoare a unui *rre* prelungit şi cu mustrări năstruşnice :

— Cea, Joian ! Hăis, Duman ! Hăis, hăis, Albişoara, *rrr*... Cea, cea, Soliman, *rrr*... Tare, Jucăuş, ah, fecior de vacă !

Iar Jucăuş, Soliman, Albişoara şi celelalte vite îşi arcuiau grumajii şi spinările, trăgînd în jug la strigătele oamenilor şi sub îndemnul blîndelor lovituri de bici, în vreme ce *arzdàur*-ul îşi reînnoia, printre ţipete şi lovituri de *parpignano*, prelungul său strigăt vibrant, care hotăra domoalele şi greoaiele animale să tragă : — rrr...

Şi iată că atunci cînd îşi uniră eforturile, obuzierul se desprinse din clisă, se urni din loc, urcă pe cărare, ca să-l ajungă pe celălalt, aflat acum pe poziţie. Nepăsători ca şi boii lor, ţăranii dejugară vitele, ca să se înapoieze împreună cu ele acasă şi în staul. Ostaşii strînseră caii într-o pajişte apropiată ; servanţii înţepeniră piesele şi puseră în ordine periile pentru curăţatul ţevilor, fitilele, oiştile pentru manevrări. Ofiţerii pregătiră instrumentele pentru stabilirea nivelului, a direcţiei şi a înălţimii. Indirect, se vedeau vîrfurile celor mai înalte turnuri din oraş ; tunurile fură îndreptate într-acolo, în timp ce artificierii pregăteau ghiulele şi cornetele încărcăturilor. Totul se făcea într-o tăcere disciplinată, care împovăra ca o ameninţare seninul vremii şi lumina dimineţii, ce începuse să se reverse, făcînd să pară straniu faptul că în pădurea apropiată păsările îşi continuau zbenguielile lor, lenevite de creşterea zilei şi a căldurii.

Iepurele Vîrcolac, care nu înţelesese mare lucru din vorbele lui Alpi, iar pe urmă fusese cuprins de mînie şi de curiozitate, simţi dintr-o dată ce anume se pregăteau austriecii să facă. I se păru ceva uriaş ; se uită la chipurile atente şi ponderate, la mişcările reglementare ale servanţilor, ca să se încredinţeze că aşa ceva nu era cu putinţă. Cînd întîlni însă privirea lui Alpi, zări în ea o plăcere odioasă şi rece, care îl îngheţă de scîrbă şi-l indignă, fără ca să-şi dea măcar seama de asta.

— Domnilor, spunea Alpi către ofiţeri, dacă mîine la ora asta bolognezii vor fi respins somaţia de predare, la amiază precis se va deschide focul asupra oraşului. Iar tu, aşadar, adăugă el, făcîndu-i semn lui Scacerni să se apropie, ce-ai venit să-mi spui ?

Vorbind astfel, se pregătea să se înapoieze la Cipressina, dar Iepurele Vîrcolac nu era în stare să scoată o vorbă, de parcă uitase totul, afară de-un singur lucru. Şi întrebă năucit :

— Adevărat ? Vor trage cu bombe asupra caselor ?

Alpi, mirat, se opri ca să se uite la el. Şi dădu drumul unuia din hohotele acelea de rîs stridente care înlemnea pe oricine :

— Nu, grăi el, au venit aici ca să facă focuri de artificii. Tu însă ai făcut tot drumul ăsta ca să-mi spui asemenea dobitocii ?

— Am venit, răspunse Iepurele Vîrcolac — pe care gîndul la bombe, şi la case, şi la oamenii aflaţi în ele, îl zdruncinase atît de puternic încît îl scăpase de celelalte îndoieli şi spaime ale sale — am venit ca să vă spun, domnule conte, că am descărcat totul şi că am vrea, cu îngăduinţa domniei-voastre, să fim lăsaţi să ne înapoiem în părţile noastre. În anotimpul acesta cîmpul are nevoie de braţe, iar familiile trebuie să fie îngrijorate. Mi-am luat îngăduinţa de a veni să vă tulbur fiindcă acolo, în tabără, nu-i nimeni care să ne comande şi care să ştie ce să ne spună să facem.

— Ai făcut bine că m-ai căutat, fiindcă uitasem de voi. Sînteţi liberi să vă înapoiaţi oricînd o să găsiţi de cuviinţă şi-o să dau ordin să primiţi hrană pe trei zile. Ajunge pentru drum ?

— Mai şi prisoseşte. Va trebui să ne daţi însă şi două rînduri scrise de mîna domniei-voastre, pentru ca domnii ofiţeri din tabără să ne lase să plecăm, şi să ne dea hrană, şi...

— O să le ai imediat, îl întrerupse Alpi. Mai vrei şi altceva ?

Încurajat de uşurinţa cu care obţinuse tot ce ceruse, Iepurele Vîrcolac spuse mai departe, cu şiretenie :

— Şi-ar mai fi, pe urmă, şi chestiunea cealaltă.

— S-o auzim, dar grăbeşte-te ; care altă chestiune ?

— Ar mai fi, deoarece sînteţi atît de bun, şi chestiunea plăţii.

— Aha, chiar vrei să fii plătit ?

— Chiar şi asta... ca să spunem aşa... chiar şi asta... Mie unul... mie unul, mi-ajunge bunăvoinţa dumneavoastră, domnule conte ; celorlalţi însă li s-a făgăduit c-au să fie plătiţi, dacă v-aduceţi aminte.

— Li s-a făgăduit ; tu le-ai făgăduit.

— Făceam ce mi se poruncea, ascultam de vorba dumneavostră respectată, domnule conte. Dacă vă amintiţi, dacă...

— Şi dacă mi-ar face plăcere să fi uitat ? Dacă, dacă, dacă : însă şi dacă sînt scuza nătîngilor.

— Cît despre mine, m-aş face şi eu c-am uitat, dar din păcate, îngăimă el, ceilalţi...

— Ce-mi pasă mie de ceilalţi ?

— Domniei-voastre, nimic, dar mie îmi mîngîie spinarea cu varga, şi n-o fi mare lucru, dar e sigur.

Virginio Alpi izbucni într-un alt hohot de rîs, nestăvilit ; se întrerupse însă pe neaşteptate şi întrebă serios :

— Şi tu nu rîzi ?

— Dacă-i face plăcere domnului conte, pot să încerc şi eu.

Încercarea se dovedi greoaie.

— Rîzi prost, spuse Alpi, cu o gravitate şăgalnică.

— Fiecare rîde cum poate, iar gîndul că de-ndată ce-o să pornim la drum au să-mi facă serviciul de care am vorbit, nu mă ajută să rîd ; iertaţi-mă, dacă nu ştiu ce spun.

— Soarta te-a chemat să fii de faţă la un eveniment istoric, spuse Alpi, glumind, iar tu eşti cu gîndul numai la spinarea ta.

— Istoria mea începe şi se termină aici, răspunse Iepurele Vîrcolac, făcîndu-l să hohotească din nou.

Se aflau pe pajiştea cea mică din spatele vilei, iar Alpi dădu ordin unui subofiţer să pregătească biletul de drum pentru ţăranii din ţinutul ferrarez, veniţi cu cereale şi cu căruţele. Apoi adăugă :

— Dacă ţi-aş da în scris că aţi fost rechiziţionaţi cu carele drept contribuţie de război, nici tu, nici spinarea ta n-aţi mai avea de ce să vă temeţi de însoţitorii tăi.

— Nu cred ca vreunul din ei să ştie să citească, dacă domnia-voastră mi-ngăduie s-o spun.

— Dar dacă pe domnia-mea începi s-o cam... la cap ?

— Ar trebui să mă împac cu gîndul c-o să mi se rupă spinarea.

— Lasă, nu vreau una ca asta, după ce m-ai slujit cum trebuie şi m-ai făcut să rîd. Cîţi sînteţi ?

— Douăzeci de care şi cincisprezece căruţe.

— O să-ţi dau şaptezeci de scuzi, cîte doi de fiecare ins, iar tu o să plăteşti oamenii. Bineînţeles că dacă profiţi şi opreşti vreunul pentru tine, o să înfunzi puşcăria. Eşti mulţumit ? Îţi convine ?

— Iertaţi-mă : ca să-mi convină, ar trebui să fie cel puţin şaptezeci şi doi de scuzi.

— Bine-nţeles, cu ai tăi. Eşti veşnic nemulţumit, dar o să-ţi dau şaptezeci şi doi. Trebuie să recunoşti că m-ai găsit într-o zi bună.

Doi scuzi de om era o plată de nimic, dar Scacerni nu voi să rişte să-i piardă şi pe aceia, şi mulţumi. Subofiţerul primi ordin să întocmească chitanţa, specificînd în ea îndatorirea pe care şi-o asuma Iepurele Vîrcolac de a plăti angajaţii şi de-a le da drumul să plece. Alpi îi spuse să lase loc liber pentru sumă, căci suma avea s-o treacă el însuşi ; între timp, sosi însă un curier pentru a-l chema în mare grabă la vila Spada, aşa că fu nevoit să plece, poruncindu-i Iepurele Vîrcolac să-l aştepte.

Asediatorii folosiră toată după-amiaza zilei pentru a aduce şi a aşeza tunuri de asediu în jurul oraşului şi mai ales pe povîrnişurile de la Osservanza şi la poalele lor, la Palazzaccio şi în pajiştea de la San Giuseppe, unde fu aşezat în poziţie de tragere un mortier de mare calibru.

Soarele după-amiezii, dogorind asupra oraşului şi învăluindu-l în lumina lui puternică şi strălucitoare, atenua asprimea străveche a construcţiilor agresive ; o îndulcea, cocîndu-le parcă într-o toropeală colorată şi lenevoasă, vie, dar fără ca viaţa obişnuită să mai îngăduie a se auzi vreun sunet, vreun murmur sau vreo răsuflare. Clopotele amuţiseră cu trei zile mai înainte, în zori, iar împrejurul zidurilor schimburile de focuri erau puţine şi neînsemnate. Numai spre seară fură trase cîteva salve, dintr-o parte şi din cealaltă.

Iepurele Vîrcolac aşteptă înapoierea lui Alpi şi dormi pe o saltea de paie, împreună cu ostaşii, care, de milă, îi dăduseră şi de mîncare. Alpi se înapoie tocmai către amiaza următoare :

— Oh, eşti tot aici ?

— La ordinele dumneavoastră, domnule conte.

— La ordinele mele ?

Rîzînd batjocoritor, îl introduse acolo unde-şi avea biroul, iar Scacerni se închină, observînd un altar şi chipuri pictate de sfinţi, crezîndu-se în biserică. Era capela particulară a vilei, transformată în bibliotecă.

— Poţi să-ţi ţii şapca pe cap, spuse Alpi, căci nu mai e sfinţită. Semnează aici.

Respectul nu-i îngădui însă lui Scacerni să-şi acopere capul. În schimb, îndată ce puse mîna pe pană, privirea îi

alunecă spre cifra scrisă de Alpi și citi o sută de scuzi. Săltîndu-și ochii mirați și întrebători, spuse :

— Îmi dați o sută ?

— Am spus șaptezeci și doi ! Vrei să mă tragi pe sfoară, pungașule ?

— Aici, stă scris...

— Da, da : uitasem că ai păcatul de a ști să citești.

— De vreme ce știu să scriu... spuse Iepurele Vîrcolac, ținînd pana în mînă.

— Inconveniente ale excesului de învățătură : acum, dacă-ți scapă vreo vorbă, vei avea de-a face cu mine. Și trebuie să știi limpede că sînt în stare de orice.

— Sînt mai mult ca sigur, spuse cu îndrăzneală Iepurele Vîrcolac, care, cînd înfrunta pe cineva în felul acesta, își înăsprea accentul său romagnol înnăscut.

În urma acestei ieșiri, Alpi îl privi țintă :

— Hei, nenorocitule, vrei să-ți bați joc de mine ?

— Nici măcar nu-mi trece prin cap !

— Și-atunci, vrei cumva să te legi de contabilitatea mea, mîrlane ?

— Cum de spuneți una ca asta, domnule conte ?

— Spun că dacă scoți o vorbă în legătură cu suma pe care-ai citit-o, e vai de tine. Te-nvăț eu să-ți ții gura !

— Și cum veți fi vrînd să vorbesc, de vreme ce, semnînd chitanța asta, după cum vedeți că și fac — adăugă el cu o amărăciune înciudată, semnînd — iau asupră-mi riscurile, fără să am măcar avantajele ?

— Cum adică ?

— Dumneavoastră să vă explic eu ? Mă compromit, și nu cîștig nimic.

— Te stimez, spuse Alpi, ești mai deștept decît pari.

— Nu s-ar zice, după puținul cu care m-am ales !

— Acum, să nu fii obraznic ! Ai uitat că aici, pentru fiecare vorbă greșită, plătește partea de jos a spinării ?

Și spunînd asta, îi numără șaptezeci și doi de scuzi, băgînd liniștit în buzunar chitanța de o sută.

Ceilalți ofițeri se strînseseră pe terasă, cu un ochean de campanie. De dincolo de coroanele stufoase și înfrunzite ale pădurii de stejari, la adăpostul căreia fuseseră așezate cele două obuziere, se înălța învolburîndu-se un fum des. Prin el se întrezăreau sinistrele văpăi roșietice ale focului care pîrjo-

lea o vilă camuflată de pădurea aceea. Alpi bătu din palme, bucuros, şi imitîndu-i pe crainicii spectacolelor de bîlci, spuse :

— Începe spectacolul, domnilor şi onorat public ! Arde vila Martinelli ; iar dacă de-aici s-ar putea privi în valea d'Aposa, aţi putea să vedeţi cum arde vila lui Bignami, care pare să fie comandantul gărzii civice bologneze. Ii am notaţi pe toţi domnii ăştia liberali, iar dacă nu se predau, vom face din frumoasele lor vile un morman de cenuşă.

Scoase apoi ceasul :

— Peste puţin va fi amiaza : bolognezii, care-şi laudă clopotele lor alese şi destoinicii lor clopotari, vor auzi astăzi sunîndu-se amiaza de către alte bronzuri.

Era adevărat că bolognezii se bucurau de faima de-a fi primii în ce priveşte clopotele de calitate şi clopotarii străluciţi ; era adevărat, iar la această batjocură, clopotniţele — din care atîtea şi atît de felurite clopote trimiteau zilnic la ceasul prînzului, către coline, valul puternic şi sărbătoresc al armoniei cucernice — răspunseră parcă prin tăcere. Iar tăcerea împreună cu seninătatea lucrurilor într-o aşteptare ca aceea începură dintr-o dată să vorbească despre durerea sfîşietoare a oamenilor şi despre dezastrul apropiat.

Dar de mai sus, de pe Osservanza, de pe creasta colinei del Vento, un glas umil de clopot de ţară şi de călugări sărmani, liniştit şi neştiutor, vesti ceasul *Angelus*-ului, cu un dangăt scurt dar care nici n-apucă să se termine cînd, din mortierul cel mare de pe pajiştea de la San Giuseppe, porni cea dintîi lovitură, cu o bubuitură surdă, ce răsună de-a lungul povîrnişurilor dealurilor însorite, asemeni unui tunet lenevos, pe cer senin, care se rostogoleşte prin spaţii şi, crescînd, devine tot mai tare, iar apoi piere, vestind furtuna.

— Uite-o ! striga Alpi. Bine ţintită !

Arăta spre un nor mare de fum şi de praf de moloz, care se înălţa din centrul oraşului. Prima bombă lovise cornişa bisericii San Salvadore, unde este arătată încă şi astăzi stricăciunea făcută.

Mortierul trase patru din bombele acelea spăimîntătoare şi nimicitoare ; iar cu bufniturile lui şi cu ale obuzierelor, înfundate şi puternice, se-amestecaseră imediat mai des pocniturile şi bubuiturile sonore şi sfîşietoare ale tunurilor de bronz, care stricau timpanele artileriştilor. Dintr-o arcadă a

Cipressinei, toată lumea, inclusiv fiul lui Scacerni și însuși Virginio Alpi, urmărea acum în tăcere loviturile care, în cea mai mare parte, se pierdeau fără să fie văzute sau fără să facă explozie, în desișul așezărilor omenești ; le urmăreau cu o curiozitate puternică și ascuțită, care le înfierbînta sîngele, dar îi făcea să uite cu desăvîrșire că înlăuntrul țintelor care erau casele acelea, se aflau oameni, trupuri omenești. Pînă și Alpi, mai mult decît de ură, fremăta din pricina unei asemenea sporite curiozități.

Bombardamentul ținu trei sferturi de oră, arătînd orașului pierdut, încă o dată, neleguita hotărîre a dușmanului, puterea sa și zădărnicia oricărei apărări, așa cum știau prea bine cu toții încă mai dinainte. Pe turnul subțire, care le depășea cu mult pe celelalte, se ivi steagul alb al predării. Virginio Alpi îl salută, revenindu-și în fire, cu rîsul său care cuprindea în el o atît de aparte posibilitate de a insulta, iar Iepurele Vîrcolac, venindu-și și el în fire, o șterse pe furiș și pe tăcute către pajiștile de la Caprara, ca să-și elibereze însoțitorii. Atîta timp cît nu trăseseră nădejde să primească vreo plată, aceștia s-ar fi mulțumit și cu nimic : primind însă numai cîte doi scuzi, spuseră că ar fi fost mai bine să nu le fi dat nimic și că doi scuzi însemnau o batjocură.

— Băieți, spuse Iepurele Vîrcolac, întărit de noua lui autoritate și de conștiința ei, eu unul am făcut ce am putut. De ce n-a încercat careva dintre voi ?

Recunoșteau că făcuse tot ce-i stătuse în putință. Dar cei doi scuzi ai acelui hapsîn i se păreau a însemna mai nimic chiar și lui, și, pe deasupra, lui îi mai răsplăteau și complicitatea cu tîlharul ăla ; cu toate astea, zise :

— Să spunem lucrurilor pe nume : plata pare întotdeauna puțină cînd o primești.

S-a mai spus că furia îl făcea să filozofeze.

Acum, lăsîndu-l pentru o vreme în părăsire, împreună cu furia sa, îmi vine în minte — iar amintirea nu-mi dă pace — că în împrejurimile bisericii San Salvatore, cea sfîrtecată de bomba aceea, stătea cu casa, în '49, un foarte respectabil avocat al orașului : iar în cea dintîi zi a asediului, i se născuse un fiu. El îl adăpostise ca atare în pivniță, împreună cu tînăra lehuză, care-a arătat, pînă la o vîrstă foarte înaintată, că fusese de o frumusețe cu totul aparte și a povestit apoi ani în șir chinul acelei amiezi și spaima pricinuită de explo-

zie. Iar ca să-mi aduc aminte de toate acestea mă silește doar dragostea, căci pruncul acela a devenit apoi părintele celui care scrie această carte. Mai există însă și un alt simțămînt care mă stăpînește, cum se și cuvine, în timp ce scriu, căci bunica aceasta era de obîrșie țărănească, dintr-un vechi neam de prin partea locului, legat de pămînt. Încărunțit el, foarte tînără ea, bunul și vigurosul jurisconsult o luase de nevastă, judecînd că întrucît avea datoria să repună în ordine familia, ruinată și slăbită în deosebi de soția bunicului său, de neam nobil și inteligentă, trebuia să se însoare cu o femeie liniștită și modestă. De la ea, în anii în care se învață într-adevăr cel mai mult, adică fără să-ți dai seama, am învățat eu viața casnică a unei gospodine de modă veche de prin părțile noastre, precum și ce înseamnă hotărîrea și rigida cumpătare țărănească, sau care este rădăcina aspră și viguroasă a unei purtări întru totul supuse, dar în aceeași măsură, și chiar mai mult, dîrze și rezistente. Analfabetă cu bun-simț și inteligentă, într-o casă civilizată, de înaltă cultură, cum a fost casa fiului ei, născut în zilele asediului, i-a fost de ajuns să învețe literele atîta cît să descifreze ziarul și rugăciunile, fără să se rușineze vreodată de neștiința ei de a scrie și de puțina ei învățătură, căci n-a pretins nici cînd c-ar ști mai mult decît știa : artă pe care cărțile nu numai că nu o învață, dar, dimpotrivă, de cele mai multe ori, o dau drept altceva. Ba-mi amintesc chiar cît era de respectată, căci, fără s-o ceară, i se oferea ceea ce i se datora ca mamă și ca bunică. Îmi stăruie în minte, de asemeni, răbdarea ei de mamă creștină, cucernică și cu credință în Dumnezeu, printre durerile și amărăciunile mari și mici. Am învățat astfel, sau mai bine zis mi s-a întîmplat să văd limpede că putea fi vorba de o anumită modestie statornică și liniștită, căci nu numai că nu se amesteca dar se și îndepărta de ceea ce o depășea, cum ar fi știința, bogăția, puterea, evenimentele importante ori răsunătoare ; dar pusă în încurcătură nu se lăsa, la fel de străină de orice ambiție și de orice josnicie, geloasă, dacă se întîmpla vreodată, numai cînd era vorba de cele mai domestice prerogative de gospodină. Iar acum, datorită unei prevestiri care-a urmărit-o tot timpul îndelungatei vieți, sper ca și cititorul să simtă gustul acela puternic, sănătos și năvalnic de dragoste de viață, pe care-l simt și eu. Lucrurile s-au petrecut astfel : la cîteva luni după asediu, aflîndu-se la țară și ținîndu-și în

brațe copilul, s-a întîlnit cu o țigancă, iar aceasta i-a prezis că o să-și rupă un picior, că băiatul, făcîndu-se mare, va ajunge un om de seamă, înzestrat cu multă minte, prețuit în demnitățile publice pe care le va deține și, în sfîrșit, că ea o va duce pînă la optzeci de ani. Adeverindu-se, în urma unei căderi, și datorită vieții tatălui meu, primele două preziceri, au zămislit în sufletul ei atîta încredere în cea de-a treia, încît, cu puțin înainte de termen, îmbolnăvindu-se de o boală care-i adusese la neagră deznădejde pe toți ai casei, ca și pe medici, ea singură nu și-a făcut nici o grijă, și-a dovedit că a avut dreptate, căci s-a însănătoșit. Intrînd însă în cel de al optzecilea an, deși era sănătoasă și în depline puteri, nu a mai scos o vorbă în legătură cu depășirea zilei de naștere și s-a pregătit, pînă în cele mai mici amănunte, cu seninătate și creștinește, să moară, devenind chiar o cucernică „fiică a Sfintei Caterina", într-o veche congregație religioasă din Bologna. Neadeverindu-se însă cea de a treia prezicere, nu-și mai aducea parcă aminte de moarte și vorbea despre viitor senină și liniștită, cum n-ar fi cutezat poate s-o facă nici măcar un tînăr în floarea vîrstei. Poate că asta să fi fost, spuneam eu, o atitudine cam superstițioasă, dar sănătoasă și robustă și caracteristică, pînă la urmă, nu numai pentru o singură viață de femeie gospodină și viguroasă, dar și pentru o mie de alte vieți asemănătoare.

Vai, cît de des poate să însemne poezia o reînviere a morților și o citire în viața lor, întocmai ca și țiganca aceea, dar mergînd înapoi ! Și iată că la începutul acestei a doua cărți din poemul morăresc, tot ceea ce a însemnat strădanie și frămîntare a autorului, ajutat de artă și de studiu, pentru a trece în stăpînirea poeziei un veac, un moment din umilința adîncă a poporului de rînd din Italia, omenos, dar avînd o omenie a sa proprie, uneori ocolită și tainică, și totdeauna de neconfundat, și niciodată anulată de o asemenea răspundere istorică, strălucită și chiar gravă ; iată, așadar, că totul se împrăștie ușor într-o certitudine înrădăcinată, din care fantezia extrage ,iar eu primesc, certitudinea omenească și poate chiar prea omenească : în sfîrșit, într-un glas al sîngelui, într-unul din lucrurile acelea despre care nu se știe bine ce reprezintă și fără de care omul n-ar fi om.

Capitolul al doilea

CONTRABANDISTUL DE PE PAD

II

Înapoindu-se la Ponte della Pioppa, Iepurele Vîrcolac o găsi pe maică-sa deznădăjduită și doborîtă de durere, căci îl crezuse mort încă de mai multe zile.

— Cum de ți-a trecut prin cap o asemenea gugumănie ?

— Nu mai erai de văzut.

— Și de cîte ori n-am lipsit de-acasă chiar timp mai îndelungat ? După cîte știu eu, nu m-am gîndit niciodată să scriu, căci este o pierdere de vreme boierească.

— Dar nu era război ! Dac-ai ști cîte s-au spus în legătură cu asta !

— Uite de ce nu trebuie să vorbești și nici să iei seama la ce se spune în jurul tău : să vorbești puțin și să nu scrii nimic.

Vorbind astfel își aducea aminte de chitanța falsă și n-ar fi vrut să știe cum se ține o pană în mînă.

— Dar nu te-au trimis la război ?

— Hei, la război ! Și-ncă ce război ; de altfel, nici nu-i chiar atît de îngrozitor pe cît se spune.

—Războiul nu e chiar atît de îngrozitor ?

Dosolina cădea din nori. În timp ce povestea întîmplările prin care trecuse, de la bătaia pe bancă încasată de Colțosul și pînă la bombardarea Bolognei — vorbind așa, numai din vîrful buzelor — Iepurele Vîrcolac își manifesta îngîmfarea printr-un aer de superioritate și de nepăsare, care sporea mult efectul povestirii.

Chiar și taică-său îl asculta cu un viu interes, netezindu-și barba, mulțumit că, în cele din urmă, fiu-său luase și el parte

la întîmplări mai vrednice de un bărbat decît era negustoria aceea veşnică, dispreţuită de el ca o înşelătorie murdară. Un altul, tot veteran de-al lui Napoleon, nu ar fi uitat să pomenească de cu totul alte bombardamente : la drept vorbind, fusese de faţă la bombardarea redutei celei mari de la Borodino ! *Padron* Lazzaro nu făcea însă parte dintre nerozii aceia care, fiindcă au participat la întîmplări de seamă, se arată invidioşi şi le iau în derîdere pe cele la care au participat alţii : nerozie la care sîntem expuşi cu toţii — ca, de altfel, la toate neroziile — şi care este specifică pizmei celor bătrîni faţă de cei tineri. Exista însă, fără îndoială, ceva rar în *padron* Lazzaro : în mod deosebit, faptul că nu cunoştea pizma, sub nici una din înfăţişările ei.

Nu numai că era mulţumit de cele întîmplate, dar îşi lăuda feciorul pentru lucruri în care acesta nu-şi descoperise nici un merit. De fapt, în cursul povestirii, Iepurele Vîrcolac trecea peste amănuntul ameninţărilor care-i fuseseră adresate, după ce Colţosul fusese bătut cu varga, pe bancă ; Colţosul însuşi, care era dijmaş pe Proprietatea Călugăriţelor, aflată la mai puţin de o milă de Ponte della Pioppa, nu scotea o vorbă în legătură cu ele, arătînd că-i părea rău. *Padron* Lazzaro, însă, ghicise :

— Nu prea le-a convenit, angajaţilor tăi, cînd au auzit că trebuie să meargă la război cu o simbrie de douăsprezece lovituri cu varga.

— Nu prea le-a convenit, ce-i drept.

— Şi s-au răfuit cu tine.

— Cu mine, şi încă rău de tot.

— Hei, aşa e : nu poţi da în măgar, dai în samar ! Urîte nopţi trebuie să fi petrecut alături de turbaţii ăia.

— Nu pot spune că au fost toate frumoase.

— Cu atît mai mare a fost meritul de-a nu-ţi fi părăsit soţii la nevoie. Şi pe urmă, eu, unul, ştiu ce-nseamnă să te duci aşa, la voia întîmplării, în mijlocul unei armate de ostaşi vrăjmaşi ai ţării, înfierbîntaţi de furie şi de mirosul pulberii, înrăiţi de nelegiuirile şi de porcăriile ce se petrec în război, de felul acelora pe care le-ai văzut şi tu în preajma Bolognei ; printre oameni simpli şi sălbatici, pe care-i bagă la bănuieli orice chip şi orice vorbă de pe la noi, care adulmecă în orice împrejurare înşelătoria şi-n orice om, partizanul (aşa le spuneam noi în Rusia) ; spun deci că a sta printre ostaşi,

pe care un glonte în cap ori o baionetă în burta aproapelui, la cea dintîi pornire de răutate sau de teamă, nu-i costă nimic...

— Îndurare ! strigă Dosolina, cutremurîndu-se : Sfîntă Marie !

— Chiar dacă n-o spui tu, sfîrşi de vorbit Scacerni, a fost totuşi o călătorie urîtă.

— N-a fost frumoasă, admitea Scacerni-fiul, care îşi dădea seama de-abia acum de cele mai multe primejdii şi se cam înfiora, dar cu o mulţumire plăcută.

— N-o spui tu, dar e nevoie de o îndrăzneală straşnică.

— N-o spun, fiindcă nu-mi stă bine, tată ; dar sînt mulţumit c-o aud din partea unui bărbat ca dumneata, care-a văzut atîtea lucruri şi despre care se poate spune că ştie ce-nseamnă îndrăzneala.

Iar Dosolina :

— Şi dacă trăgeau într-adevăr în tine ? Dacă te-njunghiau ?

— Te rog, mamă.

— Dar dacă te ucideau de-a binelea ?

— Dumneata, ce să mai vorbim, mă vrei mort cu orice preţ, chiar şi acum cînd mă vezi bine, sănătos ! Ştii însă că pînă la urmă o să mă deochi ?

Era şi glumă în spusele lui, dar era şi mînie. În schimb, lui taică-său, aventura aceea bologneză a Iepurelui Vîrcolac îi trezea sentimente care nu existaseră niciodată între ei doi, ori nu putuseră fi exteriorizate, dar pe care îşi dădea seama că le dorise întotdeuna, mai din adîncul sufletului decît acum, cînd se ivise prilejul care să-l facă să recunoască lucrul acesta.

Nu erau vorbe : nu ştiau că există vorbe care să exprime asemenea lucruri. Erau lucruri mărunte şi fără nimic deosebit în ele, noi nu atît prin ele însele, cît prin felul cum erau făcute. Se simţea, în vorbirea tatălui către fiu, o notă de preţuire, iar în cea a fiului către taică-său, una de respect afectuos. Era un schimb de sfaturi şi un interes reciproc faţă de ceea ce mai înainte îi despărţise : Iepurele Vîrcolac faţă de munca de pe mori : *padron* Lazzaro faţă de afacerile de misitie. Era graba plină de atenţie a fiului de a-l ajuta pe bătrînul ce şchiopăta, atunci cînd acesta se urca ori cobora din carioară, ducîndu-se spre vad, sau înapoindu-se deacolo, căci *padron* Lazzaro renunţase la cal şi la şa şi se slujea de carioară şi de-un măgar bătrîn şi încăpăţînat, ce asculta numai de el şi de Cîrlig-

de-paie, care îl îngrijea, iar pe toţi ceilalţi îi trata cu muşcături în stare să zdrobească osul, acolo unde-şi înfigea dinţii. Era, cînd se aşezau la masa aranjată cu o eleganţă rustică, chipul în care, îndată ce tăia carnea şi rupea pîinea, *padron* Lazzaro, stînd în capul mesei, îi întindea, după ce-o servea pe Dosolina, porţia lui Peppino. Era o anume veselie, mulţumită, cu care *padron* Lazzaro, atunci cînd munca îl reţinea zi şi noapte pe moară, primea vizita feciorului şi îi făcea onorurile bucătăriei de pe bord şi pe-ale „turtei morăreşti", frămîntată cu ulei şi fără aluat, şi coaptă sub spuza vetrei, şi pe-ale peştilor şi ţărănescului caviar roşu, pregătit odinioară de răposatul Malvasone, iar acum de Cecilia Rei. Toate, mîncăruri care nu-i plăcuseră niciodată Iepurelui Vîrcolac ; acum însă le mînca cu poftă, ba le mai şi lăuda, spre bucuria lui taică-său şi a Ceciliei Rei.

Însăşi Cecilia Rei începuse să se arate interesată de poveştile Iepurelui Vîrcolac şi de războiul lui, căci nu se mai spunea altfel, acum. De faţă cu ea, cu Venusta Chiccoli şi cu Dosolina, *padron* Lazzaro — deşi feciorul trecuse de treizeci de ani — spunea :

— Băiatul mi-arată ce poate, tocmai cînd nu mai trăgeam nici o nădejde. Chiar aşa, dar era vina mea. Şi ştiţi că pentru a te descurca în felul acesta, într-o împrejurare ca asta, şi să mai ai de-a face şi cu un tîlhar ticălos şi neruşinat ca domnul Virginio Alpi (îl cunosc şi eu), îţi trebuie nu numai îndrăzneală, dar şi minte, şi încă din cea bună ? Băiatul ăla s-a dovedit bărbat în toată puterea cuvîntului şi-o să răzbească în viaţă. Dumneata ce crezi, maică ?

— Nu-ţi spuneam eu asta tot timpul ? întreba Dosolina, mulţumită şi fericită.

— Recunoc. Ai simţit cum stau lucrurile mai bine decît mine. Totuşi, cum se face una ca asta ? Pe fluviu se arătase întotdeuna atît de fricos ? Se ştie că există tot felul de cutezanţe, iar el nu e făcut pentru viaţa de morar.

— Cu povestea asta a cutezanţei, Lazzaro, nu-l face să şi-o ia în cap, căci n-aş vrea ca într-o bună zi s-ajungă şi el un lăudăros.

—Şi el ? Să fi fost eu cumva un lăudăros ?

— Se ştie, se ştie ce-ai fost dumneata ; Peppino însă nu are nici pe departe sănătatea dumitale. Era făcut, vezi bine, să-nveţe, cum îţi spuneam eu, s-ajungă avocat ori preot.

— Mintea iese la iveală chiar şi fără învăţătură, spunea Lazzaro, după care rămînea dus pe gînduri.

— Iar dacă învăţa, stăruia mama, azi n-ar fi avut de înfruntat nici o primejdie.

— Care primejdii, femeia lui Dumnezeu, te sperie pînă-ntratît ?

— Primejdii... ce ştiu eu de-alde astea ? Primejdii, ce să mai vorbim.

Se cade să spunem că înaintînd în vîrstă, Dosolina Scacerni, biata de ea, se cam prostise şi se temea, nici mai mult, nici mai puţin, ca nu cumva Iepurele Vîrcolac să plece să cutreiere lumea în voia soartei, în război, ca furnizor, dacă nu chiar ca soldat, căci şi ea, deşi îl privea cu ochi de mamă, tot zgîrcit, sucit şi morocănos îl vedea. În cele din urmă îl vedea prins în vreo îndeletnicire prea apropiată de război, chemat, din pricina minţii şi a curajului său cu totul deosebite, pentru cine ştie ce treburi de seamă şi ca să-şi lase pielea pe acolo. În cei doi ani nenorociţi — '48 şi 49 — cîţi tineri nu-şi părăsiseră oare familiile fără să se mai înapoieze, murind sau dispărînd, exilaţi sau întemniţaţi ?

Între timp, o dată cu trecerea anului, care se arăta sărăcăcios, erau mulţi tineri, şi chiar mai puţin tineri, pe care sărăcia şi evenimentele, politica ori vreo altă greşeală, încă şi mai gravă, îi îndepărtaseră de casă şi de muncă. În deosebi din ţinuturile polesane de dincolo de Pad, mulţi se refugiau în părţile ferrareze, dezertînd sau dorind să scape de recrutările austriece, şi sfîrşeau prin a ajunge bandiţi de codru ori de drumul mare. Tîlhăria cu arma-n mînă şi în bandă devenise din nou o întinsă plagă socială. Un oarecare Giuseppe Sacchetti îşi cîştigase faima de „spaima cîmpiilor ferrareze", şi chiar cînd a fost ucis de către carabinieri, s-a găsit un altul care să-i ia locul. Vestitul Passatore[1] opera în Romagna şi făcea incursiuni în ţinutul Ferrarei ; iar poporul împodobea cu culorile acelea fantastice, care nu s-au şters încă nici astăzi, numele său şi jafurile şi tîlhăriile, împins de admiraţia aceea pe care o stîrneşte cutezanţa, în orice împrejurare, iar în cazul lui Passatore, datorită şi unei anumite năstruşnicii ce însoţea unele dintre loviturile lui banditeşti.

[1] Luntraşul.

Austriecii răspundeau cu rigoarea expeditivă a legii marțiale, iar în Polesia, unde răul bîntuia tot mai tare, prin instituirea comisiei d'Este, care a lucrat cu cea mai deplină severitate, împușcînd ticăloși cu zecile și cu sutele ; nici nu sînt încă bătrîni cei care, pe lîngă Mincio și Adige, își aduc aminte că mamele, ca să-și sperie copiii îndărătnici, obișnuiau, vreme de mulți ani, să spună : „Te trimit la comisia d'Este". Iar amintirea aceasta, din întîmplare, dovedește, dacă mai e nevoie, că omul, în loc să-și arate recunoștința față de autoritate, se simte ispitit mai degrabă, să aibă milă de cel osîndit, căci trebuie spus că sus-numita comisie nu făcea decît să aplice o dreptate riguroasă, cu o asprime necesară și pe măsura cangrenării plăgii sociale.

Și în ținutul ferrarez, ca și în celelalte provincii ocupate, ostașii austrieci veneau în ajutorul carabinierilor pontificali, care, peste puțină vreme, aveau să sufere o transformare, apărînd sub numele cel nou de *veliti,* dar care, indiferent de nume, stăruiau în străvechea lor neputință. Chiar și în Ferrara, o comisie militară austriacă trimitea destul de des cîte un delicvent să-și facă cea din urmă plimbare pe esplanada Fortăreței, legat și priponit între preoții care-l asistau și-l îndemnau stăruitor să moară frumos. Plimbarea ținea exact o oră ; pe urmă îl puneau să urce pe estradă și să îngenuncheze în fața armelor. Venise cu adevărat vremea prorocită de către Alpi, cînd trebuia să se renunțe la spînzurători, fiind neîndestulătoare pentru atîta treabă.

Apoi trupa se descoperea, iar preotul asistent, intona *Miserere,* pe care executanții îl ascultau în genunchi ; răpăia toba, iar osînditul rămînea să primească ultimele îngrijiri din partea călugărilor asistenți.

O asemenea asprime părea să slujească numai la a-i face încă și mai sălbatici pe delicvenți ; iar ținutul de dincolo și de dincoace de Pad era plin de isprăvile tîlharilor și de poveștile ce se răspîndeau în legătură cu ei.

Decretul, unul dintre cele dintîi afișate în oraș la sosirea austriecilor, care îi trimitea pe deținătorii de arme și de pulbere în judecata curții marțiale, de unde, potrivit legii, nu se putea scăpa altfel decît achitat sau mort, fusese extins și asupra satelor. Armele urmau să fie predate Fortăreței din Ferrara.

Cînd ordinul acesta sosi la Guarda, o dată cu ştirea că autorităţile făceau într-adevăr percheziţii şi că acestea erau executate de către „ăia cu pantalonii vîrîţi în cizme", zorile zilei de vară răsunară tot timpul de împuşcături puternice, ca şi cînd ar fi fost vorba de-o bătălie, sau, mai bine spus, de nişte salve de bucurie nebunească. Erau ţăranii, care se apucaseră să-şi piardă vremea tocmai cînd munca era în toi, ca să evite supărarea de-a se duce să predea pulberea. Vînători deprinşi să-şi măsoare încărcătura cu o prudenţă zgîrcită, profitau de ziua aceea de risipă pentru a trage ca nebunii în toate soiurile de păsări, şi chiar în păsărele, în lipsă de altceva, punîndu-le apoi la fript, înfipte în frigări. În rîndunele, respectate ca „păsărelele Maicii Domnului", a tras numai cîte-un necredincios, a cărui vitejie s-a dovedit zadarnică, acestea fiind foarte greu de ţintit şi, de altfel, cu neputinţă de mîncat. Apoi, ca de obicei, cea mai mare parte a armelor au fost îngropate. Tot pentru ascunderea lor, *padron* Lazzaro avea chiar un adăpost, anume făcut în pivniţă.

Măsura confiscării fusese luată din motive militare şi politice, dar autorităţile pontificale trăseseră nădejde că ea se va dovedi eficace şi împotriva banditismului : fireşte că dezarmarea oamenilor cumsecade a dus la creşterea cutezanţei tîlharilor şi la tot mai frecventa lor scăpare de pedeapsă. La fel păţeşte şi medicul care vindecă simptomele, în locul cauzelor ; cu toate că, pînă la urmă, fie că e vorba de societate, fie că e vorba de individ, deosebirea dintre simptome şi cauze nu-i chiar atît de precisă şi de paşnică pe cît pare cînd se vorbeşte în abstract.

II

În dimineaţa tragerii deci, *padron* Lazzaro îşi descărcase şi el armele, iar apoi le ascunsese în pivniţă, fără nici o grijă, ba chiar făcînd glume pe seama acelor focuri de armă trase de ţărani, împreună cu Iepurele Vîrcolac şi cu argatul Cîrlig-de-paie. Mai tîrziu se înapoiase de la moară cu celelalte arme, pe care le păstra încă din vremea celor mai grele

încercări ale sale, punîndu-le şi pe acelea în ascunziş, afară de puşca cea mare pe suport, pentru raţe sălbatice, care nu încăpea acolo şi pe care o îngropă nu departe de curte:

— Un adevărat arsenal, spuse el rîzînd.

—La ce foloseşte ?

Întrebarea aceasta o puse, neliniştit, Iepurele Vîrcolac, care ar fi fost mai bucuros să vadă armele predate la Fortăreaţă. Tatăl nu înţelese însă întrebarea cum trebuia şi spuse :

— Adevărat, la ce foloseşte porunca asta ? Vezi însă că, de cele mai multe ori, cei care poruncesc, şi pînă acum am văzut atîţia, trebuie să poruncească în orice caz ceva, fie chiar şi pentru a nu trebui să spună : „Dar eu ce rost am oare" ?

— Poate că tocmai de-asta, spuse Iepurele Vîrcolac, care, de cînd îşi stabilise faima de om viteaz, avea neplăcuta îndatorire de-a şi-o susţine.

Şi-i venea şi mai greu s-o facă în ziua aceea, fiindcă se înapoia de la Copparo, capitala „districtului" de care ţinea Guarda, unde aflase o groază de noutăţi în legătură cu rigorile necruţătoare ale legii marţiale, ba chiar văzuse cu ochii săi o demonstraţie impunătoare.

La sosire, după ce de mai multe luni se obişnuise să găsească mereu numai tîrguri slabe şi sărace, se bucurase văzînd întinsa piaţă din Copparo plină de lume. Trăsese nădejdea să încheie afaceri frumoase, dar numai pentru puţină vreme, căci oamenii fuseseră aduşi de cu totul altă treabă : de o maşinărie care se înălţa în mijloc, pe un postament destul de înalt. Iniţiaţii explicau că era vorba de ghilotina cea nouă, perfecţionată, venită din Bologna împreună cu călăul bolognez, pentru a-i tăia capul unui tîlhar din „districtul" Copparo, astfel încît să slujească drept pildă, de care să ia cunoştinţă, în piaţa Supliciului, şi oamenii de la ţară, nu numai cetăţenii Ferrarei. După părerea iniţiaţilor, perfecţionarea cea nouă se reducea la scîndura basculantă, de care osînditul la moarte era legat cu trei chingi. Cînd scîndura era lăsată de jos, spunea unul dintre cei iniţiaţi, omul ajungea în chip automat cu gîtul în dreptul ferestruicii, şi era mult mai bine decît cu sistemul cel vechi, care-l obliga pe călău, atunci cînd osînditul se arăta îndărătnic, să-l tragă de gît şi de păr, sau să-l aşeze sub „coasă", ducîndu-l pe sus şi legat ca un salam.

Comparaţia stîrni rîsul, dar maşina proaspăt lustruită, strălucitoare, bine unsă şi cu piesele alunecoase, cu prea multele

ei perfecţionări, te înfiora cînd o priveai. Şi mai era şi atotştiutorul acela odios, care făcea demonstraţii, dînd asigurări că la Copparo, pentru prima dată în statul roman, era pus în funcţie sistemul acela al scîndurii de model francez, experimentată la Paris încă de pe vremea Revoluţiei.

— O fi ca scrînciobul, spune unul, care voia poate să glumească dar pe urmă nu mai rîse nici măcar el.

— Să-i zicem scrînciob. Uite-i : ies din închisoare !

Un urlet atroce, animalic, neîntrerupt, încît te-ntrebai cum de-şi recăpăta răsuflarea cel care-l scotea, se strecura prin poarta închisorii, aflată într-un turn străvechi, alături de palatul guvernatorului. Urletul străbătu piaţa şi mulţimea îngheţînd sîngele. Lîngă postament şi la piciorul scăriţei încetă, sau mai bine spus începură să se distingă cuvinte rostite ca în delir :

— Îmi făgăduiseţi să nu mă legaţi, ucigaşilor !

— Dac-ai fi fost cuminte, răspunse un glas grosolan, puternic şi răsunător, aşa încît, în tăcerea apăsătoare a gloatei, care şedea cu sufletul la gură, fu auzit chiar de Scacerni şi de cei mai îndepărtaţi.

Iar cel care urla :

— Mai am de mărturisit un păcat !

— Grăbeşte-te, căci n-am timp de pierdut, iar acum, eşti al meu. Grăbeşte-te şi să fie cel din urmă ! Ai priceput că eşti al meu ?

În vreme ce tăcerea devenea încă şi mai apăsătoare, Iepurele Vîrcolac se întreba din ce pricină, afară de cel osîndit, vorbea şi călăul cu glas tot atît de puternic. Urmă o pauză scurtă, care se scurse foarte încet. Glasul cel gros întrebă :

— Ai terminat ? Vrei să-ţi baţi joc de mine ?

— Nu ! Îmi făgăduiseţi... şi-l întrerupse un horcăit ; îi răspunse însă un rîs batjocoritor :

— Îmi ţin făgăduiala, n-avea nici o îndoială.

Şi osînditul îşi făcu apariţia, pe trepte. Călăul, om voinic, aproape uriaş, ţinînd cu mîna stîngă frînghia cu care erau legate mîinile şi strîngîndu-l cu dreapta de grumaz, ca pe un iepure, îl împingea pe osîndit, ducîndu-l parcă pe sus. Iar pe postament, cu un genunchi în şale, îl trînti cu pieptul pe scîndura aflată în echilibru, care aştepta, dreaptă. Două ajutoare sprintene îl prinseră în chingi, în timp ce mugea mai degrabă ca un animal, decît ca un om.

„Mastro Signor Boia", cum îl numeşte în însemnările sale un preot asistent al osîndiţilor, din arhicongregaţia ferrareză, era îmbrăcat cu tot fastul lui infernal : beretă uriaşă, roşie, cu ciucuri mari de mătase aurie ; haină cu mîneci scurte, din care ieşeau, goale, braţele vînjoase ; pe roşul închis al hainei, la fel cu cel al pantalonilor, se reliefa eşarfa lată de mătase neagră, de care era prinsă, atîrnîndu-i pe şold, o sabie scurtă şi lată, cu două tăişuri, scoasă din teacă şi cu garda strălucitoare. Avea cizme negre ; şi barbă mare, mustăţi mari, privire îngrozitoare, dar liniştită, ca de om deprins cu meseria. Iar cînd se dădu doi paşi înapoi, ca să se uite mai bine la pregătirile ce se făcuseră, socoti că omul era prea scurt, şi puse să se slăbească chingile, ca să-l împingă mai sus. Nu fu treabă uşoară, căci celălalt se zbătea, şi fu nevoie de ajutorul braţelor sale puternice. În cele din urmă, nenorocitul de osîndit fu văzut cetluit pe scîndură, fără s-atingă postamentul cu picioarele, atîrnat şi strîns atît de tare, încît urletul era sugrumat. Poate că nici măcar atotştiutorul de adineauri nu mai credea în perfecţionarea aceea mult lăudată a noului dispozitiv.

Iepurele Vîrcolac nu mai fu în stare să privească mai departe şi închise ochii timp de o clipă, care ajunse pentru restul operaţiei. Deschizîndu-i din nou, văzu scîndura ajunsă în poziţie orizontală şi ţîşnetul sîngelui, din gîtul tăiat ; şi i se păru că acesta l-ar fi nimerit şi pe el.

Nimeni nu se mai gîndi să facă negustorie în vinerea aceea, care, la Copparo, era zi de tîrg săptămînal.

Purtînd în ochi pilda aceasta, şi sîngele acela, şi fastul acela roşu, şi negru, şi auriu, al lui „Mastro Signor Boia", şi toate celelalte întîmplări de care auzise şi auzea povestindu-se, se înţelege că Iepurelui Vîrcolac îi venea greu să-şi bată joc de autorităţi. Dar taică-său scornise motivul acela, că acestea erau nevoite adică să poruncească şi ele ceva, iar el bombănea în sinea sa : „Straşnic motiv, cînd e vorba să-ţi pui capul în joc ! Ştiu şi eu că dumnealor poruncesc numai ca să poruncească, dar cînd sînt în stare să-mi taie capul, cine-o să mi-l lipească la loc ! Dac-aş avea două, aş mai înţelege să-mi risc unul ; şi, în cele din urmă, pentru ce ? Ca să sfidezi, fiindcă ai chef să păstrezi o gioarsă de sabie ruginită şi două cocoaşe de puşcă ! Da, dar acum se cuvine s-o

fac şi eu pe viteazul. Ah! adăugă el, cu un suspin cinic, o duceam mai bine cînd eram laş!“

Îi povesti apoi lui taică-său cele văzute la Copparo iar în cursul povestirii ieşeau în relief negrul mătăsii, aurul ciucurilor şi roşul acela întunecat, şi roşul celălalt, care ţîşnea din gîtul retezat: fără să uite purtările sălbatice şi blestemate ale lui „Mastro Signor Boia“.

— Aşa? întrebă *padron* Lazzaro.. Astăzi călăul umblă îmbrăcat cu mare fast?

— Dacă l-ai fi văzut, nu ţi-ar mai arde de glume.

— Care glume? L-am văzut la lucru pe-un altul, dar îmbrăcat cum se cuvine, ca mine şi ca tine; ba avea şi purtări creştineşti; i-a cerut iertare osînditului şi i-a spus frate, şi s-au sărutat. Ăsta al tău mi se pare mai întîi un laş, iar apoi, un bufon ticălos şi jalnic.

Vorbind astfel, se vedea bine că era copleşit de amintiri şi de gînduri. Iepurele Vîrcolac stătea nemulţumit:

— Îmbrăcat aşa sau altfel, trimite oamenii pe lumea cealaltă cu aceeaşi graţie!

Auzea din nou glasul călăului, fără să fie în stare să-l descrie.

— Ai dreptate, spuse *padron* Lazzaro, este ceva îngrozitor de văzut, care ne-arată cît de puţin înseamnează viaţa asta şi ne îndeamnă să ne gîndim la mîntuirea sufletului.

— Şi la aceea a trupului, încercă să spună Iepurele Vîrcolac, fără ca *padron* Lazzaro, cufundat în gîndurile şi amintirile acelea vechi şi vii, să-şi dea măcar seama. De aceea, mormăi de unul singur:

— Mîntuirea sufletului! Mîntuirea sufletului! Ca şi cum ar fi nevoie să-ţi pui gîtul în primejdie ca să-ţi aduci aminte de aşa ceva!

Cu toate astea, ţinea mult să nu-şi piardă ceva din faima sa cea nouă, întrucît Cecilia Rei lăsase deoparte, pentru prima dată după atîţia ani, lipsa de atenţie şi chiar dispreţul pe care i le arătase tot timpul. Şi nu numai noutatea aceasta, dar însăşi acea proaspătă înflorire în sufletul său, faţă de taică-său şi de maică-sa, a unor sentimente mai fireşti decît dragostea de bani, înflăcăra şi însufleţea din nou iubirea lui, niciodată stinsă, faţă de Cecilia.

Trist dar adevărat, fapt e că nici măcar sentimentele frumoase nu se puteau desprinde de gîndul unui folos pe care

l-ar fi putut obţine. Acum, cînd taică-său îl stima, putea s-o înduplece prin el pe Cecilia, care-l preţuia, îl respecta şi-l iubea pe acesta atît de mult ; putea s-o facă ceva mai binevoitoare faţă de el. Gîndul acesta nu-i mai ieşea din cap, în timp ce nădejdea atît de nesigură, şi bazată pe atît de puţin, îi chinuia firea lui lacomă, mai rău decît deznădejdea din atîţia ani. Prin nenumărate şiretlicuri ascunse, potrivea lucrurile în aşa fel ca taică-său, la vad ori acasă, să îl laude sau să se laude cu el faţă de Cecilia : cu atîta dibăcie şi atît de învăluit încît nu numai taică-său, dar nici măcar Cecilia Rei nu pricepu cum stau lucrurile, deşi aceasta asculta fără nici o bănuială şi tot fără nici o bănuială socotea că laudele erau meritate.

Cine îşi dădu seama şi fu cuprins de gelozie ? Pe mori, la vad, Schiavetto ; iar acasă, la Ponte della Pioppa, Dosolina ; unul, fiindcă, îndrăgostindu-se, renunţase la o iubire în care nu-şi putea pune nici o speranţă ; cealaltă fiindcă nu socotea că ţiganca aceea de pe fluviu, cum îi spunea ea Ceciliei, ar înfăţişa o partidă convenabilă. Maică-sa nu-l îngrijora prea mult ; în schimb, bănuind, cercetînd, spionînd, se temea că laşul ăla de Schiavetto, cum îi spunea în sinea sa, avea să-i facă numai neajunsuri pe lîngă Cecilia.

Într-adevăr, o dată, trăgînd cu urechea din cabina de pe puntea cea mică a morii Paneperso, putuse să prindă următoarea discuţie :

— Nu mai lipsea decît ca Iepurele Vîrcolac să facă pe grozavul ; nu mai lipsea decît ca el să se creadă şi bărbat ! spunea Schiavetto.

— Şi nu e bărbat, Schiavetto ? întrebă Cecilia, cu o oarecare blîndeţe, în care Iepurele Vîrcolac i se păru că descoperă o nestăpînită dorinţă de rîs.

— Un bărbat, cu cap şi cu inimă, vreau să spun. Pocitania asta se crede acum un cavaler al regelui Carol cel Mare !

— Se crede chiar aşa ceva ?

— Dar nu-l vezi ce aere-şi dă ? Şi pînă la urmă pentru ce oare ? Fiindcă i-a înşelat pe cîţiva dijmaşi şi pe cîţiva căruţaşi, expunîndu-i, pentru doi-trei gologani, la bătaia cu vergile, ca pe Colţosul, ăla de-aici de la Proprietatea Călugăriţelor, şi la primejdii încă şi mai mari ! Fiindcă n-a vrut s-o încaseze, cînd a fost vorba să se ducă să-nfăţişeze motivele lor întemeiate ! Era lucrul cel mai neînsemnat pe care putea să-l

facă ; şi cine era să se ducă, dacă nu el ? Şi-apoi, am aflat că s-a dus acolo, ştii din ce pricină ?

— Eşti prea aspru, Schiavetto.

— S-a dus fiindcă atît Colţosul, cît şi ceilalţi îi spuseseră limpede : ori îi scoate din încurcătură, ori încasează cîte douăsprezece lovituri pentru fiecare lovitură primită de către Colţosul. Fă numai o mică socoteală.

— Voiau să-l omoare.

— Măcar !

— Acuma vorbeşti urît Schiavetto. Iepurele Vîrcolac putea să scape cu fuga, dacă lucrurile ar fi stat cum spui dumneata.

— Păi da, căci ceilalţi nici n-ar fi putut să-i dea de urmă ! Colţosul stă doar aici, alături. Şi-aşa mie, unul, n-o să-mi scoată nimeni din cap că el nu s-a ales cu o plată frumoasă şi că însoţitorilor le-a dat numai cîte doi scuzi, oprindu-şi restul pentru el, fie chiar în înţelegere cu potlogarul ăla, care-a fost şi pe-aici, c-o barbă falsă, şi s-a certat cu *padron* Lazzaro. Nu v-aduceţi aminte că Iepurele Vîrcolac l-a însoţit în trăsurică ?

— N-am ştiut o niciodată.

— Erau, încă de pe-atunci, ca sacul şi petecul. Nu ştiu însă cum îl cheamă pe celălalt.

— Am auzit parcă de Virginio Alpi : e un conte.

— Contele de boabe coapte ! E un tîlhar !

— Ai ceva şi împotriva lui, Schiavetto ?

— Ducă-se pe pustii ! Am numai cu Iepurele Vîrcolac.

— Şi de ce tocmai cu el ?

— De ce... De ce... Dar dumitale ţi-a plăcut vreodată ?

— Mie nu, dar a fost şi vina mea, căci l-am preţuit greşit.

— Vină ? Dreptate, asta ai vrut, mai mult decît dreptate ! Şi-ţi spun, dacă nu te supără un sfat, să fii cu ochii-n patru.

— Am nevoie de-un asemenea sfat ?

— Altă dată, nu, altă dată n-aveai nevoie !

— Îmi pari cam nebun, ca să spun adevărul.

— Da, aşa stau lucrurile ? Dar cînd Iepurele Vîrcolac venea aici la moară fără să scoată o şoaptă — l-ai văzut, merge de parc-ar fi un liliac în zbor — cînd venea aşadar să-mi spună că are încredere în mine, şi-şi îndulcea glasul, iar apoi se ducea să măsoare dacă nu cumva am furat ceva din măciniş, îşi închipuia, desigur, că eu nu-mi dădeam seama, dar dac-ar fi lipsit un singur căuş de făină, ştiu foarte bine ç-ar fi

început să strige-n gura mare, făcîndu-mă tîlhar! A fost un ticălos, încă de copil. Numai că eu, din fericire, pot spune că n-am profitat niciodată, nici măcar cu un căuş de făină, de încrederea lui *padron* Lazzaro.

— N-ai nevoie s-o spui, Schiavetto.

— Mulţumesc, *padrona:* mi-ar plăcea însă ca Iepurele Vîrcolac să fie aici, ascuns pe undeva, ca s-audă, nemernicul! Ar auzi ce i se cuvine.

Auzea; şi încerca o plăcere mai puternică decît supărarea care-i tulbura fierea, o desfătare mai vie şi mai arzătoare decît patima dragostei pentru Cecilia; savura veninul furiei şi-al urii. Iar mai presus decît sentimentele acestea, ca o luminiţă plăcută şi jucăuşă a fanteziei, zîmbitoare în întunecimea patimii, rîdea în el dispreţul sarcastic: „Ia uite, ia uite, se gîndea el, în sine-şi, ce băiat de treabă, ce flăcău cumsecade, ce slugă de încredere, ce ticălos laş, ce miel prefăcut; aşa se poartă el cu stăpînii, ai? Şi dumneaei, care stă să-l asculte! Mi-o vor plăti." Îşi dădea seama că de o bucată de vreme, de cînd fugise din Ferrara, nu mai savurase asemenea sentimente, desfătătoare pentru el, şi i se păru că s-ar fi născut încă o dată. Îşi spunea în gînd: „Fiindcă de la o vreme încoace am fost bun şi nu mi-am mai arătat colţii, au crezut că i-am pierdut. E drept că parcă nu mai eram eu. O să-şi dea ei seama. Mie mi se fac asemenea ticăloşii?" Iar dacă ar fi venit cineva, pe la spate, să îl întrebe ce fel de faptă săvîrşea el, stînd cu urechea lipită de perete, ar fi răspuns, cu un chicot înăbuşit, lacom şi excitat, că pregătea o capcană de vulpi. Asemenea desfătare, copil fiind încă, încerca atunci cînd îşi pregătea, punînd mămăligă în ele, uneltele lui nemiloase, micile capcane care zdrobeau picioarele păsărelelor înfometate din pricina nămeţilor. Şi îşi spunea: „Ai dreptate, ai dreptate mai mult decît crezi tu însuţi", în timp ce-l asculta pe Schiavetto:

— *Padrona* Cecilia, nu te încrede în el, acum cînd face pe omul cumsecade! Tot aşa făcea şi cu mine pe bunul, ca să mă poată distruge. Tocmai atunci îi trec prin cap cele mai urîte blestemăţii.

— Dar, în sfîrşit, ce rău poate să-mi facă el mie, şi pentru care motiv?

— Cum adică? Nu ţi-ai dat seama? De dumneata e îndrăgosit ca un cotoi iarna şi ca un măgar în luna mai.

Cecilia izbucni într-un hohot de rîs, după care, spuse:

— Să zicem c-ar fi adevărat: şi dacă e îndrăgostit, e ăsta un motiv să-mi facă vreun rău?

— Dar dumneata, *padrona* Cecilia, dumneata i-ai face pe plac?

Oricît îi era de neplăcut, Iepurele Vîrcolac trase nerăbdător cu urechea ca să prindă răspunsul fetei, care rîse mai tare şi îndelung, iar apoi spuse:

— Schiavetto, azi îţi trec prin minte tot felul de trăsnăi fără rost, dar asta le întrece pe toate.

— Fiindcă dacă ţi-ar fi pe plac, dădu ghes Schiavetto, neliniştit, n-ar mai avea rost să vorbim. Dar, dacă nu, se va răzbuna.

Fata răspunse cu un al treilea hohot de rîs şi continuă:

— Să-mi placă? Ah, bietul Iepure Vîrcolac! Dac-ar auzi sărăcuţul, s-ar minuna şi el de ceea ce-ai spus.

Iar el auzea şi-şi spunea printre dinţi: „O să mi-o plăteşti şi tu". Restul nu-i mai putea face nici cald, nici frig, şi-l ascultă din simplă curiozitate:

— Ştii, *padrona*, şi că-l stimez, şi că-l iubesc pe *padron* Lazzaro Scacerni: îl socotesc a fi adevăratul meu tată; dar mi-e ciudă şi pe el, fiindcă Dosolina e mamă, se ştie, iar acum nici n-are mai multă minte decît una dintre găinile sale; mi-e ciudă şi pe dumneata, iartă-mă, mi-e ciudă cînd văd că aveţi încredere într-o jivină ca Iepurele Vîrcolac, numai fiindcă acum face pe mortul. Unul ca el ar vrea să aibă dinţii ca de lup, dar are, în schimb, dinţişori de viperă! Mi-e ciudă pe *padron* Lazzaro...

— Şi chiar pe mine îl întrerupse fata, şăgalnică.

— Chiar şi pe dumneata, da, cînd îţi închipui, după cît se pare, că unul ca el s-ar fi putut schimba. Ai încredere în ce spun: e tot ăla!

„Ai dreptate, Schiavetto, ai dreptate", se gîndi atunci Iepurele Vîrcolac. Şi, ca să înceapă cu o supărare, scoase o bună parte din cerealele aflate în coşul morii părinteşti, care începu să facă zgomotul acela pe care-l fac pietrele cînd merg în gol. Atunci, cu un glas ţipător şi furios, în timp ce clopoţelul prevenitor zornăia, izbindu-se de piatră, începu să urle:

— Schiavetto, Schiavetto, unde eşti, unde te-ai ascuns?

— Sînt aici, *padron* Peppino, sînt aici: ce porunciţi?

— Ce poruncesc ? Aşa ai grijă de pietre ? Asta e treaba pe care-o faci ? A ştiut tata în cine să aibă încredere ! Uite sluga cea vrednică ! Treceam pe-aici, mă urc pe moară ca să-mi arunc o privire, ştiind că taică-meu e plecat : dar coşul e gol, piatra merge în gol, clopoţelul sună, şi nimeni nu are grijă ! Cu cîtă muncă e de făcut, cu clienţii care aşteaptă ! Vrei să-l păgubeşti pe taică-meu ? Mănînci pîinea de pomană, trîntor afurisit ! Şi-aş putea să-ţi zic şi tîlhar, dacă nu m-aş stăpîni, ca să nu-l supăr pe taică-meu, care încă te mai iubeşte. Dar dac-o să continui aşa, o să-i deschid eu ochii.

Umilit, mustrat şi insultat în felul acesta, argatul rămăsese uluit, cu mîinile atîrnînd în jos ; şi spunea :

— Aud, desigur, aud că merge-n gol şi că sună clopoţelul.

— Era şi timpul. Dar dac-ai surzit, atunci e timpul să-ţi cauţi o altă meserie şi-o altă moară. Sau te-a plătit cumva vreun morar ca să ne faci pagubă ?

— Aud, dar nu pricep cum s-a întîmplat. Tocmai umplusem bine coşul cînd am venit aici să o ajut un pic pe *padrona* Cecilia. Nu pricep cum de s-a golit aşa, dintr-o dată.

— Ba eu pricep : ai uitat de toate cătînd după lăstuni sau plictisind-o pe *padrona* Cecilia cu pălăvrăgelile tale. Cînd nu face nimic, vremea trece repede pentru un trîntor fără treabă. Iartă-mă, Cecilia ! adăugă el, adresîndu-se Ceciliei, care — de pe podeţul ce unea puntea morii San Michele cu aceea a morii Paneperso — asculta cu neplăcere mustrarea şi insultele grosolane. După aceea, continuă şi mai furios : Şi acuma, s-ar putea şti ce faci ? N-ai încă de gînd să umpli coşul ? Te-ai prostit de-a binelea ? Asta, spune-o şi dumneata, *padrona* Cecilia, nu mai e prostie : e rea-voinţă, dorinţa de-a face pagubă stăpînului. Aşa i se răspunde celui care l-a tratat întotdeauna ca pe un fiu !

De-atunci nu a mai scăpat prilejurile — adevărate sau părelnice, sau puse la cale cu o iscusinţă răutăcioasă — de a-l umili pe Schiavetto de faţă cu *padron* Lazzaro sau cu Cecilia Rei, arătînd un zel care se impunea în ochii tuturor şi care, după cum foarte bine bănuia el, stînjenea şi tulbura intimitatea dintre Cecilia şi argat. Cînd încerca să-l scuze sau să-l apere pe Schiavetto, *padron* Lazzaro auzea spunîndu-i-se :

— Dumneata eşti stăpîn. Dacă-ţi place să ţii la moară un trîntor, un gură-cască, o *pitona*, n-ai decît, căci eşti stăpîn ;

o să-mi îngădui însă ca, în ce mă priveşte, să nu mai pun piciorul pe San Michele, căci nu pot să văd unele lucruri şi să tac din gură. Iar dacă vorbesc, muşc.

Pitona, curcă, adică, i se spunea printre ţărani omului leneş din fire şi incapabil. Supravegheat de un asemenea zbir, bietul Schiavetto devenea cu adevărat o *pitona* ; şi nu mai trebuia altceva în afara ochiului de albinos al Iepurelui Vîrcolac, pentru a-l descumpăni, de parcă n-ar mai fi cunoscut meseria, în timp ce celălalt îl zăpăcea cu iscusinţă, prin porunci încurcate, în a căror aducere la îndeplinire zelul însuşi îl făcea să greşească. *Padron* Lazzaro nu mai ştia ce să spună. Iepurele Vîrcolac începuse din nou să lucreze ca samsar, desfăşurînd o activitate nemaipomenită, găsind timp pentru toate, din zori pînă-n noapte, veşnic pe drumuri, sub soarele de vară care trezea temeri, mergînd de la un tîrg la altul, cu un cal iute de picior, acum, după ce-l trimisese pe Fulger la abator şi înlocuise bătrîna droagă prăpădită cu o sprintenă trăsurică de curse.

— Eu, unul, spuse *padron* Lazzaro, înduioşat de soarta bătrînului căluţ, eu unul l-aş lăsa în grajd, aceste cîteva luni pe care le mai are de trăit.

Din parte-i, Dosolina adăugase că Fulger putea face faţă la cîte-o treabă uşoară pe cîmp sau ca s-o ducă la liturghie pînă în Guarda.

Zadarnic totul : ar fi mîncat fînul de pomană şi s-ar fi pierdut şi puţinul acela care se mai putea scoate pe trupul lui istovit, dacă nu era sacrificat cît mai era sănătos. Şi Fulger porni spre abator, cu capul plecat, ca şi cînd ar fi înţeles ; lucru ce displăcu tuturor, în afara unuia singur. Acest unul muncea cît trei, chinuind, fără odihnă şi fără milă, atît viaţa altora, cît şi propria lui viaţă, de parc-ar fi vrut s-o trăiască pînă la capăt, sub soarele de vară, necruţător.

— Dar nu vă e teamă, spuneau oamenii, că sub soarele ăsta vă poate lovi damblaua ? Nu dai pe drum decît de guşteri.

— Şi eu am firea guşterilor.

Ce-i puteai spune unuia care răspundea astfel ? Vara trecu fără necazuri şi veni toamna.

— Uite ce avea în trup, spuse Schiavetto într-o zi, care se nimerise a fi 10 octombrie, uite !

De patruzeci şi opt de ore, fără să îngăduie nici o clipă de răgaz, bătea un sciroco zăpuşitor, apăsător, puternic, sleind

de puteri oamenii istoviţi şi leoarcă de năduşeală şi făcînd să se întindă molima care, încă de la începutul lui septembrie, bîntuia mai ales în oraş şi în rîndurile trupelor austriece: Iepurele Vîrcolac îşi bătea joc atît de molimă, cît şi de sciroco şi de zăpuşeală ; se lăuda că are măruntaie rezistente pînă şi la vitriol şi bea fără nici o grijă apa, care în împrejurările acelea trecea drept purtătoare de molimă. Era ce-i drept abstinent, şi nu suporta băuturile spirtoase, în care n-avea nici o încredere.

Îl văzură deci sosind acasă, în după-amiaza acelei zile de 10 octombrie, mult înainte de ora obişnuită. Se vedea bine că drumul spre casă îl găsise calul singur, căci el, cu hăţurile scăpate din mînă şi răsturnat pe spate, era vînăt, descompus la faţă şi fără nici un alt semn de viaţă decît un tremur îngrozitor : şi era murdar, pe sub veşminte, din pricina dezinteriei urît mirositoare. Calul se oprise în mijlocul bătăturii. Sus-zisa Salteluţa, nevasta ţăranului Cîrlig-de-paie, care-l văzu cea dintîi în starea aceea, urlă de groază, fără să cuteze nici măcar să se uite la el. Veniră în goană *padron* Lazzaro şi Dosolina, căreia i se făcu rău. Femeile din casă o duseră înăuntru. *Padron* Lazzaro, regăsindu-şi puterile de altădată, îşi ridică fiul din trăsurică şi strigîndu-le tuturor să stea deoparte, îl duse în pat, îl dezbrăcă, desfundă o sticlă de rachiu şi-i întinse la buze un pahar plin, sprijinindu-i capul cu mîna sub ceafă :

— Bea dintr-ăsta cît poţi, bea !

Simţind mirosul neplăcut, Iepurele Vîrcolac îşi reveni în simţiri şi strîmbă din gură, refuzînd băutura.

— Bea, îi spuse tatăl, hai, bea, ca un bărbat.

Înghiţi o sorbitură, apoi încă una. Arsura spirtului îl ajuta parcă să biruie frigul marmorean care-l cotropea. Ochiul reveni întrucîtva la viaţă. Acum bea cu lăcomie, iar Lazzaro îi spunea :

— Leacul ăsta l-am învăţat sub arme. Luat la timp, sugrumă holera.

— Credeam c-o să mor, bolborosi Iepurele Vîrcolac. Durerile m-au apucat de azi-dimineaţă, dar nu-mi venea să cred.

— Bea tot ce-i aici. Eram deprinşi cu boala asta, fiindcă în timp de război era tot timpul cîte o mică molimă printre trupe. Dacă beţia te prinde cu totul, ai scăpat cu viaţă. Poţi să ţii singur paharul, o clipă ?

Dosolina, deznădăjduită, după ce-şi revenise în simţiri, plîngea în bucătărie şi striga că vrea să intre la fiu-său, că fiu-său murea, murea ! Lăsîndu-l pe-acesta cu un al doilea pahar plin, Lazzaro veni în uşa odăii :

— Nu mai moare, maică, ţi-o spun eu ; dumneata, însă, nu căuta să intri, căci dacă e vorba să ia cineva holera, ajunge s-o iau eu.

— Moare, striga mama, moare !

— Ţi-am spus că nu ! Iar dacă da, o să te-nştiinţez din vreme, ca să-l mai poţi vedea viu, dumneata şi preotul. Ai însă grijă să nu te-audă lumea urlînd, ca să nu trebuie să-l ducă la Ferrara, la lazaret : acolo moare sigur.

Ameninţarea cu lazaretul înspăimîntător se dovedi atît de puternică încît îi închise gura mamei şi o opri la uşă :

— Lazzaro, întrebă ea pe şoptite şi tremurînd, mai trăieşte ?

Lazzaro aruncă o privire spre bolnav şi îl văzu cu paharul gol în mînă, cu ochii strălucitori şi plini de viaţă, pe chip cu un zîmbet prostesc şi mulţumit. Răspunse, arătînd spre el :

— A început beţia. Cu ajutorul lui Dumnezeu, am scăpat. Trimite pe cineva la fructarul din Copparo, că cumpere un coş cu lămîi, căci zeama lor îi va face bine la diaree. Iar dumneata, maică, aprinde o lumînare pentru Sfîntul Rocco şi roagă-l să se îndure de noi. Nimeni să nu vorbească însă de întîmplarea asta, ca să scăpăm de lazaret.

Spaima de lazaret, nu mai puţin decît hotărîrea liniştită ce se desprindea din vorbele şi din glasul lui *padron* Lazzaro, întăriră pe Dosolina, care porni să ia măsuri şi să procure tot ce i se ceruse. Pe urmă, îngenunche împreună cu celelalte femei, ca să se roage în faţa Sfîntului Rocco, în bucătărie, alături de chipurile Fecioarei şi Sfintei Ana, care îşi arătaseră îndurarea faţă de familie şi în alte împrejurări. Nu aşteptase pînă în ziua aceea, ci încă de la începutul molimei îşi făcuse rost de un Sfînt Rocco, cu rana lui, cu cîinele şi cu toiagul de pelerin.

— Nici măcar holera, bolborosea Schiavetto, dînd cu biciul în cal, în timp ce se ducea să cumpere lămîi, nici măcar holera ! Mai tare şi decît holera.

Să nu se creadă de altfel că ranchiuna ajungea pînă acolo încît să-l facă să dorească a-l vedea mort de-o asemenea boală. Bolborositul acela era mai degrabă un fel ursuz de a-şi exprima mulţumirea şi urarea ca Iepurele Vîr-

colac să scape, astfel că, aproape îngrijorat de-a se fi arătat prea bun față de diavolul acela, care-i făcea atîtea, îi mărturisi lui Cîrlig-de-paie, cînd se înapoie cu lămîile :

— Nu, pentru el, care e un ticălos, nu pentru el, ci pentru taică-său și pentru maică-sa, fie ca Sfîntul Rocco să se îndure și să-l facă bine.

— *Amen*, răspunse țăranul.

În stare de ebrietate, cum se obișnuiește să se spună în limbajul justiției, holericul bolborosea, aiura, întins în murdăria lui. Frigul din mădulare încetase ; nu apăruseră vărsăturile și crampele îngrozitoare ale molimei asiatice ; leacul eroic și măruntaiele, care — sub nefericita alcătuire a mădularelor — erau într-adevăr ca de fier, izbutiseră să sugrume holera, așa cum spusese *padron* Lazzaro. Seara, Iepurele Vîrcolac adormi, sforăind puternic.

— Cred, cu adevărat, Dosolina, spuse *padron* Lazzaro, ivindu-se în ușă și ținîndu-i pe toți deoparte, printr-un gest — că-i poți mulțumi Sfîntului Rocco. Sforăie ca un contrabas. — Întinde-mi o pîine și patru felii zdravene de salam, căci mi s-a făcut o foame grozavă. Fără să m-atingi, însă. Ba chiar așteaptă, să-mi spăl mai întîi mîinile.

Dosolina, tăind salamul, auzi cum și le clătea cu sîrg, în lighenaș. Îi întinse mîncarea, plîngînd înduioșată, căci nu-și iubise niciodată bărbatul atît de mult ca de data aceasta, și îi spuse :

— Dumnezeu să te răsplătească, Lazzaro ! Ai făcut ceea ce-ar fi trebuit să fac eu.

— Ori eu, ori dumneata, e tot una, nevastă, de vreme ce-i sîntem tată și mamă. Acum însă ia și dumneata ceva în gură, sărăcuțo, și nu te lăsa doborîtă. Iar după asta, mergi de te culcă.

— Dar el, dar dumneata, Lazzaro ?

— El doarme, iar eu o să stau să-l veghez. Fii liniștită : cine sforăie astfel, nu vrea încă să știe de ieșitul din casă cu picioarele înainte.

Dosolina trimise la culcare femeile și pe Cîrlig-de-paie, și se duse să se trîntească îmbrăcată, fără să-nchidă ochii ; iar din cînd în cînd venea să tragă cu urechea, deși sforăitul pătrundea cu ușurință prin ușă. Într-un anume moment al nopții, îl auzi de două ori mai puternic și deosebi două sforăituri. Zîmbi atunci cu atîta duioșie încît, dacă Lazzaro ar fi

fost acolo s-o vadă, ar fi spus că întinerise ; întredeschise ușa, binișor, binișor, apropie un scaun, fără să facă zgomot, și rugîndu-se, iar uneori ațipind cîte puțin, dar cu urechea ațintită, chiar cînd îi cădea bărbia în piept, rămase să-și vegheze bărbații.

La mare depărtare bubuia tunetul, iar la ferestrele întunecate sclipi un fulger, spunînd că undeva se dezlănțuise o furtună puternică. Iar furtuna, ce-i drept, risipea apăsarea aceea supărătoare pricinuită de sciroco, vîrzolea, răcorea și însănătoșea aerul. Spre zorii zilei se porni o ploicică deasă, care răpăia prietenește în geamuri.

Bolnavul se trezi cu durerea de cap a beției și cu stomacul cuprins parcă de flăcări și îngrețoșat.

— Două degete de rachiu, imediat, îi spuse Lazzaro, cu un căscat autoritar. E singurul leac, după beție.

— Tot în armată ai învățat și asta ? întrebă Iepurele Vîrcolac, înghițind cu multe strîmbături rachiul care, de altfel, îi făcu bine la stomac.

— Fără îndoială : compania doua de pontonieri a marelui parc, divizia de gardă regală : nu era nimeni în companie care să mă întreacă la băutură. Dar dacă a doua zi dimineață nu bei imediat încă două degete din aceeași băutură, care ți-a făcut rău la cap, la stomac sau la picioare, te paște primejdia de a rămîne scîrbit pentru totdeauna. Aici stă tot secretul ca să devii băutor de forță și rezistent.

— Știi că mi-a făcut într-adevăr bine ? spuse băiatul, înapoindu-i paharul. Și cred că de-aici încolo o să devin și eu băutor, fie chiar numai din recunoștință.

— Înseamnă că de unde nu-ți cunoșteam decît un singur defect, de-aici încolo n-o să-l mai ai nici măcar pe ăla, spuse Lazzaro, în chip de felicitare ; hei, dar tu puți ca o coadă de drac.

Auzindu-i că se treziseră, Dosolina se ridicase cu greu și îndepărtase scaunul, fără să se facă auzită. Se înapoiase apoi în odaia ei, salutînd chipurile sfinților cu semnul crucii și făcînd mătănii. Cum însă acum sentimentul ei de mamă îi învăluia în una și aceeași dragoste atît pe unul, cît și pe celălalt, nu voia ca Lazzaro să-i zgîndăre susceptibilitatea.

În timpul acesta el strînsese în mijlocul bătăturii ditamai grămada de tulpini de cînepă din anul acela ; Maica Dom-

nului a cîneparilor, care cade la 8 septembrie, trecuse, iar cînepa Dosolinei era gata topită, uscată și melițată. Peste tulpinile de cînepă, Lazzaro aruncase, legate laolaltă, salteaua, cearceafurile, cămașa, pantalonii și celelalte albituri murdare, dîndu-le foc la toate, în timp ce băiatul gol-pușcă și de-abia ținîndu-se pe picioare, se curăța, chiar în bătătură, într-un hîrdău cu apă, proslăvind aerul proaspăt care îl înviora și-l înzdrăvenea.

Focul strălucea într-o văpaie mîntuitoare, iar Dosolina, trezită parcă de pîrîitul flăcărilor, spunea veselă, de la fereastra odăii :

— Vreți să dați foc fînarului, nebunilor ?

— Mamă, îi răspunse băiatul, stai în casă, căci sînt gol. Aruncă-mi, mai bine, un cearceaf, să mă șterg.

— Ei, sînt totuși maică-ta, spuse Dosolina, rîzînd ușurel, și-aș putea să te și văd, după spaima pe care ne-ai tras-o ieri.

Se retrase însă din discreție, întinzîndu-i apoi lui Lazzaro cearceaful cerut.

Cînd sosi, împreună cu vătășelul din Guarda și cu ordinul guvernatorului din Copparo de a-i transporta pe holerici la lazaret precum și cu doi carabinieri, care să-i dea ajutor la îndeplinirea acestuia, medicul din Ro îl găsi pe Iepurele Vîrcolac palid și topit de-a binelea, dar sănătos tun, căci stătea pe pragul ușii, ca să se bucure de soarele de octombrie.

— Unde-i bolnavul de holeră ? întrebă medicul.

— O diaree, doctore, cel mult o diaree, răspunse Iepurele Vîrcolac.

— În vremuri de astea, dragul meu, o diaree înseamnă o boală urîtă. Unde-i ? E ordin să-l ducem la lazaret.

— Foarte bine, dar am eu vreo vină dacă mi-a trecut ?

— Aha, dumneata o aveai ? spuse medicul, cercetîndu-l cu privirea. Atunci, ai scăpat și te felicit.

În locul celorlalte, care arseseră, Dosolina aprinse două noi lumînări binecuvîntate, pentru această nouă milostivire a Sfîntului Rocco și-a Sfintei Fecioare care făcuseră ca medicul să sosească tîrziu. *Padron* Lazzaro însă spuse mohorît :

— O fi pălăvrăgit vreun fricos, ori vreun ticălos o fi făcut pe spionul ; dacă-l aflu, îi sucesc gîtul.

Cine să fi fost ? Vătăşelul Domenico Moia ? Acesta le era mai demult nesuferit, căci aducea înştiinţările în legătură cu taxele, cu birurile, şi cu scumpirea sării, şi fiindcă venea pe mori, împreună cu ostaşii din garda financiară, ca să măsoare măcinişul, asupra căruia fiscul încasa cel mai detestat dintre toate birurile, dar şi cel mai eludat, pe cît le sta în putinţă, şi de către morari, şi de către ţărani. Hangiul Giulio Orlandi, zis şi Dinte-de-şoarece ? Se ştie mai dinainte că pe acesta *padron* Lazaro nu-l putea suferi din pricina felului său ipocrit de a fi, a vinului său de proastă calitate şi a legăturilor lui strînse atît cu cei din garda financiară, cît şi cu contrabandiştii. În cele din urmă, puteau să fi fost cei din familia Annichini, vecinii de pe proprietatea Antonella, aflată imediat dincolo de Ponte, sau de Ponticin della Pioppa, cum îi spuneau cei mai mulţi, în ultima vreme.

Povestea asta cu cei din familia Annichini era şi ea o poveste veche, în care era amestecat mai ales Iepurele Vîrcolac, el fiind şi cel care ridica acum această bănuială. Prieteni o vreme, pe timpul cînd *padron* Lazzaro îşi adusese moara în vadul din faţa zăgazului de la Nogarole şi pe cînd el şi cu Dosolina erau proaspăt căsătoriţi, relaţiile cu cei din familia Annichini se stricaseră de cînd Iepurele Vîrcolac, născocind capcane şi chiţibuşuri — „despicînd firul în patru", adică — se agăţase de un cîrlig al puţului de la Antonella, pentru a pune în valoare un drept al familiei Scacerni de a-şi procura apă bună. Distanţa care despărţea Antonella de Ponticin della Pioppa nu depăşea cu mult un şanţ de scurgere, dar dincolo de el puţul dădea apă bună iar dincoace, rea. Din pricina pretenţiilor Iepurelui Vîrcolac şanţul se lărgi şi se adînci în suflete ; şi se ivi duşmănia, dar una din cele mai de neşters dintre toate cîte iau naştere din certuri în legătură cu apele. Ţăranul păcătui şi el atunci cînd se trezi spunîndu-i morarului — venit să-i dea dreptate, în chip cinstit, şi să împace lucrurile — că pentru spinarea Iepurelui Vîrcolac ar fi nimerit un gîrbaci făcut din fîşi de piele, dar şi cu noduri, ca să-i dea mai mare ghes la fugă ! Morarul răspunsese că de data asta, aflîndu-se în casa Annichini, era dator să-l respecte, dar că acesta n-avea decît să vină la moară, căci acolo ar fi vrut şi el să vadă cît de bine ştia să înoate în vîltoarea Padului un ţărănoi şi un porc de talia lui.

Gaetano Annichini, destoinic susţinător al unei familii de muncitori de ispravă, era un client bun. Şi nu a fost singurul pierdut de Scacerni, căci drumul cel mai drept spre zăgazul de la Nogarole şi spre vadul morii se desprindea din şoseaua dintre Ro şi Guarda tocmai în dreptul casei aldor Annichini şi străbătea proprietatea acestora, numindu-se chiar drumeagul de pe Antonella.

Ocolul pe lîngă Proprietatea Călugăriţelor şi pe lîngă dig era mult mai lung pentru cei care veneau de la Ro şi mai neplăcut pentru toată lumea. Annichini, care ar fi putut să închidă drumeagul, ţinu să facă ceva şi mai rău : nu trecea unul cu greu ori cu faimă, la ducere ori la înapoiere, fără ca Gaetano sau careva dintr-ai săi să nu-l oprească, spre a-l bîrfi pe morar, vorbindu-i de chiţibuşurile ticălosului de fecior şi de abuzurile zbirului de taică-său şi spunîndu-i că dacă, în trecut acesta fusese un morar cinstit, acum din pricina lui fiu-său, nu se putea să nu devină şi el hoţ, şi încă hoţ din cei iscusiţi, care te fură fără să bagi de seamă, întrucît fiul era socotit de toată lumea de prin împrejurimi, pînă la multe mile depărtare, drept un pungaş de nesuferit, argumentul acesta era mai mult decît convingător. *Padron* Lazzaro îşi dădea bine seama că toţi cei care veneau pe drumeagul de pe Antonella erau îngrijoraţi şi bănuitori, măsurau şi remăsurau palmele de grîu şi apoi pe cele de făină, rugau să nu se facă greşeli, după care întrebau dacă nu se făcuse cumva vreo greşeală.

— Ce greşeli ? Cînd am greşit ? întreba, la început, *padron* Lazzaro, mirat ; curînd însă deveni mai aspru, silindu-i pe ceilalţi să spună :

— Nu de dumneata ne îndoim noi ; te cunoaştem prea bine, *padron* Lazzaro, pe dumneata. Ce naiba, se ştie doar cine eşti !

— Şi-atunci ?

— N-avem nimic de zis, dar de greşit se greşeşte lesne, iar o încurcătură se poate face chiar şi fără voie.

— Şi cînd am greşit eu şi-am încurcat făinile ?

— Lasă ! Dumneata nu, o ştim şi noi, dar pune-te puţin în locul nostru : din douăsprezece luni, zece se lucrează, se trudeşte, se tremură pentru grîul ăla, care pentru noi înseamnă viaţa. De ce spun douăsprezece ? Ar putea fi chiar

treisprezece ! Ascultă : din august, pînă în septembrie, se ară, se sapă, se netezeşte pămîntul ; în octombrie se seamănă ; pînă la Sfîntul Luca ploaia e-ntotdeauna prea puţină. Sub zăpadă, pîine, spunem noi, dar şi asta vine prea tîrziu şi dispare prea curînd ; ori cum ar fi, pînă în martie tragi nădejdi frumoase, de cele mai multe ori. Cu luna lui martie încep necazurile şi ruperea de inimă !

— Ce-i asta : îmi înşiraţi pomelnic ?

— Poţi să-i zici şi-aşa, dumneata, poţi să-ţi baţi şi joc, căci eşti ca un domn pe moara dumitale şi ştii că dacă anul e bun sau rău, tot trebuie să venim cu grîul aici ! Dar atîta timp cît el stă pe cîmp în picioare, de la Intrarea în Biserică şi pînă la Sînt' Petru, ştii şi dumneata foarte bine ce e-n inima noastră. Şi măcar de s-ar termina ! După ce e secerat, uscat, treierat, pus în hambar...

— Aveţi două luni de odihnă.

— Vine molia, *padron* Lazzaro ! Mucegăieşte, se duce dracului jumătate din el, dacă nu ai grijă. Iar între timp, trebuie să şi începi arătura : să ari, să sapi, să greblezi...

— Am auzit !

— De-asta, din douăsprezece luni, trudim treisprezece.

— Aţi descoperit secretul prelungirii vieţii.

— Cum vine asta ?

— Faceţi anul de treisprezece luni.

— Nu şi viaţa : numai truda. Dar cel pe care ţi-l aducem de data asta, *padron* Lazzaro, nu că ne lăudăm, dar e grîul cel mai frumos şi mai sănătos care există, de cînd sînt Lavezzola şi canalul Bianco. (Cele două curgeri de apă mai însemnate ale regiunii). Înţelegi că nu vrem ca după atîtea osteneli şi atîtea chinuri, făina noastră să fie amestecată sau s-o ia altcineva.

— Amestecată ? S-o ia altcineva ?

— Da, fiindcă atîta timp cît e grîu, o să-l putem recunoaşte pe-al nostru dintre o sută, dar după măciniş, trebuie să primim făina pe care ne-o dă morarul. Iar înşelătorii, sînt atîtea ! De dumneata ca de dumneata, să ne ierte Dumnezeu, nu ne îndoim : potlogarii se vîră însă peste tot, întocmai ca molia, în cel mai frumos grîu : iar ăsta al nostru e un grîu care le-aţîţă pofta multora, multora...

— Altă dată aţi face mai bine să nu-l mai descărcaţi aici.

— Cum adică ?
— Puteţi să-ntoarceţi carul şi să vă duceţi de unde-aţi venit.
— După ce-am venit pîn-aici ?
— Întoarceţi-vă aşa cum aţi venit.
— După atîţia ani de cînd sîntem muşterii dumitale ?
— Şi-aveţi obraz, după atîţia ani, să veniţi să mă insultaţi ?
— Nu pe dumneata, *padron* Lazzaro : ne-ar ajunge ca unul din familie, pentru mai multă siguranţă — ia-o drept o toană de-a noastră, o închipuire ; ne-ar ajunge ca unul de-ai noştri să stea să se uite cît timp se macină, numai în ceasurile cînd nu eşti dumneata aici.
— Pe San Michele eu poruncesc, şi dacă sînt, şi dacă nu sînt aici : poruncesc, veghez, păzesc, răspund întotdeauna şi numai eu. Voi întoarceţi-vă la dracu, de unde-aţi venit !
Iar pe urmă, ori de cîte ori văzu sosind oameni de pe drumeag, prinse să-i primească încruntîndu-se bănuitor :
— Aţi trecut pe la Antonella ?
— Da.
— Nu e cel mai bun drum.
— Dar e cel mai scurt pentru noi.
— Şi ca să faceţi cale-ntoarsă, dacă aţi plecat urechea la aceea ce spune Annichini pe seama mea oricui trece pe la Antonella.
Şi-i făcea astfel bănuitori şi neliniştiţi chiar pe cei care nu avuseseră prilejul să-l audă pe Annichini sau nu-i dăduseră crezare. Cîţiva se resemnară să se ducă mai departe, la mori mai nevoiaşe, folosind morari în care aveau puţină încredere, numai de necaz şi de sila purtărilor lui *padron* Lazzaro, care nu voia să priceapă că lumea, făcîndu-se mai vicleană, se făcea şi mai neîncrezătoare ; că ţăranul ţinea să ştie, să vadă, să se asigure, că se „deşteptase“ şi că nu mai voia să stea la cheremul morarului trufaş, care socotea că avea acest drept, din născare, şi se împăuna cu el, ca şi cînd ar fi fost vorba de-un privilegiu al meşteşugului său ; în sfîrşit, că se schimbaseră vremurile, cum se spune, ca şi cînd vremea, fiindcă de ea e vorba, ar putea face altceva decît să se schimbe.
Vina era a lui Pietro Vèrgoli.

III

Există oare vreo împrejurare, cînd, pentru ceea ce nu ne convine, ne resemnăm a nu da vina pe altul şi o luăm în întregime asupră-ne? Viclean şi vinovat de schimbarea vremurilor, între Ro şi Guarda, era numai Pietro Vèrgoli: aşa stabilise *padron* Lazzaro.

Iar Pietro Vèrgoli, nepot al unui muncitor cu ziua la săpatul pămîntului şi al şanţurilor, fiu al unui antreprenor de lucrări mărunte şi proprietar al unui petec de pămînt pe aproape de Ro, izbutise, în cîţiva ani, să-şi rotunjească şi să-şi mărească proprietatea, datorită unei destoinicii stăruitoare, unei şiretenii, unei pofte de muncă, de îmbogăţire şi de mărire care, deşi însemnau ambiţie şi cutezanţă, se îmbinau totuşi cu prudenţa şi cu perseverenţa ce izvorau din începuturile umile şi din amintirea vie a nemăsuratei trude cu care fuseseră strînşi primii bani. La asemenea calităţi, el mai adăuga o intuiţie negustorească de primă mînă şi o sîrguinţă atentă de administrator, care voia să cunoască soarta fiecărei centime, dar nu se da în lături să rişte o mie de lire; la asta se mai adăuga experienţa şi cunoaşterea lucrărilor funciare şi agricole, pe care le voia bine făcute nu numai pentru cîştig, dar şi din dragoste pentru ameliorări şi pentru progres. Adăugîndu-se apoi un spirit practic, pe care Vèrgoli, deşi om cu puţină ştiinţă de carte, îl avea din plin, precum şi arta de a şti cum se conduc oamenii, şi cum se stă de vorbă cu ei, se va vedea că era unul dintre inşii aceia care apare în cîte-o familie pentru a o înălţa la bogăţie şi la o soartă mai bună.

Taică-său moştenise porecla prin care se făcea aluzie la prima meserie: Vanghetta [1], iar Pietro fusese numit, la început, potrivit obiceiului, „al lui Vanghetta"; nu după mult timp porecla aceasta n-a mai fost folosită decît de cei care nu-l vedeau cu ochi buni. Pentru ceilalţi, sau pentru cine avea legături cu el, ori depindea de el, devenise Vèrgoli, şi destul de repede, domnul Pietro, în chip respectuos. Treptat,

[1] De la verbul *vangare*, care înseamnă *a săpa cu hîrleţul*. De aici, substantivul *vangata* (lovitură de hîrleţ, dar şi teren săpat cu hîrleţul).

pe măsură ce își sporise proprietatea, renunțase și la meșteșugul părintesc de antreprenor. De la un timp, lumea începuse să se mire văzîndu-l cumpărînd pămînt, chiar și atunci cînd proprietarii cereau prețuri exorbitante. Cumpăra mai cu seamă în jurul anumitor proprietăți mlăștinoase, dincolo de Ponticin della Pioppa și pînă la canalul Lavazzola. În vremea la care am ajuns cu povestirea, o bună parte a terenului dintre Ro și Guarda, între fluviu și drum, și între acesta și canal, trecuse în proprietatea sa și reprezenta o avere. În Ro, își construise o vilă, cu o pajiște frumoasă și cu o grădină cu pomi fructiferi. Gîndindu-se la viitor, căci avea doi copii și o nevastă în stare să-i mai facă încă șase, o construise în așa fel încît să poată prelungi aripile clădirii. Împreună cu maistrul din sat, izbutiseră să realizeze o adevărată monstruozitate arhitectonică. Se poate spune că pretinsese doar fast izbitor, nu și eleganță.

Încăperile de la parter și cea de la intrare, în chip de galerie acoperită, începute sub imperiul ideilor de economie, care preced întotdeauna accesele de *boala pietrei*, ieșiseră prea joase: din pricina asta, le rezervase pentru administrație și servici, înălțînd vila cu încă un cat. Căutase să îndrepte construcția greșită a parterului făcînd prea înalte încăperile de deasupra. Scara dintre cele două caturi părea prea largă în raport cu înălțimea — cînd o priveai de jos, și prea joasă, față de lărgimea ei, cînd te uitai de sus. Întreaga clădire era urîțită de podoabele unui pictor, chemat anume de la oraș, care făcuse pe pereți risipă de peisaje, cu ruini, cu perspective, cu picturi grotești ori raffaelești, și cu chinezerii, cu plase de sîrmă și cu gratii de fier, și cu chioșcuri de grădină pictate, deasupra cărora cocoțase papagali și cățărase nenumărate maimuțe, în o mie și una de atitudini, fără să accepte critici, bizuindu-se pe tradiția fastuoșilor și virtuoșilor scenografi și decoratori din școala bologneză pe care el o continua în chip nevrednic. Pînă la urmă, atîtea maimuțe și atîția papagali îl uluiseră însă pe Vèrgoli care, văzînd tot timpul cîte o nouă maimuță ivindu-se în dreptul cornișelor, cățărîndu-se, legănîndu-se și bălăbănindu-se, cu coada prinsă de cîrcei, de volute și de ornamentele fanteziste, ca să nu mai vorbim de copacii și de stîncile din cadrul peisajelor, îl întrebase:

— Ce caută astea aici ?

Pictorul îi risipise îndoiala spunînd că seraiul acela înfățișa capriciul, distracția, gustul modern. N-ar fi putut să pună și vreo altă jivină ? Se gîndi puțin, după care spuse :

— Poate vreun șarpe ?

Pot fi folosiți ca motive decorative, dar doamnei Vèrgoli îi era cu neputință să-i vadă, nici măcar pictați. Și-apoi, îmbolnăvindu-se de tifos, în delirul febrei, unul din copiii lui *signor* Pietro căpătă, din pricina atîtor maimuțe, adevărate coșmaruri, astfel că, rămînînd cu această spaimă, trebui ca odaia în care dormea el să fie spoită cu alb. S-a spus, ce-i drept, că era un păcat, dar fiecare îl pizmuia pentru încăperea aceea luminoasă și odihnitoare.

La intrarea principală, Vèrgoli pusese să fie ridicată, pe două coloane din lemn masiv, cioplit rustic, și mai înaltă chiar decît casa, o construcție de un fel cu totul nou, concepută în întregime de el, înfățișînd, în partea de jos, un peron de onoare, iar deasupra, o verandă cu un acoperiș ale cărui pante de scurgere povîrnite aminteau de stilul unui *châlet* elvețian. Iar dacă cineva se îndoise cumva de gustul și de rostul unor asemenea construcții și atîtor podoabe, mai tîrziu, cînd Vèrgoli fusese numit prior în Ro, ceea ce-ar însemna un fel de primar, nu s-a mai îndoit nimeni.

Lucrul cel mai impunător, care n-ar avea de ce să i se pară vizitatorului de astăzi nici ridicol, nici grosolan, era zidul înconjurător, înalt și masiv, cu două gherete zidite pentru paznicii înarmați, care vegheau în timpul nopții pentru cazul în care hoții ar fi venit să încerce un jaf, ori un atac banditesc, atît fiindcă vila Vèrgoli se afla mai în afara așezărilor omenești, cît și fiindcă așa se trăia în anii aceia tulburi. Permisul de a ține arme și oameni înarmați, îi fusese eliberat, prin abatere de la decretul de predare, din considerație față de consilier și ținîndu-se seama de „cinstea recunoscută“ și de „comportarea de loc suspectă și ireproșabilă pe linie politică“ a mai sus-lăudatului signor Petro Vèrgoli, precum și de bogățiile lui, care puteau foarte bine să îi atragă pe tîlhari.

Roma, Ancona și Veneția căzuseră, Mazzini era iarăși în exil, Garibaldi putuse să se salveze, iar regele cel nou al

Sardiniei [1], nu se atingea de statut: noutățile acestea le cunoștea toată lumea. Cînd se află că, la 8 august '49, Ugo Bassi fusese împușcat la Bologna, nu puțini inși din Ferrara și chiar din satele învecinate își amintiră de predicile înflăcărate pe care călugărul acela barnabit, „misionar al libertății", le ținuse în fața voluntarilor adunați în Ferrara, numai cu un an înainte, lucru care, acum, părea să se fi petrecut în vremuri străvechi. În ziua de 10, aceeași lună, la Ca'Tiepolo, lîngă gurile Padului, fiind prinși cu arma în mînă, fugiți din Roma, Angelo Brunetti — vestitul Ciceruacchio — și doi fii ai săi, Luigi și Lorenzo, fuseseră împușcați lîngă dig de către austrieci, în baza edictelor militare. Cu Luigi Brunetti se făcuse dreptate pentru Pellegrino Rossi, asasinat de el; cu Lorenzo, a fost săvîrșită o sălbăticie a cărei neomenie n-o poate scuza nici un fel de considerație: avea treisprezece ani; cu tatăl lor luau sfîrșit, ca să spunem așa, nesocotința, generozitatea și suprema naivitate ce caracterizaseră anul 1848. Cu o singură familie, alcătuită din doi bărbați și un copil, în zăpușeala de vară, într-un colț pierdut din ținutul Po delle Polle, acolo, către gurile fluviului, departe de lume, care n-a prea aflat despre asta, s-au consumat astfel și pedepsirea devierilor sectare, și sfîrșitul entuziasmelor prea ușuratice, și martiriul Italiei, înfățișate de acel biet copil, fiu al lui Ciceruacchio. Vèrgoli și țăranii din Ro și din Guarda nu trăgeau, din toate astea, decît concluzia că omul cuminte își vede de treaba sa și respectă cîrmuirea pe care-o are.

Înapoindu-ne la treburile din Ro și din Guarda, vom spune că Vallazza, toată numai mlaștină și stufăriș, cu cîteva tufișuri și niște mărăciniș, pe care Vèrgoli izbutise, cu răbdare, să o înconjure cu pămînturile sale, îi aparținea marchizului Filippo Macchiavelli, coborîtor din vechii bancheri strămutați din Toscana în Ferrara estensă.

Înalt de statură și slab, dar sprinten, bronzat și zvelt, slăbiciunea însăși dîndu-i o anume eleganță, Macchiavelli începuse, încă de tînăr, să-l facă pe maestrul său de scrimă, un sicilian cu imaginație bogată, să spună: „Macchiavelli în gardă e ca o spadă cu tăișul dată". Cu gambe lungi și uscate, cu picioare mici și apropiate unul de altul, și frumos arcuite, care-i

[1] Victor Emanuel al II-lea, urcat pe tron în 1849.

dădeau un mers uşor şi distins, aproape prudent şi săltăreţ ca al bîtlanilor şi ca al berzelor, cu aripile veşnic pregătite de zbor ; şi era întrucîtva mîndru atît de micimea picioarelor, cît şi de forma frumoasă a mîinilor descărnate. Era descărnat şi la faţă, dar fără s-arate rău nici atunci cînd, destul de înaintat în vîrstă, purta o barbă scurtă, rară şi subţire, de un castaniu aprins, cu reflexe aurii, şi nici măcar atunci cînd apărură în ea fire albe. Avea fruntea înaltă şi palidă, dar nu fără sînge, cu tîmplele de culoarea fildeşului vechi şi frumos ; iar capul, sub părul scurt şi cu firul subţire, avea o formă ovală şi era frumos proporţionat. Mergea drept dar nu trufaş, cu capul ridicat, fără nici o rigiditate. Nasul acvilin şi îndrăzneţ era subţire şi îi dădea o înfăţişare prădalnică, îmblînzită de lumina ochilor căprui, vii, pătrunzători, dar foarte tineri încă în reţeaua fină şi mişcătoare a labei de gîscă şi sub sprîncenele încruntate de bună voie într-o căutătură care voia să fie morocănoasă, dar nu părea decît spirituală şi de-o maliţiozitate curtenitoare. Măsurat în gesturi, reţinut, dar fără umbră de orgoliu, elegant în veşmintele neglijente şi aproape neîngrijite, de croială foarte frumoasă, deşi veche şi demodată, dar dichisite, ca şi omul, de o curăţenie rafinată şi întreţinută cu grijă, lipsită de orice sclifoseală, marchizul Filippo Macchiavelli era ceea ce se cheamă un domn născut, pentru a-l arăta pe cel care din bogăţie strămoşească, din situaţia socială, din politeţea deprinsă din respectul faţă de sine şi faţă de ceilalţi, din simţirea fină şi aleasă, s-a ales cu o autoritate şi cu o amabilitate care, deseori, e gata să se preschimbe în nepăsare lipsită de griji şi de apărare. Bunurile şi darurile acelea, pe cel care le are în sînge, născute odată cu el, şi dinainte de a exista el, nu îl mai costă nimic, le are în chip firesc : iar în familiile în care se ajunge la situaţia aceasta, se stinge, de obicei, sau dispare vigoarea ; marchizul o ştia şi nu se mîhnea din pricina asta, decît rîzînd, cu un rîs al lui, discret, şi nu rîdea decît cînd se mîhnea. Vocea, pe care strămoşii trebuie s-o fi avut hotărîtă şi sonoră, şi viguroasă în tratativele duse la bancă şi la curte, iar apoi, după înobilarea familiei, zgomotoasă în comandarea trupelor, şi chiar trufaşă, jignitoare şi provocătoare, devenise la el catifelată şi cam slăbită. Nu mai era în stare s-o ridice, fără ca imediat să se şi resemneze, din pricina unei osteneli neaşteptate, aceeaşi care-l obosea şi la mînie, cînd se întărîta sau se supăra. Iar furia se sfîrşea printr-o ridicare din umeri,

printr-un gest care părea violent, dar care era, dimpotrivă, evaziv şi resemnat, cînd reteza vorba sau discuţia care îl irita sau îl nelinişteа, ducîndu-se să se închidă în biroul său, de unde nu mai ieşea apoi ceasuri în şir. În felul acesta, soţia, copiii, prietenii, dacă se certase cu ei, rămîneau la părerile lor ; dacă era vorba de oameni cu care marchizul avea de tratat afaceri, aceştia rămîneau liberi să le facă în propriul lor avantaj : ajungea ca ei să se priceapă să domolească acea primă izbucnire, plictisindu-l, şi să-i înfăţişeze apoi aceleaşi treburi, schimbînd numai cuvintele de care el se împiedicase.

Administratorii şi arendaşii săi ajunseseră maeştri în arta aceasta ; iar averea, moştenită cînd era încă însemnată, deşi destul de împovărată de datorii, trecuse în mare parte în stăpînirea lor.

—Lumea e făcută în scări : unul le urcă, altul le coboară, spunea marchizul Filippo. Şi îl cita bucuros pe Ariosto, scriitor satiric şi moralist, al cărui cititor neobosit era, căci, spunea el, Ariosto se lasă gustat de oricine, iar cine nu-l gustă este un patruped — ; dar pentru noi, ferrarezii, el este din sîngele nostru, este al casei, iar dacă în poemul său este divin, în satire şi în lucrările de morală discută în maniera ferrareză, cu un accent simplu şi cu unele argumente pe care noi la simţim în întregime ale noastre, şi care ne merg la suflet. Ce poet comic ar fi fost, dacă ar fi ştiut să pună ceva mai mult din această vînă şi în comedii.

Nu prea departe de Ro, prin părţile Colognei, se aflau mai multe aşezări numite Casa della Macchiavella şi o moşie căreia i se spunea Macchiavella : nume care vorbeau de foste proprietăţi ale familiei, înstrăinate de multă vreme. Marchizul se pasionase să reconstituie istoria acestor proprietăţi, şi ca atare a familiei, precum şi să cerceteze dacă existase vreo legătură de rudenie — şi ce fel de legătură — cu marele Niccolò [1]. Cercetările acestea îl conduseseră, în timpul frumoasei tinereţi, în arhivele din Florenţa, pentru a duce, cea mai mare parte a anului, şi mai mulţi ani în şir, o viaţă de trîndăvie, cu casă instalată pe cheiul fluviului Arno, cu cai pur sînge, cu lux, cu iubiri, cu dueluri şi cu jocuri de noroc, nobil strălucitor, amant generos, jucător plin de vervă. Originile toscane şi

[1] Niccolò Machiavelli.

rudenia cu vestitul secretar florentin rămăseseră taine ale istoriei şi ale arhivelor :

— Măcar de-ar fi singurele ! le răspunsese marchizul prietenilor din Ferrara, care-i cereau informaţii în privinţa aceasta, lăsînd să se vadă c-ar vrea să se distreze.

Pe urmă se căsătorise cu o vrednică doamnă de neam nobil, cu totul altfel decît bogată şi mai mult graţioasă decît frumoasă, cu un suflet virtuos şi răbdător, căreia-i închinase o dragoste şi un respect gingaş şi cavaleresc. A avut trei fii, în primii trei ani de căsătorie. Se retrăsese la ţară în vila sa din Ro, Beicamina, care, pe vremuri, trebuie să fi avut desigur o arhitectură frumoasă, dar care astăzi era foarte dărăpănată. Încolo, se sta în ea foarte bine, fiind răcoroasă pe timp de vară şi caldă iarna, cu mobile preţioase, cu cămine vesele, înconjurată de o grădină ori un parc, sau mai degrabă de o pădurice cu copaci încărcaţi de ani, cu grădină de zarzavat şi cu o livadă de pomi fructiferi de soiuri vestite, care, de altfel, aproape că nu mai dădeau fructe. Retrăgîndu-se la ţară, avusese de gînd să pună din nou ordine în avere, adică în ceea ce mai rămăsese, după anii florentini. Şi gîndindu-se la copii, pornise la treabă cu entuziasm, dar cu un entuziasm care-l apuca din cînd în cînd, fără continuitate, cu cheltuieli mari pentru îmbunătăţiri agricole, cărora le corespundeau venituri reduse, pînă în ziua cînd îl cuprinsese un nou val de curiozităţi istorice. Studiile acestea noi, în legătură cu bancherii estenzi din familia Macchiavelli, îl duseseră la Modena :

— Cine nu ştie oare că atunci cînd oraşul a trecut în stăpînirea papii, ultimul duce al Ferrarei, Cesare d'Este, a dus arhivele estenze la Modena ?

Aşa spunea marchizul Filippo ; prietenii mai intimi spuneau însă rîzînd :

— Iar frumoasa Giacomina, în a cui „stăpînire" a trecut ?

Destul însă : era vorba de o frumuseţe veneţiană, suavă, focoasă şi îndrăzneaţă, care, în singurătatea de la Beicamina, o făcuse să verse potop de lacrimi îndurerate şi resemnate pe buna marchiză Macchiavelli. Trecu însă şi asta. Dintre feciori, cel mai mare părăsi repede casa, căci pe vremea cînd Austria mai era încă preocupată să reînnoade şi să continue tradiţie italiană la Viena, feldmareşalul Nugent, care avea în Ferrare numeroase cunoştinţe şi simpatii, îl convinsese pe marchizul Filippo să îl trimită pe întîiul-născut în şcoala militară de la

Viena, ţinînd seama de faptul că în trupele marelui Eugeniu de Savoia existaseră un colonel şi un regiment Macchiavelli. Pupilul lui Nugent dovedise însă cea mai categorică lipsă de aptitudini în privinţa carierei ; crescuse rahitic şi, în plus, cu o aversiune bolnăvicioasă împotriva artei călăriei, pe care vestita şcoală hipică vieneză nu izbutise s-o înlăture. Maică-sa spunea că i se trăgea dintr-o spaimă pe care o suferise ea în timpul sarcinii ! Casimiro Macchiavelli transforma în inerţie şi în prostie supunerea şi bunătatea maternă. Întrerupîndu-şi curînd cariera, primise să se căsătorească la Viena cu o trufaşă şi, spuneau gurile rele, nu neprihănită fată de neam mare, care-l ducea de nas. În Ferrara, nora aceasta se arătase o singură dată, spre a-şi cunoaşte socrii, şi fusese de-ajuns şi pentru ea, şi pentru ei. Nerodul de Casimiro nu mai ştia nici măcar italieneşte, iar toate succesele lui se mărgineau la o slujbă de şambelan onorific pe lîngă curtea cezaro-crăiască.

În schimb, al doilea născut era viclean, dar viclean în sens vulgar, şi sceptic pînă la cinism. Abate intrigant, linguşitor şi galant, preocupat numai de a trage de pretutindeni avantaje şi foloase pentru el. Din cînd în cînd sosea pe neaşteptate în patrie pentru a rezolva grăbit treburi, afaceri şi dispute legate de beneficiile ecleziastice. Se numea abatele Feliciano.

Al treilea născut, Luigi, avea totul ca să reuşească : minte, îndrăzneală, ambiţie, simpatie, ţinută şi chiar o frumuseţe bărbătească de loc comună. Exista însă în el un fel de vrajbă nefericită între toate aceste însuşiri, o incapacitate de a le folosi după cuviinţă, un prisos de patimă în tot ceea ce întreprindea care se fărămiţa însă imediat într-o plictiseală covîrşitoare şi în dezgust ; semăna întru totul, exagerînd totul, cu un fel de furie care nu întîrzie să-l transforme într-o caricatură paternă. Nebun după joc, după femei, după lux şi după eleganţă, tot atît de turbulent şi de agresiv pe cît era de leneş şi de apatic, îl izgonise din Ferrara ridicolul unei comportări care se dovedea afectată, înfumurată şi supărătoare. Şi supărătoare, chiar pînă la furie, pentru el însuşi, prost notat politiceşte de către autorităţi fiindcă făcea pe liberalul, şi de către liberali fiindcă avea ambiţia să aibă întîietatea în conspiraţii, de altfel fără ca măcar să creadă în liberalism şi în idealurile lui, bîrfind totul şi pe toţi ; despre omul acesta apucat pe căi greşite se spunea că în străinătate ar fi început să trăiască de pe urma jocurilor, corectînd hazardul, şi pe

spinarea femeilor, ori ca provocator şi ca spadasin plătit, şi poate ca om de încredere al poliţiei, la Napoli, la Milano, la Paris, în Spania ; în familie nu se primiseră veşti despre el decît de trei ori. Prima oară, atunci cînd la Viena, ca oaspete al lui Casimiro, încercase să-şi şantajeze cumnata şi fusese expulzat din statele austriece. A doua şi a treia oară dăduse semne de viaţă prin scrisori, de la Paris, iar apoi la Madrid, cerîndu-i tatălui său să fie scăpat de dezonoare ; ultima cerere se referea la o sumă pe care marchizul Fillippo n-ar fi putut s-o plătească nici dacă ar fi fost de două ori mai bogat.

—Microcosmul ! spunea acesta, după ce timpul îi potolise cea dintîi şi cea mai dureroasă amărăciune, care izbutise să-l supere, schimbînd-o în mîhnire. Iată lumea redusă la o singură familie ; din păcate, e-a mea, dar luaţi seama dacă spun vreo minciună : Casimiro se naşte pentru a face pe canonicul în cel mai liniştit dintre canonicate, iar soarta îl obligă să continue tradiţia principelui Eugeniu, cu care are o singură afinitate — spinarea cocoşată. (Ştiţi doar că Eugeniu de Savoia era rahitic, dar asta nu l-a împiedicat să ajungă *Prinz Eugen, der edle Ritter* [1]). Celălalt nu are nici o religie, şi se călugăreşte : este abatele Feliciano. Al treilea are toate calităţile pentru a reuşi, dar nu izbuteşte decît să se ruineze, irosind zadarnic toate aceste calităţi ; şi este ghimpele meu. Ce trebuie spus ? Cine vrea, nu poate, cine poate, nu vrea, cine ştie, nu face, cine face, nu ştie şi de-aia merge lumea prost. E o filozofie, dar trebuie să fii tată şi să încerci pe pielea ta insuccesele copiilor, ca să afli cît te consolează filozofia !

— Dar dacă o fi vreo pedeapsă pentru păcatele noastre ? spunea timidă marchiza care, în greşelile copiilor, le vedea pedepsite pe cele ale tatălui, cu toate că era, fireşte, mai dispusă să le scuze pe ale lor, decît pe ale lui.

— Nu rosti erezii, femeie sfîntă ! Înainte de orice, nu în viaţa asta sînt socotite şi îşi primesc răsplata păcatele ori meritele ; şi pe urmă ce fel de milă ar fi aceea de a-l pierde pe fiu, pentru păcatele tatălui ? Şi ce dreptate, îndrăznesc s-o spun, în cazul dumitale, care n-ai săvîrşit niciodată, nici un păcat ?

— Vai, Filippo, dar cine poate spune una ca asta ?

[1] **Prinţul Eugen, cavalerul cel nobil. (germ.).**

— Veniale, în orice caz, numai veniale.

Dragostea soţiei faţă de el şi a lui faţă de soţie, calmă, sigură, adîncă, era mîngîierea bătrîneţii lui Filippo Macchiavelli, împreună cu o credinţă religioasă liniştită, senină dar vie, constantă, care nu-l părăsise niciodată, nici chiar pe vremea rătăcirilor. Iar faptul că ştia că putea vorbi despre ea, că se putea îndoi de ea, că putea să o piardă, îl făcea să simtă îndurarea dumnezeiască şi binele cu o inimă mult mai recunoscătoare şi mai uşoară. În maniera de a practica această cucernicie sinceră, marchizul Filippo aducea ceva din urbanitatea şi din distincţia de nobil de neam bun, şi din aleasa omenie italienească, adică dintr-o aristocraţie, care fiindcă atunci cînd a trebuit şi unde a trebuit, a fost într-adevăr bun, merită să fie trecută printre cele mai strălucite şi mai aparte din lume.

În politică se dădea drept elev al manzonianului *don* Ferrante, ceea ce era un fel modest şi subtil şi manzonian, de a spune că era partizanul doctrinei autorilor de tratate în legătură cu raţiunea de stat, care atinseseră fondul problemelor politice, fără să uite a-i sfătui pe oamenii de treabă, prea delicaţi şi străini de crudele necesităţi ale politicii, să nu rîvnească la aceasta, întocmai cum făcea şi el.

Era potrivnicul noutăţilor pripite sau, ca să vorbim cu cuvintele lui, nesocotite. Iar dacă, pînă la urmă, toate noutăţile, sau aproape toate, i se păreau nesocotite, este o altă chestiune şi ţine, mai mult ca oricare alta, de temperament. Se conformase, deci, cîţiva ani, bunului-simţ al lui Manzoni, despre care spunea, nu fără subtilitate, că era un bun-simţ care-ţi da destul de puţine iluzii, ba chiar nici una din cele care clintesc pămîntul din loc ; împrumutase de la lombard mîngîierea propriei sale credinţe, pentru a putea spune că o minte ascuţită, ba chiar chinuitoare şi cu neputinţă de mulţumit, ca a lui Manzoni, se liniştea numai cînd era vorba de lucruri care, pentru oamenii de spirit, se dovedesc a fi cele mai aspre ; toate acestea pînă în ziua cînd abatele Gioberti îi făcuse rost de-o „pasiune neoguelfă“ de toată frumuseţea. Pius al IX-lea, religia catolică împăcată cu progresul politic, puterea temporală a clericilor cu libertatea constituţională şi parlamentară, Roma papilor veghind la unitatea federală a principilor şi a popoarelor din Italia ; fuseseră lucruri uluitoare : chiar prea uluitoare, ca să poată dura, adăugă marchizul,

după o scurtă experiență, cînd entuziasmul general o luă razna, scăpînd de sub supravegherea celor care-l stîrniseră ; prea frumoase și prea scumpe ca să se-adeverească pe lumea asta, trase el concluzia, o dată cu fuga acelui papă constituțional la Gaeta și o dată cu proclamarea republicii, la care nu a voit să adere întrucít, chiar dac-ar fi fost republican, nu dorea să fie republican excomunicat. Primar în satul Ro, pe care-l administrase cu dragoste și cu grijă de mulți ani, deschisele și înflăcăratele lui manifestări „piusiane", precum și credința lui, îi aduseseră revocarea din partea autorităților republicane, lucru care-i făcu plăcere ; după asta, urmă înlocuirea, din partea autorităților papale restaurate, care-l supără mai mult decît ar fi crezut, mulțumit de altfel să sufere, fără pic de trufie sau de afectare, măcar o mică rănire a amorului propriu, din devotament față de o convingere scumpă, profesată fără lăudăroșie și fără exaltare.

— Mai bine primul în Ro decît al doilea în Roma, spunea el ; iar acum mi s-a luat și această întîietate. Situația mea de om cinstit mă obligă să mărturisesc că neplăcerea aceasta îmi întunecă sufletul cu fumurile ambiției dezamăgite.

Iar dacă interlocutorul rîdea, dînd semne că nu lua în serios sacrificiul acela, adăuga :

— Binișor, prietene, cu disprețul acesta : citește istoria, aiurelile ambiției omenești, începuturile tiranilor vestiți, pe-al lui Robespierre, ca să nu mergem prea înapoi : întotdeuna e vorba de jignirea vanității.

Bun cititor al clasicilor romani și convins, mai mult decît Manzoni, de lecția de morală bărbătească și de înțelepciune severă care se desprindea din ei și din istoria romană, spunea că citirea acesteia cu atenție le face inutile pe toate celelalte, — prezente, trecute și viitoare — exceptînd-o pe una singură, care e sfîntă, întrucît cuprinde revelația. Dar toate atrocitățile, faptele odioase ori cele ridicole din vremea revoluției franceze, care putuseră fi săvîrșite din pricina înfumurării clasicizante, a imitării retorice a antichității și a pildelor romane corupte, i se păreau a fi o demonstrație a primejdiilor inerente chiar și celei mai nobile literaturi. Și n-avusese nevoie s-ajungă să-l citească pe Taine cel confuz, nici pe Tocqueville cel bogat în idei, căci îi fuseseră de ajuns amintirile personale și locale, în legătură cu cei pe care-i numea „Brutușii noștri", cu iacobinii ferrarezi, printre care îl cunoscuse, și și-l amintea, de

parcă-l avea în fața ochilor, pe cel mai flegmatic, mai turbat și mai rău : pe un anume Maurelio Mazzacorati, care, pentru un arbore al libertății, îl împușcase pe preotul de la San Pietro Bolognese.

De ce sfîrșit avusese parte acesta ? Își pusese întrebarea asta timp de mulți ani, de fiecare dată cînd gînduri asemănătoare îl făceau să-și aducă aminte de el și cînd trecea printre Volta del Cavallo și Dom în locul golit de statuile celor doi marchizi, îndrăgite de Ariosto și doborîte chiar de acel Mazzacorati : apropierea care-i simboliza pe loc paradoxala minte omenească, arătîndu-i de cîtă genială lărgime de vederi, dar și de cîtă îngustime întunecată putea să fie în stare aceasta.

— Față de fanaticii de orice soi, spunea el, eu sînt „enciclopedist și iluminist", dar în primul rînd, mă răzbun împotriva „enciclopediștilor" și a „iluminaților" lor elevi.

De ce sfîrșit avusese însă parte răspopitul acela turbat de Mazzacorati ? O află întîmplător, cînd nici nu se mai gîndea la asta, după atîția ani, de la *padron* Lazzaro Scacerni, căruia îi era client pentru măcinatul grîului din lanurile sale, și cu care schimba bucuros cîteva cuvinte. Avea de fapt simpatie pentru omul acela din popor, pentru morarul acela de tip vechi, care — atunci cînd, trecînd pe lîngă vad, îi făcea cinstea să-l viziteze — îl primea pe moara lui cu o deferență atît de cordială și de respectuoasă, cu demnitatea firească a omului liber și a vechii omenii italiene. În schimbul excelentelor turte morărești, pe care *padron* Lazzaro i le pregătea în semn de omagiu spontan, marchizul Filippo îi îngăduise să se ducă la vînătoare în Vallazza lui ; iar Scacerni, cu o modestie vrednică de cea mai înaltă stimă, se folosea de această îngăduință, dar fără să abuzeze. În sfîrșit, cei doi bărbați atît de diferiți ca grad social, se prețuiau și se stimau, întîlnindu-se într-un sentiment de simpatie mai adînc chiar decît își dădeau ei seama. Erau construiți amîndoi, fiecare în felul său, după calapodul oamenilor din alte vremuri.

Macchiavelli fusese înlocuit în slujba de *prior* al satului Ro, de către Pietro Vèrgoli, și deocamdată, sentimentul care-i apropia pe nobilul scăpătat și pe morar, se exprima, în ce-l privea pe acesta din urmă, printr-o îndoită antipatie împotriva țărănoiului ajuns. Marchizul, dînd dovadă de seninătate și situîndu-se deasupra resentimentelor, căuta să domolească și să

liniştească vioiciunea cinică şi impudică a zicătorilor şi a proverbelor prin care se exprima antipatia morarului faţă de Vèrgoli. În fond, nici măcar nu-i displăcea să-l asculte, cu toate că îl lua pe Vèrgoli drept ceea ce era, după dreptate: o fire necioplită, dar robustă, un om capabil în treburile sale şi care avea dreptul să se îmbogăţească şi să se ridice.

— Chiar dac-ar avea dreptul, răspundea Scacerni înălţînd din umeri, în ce mă priveşte, tot un prost rămîne.

Nu tot astfel gîndea marchizul, căruia Pietro nu-i era antipatic, fără să-şi dea seama însă că rămăsese singurul care-i spunea Pietro şi nu: domnul Pietro; fără să-şi dea seama de o nuanţă de bunăvoinţă pe care-o avea atît în atitudinea sa, cît şi în felul de a discuta cu celălalt, ca de pildă atunci cînd Vèrgoli, simţind nevoia, şi o simţea deseori, să-şi reafirme mîndria de-a se fi ridicat singur şi truda pe care-o depusese în acest scop, spunea:

— Vă amintiţi, domnule marchiz, de cînd mi se spunea încă „al lui Vanghetta"?

— Dar nici n-a trecut cine ştie cît timp de-atunci, răspundea marchizul, cu candoare, fără să observe că răspunsul nu fusese pe placul lui Vèrgoli.

Vèrgoli spera şi rîvnea ca fiii săi, sau barem viitorii nepoţi să capete acea stăpînire de sine, nobilă, chiar uşor dispreţuitoare, uşor obraznică, pe care el o răbda cu admiraţie, fără a putea rîvni la ea pentru sine, fără ca măcar s-o dorească. Şi nu se zgîrcea cu cheltuielile pentru a le da o educaţie desăvîrşită. El, unul, acasă ori la şcoală, nu culegea decît satisfacţii de pe urma copiilor: făgăduiau, şi-şi respectau făgăduiala.

Marchizul zîmbea prietenos atunci cînd Vèrgoli, cu o sinceră şi nevinovată mulţumire părintească, ridica în slăvi succesele lor şcolare, şi cînd, fiind în vacanţă, tatăl îi aducea pe copii să-i facă marchizei vizita cuvenită. O dată însă îi spuse pe neaşteptate:

— Nu banii ţi-i pizmuiesc, Pietro; (iar Pietro, scurt şi îndesat de statură, cu o înfăţişare puternic plebeană, încurcat şi aproape ruşinat, fără voia sa, îşi pleca puţin fruntea joasă şi încăpăţînată, aspră, cu părul ţepos şi zbîrlit, şi strîngînd din fălcile mari şi puternice, cam ieşite în afară, îşi aţintea în pămînt ochi mici, vicleni din fire şi din obicei: simţea că era adevărat, căci în privinţa asta nu l-ar fi crezut pe nimeni

altul pe lume). E sigur, Pietro, că banii nu ți-i pizmuiesc, dar copiii, da.

Vorbind astfel, suspinase cu o suferință atît de vie, încît Vèrgoli se tulbură pe neașteptate, cuprins de o nouă grijă:

— N-o spuneți de față cu ei, rosti el, căci mi-i stricați.

Erau ocupați cu savurarea răcoritoarelor ce le fuseseră servite din porunca marchizei. Vèrgoli se uita la ei, iar în priviri și în glas avea atîta mulțumire, încît celălalt nu se putu opri să nu spună.

— Ești tată, și un tată bun: pricepi ce înseamnă pizma aceasta și nu te superi.

Tulburarea se transformase atunci în duioșie, neobișnuită și chiar bizară, se poate spune. Vèrgoli începu grăbit să ceară vești în legătură cu Casimiro, cu Feliciano și cu Luigi. Rece, dintr-o dată, distant și mîndru, Filippo îi răspunse:

— Marchizul Casimiro o duce foarte bine la Viena, iar Maiestatea-sa Imperială binevoiește să-l onoreze cu multă considerație; abatele Feliciano obține noi și noi succese la curtea papală din Roma, iar Luigi se distrează, cutreierînd lumea.

— Și-atunci? Pietro Vèrgoli nu mai înțelegea nimic. Și mai puțin înțelegea cum de se făcea că Macchiavelli, care intra bucuros în casele țăranilor — multe dintre care trecuseră, o dată cu moșia, din stăpînirea marchizului în cea a lui Vèrgoli — cum de se făcea, deci, că Macchiavelli, care se ducea să-l viziteze la moară, prietenește, pe-un simplu morar, nu găsise încă vreme să-i viziteze noua lui vilă din Ro.

La cîtva timp după terminarea și împodobirea acesteia cu strălucirea despre care-am vorbit, Vèrgoli spuse:

— Mi-ar face plăcere, domnule marchiz, dacă trecînd pe-acolo, oricînd veți vrea, ați intra s-o vedeți.

— Bucuros, Pietro, bucuros.

— Într-adevăr? întrebă acesta, încurajat.

— Și de ce nu?

— Domnia-voastră n-a binevoit niciodată...

— Dar dumneata, dragul meu Pietro, nu m-ai invitat niciodată.

— Aha, era nevoie de-o invitație?

Sfătuindu-se cu parohul din Ro, Vèrgoli o făcu în scris, lucru de care marchizul rîse îndelung, după cum avu și pe urmă prilej să rîdă de numeroșii papagali și maimuțe decora-

tive. Față de el, făcu risipă de felicitări, fu mai mult decît amabil cu nevastă-sa și, fiindcă era frumoasă, o dărui pînă și cu cîteva complimente deosebit de plăcute ; după vizită, femeia îi spuse însă lui *signor* Pietro, care nu-și dăduse seama :

— Pînă-acum, pe mine nu m-a poftit la Beicamina.

— Ia te uită ce le poate trece femeilor prin cap !

— De ce ? Nu mă socoți vrednică nici măcar tu ?

— Ei ! O fi uitat !

— O să vedem cît timp o să mai uite !

Iar adevărul e că Macchiavelli nici nu se gîndise la asta ; și astfel, plăcerea lui Vèrgoli se risipi toată, din pricina acestei noi îndoieli sau, mai bine spus, din pricina acestui ghimpe, care era faptul că nevastă-sa nu fusese poftită, și care devenea tot mai supărător, pe măsură ce primarul din Ro vedea cum îi sporeau bogățiile, demnitățile și stima tuturor.

IV

Chiar și Antonella cea vrăjmașă, fostă proprietate a familiei Annichini, fusese cumpărată de către *signor* Pietro :

— Cu ajutorul anilor proști, spunea Scacerni.

Iar cînd i se aduse la cunoștință că alde Annichini se lăudau că și-ar fi văzut visul cu ochii și c-ar fi mulțumiți cu mai puține intrigi și mai puține griji, dijmași pe proprietatea pe care-o munciseră în trecut ca pe propriul lor pămînt, spuse :

— Sînt proști, dacă-și închipuie că-i crede cineva, și lași, dacă o cred cumva ei : e ca și cum aș vinde eu moara San Michele și m-aș angaja ca argat, iar apoi aș da sfoară-n țară că sînt mulțumit !

Rîdea chiar, făcînd această presupunere, aidoma celui căruia-i e teamă de înseși vorbele lui și rîde, gîndindu-se că nu-s decît vorbe, dar că i-a fost, totuși, frică. Adăuga :

— E mai dulce pîinea uscată cînd ești stăpîn, decît marțipanul, cînd ești slugă.

Iar marchizul Filippo îl recunoștea pe Ariosto : „Mai mult îmi place-un nap la mine-acasă..." Preferînd sărăcia în locul situației de slugă, gusturile lor se împăcau de minune : la ce

slujesc bogățiile dacă nu-ți dau liberatatea? Fără aceasta, lumea e ca un dovleac trecut; poate să rămînă frumos pe dinafară, dar înăuntru e prost și scîrbos. Un om de felul lui Pietro Vèrgoli, dimpotrivă, nu avea în cap și în suflet nimic altceva decît noi subjugări; cine vrea să-și facă o carieră, le spunea el copiilor, servitorilor, cunoscuților, trebuie să-și drămuiască bunăvoința în raport cu foloasele, să păstreze relații bune cu vecinii și să se bucure de faimă frumoasă în ochii celor de departe; toți să spere de la el mai mult decît primesc; trebuie să-și bage în cap că poate să vină o zi cînd să aibă nevoie de oricine și de orice; și așa mai departe: felul de a trăi și de a vorbi al unui zgîrcit, care vrea să moară bogat, conchideau atît nobilul, cît și țăranul. Și-apoi, cu veșnica lui teamă de a nu suferi pagube de pe urma oamenilor, a cerului, a soartei și a o mie și una de întîmplări din viață, la ce-i slujea lui Vèrgoli să se îmbogățească decît ca să facă întocmai ca motanul cînd se încurcă în scul, căutîndu-i capătul?

Nici unul, nici celălalt, nici țăranul, nici nobilul, nu puteau să priceapă ceea ce era totuși puternic, pătimaș, original, în burghezul Pietro Vèrgoli, oricît s-ar fi înapoiat Macchiavelli la noțiunile sale clasice, numindu-l în sinea sa *homo novus*[1]. Nu izbutea totuși să prețuiască noutatea, și îi trecu chiar prin cap să vindece printr-o oarecare indolență savuroasă ridicolul unui Trimalcione și al atîtor alți îmbogățiți, din romane și din comedii. *Padron* Lazzaro spunea că Vanghetta al lui Vanghetta era cel care adusese nenorocirea în sat.

Cine-l înțelegea pe *signor* Pietro, cine îl admira, era Peppino Scacerni, Iepurele Vîrcolac, dar cu o mare amărăciune, căci Vèrgoli nu făcea negoț cu grîne. Asta se datora unui fapt pe care *signor* Pietro nu îl ținea ascuns: taică-său, sau, ca să spunem la fel cu satiricii locali, Vanghetta al II-lea, îi spusese întotdeuna că făcea bine cumpărînd pămînturi, dar să nu facă negoț, cu cereale, ci să se mulțumească numai cu vînzarea prisosului după ce va opri partea țăranului și pe a sa pentru nevoile familiei. Poate că era vorba de o superstiție de familie țărănească, potrivnică unui cîștig de pe urma înfometării poporului, antipatic și odios într-un ținut de mîncători de pîine; poate că era vorba de experiența unei speculații neizbutite;

[1] Om nou (lat.).

poate de amintirea grăitoare a vreunei situaţii jalnice în care se vor fi aflat speculanţii şi negustorii de cereale într-o vreme de foamete ; fapt este că şi atunci cînd îi dăduse ultimele sfaturi, pe patul de moarte, Vanghetta al II-lea îi lăsase ca prin testament lui Vanghetta al III-lea să nu se amestece niciodată, dar niciodată, în negoţul de cereale.

Ambiţiile lui de cultivator şi de negustor erau aşadar două : cînepa, care încă nu fusese cultivată în regiunea aceea, şi asanarea moşiei Vallaza. Cea de a doua de-abia se înfiripa ; ce dintîi îl contraria pe Iepurele Vîrcolac, care n-avea habar de cînepă şi de evaluările dificile pe care trebuie să le cunoască samsarul şi negustorul de asemenea produse ; pe deasupra, bunicul său din partea mamei, Princivalle Malvegoli, fusese tot samsar şi negustor de cînepă, iar tot ce amintea de incapabilul acela însemna pentru el ghinion şi nenorocire. Iată deci că Iepurele Vîrcolac avea faţă de cînepă aceleaşi idei preconcepute ca şi *signor* Pietro faţă de cereale.

De altfel, în ce-l privea, acesta cultiva totuşi frumos cerealele, cu sisteme noi de pregătire şi de îngrăşare a pămîntului, potrivit cu ceea ce se practica în ţinuturile înaintate din Lombardia, din Franţa şi din Belgia. Semăna soiuri de curînd importate, ca „piave“, excelent pentru făina albă de prăjituri şi foarte hrănitoare, minunat cînd îl amesteci cu soiul numit „ferrarez“, mai bogat în gluten decît în amidon ; ca aşa-zisul „sticlos de Puglia“, pentru macaroane ; ca soiurile ruseşti „taganrog“ şi „berdianska“, din care Vèrgoli obţinuse printre cei dintîi excelentul „cîrnău ferrarez“. Un alt lucru bine făcut erau magaziile, dintre care pe cea mai de seamă o construise la Antonella, aproape de drum, alături de proprietatea de la Ponticin della Pioppa ; uscate, curate, aerisite, bune să păstrezi grîul în ele fără să duci frica mucegaiurilor şi a moliilor, aşteptînd să se scumpească, dar nu un an, ci măcar doi, se gîndea Iepurele Vîrcolac. Şi nu se putea împăca cu gîndul că *signor* Pietro îşi vindea grîul cît mai curînd cu putinţă, la preţul zilei, ba chiar pe mai puţin, în binecuvîntările populaţiei. Iepurelui Vîrcolac i se părea a fi vorba de o irosire a belşugului, iar binecuvîntările îi făceau impresia unei glume ironice şi răutăcioase.

Într-o dimineaţă, în revărsatul zorilor, la începutul lui iulie '50, acolo unde pînă atunci nu se auzea alt sunet mai puternic decît glasurile oamenilor ori ale patrupedelor, răsună în

lung şi-n lat peste cîmpii un şuierat ca de locomotivă : vesel, ascuţit, poruncitor, după care urmară bătăi şi bocănituri puternice şi grăbite, înăbuşite uneori, cînd treierătoarea cu aburi înfuleca un snop prea mare.

Toată lumea ştia despre ce era vorba şi cu ce cheltuieli o adusese *signor* Pietro pe mare, de la Trieste, şi pe Pad, cu o barcă uriaşă, din care o descărcase, în bucăţi, la vama de la Guarda. Pe urmă fusese montată într-o clădire căreia lumea îi spusese „palatul maşinii", anume construită dincolo de Vallazza. Pe pîntecele negru al locomotivei ieşea în relief, cu litere de alamă, numele exotic al fabricanţilor englezi. Scotea fum pe hornul înalt şi se hrănea cu chintale de cărbune : sufla, strălucea, fremăta, fluiera şi vuia, cu numeroasele ei mecanisme, peste care stăpîneau atotputernice roata cea mare cu volan şi cureaua de transmisie lucioasă şi unduitoare în mişcare.

—Vine să fure munca oamenilor, spunea *padron* Lazzaro, şi dee Domnul să nu facă într-o bună zi explozie, căci ar fi un adevărat măcel. Şi pe urmă e o treabă primejdioasă, şi ştiu că dacă treierătoarea îi prinde cuiva mîna sau piciorul, i se zdrobeşte cît ai zice *amen.*

— Pentru gîşte nu se luminează niciodată de ziuă, îi răspunse fiu-său, demonstrîndu-i lipsa de temei a acelor prorociri sinistre.

Şi amintindu-şi de tinereţe, cînd morarii bătrîni proroceau tot felul de nenorociri pentru vadul în care se instalase, şi cînd scrisese el însuşi, pe noua moară San Michele, tocmai această zicală dispreţuitoare, *padron* Lazzaro, amintindu-şi deci de toate astea, rămase cam tulburat. Întrebă însă :

— Vrei să spui că felul acesta de-a treiera face cît îmblătirea (care-ar fi baterea cu îmblăciurile) sau cît treieratul cu caii ?

— Cu totul altceva ! Maşina treieră spicele, desparte paiele, alege grîul şi-l varsă în saci, totul în acelaşi timp.

— Un lucru diavolesc. Nu se poate să n-ascundă vreun şiretlic afurisit.

Se temea, fără ca măcar s-o spună, atît de ticălos şi de nevrednic de osîndă i se părea lucrul acesta, că după treierătoare va veni moara cu abur, să macine repede şi prost, fără nici o fineţe, înfierbîntînd şi stricînd făina ; să-i ruineze pe morari, şi-n primul rînd pe el, căruia nenorocul îi alesese

vadul alături de blestematul de Vèrgoli. În sat se şi spunea că în capul de bou viclean al acestuia încolţise încă de mult gîndul ticălos a unei mori cu aburi.

— N-o să prindă, răspundea *padron* Lazzaro, neliniştit. Spunea şi socru-meu că prin unele ţări străine, afurisi-le-ar Dumnezeu...

—Ţările sau pe socrul dumitale ?

— Ţările străine, căci pe el l-o fi iertat : spunea că prin părţile acelea se macină cu abur, dar trebuie să fie ţări unde nu există un Pad, ţări fără ape curgătoare, pedepsite de cer. Iar ce spunea socru-meu, odihnească-l Domnul, erau numai dobitocenii şi năzbîtii.

Cine-şi mai amintea însă de socru-său ! Cei mai mulţi dintre oameni, nesăbuiţi, se dădeau în vînt după noutăţi, una dintre care mai era şi duhoarea cînepii pusă la putrezit de *signor* Pietro şi care, cînd era scoasă să se usuce, înmiesma tot ţinutul.

— O nenorocire ! Într-un ţinut în care aerul, împrospătat de Pad, era atît de sănătos ! Şi n-o să mă facă nimeni să cred că duhoarea asta nu e dăunătoare pentru sănătate.

— În trei părţi din ţinutul Ferrarei se pune cînepa la putrezit şi nu s-a plîns nimeni de sănătate din pricina ei, i se răspundea.

—Şi-atîta apă lăsată să zacă în locurile unde putrezeşte cînepa, nu împrăştie cumva stricăciunea în văzduh ?

Iată însă că atunci cînd începu să se zvonească de o asociaţie pe care Vèrgoli voia s-o facă, fiind gata să încheie cu marchizul Macchiavelli o importantă afacere, în scopul asanării Vallazzei, întrebat dacă nu cumva marchizul îi spusese ceva în acestă privinţă, *padron* Lazzaro ridică din umeri, neîncrezător, dar cu tainica plăcere de a fi socotit atît de aproape de nobilul acela. Plăcerea era atît de vie, încît nu se arătă dispus să-şi compromită propria importanţă, riscînd o dezminţire ; iar mişcarea, negativă, la început, şi dispreţuitoare, se schimbă din mers şi deveni o strîngere din umeri, reţinută şi preocupată ; de la : „nu spuneţi prostii“, ajunse să însemne unul din acele : „habar n-am“, care trebuie înţeles ca un : „ştiu mai mult decît spun“.

A venit în sfîrşit vremea să admitem că, pe măsură ce îmbătrînise, îi apăruseră şi două defecte : unul, legat de bătrîneţe, era denigrarea morocănoasă a oricărei noutăţi ;

celălalt era ispita de a-și da importanță și de a face pe gravul, înfumurare pe care-o au mai degrabă tinerii, decît bătrînii.

Discuțiile aveau loc la cîrciuma zisă „Barchessa", a lui Sapienza ; iar cînd se știu că asociația pentru asanarea Vallazzei fusese încheiată, iată-l pe *padro*n Lazzaro spunînd că îndepărtarea acelei ape prin asanare, era o greșeală, căci secau vinele pămîntului. Iar în privința aceasta, putea să fie vorba, în chip curios, de o certitudine cîștigată cu ajutorul experienței, care ne învață că nici un pămînt nu are mai multă nevoie de irigație decît pămîntul asanat ; afirmația lui era însă dictată de dușmănia împotriva lui Pietro Vèrgoli.

— Și cînd te gîndești, îi spuseră prietenii, la cîrciumă, că pe dumneata te speria picul ăla de apă de la putrezitul cînepii ! În schimb, aia care mustește în Vallazza și care poate da mlaștini, aia, în schimb...

— În Vallazza e apă naturală !

— Naturală ? Ce e aia ?

— Înseamnă... în sfîrșit, înseamnă naturală !

— Știm tot cît și-nainte.

Se supără :

— Nu stau de vorbă cu ăia care n-au habar de nimic.

— *Padro*n Lazzaro, să spunem lucrurilor pe nume, ca niște neștiutori ce sîntem : pe dumneata te supără asanarea Vallazzei Fiindcă-ți plac lișițele, care-s bune cu orez, rațele sălbatice și sitarii : ți-e necaz că nu te mai poți duce la vînătoare în Vallazza !

Începură să rîdă de această remarcă a unuia poreclit „Sitarul" căci amintea de capul și de ciocul sitarului, din pricina nasului ascuțit și subțire, ocupînd parcă în întregime un cap mic și rotund, aproape fără față și a ochilor care, așezați în lături, îi dădeau o uitătură de pasăre. Lazzaro însă continuă :

— Și de-asta, desigur ! Ce ajunge un om sărac, dacă-i răpești și bruma aia de desfătare de după trudă ?

— O vită bună de tras la jug, recunoscură ceilalți.

— La fel și nobilii, căci ce fel de nobili mai sînt, v-o spun eu, dacă nu-și mai au distracțiile lor ? Iar cea mai frumoasă, se-nfierbînta *padron* Lazzaro, cea mai potrivită pentru nobili, este distracția vînătorii.

— Nu-ți face nici o grijă, spuse Sitarul, căci își vor găsi altele.

— Nu la fel de frumoase ; şi-apoi, vor fi din cele păgubitoare şi pentru ei, şi pentru ceilalţi.

— Este însă într-adevăr nevoie de nobili ? întrebă Sitarul, făcînd pe grozavul.

—Aşa ? I-aţi vrea pe toţi săraci ?

— Aş vrea ca săracii să fie mai puţin săraci, iar nobilii mai puţin bogaţi. Aş vrea să se facă o împărţeală, *padron* Lazzaro.

Ieşirea aceasta a Sitarului, care era înclinat spre bîrfeală şi asculta cuvîntări ba ici, ba colo, prin pieţele satelor şi la Ferrara, îi lăsă pe toţi nedumeriţi şi uluiţi, pînă cînd la cîteva zile după asta, Scacerni îi spuse :

— M-am gîndit din nou, Sitarule, la ideea dumitale cu împărţeala.

— Nu-i a mea ; am auzit vorbindu-se de asta şi mi-a plăcut, spuse celălalt, cu o falsă modestie.

— Şi eu am auzit vorbindu-se de asta, şi chiar în '48, de către nişte voluntari care veneau din Franţa. Şi trebuie să ştii că sub Napoleon am învăţat să îndrug cîteva cuvinte franţuzeşti. I-am întîlnit într-o dimineaţă, ducîndu-mă la moară, şi tocmai spuneau în franţuzeşte că proprietatea e un furt şi că totul trebuie împărţit în părţi egale, între toţi oamenii.

— Înseamnă că ştiţi mai mult decît mine.

— Nici nu trebuie prea mult pentru asta, spuse *padron* Lazzaro, dar ştii cum s-au terminat lucrurile ? Că dumnealor m-au silit, cu arma la ochi, să le dau un sac de făină, iar de la nevastă-mea au luat claponi şi butoaie cu vin. Dacă le-ar fi stat în putinţă şi-ar fi avut vreme, se pare că şi-ar fi împărţit cu plăcere şi fetele, bineînţeles că pe cele frumoase şi tinere, căci dumneata însuşi, Sitarule, te-ai mulţumi oare cu cele urîte şi bătrîne ? Aici, dragii mei, mi-am dat seama că dreptatea cam şchioapătă, fiindcă în schimbul făinii, al claponilor şi al vinului, dumnealor n-au dat nici un bănuţ. Şi-atunci, ce fel de împărţeală ar fi asta ? La fel se întîmplă şi cu vadurile Padului, pentru noi, morarii : există cîteva bune, din toate privinţele ; şi sînt ale celor care şi le-au ales cei dintîi...

— Noroc ajută-mă, că de minte puţin îmi pasă.

— Îşi are şi mintea rostul ei, dar mă interesează deocamdată numai norocul. Fapt este că există şi alte vaduri, rele din toate privinţele, dar puţine la număr şi ele, din fericire ; cele mai multe au şi părţi bune, şi părţi rele, amestecate. Nu-i aşa ?

— Aşa se-ntîmplă cu toate lucrurile pe lume.

— Voiam să v-aud vorbind astfel, dar să rămînem, deocamdată la vadurile morilor. Să zicem deci că se face o lege pentru împărţirea lor. Legea e dreaptă, dar eu îi cunosc pe morari, începînd cu mine însumi, Sitarule, cu mine însumi, să nu-ţi închipui cumva c-aş vrea să mă fac mai bun decît sînt. M-aş mulţumi poate cu un vad depărtat şi sărac în apă ? cu unul bunişor ? cu unul bun ? Nici pomeneală, fiindcă l-aş vrea pe cel mai bun dintre toate, şi m-aş sili în toate chipurile, şi-aş căuta să pun mîna pe el, cu binele sau cu răul, S-ar naşte astfel, din prea mare dreptate, cea mai mare nedreptate : şi-ar fi vorba de un fel de război între toţi, în care-ar intra fiecare ; iar în război, asta pot să v-o spun eu, norocul are tot atîta însemnătate cît şi mintea, iar cutezanţa obraznică, mai mult decît orice altceva. S-ar petrece astfel, încă o dată, ceea ce s-a petrecut la turnul lui Babel.

Se întrerupse ca să-şi învioreze gura c-o jumătate dintr-un pahar cu vin. De asta profită cel cu care vorbea şi care era ceva mai viclean decît dovedise pînă atunci : şi cu un zîmbet de compătimire subînţeleasă, spuse :

— Ar trebui, *padron* Lazzaro, fiindcă ai o fire atît de aprigă, să fii lăsat să-ţi alegi vadul cel mai bun, pe care de altfel îl şi meriţi, căci ţin să spun că un morar mai bun şi mai priceput decît dumneata nici nu există.

Mai mult neliniştit decît mulţumit, Lazzaro, cu paharul în mînă, asculta şi aştepta. Iar celălalt :

— Pe urmă, fiindcă în vadul cel mai bun un morar de talia dumitale scoate atîta uium încît să se îngraşe şi el, şi familia lui şi încă două măcar din cele care slăbesc în vadurile proaste, cel puţin la două dintre acestea din urmă li se va trece prisosul dumitale, ceea ce-ţi rămîne adică din uium, *padron* Lazzaro.

— Li se va trece ? Cine le va trece ?

— Chiar dumneata.

— Eu ?

Era atîta uimire în acel *eu* ? atîta scepticism, încît izbucniră cu toţii în rîs ; iar răspunsul dat sistemului social al Sitarului era atît de hotărît, încît acesta răspunse flegmatic :

— Dacă n-o faci de bunăvoie, poţi fi şi silit, mai există şi legea.

— Aha, poliţiştii adică ? Aici voiai s-ajungi ? Să mă pui să muncesc pentru alţii şi sub alţii : înseamnă să mă bag slugă ! Îţi spun limpede că mai degrabă aş da foc morii. Mă iei drept unul care stă unde-l aşezi ?

Hotărîrea era atît de categorică, şi amintea atît de mult de vechea înflăcărare, încît nimeni într-adevăr nu-l luă drept unul care să stea unde-l aşezi.

— Atunci, spuse Sitarul, la fel de flegmatic, în cazul ăsta o să fii băgat la închisoare.

— O să mă bagi dumneata ?

Izbucni un nou hohot de rîs, iar Scacerni continuă biruitor :

— Vedeţi c-ar fi un nou turn al lui Babel ? Nu vreau însă să mă credeţi cine ştie ce învăţat : povestea cu turnul am aflat-o din predica parohului nostru, a lui *don* Giuseppe Romagnoli. Iar ce fel de om şi ce fel de preot este *don* Giuseppe, ai putea s-o spui dumneata, Sitarule, fiindc-ai fost unul din cei şase pe care, în '48, croaţii înfuriaţi voiau să-i împuşte lîngă coliba din bostănărie. Şi dacă nu era *don* Giuseppe, care şi-a pus pieptul în faţa gurilor de puşcă, ce-ai fi putut face dumneata, limbă lungă ?

— Ai fi putut să faci pe tine, vai, Sitarule, răspunseră cei de faţă, ca în cor parcă, şi ca şi cînd ar fi fost datori cu un răspuns.

— Avea şi de ce, spuse Lazzaro cu generozitatea jignitoare a celui care a învins fără drept de apel, în timp ce Sitarul amuţea, încurcat şi mînios.

Consecinţa aceasta fiziologică a acelei spaime era adevărată, dar mai era şi trasă de păr de către *padron* Lazzaro şi de către ceilalţi, mai ales ca să-l umilească, ori de cîte ori se ivea prilejul. Iar dacă nu se ivea, îl căutau, fiindcă le erau nesuferite atît aroganţa Sitarului, cît şi lipsa lui de credinţă, care, tuturor, dar mai ales lui *padron* Lazzaro, le părea o categorică ingratitudine faţă de preotul care-şi pusese pieptul său de creştin între el şi puştile croate.

Între timp, Pietro Vèrgoli pusese să se facă probe, să se ia măsuri şi să se măsoare nivelele, să se înfigă ţăruşi şi jaloane gradate în Vallazza şi începuse să angajeze terasamentişti şi cărători cu roaba, ca să purceadă la săparea canalelor de scurgere. E sigur că morarul n-ar fi cutezat să-şi spună oful de pe suflet unui nobil învăţat cum era marchizul, dar

poate că i se citea pe față, căci acesta, cînd îl întîlni în Vallazza, îi spuse :

— Peste un an, nici vorbă de vînătoare în Vallazza, nici pentru mine, nici pentru dumneata. Te supără *padron* Lazzaro?

— Vînătoarea ar fi lucrul cel mai puțin important.

— Oh, oh, nu-ți convine povestea cu asanarea ?

— De vreme ce mă întrebați, domnule, nu-mi convine.

— Trebuie să te gîndești însă că aici, unde ne-am distrat amîndoi, vor fi create terenuri arabile, grație cărora vor putea să trăiască cel puțin cinci familii de țărani.

— Sînt atîția țărani pe lume ! bolborosi *padron* Lazzaro,

— Și-n schimb, sitarii și rațele rămîn tot mai puține, spuse marchizul, rîzînd. Este o motivare de vînător, dar n-o să-ți spun că n-o înțeleg și n-o simt și eu.

Încetase să rîdă. Realitatea era că și el fusese împins de nevoie să încheie contractul acela cu Vèrgoli, care avansa fondurile trebuincioase și își asigurase o parte însemnată din veniturile viitoare. Lui, care venea în asociație cu terenul, viitorul îi oferea pierderea sigură a distracției și un cîștig destul de neînsemnat. Nevoia nu cunoaște însă lege.

Mai trebuie spus de altfel că Macchiavelli, studiind istoria familiei sale, ajunsese un adevărat erudit, căpătînd o mulțime de cunoștințe rare și curioase în legătură cu economia șesului ferrarez de-a lungul veacurilor, în care a predominat totdeauna, încă din vremea estruscilor, nevoia de a îndigui, de a canaliza, de a seca și de a asana. Cunoștea foarte bine momentele succesive ale efortului secular, ale lucrărilor lui Hercule I, ale uriașei asanări din veacul al șaisprezecelea a lui Alfonso al II-lea, nimicită, din nefericire, în mare parte, de lăsarea în jos a terenului asanat, ale celei a cardinalului Carafa și a eminentului inginer Bonati, în veacul al optsprezecelea, ale lucrărilor și proiectelor hidraulice ale lui Napoleon ; în mod deosebit spunea însă că văzuse chipul în care risipiseră cele mai mari avuții ale unor familii din Ferrara, angajate în lucrări care păstrează încă și astăzi numele acelor familii, atît pentru a obține bunăvoința principelui, care se îndeletnicea cu asanarea, cît și în nădejdea unor cîștiguri importante.

— Trebuie să-ți faci bine socotelile, intervenea Pietro Vèrgoli, și să nu te-ntinzi mai mult decît ți-e plapuma.

— N-ai auzit niciodată spunîndu-se : unul dă faliment săpînd pămîntul, al doilea scoțînd apa, iar al treilea asanînd

terenul ? Al patrulea trăieşte din asta şi cîştigă, dar o duce greu !

— Dac-ai sta să dai ascultare proverbelor, ai da înapoi ca racul. Eu, unul, sînt sigur că n-o să dau faliment cu săpatul, că o să scot apa mai repede, cu pompele...

— Cu pompele ?

— Desigur. Dacă ducele Alfonso, de care îmi vorbiţi dumneavoastră, ar fi avut pompele cu abur pe care le-avem astăzi, terenul asanat de el ar fi uscat şi-acum, iar canalul cel mare de la Agrifoglio, în loc să se fi prăbuşit, cum l-am văzut chiar eu acolo jos în valea de la Belbosco, ar duce încă apa în mare. Chiar dacă n-aş izbuti să cîştig de pe urma terenului de la Vallazza, am totuşi credinţa că-l voi lăsa în bună stare copiilor mei şi celor ai dumneavoastră, domnule marchiz, care ne vor fi recunoscători pentru cheltuielile şi pentru ostenelile noastre.

— Copiilor mei ?

— Desigur : nu vă propun o asociaţie ? Dac-ar fi vorba să cumpăr Vallazza, aş mai înţelege ca dumneavoastră, din dragoste pentru ea, să-mi răspundeţi că nu voiţi s-o vindeţi. Dar proprietatea rămâne a familiei Macchiavelli.

— Da, dar cu o ipotecă, cu un embatic, lovită de dreptul de mînă-moartă al familiei Vèrgoli ! Halal proprietate !

— Să ne închipuim, domnule marchiz, că asanarea dă greş : eu fac toate cheltuielile şi mă ruinez ; familia Macchiavelli rămîne cu Vallazza cum este astăzi, nici mai bună, nici mai rea. Dar dacă izbutim, valoarea propietăţii se înzeceşte.

— Eşti încăpăţînat, Pietro.

— Dacă n-aveam viciul ăsta, rămîneam tot „ăla al lui Vanghetta".

— Eşti şi îndrăzneţ, ce-i drept.

— Muncesc pentru copii, domnule marchiz.

— Pentru copii : ai dreptate, bine spui, pentru copii ! să te bucuri de recunoştinţa copiilor ; pe cînd eu...

Se întrerupse, iar lui Pietro i se păru că îi aude glasul şi că îi vede ochii acoperiţi de un văl : se deprinsese însă ca, la o adică, să dea impresia că n-a observat nimic. Adevărul este că Macchiavelli se arăta stăruitor numai în ideile abstracte ; nu era făcut să înfrunte lupta aprigă a cîştigului Iar de la copii nu se mai aştepta la nimic, nici în viaţă fiind, nici după moarte. Îşi reîncepu deci demonstraţiile lui economice şi istorice, nu atît ca să-l convingă pe Vèrgoli că era

ori nu era avantajos să se asaneze Vallazza, cît pentru a-şi alina amărăciunea şi mîhnirea tăinuită. Nu era însă dintre cei care nu cunosc valoarea argumentelor şi demnitatea cuvintelor. Putea să înceapă discuţia dintr-o pornire de plictiseală, de amărăciune, de mînie, sau din lipsă de treabă ; şi era gata să-şi dovedească respectul, cu condiţia ca sub vorbele celuilalt să se întrevadă un gînd, o convingere sau o pasiune care să întreacă meschinăria unei avuţii murdare ori a unei trîndăvii toropite. Spunea că bunacredinţă în discuţie, respectul faţă de valoarea adevărului din cuvîntul tău propriu, ori dintr-al altuia înfăţişează o formă rară şi gingaşă de cinste :

— Înseamnă recunoaşterea conştiinţei ca martor şi ca judecător.

Se înţelege că un Pietro Vèrgoli nu putea să întrebuinţeze cuvintele decît ca unelte de negustorie, de speculă, de şiretlicuri negustoreşti. Lumea, spunea aristocratul, cu o bunăvoinţă amestecată cu dispreţ, este făcută din suflete afumate : şi aşa trebuie să fie, dacă vrea să se păstreze, se ştie de altfel că există cîte unul care se pricepe să-şi aerisească şi să-şi scape propiul suflet din fum. Cum însă toţi prietenii vechi erau morţi, ori rătăciţi, ori împrăştiaţi, se văzuse silit să vorbească de unul singur, în solitudinea de la Beicamina, unde parcul crescuse cît o pădure, eleşteul cu peşte fusese năpădit de ierburi parazite de baltă, acoperişul ar fi avut nevoie de reparaţii prea costisitoare, podul era în întregime tixit de hîrdaie şi de vase de pămînt, în care creşteau, pe vremuri, florile şi tulpinile de lămîi şi de portocali din sera de citrice. Ajunsă adăpost pentru uneltele ţăranilor, aceasta nu mai avea nici un geam întreg. Recipientele acelea din pod strîngeau deci apa, care picura din belşug prin acoperiş.

— Apă de ploaie, glumea el, excelentă pentru spălat, căci menţine pielea tînără.

Pietro Vèrgoli continua să lupte împotriva scepticismului său în materie de asanări, citîndu-i exemple vechi sau noi :

— Tot pămîntul rodnic al acestei provincii este o biruinţă a omului asupra mlaştinei. La noi, asanarea a fost întotdeauna şi continuă să fie cea dintîi nevoie.

— Ia uite ce vorbe mari ! Dar cîtă parte din ceea ce numim noi necesitate, vrednicul meu Vèrgoli, este de fapt numai ambiţie neînfrînată şi lăcomie ?

Şi-l tot ţinu cu asemenea înţelepciuni morale, o dată, de două ori, şi chiar de trei ori, pînă într-o bună zi, cînd Vèrgoli găsi următorul răspuns :

— Fără ambiţie, domnule marchiz, nici măcar nevoilor nu le-am mai face faţă.

— Ehei, Pietro, rosti Macchiavelli surprins, ia spune-mi: dumneata ai găsit argumentul ăsta ?

— Dar cine altcineva ?

— În capul dumitale ?

— Eu nu citesc altceva decît cîte o carte sau cîte-un jurnal de agricultură, şi mercurialele pieţelor.

— Bine ; argumentul ăsta al dumitale e vrednic de luat în seamă.

Se adăugau, tot acum, ajungînd la scadenţă pînă la urmă, consecinţele celor doi ani proşti — '46 şi '47 — şi ale întîmplărilor din '48 şi din '49 : dijmaşii şi arendaşii nu se puteau achita de îndatoririle faţă de stăpîni şi veneau să ceară ajutor ca să poată susţine şi continua mai departe muncile agricole ; se făcuseră rechiziţii pentru război, fusese plătită amenda grea impusă de generalul Haynau, cu prilejul incursiunii din 18 februarie '49, în sumă de 206.000 de scuzi ; venise apoi împrumutul forţat republican, aplicat asupra averilor mari, în ziua de 25 din aceeaşi lună. Macchiavelli trebuise să contribuie la toate, datorită unei case pe care-o avea în oraş, dar ai cărei chiriaşi se deprinseseră încă de multă vreme să nu plătească nici o chirie, Punctual era numai cel însărcinat să încaseze impozitele ; iar acestea fuseseră înăsprite chiar de cîrmuirea papală restaurată, începînd cu fonciera, la care erau impuse proprietăţile agricole şi imobiliare. O altă dajdie extraordinară apăsa asupra comunelor. Împuţinîndu-se mărfurile şi scăzînd valoarea banilor, preţurile creşteau. Sarea, care era un indiciu, revenea la preţul foarte ridicat din '47. Totul se cumpăra scump şi se vindea ieftin, după cum impunea cercul vicios în care averea lui Macchiavelli, împovărată de datorii, după ce se rotise patru ani în dezechilibru material, se oprise în punctul mort al insolvabilităţii, în faţa nevoii de a vinde în pierdere pentru plata datoriilor, aproape de ruină şi de faliment.

În schimbul drepturilor asupra Vallazzei, care urma să fie asanată, Pietro Vèrgoli se oferea să ia asupră-şi administrarea bunurilor rămase şi să însănătoşească situaţia patri-

monială a lui Macchiavelli. Marchizul se împotrivi îndelung în privința aspectelor formale și sentimentale, părîndu-i-se a fi vorba de-o abdicare și de-o pierdere de prestigiu și fiindu-i silă să-i părăsească, sau mai de grabă să-i trădeze pe țărani, pe vătafi, pe chiriași, față de care se purtase întotdeauna după sistemul patriarhal și patern ; apoi într-o zi, pe neașteptate, dezorientat și îngrijorat din pricina unui protest și a unui sechestru apropiat, se duse chiar el să-i ofere și să-i ceară lui Vèrgoli mai mult decît ceea ce cerea acesta : o procură generală nelimitată și libertatea de a stabili el condițiile și operațiile pe care le credea mai potrivite, după bunul lui plac ; el, unul, nu voia nici măcar să le știe, căci se dădea pe mîna lui, știind că era un om cinstit.

Iar Vèrgoli era om cinstit ; și l-a salvat de la mai rău pe Macchiavelli, datorită unor operații care, pentru marchiz, ar fi fost prea dureroase. În cele din urmă afacerea n-a fost rea nici pentru Vèrgoli, care a luat cu chirie cele din urmă pămînturi ale familiei Macchiavelli și a știut apoi să le facă să dea roade frumoase, după cum se și cădea, căci erau pămînturi foarte bune.

În ce-l privește, marchizul nu a mai pus niciodată piciorul pe-acolo. Era prea drept ca să nu recunoască singur că toate cîștigurile lui Vèrgoli erau cîștiguri meritate și era prea generos ca să nu i se recunoască îndatorat ; dar nu pricepea că acest veșnic, „fă dumneata cum crezi, căci e bine făcut", ori acel : „nu vreau să știu nimic", precum și felul în care întrerupea orice socoteală bănească și orice explicație cu un: „dumneata ești un om cinstit, Pietro", aveau totuși în ele ceva ocrotitor, erau rostite pe un ton încă prea mîndru. Pietro ar fi preferat un interes, chiar ușor neîncrezător, o atenție, o considerație mai mare față de ostenelile sale, față de măsurile de îndreptare pe care le născocea și față de foloasele care urmau. Ceea ce marchizului i se părea a fi recunoștința cea mai măgulitoare, lui Pietro i se părea aproape o jignire, un fel de dispreț nepăsător al aristocratului față de omul plecat de la tîrnăcop și menit să rămînă un truditor necioplit.

Între timp, prefăcîndu-se că n-ar ști nimic, nici despre începutul acestor întîmplări, nici despre chipul în care ele evoluau, *padron* Lazzaro nu scăpa nici un prilej pentru a-i aminti marchizului Filippo, cu aerul c-ar vorbi de una și de alta, desele situații în care Vèrgoli, între Ro și Guarda, izbutea

să încheie contracte frumoase și să facă achiziții excelente: înșelăciuni și abuzuri, cu ajutorul anilor proști și al necazurilor aproapelui. Marchizul zîmbea și nu socotea de neapărată trebuință să pună la punct aceste ciudățenii ale închipuirii populare. Cum urmau să se termine lucrurile, spunea Scacerni, cînd aveai de-a face cu Pietro Vèrgoli, se vedea din nenorocirea lui Bastianin Donzelli, nepotul răposatului *don* Bastiano Donzelli, fost paroh în Guarda înaintea lui *don* Giuseppe Romagnoli.

Fusese un *signoretto*, stăpîn peste Proprietatea Călugărițelor, și se descurcase destul de bine pînă cînd Vèrgoli nu-l îndemnase și nu-l silise să repare toate șanțurile de scurgere, întrucît apele de la Călugărițe se opreau în chip supărător pe proprietățile lui Vèrgoli, inundîndu-le cînd veneau mari. După ce-i impusese această muncă, îl chemase să colaboreze cu el la săparea unui canal nou, care trebuia să strîngă toate apele, asanînd atît Proprietatea Călugărițelor cît și proprietățile învecinate ale lui Vèrgoli. În acest scop, îi împrumutase bani celuilalt; apoi, cei doi se certaseră, iar Bastianin Donzello pornise proces împotriva lui *signor* Pietro, urmarea fiind că Proprietatea Călugărițelor, cu toate canalele vechi și noi, trecuse în mîna lui Vèrgoli, Bastianin rămînînd sărac lipit, cu o familie alcătuită din cinci fete și toate cinci urîte, colac peste pupăză, întocmai ca sărăcia părintească.

Marchizul pricepea cam de ce se lega și în ce voia să lovească morarul, cu poveștile acestea. Se mulțumea însă să spună:

— Am auzit că procesul se baza pe chițibușării și pe învinuiri false.

— Așa au spus „ăla al lui Vanghetta“ și avocații lui.

— A hotărît-o și tribunalul, *padron* Lazzaro.

— Tribunalul... tribunalul... răspunse Lazzaro, înălțînd din umeri.

— E oricînd mai bună o hotărîre, chiar nedreaptă, luată de tribunal, decît una, oricît de dreaptă, pe care o pot lua cetățenii, împotriva rînduielilor.

— Înțeleg, spuse *padron* Lazzaro, revenindu-i în minte, ca printr-o străfulgerare, întîmplarea cu turnul lui Babel și chiar unele întîmplări mai vechi, cînd, din pricina pornirii de a-și face singur dreptate, ajunsese pînă aproape de crimă.

— Mi s-a mai spus apoi şi că Bastianin Donzelli ăla e un netrebnic, un trîntor şi un incapabil.

— Nu era însă un motiv ca să-l lase pe drumuri ; altfel...

— Era atît de netrebnic, vorbi mai departe, marchizul, încît unchiu-său, *don* Bastiano, l-a dezmoştenit de petecul acela de ogor pe care şi-l lucra singur — ţi-aduci aminte ?, — între o slujbă şi o alta.

— Mi-aduc aminte, desigur. De altfel, nici între preot şi tatăl lui Bastianino n-a prea fost cine ştie ce dragoste.

— Întocmai, iar asta fiindcă tatăl lui Bastianino a fost unul din ăia de la '96, un iacobin ; iar cînd au avut loc confiscarea şi vinderea la licitaţie a bunurilor Bisericii, a cumpărat de la guvernul de-atunci (ştii că se făceau afaceri frumoase, dacă tot vorbim de lumea asta) şi Proprietatea Călugăriţelor.

— Asta n-am ştiut-o.

— Dar ştii ce se spune : că bunurile cumpărate în chipul acesta, nu le păstrează nici cel care le cumpără, nici copiii săi.

O mîhnire năpădi sufletul lui Scacerni, ca atunci cînd ţi se pare să visezi şi eşti neliniştit ; cu toate astea, încercă să spună, cu un rîs silit :

— În cazul ăsta, n-o să aibă parte de Proprietatea Călugăriţelor nici măcar afurisitul ăla „al lui Vanghetta" !

— Dă-l încolo ! zise Macchiavelli, pe care pornirea aceasta de ură îl distra, astfel încît avu o ieşire oarecum ironică. Pedeapsa, cum se vede în numeroase cazuri, nu trece dincolo de-a doua generaţie. Şi pe urmă, Vèrgoli nici măcar nu e din acelaşi neam.

— Nu pricep, domnule marchiz.

— E mai bine pentru dumneata, răspunse Macchiavelli, corectîndu-se, şi cu o gravitate neaşteptată, astfel că *padron* Lazzaro, cuprins pe loc de tulburarea unor gînduri vechi şi de năvala amintirilor, spuse :

— Ah, o ştiţi şi dumneavoastră ? Şi totuşi, mi se părea că n-am spus-o decît la spovedit.

— *Padron* Lazzaro, pare-mi-se că de data asta visezi. Ce-am eu de-a face cu spovedaniile dumitale ?

— Păi, urmă Scacerni, eu am îndeplinit canonul pe care mi l-a dat răposatul *don* Bastiano Donzelli. Iar pentru povestea cu excomunicarea, s-a dus să se sfătuiască şi cu un teolog de la arhiepiscopie.

— Acum nu pricep eu, zise marchizul uluit de spusele celuilalt.

Şi astfel, în urma acestei discuţii, marchizul ajunse să afle povestea cu comoara Madonei din Spania, şi cu origina morii San Michele, şi cu sfîrşitul lui Maurelio Mazzacorati. Şi nu se ştie dacă, o dată cu evocarea acestor întîmplări, a fost mai mare curiozitatea marchizului sau alinarea morarului. Macchiavelli încheie :

— Mai trebuie oare să-ţi spun că n-aveam habar de nimic, *padron* Lazzaro ? Este însă o poveste curioasă şi plină de învăţăminte. Nu e nevoie să-ţi mai spun, mai ales că ţi s-a dat iertarea, că eu unul n-am de gînd — asta mi-ar mai lipsi ! — să iau locul duhovnicului dumitale ; ba mai mult : chiar dacă n-ai fi fost iertat! În sfîrşit, n-am avut şi nu am de gînd să-ţi judec faptele dumitale şi felul în care-a fost construită San Michele a dumitale. Spun încă o dată că este o poveste curioasă şi plină de învăţăminte.

— Atunci îmi pare bine, domnule marchiz, că v-am povestit-o, de vreme ce nu v-aţi plictisit prea mult.

— Ba chiar mi-a plăcut.

Şi îi plăcu s-asculte şi restul povestirii, despre amestecul în treburile lui Michele Bergando, vestitul Raguzan, ucis de către Fratognone la colţul străzii degli Armari. Şi spuse :

— Din viaţa dumitale, *padron* Lazzaro, s-ar putea face un roman.

— Cam ce-ar fi ăsta ? întrebă Scacerni, făcîndu-l să rîdă din toată inima.

Deşi era sprintenă şi bogată în amănunte pline de viaţă ca acela al luptei de-a braţul de fier, povestirea devenea neclară şi reticentă, sau mai bine zis grăbită, cînd era vorba de sentimente, pentru a căror exprimare *padron* Lazzaro nu izbutea să-şi găsească cuvintele. Despre sfîrşitul Raguzanului şi despre ce simţise atunci cînd bătrînul şantajist fusese înjunghiat în poarta Palatului, cînd văzuse tăindu-se capul lui Fratognone, ori cînd se dusese, după asta, la sfînta, la maica Eurosia, *padron* Lazzaro, buimăcit parcă, nu era în stare să spună decît : „eram pe deplin hotărît, ca, la nevoie, să-l ucid chiar eu" ; ori : „nu mai puteam s-adorm fără să mă simt ca-n iad şi nu mai suferam gustul pîinii" ; precum şi : „ceea ce mi-a spus sfînta, ar trebui să fie ea, ca s-o repete",

În legătură cu întîmplările acelea, interlocutorul său nu putuse deci să pătrundă prea mult în sufletul celuilalt, căci omul nu poate pătrunde în sufletul cuiva, dacă nu şi-l apropie şi nu se apropie de el, cînd nu se strămută în el ; iar acestea sînt treburi ale poeziei, asemănătoare măcar astfel cu iubirea de aproapele, deşi nu e activă. Nici povestirea lui Scacerni, deşi sprintenă şi colorată, nu avea virtutea poeziei, şi nici simpatia curioasă a lui Macchiavelli, deşi sinceră şi vie, nu-şi propunea să fie miloasă, ori nu credea c-ar trebui să fie. Iată de ce acesta a putut să-şi închipuie că era vorba de o noutate curioasă şi nostimă, ba chiar de o adevărată glumă, atunci cînd s-a apucat să spună că palatul Raguzanului, din colţul străzii degli Armari, rămas nevîndut de mulţi ani după crimă, atît pentru că în Ferrara erau case mult mai ca lumea, cît şi pentru că se spunea că era bîntuit de fantome, fusese cumpărat nu de mult, de unul care avea simţul afacerilor şi căruia prea puţin îi păsa de fantome sau de alte asemenea temeri prosteşti.

Pînă aici *padron* Lazzaro îl ascultase zîmbind, întrerupîndu-l din cînd în cînd ca să-i spună că nu s-ar fi mirat dac-ar fi bîntuit şi fantomele : se mira mai curînd că o asemenea derăpănătură se mai ţinea pe picioare ; şi sigur că e o afacere bună pentru cineva care nu e fricos ; nu se spune oare, tocmai din pricina asta : ferice de ăla care-l are pe tată-său în iad ?

— Totuşi, încheie el, ştiu că ăla care îndrăzneşte să se ducă să locuiască în palat, trebuie să fie ori un om tare sfînt, ori un adevărat ucigaş.

— Îl cunoşti şi dumneata.

— Îl cunosc, eu ?

— Palatul a fost cumpărat de Pietro Vèrgoli.

Efectul acestei noutăţi întrecu toate aşteptările marchizului:

— Bine a făcut ! Aşa şi trebuia să facă unul ca el, iar acuma ştiu cine e ! E Raguzanul vremurilor de azi. Numai că cel dintîi, cînd şi-a pus cuţitele pe masă ca să stea de vorbă, s-a dovedit cinstit în felul lui şi se purta ca un prieten cu prietenii, şi ca un vrăjmaş cu vrăjmaşii ; de ăsta de-acuma să te păzeşti însă cînd o încerca să ţi se arate prieten ! Înainte de a-l scuipa pe lume, diavolul l-a plămădit dintr-o prefăcătorie mult mai subţire. Şi ştiu că-mi dă tîrcoale, fiindcă ar vrea să cumpere cele cîteva palme de pămînt ale neveste-mi, Dosolina ; şi cum n-o să i le vînd

niciodată, fie chiar numai ca să-l fac să turbeze, sînt sigur că pune la cale săparea pe sub pămînt a cine ştie cărui canal, ca să-mi asigure şi mie sfîrşitul lui Bastianin Donzelli. Să se păzească, însă! Lazzaro Scacerni nu s-a temut de primul Raguzan, care era lup şi vulpe; iar ăsta de-acum e numai nevăstuică şi cîrtiţă! Şi ştiu bine că vrea să ridice o moară cu aburi, în stare să facă într-o zi munca a zece mori de apă, ca să ne distrugă pe noi şi ca să strice făina. Şi mai ştiu şi că oamenii de pe-aici sînt atît de nerozi încît vor da fuga într-acolo mai repede decît ciocîrliile spre bufniţă; dar Sfîntul Antonio al apei şi al focului, care îmi ocroteşte moara mea de pe fluviu, n-o s-o scape pe a lui, cînd o să mă duc eu să-i pun foc.

— *Padron* Lazzaro! Ce vrei să spui?

Auzind izbucnirile glasului mînios, veniseră în goană Schiavetto şi Cecilia Rei, care ascultau şi aprobau în tăcere. Apoi:

— Spun că e destul, şi chiar prea mult! Ştiu ce vorbesc.

— Dumneata, însă, aiurezi, zise marchizul.

— Aveţi dreptate, numai fiindcă sînteţi cine sînteţi. Trebuia să ajung la vîrsta asta, ca să mi-l văd scuipat încă o dată afară din iad pe ticălosul ăla, ca să-şi facă de cap pe fluviu şi peste cîmpiile astea, mai rău ca altă dată!

— Dar, în sfîrşit, caută de judecă!

— Judec în felul meu.

— Greşit.

— Dumneavoastră aveţi dreptate, domnule marchiz, are dreptate toată lumea şi nu greşesc decît eu, dar ştiţi din ce pricină? Fiindcă odinioară, cînd m-apuca furia, tăceam chitic; acuma, în schimb, mă împinge să vorbesc, iar asta dovedeşte că nu mai sînt bărbat. Pentru o singură dată voi fi însă în stare să fiu din nou bărbat, să fiu iarăşi ce-am fost. Şi v-am spus încă mai de mult că nu ăsta e pămîntul în care-am să putrezesc eu, nu, nu e ăsta!

— Iar cu asta, întrebă Macchiavelli, cu asprime, ce vrei să spui?

— Pămîntul care m-aşteaptă e cimitirul ocnaşilor.

— În sfîrşit, Scacerni, spuse marchizul, pierzîndu-şi răbdarea, dacă nu vrei să pricepi, să punem punct aici!

Era încurcat şi supărat, de parc-ar fi fost şi el vinovat de aiureala aceea, fie chiar şi pentru că n-o prevăzuse. Sîn-

gele îi spunea poate că în vremuri străvechi, în încăierările de partid din Ferrara şi din Toscana, în certurile dintre familiile învrăjbite sau în războaie, asemenea duşmănii şi astfel de vorbe — astăzi cu totul nepotrivite şi absurde — fuseseră fireşti şi obişnuite între strămoşii săi şi credincioşii lor, ucigaşi şi partizani, săvîrşind excese, necinstiri şi răzbunări. Şi fiindcă aceasta îl făcea să se simtă rău, repetă:

— Gata, Scacerni, căci nu vreau să te-aud aiurînd astfel, tocmai eu, care te stimez.

— Mulţumesc pentru stimă, domnule marchiz. Eu unul am terminat. Trebuia să ajung la vîrsta asta, cu barba asta albă ! Schiavetto, trece-l apa pe domnul marchiz.

Macchiavelli se ridicase de altfel de pe banca de sub galerie, gata de plecare; şi întotdeauna, pînă atunci *padron* Lazzaro ţinuse să-l ducă el însuşi cu barca, spre bordul morii sau spre mal, ori de cîte ori îi făcuse cinstea de a veni la moară să schimbe cîteva vorbe împreună. De data asta, îl întovărăşi pînă pe puntea cea mică, îl salută cu pălăria pînă la pămînt şi rămase acolo, în picioare, neclintit, ca atunci cînd bătrîneştile dureri de şale îi înţepeneau şira spinării, cu chipul aspru, încăpăţînat, palid, cu barba albă, dar obosit şi chinuit, ca şi cînd izbucnirea aceea zadarnică şi năstruşnică a vechii patimi, într-o revărsare de vorbe nebuneşti şi fără rost, l-ar fi golit, îngheţîndu-i sîngele în vinele acum amorţite şi istovite. Şi poate i se părea că se află pe jumătate adormit, cînd neliniştea care te supără în somn devine presimţire înfricoşată, aducătoare de beznă.

De-a lungul malurilor Padului există încă un obicei mişcător şi tragic: cînd unul moare înecat, rudele de sînge cele mai apropiate trebuie să se ducă la vale, să stea de veghe pe cursul apei şi pe mal, în locurile unde se prevede că fluviul îl va înapoia pe cel mort. Acolo, din vîltori şi din apele revărsate, se iveşte mortul ; iar ei trebuie să fie gata să-l întîmpine, să-l primească în braţele lor, să-i aranjeze ţinuta, cei dintîi şi singuri, ai săi, cei de-un sînge cu el ; altminteri, mortul se simte jignit.

Tot astfel, Lazzaro, bătrînul cărunt şi trudit: ca şi cînd o dată cu clocotirea furioasă şi istovită a acelor patimi de către vîltoarea anilor, ar fi ieşit din fluviu leşul unui mort de-al său, iar el ar fi stat să-l primească.

V

Îl supăra bătrînețea ; iar temerile acelea superstițioase însemnau, după cum spusese și marchizul Filippo, un adevărat delir. Și poate că pe atunci, cu totul prins cum era de grelele lui obligații în legătură cu Vallazza, și trebuind să se gîndească la alceva, lui Pietro Vèrgoli nici nu-i trecea prin minte să le răpească, Dosolinei și lui, proprietatea de la Ponticin della Pioppa și, deocamdată, nici măcar să construiască drăcovenia aceea nouă, care era moara cu aburi. Și-apoi toată lumea, care mai mult, care mai puțin, și fiecare în felul său, începînd cu Pietro Vèrgoli, cînd îi erau aduse la cunoștință, compătimea izbucnirile lui *padron* Lazzaro, socotindu-le ca fiind ale unui bătrîn trăsnit ; excepție făceau numai Bastianin Donzelli, pe care însă Scacerni îl disprețuia, și Dosolina, căreia se văzu silit să-i destăinuie secretele sale.

Într-o singură privință avea totuși dreptate, măcar în parte : Pietro Vèrgoli făcea contrabandă pe Pad, întocmai ca Raguzanul. Cu glas tare, nu o spunea decît Lazzaro ; toți ceilalți, în șoaptă. Existau de altfel deosebiri însemnate între Raguzan și *signor* Pietro, pe care numai Lazzaro nu voia să le admită, căci i-l făceau încă și mai odios pe acest al doilea și modern contrabandist.

Povestea aceasta începuse de o bucată de vreme, de cînd ambițiosul și istețul Vèrgoli, făcîndu-și socotelile, își dăduse foarte bine seama că sistemul fiscal și normal al statului roman era astfel conceput încît să-i anuleze orice inițiativă îndrăzneață și folositoare.

În statul pontifical, economia publică se îngrijea de comerț și de industrie numai ca să le încurce ; iar cauzele acestei atitudini erau străvechi și ciudate. Agricultura era îndestulătoare atît pentru cumpătarea țăranilor cît și pentru fastul familiilor nobile, proprietare de pămînturi al căror venit modest era compensat de întinderea uriașă a moșiilor. Meșteșugurile manuale erau exercitate de către meseriași, fără a depăși nevoia locală, așa încît comerțul exterior nu exista, iar pe deasupra mai era și un motiv de tulburări sociale. În rest, adică în cazurile de sărăcie publică și de calamități naturale, grija populației, mai ales a celei orășenești, lipsită de lucru și de orice avere, o aveau instituțiile și congre-

gațiile religioase și de caritate, întemeiate în baza dreptului de mînă moartă și a veniturilor realizate din încasările bisericești, ca și din danii, perpetuîndu-se, în concepția de pomană creștinească, o practică ale cărei origini și tradiție puteau fi descoperite tocmai în generozitatea patriciană și imperială față de plebea din Roma antică.

Căci dacă pomenile și veniturile ecleziastice erau o supraviețuire a acelora care făcuseră ca, din lumea creștină, să se reverse spre Roma forța economică în stare să facă din ea Roma marilor veacuri de unitate catolică și Roma Renașterii, aceasta arată și cît de puțin capabilă poate să fie economia. element indispensabil totuși pentru istorie, de a exprima întreaga esență a acesteia. Și se mai poate spune și că în vremurile la care a ajuns povestirea noastră, vremuri de decădere a acelui stat, și în care lipsurile sistemului supraviețuiau prea mult meritelor lui pe jumătate stinse, chiar și atunci, deci, regimul traiului din puțin, și chiar numai din ajutoare, păstra totuși niște moravuri cumpătate și modeste, care-și aveau și partea lor bună, și despre care pînă la urmă, nu se poate spune că ar fi lipsit de rodnicie geniul și civilizația italică nici chiar în statele pontificale.

Defectele, care însemnau favorizarea trîndăviei și înfrînarea activității, erau resimțite și deplînse mai ales în provinciile de miazănoapte ale statului, conduse de legați pontificali : atît din pricina tradiției, fiindcă ducii de Este, de pildă, fuseseră principi întreprinzători și negustori, și fiindcă bogăția atît de mare și prilejurile favorabile și firești îndemnau oamenii spre îndeletniciri și necesități mult mai intense decît în restul statului, cît și din pricina confruntării imediate cu vecini lombardo-venețieni, toscani și modenezi, mai avansați și administrați în chip mai modern.

Aici sistemul contrasta atît de mult cu nevoile, încît provinciile acestea din miazănoapte, vorbim de Le Marche și de provinciile legaților, de departe cele mai bogate și cu cea mai mare contribuție la tezaurul public, în ce privește celelalte resurse fiscale, dădeau, cînd era vorba de venitul din taxele vamale, o sumă mai mică decît cele mai sărace și cu un comerț mai neînsemnat sau aproape inexistent, ca de pildă Umbria și provincia romană. Ceea ce arată, fără nici o îndoială, și cît de multă contrabandă se făcea, dar și faptul că

aceasta devenise mijlocul obişnuit şi curent de comerţ şi de schimb în provinciile cele mai active.

Iar Pietro Vèrgoli, proprietar pe graniţă, ba chiar pe fîşia aceea de teritoriu supusă celor mai speciale servituţi şi supravegheri, simţise în curînd efectele sistemului ; le văzuse cu ochii lui, pe hîrtie, în registre : cheltuieli sporite şi venituri micşorate, orice activitate, îngreunată, oricare sursă de cîştig, secătuită.

Erau în vigoare, ce-i drept, măsuri administrative, menite să apere produsele interne de concurenţă, interzicînd sau impunînd în mod prohibitiv orice aducere de mărfuri din afară. Pentru grinzile clădirilor sau pentru armăturile topitoriilor de cînepă, Vèrgoli ar fi trebuit să cumpere lemnărie mai scumpă, mai nepotrivită şi mai proastă decît aceea pe care i-o ofereau negustorii de dincolo de Pad ; în plus, scumpită şi mai mult de cheltuielile de transport mari, fiind adusă mai de departe, pe drumuri foarte rele. Mai simplă, mai avantajoasă, mai puţin costisitoare se dovedi a fi mituirea vameşilor de la punctul de frontieră din Guarda, şi aducerea lemnăriei prin fraudă din Polesella : măsură cuminte, argumenta el, dar judecînd strîmb, fiindcă eludarea şi nerespectarea unei legi, oricît de rea şi de păgubitoare ar fi aceasta, nu-i niciodată un lucru moral şi, ca atare, nici cuminte. El nu justifica ilegalitatea prin prostul exemplu dat de toată lumea, căci era prea ambiţios şi prea orgolios ca s-o poată face, ci argumentînd şi socotind într-una : că datorită lemnăriei adusă prin contrabandă putea să înalţe mai multe case şi staule şi să consolideze mai multe topitorii de cînepă şi deci să sporească numărul familiilor de ţărani şi pe cel al vitelor, să dezvolte culturile, să dea viaţă unui produs nou, unui comerţ nou, unei bogăţii noi, mai sănătoasă şi mai trainică. Fiscul avea să-ncaseze, nu peste mult timp, venituri mai mari şi mai sigure : iar, în cele din urmă, avea să dea statului mai mult decît îi lua, înşelîndu-l la taxa aceea vamală odioasă, sterilă, samavolnică. După lemnărie, aceleaşi motive şi înseşi împrejurările favorabile, dat fiind că-i mituise pe vameşi, se dovediră bune pentru cea mai mare parte din materialele de care avea nevoie la lucrările şi la proprietăţile sale ; fiindcă tot ce slujea pentru construcţii şi pentru lucrări, unelte, maşini şi mărfuri prelucrate, se cumpăra de cele mai multe ori mai ieftin şi de bună calitate, de pe malul celălalt.

O a doua măsură privea scoaterea peste graniţă a tot ceea ce, în ciuda celei dintîi măsuri, mai era totuşi cu putinţă să se producă : adică în ţinutul Ferrarei, grîul şi cînepa. Privită cu ochi răi de către cei de jos, care de obicei vedeau în ea şi o bănuiau a fi pricina scumpirii pîinii, scoaterea peste graniţă, adică exportul, era impusă la biruri, limitată sau de-a dreptul interzisă ; mai ales atunci cînd, potrivit principiului, un an prost şi preţurile care se stabilesc apoi, i-ar fi dat un avînt mai puternic.

Încă de cînd se hotărîse să cultive cînepa în stil mare, Pietro Vèrgoli contase pe piaţa de dincolo de Pad ; socotise cît l-ar fi costat defraudarea taxei vamale şi a taxelor de export : mult mai puţin decît dacă s-ar fi mulţumit cu profitul neînsemnat din interior, pierzînd vremea şi prilejurile de-a face comerţ ; cu atît mai mult cu cît cînepa e o marfă care se strică în magazie, iar cea ferrareză, atît de preţuită, era stăruitor cerută, şi cu beneficii însemnate, în ţinutul lombaro-veneţian şi, prin Trieste, în Franţa, în Olanda, în Anglia. Ca atare, contrabanda lui se dublase, lucrînd şi în sens invers şi defraudînd de două ori.

A treia măsură era aplicarea deseori contradictorie, întotdeauna încîlcită, de la regiuni la regiuni, şi de la localitate la localitate, chiar de către stat, a unor taxe, drepturi, privilegii noi, fără să se ştie care erau mai rele, inutile toate, veşnic supărătoare şi de asemenea natură încît cetăţeanul, dacă nu le eluda, se ruina, iar pentru vistieria publică, şi într-un caz, şi-n altul, toate acestea rămîneau nerodnice.

În cele din urmă, cînd industria şi comerţul muriseră cu desăvîrşire, guvernul decretă premii ca să le facă să renască ; şi se ajungea la desăvîrşirea negativă, atunci cînd cîte-un potlogar, aducînd, pe ascuns, mărfuri din afară, le înfăţişa drept naţionale, ca să încaseze premiul.

Întregul sistem era apăsător mai ales pentru oamenii întreprinzători şi activi ca Vèrgoli, care, după cum s-a spus, nu erau rari în provincie. Din străinătate sau din Bologna cea doctă şi progresistă, liberală, liber-schimbistă, „mancesteriană", ca şi Minghetti, fost ministru constituţional al lui Pius al IX-lea, iar apoi ofiţer al lui Carol Albert şi cavourian piemontez ; din străinătate şi din lăuntru, întreprinzătorii aceştia se aleseseră cu părerea că îndeletnicirea lor era singurul folos public, într-un stat care dăunîndu-le lor, îşi dăuna lui însuşi.

O dată cu '49, fiind părăsite reformele luminate și progresiste și stingîndu-se ultimele pîlpîiri de pasiune municipală și cetățenească, de patriotism local și tradițional, iar, pe de altă parte, dînd greș programul unitar republican, politicienii patrioți din oricare parte a Italiei se îndreptau spre Piemont, socotindu-l o împlinire a speranțelor Italiei, nu numai politice, ci și vitale și economice, în vreme ce principii, fără să-și dea seama că nu mai reprezentau în nici un caz o restaurație, ci abia o reacțiune, cerșeau sau suportau din partea Austriei ceea ce socoteau a fi forță dar nu era decît slăbiciune ireparabilă, cu toate că stăpînirea cezaro-crăiască nu știa nici ea că politica sa în Italia nu mai era o politică, ci, oarecum, o represiune.

Cei de felul lui Pietro Vèrgoli, și cu tot atîta carte ca și el, ca unii care nu se duceau cu gîndul prea departe, își închipuiau că rămîn supuși buni și credincioși guvernului constituit și legitim, fiindcă nu nutreau idei subversive și nu doreau schimbări formale, cu condiția să rămînă liberi de a eluda și de-a nu respecta legile dăunătoare din punct de vedere economic. Nu-și dădeau seama că nu era vorba de un respect nici măcar formal, ci, în fond, de un delict.

Lucrurile ajunseseră la stadiul în care revoluțiile se maturizează ; iar despre cea italiană s-a spus cam prea mult că a fost în întregime opera intelectualilor, a politicienilor și-a unei dinastii, cînd, în realitate, ea devenise o necesitate vitală. Cazul lui Pietro Vèrgoli (și de aceea să ne fie îngăduit să atragem atenția că povestindu-l, nu ne îndepărtăm, în esență, de povestea unui fapt care s-a petrecut, a uneia dintr-atîtea), înfățișează unul din numeroasele chipuri în care oamenii dornici de activitate și de bogăție, burghezii adică, s-au trezit revoluționari chiar cînd se credeau supuși credincioși ai papii.

Introducînd prin fraudă cele trebuincioase pentru întreprinderea lui agricolă și exportînd mai ales cînepa, pe care-o trimitea pe fluviu și pe mare pînă la Trieste, unde — pentru a o primi și-a o îmbarca — își avea un corespondent al său, expeditor pe mare, Pietro Vèrgoli făcuse deci afaceri frumoase.

Și nu făcea lucrurile acestea numai pe jumătate sau întîmplător. Organizase traficul secret nu mai puțin bine decît pe celelalte, regulate și cunoscute, cu o înregistrare exactă a

intrărilor şi a ieşirilor. La început, ţinea chiar el registrele şi le încuia în casa de fier ; pe urmă le încredinţase unui contabil, încrezător în faptul că-l alesese destul de ignorant ca să nu-şi dea seama de nimic. Era un sărăcuţ, timid şi bolnăvicios, care părea crescut în beznă, în stare numai să înşire cifre şi să adune sume, semănînd, pe scaunul său înalt, şi aplecat peste paginile mari ale registrelor, cu o omidă ; sau mai degrabă cu o furnică, agitîndu-se în jurul unei prăzi mai mari decît ea, căreia, după ce-o apucă, o scapă, îi dă tîrcoale, o pipăie parcă deznădăjduită, cu piciorușele ei subţiri şi nerăbdătoare şi cu cleştele puternic al capului orb şi încăpăţînat, îi vine totuşi de hac.

Vèrgoli trata chiar vînzările şi încasa sumele realizate de pe urma cînepii trimisă în afară, după cum, tot personal încheia şi înţelegerile cu funcţionarii vămii şi-ai fiscului, înregistrîndu-le la capitolul cheltuielilor diverse. Nu-i trecuse niciodată prin minte că un asemenea contabil curat la suflet ar fi fost în stare, nu să ghicească, dar măcar să aibă curiozitatea de-a şti de unde veneau încasările acelea, cele mai însemnate ale întreprinderii, şi nici unde mergeau cheltuielile acelea, care nu erau de neluat în seamă. Fapt este că ajunsese să aibă atîta încredere în activitatea aceasta de contrabandist, datorită atît experienţei, cît şi pildei celor scăpaţi nepedepsiţi, încît se putea gîndi şi teme de orice, afară de faptul că autoritatea ar fi putut să vină să-şi vîre nasul ori degetul în treburile astea. Cu o admiraţie răutăcioasă, oamenii îl porecliseră Contrabandistul de pe Pad.

Sergentul Solimani, care comanda vama de la Guarda, şi caporalul Barbacinti, detaşat la punctul de trecere peste Pad, erau ajutaţi, ba chiar stipendiaţi în chip regulat, ca să închidă ochii sau ca să acopere şi să ocrotească tot ce se făcea în numele său pe fluviu şi de-a curmezişul fluviului, de la punctul de vamă pînă la cel de trecere şi la hanul lui Orlandini. Hanul însuşi era proprietatea sa, ca şi căsuţa vămii, de la prundul fluviului, aproape dărăpănată şi gata să se prăbuşească, în care era adăpostită garda financiară, alcătuită dintr-o duzină de ostaşi.

Vèrgoli reparase casa pe cheltuiala sa şi ridicase un mic stăvilar, pentru ca fluviul să nu se mai năpustească asupră-i la fiecare inundaţie, ca mai înainte, spre marea mulţumire a ostaşilor, bineînţeles. Acestora le furniza hrană, vin, lemne

de foc. Oameni prudenți și de treabă, nici nu cereau mai mult. Mai mult voia Solimani, poreclit și sergentul Fistulă, un indiscret care-și băga nasul peste tot, bădăran și necuviincios, care nu prea știa să citească recipisele și să se iscălească, dar care devenea isteț și ager îndată ce adulmeca un cîștig; lacom și pe deasupra ipocrit, supărăcios și înfumurat, nu se mulțumea să-și umple buzunarele, să închidă ochii și să tacă, dar mai cerea și prietenie la cataramă, atît în public, cît și între patru ochi, cu ilustrul său complice, care s-ar fi lipsit bucuros, atît în public, cît și între patru ochi, de atîta înfumurare și de-atîta intimitate, dar trebuia să se-arate încîntat și să îngăduie ca sergentul Fistulă să pice în orice clipă la vila Vèrgoli, unde intra fără să bată la ușă, cu chipiul pe cap, debitînd, pe șoptite și confidențial, tot felul de baliverne hazlii și prietenești. Avea un glas ascuțit, obraznic și prefăcut. Cunoscuse toate granițele statului pontifical, de la munte și de la șes, de la mare și de lîngă fluviu, pe timpul Burbonilor, al Estenzilor, al familiei de Lorena și al Habsburgilor, asuprindu-i veșnic pe cei săraci și timizi, și înțelegîndu-se veșnic cu cei bogați și puternici. În schimb, celălalt, caporalul Barbacinti, își vedea de treburi, prudent, tremurînd din orice și în fața oricui. Erau nostimi cînd îi vedeai împreună: fricosul, înalt și umflat, cu fața și cu nasul ca de leu, aprins, roșu ca focul, mustăcios, ascunzînd o inimă slabă într-un înveliș puternic și mîndru, în timp ce cutezătorul era uscățiv, gălbejit, alunecos ca un bot de pește, de la care avea înfățișarea ștearsă și, ca s-o spunem așa, pierdută, cu excepția ochiului, care era de pisică vicleană. Era însă ce-i drept sprinten ca un pește, rotindu-și într-una ochii, ba ici, ba colo, făcîndu-i pe ceilalți să creadă că auzea și vedea chiar și în timpul somnului, întocmai ca peștii, pe care nu izbutim să ni-i închipuim adormiți. Originar din Lagoscuro, sau de mai jos de-acolo, știa toate graiurile de la granițele statului, în timp ce Barbacinti, născut în Le Marche, dar în partea aceea căreia marchigianii care se credeau mai curați și mai neamestecați îi ziceau *Marca murdară*, nu vorbea decît un dialect al său, greoi și molîu, amestecat cu un jargon abruzzez, răsunător și huruitor. Accentul, propriu întru totul, era firesc, greoi, lenevos și nesigur. Trăia fără să priceapă o boabă din vorbirea localnicilor, „din afurisitul ăsta de jargon ferrarez al vostru“, cum le spunea el. Tocmai pentru asta, ca și

pentru altele, şi de fiecare dată, sergentul Fistulă îi recomanda :

— Caporale Barbacinti, fă ce-ţi spun eu şi nu te ocupa cu altele ; lasă totul pe seama mea.

Iar caporalul, deşi tremura în sinea sa, îl lăsa să vorbească şi să-şi vadă de treburi, îngrijindu-se numai de vinul cel bun pe care îl trimitea *signor* Pietro, căci despre cel de la han, îi spunea lui Orlandini :

— Adapă-ţi cu el nenorociţii tăi de clienţi, hangiu otrăvitor !

În anumite perioade ale anului, malul, între biroul vămii şi punctul de trecere de la Guarda, semăna cu portul de la Lagoscuro, atît de multe erau bărcile de mare, impunătoarele corăbii ale aşanumiţilor *paroni*[1] veneţieni, trase la chei ca să încarce pe seama Contrabandistului de pe Pad.

Lumea spunea atunci, rîzînd cu şiretenie : „Se încarcă la vamă".

A încărca la vamă ajunsese să însemne a înşela vama : pînă-n-tr-atîta se deformase ideea prin partea locului. Dacă vreun trecător străin, mult prea curios, se oprea să privească, Solimani însuşi îl trimitea la el pe unul din ciracii săi :

— Ce căutaţi ? De ce vă uitaţi ? Vreţi să intraţi în bucluc ?

Dacă celălalt se arăta supărat şi protesta, sergentul Fistulă dădea fuga, personal :

— Vă bag la închisoare ! Nu ştiţi că pe graniţă, după Dumnezeu, porunceşte numai fiscul şi nimeni altcineva ?

Pînă la urmă, curiosul era alungat cu forţa. În Guarda şi-n Ro, lumea rîdea : O fi el contrabandist, *signor* Pietro, dar dă de lucru la toată lumea şi vinde grîul ieftin ; e o adevărată binecuvîntare pentru ţinut. Dacă-i iei contrabanda, înseamnă să pui în primejdie pîinea şi bunăstarea poporului. Şi dacă ne gîndim bine, acesta era adevărul, în împrejurările acelea ; şi, oricare ar fi împrejurările, mîncarea rămîne totuşi cea dintîi nevoie, şi-i zilnică.

Iar *padron* Lazzaro Scacerni avea prilejul să vadă următoarele : Contrabandistul de pe Pad punea să se zidească un pod nou peste canalul de la Antonella, pe care îl mai şi lărgea ; lărgea, de asemeni, drumeagul, îl pietruia şi-l punea la

[1] Pronunţarea veneţiană a cuvîntului italian *padroni* (stăpîni).

punct după toate regulile artei ; construise două rampe potrivite, pentru ca şi carele cele mai mari să poată trece lesne, în sus şi-n jos, spre zăgazul de la Nogarole : în faţa vadului său, chiar în coasta morii, sub nasul său ! E drept că acolo fluviul era mai adînc şi mai potrivit pentru corăbiile mari.

Cît timp avea loc la vamă operaţia de încărcare, Lazzaro începea din nou, ca în tinereţe, să stea zi şi noapte pe moară, noapte şi zi certîndu-se cu stăpînii corăbiilor : nimeni să nu se-apropie, să stea toată lumea cît mai departe cu putinţă, să nu-i facă cine ştie ce pagubă ; iar pe bord n-avea nevoie de nepoftiţi. Nu cumva ar fi avut pretenţia neobrăzaţii ăştia să acosteze alături de San Michele şi de Paneperso, pentru ca morile să le slujească drept ponton de încărcare ? Rîdeau de furiile lui şi-l întrebau, în graiul lor domol şi zeflemitor :

— Paneperso : ce fel de nume mai e şi ăsta, *paron* ?

— Dacă dreptatea n-ar fi beată şi adormită, ăsta ar trebui să fie numele vostru şi-al cui ştiu eu ! Daţi-i drumul, hai, daţi-i drumul ! O să-mi stricaţi cine ştie ce, îmi luaţi apa ! Îndepărtaţi-vă ! Slăbiţi frînghia aia !

— Care stricăciuni, *paron,* şi care apă ?

— Ştiu eu care, şi-ajunge. Îndepărtaţi-vă ! Cît mai departe, anumiţi inşi !

— De noi vorbiţi ?

— Ştiu eu de cine vorbesc.

Interveneau cei doi, care nu lipseau niciodată cînd se făceau încărcăturile : sergentul Fistulă, nesuferit din pricina controalelor amănunţite asupra măcinişului, pentru taxe, şi Olmeda, primul vechil al lui *signor* Pietro şi atît de asemănător cu stăpînul la chip şi la înfăţişare, încît lumea îşi aducea aminte că Vanghetta, tatăl, o frecventa cu plăcere pe mama acestui vechil, femeie frumoasă la vremea ei. Olmeda avea poruncă să nu contrazică năzdrăvăniile bătrînului morar.

— *Padron* Lazzaro, îl întreba el, de pe plajă, cînd îl vedea ivindu-se, întunecat, pe puntea cea mică, n-o să vă vedem niciodată c-o faţă mai veselă ?

— Cine, voi ? În numele cui vorbeşti ?

— Într-al meu, dar şi într-al lui *signor* Pietro, care vă stimează.

— Mi-ajunge să mă stimez eu.

— Sînteţi mîndru.

— Cît despre obraz, e de-ajuns ăla pe care-l aveţi voi, ăştia.

— Care voi ăştia ?

— Dumneata, precum şi stăpînul dumitale.

— Cum adică ? Nu-i sînteţi recunoscător, după ce că aici n-aveaţi decît apă stătută şi aer prost, iar el v-a scăpat de ele ?

— Îmi plăcea aerul, chiar dac-ar fi fost încă şi mai prost : respiram mai bine.

— Cum de se pot spune asemenea blestemăţii ? Ba v-a mai reparat şi drumeagul, acuma de curînd, şi-o să vină oamenii mai lesne la vadul dumneavoastră.

— Parcă l-a făcut pentru mine ! răbufnea furios, *padron* Lazzaro, iar ca să nu izbucnească prea tare şi ca să nu spună cine ştie ce nerozie, îşi descărca sufletul în faţa Ceciliei şi-a lui Schiavetto :

— Neobrăzaţi ! În asemenea hal ! Vin aici să încarce, fiindcă fluviul muşcă din stăvilar aşa că apa e mai adîncă, iar ei se pot descurca mai uşor cu corăbiile. Acuma se înţelege de ce s-a pornit Padul să muşte din stăvilarul ăsta de la Nagarole : pregăteşte osînda ! Raguzanul cel puţin căuta să se ascundă şi-şi trimitea oamenii în timpul nopţii. Dar neruşinaţii ăştia, la lumina zilei şi cu ocrotirea vameşilor ! Era mai prudent Raguzanul, şi cu mai multă ruşine.

Şi fiindcă-şi repeta văicărelile şi proorocirile la hanul lui Sapienza, Sitarul îl porecli „Apocalips", iar porecla prinse, fără alt efect, bineînţeles, afară de acelea de a-l face de două ori mai furios, chemînd potopul pentru păcatele oamenilor. Dar într-o zi, cînd Solimani, aflîndu-se la bord, mai îndrăcit ca oricînd, voi să treacă, pe o grindă, de pe o moară pe cealaltă, deşi era uşor, grinda se rupse la mijloc, iar sergentul se prăbuşi în apa care venea umflată şi iute.

Se agăţă, fu tras pe bord, şiroind de apă şi blestemînd ca un nelegiuit, în toate graiurile regatului Sfintelor chei ; scuipînd şi vărsînd apă noroioasă, rosti :

— Asta, Scacerni, dumneata mi-ai făcut-o !

— Eu ? Grinda aia mă ţinea pe mine, care sînt de trei ori mai voinic decît dumneata, şi pe caporalul Barbacinti, care e chiar cît un bou.

— Tocmai de-asta şi spun : ai tăiat-o pe dedesubt.

— O fi fost vreun nod ascuns.

— Sînt sigur că e o tăietură proaspătă.

— Scoateţi bucăţile din apă, spuse Lazzaro liniştit, căci cine ştie unde le dusese între timp fluviul vijelios.

— Şi pe urmă, strigă celălalt, furios, sînt sigur că cineva ţine arme ascunse şi vreau să-l văd ducîndu-se la plimbare, cu călăul austriac şi cu preoţii, pe esplanada Fortăreţei.

— Găseşte-le, spuse *padron* Lazzaro, şi adăugă : căci la ceva tot au să folosească !

Sergentul îl ştia ce fel de om era şi pricepu foarte bine că pînă una, alta, ar fi folosit la încheierea socotelilor cu spionul : era mai bine ca o dată cu apa băută, să-şi înghită şi fierea care dăduse peste răscoale.

Baia pe care-o făcuse îi bucură pe toţi şi-i aduse o nouă poreclă, aceea de sergentul Zangarìn, adică ştiucă, peştele cel mai lacom pare-se, din apele Padului. Iar în privinţa aceasta era de acord şi *signor* Pietro, dar nu avea de ales. A pretinde ca o dată cu scăparea de vamă să scape şi de vameş ar fi însemnat să pretindă prea mult. E-adevărat că bandele de contrabandişti de odinioară, ca aceea a Raguzanului, îi convingeau pe vameşi şi pe funcţionari cu bîta, cu pistolul şi cu cuţitul, dar erau metode demodate şi s-ar fi dovedit insuficiente faţă de nevoile, de volumul, de organizarea, de punctualitatea, de demnitatea adică, unui negoţ dezvoltat ca al său, chiar dacă, în cugetul său, nu i-ar fi fost silă de ele. Şi nici măcar nu-l încercase vreo ispită, necum să se gîndească serios de a putea recurge la ele. Departe de a le respinge, nu-şi cunoştea nici o afinitate ori asemănare cu bandele acelea criminale, alcătuite din pungaşi, din tîlhari, din ucigaşi, pentru care nu contrabanda era activitatea de bază, ci jaful, tîlhăria, siluirea, violenţa sîngeroasă, în vederea profitului său dintr-o răutate animalică. De asemenea lucruri, dacă i se-ntîmpla să şi le amintească, se scutura cu groază, cu scîrbă, cu indignare, cu toate că printre aceste sentimente ţîşnea uneori necazul unei îndoieli pe care nu voia să şi-o mărturisească nici chiar în cel mai tainic ungher al sufletului, deşi ea îl umplea de spaimă, stîrnită fie de o întîmplare josnică, fie de ticăloşia omenească, a cărei victimă putea fi de la o zi la alta ; avînd în faţă pierderea averii, a reputaţiei, a toate şi a tot ; avînd de ales între temniţă şi distrugere, pe de o parte, şi crimă, pe de altă parte, nu s-ar fi simţit oare nici măcar ispitit ?

Şi se gîndea atunci tot mai des că o contrabandă ca a lui, fiind de notorietate publică, era tolerată chiar de către guvern ; că devenise indispensabilă, ba chiar de utilitate publică ; chiar descoperită şi denunţată, s-ar fi terminat de obicei şi normal cu o amendă, stabilită prin bună înţelegere, şi numai ca să se înăbuşe scandalul. În cele din urmă, dacă mijlocul era reprobabil, scopul era permis şi frumos : îi dăduse dezlegare pînă şi duhovnicul, la spovedanie. Se gîndea : „Nu eu m-am făcut contrabandist : m-a făcut guvernul, cu legile lui nebuneşti. Numai să se cuminţească el cît de cît, numai să-mi dea putinţa să trăiesc şi să respir, şi-am terminat. Nu-mi face nici o plăcere ! „Guvernul însă, ca şi cînd ar fi făcut-o dinadins, devenea tot mai absurd : cu taxa pusă de curînd pe coloniale, o ceaşcă de cafea sau de cacao, ori zahărul pentru făcutul marmeladelor şi rachiurilor domestice, deveneau luxuri exorbitante. Să-i facă rost de zahăr nevestei, care era foarte vrednică şi îndrăgostită de marmeladele şi de rachiurile ei ; să aibă grijă de prieteni, procurîndu-le cafea şi cacao la preţuri oneste, atunci cînd putea s-o facă fără să se deranjeze aproape de loc, toate acestea deveniseră obligaţii familiale şi sociale : a refuza, ar fi însemnat mojicie, poftă de ceartă, ciudăţenie. Pe aceeaşi cale putea fi cîştigată bunăvoinţa persoanelor sus-puse şi influente, funcţionari ai guvernului din Ferrara, cu care acum venea mai tot timpul în contact, fiindcă fusese numit primar la Copparo, capitala districtului care cuprindea localităţile Guarda şi Ro. Era vina lui dacă persoanele sus-puse primeau daruri ? El unul nici măcar n-ar fi cutezat niciodată să ofere, dacă nu i s-ar fi cerut fără ruşine. Aşa, de pildă, însuşi secretarul delegatului pontifical se fandosea prin Ferrara într-un foarte elegant *tilbury* [1], trecut prin grija lui Vèrgoli pe la vama din Guarda, fiindcă trăsurile şi trăsuricile confecţionate la Milano erau foarte preţuite şi foarte dorite, dar, de obicei, împovărate de o taxă vamală exorbitantă. Delegatul pontifical, pe care Roma îl trimisese să conducă provincia Ferrarei, contele Filippo Folicaldi da Bagnacavallo, om rigid, dar cinstit, nu primea daruri ; dar era poate singurul.

[1] Cabrioletă uşoară, cu două locuri (engl.).

În felul acesta, ca o culme a ciudățeniei, poate că singurul om de pe Pad care nu voia să se dea drept prieten și să se socoată obligat lui *signor* Pietro, era morarul acela, *padron* Lazzaro Scacerni, poreclit acum Apocalips, din pricina năstrușnicelor și întunecatelor lui proorociri.

Iar marchizul Macchiavelli? Marchizul Macchiavelli, cunoscîndu-i, ca toți ceilalți, activitatea, îl numea rîzînd, Pietro Contrabandistul, și era singurul, ce-i drept, care i-o spunea în față ; iar dacă acesta se arăta neliniștit sau jignit, îi expunea, rîzînd, o filozofie bazată și ea tot pe istoria neamului său.

— Nu te necăji, Pietro : îți pot spune că și strămoșii mei, pe vremea cînd făceau pe bancherii ducilor de Este, s-au îmbogățit tot datorită unor operații lipsite de scrupule, de loc deosebite de ale dumitale, ba chiar mai crude, cum ar fi dobînzile, concesionarea birurilor sau a justiției, și specula în vremuri de foamete. Mai tîrziu, urmașii au realizat alte bogății, în chip mai nobil, luptînd împreună cu Montecuccoli [1] și cu prințul Eugen, într-o parte ori alta a lumii. Se spune că într-un chip mai nobil fiindcă țineam seama de titluri, de onoruri, de strălucire, de pergamente și de blazoane ; dar dacă ar putea să vorbească sărăcuții din orașele lăsate pradă jafului și din satele prin care „războiul plătea și hrănea războiul", cum se spunea pe vremea aceea, nu știu cam ce-ar trebui să spunem noi, cu mîna pe cuget. În cele din urmă, am venit eu și am risipit ce mai rămăsese din realizările strămoșilor mei ; să recunoaștem totuși că am avut, dragul meu Pietro, mai multă delicatețe decît ei, dar totodată și mai multă slăbiciune, și mai puțină prevedere. Dumneata ai astăzi puterea și dorința de a te ridica : cine știe dacă urmașii dumitale nu se vor înnobila cu titlul de urmași ai Contrabandistului de pe Pad? „Linia bastarzilor" n-a fost văzută oare ajungînd pe unele blazoane un simbol glorios? Iar mai tîrziu, după nu știu cîte generații, va veni și-n neamul dumitale cel care, din pricina delicateței, va risipi tot ce aduni dumneata astăzi, fără scrupule nefolositoare. Asta e mersul lumii, o ilustre contrabandist!

[1] Raimondo, conte de Montecuccoli sau Montecucculi (1609—1681), general austriac, de origine italiană, adversar al lui Turenne, în bătălia de la Salzbach (1675).

Pînă la urmă, Vèrgoli a căutat să-l întîlnească pe marchiz cît mai puţin cu putinţă, ca să nu mai audă filozofia asta, care-i părea ironică, în vreme ce ea era numai foarte adevărată.

Cît despre Iepurele-Vîrcolac, două lucruri îl supărau pe lume în egală măsură : că un om de felul lui Pietro Vèrgoli nu voia să facă speculă cu cereale, ba mai strica şi preţurile acestora în tîrgurile din Ro şi din Guarda, şi că Ceciliei Rei nu-i păsa de loc de dragostea lui, ba o mai şi dispreţuia. El însă nu spunea : „Asta e mersul lumii !". Se gîndea, dimpotrivă, dînd ascultare unui proverb din ţinutul marilor ceţuri, că trei ceţuri fac cît o ploaie ; şi că dintr-o lovitură nu se prăbuşeşte un copac ; şi că para cînd e coaptă trebuie să cadă. E-adevărat că se mai spune şi că : la drum lung, teapasă şi-un fir de pai. Şi nimic altceva nu face să-ţi pară vremea mai lungă, ca supărarea unei iubiri care nu-ţi dă nici o mulţumire şi nici o nădejde.

Capitolul al treilea

PRIN ÎNŞELĂTORIE ŞI LĂCOMIE
PRIN INTRIGĂ ŞI ŞANTAJ

I

— E adevărat deci că cei care nu mor se revăd! Cum o duceţi cu sănătatea, *Mastro signor* Peppino Scacerni?

Iepurele Vîrcolac îşi săltă bărbia, pe care, fiind cufundat în gînduri, şi-o proptise în piept, iar calul se opri singur în faţa porţii vilei Vèrgoli, din Ro.

Mastro signor era titlul care, după cum auzise chiar el, îi era atribuit călăului: glasul era însă vesel, dacă nu cordial, iar chipul zîmbitor, dacă nu plăcut. Îl recunoscu deci, împreună cu *signor* Pietro Vèrgoli, pe Virginio Alpi, şi-i salută cu pălăria, atît pe unul, cît şi pe celălalt.

— Ah, domnule conte, ce vînt bun v-aduce?

— Exact ceea ce voiam să te întreb şi eu. Coboară însă din trăsură, Scacerni; intră o clipă, cu voia stăpînului casei. O să ne facă plăcere.

Vèrgoli făcu semn că da, că dădea voie, dar plăcere nu prea părea să-i facă în clipa aceea, nici lucrul acesta, nici altele. Alături de Alpi, tot verde la faţă şi tot urît, de să-ţi fie teamă, dar arătînd ca un cu totul alt om, ras şi fără favoriţii ostăşeşti austrieci, foarte elegant şi după ultima modă — (care mărturisea din ce în ce mai mult influenţa simplităţii şi a croielii bărbăteşti britanice, coborînd gulerele tari şi micşorînd cravatele, scurtînd şi îndreptînd hainele şi paltoanele, condamnînd vestele fantezi şi varietatea culorilor, dînd o linie mai dreaptă pantalonilor şi îndepărtînd găteli le şi rafinamentele) — alături deci de Alpi, sobru în costumul lui gri-perlă, de cel mai bun gust, vioi, şi vesel, şi politicos, şi manierat, *signor* Pietro izbutea să pară mai greoi, mai înfofolit, mai

îndobitocit și mai îmbufnat ca oricînd. Avea fața unuia care-ar fi înghițit o doctorie amară și-ar fi încercat să-și dea seama dacă nu era mai amară acum în stomac, decît fusese ceva mai înainte, în cerul gurii. Dar Iepurele Vîrcolac, care îl cunoștea bine pe Alpi, făcu o observație curioasă : n-avea să fie niciodată firesc, dumnealui ; avea să pară întotdeauna travestit. Iată-l travestit, de data asta, în om de lume ; dar pecetea puternică a firii sale, urîțenia sa batjocoritoare, întocmai ca un vin prost, tulbure și vătămător, care sparge doagele, se lăsau ghicite sub găteală, sub politețe și sub maniere, care erau ca un cosmetic întins peste o rană urîtă. De altfel, observația aceasta îi era familiară lui Alpi însuși care, ori de cîte ori se privea în oglindă, își aducea aminte că pe vremea îndeletnicirilor lui smintite de conspirator clerical, oricît de iscusit fusese în arta de a se travesti și de-a se camufla, nu găsise niciodată un roșu care să izbutească să ascundă verdele puternic al chipului său. *Naturam expelles furca* [1], ar fi spus răposatul baron Flaminio, în latineasca aceea care-l făcea pe Alpi să scrîșnească din dinții albi, sănătoși și ascuțiți, ca de lup. Lupul clerical, ajuns acum la maturitate, se civilizase deci întru totul și se rafinase, cel puțin pe din afară, și spunea, cu dulceață în glas, pătrunzînd, după obiceiul său, în gîndurile celuilalt :

— De ce te uiți la mine așa, cu gura căscată, *Mastro* Peppino ? Ți-aduci poate aminte că m-ai văzut echipat cu totul altfel atunci cînd am trecut prin părțile astea fiind amenințat cu moartea de către canalia liberală ?

Nu mai spunea „lașii ăia", împrăștiind scîntei de mînie și de ură ; spunea „canalia liberală", împroșcînd fiere și venin din ochi, dar cu o nuanță de dispreț și de furie, ca și cînd tot spunîndu-și conte fără să fie, ar fi căpătat într-adevăr spiritul unui aristocrat înnăscut și mofturos, din cea mai aleasă familie nobilă ultrareacționară. Și ca și cum ar fi interpretat un rol, continuă, întors către Vèrgoli și arătîndu-l pe Iepurele Vîrcolac :

— Mă bucur din suflet (cu greu se poate închipui o îmbinare de cuvinte care să sune mai fals) să mă recunosc înda-

[1] Horațiu, *Epistole* I, 10, 24 : Alungă natura cu furca (lat.).

torat acestui om de treabă, nu numai pentru un serviciu personal pe care mi l-a făcut în vremuri de restrişte (şi începu să şi suspine !) cînd am văzut cum era călcat în picioare orice principiu sănătos şi just, şi cum erau urmăriţi spre a fi ucişi credincioşii tronului şi ai altarului (trebuia auzit tonul pocăit al uneltitorului nelegiuit !) dar şi pentru deosebit de folositorul ajutor pe care mi l-a dat întru slujirea vitezelor trupe austriece, cărora le datorăm... ce anume le datorăm, prietene Vèrgoli ? întrebă el, îndreptîndu-se şi cedînd în faţa nevoii de batjocorire, cu tonul profesorului care-l prinde pe elevul neatent şi emoţionat printr-o întrebare pusă cu perfidie.

Iar Vèrgoli, ca şi cum ar fi fost prins asupra unei greşeli :

— Le datorăm... le datorăm.. l-au adus îndărăt pe papa Mastai.

— Le datorăm acestor vrednici ostaşi cezaro-crăieşti, îl corectă el pe un ton oficial, repunerea în sacrosanctele ei drepturi divine şi istorice a suveranităţii legitime a Sanctităţii-Sale : (Iepurele Vîrcolac îşi aminti chiar atunci înjurăturile cumplite, ţîşnite din gura aceea împotriva papii Mastai) ; le datorăm ordinea politică şi pacea socială ; le sîntem datori nemţilor fiindcă ne-au scăpat de hidra revoluţiei şi-a anarhiei. Aceasta ar trebui însă s-o recunoască toţi conformiştii, dacă amintirea binefacerilor n-ar dura atît de puţin. *Sed de hoc satis* [1], cel puţin pentru astăzi. Nu mă îndoiesc, Vèrgoli, că dumneata cunoşti meritele acestui om capabil, care, cu experienţa lui în comerţul de grîne, cu hărnicia lui, cu bunătatea lui, mi-a fost, repet, ajutor de nădejde în de loc uşoara sarcină a aprovizionării vitezelor trupe ale locotenent-mareşalului *von* Wimpfen, în faţa Bolognei.

— Am auzit vorbindu-se despre asta, mormăi *signor* Pietro.

— Îl cunoşti atît de puţin ? Vai, îmi pare rău, îmi pare rău, într-adevăr.

— Ştiu că este un misit de cereale destoinic.

— Numai ? Ar trebui să-l cunoşti mai bine, prietene Vèrgoli.

— *Signor* Pietro, spuse Iepurele Vîrcolac, care stătea acolo ca unul care nimereşte la teatru şi nu stie încă dacă trebuie

[1] Dar despre asta, destul (lat.).

să intre înăuntru sau numai să privească din afară, *signor* Pietro nu se amestecă în afaceri de cereale.

— Vedeţi, excelenţă, exclamă atunci Vèrgoli însufleţindu-se dintr-o dată şi aruncîndu-i lui Scacerni o privire recunoscătoare, vedeţi că vă spuneam adevărul ?

— Şi cine s-a îndoit vreodată de asta ? rosti Alpi, în timp ce Iepurele Vîrcolac se gîndea : „I se spune excelenţă tîlharului ăsta, acuma ? Şi numai datorită hoţiilor, ia-n te uită !" Dar te-am rugat, continuă Alpi între timp, să nu-mi mai dai nici un titlu. Trebuie să stăm de vorbă prieteneşte, ca nişte prieteni buni ce sîntem şi trebuie să fim. De-aia, mai spun încă o dată, renunţă la titluri, dacă nu vrei să mă superi.

Titlul de excelenţă i se cuvenea tot cît şi acela de conte, şi-i era dat din linguşire ; chiar dacă s-ar fi bucurat însă de drepturile cele mai sigure şi mai temeinice, tot n-ar fi putut să-i acorde unui prieten, cu mai multă graţie, atîta încredere prietenească. Vèrgoli se lăsă din nou pradă supărării sale, la care se adăugă, din pricina comportării lui Alpi, şi ceva din supunerea intimidată a unui inferior, a unui ţăran, în faţa unui mare senior, care spunea :

— Cunosc, respect şi cinstesc scrupulele dumitale, respectabile şi onorabile, de-a nu te amesteca în negoţul de grîne, aceasta fiind dorinţa sacrosanctă a tatălui dumitale, pe patul de moarte. Iar omul acesta cumsecade, iscusit în meserie şi credincios, îmi pică tocmai la momentul potrivit.

— Iepurele Vîrcolac ? întrebă, uluit, Vèrgoli, care tocmai îşi spunea în sine-şi : „Uite cum mă compromite ; şi cu cine ? Cu pocitania asta de om, cu gluma asta a firii, cu un însemnat de Dumnezeu ; cu însuşi fiul celui mai mare vrăjmaş al meu !"

Astfel îşi spunea în sinea sa, el care, în ciuda atîtor insulte, nu se certase niciodată cu *padron* Lazzaro, vărsîndu-şi focul pe băiat, care nu-i făcuse şi nu-i spusese niciodată nimic rău. Aceasta este însă logica resentimentelor omeneşti. Dar Alpi, îi răspunse :

— Iepurele Vîrcolac, *Mastro* Peppino desigur, e cel mai nimerit, cum nu se poate mai nimerit !

— Aş putea să ştiu şi eu în ce fel ? întrebă Vèrgoli.

— Dac-ai putea şti ? Spune că ai dreptul, şi mai mult decît oricare altul, şi cel mai sfînt dintre toate drepturile : liniştea cugetului în faţa unei dispoziţii a voinţei părinteşti ;

ce mama dracului ! Exclamaţia aceasta vulgară care-i scăpase din gură în sprijinul cuvintelor solemne şi umile, fusese nevoit să o acorde firii sale, ca pe un hatîr ; dar, după asta, continuă cutezător : Cu asemenea dispoziţii, prietene Vèrgoli, nu se glumeşte.

— La fel spun şi eu, rosti Vèrgoli printre dinţi.

— Şi totuşi norocul, care-şi ridică uneori legătura de pe ochi şi izbuteşte să-i deosebească pe cei cumsecade, ni-l trimite pe acesta în ajutor.

— E pe la noi o vorbă, mormăi Vèrgoli, pe care limbajul familiar al celuilalt îl mai liniştise puţin, care spune : cînd te naşti norocos, chiar dacă eşti aruncat în Pad, ieşi deasupra apei, cu o ştiucă în gură ; iar cînd te naşti fără noroc, dacă te-apuci să faci pe pălărierul, încep oamenii să se nască fără cap.

— Foarte bună, exclamă Alpi, prefăcîndu-se c-ar rîde cu hohote, foarte bună ! Mă bucur să te văd iarăşi vesel, prietene, căci văzîndu-te atît de întunecat la faţă, nu ştiam cum să-ţi spun că mie unuia nu-mi prea sînt pe plac feţele mohorîte. Chip de nemulţumit, suflet de conspirator ; este un mare principiu politic şi, deseori, parcurgînd împreună lista cu mutrele suspecte din Ferrara, am cinstea să i-l repet excelenţei-sale, contelui Folicaldi, în a cărui grijă, venerabila minte a conducătorului nostru suprem a încredinţat destinele provinciei. Şi nici excelenţei-sale nu-i sînt pe plac feţele nemulţumite : să nu zici că nu ţi-am spus-o, domnule primar din Copparo.

Din această probă de stil, Iepurele Vîrcolac desprinse atît cît îi era de-ajuns ca să se liniştească ; faptul că nu el era ştiuca ; fiindcă la început imaginea aceea îl cam neliniştise. Iar prin minte îi mai trecu încă ceva : că *signor* Pietro, indiferent unde îl atingea Alpi, tăcea ca melcul care-şi ascunde coarnele. Iar acum mai trebuia şi să-i arate un chip zîmbitor, ca să nu fie notat prost de către autoritate care, prin gura lui Alpi, îi spunea pe un ton vesel :

— Acest iscusit, stimabil şi vrednic samsar de cereale, excelentul *Mastro signor* Peppino Scacerni, pică mai bine decît caşcavalul peste macaroane : vreau să spun că vine să te scape de mustrările de cuget.

— În ce fel ? întrebă Vèrgoli, iar Iepurelui Vîrcolac întrebarea i se păru a fi ecoul celei pe care și-o pusese el, în sinea sa.

— O voi spune imediat, răspunse Alpi, și m-aș mira mult că n-ați ghicit încă despre ce este vorba, dacă n-aș ști că niciodată cugetele prea gingașe nu se simt destul de liniștite. Dumnealui este samsar de grîne ; în ce ne privește, n-are decît să-și facă meseria mai departe : să aibă grijă să cumpere, să facă speculă, să strîngă marfă. În chipul ăsta, dumneata nu ai nici un amestec și respecți porunca voinței părintești. Cît despre restul operației pe care-o știi, nu-i nici măcar comerț : este, ca să spunem așa, expediție. Pe deasupra, îți repet, e o datorie de recunoștință politică. Ești convins ?

— Am încredere în ordinele dumneavoastră, exce...

— Fără excelență, și fără ordine : sînt sfaturi și îndemnuri ale unui prieten. Ne-am înțeles ? Cugetul s-a liniștit ? Răspunde-mi, căci vreau s-o aud chiar din gura dumitale, fiindcă altfel, dacă ți-aș silnici cugetul, mi-aș face scrupule și-n ce privește prietenia, și-n ce privește cinstea, și chiar în ce privește religia.

— Mai mult sau mai puțin, spuse Vèrgoli, cu aerul acela strîmtorat al celui care se vede luat peste picior și trebuie să dea impresia că nu bagă de seamă, aproape s-a liniștit.

— Mi-ai luat o piatră de pe inimă, mi-ai luat-o cu adevărat.

II

Era o zi foarte frumoasă, din octombrie '54. Încă de la începutul anului, Virginio Alpi locuia în Ferrara, în calitate de inspector al vămilor provinciei : vreme mai multă decît i-ar fi trebuit unuia ca el ca să-și dea arama pe față. În relațiile sociale și în slujba sa, el alterna politețea cea nouă cu vechea furie, și-și perfecționase amenințările cu ajutorul șantajului, și jaful, cu ajutorul fraudelor. Întocmai cum spunea el însuși, concis :

— Trebuie să știți că sînt un om în stare de orice !

Nimeni nu se îndoia de aceasta. În ce priveşte slujba lui de inspector al vămilor, o înţelegea astfel: nu trebuia să se facă nici un fel de contrabandă, nici pe mare, nici pe Pad, nici pe frontierele întinse ale provinciei, fără ca el să perceapă un atît la sută din cîştig, şi de la contrabandişti, şi de la vameşii corupţi. Iar dacă printre aceştia din urmă se aflase cîte unul mai şovăielnic, fie din cinste, fie din zgîrcenie, el îl destituise, îl izgonise sau îl silise, prin tot felul de samavolnicii şi de insulte, să se supună sau să-şi ceară mutarea în altă slujbă ori în altă provincie. Furia lui făcea pe oricine să tremure, iar ameninţarea: „Bagă de seamă că-i spun lui Alpi", era suficientă atunci cînd cineva voia să se împotrivească complicilor sau trimişilor săi.

— Trebuie s-avem răbdare, spuneau cei resemnaţi.

— Cine ştie ce-i aia prudenţă, s-o folosească, spuneau cei pe care îi convinsese.

Ştiau cu toţii că n-avea nimeni nici o putere împotriva lui, că încasa acum, liniştit, o taxă fixă asupra întinsei şi feluritei activităţi contrabandistice, în întregul ei.

Fiind ceva obişnuit, concepţia aceasta cu privire la funcţia sa de inspector nu se putea numi originală: originale erau forţa şi felul organizat în care el o punea în practică, atît de bine încît, în mai puţin de un an, îşi cumpărase proprietăţi frumoase, o vilă la ţară, trăsuri luxoase şi cai de rasă, trăind în belşug el, familia, şi cîţiva copii, care locuiau la Modena şi în statele austriece, şi mobilîndu-şi cu strălucire şi somptuozitate casa lui din via Ripagrande.

Nu din ziua aceea frumoasă de octombrie se aşteptase Pietro Vèrgoli să fie pus la bir de către inspector, ci se pregătise în privinţa aceasta şi se resemnase încă de mult; celălalt îl păstrase însă ca să şi-l facă părtaş la treburi mai de seamă. Lucru care, pînă la urmă, se văzuse chiar în ziua aceea, cînd Alpi îşi făcuse apariţia la vila Vèrgoli, cu mare pompă, într-o trăsurică de cea mai bună marcă milaneză, avînd înhămată la ea o iapă roaibă, sprintenă şi foarte frumoasă. *Signor* Pietro poruncise să fie deshămată, adăpostită, hrănită cu grăunţe, în timp ce inspectorul zîmbea, uitîndu-se la grădină şi la locuinţă. Pe urmă, întrucît era vremea mesei, le făcuse cinstea de-a accepta invitaţia şi de-a se aşeza la masa plină cu de toate, întîrziind să ia cafeaua, pentru ca Vèrgoli să termine

cu nehotărîrea. Şi numai în timp ce lăuda cafeaua, lăsase să-i scape o vorbă cu mai multe înţelesuri :

— Cafea de om cu gusturi rafinate, adevărată cafea de contrabandă : laude cui se cuvine.

Se năpustise apoi cu complimentele galante asupra stăpînei casei.

Dar în biroul administraţiei de la parter, rămas cu Vèrgoli între patru ochi şi terminîndu-se cu amabilităţile, îi pusese imediat mîna-n gît.

După introducerea seacă : venise să-l informeze pe domnul primar despre activitatea de contrabandă pe scară largă, care se desfăşura de-atîta vreme în ţinutul administrat de el, adăugase :

— Să intrăm în miezul lucrurilor şi să lăsăm, de pildă, să vorbească cifrele. Să facem *sit venia verbo* [1], bilanţul fraudei.

Concis, dar exhaustiv şi complet, exact, cu ceea ce s-ar numi o desăvîrşită obiectivitate contabilă, enumeră şi calculă intrările şi ieşirile frauduloase ale lui Vèrgoli, care asculta tremurînd, totalul profiturilor interzise, paguba adusă vistieriei şi cîştigurile contrabandiştilor, totalul amenzilor probabile ; indică operaţii, date şi cantităţi. Un singur lucru trecea sub tăcere sau, mai bine zis, întîrzia să-l spună : numele contrabandistului. Lui Vèrgoli i se păru că supliciul nu se va sfîrşi pînă în clipa cînd călăul căpătă siguranţa că-l adusese în stare să priceapă bine sensul cuvintelor care urmează :

— Cunosc fraudele şi-i ştiu pe contrabandiştii mărunţi, dar nu pe cel principal, creierul conducător : şi vei înţelege numai dintr-asta cît este de iscusit. Iar la dumneata, dragul meu primar, am recurs tocmai ca să m-ajuţi să-l descopăr.

Îl mai lua şi peste picior ? Vèrgoli rămăsese cu capul plecat, chircit între umerii laţi ; semăna cu un bou care-a primit prima lovitură de bîtă peste grumaz, menită să-l ameţească. Şi nu-şi ridică privirile nici măcar cînd fu luat în batjocură. Chiar dacă i-ar fi citit în registre, celălalt n-ar fi putut să cunoască lucrurile mai bine ; şi nu de la altcineva, desigur, ci numai de la Solimani, de la sergentul Ştiucă, de la afurisitul de sergent Fistulă. Nu lipsiseră din expunere nici mă-

[1] După cum se spune (lat.).

car amănuntele nostime, cum ar fi cacaoa care se bea la Castel de către excelenţa sa delegatul apostolic şi pe care negustorul de coloniale care o furniza o primea prin punctul de vamă de la Guarda : numai s-o fi ştiut excelenţa-sa care jura, cu atîta neînduplecare, şi îl punea să jure şi pe inspector, că n-o să aibă nici o milă pentru contrabandişti ! Alt amănunt : trăsurica frumoasă a inspectorului, trăsurica sprintenă, arcuind atît de uimitor pe roţile ei înalte, subţiri, înaripate, trecuse tot prin vama din Guarda.

Aflînd această noutate, *signor* Pietro crezuse că se deschisese calea pentru începerea tratativelor ; şi-şi săltase privirile îngrijorate, gata să-şi taie şi vinele, numai să termine o dată.

— Am cumpărat-o, cu acte în regulă, la licitaţia publică la care s-au vîndut averea şi lucrurile negustorului de trăsuri aduse prin contrabandă : venitul confiscării nu a ajuns s-acopere totalul amenzii, căci legea e aspră.

Vèrgoli simţise că se-nfioară, căci cuvintele amendă şi confiscare îl făceau să simtă fiori prin şira spinării.

— Eşti fermecat, domnule primar ?

— Ce ? Eu ? Cum ? Fermecat ? De ce ?

Vèrgoli tocmai se întreba, înspăimîntat, cam ce anume venise să-i stoarcă celălalt, cînd Alpi, în loc să tragă o concluzie, închise liniştit încuietoarea elegantă a carnetului în care păstra cifrele bilanţului contrabandei şi schimbă fără nimic altceva discuţia, îndreptînd-o asupra recoltei din anii aceia — '53 şi 54 — nu rea, ci dezastruoasă, putînd fi comparată nu numai cu cele slabe din '46 şi '47, ci chiar cu cele din '15 şi din '16, de îngrozitoare amintire. Şi era, e drept, lipsă mare, cu grîul şi cu orezul care se scumpeau zi după zi, fiind neîndoielnic deci că în iarna viitoare urma să se ajungă la patruzeci de scuzi chila, şi chiar la mai mult, ca pe vremea foametei din '16. Totul mergea însă prost, chiar şi viţa de vie, căci de trei ani se ivise boala numită în ţinutul Ferrarei mană, iar de către savanţi „oidium", care făcea să crape strugurii, astfel încît, în loc să crească de pe urma ploilor din august, îi vedeai mucegăind pricăjiţi pe joardă şi putrezind apoi în soarele de septembrie, care-ar fi trebuit să-i facă să se coacă : şi iată vinul — care, cu patru ani mai înainte, se vindea cu mai puţin de o jumătate de scud — ajuns acum

la doi, la trei, la patru, şi, în curînd la cinci scuzi un *mastello* [1].

Melancolic, *signor* Pietro se arăta a fi de acord cu toată această cuvîntare, cu strîngerea de inimă a omului de la ţară, care-şi iubeşte ogorul nu numai pentru foloasele pe care le are de pe urma lui. Era deci de acord şi aducea cu tristeţe alte date în această jalnică cercetare, în sprijinul acestor dezastruoase pronosticuri. La un moment dat, jalea şi deznădejdea pricinuite de pronosticurile acestea îl însufleţiră şi spuse :

— Uitaţi-vă, excelenţă, şi luaţi seama ce soartă ticăloasă am eu : am adus cel dintîi treierătoarea cu abur, spre folosul nu numai al meu, ci al tuturor ; m-am băgat pînă-n gît, pînă peste cap, în asanarea Vallazzei, care va fi o lucrare de lungă durată şi de folos public : nu-i aşa ?

— Aşa e.

— Am introdus în ţinuturile acestea cînepa şi alte culturi noi ; am vîndut grîul întotdeauna cu preţ cinstit ; iar acuma mă văd ameninţat de foamete : sînt ruinat, excelenţă, este lovitura de graţie, este izbitura de mai dată boului ! Trebuie deci să spun, împreună cu cei care-mi vor răul numai fiindcă în ceilalţi ani am putut agonisi cîţiva scuzi (dar n-am stat cu mîinile-n sîn !), trebuie deci să spun că eu însumi, cu noutăţile mele, sînt cel care provoc şi chem nenorocirea ?

— Cine spune o asemenea prostie ?

— Oameni rău-voitori, nişte bieţi oameni care nu ştiu cum stau lucrurile, ca să spunem adevărul.

— Vorbind astfel, se gîndea cu o amărăciune lipsită de orice ranchiună la *padron* Lazzaro Apocalips.

— Dumneata nu eşti însă omul care să se piardă din pricina unor flecari ignoranţi.

— Dar tocmai faptele îmi dau dreptul să gîndesc la fel cu cei neştiutori ! Şi... şi guvernul însuşi !

— Fii atent, Vèrgoli ! Guvernul nu trebuie vorbit nici de bine, nici de rău.

— Birurile, excelenţă, birurile ! Nu ne îngăduie să respirăm.

— Sînt ce-i drept grele, o recunosc.

[1] Măsură de capacitate egală cu 82,11 l.

— Strivitoare, şi suspină, ca strivit cu adevărat sub o stîncă.

Dar Alpi, fixîndu-l cu privirea lui străpungătoare, adăugă :

— Dar cînepa a ajuns totuşi la şaptezeci de scuzi, preţ de care nimeni nu-şi aminteşte să mai fi auzit.

Dar nu se vinde ! Piaţa e moartă.

— Se vinde, răspunse Alpi, rostind vorbele cu nepăsare, se vinde uşor, şi la preţuri încă şi mai avantajoase, acolo unde piaţa e vie, dincolo de Pad. Numai marfa să fie de calitate aleasă, ca a dumitale.

Ce trebuia să-i răspundă ? Că era interzisă scoaterea cînepii din ţară şi că puţinul care era îngăduit suporta o vamă atît de ridicată încît să anuleze întregul profit ? De ce să i-o spună ? Ca să-l facă să-i rîdă-n spate ? Ori trebuia să-i strige-n faţă că fără cîştigul de pe piaţa de dincolo de Pad şi fără contrabanda salvatoare ar fi dat faliment pînă acum de nu ştiu cîte ori ? Fie că Alpi venise să-l distrugă, şi totul ar fi fost numai un strigăt zadarnic, fie că venise să-l stoarcă de bani, şi petrecea, chinuindu-l, în care caz ar fi însemnat ca el să-i facă distracţia încă şi mai plăcută, se ghemui la loc pe scaun şi aşteptă. Alpi începu s-o ia, din nou, pe departe : foametea cea mare din '15 şi '16 fusese osînda şi curăţirea de păcate a lumii, care prea încălcase legea şi exagerase cu ticăloşiile şi cu nelegiuirile revoluţiei, cu jafurile şi cu crimele iacobinilor, cu uzurpările şi cu samavolniciile napoleoniene ; foametea din '46 şi '47 trebuia privită cu recunoştinţă şi cucernicie ca un avertisment făţiş şi milostiv al îndurării lui Dumnezeu faţă de lumea care stătea gata să calce din nou legea. Suspină :

— S-a văzut, din păcate, că avertismentul n-a fost suficient. Foametea de acum înseamnă osînda bine-meritată.

— Dar n-am plătit-o, de ajuns, spuse Vèrgoli, cu atîtea învălmăşeli şi răsturnări, cu atîtea temeri ? Am avut pînă şi holera ! Şi n-am revenit la ordine şi la dreptate ? Iar de ticăloşiile astea de care vorbiţi dumneavoastră, n-am vrut niciodată să ştiu nimic. Vai nouă, Dumnezeu nu mai vrea să se-arate milostiv cu noi !

— Ehei, dumneata vezi dreptatea lui Dumnezeu ca pe un lucru căruia să i se poată ţine socoteala de către contabilul dumitale, de parc-ar fi vorba de negocierea unei partide de cînepă ! Poate că *expedit ut unus pro popula moriatur*,

traduc : pentru binele poporului, unul singur poate să moară oricînd.

— Şi trebuie să mor eu ! izbucni Vèrgoli !

— Ce ştiu eu ? răspunse Alpi, pe un ton de predicator. Ce ştim noi ? Ne-am înapoiat, spui dumneata, la ordine şi la dreptate : dar nu toţi, omule, nu toţi, domnule primar ; şi va mai curge apă pe gîrlă pînă atunci ! Ştii că nelegiuita clică liberală lucrează, şi cît lucrează ? Lucrează în taină şi în public, cu o înverşunare ascunsă, cu o cutezanţă neruşinată, care înseamnă provocare, după oricare lege omenească ori divină, precum am cinstea să-i spun foarte des excelenţei-sale contelui Folicaldi, care binevoieşte să mă asculte. Dar să vorbească faptele : în iulie '49, de pildă, în chip de bun sosit delegatului apostolic, iată-i pe nemernicii vii apucîndu-se să slujească o liturghie în Certosa din Ferrara, pentru nemernicii morţi în '48, la Vicenza ; iată-i arborînd la pălărie o frunză de chiparos, în semn de doliu ; iată că truda comisiilor de anchetă, în vederea cercetării, îndreptării şi pedepsirii celor compromişi şi a celor necredincioşi, întîmpină tot soiul de piedici şi nu izbuteşte să curețe de putregai nici măcar corpul de slujbaşi ai guvernului ! Şi ştii care e piedica cea mai mare ? Numărul exorbitant de necredincioşi şi de compromişi aflaţi în înseşi birourile guvernamentale ! Ce să-ţi mai spun ? Nu-i de loc uşor nici măcar să obţii ca oamenii cu slujbe, ca salariaţii înşişi ai guvernului să-şi radă mustăţile şi barba, după moda republicană ! Mărunţişuri, fleacuri ? Nu domnul meu : semne ale opiniei, ferestruici ale sufletelor, semne mai mult decît înfricoşătoare, mai mult decît detestabile. Şi nu continuă încă şi astăzi cealaltă sfruntată obrăznicie liberală, aceea de a nu admite fumatul şi de a insulta pe oricine se-arată cu ţigara în gură la teatru, în cafenea, pe stradă, ba de a-l şi ciomăgi, dacă e cu putinţă ? Iar pentru a termina cu asemenea obrăznicie nu foloseşte la nimic nici chiar faptul de-a-i fi trimis pe cei vinovaţi în faţa justiţiei militare, nici măcar bătaia cu varga, pe bancă ! În cele din urmă, nemţii din comisia militară (avea s-aştepte mult şi bine Folicaldi, dac-ar fi aşteptat cumva poliţia noastră pontificală !) descoperă complotul republican, subscrierile la „împrumutul mazzinian" : e o poveste recentă. Sînt împuşcaţi Succi, Malagutti şi Parmeggiani : trei nenorociţi, şi spun nenorociţi nu fiindcă mi-ar fi milă de ei, ci fiindcă au plătit pentru alţii mai mari şi mai vinovaţi decît ei. Desigur, domnul conte

Tancredi Mosti, căpetenia bersaglierilor de pe Pad, mazzinianul pătimaş care, de pe moşiile sale de la Fossa d'Albero, nu prea departe de aici, întreţine o vie corespondenţă cu nemernici şi cu mazzinieni din cele două Veneţii şi din Lombardia, dumnealui a scăpat cu faţă curată ; a fost pus în libertate, fiindcă s-a ţinut seamă că e nobil, neam de nobili, şi fiindcă n-a mărturisit, cum au făcut ceilalţi trei. Halal dreptate ! Pentru el n-au fost puse în funcţiune nici varga, nici uneltele de tortură, nici înfometarea. Folicaldi, ce-i drept, s-a supărat din pricina acestei părtiniri, dar nemţii au socotit că ar fi o comportare mai potrivită din punct de vedere politic ; iar eu, cu toate că nici nu-mi trece prin minte să critic trupele austriece, nu pot totuşi să nu bag de seamă că acolo unde sînt ele stăpîne, nu există nici asemenea menajamente, nici asemenea politică ; şi că le folosesc aici, în statul pontifical, fiindcă, în fond, îl dispreţuiesc. Şi au dreptate : îşi asumă oricum prea multe riscuri pentru ochii noştri frumoşi şi din dragoste pentru un guvern prost şi neghiob cum este guvernul ăsta de popi pe care-l avem noi ! — Vorbea astfel, tîrît parcă de ură, fără să-i pese de contrazicerea în care cădea. Ba chiar continuă : Fiindcă mai trebuie să ştii şi că, după ce, în tinereţea mea, prin părţile mele, în Forlì şi Faenza, am dus război împotriva liberalilor, dar război cu cuţitul şi cu focuri de puşcă şi cu alte arme, n-aş avea acum nici măcar postul ăsta, dacă n-ar fi intervenit nemţii ca să-l am ; şi nu l-aş putea păstra, dacă nu m-ar ţine sub ocrotirea lor. Le datorez lor şi ceea ce sînt, şi viaţa însăşi. — Ţîşnise omul sincer din el şi scotea scîntei ; nu mai puţin sincer, adăugă apoi, cu un rîs zgomotos şi strident : Iar în tinereţe nu mă gîndeam, şi cît aveam, atît cheltuiam : ajuns însă la vîrsta asta, şi înainte ca nemţii să treacă Padul dincolo (cît mai tîrziu cu putinţă !), vreau să-mi strîng atîta avere încît să nu mă sinchisesc de nimeni şi de nimic, şi mai ales de cîrmuirea papilor !

Cînd termină cu rîsul şi cu strigătul, deveni din nou băţos, deşi mai familiar, şi vorbi mai departe, ca despre un lucru hotărît :

— Şi dumneata îi iubeşti pe nemţi, şi dumneata, care eşti un om cu capul pe umeri, care-ţi vezi de treburile dumitale, care ai ceva de pierdut, şi care recunoşti binele, binele pe care ni l-au făcut, aducînd înapoi legea, ordinea şi moneda sănătoasă : fiindcă unde ai fi ajuns dumneata, om de afaceri şi

negustor, cu moneda republicană ? Şi dumneata îi iubeşti pe austrieci, ca şi mine. Ori poate nu ? Răspunde.

— Îi iubesc, recunosc, recunosc tot ce vreţi, excelenţă.

— E bine, fiindcă mi se părea că te-ai cam uita...

— Mă gîndeam la lucrurile pe care mi le-aţi spus.

— Bine. Şi socoţi că e drept, în cazul acesta, ca în ţinuturile coroanei austriece, vrednicele trupe imperiale, faţă de care avem datoria pe care o recunoşti şi dumneata, să sufere de foame din pricina nelegiuitei lipse de grîu în care se zbat ţinuturile acelea ?

— Se suferă, obiectă Vèrgoli, se suferă chiar şi dincoace de Pad.

— Nu ca dincolo şi, în orice caz, cei de dincoace şi-au meritat-o. Şi-apoi, cei de dincolo sînt dispuşi să plătească cu dărnicie. Privirea lui Alpi o urmări pe a lui *signor* Pietro, care, poate pentru a o ocoli, se fixase asupra edictului din 27 iunie 1853, al cardinalului secretar de stat Antonelli. Spunea limpede că, dată fiind „recolta de loc îmbelşugată din anul acesta" interzicea scoaterea grîului peste graniţă. Era afişat pe perete, împreună cu alte edicte, decrete şi mercuriale, ca să poată fi văzut tot timpul. Nu fusese abrogat şi era valabil şi pentru anul în curs.

— Văd, văd, spuse Alpi, în timp ce Vèrgoli se gîndea : „Vede totul, blestematul !" Văd, văd — şi adăugă, cu un rîs asemănător cu un scurt scrîşnet de pilă, care îţi dă dureri de dinţi — dar nu văd decretul care interzice exportarea cînepii. Şi totuşi, şi-acela vorbeşte lămurit.

„Afurisitul", se gîndi Vèrgoli, luîndu-şi privirile de la edict, „are ce-are cu cînepa !"

Alpi începuse să o ia iarăşi razna, c-o amabilitate afectată :

— Dragă prietene, ai citit *Logodnicii* ?

— Am auzit vorbindu-se de ea, răspunse Vèrgoli, cu modestie, gîndindu-se : „Şi acum unde-o fi vrînd s-ajungă ?"

— Carte de mare preţ şi plină de maxime înţelepte şi morale, foarte folositoare ; citeşte-o : îmbătrînim oricum, iar cînd se sfîrşeşte tinereţea, cel mai bun chip de a-ţi cheltui vremea este acela de a te instrui. Aşadar, în cartea asta se află o maximă plină de înţeles, pe care-o las în seama prudenţei şi-a judecăţii dumitale : cine nu spune adevărul în faţa avocatului, îl va spune în faţa judecătorului.

— Aşa o fi, dar nu văd...

— Ce legătură are cu dumneata şi cu mine ? Te lămuresc imediat. Am venit aici ca să-ţi slujesc de avocat, şi chiar ca un prieten, dar dumneata nu vrei s-o pricepi : mă tratezi ca pe-un judecător, ba chiar ca pe un vrăjmaş. De data asta îţi sînt prieten, îţi sînt avocat ; pot însă să-ţi fiu şi duşman, iar dacă ajungem la proces, judecarea dumitale — mai trebuie oare să ţi-o amintesc ? — este de competenţa mea. Voiam să uit de asta, numai dintr-un exces de bunăvoinţă ; şi-acum mi-o aduci aminte tocmai dumneata.

— Eu, excelenţă ?

— Cine m-a făcut să văd, cine mi-a îndrumat privirea, tocmai mie, către edict ? Cine mi-a amintit că sînt inspectorul vămilor, însărcinat să asigur respectarea lui şi să-i pedepsesc pe cei care-l încalcă ? Vrei deci să-i spui adevărul judecătorului, mîndria făcîndu-te să i-l ascunzi avocatului ? Gust nesăbuit, dragul meu ! Vezi dumneata, adăugă el, ca pentru a-i lăsa timp de gîndire — vezi dumneata, eu unul mi-am făcut o socoteală nu lipsită de interes : omul isteţ, aşa numitul om de lume, adică acela care e-n stare să-şi vadă cu înţelepciune de interesele sale, păstrînd, fără nici o pagubă, întregul respect faţă de ceea ce trebuie respectat ; omul de lume trebuie să caute maximele şi regulile potrivite în cărţile morale, îndrăznesc să spun pioase şi cucernice. Din acestea se desprind regulile lumii şi nu din vestitele tratate libertine şi viclene. Gîndurile acestea mi-au venit în minte în timp ce-l citeam pe cel mai vestit dintre ele : *Principele*. Ce isteţime reprezintă, m-am gîndit eu, un tratat al artei înşelăciunii, de vreme ce-ajunge să mărturiseşti că l-ai citit, pentru a pierde încrederea celui pe care urmează să-l înşeli ? Ce iscusinţă e asta ? Ca şi cînd şi-ar da seama cum stau lucrurile autorul repetă într-una marea necesitate de a părea bun fără să fii : fapt este că, în loc să predea arta isteţimii, pentru care nu există profesori, el izbuteşte mai degrabă să-i pună în gardă pe nerozi. Cartea şi-ar fi atins poate scopul, într-un singur exemplar secret, hărăzit unui singur principe ; apoi am încercat să reconstitui cu fantezia acest principe şi mi-a ieşit, ţi-o spun, un manechin, un nătărău, un criminal cu premeditare, un monstru mincinos al fanteziei. Sînt sigur că întrupat, ar izbuti să fie o adevărată caricatură de tiran. Ar fi ca unul care s-ar amăgi că învaţă să seducă femeile, din cărţile care pretind că predau această artă ! Ori o predă firea, ori nu se învaţă ;

iar cărţile sînt ori de prisos, ori păgubitoare. Nu e vorba să ne înveţe să fim vicleni, ci să învăţăm ce înseamnă lumea, opinia, omul cinstit, norodul devotat : aici e greul ! Şi totuşi eu îi recomand omului politic citirea cărţilor morale, repet, şi pioase şi cucernice, la fel cum i-aş recomanda unui seducător de femei citirea poeţilor sentimentali. Dar Machiavelli...

— A scris cărţi vestite ?

— Şi de ce nu ?

— Marchizul Filippo ? întrebă Vèrgoli, care poate că auzise vreodată pomenindu-se de celălalt, dar îi fugise din minte, din pricina tulburării şi-a zăpăcelii în care se afla.

— Care marchiz ? Care Filippo ?

— Stăpînul moşiei Vallazza, asociatul meu...

— Ah, onorabile Vèrgoli, eşti de-o ignoranţă de-a dreptul crasă ! E vorba de Niccolò de secretarul florentin. Să lăsăm însă literatura : altă dată, ehei, *et in Arcadia ego.* [1] Te-ai gîndit la ce-ţi spuneam adineauri ?

— Să-mi spună excelenţa-voastră ce anume doreşte de la mine şi-o să se facă, dacă va fi cu putinţă.

— Uite, spuse Alpi cu neglijenţă, scoţînd o scrisoare, baronul Pasquattini, general în intendenţa cezaro-crăiască din Trieste, îmi face cinstea să-mi ceară, ca unui prieten pe care se poate bizui, scoaterea peste frontieră a 2000 de oboroace de grîu, pentru armatele aflate acolo. Dumneata le vei procura, săvîrşind o operă de justiţie şi realizînd o afacere frumoasă, căci generalul nu pune problema preţului.

— Scăpaţi-mă, spuse Vèrgoli, cu dreptul celui care a cedat unei impilări, măcar de o curiozitate.

— Şi de zece.

— De ce, dintre atîţia care... dintre atîţia cîţi sînt, excelenţa-voastră m-a ales tocmai pe mine ?

În alte vremuri, Alpi ar fi slobozit unul din rîsetele lui mai mult decît insultătoare. Acum, inspectorul învăţase de minune nu numai să se stăpînească, dar să ţină sub observaţie şi să îndrume spre scopuri folositoare şi chibzuite, după cum avea nevoie să intimideze sau să umilească, pînă şi tarantela aceea lăuntrică a sa, patima nestăpînită a mîniei, a batjocurei

[1] *Şi eu am trăit în Arcadia* (lat.).

şi-a urii, ca un ditamai ticălosul copt la minte şi ajuns la desăvîrşire.

Răspunse deci liniştit, la întrebarea timidă şi deznădăjduită a victimei sale :

— Te-am ales pentru un motiv care-o să-ţi arate cît de mult te stimez pe dumneata, faţă de atîţia alţii cîţi se mai îndeletnicesc cu asta : fiindcă te cunosc şi te ştiu om cumsecade, care nu vei abuza de ceea ce-ţi cer, pentru a scoate grîne din ţară în propriul dumitale avantaj.

— Prea multă cinste ! exclamă Vèrgoli, fără să-şi dea seama de ironie.

— Prea multă modestie ! replică celălalt, hotărît. Şi adăugă: Nu e nevoie să-ţi spun că sarcina pe care o am îmi impune să mă arăt deosebit de prudent, pentru ca interesele guvernului, pe care le apăr, să nu sufere vreo vătămare.

Vèrgoli îşi înălţă privirile, uimit : tot mai glumea ? Întrebă :

— Cum vine asta, excelenţă ?

— Eşti încăpăţînat, dar apreciez sinceritatea : există vreo taxă vamală asupra exportului de grîne ?

— Nu.

— Fiscul, deci, nu este păgubit cu nimic.

— Există însă interzicerea de a le exporta.

— Ei bine, dar înţelege o dată, că interzicerea e pentru mîrlani, pentru popor, care-ar ţipa că-s înfometaţi. Guvernul nu crede încă necesar s-o ridice, atîta timp cît pîinea continuă să fie scumpă, dar recolta din anul acesta, aici la noi, a fost mai bună decît aceea de anul trecut, iar foametea dă semne să se termine, chiar dacă mai întîrzie. După cum ştie toată lumea, guvernul înclină să le aprobe nemţilor mult mai mult decît aceste două mii de oboroace, căci nemţilor le datorează totul ; nu-i este însă cu putinţă, din pricina edictului, şi nu îi stă în putinţă s-aprobe nici măcar fleacul ăsta de două mii de oboroace ! Nu poate porunci să fie călcat în picioare propriul său edict ; fi însă foarte atent, căci îţi dezvălui ultimul cuvînt al şaradei : dacă împlineşti cererea generalului baron Pasquattini, dumneata ghiceşti dorinţa guvernului, o previi, îl scoţi dintr-o încurcătură, îl mulţumeşti mult mai mult decît printr-o ascultare oarbă şi neclintită. Sau poate că nu ştii cît de numeroase sînt cazurile în care cei mai mari îţi spun în gînd : „Fă-o, dar n-aştepta să ţi se spună“ ? În sfîrşit, dumneata eşti

chemat să săvîrşeşti o acţiune de prudenţă politică, *motu proprio*[1].

— Dar dacă la sfîrşit lucrurile ies prost, cine-o să dea de bucluc ? obiectă Vèrgoli, tot atît de refractar la linguşiri ca şi la ironii.

— Dumneata, bine-nţeles ; dar dacă ies bine, cine-o să aibă de cîştigat ?

— Eu, răspunse Vèrgoli, adăugînd în sine-şi : „Iar tu o să-ţi vrei partea ta."

— Văd că eşti drept şi chibzuit, zise Alpi, răspunzînd parcă la ceea ce Vèrgoli spusese în gînd. Mai vrei să ştii şi-altceva ?

— Eu, unul, excelenţă, mă declar mulţumit, răspunse celălalt, deschizînd larg braţele.

— Nu trebuie, fiindcă vreau să te tratez ca pe omul care eşti, hotărît şi plin de idei, bun pentru treburi ceva mai de soi decît vînzarea cîtorva baloturi de cînepă. Îl vezi destul de des pe contele Folicaldi, delegatul nostru apostolic ?

— Peste trei zile trebuie să mă duc la excelenţa-sa, pentru a-i raporta cum merg treburile în prioratul meu. Iar cu prilejul acesta m-am mai angajat să-i duc pînă acolo, cu trăsura, şi pe parohii cîtorva dintre parohiile noastre, care merg la arhiepiscopie să înfăţişeze starea de spirit.

— Faptă tot atît de sfîntă, pe cît de folositoare, spuse Alpi cu afectare, tot atît de folositoare, pe cît de sfîntă. Ştiu că inima sfîntă şi părintească a cardinalului nostru arhiepiscop o recomandă, cu un zel deosebit, parohilor, iar la Castel şi în Fortăreaţă este privită cu ochi foarte buni.

„Starea de spirit" rezulta din „biletele de spovedanie", care dovedeau frecvenţa credincioşilor la sfintele taine, precum şi din generalităţile pe care parohii le raportau în legătură cu spiritul public şi cu practicarea virtuţilor creştine : mai ales a celei care îndeamnă să se dea ascultare cîrmuirilor existente. Un preot atît de scrupulos cum era arhiepiscopul cardinal Vannicelli Casoni, s-ar fi cutremurat, nu să ceară, dar fie numai să se gîndească la încălcarea sfintelor taine ; acolo unde cucernicia lui vedea chiar zel patern şi sacerdotal,

[1] Din proprie iniţiativă (lat.).

alţii căutau să descopere delaţiuni cu caracter general şi, dacă s-ar fi putut, chiar denunţători speciali, iar asta nu numai la Castel, cum spusese Alpi, ori în Fortăreaţă, ci chiar la arhiepiscopie, unde se mai afla cîte-un intrigant, dornic să se vadă răsplătit în dauna conştiinţei. Era vorba, în sfîrşit, de o deprindere nenorocită, din pricina căreia în provinciile conduse de legaţi papali dăinuia, încă vie, faima proastă a unui cardinal Rivarola ; deprinderea, reînnoită acum, mai fără rost ca oricînd, de către Vannicelli, împrăştia, ca un viciu vechi şi de nevindecat, bănuiala şi spaima de profanare, tulbura cele mai sincere conştiinţe religioase, argument veşnic şi puternic, pus la îndemîna duşmanilor, nu numai ai religiei, ci şi ai guvernului, mai ales de cînd acesta lăsase puterea şi efectiva ei exercitare pe mîna străinilor.

Clericii, cîrmuitori neputincioşi, erau văzuţi tot mai rău de către adversari, şi nu ca nişte păstori care nu se pricepeau să guverneze, nu ca nişte tirani samavolnici, ci de-a dreptul ca nişte mandatari ai călăului şi ai biciuitorului, ca nişte spioni pîngăritori ai unui odios asupritor al raţiunii şi al lor înşişi.

— Aşadar, continuă Alpi, peste trei zile, adică luni, cînd îl vei vedea la Castel pe excelenţa-sa contele Folicaldi, întreabă-l, şi fără nici o teamă, ce trebuie să faci şi să răspunzi la cererea de grîne venită din partea intendenţei austriece şi a generalului baron Pasquattini.

— Nici mai mult, nici mai puţin ? exclamă Vèrgoli, în culmea uimirii ; şi rămase pe gînduri, meditînd la tot ceea ce auzise şi se ştia în legătură cu puterea şi cu aroganţa temutului inspector al vămilor ; şi îi trecură încă o dată prin minte toate samavolniciile şi toate loviturile care i-ar fi putut veni din partea acestuia, lui, care-şi avea toate proprietăţile şi toate treburile negustoreşti pe frontieră, în fîşia aceea de ţară expusă bunului plac al unui inspector de soiul aceluia, ca să nu mai spunem că era supusă unei discipline vamale cu totul aparte ; faţă de toate acestea, îşi ridică ochii plini de mirare, gîndindu-se : „Ăsta e deci stăpînul provinciei ?“

— Nici o vorbă în minus, răspunse Alpi liniştit, nici una în plus. Să ne-nţelegem însă : să nu te-aştepţi, să nu pretinzi, prosteşte, ca excelenţa-sa să îţi răspundă printr-un da.

— Iar dacă-mi spune nu ?

— Atunci n-o să facem nimic ; dar dacă nu-ţi răspunde nici da, nici nu...

— Mă angajez, îşi sfîrşi vorba *signor* Pietro, mă angajez. Ce-aş putea cere în plus ?

— Ar mai fi încă o greutate, dar numai a mea personală. adevărată dobitocenie pe care, dumneata, prietene, n-o vei face. Ţi-o spun între patru ochi : dacă mintea celor mai înalţi cîrmuitori ar putea fi prinsă cu mărunţişuri şi cu fleacuri de felul acesta, ai putea cere aprobarea monseniorului ministru al finanţelor, pe-a eminenţei-sale cardinalul secretar de stat ; şi ce să mai vorbim ? îndrăznesc s-o spun că şi pe-a înseşi Sanctităţii-sale ; fiecare însă ţi-ar răspunde : Vèrgoli, fă-o dumneata, fă-o, dar nu-mi cere să ţi-o spun eu.

Îi recită toate acestea cu o umilinţă desăvîrşită, la adăpostul căreia, şi-n ochi, şi-n piele, şi-n piept, fără sunet, fără vorbe, fără nici o mişcare vizibilă, dorinţa şi plăcerea unui rîs gîlgîiau, pişcau, ţîşneau. De rîsul acesta mut îşi dădu seama *signor* Pietro, care se şi lăsase cu totul în voia momelii vanitoase şi lacome a cîştigului şi a scăpării de pedeapsă, ce îi fusese făgăduită, şi a noii importanţe ce i se dădea : se înspăimîntă, iar o dată cu spaima avu şi certitudinea că nu-i mai era cu putinţă să dea înapoi ; şi de aceea, bolborosi descurajat :

— Ar mai fi încă o greutate, dar numai a mea personală.

— S-o auzim şi pe asta, spuse Alpi, cu îngăduinţa aceea care înseamnă : „Dar să fie ultima."

Cu prilejul acesta înfăţişă Vèrgoli făgăduiala pe care i-o făcuse tatălui său, în clipa morţii, de-a nu se amesteca niciodată în comerţul de grîne. Alpi îl ascultă, iar apoi îi spuse, uscat şi hotărît :

— Nu mă priveşte pe mine. Adresează-te unui duhovnic, căci, după cît mi se pare, unii din ei sînt în stare să rezolve şi să potolească încurcături mult mai grele.

Acum, cuvintele păreau pline de grijă, dar tonul tindea să spună că Alpi nu mai voia să fie supărat cu astfel de neghiobii. Adăugă apoi :

— Te-am făcut să pierzi prea mult timp — cu aerul de a-i porunci să nu-l mai facă pe el să şi-l piardă. Ce aveai de gînd să faci astăzi ?

— Să trimit nişte cînepă.

— Lui Trambusti, nu-i aşa ? răspunse Alpi ; dar atîta era de-ajuns ; Trambusti era agentul şi expeditorul de la Trieste,

cu care Vèrgoli avea legături pentru trimiterile lui clandestine de cînepă.

— Lui Trambusti, răspunse acesta din urmă, resemnat și învins.

— Să mergem atunci, spuse Alpi cu o veselie disprețuitoare, să facem această trimitere ! Lasă însă mutra asta de om care-a înghițit un purgativ ! Prin mijlocirea lui Trambusti, asta-i totul, vei trimite și grîul generalului baron Pasquattini.

Și tocmai se îndreptau spre magazia cu cînepă cînd, în fața porții grădinii, le apăru în cale Iepurele Vîrcolac, oferindu-i lui Alpi prilejul de a rezolva, după cum s-a văzut, pînă și scrupulul de conștiință filială a lui *signor* Pietro. O îndoială tot rămăsese nedezlegată, iar Vèrgoli nu cuteza să i-o înfățișeze, oricît de supărătoare era ea : partea pe care vrednicul inspector al vămilor înțelegea să și-o aloce din veniturile contrabandei. Totul se rezolvă însă mai tîrziu, după cum era de prevăzut, chiar în ce privește această parte, care a fost masivă.

III

Înapoindu-se la convorbirea cu Iepurele Vîrcolac, acesta, cînd auzi că i se cere să procure, pentru început, o mie de oboroace de grîu, spuse :

— Într-un an ca ăsta ? Într-un ținut atît de lipsit ? Un biet misit ca mine ? (Și aproape că se luă cu mîinile de păr).

— N-o să se pună problema prețului, răspunse Alpi.

— Așa ? (Iar ochii prinseră să-i strălucească).

— Iar comisionul dumitale o să fie mai mult decît mulțumitor. Caută deci grîu, în ținut și în afară, dar repede.

— Dar dacă nu se pune problema prețului, găsesc chiar aici, lîngă noi, cele o mie de oboroace, și încă foarte repede !

— Așa ? Într-un ținut atît de lipsit, ticălosule ? Într-un an ca ăsta, ai, Meștere Spînzură-lume ? Ai însă grijă să fie de bună calitate.

— De cea mai bună, de vreme ce-i grîu de-al lui *signor* Pietro.

Fu rîndul lui Vèrgoli să se mire :

— De-al meu ? Dar l-am vîndut pe tot încă din august. Am magaziile goale.

— Ce e cu povestea asta ? întrebă Alpi, devenind curios. Lămureşte-ne, dacă nu e un secret al meseriei dumitale.

— Uitaţi-vă, *signor* Pietro, uitaţi-vă şi dumneavoastră, excelenţă (i-ar fi acordat ori cîte titluri ar fi dorit, şi chiar mai multe) : *signor* Pietro, aici de faţă, este prietenul oamenilor sărmani şi se mulţumeşte cu un preţ scăzut, fiindcă nu are nevoie, şi fiindcă nu se teme să strice tîrgul. Omul sărac dă fuga şi cumpără ; dar cît cumpără ? Cît poate, cu banii pe care-i are : cinci, zece, ori, dacă-i ieftin, chiar douăzeci de *stari*, care fac un oboroc. Partidele mari le cumpără fără să se arate, ascunzîndu-se după nişte bieţi misiţi ca mine, negustorii cu punga plină. Pe urmă, aceştia îl înmagazinează şi-l vînd atunci cînd preţul urcă foarte mult şi astfel, toată lumea, săraci şi bogaţi la un loc, îl binecuvîntează pe *signor* Pietro.

— Halal filantropie ! exclamă Alpi către Vèrgoli izbucnind într-un hohot de rîs ; întorcîndu-se apoi către Iepurele Vîrcolac, îi spuse : În cazul ăsta, pun rămăşag că un biet misit ca dumneata îşi umple magazia cu grîul lui *signor* Pietro.

— Am avut magazie, răspunse celălalt cu amărăciune, am avut-o sau, mai bine spus, o avea mătuşa mea, iar dumneavoastră o ştiţi, domnule conte ; şi n-o mai am ; iar lucrul cel mai rău e că toate cîştigurile mele, ale mele şi numai ale mele, au rămas pe mîna mătuşii, în Ferrara : cine ştie ce sfîrşit au avut !

După atîta vreme, era întîia dată cînd pomenea de aventura aceea ferrareză a lui, de la care trecuseră şase ani, astfel că era el însuşi mirat de cele spuse, şi parcă buimac. Tot curios, Alpi îl întrebă :

— Pe mătuşa dumitale nu ai mai revăzut-o ?

— Nici pe ea, nici banii : n-am cutezat să înfrunt o asemenea supărare.

— Află că e tot frumoasă şi grasă, şi face mai departe pe curva, spuse Alpi, fără să se piardă în perifraze eufemistice ; cît despre bani, te pot ajuta s-o faci să ţi-i dea înapoi.

— Vai, aş săruta pămîntul pe unde calcă piciorul excelenţei-voastre !

— Vino să mă vezi luni la inspectorat, în Ferrara.

— Chiar de-ar fi să merg în genunchi, ca pe Sfînta Scară din Roma.

— Eşti un dobitoc, spuse Alpi zîmbind, din pricina comparaţiei nelegiuite.

— Tot ce vreţi dumneavoastră !

— Puterea celui de-al cincilea element, nu-i aşa, Vèrgoli ? spuse Alpi la auzul acestei izbucniri.

Iar *signor* Pietro aprobă, cu o anumită compătimire plină de bunătate, dar amestecată, în împrejurarea aceea, cu un oarecare dezgust, căci se simţea supărat şi îndurerat sufleteşte din pricina şantajului pe care îl suferise şi a acestui proaspăt complice, atît de şleampăt. Alpi, în schimb, arăta o mare simpatie faţă de Iepurele Vîrcolac, astfel că se informă prieteneşte :

— A trecut destulă vreme de cînd nu ne-am mai văzut : de-atunci, de lîngă Bologna ; cum stai cu sănătatea ?

— Ca un biet bătrîn, răspunse celălalt, cu o vorbă de duh locală : sînt mulţumit. Am avut o boală care cam semăna cu holera, dar, în ciuda unor ticăloşi ce mă voiau dus la lazaret, iată-mă aici. Ne descurcăm, în sfîrşit.

— De treburi nu te întreb, căci mi-ai spune o minciună.

— Vai, o minciună, eu ?

— Ar fi desigur cea dintîi, şi de aceea nu vreau să te duc în ispită, spuse Alpi rîzînd. Şi ai nevastă, copii ?

— Nevastă, eu ? Cine credeţi că mă vrea pe mine ? E una, adăugă el, împins de o amărăciune neaşteptată şi de plăcerea de a fi tratat cu o asemenea intimitate de către un personaj atît de sus-pus, e una pe care eu aş dori-o tare mult, dar ea, nici pomeneală !

— Aici nu te pot ajuta, dar ia-ţi banii înapoi şi va fi mai uşor s-o convingi pe dumneaei.

— Nu, spuse Iepurele Vîrcolac, din păcate, n-au nici o valoare, cînd e vorba de ea.

— Dar tatăl dumitale mai trăieşte ? continuă celălalt.

— Se mărgineşte să îmbătrînească.

— Are tot barba aia mare de revoluţionar ?

— Tot.

— O să punem pe cineva să i-o taie.

— Cum o să vrea domnia-voastră, răspunse Iepurele Vîrcolac, gîndindu-se : „Mai e şi grozav de încăpăţînat, dumnealui !"

Şi astfel se despărţiră, în ziua aceea.

Lunea următoare, Vèrgoli, împreună cu un mare număr de parohi, în trei trăsuri, iar Iepurele Vîrcolac în trăsurica lui, se aflau, dis-de-dimineață, în drum spre Ferrara; amestec de oameni de tot soiul, în mijlocul cărora nu mai e nevoie să spunem cît de frămîntați erau Vèrgoli și Iepurele Vîrcolac, fiecare în felul său. Cei mai mulți dintre preoții aceia de țară, oameni de ispravă, neciopliți și petrecăreți, vedeau în drumul acela prilejul unei excursii cu trăsurile comode ale lui *signor* Pietro și încercau încă dinainte plăcerea unei mese grozave în vreun birt îmbietor, după ce aveau să scape de îndatoririle față de arhiepiscopie și să-și rezolve cine știe ce treburi prin oraș; și poate că tot cu prilejul acela, unii din ei se simțeau dispuși să-și îngăduie cîte-un păcat încă și mai mare. Dar printre hîtrii aceia, ce-și arătau unul altuia, cu o mulțumire sinceră țărănească, proprietăți și ogoare față de care anotimpul, după nenorocirile din anii precedenți, se dovedea prielnic muncilor de toamnă, îngăduind, în sfîrșit, să se tragă nădejde că foametea avea să se sfîrșească, printre preoții aceia veseli, deci, se afla un suflet chinuit.

Don Giuseppe Romagnoli, parohul din Guarda, îl spovedise cu cîteva luni mai înainte pe un nefericit de enoriaș, care, după o încăierare „sfîrșită cu mort", luase calea codrului, iar pe capul lui fusese pus un premiu de douăzeci de scuzi. Suma neînsemnată arăta sărăcia în care se zbătea ținutul, de vreme ce fusese socotită ca îndestulătoare pentru a-l îndemna pe careva la o treabă mai mult detestată decît grea. Ucigașul venise să-l caute pe *don* Giuseppe în timpul nopții, nevăzut de nimeni, spunîndu-i că avea încredere numai în parohul său și nici măcar în frații săi de sînge. Cea mai măruntă dintre greșelile lui era aceea de-a se fi oferit să ducă peste Pad corespondența anumitor vrăjmași ai guvernului, despre care, de altfel, nici el nu știa să spună mai mult.

Recenta „mașină infernală" pe care pornirea năbădăioasă a cîtorva republicani o făcuse să explodeze în drogheria din piața Navona — ca să-l pedepsească pe droghist pentru vina de a fi urmașul acelui Mengacci, caretașul care, la 12 iunie 1809, afișase pe ușile bisericii San Pietro, nici mai mult, nici mai puțin decît bula prin care Pius al IX-lea îl excomunica pe Napoleon — zămislea în închipuire alte mașini, și mai infernale, destinate să-i ucidă pe cardinali, să arunce în aer Quirinalul, cu papă cu tot, și așa mai departe. În acea ultimă parte a

deceniului, asemenea năzbîtii și spaime umpleau capetele ucigătorilor de tirani și pe-ale ucigașilor libertății, și poveștile populare, și capetele înfricoșaților din orice partid și din nici unul. De altfel, din asemenea fierbințeli ale minților avea să ia naștere atentatul lui Orsini ; luase naștere, nu de mult — în '53 — nefericitul *(6 februarie milanez*[1] căruia, unsprezece zile mai tîrziu, Austria îi răspunse, în Ferrara, împușcîndu-i pe cei trei nenorociți care erau Succi, Malagutti și Parmeggiani : act care consternase pînă și neputinciosul guvern pontifical și la care toată lumea știa că Austria nu s-ar fi hotărît fără spaima unor lucruri mult mai grave decît cele pe care le putuseră urzi cei trei nefericiți. Această asprime însăși înfierbînta deci mințile. Se poate spune, ca atare, că parohul din Guarda nu putea să-și împiedice propria-i minte de-a se înfierbînta, cu atît mai mult cu cît astfel de zvonuri ajungeau pînă la el amestecate cu vești întunecate, dar din păcate adevărate, în legătură cu înjunghieri săvîrșie din pricini mai mult sau mai puțin politice, moștenire tristă a pasiunilor și revoluției înăbușite, și cu altele, în legătură cu întreținerea tîlhăriei, toate răspîndind groaza, datorită cutremurătoarelor sentințe ale comisiei d'Este ; și, ce să mai vorbim, erau vremuri tulburi. Iar dacă mașina infernală, îndreptată împotriva droghistului Mengacci, voia cumva să răspundă, cu o nebunie simbolică unei bule de excomunicare — mai noi — zvîrlită ca un trăsnet de către Pius al IX-lea, de la Gaetta, la 1 ianuarie '49, excomunicarea aceasta era tot timpul prezentă în sufletul lui *don* Giuseppe Romagnoli și interzicea sfintele taine tuturor atentatorilor și dușmanilor puterii temporale a papii. Nu i se păru că ticălosul acela necăjit pe care îl spovedise și-ar fi atras asupră-și această osîndă, căci se oferise ca un neștiutor să transporte corespondența aceea ; ceea ce acesta îi aduse la cunoștință cu privire la un anume complot, îl făcu să creadă într-o primejdie publică tainică și îngrozitoare, într-un masacru nelegiuit și diabolic, și-i răvăși mintea și sufletul, statornice de altfel amîndouă, numai într-o credință umilă, dar plină de cucernicie și de zel. Față de niște grozăvii de felul acelora pe care și le închipui, foametea era cea mai blîndă

[1] Răscoală temerară a partizanilor lui Mazzini, samavolnic înăbușită de autoritățile austriece.

dintre pedepsele lui Dumnezeu și o dovadă a faptului că existau niște ticăloși în stare să le zămislească în minte. Unele amănunte din spovedania aceea îi păreau însă destul de importante pentru a zădărnici activitatea acelor complotiști, mai ales că nu aveau o legătură cu spovedania propriu-zisă ; poate că puteau fi denunțate fără nici o vătămare pentru sfînta taină. Mustrarea de cuget, devenită chinuitoare, și modestia, îl îndemnară să se adreseze unui alt preot, ale cărui sfaturi de teolog și de cazuist — ca să nu mai vorbim de subtilitatea științei politice, în care-i era mult superior — se deprinsese să le admire. De fapt, era vorba de un șiret și de un ambițios, care știuse să liniștească cugetul bunului preot și scosese de la el — care era convins că se mărginise la aspectele generale ale cazului — atît cît îi fusese necesar comisiei austriece de anchetă ca să înceapă o cercetare și să procedeze la felurite arestări înhățîndu-l și pe banditul care ducea corespondența. Din punct de vedere politic, afacerea nu dusese la nici un rezultat, dar acesta din urmă trebuia să răspundă pentru fărădelegi capitale.

La cîtva timp după asta, *don* Giuseppe Romagnoli, fără să știe nimic, fusese chemat la Ferrara din partea unui osîndit la moarte, care-l cerea drept duhovnic. Alergase într-acolo plin de zel și de o milă care devenise și mai fierbinte, cînd auzise că osînditul nu voia să i se mărturisească decît lui, parohului său. Iar spovedania fusese următoarea :

— Din toată lumea nu am avut încredere decît în dumneavoastră și numai dumneavoastră v-am spus, la spovedanie, că duceam scrisori. Nu mă împușcă pentru asta, dar au pus mîna pe mine fiindcă m-ați denunțat dumneavoastră.

— Eu ? întrebase preotul, îngrozit.

— Chiar dumneavoastră : m-ați vîndut pentru două sute de scuzi, și nu numai pe mine, care nu însemn mare lucru, ce să mai vorbim, dar, o dată cu mine, și pe Cristos. Acum, întrucît am fost trădat chiar de dumneavoastră, singurul în care am avut încredere, nu primesc sfintele taine, iar Cristos se va milostivi de mine, dacă va găsi de cuviință ; iar dacă mă duc în iad, mă trimiteți dumneavoastră, parohul meu.

Se aflau în temnița din Fortăreață ; călăul, preoții care-aveau să-l asiste în clipa morții, ostașii, se aflau dincolo de ușă. Întunecata punere în scenă a ultimei plimbări — pe care osînditul, cînd nu-l mai țineau picioarele, o termina sprijinit

cu ajutorul unei puşti ce i se lega de-a curmezişul, sub subţiori — era gata. Nu avea timp nici să stea de vorbă, nici să se dezvinovăţească, nici să-l convertească, nici să-l înduplece. Prin urmare, preotul spuse :

— Isus să te ajute să vezi cît e de adevărat că sînt nevinovat.

Celălalt, însă, răspunse :

— Eu atît am avut de spus, iar cine ştie mai mult decît mine, n-are decît să spună mai departe.

Era formula cu care se terminau basmele, la şezătoare : o batjocură, în ceasul acela, cumplită şi disperată. *Don* Giuseppe merse alături de osîndit şi-i citi batjocura în ochi, tot timpul ; şi-i ceru lui Cristos îndurare pentru omul care se credea, împreună cu Cristos, trădat şi insultat de către el ; şi cerşi cerului căinţa celuilalt, ca un semn miraculos al propriei nevinovăţii, căci el se îndoia de ea, chinuindu-se, şi vedea în ceea ce se petrecea propria lui osîndire şi izgonirea lui de lîngă Domnul. Îndurarea nu-i fusese acordată, iar omul murise nepocăit, lăsîndu-l pe el lipsit de îndurare dumnezeiască, fără să ştie cînd şi cum o pierduse, căzînd în păcatul nelegiuit al violării spovedaniei.

Noutatea unor asemenea chinuri într-un suflet simplu, susţinut pînă atunci de o credinţă de neclintit, precum şi însăşi această simplitate îl făcură să devină violent şi să se chinuie fără răgaz. Şi fiindcă atunci cînd se dusese să mărturisească prin spovedanie cele întîmplate, auzise spunîndu-i-se că păcătuise, cel mult, din imprudenţă şi fiind de bună-credinţă, preotul, încercînd să creadă într-asta, vedea cum îl copleşeşte şi-i ajunge de nesuferit gîndul că pentru atît de puţin, pentru o neînţelegere, fusese osîndit un suflet ; şi se îndoia de justiţia divină. Dacă auzea spunîndu-i-se că mustrarea aceasta de cuget, care-l ducea la deznădejde, înfăţişa o cursă, o ispită, un adevărat păcat, se întreba ce anume îl înşelase în însăşi îndeplinirea nobilei sale funcţii ; şi lua drept cutezătoare, dacă nu nelegiuite, vorbele şi dispoziţiile papii. Sufletul i se răzvrătea, înspăimîntat, împotriva unor ordine şi împotriva unor persoane socotite pînă atunci drept infailibile, şi sacre, şi mai presus de orice îndoială : împotriva bulei de excomunicare a lui Pius al IX-lea, împotriva statului eclesiastic, care, amestecînd puterea temporală cu cea spirituală, îl dusese la pierzanie. Uneori i se părea că-şi pierduse credinţa, alte ori că

şi-o regăseşte în concluziile care au dat naşteri atîtor erezii. Cuvintele grave dinaintea liturghiei rugăciunea *Domine non sum dìgnus* se preschimbau în învinuiri dureroase şi deznădăjduite, socotind că dacă s-ar împărtăşi, ar pîngări ostia şi şi-ar atrage afurisenia chiar în faţa altarului.

În dimineaţa aceea, în trăsură, îşi auzea fraţii întru Domnul vorbind cu nepăsare despre ceea ce aveau să raporteze la arhiepiscopie şi despre împlinirea îndatoririlor de cult, care pe el îl costau atît de mult. Hotărîse să ceară ca pentru o bucată de vreme să fie trimis într-o mănăstire, să stea retras şi să facă exerciţii spirituale, iar asta, chiar dacă nu l-ar fi împăcat cu el însuşi, l-ar fi uşurat.

La arhiepiscopie, unde era cunoscut şi nu fusese uitat actul lui de caritate eroică, graţie căruia îi salvase de măcelul croat pe cei şase nenorociţi de enoriaşi ai săi, a primit înfiorat laudele adresate grupului de preoţi de către abatele care strînsese rapoartele lor cu privire la starea de spirit şi s-a cutremurat auzind spunîndu-se că autorităţile guvernamentale puneau mare preţ pe ajutorul şi pe zelul preoţilor în lupta dusă împotriva spiritului de anarhie şi de răzvrătire. Abatele acesta, monden şi mare politician, era chiar abatele Feliciano Macchiavelli, aflat pe atunci în misiune la Ferrara, predestinat ca, numai peste cîţiva ani, să strălucească în partidul ultramontan al fanaticului monsenior De Merode şi să se desprindă de acesta la vreme, spre a intra în cariera diplomatică. Spunem toate acestea pentru a arăta că nu era persoana cea mai indicată să îl asculte pe bietul paroh care, la terminarea audienţei, îi mărturisi intenţia lui de a se retrage pentru rugăciuni, precum şi mustrările lui de cuget, pe care nu izbutea să le exprime decît cu greutate, ba chiar cu stîngăcie. La început, abatele Feliciano se arătă curios ; se miră apoi că un preot ce putea fi dat ca exemplu voia să-şi părăsească turma, care avea atîta nevoie de îngrijirile lui, pentru mustări de conştiinţă pe care nici măcar nu le putea explica. Încercînd să i le explice mai bine, *don* Giuseppe se îngrozea de cuvinte pe măsură ce le rostea : sunau absurd şi scandalos în propriile sale urechi. Abatele Feliciano se miră şi mai mult şi căută să-şi ascundă sub o aparenţă de milă dispreţul faţă de fricosul acela ; îi dădu sfaturi înţelepte, care părură ironice. Fiindcă celălalt, amuţit,

[1] Doamne, nu sînt vrednic (lat.).

se încăpățîna, își pierdu răbdarea și, afectînd o repulsie sfîntă, care era mai degrabă supărarea de-a fi pierdut atîta vreme ca să risipească temerile închipuite ale unui nerod, sau poate chiar nebun, căci așa i se părea, îl făcu, pe bună dreptate, eretic și janseninst, care nega autoritatea papală ! Să se înapoieze, deocamdată, la parohia sa ; o să se vadă mai pe urmă. Dar parohii ceilalți, care-și dăduseră întîlnire la palatul Raguzanului, devenit acum micul palat Vèrgoli îl așteptară zadarnic, împreună cu *signor* Pietro, pînă aproape de seară, în ulița degli Armari.

Strînși în curtea interioară, bombăneau împotriva unui asemenea necioplit, care nu se rușina să-l facă să aștepte pe un domn atît de cumsecade, ca și pe toți ceilalți, pricinuind o asemenea tulburare. O dată cu apropierea serii, le veneau tuturor în minte atacurile pe care tîlharii le săvîrșeau pe șosele : Scacchetti, ucis, e-adevărat, dar viu în amintire, îi omorîse pe o șosea, cu focuri de armă, printre alții, pe contele Ignazio Aventi și pe vechilul său Gulinelli ; Passatore era viu și foarte aproape, în carne și-n oase. Îl ponegreau pe cel întîrziat, dar șovăiau să-l lase pe jos, cu atît mai mult cu cît exista o ordonanță care, pentru simplul motiv că tîlharii plecau după jafuri în șaretă, îngăduia folosința acesteia numai celor ce dovedeau că ar avea neapărată nevoie de ea : măsură tot atît de folositoare și de eficace ca și „dovada de siguranță“, obligatorie pentru a ieși din propria comună, și ca sechestrarea armelor de la oamenii cumsecade. Pînă la urmă, spunea lumea rîzînd, oamenii cumsecade — pe jos și fără arme, dar cu dovada în regulă ; tîlharii — în șaretă, chiar fără dovadă, dar cu arma încărcată !

Necioplitul și uitucul paroh din Guarda risca deci să facă drumul pe jos, și singur, și noaptea, dacă nu închiria o șaretă de la cineva autorizat ; iar colegii știau că era dintre cei mai săraci și că, pe timp de noapte, chiria era scumpă.

Plecară, în cele din urmă, fără el ; dar mai tîrziu, părăsirea aceasta făcu senzație printre enoriașii din Guarda care, iubindu-l din suflet pe *don* Giuseppe, vorbiră cu foarte puțin respect despre ceilalți preoți, numindu-i mîncăi și lași, care, de teamă, și ca să nu întîrzie cu cina, îl lăsaseră să se piardă pe unul mult mai bun decît ei.

Don Giuseppe Romagnoli nu a mai fost văzut în Guarda, unde întîmplarea îi îndurerase pe toți, dar *padron* Lazzaro

s-a necăjit cel mai mult. Erau unii care spuneau că se despopise ; unii îl voiră plecat în străinătate, ca să se facă protestant ; cei mai mulţi însă îl socotiră ucis de tîlhari. Şi chiar atunci, intrigantul acela de cazuist, care fusese cea dintîi pricină a necazului său, ţinu să spună că *don* Giuseppe avusese din totdeauna o picătură de nebunie. În Guarda, părerea asta îţi atrăgea loviturile de ciomag ale celor apropiaţi de parohie ; printre indiferenţi, ea prinse însă rădăcină. Şi-atunci, unde era ? La balamuc, răspundeau cei mai expeditivi ; în Bologna, spuneau cîţiva.

— Şi de ce tocmai în Bologna ?

— Fiindcă acolo sînt toţi nebuni, iar unul mai mult nu bate la ochi.

O zicală — neputîndu-se crede că insul care-o spunea l-ar fi cunoscut pe Hamlet — ce se explică numai prin străvechea antipatie dintre Ferrara şi *alma mater studiorum*.[1]

Nimănui nu i-a trecut prin minte că s-ar fi putut refugia într-o sihăstrie a unor călugări claustranţi, pentru a duce o viaţă sfîntă şi de pocăinţă : se vede şi de-aici că singurele supoziţii care nu se fac sînt cele mai onorabile pentru aproapele nostru. Şi chiar dacă ar fi făcut-o cineva, modestia prezumţioasă a bunului-simţ, care nu vrea să admită nici-un fel de însuşire frumoasă a sufletului, sau a minţii fără să o amestece cît de cît cu ceea ce se numeşte „originalitate", ar fi răspuns că modestul acela de *don* Giuseppe Romagnoli era prea simplu şi prea fără pretenţii ca să apuce pe o asemenea cale.

La rîndul său, urmînd instrucţiunile lui Virginio Alpi, *signor* Pietro îl întrebase pe Folicaldi, chiar în lunea aceea, în Castelul din Ferrara, dacă ar vedea cu ochi buni un export de grîu cerut de şeful intendenţei austriece.

Delegatul apostolic îl întrerupse, întunecat şi aspru :

— Nu trebuie s-o ştiu, şi nu vreau s-o ştiu.

Acolo, Vèrgoli se arătase mai degrabă tulburat, dar în anticameră, după audienţă, Alpi îl întrebase, sigur de el şi rîzînd :

— Aşa dar ?

— Nu mi-a spus da.

— Dar nici nu. Sîntem, deci, înţeleşi.

[1] Aluzie la Universitatea din Bologna.

Inspectorul vămilor îl cunoştea prea bine pe contele Folicaldi, pentru a se fi îndoit de reuşită. Delegatul apostolic era într-adevăr unul din oamenii aceia cu prestigiu şi autoritari, care ajung la autoritate şi la forţă — şi le transmit — prin formule şi prin fraze. Nesiguri sufleteşte pînă ce nu le-au descoperit, nu se mai dezlipesc după asta de ele, convinşi aproape că numai cu ajutorul lor izbutesc să fie hotărîţi şi siguri de ei ; şi tocmai de aceea, e uşor să li le insufli fără ca ei să-şi dea seama, iar după asta te poţi bizui pe ei. În definitiv, Folicaldi era unul din oamenii aceia aşa zişi „dintr-o bucată", de neclintit cînd sînt atacaţi din faţă, dar care habar nu au cît de mici trebuie să fie pîrghia ori tăvălugul pentru a fi urniţi din loc şi vînturaţi încoace şi încolo. Nu are rost să adăugăm că soiul acesta îl întîlneşti tocmai printre cei mai ambiţioşi şi mai puţin în stare de o adevărată autoritate, căci omul se făleşte mai ales cu virtuţile pe care nu le are. Folicaldi făcea pe dîrzul, şi se şi credea astfel, neavînd, în privinţa aceasta, nimic altceva decît căutătura, felul de a vorbi şi încruntarea, precum şi iluzia. Iar răspunsul i-l sugerase Alpi, cu cîteva zile mai înainte de-a năvăli peste Vèrgoli.

Într-adevăr, el îi vorbise despre cerere ; năpădit însă de scrupulele sale de administrator rigid, care era şi voia să rămînă cinstit, Folicaldi, cu toate convingerile sale filo-austriece, rămăsese nedumerit şi plin de îndoieli, oscilînd între o teamă şi-o alta : se putea pune rău fie cu autorităţile austriece, refuzîndu-se cererea, fie cu cele din Roma, în caz că ar fi satisfăcut-o.

Alpi îi expusese atunci excelenţei-sale, cu umilinţă, o părere de subaltern : ceva, fie chiar dintr-o îndatorire de politeţe, tot trebuia să i se răspundă generalului Pasquattini.

— Asta e sigur, spuse Folicaldi ; nici măcar nu se discută.

— Trebuie deci să le dăm un răspuns negativ vitezelor trupe cezaro-crăieşti, care îndură asemenea lipsuri, cum sînt cele de care-mi scrie bunul Pasquattini ?

— Ne-au salvat, spuse Folicaldi, folosind formula preferată, ba chiar fundamentală, de anarhie şi de revoluţie !

— Asta nici măcar nu se discută, dar, pe de altă parte, exportul de grîne e interzis în mod expres de către respectatul edict din 27 iulie 1853, lucru pe care eu trebuie să-l ştiu mai bine ca oricare altul, fiind o îndatorire a slujbei mele.

— Legea-i lege, spuse Folicaldi, de parc-ar fi rostit o sentinţă.

— Şi dacă austriecii se adresează direct Romei ?

— Să-i lăsăm să se adreseze direct Romei, exclamă Folicaldi, ca scăpat de o povară.

— Fără un răspuns din partea legatului ? Generalul baron Pasquattini se va plînge în orice caz de lipsă de consideraţie, dat fiind faptul că, pînă una, alta, ne-a scris nouă.

— Şi asta e-adevărat. Vom putea răspunde, spuse delegatul, iarăşi nedumerit, că problema nu e de competenţa noastră şi să facem cunoscut acest lucru şi secretariatului de stat, la Roma.

— Dar eminenţa-sa cardinalul secretar de stat, de la care emană decretul, i-ar putea spune excelenţei-voastre...

— Că nimeni nu are dreptul să calce legea, continuă Folicaldi.

— Şi cu atît mai puţin cel care a făcut-o, întări Alpi.

— Şi cu atît mai puţin cel care a făcut-o, rosti ca un ecou delegatul apostolic, grav şi gînditor.

— Excelenţa-voastră mi-a luat vorba din gură, dar cu mai multă concizie şi cu mai multă eleganţă.

— Desigur, spuse Folicaldi, eu unul nu sînt şi n-am fost niciodată omul care s-aştept să mi se amintească principiile de bază ale cîrmuirii şi ale onorabilităţii.

— Desigur, grăi celălalt, linguşindu-l în mod subtil, şi de aceea îndrăznesc să vă înfăţişez, cu multă umilinţă, o a doua părere subordonînd-o, ca întotdeauna, preaînaltei voastre autorităţi, şi m-aş simţi măgulit dacă pătrunzătoarea minte a excelenţei-voastre n-ar privi-o cu dispreţ.

— S-o auzim, consimţi Folicaldi, care ţinea mult la formulele respectuoase, fără să bănuie că este adormit cu ajutorul măgulirilor : s-o auzim, repetă el, prizînd tutun, cu o îngăduinţă care lăsa să se vadă lăcomia omului nesigur, căruia i se făgăduieşte o cale de a scăpa de nedumeriri ; s-o auzim, domnule inspector al vămilor, iar la al treilea „să auzim", strănută şi se aşeză în jilţ.

— Generalul baron Pasquattini, care mă onorează cu prietenia sa, mi-a scris mie ca prieten, fiindcă a priceput şi a respectat faptul că o cerere ca a lui nu poate fi adresată veneratei autorităţi legatare, paza cea mai înaltă a legilor.

— Cîtă delicateţe, rosti Folicaldi, înghiţind mulţumit puţină salivă, căci protectorii austrieci nu-l prea deprinseseră cu delicateţea.

— Aşa se şi cade. Toată lumea ştie cine e excelenţa-voastră şi cîtă asprime dovedeşte în apărarea legii. Numai din prudenţă politică şi fiindcă nu am secrete faţă de excelenţa-voastră v-am comunicat cererea generalului baron.

— Bine-ai făcut şi bine faci că n-ai secrete.

— Dar acum, continuă Alpi, mulţumind pentru aprobare, demn şi respectuos, printr-o uşoară înclinare a capului, acum cînd excelenţa-voastră ştie de cerere, îndrăznesc să cred că aceasta este de asemenea natură încît excelenţa-voastră nu vrea să ştie nimic de ea.

— Nu trebuie să ştiu, afirmă Folicaldi grav, răsuflînd mai întîi uşurat şi inspirînd apoi cu putere, plin de orgoliu.

— Nu vrea şi nu trebuie, grăi Alpi, cu aerul acela puţin năucit al celui ce redescoperă, frămîntă din nou în gînd şi reconfirmă un adevăr de necombătut, pe care altcineva i l-a făcut cunoscut şi i l-a servit pe tavă.

Îl cunoştea bine pe Folicaldi şi ştia că nu s-ar mai fi despărţit niciodată de răspunsul acela ce aducea a sentinţă : „Nu vreau şi nu trebuie să ştiu de asta."

Aşa s-a făcut că pînă la urmă, după convorbirea sa cu Folicaldi, în sufletul lui Vèrgoli se trezi hotărîrea de a se îndeletnici cu contrabanda, în deplin acord cu autoritatea supremă, şi acea nemăsurată deprindere cu primejdia, căreia îi dă naştere practicarea meseriilor primejdioase.

Pe urmă, în aceeaşi laborioasă zi de luni, Alpi îl primi pe Iepurele-Vîrcolac, care aştepta răbdător în anticamera inspectoratului şi care era în măsură, deşi fusese la mijloc repausul duminical, să asigure, gata de expediere, cel puţin cincizeci de care cu grîu de cea mai bună calitate, încărcate, în medie, cu patru oboroace la car.

Virginio Alpi putea să fie atras de anomaliile firii, iar Iepurele Vîrcolac îndrăgostit i se părea de departe una dintre acestea ; mai era apoi înclinat către bunăvoinţă şi de faptul că, pînă acum, uneltirea îi izbutise în chip desăvîrşit : în lunea aceea îi mergea totul în plin. Se bucură deci din adîncul sufletului de cele două sute cincizeci şi mai bine de oboroace de grîu, îl sfătui pe Iepurele Vîrcolac să înnopteze în Ferrara, căci a doua zi — pe cuvînt de onoare — avea să se-apuce

amîndoi să întindă plasa în care să cadă mătuşa, iar apoi îl întrebă cum mergea pîrdalnica de dragoste. Printre alte însuşiri frumoase, Alpi o avea şi pe aceea de-a fi curios ca o coţofană hoaţă.

— Cum aţi fi vrut să meargă, domnule conte, în aceste trei zile, răspunse Iepurele Vîrcolac mirat, măgulit şi necăjit, cînd dăinuie de-atîţia ani şi merge din ce în ce mai prost?

— Dar, în sfîrşit, cine-i oare flacăra asta ?

— Flacără ? Ce vrea să-nsemne ?

— Da, iubita asta îndărătnică ?

— Aha, flacără le spun deci nobilii iubitelor îndărătnice ? E vorba de una care a picat în vad la noi, încă de copilă, adusă de inundaţiile îndelungate din '39, împreună cu moara, în voia sorţii. Taică-său se înecase în aceeaşi zi. Oh, e o poveste de spus la clacă.

— Foarte romantică, într-adevăr.

— Romantică ? întrebă Scacerni, arcuindu-şi sprîncenele, cu bănuiala de-a fi luat în derîdere şi cuprins, de altfel, de pudoarea arţăgoasă pe care-o încearcă, vorbind despre ea însăşi, oricare pasiune şi de orice fel, cînd este simţită şi plină de viaţă.

— Nu mă mai întrerupe la fiecare vorbă pe care n-o pricepi !

— Iertaţi neştiinţa, domnule conte.

— Ei, şi pe urmă ?

—Pe urmă, trebuie să ştiţi că ăla, Nebunul de pe Paneperso, aşa i se spunea, trăise pe moară, împreună cu copila, întocmai ca omul sălbatic în pădure: fata seamănă cu taică-său şi i se poate spune femeia sălbatică. Paneperso e moara aia ancorată în acelaşi vad cu moara San Michele, a lui taică-meu ; iar ea, Cecilia Rei, face pe morăriţa, şi nu cunoaşte altă pasiune pe lume.

— Ciudată, cu adevărat ciudată ! Şi nu iubeşte pe nimeni, femeia asta sălbatică ?

— Pe taică-meu.

— Cum adică ? E îndrăgostită de tatăl dumitale ?

— Ce face ? Cum de spuneţi asemenea prostii ? Dacă nu mi-aş cunoaşte lungul nasului, eu unul, excelenţă, aş numi asta o adevărată grosolănie ! De taică-meu ; cum de v-a trecut prin minte una ca asta ? spuse el mai departe, înfuriat.

— Ai dreptate, am înţeles, obraznicule !

— Ce-aţi înţeles ?

— Că numita Cecilia Rei îl iubeşte pe tatăl dumitale ca o fiică.

— Iar taică-meu pe ea, ca tatăl cel mai bun din lume.

— Şi-atunci de ce nu-i vorbeşti despre asta ?

— Cu ea ? Am vorbit.

— Ba nu ; cu tatăl dumitale, ca s-o convingă el. Oricum, doar o doreşti cu gînduri frumoase, ca s-o iei în căsătorie, pricepi ?

— Cu taică-meu ar trebui să vorbesc ?

— Desigur. Ce-i de mirare ?

— Vedeţi, domnule conte, dumneavoastră vorbiţi astfel, şi-aveţi dreptate, fiindcă nu ştiţi cum stau lucrurile ; nu spun că taică-meu, în felul lui, nu ţine la mine, dar mă dispreţuieşte ; şi-a început încă de cînd eram mic, fiindcă mi-era frică de apă şi n-am fost niciodată în stare să învăţ să înot ; am mai avut apoi discuţii şi fiindcă meseria mea de misit...

— Şi negustor de grîne, îl întrerupse Alpi.

— Dacă mi-aş putea recăpăta banii înapoi, da, negustor, dar deocamdată numai misit. Ei bine, lui taică-meu, meşteşugul ăsta îi place tot atît de puţin cît îmi place mie cel de morar pe Pad, cu care se îndeletniceşte el.

Totul fusese spus fără amărăciune, ca şi cînd Iepurele Vîrcolac ar fi ştiut că povesteşte o întîmplare străveche, hotărîtă de soartă şi de neschimbat pentru ca să-l mai amărască sau măcar să-l mai mire. Astfel că Alpi grăi :

— E foarte adevărat că tot ce se întîmplă într-un oraş mare se găseşte aidoma şi-n cel mai neînsemnat cătun şi că ceea ce se petrece într-un palat regal se regăseşte într-o moară de pe Pad ! Veşnicul conflict dintre părinţi şi copii !

— Cu palatele, să mă iertaţi, nu prea sînt deprins spuse Iepurele Vîrcolac, căruia discuţia în legătură cu Cecilia îi părea, treptat, tot mai supărătoare şi mai nefolositoare — dar în oraş, adică în Ferrara, am întîlnit pe vremuri o bandă de neobrăzaţi care m-au pus pe fugă, lăsînd banii cîştigaţi pe căi cinstite în mîinile mătuşii.

— Ţi-am spus că de banii ăştia o să ne interesăm mîine.

— Sînteţi prea bun, excelenţă.

— Trebuie să ştii că mi-am pus în cap să te servesc,

— Vreţi să mă copleşiţi, excelenţă,

— Şi sînt sigur, continuă Alpi, că nu poate fi greu de schimbat nici dispoziţia tatălui dumitale.

— E greu, se-mpotrivi, convins, Iepurele Vîrcolac. Se cunoaşte că nu ştiţi ce fel de om este.

— Ei, şi cine e el? Rodomonte, Orlando, Sacripante[1]?

— Ori Orlando, ori Rodomonte, ori Sacripante, lui *padron* Lazzaro, spuse Iepurele Vîrcolac, nu fără mîndrie, nu i-a fost frică niciodată, de nimeni.

— Hei, nu se ştie niciodată! răspunse celălalt. Nu tot din sîngele lui eşti şi dumneata, care te sperii pînă şi de apă?

— Dumneavoastră, excelenţă, grăi umil dar hotărît Peppino Scacerni, sînteţi liber să rîdeţi de mine oricît vă place; dar cu *padron* Lazzaro aţi vorbit chiar şi dumneavoastră o dată, dacă binevoiţi să vă aduceţi aminte.

—Tocmai de-asta mi-ar face plăcere să-i tai puţin din unghişoară şi să-i scurtez bărboiul ăla de revoluţionar; i-am făgăduit-o încă de atunci, iar de uitat, eu unul, nu uit.

— Cît despre mine, spuse Iepurele Vîrcolac, cu aceeaşi supunere blîndă, dar de nebiruit, nu mă amestec de loc în politică, dar pot spune că taică-meu poartă barbă fiindcă aşa are chef şi că nici el nu se amestecă în politică, iar în ce priveşte scurtarea ei, va trebui ca mai întîi să vă încăieraţi cu el.

— Mă bate un gînd: dacă lucrurile stau aşa cum spui, ar putea fi speriată Cecilia şi convinsă să se mărite cu dumneata, ca una care-l iubeşte atîta pe tatăl dumitale, ca să-i cruţe acestuia cine ştie ce gravă nenorocire.

Îl privea în timp ce vorbea astfel, pe urîtul şi pe schilodul de Iepure Vîrcolac, prin închipuire străfulgerîndu-i o altă distracţie, deşucheată, de data aceasta: straşnică şi aleasă nuntă o să iasă din toată povestea asta; şi întrebă:

— Spune-mi, e frumoasă această Cecilia Rei?

— Oh, răspunse Iepurele Vîrcolac cu glasul catifelat de o neaşteptată dorinţă pătimaşă; nu e o frumuseţe de felul celor de la oraş, dar pentru mine, sigur că e frumoasă, foarte frumoasă.

[1] Personaje din *Orlando Furioso*, poemul eroicomic al lui Ludovico Ariosto (1474—1533).

Între timp, în ochii fără viață, de albinos, amestecată adînc și demult cu pofta sa, mai cu seamă trupească, de-a o avea, strălucea dorința ranchiunoasă de-a o umili pe fata îndărătnică și disprețuitoare.

Alpi se distra de unul singur, fabricînd în închipuire splendida pereche de coarne potrivită pentru capul acela caraghios, pe care răsăreau smocuri de păr cîlțos, des și încîlcit, ici și colo cu pete ca de chelbe.

Înainte de a pricepe despre ce era vorba, Iepurele Vîrcolac spuse, prefăcut :

— Totuși, domnule conte, cum se poate face ceea ce spune domnia-voastră, fără a-i căşuna vreun rău lui taică-meu, care, înțelegeți dumneavoastră, e taică-meu.

— Face, fără îndoială, grăi inspectorul vămilor, pe contrabandistul.

— Puțin sau de loc, răspunse celălalt ; iar Alpi era prea deprins cu minciuna, ca să nu recunoască tonul sincer. Și pe urmă asta e o învinuire care nu sperie pe nimeni, dacă vrem să spunem adevărul.

Observația era reală, dar părea ciudată, din pricina celui căruia îi era adresată, a inspectorului vămilor, care se mulțumi să rîdă cu hohote, spunînd :

— Aha, nu sperie pe nimeni ? Și mi-o spui tocmai mie ? Inspectorul vămilor ? Ajunge, adăugă el, terminînd cu rîsul, să zicem că așa stau lucrurile. Dar tatăl ăsta al dumitale, podoaba asta, dacă nu e liberal, dacă nu face pe contrabandistul, n-o fi nici măcar tăinuitor de tîlhari ?

Pusese problema aceasta mai mult pentru a-l intimida, dar răspunsul se dovedi plin de demnitate :

— Poate să răspundă întregul sat, începînd cu mine, că Lazzaro Scacerni e om cumsecade.

Simți cumva o aluzie în vorbele astea ? Îi străfulgeră prin minte amintirea chitanței false și a falsei înregistrări, cînd îi plătise lui Peppino Scacerni căratul grînelor de la Bologna și cînd, în sfîrșit, acesta îl prinsese furînd ? Desigur, însă, că nu fu vorba nici de rușine și nici de teamă, ci de-o învinețire subită și precisă cu ajutorul căreia sufletul lui Alpi răspunse supărat cînd i se vorbi de onestitatea aproapelui, ca și cum s-ar fi simțit provocat și jignit. Și nu fiindcă onestitatea l-ar fi umilit, căci o disprețuia prea adînc, iar de supărat nu-l supăra mai mult decît o lăudăroșenie plicti-

sitoare, dar îl ațîța, așa precum, în spadasinul agresiv și viteaz, lovitura stîrnește răspunsul. Omul se născuse șantajist, întocmai cum altul se naște spadasin, ori judecător, ori poet, ori chiar romancier. Faptul că Iepurele Vîrcolac își dădea ifose de om cinstit, îl făcu să se gîndească: „Aha, mă înfrunți, așadar? Vrei să te înspăimînt și pe tine!" Și iată, imediat, răspunsul:

— Ah, ah, *Mastro signor* Peppino, dar cine nu cunoaște cinstea nepătată, onorabilitatea desăvîrșită, sentimentele înalte ale vestitei familii Scacerni? Se va putea spune, cel mult, că în neamul ăsta, dumneata îmi miroși a lăudăros și-a fanfaron, la fel ca barba aia ca a regelui Carol cel Mare a tatălui dumitale: se vede bine că sîngele apă nu se face! Iar dac-ar merita osteneala, s-ar putea adăuga pe latinește că *excusatio non petita accusatio manifesta* [1]; în italiană, că adevăratul om cumsecade nu strigă asta pe acoperișuri; *vulgo* [2]: găina care cîntă este aceea care-a ouat.

Ar fi ajuns mult mai puțin pentru a-l pune-n încurcătură și a-l umili pe Iepurele Vîrcolac, care rămăsese descumpănit, fără apărare, cu spatele la perete; iată însă și lovitura finală:

—Dacă ieșind de aici, dumneata ai fi pus frumușel la popreală, cu toată considerația cuvenită unui asemenea om cumsecade, în așa fel încît domnii din comisia militară (de aici pînă la Fortăreață e numai o aruncătură de băț, iar nemții sînt deprinși să facă lucrurile la repezeală) să trimită chiar în noaptea asta să se facă o percheziție în casa și la vadul unui oarecare morar pe care îl cunoaștem; și dacă s-ar face așa ceva, n-ar fi date oare la iveală niște arme ascunse, ori zidite, ori îngropate? Și parcă nu știi foarte bine ce sfîrșit le rezervă ei celor care le dețin? Toată lumea are arme ascunse, trebuie deci să aibă și vestiții Scacerni. Știi însă și cum glumesc în legătură cu ele domnii din comisia germană, cînd le descoperă? Vai, vai, ia te uită că ne-ngălbenim la față și tremurăm: nu astfel procedează cei cu cugetele liniștite. Ne-ar fi dat oare ca în următoarele douăzeci și patru de ore — așa stabilește decretul — să vedem un tată și un fiu,

[1] Dezvinovățirea dă pe față o mare vinovăție (lat.).
[2] Popular (lat.).

oameni mai mult decît cinstiţi, ducîndu-se să-şi facă plimbarea pe esplanada Fortăreţei ?

— Eu nu ştiu... bolborosi, cuprins de groază, Iepurele Vîrcolac, eu n-am arme, din cele de care vorbeşte excelenţa-voastră, eu...

— Asta ai spune-o cel mult în faţa comisiei militare, şi-ar trebui să vedem dacă ţi-ar da crezare. Sînt ei nemţi, dar înţeleg foarte bine italieneşte, şi chiar ferrareza şi orice altă limbă ce se vorbeşte în Guarda.

Iepurele Vîrcolac era dărîmat. Vedea armele ascunse în pivniţa din Ponticin della Pioppa, ca şi pe cele îngropate în bătătură : se vedea pe esplanada Fortăreţei ; iar ochiul străpungător al lui Alpi, de care nu izbutea să şi-i desprindă pe ai săi, nu-i lăsa timp să se gîndească la o apărare, fie chiar mincinoasă. Şi mai avea cunoştinţă şi de răzbunări şi şantaje, cărora le dăduse imbold decretul de interzicere a armelor ; cunoştea pilde îngrozitoare ; vedea aevea arme, şi spînzurători, şi ghilotine.

Cînd îl văzu într-o astfel de stare, celălalt, alternînd caldul cu recele, începu să rîdă, îl bătu drăgăstos pe umăr şi, fiindcă el se ghemuia ca unul care stă fără apărare sub un baston ridicat, rîse încă o dată :

— Am trecut printr-o spaimă de toată frumuseţea, nu-i aşa, neînduratorul meu domn ? Eşti verde. Îmi pare rău că n-am nici un întăritor, căci ţi-ar face bine. Dar haidem, linişteşte-te, căci o asemenea spaimă nu-i vrednică de unul ca dumneata. Oh, năduşim, ne trec fiori reci ? Dar ce mă privesc pe mine armele ascunse în casa voastră ?

— Pe dumneavoastră, bolborosi celălalt, ştergîndu-şi cu mîna năduşeala aceea neplăcută de pe frunte, pe dumneavoastră nu, ştiu bine.

— Lasă-le deci în pace, acolo unde sînt ; şi învaţă, mai degrabă, să ai încredere în mine, care te iubesc fără să ştiu nici măcar eu pentru ce, şi să nu-mi mai faci pe grozavul, căci e un nărav pe care nu pot să-l sufăr.

Mirarea se adăuga peste spaimă, zăpăcindu-l cu totul. Celălalt continuă, liniştit şi amabil :

— Eşti tulburat şi de-aia n-ai priceput încă pînă acum, fiindcă o brumă de minte nu-ţi lipseşte.

— Ce să fi priceput, excelenţă ?

— Că eu, distrîndu-mă pe seama dumitale, ți-am sugerat mijlocul — e nevoie de-atîtea lămuriri ? — de-a o face pe iubita dumitale să-ți spună da. Cum ai spus că se numește ?

—Cecilia Rei.

— Foarte bine : dumneata faci în așa fel ca fata să vină într-un loc de unde să nu-l poată înștiința din vreme pe *padron* Lazzaro ; fii atent la ce-ți spun ; iar acolo îi aduci la cunoștință...

— Unde s-o chem să vină ?

—Unde-o să crezi de cuviință, nepriceputule ! Fie chiar și-n casa mătușii dumitale.

— Nu s-a dezlipit niciodată de fluviu.

— Un motiv în plus ca să-i dai prilejul să vadă cum arată un oraș : o să se distreze. Iar aici, îi spui : „Ori consimți să te măriți cu mine, ori *padron* Lazzaro va primi acasă vizita nemților, care vor scoate armele din ascunzătoare și-l vor împușca ; nici o vorbă mai mult, căci mi se pare c-ajunge, dacă ține într-adevăr atît de mult la tatăl dumitale.

—Dar dacă se încăpățînează să spună tot nu, domnule conte ?

—O să te consolezi, fiindc-o să însemne chiar că-i faci cu adevărat scîrbă.

— Vreau să spun : n-o să-l împuște, într-adevăr ?

— Dar cine are habar de ce-am vorbit noi, afară de dumneata și de mine ?

Iepurele-Vîrcolac stătea nehotărît :

— Și asta, excelență, trebuie să i-o spun chiar eu Ceciliei ?

— Hei, flăcăule, rînji Alpi, mereu același, ceea ce era un merit pe care trebuie să i-l recunoaștem, n-ai cumva pretenția să-ți fac și pe codoșul ?

Răvășit de dorințe și de neliniște, Iepurele Vîrcolac se duse la han să ia ceva în gură și să doarmă. Nu era chiar atît de ticălos încît să nu se îngrijoreze de primejdia la care planul lui Alpi și existența acelor arme interzise prin lege îl puteau expune pe taică-său ; era însă destul de ipocrit încît să-și spună în gînd că el însuși îl sfătuise să le predea și că taică-său, în primul rînd, se expusese la primejdia aceasta, precum și că, la vîrsta sa, omul acela prea cutezător ar fi putut să capete și puțină prudență ! Încheie, prin urmare : „La urma urmelor, cine m-a adus în această ispită ? Însuși taică-meu ! Și, de altfel, nici n-am spus-o eu : a

ghicit-o diavolul ăla de Alpi; şi, pe urmă, o ştie toată lumea, şi toată lumea are arme ! Şi-apoi, dacă vrea să-l împuşte pe taică-meu, Alpi o să-i trimită, oricum, pe nemţi să le caute, iar eu, dintr-o mustrare de cuget, o pierd şi pe Cecilia, şi nici nu-l scap pe tata. Dar ea o să vrea să priceapă ?"

Neliniştea, care nu se domolea şi nu-l lăsa să doarmă, se isca din pricina Ceciliei — mîndră, îndrăzneaţă, dispreţuitoare — pe care-o dorea cu atîta înflăcărare şi care-l privea cu scîrbă. Dar, după ce s-ar fi lăsat şantajată, după ce-ar fi cedat şi s-ar fi supus, ce fel de nevastă ar fi devenit ea şi în cîte chipuri n-ar fi fost în stare să se răzbune pe el ? Tremura la gîndul acesta şi la acela de-a o înfrunta ; tremura, în pat, de spaimă amestecată cu dorinţă nestăpînită, atît de agitat încît regreta angajamentul pe care şi-l luase, dar în acelaşi timp de-abia aştepta ceasul în care să-l aducă la îndeplinire, spaima făcîndu-ne întotdeauna să grăbim primejdia. În cele din urmă, adormi.

Somnul rezolvă de multe ori greutăţile şi le face să pară mai uşoare cînd te trezeşti ; nu rareori însă ceea ce părea rezolvat, se dovedeşte a fi mult mai greu decît ţi se păruse înainte de-a adormi. Iepurele Vîrcolac dormise prea puţin pentru ca somnul să-i dea vreun sfat, iar trezirea fu atît de chinuitoare încît îl făcu să sară din pat înainte chiar ca deprinderile lui matinale să-l fi împins s-o facă, ba chiar mai înainte de-a se fi scurs numărul de ore stabilite şi plătite hangiului. Zgîrcenia lui îl făcuse să descopere hanul acela numit „La Desaga Largă", cu birt şi cu grajd, unde paturile se închiriau cu ceasul ; şi nu încape îndoială că n-a existat niciodată un nume de han mai ironic decît acela.

Dar cîte amintiri, şi de cîte feluri, nu-i rezerva lui oraşul, acum, în faptul zilei, cînd clopotele mănăstirilor, mai matinale, se trezeau la viaţă, în aerul rece şi senin (octombrie continua să fie foarte frumos) ; cîte amintiri nu-l legau de oraşul acesta în care, pe străzile pavate cu bolovani de rîu, începeau să hurducăie şinele de la roţile căruţelor ţărăneşti, încărcate cu fructe, cu zarzavaturi şi cu păsări ! Nu lipseau nici măcar curcanii, ca să-i aducă aminte de aceia pe care negustorii, smulgîndu-le penele din coadă, îi stîrneau să facă „piu-piu", ca să-i jignească pe ostaşii austrieci, pe vremea entuziasmului pentru Pius al IX-lea, şi care fuseseră motivul iniţial al demonstraţiei din pricina căreia trebuise să fugă din Ferrara.

„Le pot mulţumi însă curcanilor !“ îşi zicea el, în sinea sa, ca pentru a ocoli cu rîsul, deşi amar, atîtea şi atîtea gînduri la capătul cărora, o dată cu ivirea zorilor, în loc să se liniştească, se înăsprea, mai supărător şi mai îngrijorător ca oricare altul, cel în legătură cu soarta banilor rămaşi pe mîna mătuşii. Şi gîndul acesta era atît de copleşitor încît, deocamdată, izbutea să i-o scoată din minte chiar pe Cecilia. Dar parcă nu-i vedea şi-acuma pe austriecii şi pe croaţii din Fortăreaţă, de la spitalul „Mucenicelor“ sau din cazărmile San Domenico şi San Benedetto, porniţi cu cărucioarele să cumpere alimente şi urmaţi de escorte înarmate, întocmai ca pe vremuri ? Cîtă strîngere de inimă, cît dor după frumoasele cîştiguri duse pe apa sîmbetei, pentru fostul furnizor ! Totul părea neschimbat !

Se scursese însă într-adevăr atîta vreme ? Da, din păcate, şi i-o aminteau paguba pe care o suferise şi grija de ceea ce-avea să afle în curînd, întrebînd-o pe mătuşă. Picioarele îl duceau către piaţa de zarzavaturi, unde oameni cunoscuţi, negustori şi samsari, îl recunoscură de departe, după înfăţişarea lui care nu putea fi confundată. Spuneau veseli :

— Ia te uită pe cine ne e dat să revedem ! Apare iarăşi Iepurele Vîrcolac. Îl aduce înapoi anul ăsta prost. Dracul n-a avut nevoie de el.

Îi făcură totuşi o primire prietenoasă, în care găsi o mîngîiere neaşteptată, împărţind şi primind puternice şi cordiale strîngeri de mînă şi spunînd de-o sută de ori, tot mai zgîndărit în vanitatea sa :

—M-am liniştit : văd că numele meu n-a murit cu totul pe piaţa din Ferrara ; văd că nu m-aţi uitat.

— Dar cine poate să-l uite pe-un potlogar ca dumneata ? îi spuneau ei, arătîndu-se bucuroşi.

—Nu ştiam că am atîţia prieteni şi mă bucur din suflet.

Se strîngeau atîţia în jurul lui, încît părea aproape o demonstraţie, o reparaţie pentru vremea cînd fusese înjurat, fluierat, înşfăcat de ceafă şi luat pe sus în batjocură de către poporul răzvrătit.

Îndată ce zări doi sau trei colegi, misiţi de grîne, îi întrebă, dîndu-şi aere :

— Şi cum vă împăcaţi cu preţurile pieţei ? Noi, ăştia de la ţară, nu ne-am putea plînge, dacă oamenii ar avea ceva mai mulţi bani şi-ar fi mai puţin zgîrciţi.

— Nu v-am spus, exclamară veseli cîţiva dintre ceilalţi, că îl aduce înapoi foametea ?

Motivul acesta îi plăcu mai puţin, dar numeroşi fură cei care începură să strige :

—Să trăieşti ! Să trăieşti, Iepure Vîrcolac, să trăieşti ! Ne pare bine, ne pare bine !

Faţă de asemenea ovaţii ale pieţei, care-l recunoştea cu atîta dragoste drept unul de-al ei, simţi că-i vine inima la loc ; şi-n timp ce ceilalţi se împrăştiau la treburile lor, trecu din tarabă în tarabă şi de la un grup la altul, ţeapăn, contrabalansînd greutatea dosului cu pîntecele exagerat, echilibrînd butoiaşul trupului caraghios pe picioruşele strîmbe, cu o îngîmfare de nobil trîndav, cu nişte aere de căpitan reîntors la trupele sale, pe care le găseşte şi mai devotate ; sau, pentru a fi cît mai aproape de adevăr, aidoma unui mare om de bursă, după ce-a fost declarat în stare de faliment, în ziua în care-şi face din nou apariţia şi îşi dă seama că-şi va reface şi creditul, şi averea. Nu vom avea noi meritul de-a fi descoperit un adevăr atît de limpede cum este acela că totul depinde de proporţii şi că Piaţa de Zarzavaturi sau strada numită Volto del Cavallo din Ferrara erau pentru Peppino Scacerni, nici mai mult, nici mai puţin, decît City, pentru Nathan Rotschild, sau decît Wall Street pentru un Pierpont Morgan.

Şi astfel, vesela lui plimbare îl duse în cele din urmă în faţa odăiţei din coasta Domului, sub porticul căruia i se spunea pe vremuri galeria evreilor, ori a telalilor. Odăiţa era acum zidită, dar se arătă mirat, întrebînd ce sfîrşit avusese bătrîna vrăjitoare care, pe vremuri, se închisese acolo să facă pe cămătara.

I se răspunse că nenorocita fusese găsită, într-o bună dimineaţă, neînsufleţită pe împuţita ei saltea de paie, îndesată, cum s-a descoperit atunci, cu bonuri de-ale republicii. Momită de schimbul favorabil, bătrîna făcuse speculă, schimbînd aurul şi argintul, bătut în monezi, cu hîrtia aceea datorită căreia trăsese nădejde să ajungă putred de bogată.

— Şi pe urmă ? întrebă Iepurele Vîrcolac cu o strîngere de inimă, care era poate o presimţire, dar pe care el voi s-o creadă înduioşare.

— Pe urmă, nu ştiţi ? Bonurile republicii, lansate în februarie '49, pierdeau, în martie, doisprezece la sută, la

schimb ; şi tocmai atunci o împinse lăcomia pe bătrînă să cumpere o grămadă. Bonurile scădeau însă, scădeau într-una ; iar ea, cuprinsă de spaimă, ţintui pe oblonul vizuinii ei, ca pentru-un descîntec, ca pe-o icoană (eretica !) decretul republicii, care stabilea o pierdere de numai trei la sută ; lumea se oprea în loc să-l citească, pentru a-i rîde-n faţă. În aprilie, bonurile pierdeau între douăzeci şi douăzeci şi doi la sută ; şi măcar de s-ar fi oprit aici !

— Au scăzut încă şi mai mult ?

— Au scăzut ? Nu le-a mai primit nimeni : era, băgaţi de seamă, ca şi cum ai fi avut buzunarele pline cu petece de hîrtie.

— Vai, biata bătrînă !

— Cîtă milă ! Dar banii, cum îi agonisise ? Nu era drept să-i piardă ?

— E totuşi o durere năprasnică, spuse Iepurele Vîrcolac.

— Nu ştiţi ce se întîmplă cu lucrurile de furat ?

— Ştiu, dar pe de altă parte, sîntem oameni tocmai fiindcă avem o inimă.

— După atîtea pierderi şi nenorociri pe care le-au îndurat oamenii cumsecade, ia te uită pentru cine te-apuci dumneata să suferi ! Sigur c-a fost o durere, de vreme ce-a izbutit s-o ucidă pe aia, care se îngrăşa şi trăia din nenorocirile aproapelui.

— A murit de durere ?

— Aţi spus-o singur.

— Urît sfîrşit. Iar bonurile ?

— Guvernul papii a fixat o pierdere de treizeci şi cinci la sută la schimbarea lor în monetă metalică : a făcut-o de milă şi pentru a veni în ajutorul atîtor nenorociţi, care n-aveau buzunarele pline cu aşa ceva.

Iepurele Vîrcolac se uită la interlocutorul său cu ditamai ochii rotunzi. În mare, povestea cu bonurile se aflase şi prin părţile Guardei, dar fără să stîrnească mai mult decît o oarecare curiozitate căci, la ţară, republica de-abia izbutise să acopere stemele pontificale cu stema sa, pe firmele prăvăliilor în care se vindeau mărfuri de monopol ; iar cu cele două cuvinte, pe care el le punea alături : „Lege“ şi „Forţă“, dăduse prilej să se spună : dacă forţa înseamnă lege, e vorba de un lucru tot atît de vechi pe cît ar fi de nou ca, de data aceasta, legea să reprezinte forţa. Văzute de aproape, faptele lasă însă

cu totul altă impresie decît zvonurile ; iar cifrele în legătură cu dezastrul acela monetar și gîndul că niște bani, indiferent ai cărui guvern, ar fi putut trece prin asemenea vicisitudini și și-ar fi putut schimba valoarea în halul acela, chiar în buzunarul oamenilor, îl îngrozeau și-l scîrbeau pe Iepurele Vîrcolac care întrebă :

— Și-acum, ca să spun și cu ceva, la cît au ajuns bonurile alea ?

—De ce, ai ? Arăți palid și tulburat ; nu cumva oi fi avînd și dumneata ?

— Doamne ferește ! exclamă Peppino, făcîndu-și semnul crucii.

— Ar fi o adevărată nenorocire, dragul meu, dac-ai avea așa ceva, fiindcă guvernul a încetat să le mai schimbe ; iar cine-ar mai avea încă, ar putea să-și aprindă pipa cu ele, căci numai de asta sînt bune bonurile astea.

Iepurele Vîrcolac își țugui buzele într-o parte : la atîta se mărgini tot rîsul lui, la auzul hazliului joc de cuvinte[1]. Spuse mai departe :

— Ideea unei lovituri de soiul ăsta îți face rău numai cînd te gîndești la ea.

— Hei, dragul meu, s-au petrecut lucruri încă și mai rele !

— Nu cred ! răspunse Peppino Scacerni.

— Au fost oameni care și-au pierdut viața.

— Mai bine viața decît gologanii ! spuse Iepurele Vîrcolac, cu o asemenea hotărîre fanatică și neînduplecată, încît îi făcu pe toți să rîdă și să exclame :

— E tot el, e tot Iepurele Vîrcolac de altă dată !

Încetînd însă veselia aceea, unul care-și dădea aere,îl întrebă, cu oarecare compătimire în glas :

— Știi că Ferrara a fost bombardată ? Mult mai important decît schimbarea bonurilor !

— Am auzit și eu cîte ceva în privința asta, răspunse el.

— Cum anume s-au petrecut lucrurile — spuse informatorul acela, despotic de felul său și avînd aerul de-a nu fi dispus să îngăduie altcuiva să le povestească, de parc-ar fi avut

[1] Cuvîntul *buoni* poate să fie tradus și prin *buni*, *bune*, și prin *bonuri*. De aici, posibilitatea jocului de cuvințe la care se face aluzie.

un drept de exclusivitate — pot să-ți spun eu. Vino încoace cu mine.

Spunînd asta, îl prinse de-un braț pe Iepurele Vîrcolac, căruia prea puțin îi păsa de bombardarea Ferrarei, și îl tîrî în fața Domnului, îndărătnic și supărat.

— Vezi chipurile alea ? și-i arăta faimoasele figuri ale Judecății de Apoi, de pe fațadă.

— Cum de nu ? Mă credeți cumva orb ?

— Vezi gura aia ? stărui celălalt, făcîndu-se că n-a priceput : Aia de colo, care pare un balaur ?

— E-adevărat c-o bag întîia oară de seamă, spuse Iepurele Vîrcolac, deosebind-o în învălmășeala figurilor.

— Dă-i voie atunci să te învețe unuia care știe ceva mai mult decît dumneata ; de altfel, nici nu mă mir : ești țăran și, prin urmare, neștiutor, și, deci, îngîmfat.

— Fiți îngăduitor dumneavoastră, ca orășan.

— Nu e nimic : îți voi povesti totuși cum s-au petrecut lucrurile, căci trebuie să știi că bombardarea orașului nostru a țîșnit din gura aceasta.

— Adevărat ? Dar ce mă interesează pe mine ?

— Să intrăm aici, în cîrciumioara asta, să ne înviorăm cu un păhăruț de amestecată ; după asta, o să-ți povestesc.

— Sînteți foarte cumsecade.

— N-am pretenția spuse celălalt, după ce goli păhărutul — să plătesc eu : nu vreau să-ți răpesc plăcerea.

Blestemînd în sinea lui prea marea gentilețe a orășanului, Iepurele Vîrcolac păli. Celălalt îl tîrî din nou în fața Domului

— Să facem un pas înapoi, ba chiar doi : pot să-ți povestesc întîmplările din Ferrara mai bine decît dac-ai citi istoria. Trebuie să știi deci că, începînd din august '48, lucrurile păreau să se fi liniștit, datorită „convenției de la Rovigo" — așa se cheamă — dintre cardinalul Masini și locotenent mareșalul Welden. Nemții se angajau să elibereze teritoriul pontifical, excepție făcînd numai Fortăreața. Dar aici, în Ferrara, descreierații, oamenii cutezători — de care n-am dus niciodată lipsă — au atacat și au jefuit, în ziua de 3 noiembrie, locuința consulului Austriei, arzîndu-i stema și lucrurile din casă. Ultimii voluntari străini, cei din batalionul Mellara, care nu erau ușă de biserică și își făcuseră de cap prin oraș cu tot felul de încăierări și de nerușinări, ultimii voluntari, deci, ieșeau în ziua de 15 decembrie, urmăriți pentru a fi uciși

ca nişte cîini turbaţi, de către măcelarii din Ferrara, oameni cu care nu e de glumit, de către garda civică şi de către ostaşii papii. A fost o zi, ştiu eu ce spun, de groază, toată lumea din oraş fiind strînsă în case, ca să pîndească din dosul şipcilor obloanelor, cum erau urmăriţi pe străzi nenorociţii ăia ; cu toate că şi-o căutaseră cu luminarea, trebuie să le spunem astfel, dintr-o îndatorire de omenie creştinească. Au urmat apoi fuga Sanctităţii-sale la Gaeta şi Constituanta, care ştii foarte bine ce-a fost.

— Nu, habar nu am.

— Nu ? Era o adunare aleasă de popor, pentru a stabili forma de guvernămînt.

— Nu era mai simplu ca forma aceasta să fie înfăptuită imediat ?

— Iată că vrei să ştii mai multe decît înşişi profesorii de la Universitate, care s-au dus, chiar în zilele acelea, să îl întrebe pe arhiepiscop, cardinalul Cadolini, dacă puteau să voteze cu cugetul liniştit, dată fiind excomunicarea ; şi ştii ce le-a răspuns eminenţa-sa : „Vă mărturisesc cu mîna pe inimă că sînt eu însumi pus în încurcătură, dar, oricum ar fi, alegeţi oameni de ispravă". Învaţă-te deci şi dumneata să fii modest, mai ales cînd eşti un ignorant. Cu toate astea, pot să-ţi spun că pînă la urmă alegerile pentru Constituantă au însemnat o adevărată sărbătoare ; şi se-auzeau cum sunau clopotele perechi, cum explodau în salve pocnitori şi se vedeau fluturînd în vînt steaguri în trei culori ; ştii bine, alb, roşu şi verde, adăugă el, coborînd cu prudenţă şi pe neaşteptate glasul şi privind împrejur ; apoi, cuprins din nou de pornirea afectată spre povestire şi de înfumurarea orăşenească : şi plimbări şi demonstraţii, şi agitaţie ; iar seara, focuri bengale ! Serbări uriaşe au avut loc şi cînd a fost proclamată republica, la 11 februarie '49, cu preşedintele Carlo Mayr. Lucrurile s-au tulburat însă imediat, fiindcă austriecii rămîneau în Fortăreaţă, dîndu-şi seama că Ferrara e cheia provinciilor papale. Cum însă era de aşteptat, de pe o zi pe alta, ca ei să-şi aducă întăriri, iată ce-i trecu prin minte guvernului din Bologna : după toate îmbrăţişările din '48 şi fraternizările republicane, trimise trupelor rămase aici ordin să se retragă şi să apere Bologna, părăsindu-ne pe noi de azi pe mîine, ceea ce-a însemnat o laşitate fără seamăn, întocmai după calapodul bolognezilor ! La ce vrei însă să te aştepţi din partea

unora care i-au privit întotdeauna cu ciudă şi cu pizmă pe cei de dincolo de Reno? Oameni prefăcuţi şi răi, ca şi rîul ăla al lor, numai bolovani şi fără pic de apă, cînd n-aduce atît de multă încît să pricinuiască numai nenorociri! Ce să mai vorbim, însă! Trebuie spus că s-au văzut şi aici, pe vremea republicii, murdării fără seamăn: insulte la adresa Sanctităţii-sale, caricaturi scelerate, încăierări, josnicii; şi pe urmă bonurile alea de care ai auzit cît valorează; şi rechiziţii, şi un îndemn, venit de la Roma, care, dacă nu te-ar fi făcut să plîngi, ţi-ar fi dat ghes să rîzi şi care spunea să se alcătuiască bande de insurgenţi în grupuri de cîte zece inşi, pentru a-l hărţui pe vrăjmaş. Se vede bine că cei din Roma nu cunoşteau nici măcar din vedere trupele Maiestăţii-sale imperiale şi regale! Nici pomeneală de hărţuit! Ca muştele pe lîngă un bou. Să lăsăm însă şi asta şi să revenim la gura aia de pe faţada Domului nostru. Într-o dimineaţă, exact în ziua de 6 februarie, un grup de ofiţeri croaţi iese din Fortăreaţă ca să se plimbe şi o apucă pe uliţa hanului „La Trei Coroane": cu ditamai ţigara în gură, zvîrlind fumul în ochi oamenilor de treabă, dupăind cu tocurile, tîrîndu-şi săbiile, uitîndu-se la lume cu o căutătură jignitoare. Sînt de acord că ieşiseră să ia puţin aer şi să viziteze Domul nostru, care e o operă vestită şi dincolo, şi dincoace de munţi; în orice caz însă garnizoana Maiestăţii-sale îşi luase obligaţia să se abţină de la orice provocare împotriva supuşilor Sanctităţii-sale. Ofiţerii aceia stăteau deci şi priveau chipurile de pe faţadă, ca dumneata şi cu mine acum (îi vedeam din colţul de colo, de lîngă Arhiepiscopie), cînd ce-i dă prin minte unui meşteşugar de-aici din Ferrara, unde oamenii au fost întotdeauna năbădăioşi, sau măcar ciudaţi? Se apropie deci de ofiţeri, îi salută şi spune cu glas tare: „Vedeţi, domnilor, gura aia? E gura iadului; iar sufletul ăla, jumătate înlăuntru şi jumătate afară, ăla e *Radeschi*". Întocmai aşa! Stătuseră să-l asculte, înşelaţi de salutul său şi convinşi că voia să le slujească drept ghid. Se văzu însă că înţelegeau destul de bine italiană, măcar ca să priceapă că nu era vorba de un compliment. Şi numai ce pun mîna pe săbii şi fac gestul de a le scoate din teacă. Pot spune că nimeni nu a văzut scena mai bine ca mine. Oameni care aleargă într-acolo, oameni care o iau la goană de-acolo, oameni despre care nu ştii dacă se-ndreaptă într-acolo sau fug de-acolo; urlete, îmbrînceli, blesteme, în-

jurături, curată învălmăşeală ! Croaţii, hotărîţi, ţin mulţimea la respect, cu ochii la garda săbiilor. Sosiră astfel în Fortăreaţă, cu un acompaniament de fluierături. Se înţelese imediat că lucrurile nu vor rămîne fără urmări ; şi chiar a doua zi, alţi ofiţeri, sau poate chiar aceiaşi, cu o patrulă de ostaşi, ieşiră din Fortăreaţă, ducîndu-se să schimbe gărzile, la spitalul Mucenicelor. Erau înarmaţi şi înşiruiţi ca şi cum ar fi fost gata de luptă. Şi ţine seama că o înţelegere expresă obliga trupele s-apuce pe drumul cel mai scurt, cînd aveau nevoie să meargă, în interes de servici, de la Fortăreaţă la cazărmi, ori la spital. Da, chiar că pe drumul cel mai scurt ! Veniră prin Piaţă, cotiră pe lîngă Castel, o luară pe strada del Gesù : pare-ar fi vrut să spună : „Vă arătăm noi vouă !" Numai că ferrarezii noştri se cam aşteptau la una ca asta. Şi dă-i cu fluierături, cu urlete, cu ameninţări, mai dihai ca în ajun, pînă în faţa uşii spitalului. Aici, nici una, nici două, iată că iese garda, ostaşii pun armele la ochi, trag, şi un tînăr de familie bună, Giacomino Sani, cade mort. Poporul se năpusteşte asupra nemţilor şi omoară trei dintre ei. Atunci, din povîrnişurile Fortăreţei începu focul pieselor de artilerie. O lovitură nimeri clopotniţa de la San Domenico, fără să producă stricăciuni ; o alta, birtul „La Racul", dar nu ucise pe nimeni ; iar o bombă căzu în ghetou fără ca măcar să explodeze.

— Norocoşi totdeauna evreii ăştia, comentă unul din micul grup de prieteni fără treabă, ce se strînsese în jurul celor doi.

Ca să lămurim ieşirea aceasta, se cuvine să spunem că evreii căpătaseră din partea republicii totalitatea drepturilor civile, proclamate în Ferrara la 22 august 1848. Cîţiva dintre ei îşi cumpăraseră case şi se stabiliseră în afara ghetoului. Fuseseră primiţi pînă şi la Clubul Nobililor, care, deşi nu era o instituţie cu adevărat politică, avea totuşi o mare importanţă în viaţa oraşului, astfel că Folicaldi, urmărindu-şi intenţia sa de a restaura, *ab imis fundamentis* [1], regimul teocratic, obţinuse, în '51, ca ei să fie excluşi din nou. Apariţia aceea opulentă în afara ghetoului şi în Clubul Nobililor întărîtase din nou străvechea antipatie împotriva poporului risipit şi nesuferit. Dar cel care întrerupse discuţia, continuă :

— Pentru mine, toţi oamenii sînt egali, dar pretenţia aceea a evreilor de-a pătrunde în Clubul Nobililor, n-o pot admite.

[1] Din temelii (lat.).

— Hei, hei, se repezi celălalt, istoricul, adevărată gazetă vie, supărat de întrerupere, şi nu erai dumneata (se poate vorbi, ca între oameni de treabă) care-l făceai pe iacobinul, da, dumneata, pe vremea republicii ? Nu vedeai roşu-n faţa ochilor ?

— Şi ce-i cu asta ?

— Înseamnă că voiai să tai capul nobililor ; ce-ţi pasă deci de Club ?

— Nu zic nu, răspunse celălalt grăbit, cu o evidentă dorinţă de a-şi lua tălpăşiţa, dar avînd în vedere că nu i s-a tăiat nimănui capul, trebuie să-şi vadă fiecare de treaba lui. Măcar, adăugă el îndepărtîndu-se, pînă li se va tăia limba palavragiilor obraznici.

Iepurele Vîrcolac ceru atunci veşti despre fiii lui Ezechiele Annobon şi află că erau tot bancheri, bogaţi şi întreprinzători, şi că erau şi ei unii dintre cei îndepărtaţi din Club. De asta nu-i păsa lui de loc ; se bucura, în schimb, la gîndul că-şi va relua cu ei vechile legături de afaceri, şi că erau bogaţi şi preţuiţi pe piaţă.

— În cele din urmă, încheie informatorul său, republica s-a dus pe copcă, iar acum trăim liniştiţi, deşi e totul scump pînă şi sarea, şi nu se găseşte nimic, nici chiar pîine. Cu vorbele acestea se amestecară din nou printre cei de pe Listone, iar cei care le auziră alcătuiră de îndată un adevărat cor ; că într-adevăr bîlciurile şi pieţele lîncezeau, că lîncezea comerţul, că lipseau mărfurile ori lipseau banii, sau că lipseau şi mărfurile şi banii.

— Iar la ţară, întrebau unii, cum merg bîlciurile şi pieţele, la voi, la ţară ?

— Ca la oraş, răspunse, fără multe vorbe, Iepurele Vîrcolac ; nici mai bine, nici mai rău.

Şi deşi o auzeau repetîndu-se, şi o repetau ei înşişi cine ştie de cîte ori în fiecare zi, clătinară din cap, ca şi cînd auzeau pentru întîia dată că mizeria era generală, în întreaga provincie. Iar povestitorul, ori cronicarul de mai înainte, întrebă :

— Bîlciul de la Înălţare, bîlciul nostru cel mare din Ferrara, ţi-aduci aminte, Iepure Vîrcolac, ce frumos era pe vremuri ?

— Mi-aduc aminte, desigur.

— Orchestrele şi fanfarele, bubuiturile pocniturilor, vizita cardinalului legat, cu atîta fast, şi însoţit de toate autorităţile ; ce petrecere sărbătorească ! Şi-apoi şirurile de prăvălii care ocupau toată piaţa, cît e de lungă ; şi ce bogăţii, cîte rarităţi, ce splendori ! Veneau negustori lombarzi şi din toate părţile Italiei, şi chiar de peste munţi, din Franţa şi din nemţime ; vedeai vînzîndu-se mărfuri din jumătate de lume : mătăsuri şi trăsuri lombarde, mobile şi *bigiù-uri* [1] franţuzeşti, piane nemţeşti, argintării, cărţi minunat de frumoase, cai de călărie, şi de ham, şi perechi de cai, de-a dreptul uluitoare ! Ce bîlci, ce bîlci !

— Şi cofetăriile, întrerupse unul, care trebuia să fie tare lacom ; ce zaharicale gustoase şi ce prînzuri alcătuite din bucate gătite la Paris, la Londra, şi chiar în Rusia, şi conservate c-o artă strălucită ? Ce minunăţii !

Rîseră cu toţii, auzindu-l plesnind din limbă.

— Vorbiţi-mi, îi întări spusele un altul, care preţuia mai mult vinul, despre vinurile noastre şi despre cele străine ! Calitatea lor, varietatea lor ! Amestecîndu-le pe cele albe cu cele negre, m-am îmbătat o dată, în '45, de nu m-am trezit trei zile !

— Ultimul bîlci de Înălţare într-adevăr bogat şi frumos, interveni din nou cel care ştia totul, a fost chiar acela din '45. După asta toate au fost slabe ; iar timp de trei ani, din '48 pînă-n '50, nici n-au mai fost. Anul ăsta e-al patrulea de cînd au început iarăşi, dar lumea nu mai e aceeaşi, şi sînt bîlciuri sărace, bîlciuri care-ţi taie cheful, bîlciuri de mizerie.

Întristarea îi cuprinse din nou pe toţi.

— Să sperăm că va fi mai bine anul ăsta, în mai, spuse Iepurele Vîrcolac, căci bîlciul de Înălţare se ţinea între 20 mai şi 5 iunie.

— Să sperăm, într-adevăr, căci se şi simte nevoia !

— Şi contrabandele, spuse unul din cei de faţă, în glumă, de ce nu vorbiţi şi de cîştigurile de pe urma contrabandelor în timpul bîlciurilor ? Erau o adevărată mană cerească pentru toţi contrabandiştii de pe Pad : ce, e de glumit ?

Izbucniră în hohote de rîs, fiindu-le tuturor cunoscut cît erau de adevărate spusele aceluia care, pe deasupra, mai era

[1] Pronunţarea incorectă a cuvîntului francez : *bijoux* (giuvaeruri).

și tăinuitor de contrabandiști, și nu printre cei mai neînsemnați din oraș.

Era acum vremea să se ducă s-o găsească pe mătușa Argia, dar gîndul unei asemenea întîlniri îl dezgusta pe Iepurele Vîrcolac, turnîndu-i parcă plumb în picioare. Și fiindcă tot se afla la doi pași, împins însă în primul rînd de sila aceea, voi să treacă mai întîi pe la banca fiilor lui Annobon, care locuiau tot pe Vignatagliata, la aceeași ușă ferecată și bătută în cuie la care ciocănise, într-o noapte îndepărtată, Lazzaro Scacerni ; și-atît de joasă încît un om de statura lui trebuise să-și plece capul, ca să nu izbească pragul de sus. Feciorii făcuseră o alta, simplă și modernă. E-adevărat însă că aranjaseră și parterul bătrînei locuințe, pentru birourile modernizate ale băncii. Erau mai mulți la număr, fiii aceștia ai lui Ezechiele Annobon, dar Iepurele Vîrcolac avea legături cu unul singur dintre ei, cel mai firav și mai puțin arătos, mintea luminată și sprijinul băncii.

În timp ce Iepurele Vîrcolac, cu plumbul acela în picioare, se îndreaptă către bancă, avem timp să-i prezentăm, în cîteva cuvinte, pe fiii aceștia ai lui Ezechiele.

Ca printr-un destin, din trunchiul neamului Annobon, printre copiii numeroși și deosebiți unul de altul răsăreau, la fiecare generație, toate exemplarele fizice și morale ale rasei ebraice. Găseai blondul fin și palid, asemănător la chip cu Cristul picturilor din veacul al șaisprezecelea și următoarele, sprinten și de statură înaltă, iubitor de rafinamente, fire nestatornică și nehotărîtă. Era înclinat, tipul acesta, spre o melancolie vicioasă, ce sfîrșea în ipohondrie, nu rareori sinucigaș, rămînînd, la fiecare generație, nădejdea pierdută a familiei Annobon. Iar ceilalți frați își împărțeau această nădejde între ei, ori o dezamăgeau. Se aflau printre ei : vanitosul, ros de o ambiție mai mult sau mai puțin amăgitoare, dar întotdeauna costisitoare ; nemernicul sanguin, doborît de poftele senzuale ; sau ușuraticul, sau netrebnicul, sau incapabilul pur și simplu. Exista însă și cel mai firav, evreiașul uscat și plăpînd, negru ca un bob de piper, stîngaci, cu picioarele plate, aplecat de spate încă de tînăr, avînd întotdeauna ceva deprimat și neobosit în ochii umezi, triști și frumoși, ai străvechii vițe orientale, și-n glas, și-n atitudine. Acesta, el singur, făcea totul în administrație și înfrunta totul, indiferent dacă era vorba de cîștiguri sau de pierderi, de ghinion sau de

noroc, ţinîndu-i familiei adevărate predici, doldora de sfaturi neascultate, izvorîte din prevederea lui aspră, sau adresîndu-i mustrări mînioase, atunci cînd o năpădeau nenorocirile, fiindcă nu i se dăduse ascultare. Iar nenorocirilor tot el le găsea leac, cînd mai puteau fi lecuite, în timp ce fraţii recurgeau la ajutorul său, descurcîndu-se cu un : „Ai avut dreptate" ; după care lui îi revenea îndatorirea de a găsi bani, ajutor, posibilităţi de îndreptare, şi de a plăti, şi de-a se descurca, iar la nevoie de a-i ruga pe creditori, pe cei pretenţioşi, pe cei ce le erau vrăjmaşi, pe cei puternici, pe cei mîndri, pe cei dispreţuitori. Pentru nevoile acestea exista el, care ştia să le facă faţă : îi recunoştea această calitate întreaga familie : nu era destul atîta ? Era destul şi pentru el, care s-ar fi putut gîndi la orice afară de a nu-şi lua această sarcină, mulţumit dacă în asemenea împrejurări, bătrîna mamă, obiect al unei veneraţii şi al unui respect vrednice de legea străveche, îi spunea : „De n-ai fi tu..." şi era ca şi cum i-ar fi spus : „Eşti un adevărat Iosif pentru copiii ăştia." Căci de obicei, adică atunci cînd greutăţile atingeau punctul maxim, nici măcar mama nu se pricepea să-l laude, pe acest Iosif al familiei, altfel decît deplîngînd faptul că nu avusese el parte de frumuseţea unuia, de prestanţa şi de puterea altuia, de simţirea generoasă şi ambiţioasă, de iniţiativa, de cutezanţa şi de mintea unuia sau altuia dintre feciorii ei ; şi-n felul acesta, tot lăudîndu-l, sfîrşea prin a-l pune mai prejos de toţi ceilalţi, şi de fiecare în parte, încît, din înţelepciunea şi din virtuţile lui nu mai rămînea decît paloarea. Să muncească şi să cîştige, iată pasiunea lui ; iar dac-a lucrat şi-a trudit cum se cuvine, ar fi mulţumit chiar dacă nu s-ar alege cu nici un cîştig ; aşa spuneau toţi, în familie şi, mai mult decît toţi, se resemna s-o creadă el însuşi, încă de mic. Iar pentru o soartă aidoma cu a lui, vedea cum creşte şi cum se formează alături un altul la fel cu el, singurul, ca şi el, din seria următoare de copii, şi care se deprindea, în bancă, sub îndrumarea sa, să trateze afacerile. Iar de obicei nici nu-i era măcar copil, ci nepot, căci el, căsătorit aproape întotdeauna de părinţi şi de neamuri cu cea mai urîtă şi mai puţin bogată sau cu cea mai bolnăvicioasă verişoară din neamul atît de numeros, avea parte, mai întotdeauna, de copiii cei mai palizi şi mai

nerozi, cînd nu erau năstruşnici sau ticăloşi. Între el şi ucenic, aşadar, conştiinţa unui atare destin comun şi legătura experienţei comune nu căutau vorbele, ori le ocoleau : se exprimau, în momentele cele mai grave, numai prin anumite priviri pline de înţelegere reciprocă şi de presimţiri resemnate, abia mîngîiate de o străfulgerare ironică, fugitivă ca înseşi privirile, ruşinate parcă de-a se fi întîlnit.

Rolul acesta îi revenise lui Ezechiel Annobon, după care, dintre fiii acestuia, unui anume Samuel, iar dintre nepoţi, unuia, numit Davidino, toate trei nume menite parcă să te facă să întrezăreşti, în declinul poporului izgonit şi risipit şi în vechea îndeletnicire familială din ghetou, o strălucire palidă a acelei antice, de neuitat şi cu neputinţă de ispăşit istorii a poporului, şi a regilor, şi a profeţilor, plină de forţă altădată, datorită unui suflu uman şi divin, şi *in exitu de Aegypto*[1] şi *super flumina Babylonis*[2], şi în jurul templului distrus şi refăcut, şi în Scriptură.

IV

— Prea stimate domnule Samuel, spuse Iepurele Vîrcolac intrînd în dimineaţa aceea în bancă, iată-ne aici, încă vii, precum se vede.

— Mă bucur, răspunse domnul Samuel, recunoscîndu-l, mă bucur să te revăd, Scacerni.

— Şi eu, ce-i drept, răspunse Iepurele Vîrcolac, iar de sub politeţea interesată şi de sub respectul sincer pe care-l avea pentru evreul acela căruia îi cunoştea din experienţă priceperea în afaceri, apărea, ciudată, o notă mitocănească de aversiune dispreţuitoare, cu neputinţă de trecut cu vederea.

Şi se afla de faţă şi Davidino, care trecuse acum de treizeci de ani, dar avea să rămînă tot Davidino, pînă la moartea lui Samuele, şi care întrebă :

— Doriţi să deveniţi iarăşi clientul nostru ?

[1] In timpul fugii din Egipt (lat.).
[2] Pe rîul Babilonului (lat.).

— Am încetat vreodată să fiu clientul dumneavoastră ?

— Cum de nu ? Fondurile au fost retrase de cîtăva vreme. Ştiţi bine că fuseseră depuse pe numele Argiei Malvegoli.

— De cîtăva vreme ? întrebă Peppino, simţind un fior rece prin şira spinării şi dînd din cap, în semn că ştia pe numele cui fuseseră depuse.

— Vreţi să ştiţi data precisă a retragerii ? Vă pot servi imediat.

— Nu mă interesează data. (Se simţea istovit şi parcă scîrbit). Ce-o fi făcut cu ele mătuşă-mea, după asta ?

— Nu pe noi trebuie să ne-ntrebaţi de asta. Pe numele Argiei Malvegoli le înregistrasem, Argiei Malvegoli i le-am restituit, punctual ; ce s-a petrecut mai înainte sau mai pe urmă nu ştim şi nici nu trebuie să ştim.

— Da, dar nu erau banii ei ! Eram, ca să spunem aşa, în asociaţie.

— Aceasta nu priveşte banca, ştiţi bine.

— Ştiu, ştiu. Vorbesc numai ca să vorbesc, fiindcă prea s-au strîns multe şi mi-e greaţă. Şi să mă iertaţi, domnule Samuele, dacă am vorbit cumva prea mult.

Pornind mai departe, se gîndea :

— Şi cînd te gîndeşti că dacă nu fugeam din Ferrara, banii ăia ar fi stat atît de bine aici, în bancă la alde Annobon, mai bine ca ouăle sub cloşcă ! Şi în toţi anii ăştia, ar fi sporit, lună după lună, zi după zi ; n-ar fi trecut nici un ceas fără să îşi adauge rodul său, zi şi noapte. Ar fi fost în siguranţă, clociţi la căldură, vii ar fi fost, cu viaţă în ei, vii şi calzi ; iar eu i-am lăsat să se ducă de rîpă, să se distrugă ; i-am lăsat să fie ucişi din pricina spaimei aceleia care m-a făcut să-mi ies din minţi. Chiar eu i-am ucis, eu, eu însumi ! Afurisită fie laşitatea, afurisit să fiu eu !

Merita osteneala să-i vezi faţa, în timp ce era năpădit de închipuirile acelea, care asimilau, pătimaşe, banul aducător de roade cu ceva viu şi cald, cu puii de sub cloşcă, iar părăsirea banului îl mustra întocmai ca săvîrşirea unei crime. Şi era atît de prins de aceste închipuiri, încît trecînd pe lîngă San Guglielmo, la colţul unde ştia că fusese înjunghiat baronul Flaminio, nu îl înfioră nici măcar o amintire sau un gînd pentru sărmanul acela. Se îndrepta acum către casa mătuşii, ca atras de un magnet, ca stăpînit de diavol ; iar cînd pătrunse în liniştita stradă delle Pettegole, ce poartă astăzi

numele marelui Frescobaldi, care şi-a avut casa acolo, recunoscu şirul contraforturilor zidului vechii grădini a călugărilor şi micul dar frumosul palat al Argiei Malvegoli, şi uşiţa de intrare în magazia în care, o bucată de vreme fusese fericit şi plin de atîtea speranţe.

Văzînd toate astea, simte că-l părăsesc puterile, dar un gînd deznădăjduit îl împinge înainte: „Vreau să ştiu de ce moarte mi-e scris să mor!" Şi bate, i se deschide, urcă scările.

— Vai, cine e oare? Cine se mai aştepta să te vadă, Peppino? exclamă mătuşa, de sus. Am fost foarte îngrijorată din pricina ta, care te-ai purtat atît de urît cu mine, ca un nepot rău; şase ani fără nici o veste! Te iert însă, pentru plăcerea pe care mi-o faci acum. E-atît de mare, să ştii, atît de mare! Dar vino de mă îmbrăţişează; de ce urci atît de încet?

Erau puţine trepte, de la parter şi pînă la primul etaj, dar, de la o treaptă şi pînă la alta, nerăbdarea de a-şi afla sentinţa se preschimba în furia unei presimţiri funeste adeverite, în furia celui ce caută dreptate, răzbunare, pedeapsă. Simţea, într-adevăr, un tremur, în efuziunile rubedeniei, iar în glasul drăgăstos, nota falsă a prefăcătoriei. Pe ultima treaptă, o privi pe Argia de jos în sus: sănătoasă şi grasă, şi proaspătă, şi sclipitoare, frumuseţe potrivită, nu pentru pasiuni, ca altă dată, ci pentru a le place încă celor desfrînaţi. Peppino primi, ca pe tot atîtea jigniri, şi chipul de femeie înfloritoare şi bine hrănită, şi zîmbetul, şi gestul braţelor deschise cu o exagerare afectată, şi cordialitatea aceea familiară de codoaşă cu suflet bun; îşi retrase piciorul pe penultima treaptă şi înălţînd de jos în sus degetul arătător spre faţa mătuşii păcătoase şi elegante, bolborosi întunecat:

— Ce-ai făcut cu ei?

— Cu ce, Peppino? Cu ce anume? Ce ai? Ţi-e rău?

— Ce-ai făcut cu ei? repetă celălalt, rostind cuvintele rar şi răspicat.

— Dar despre ce vorbeşti, Peppino? Şi eu care eram atît de bucuroasă că te revăd!

— După ce te-ai dus de i-ai scos din banca fiilor lui Ezechiel Annobon, unde i-ai pus? insistă celălalt, şi mai dîrz.

— Vai, Peppino, dar afară de bani nu ai într-adevăr nimic altceva în cap? Dragostea pe care ţi-o port eu... faptul că ne revedem după atîţia ani...

Gestul hotărît al mîinii și privirea furioasă se dovediră suficiente pentru a o sili să înceteze.

Aplecîndu-se către el, spuse atunci, văitîndu-se :

— Rămăsesem singură, Peppino, și fără nici un sprijin ; m-ai părăsit și am rămas, o biată femeie cum mă găsesc, fără deprinderea afacerilor ; sărmanul baron Flaminio mi-a spus să nu las banii într-o bancă evreiască, iar eu, ce puteam face ?

— Am întrebat unde sînt. Cît despre baron, o să urmeze imediat ceva care să-l răsplătească pînă și-n iad pentru sfaturile lui !

— Vai, Peppino ! Ce grozăvie ! Respectă-i măcar pe cei morți !

— Nici pe morți, nici pe vii, strigă el, nemaifiind în stare să-și stăpînească furia. Și urmă un strigăt din adîncul rărunchilor : Unde-s banii ?

— Dar vino înăuntru, vino să iei măcar o cafea ! Cum vrei oare să te lămuresc așa, pe scări ?

— De-ajuns ! urlă celălalt, doborît de chinuri. Nu-mi trebuie cafea. Răspunde unde sînt ?

— Îi aveam aici, în siguranță, îi țineam sub ochii mei, ca să ți-i dau pe toți în ziua în care aveai să te înapoiezi ca să te îngrijești de treburile mele, de ale tale, de treburile noastre, căci știi cîtă încredere am avut întotdeauna în tine și în mintea ta. S-a schimbat guvernul, știi și tu, iar în casă au început să vină oameni necunoscuți, oameni pe care nu-i văzusem niciodată ; mi-au spus vorbe pe care nu le mai auzisem : că era republică ; mi-au spus atîtea lucruri pe care nici nu le-am priceput ; pricepeam însă foarte bine, după chipurile lor, că erau oameni în stare să-mi dea foc la casă ; mi-au spus că pentru cetățenii cei răi (acestea erau vorbele lor) urma să-nceapă curînd să lucreze ghilotina, în Piața Mare : ce puteam face, Peppino ? Dac-ai fi fost aici, m-ai fi salvat. Tu însă nu mi-ai trimis nici măcar vorbă că ești încă în viață. Ai șters-o. Să fim drepți : te înspăimîntaseși mult prea rău, pentru lucruri prea puțin grave. Ce puteam face eu, singură și fără nimeni cu care să mă sfătuiesc ? M-au silit, Peppino, să scot din casă banii de aur și de argint și mi-au dat în schimb hîrtie, hîrtie — striga, aproape, și ea — bonuri de-ale repu... Peppino ! Vai mie ! Fecioară prea slăvită ! Vai !

Îl văzuse coborîndu-și degetul, strîmbîndu-se și clătinîndu-se, ca lovit de-o măciucă în cap. Iepurele Vîrcolac ridică apoi brațele în sus, le agită violent, rîse strîmbîndu-și gura și scrîșnind din dinți, se răsuci pe jumătate, se prăbuși leșinat și se rostogoli cît era scara de mare, izbind cu capul treaptă după treaptă.

Își veni în simțiri numai după cîteva ore, în pat, cu capul — care era, tot, numai o durere — înfășurat în batiste ude. Mătușa avea grijă să i le schimbe și să i le țină reci. Iar cînd îi văzu că deschide ochii și voi să-i zîmbească, îngrijorată, el îi spuse :

— De data asta, n-o să izbutești să mă ucizi.

Biata femeie care, în felul ei îl iubea, ar fi vrut să creadă că aiura, dar nu se putea înșela în privința preschimbării în vorbărie frenetică a supărării celuilalt. Răspunse supusă :

— O să te despăgubesc, Peppino : ține seamă că tot ce am o să fie al tău ; acum însă, stai liniștit, odihnește-te.

— Ai pe cineva iute de picior ? întrebă Iepurele Vîrcolac, fără să-i dea atenție. Da ? Trimite atunci imediat un om de încredere la vadul lui taică-meu, dar să nu-l caute pe el : fără să se lase văzut de nimeni, dar de nimeni, spun, s-o caute pe Cecilia Rei, stăpîna morii Paneperso : ai înțeles ? Și fără să fie auzit de nimeni, să-i spună să vină aici, fiindcă m-am îmbolnăvit și vreau să-i spun ceva, dar fără să afle nimic nici taică-meu, nici maică-mea, nici nimeni pe lume. Ai înțeles ? Repetă.

Argia repetă, nu fără o înduioșare de tîrfă cumsecade, care o făcu să adauge :

— Tu însă nu-ți face griji ; să știi, doctorul a spus că nu e nici o primejdie.

— Puteai să-ți economisești banii, căci mă pricep și eu să mă doftoricesc. Dar dacă cealaltă o să facă nazuri să vină aici, în casa dumitale...

— Și de ce, Peppino, dacă draga ta te iubește cu adevărat ?

— Nu spune prostii ! Crezi că nu se știe și la țară cu ce meșteșug te îndeletnicești ? Deci, dacă n-o să vrea, fiindcă aia e o femeie cinstită, să i se spună atunci că trebuie să-i vorbesc despre o mare primejdie, despre o taină îngrozitoare. Ai înțeles ? Repetă ce trebuie să i se spună.

După durerea aceea care-l izbise în cap cu atîta putere, cînd își recăpătă cunoștința, se trezi cu credința și cu convingerea că durerea aceea merita o răsplată și că după asemenea durere, orice ar fi dorit, i se cuvenea în mod obligatoriu. Deocamdată, pînă să-și scoată paguba din averea mătușii, era dreptul lui să o aibe pe Cecilia : drept firesc și răsplată ce i se datora.

Fiecare simte lucrurile în felul său, iar el le simțea în felul acela ; iar după-amiaza zilei aceleia și noaptea următoare îl întăriră în simțămintele sale. Dar a doua zi, dimineața, cînd de-abia se crăpă de ziuă, iat-o pe Cecilia lîngă patul lui, îngrijorată :

— Ce s-a întîmplat ? Ce primejdie e aia despre care mi-ai trimis vorbă ?

— Iar despre nenorocirea care m-a lovit pe mine, nici măcar nu întrebi, Cecilia ? întrebă el, mieros.

— Mi-a spus mătușă-ta că nu ești în primejdie.

— M-am rostogolit pe scară cu capul în jos, Cecilia, începu el să-i spună, ca s-o miște.

— Și pentru asta m-ai făcut să vin pînă aici, întrebă ea, jumătate supărată, jumătate rîzînd, numai pentru asta ?

— Și n-ar fi un motiv ?

Supărarea se risipi în rîs, într-un rîs deschis și obraznic, de care el se simți jignit, gîndindu-se : „Așa stau lucrurile ? O să mi-o plătești tu.“ După care, spuse cu glas tare :

— Foarte bine : nu era nevoie să și rîzi astfel, ca să mă faci să pricep cît îți pasă de mine ; nu-i însă vorba numai de mine.

— Și de cine mai e vorba ?

— De *padron* Lazzaro, și e în joc viața lui : e în mîinile dumitale.

— În mîinile mele ?

— N-are nici un rost să repeți ce spun eu. Că taică-meu are arme în pivniță, o știi și dumneata ; știi, de asemeni, și că dacă îi sînt găsite, e împușcat în următoarele douăzeci și patru de ore. Și s-a întîmplat ca toată povestea asta s-ajungă la urechile unei persoane, fii foarte atentă, care îi poate trimite pe nemți să le caute ; iar dacă le caută, le găsesc ; și dacă le găsesc...

— Te-ai dus chiar dumneata să-i spui asta ! Și spion, exclamă Cecilia cu dezgust, și spion împotriva lui taică-său!

— Ți-aș putea spune că l-am sfătuit pe taică-meu să nu le țină: ți-aș putea spune c-am fost pus să aleg între două rele: ori să fie împușcat el, ori să fim împușcați amîndoi, și eu, și el; de scăpat tot nu scăpa, în nici un caz. Ar însemna însă să pierd timpul cu dumneata, iar timpul e prețios și măsurat. Ascultă-mă cu atenție: aici nu e vorba de prostii, ci de salvarea tatălui meu; iar persoana despre care ți-am vorbit, cineva care e atotputernic și care, din fericire, ține la mine, e dispus să-l ierte pe taică-meu, din dragoste pentru mine, dacă dumneata îmi spui da.

— La ce anume să-ți spun da?

— Să te căsătorești cu mine, Cecilia — iar cînd rosti cuvîntul acesta, își săltă capul bandajat, își aținti ochii albi și roșii, clipi din pleoapele fără culoare, dorind-o și sclifosindu-se într-un amestec atît de ciudat de rugăminte și de desfrîu, de samavolnicie și de spaimă, încît o îndreptăți pe Cecilia să exclame:

— Vai, scîrbosule! Să te iau de bărbat, adăugă ea, lepădătură omenească?

— Vorbe, răspunse celălalt, întinzîndu-se din nou, liniștit și înghețat dintr-o dată, vorbe fără rost, și vreme pierdută, frumoaso: dacă mai spui încă una, mă întorc pe partea cealaltă, și fie ce-o fi. N-am chef de obrăznicii: să nu zici că nu ți-am spus-o. Și lăsă să-și facă justiția datoria.

— Ai lăsa să-ți fie ucis tatăl?

— Eu? Dumneata l-ai ucide, cu toată dragostea nemăsurată pe care spui că i-o porți, continuă el, cu ochii îndreptați spre tavan, liniștit și lenevos.

— Mă duc să-i dau de știre să-și arunce armele în fluviu, spuse ea, arătînd că vrea să iasă în goana mare.

— N-o s-ajungi la vreme, rosti el, săltîndu-și capul și privind-o țintă.

— De ce?

— Fiindcă ostașii, afirmă Iepurele Vîrcolac cu toată tăria cu care știa să mintă la nevoie, cînd trata o afacere, fiindcă ostașii au și încălecat pe cai; și-i poate opri numai ordinul celui de care ți-am vorbit, și-n orice caz, ai ajunge în urma nemților.

Nefericita Cecilia își răsuci mîinile și strigă, fără să-și poată dezlipi privirile de ochii înghețați ai șantagistului, care o fascinau:

— Ș-ai avea îndrăzneala să mă privești în ochi, cînd ți-aș fi nevastă ?

— Nu te privesc și acuma în ochi ? întrebă el, liniștit și sigur de el.

La aceste ultime vorbe, ea izbucni într-un rîs care se termină într-un geamăt de silă.

— Aștept, continuă tăios Iepurele Vîrcolac, un răspuns cuminte, asta aștept.

— Dar nu te gîndești cît o să te urăsc ? îl întrebă ea, cîntărindu-și cuvintele, nu atît ca o amenințare la adresa lui, cît ca o făgăduială pe care și-o făcea ei înseși. Nu te gîndești cît o să te urăsc ?

— Nu sta să te gîndești la treburile mele ! Îți spun pentru ultima dată că dacă ai chef să irosești tot acest timp în neghiobii fără miez și să-l trimiți la moarte pe *padron* Lazzaro, eu, în schimb, prefer să tac din gură. Aș putea să adaug că nu e un chip frumos de a-l răsplăti pe taică-meu, care te-a salvat din fluviu și te-a iubit ca pe o fiică, dar asta nu-i treaba mea. Peste puțină vreme nemții vor fi pe drum, dacă nu cumva au și pornit într-acolo. Și află că dacă dau cumva peste armele alea, nici măcar ocrotitorul meu n-o să-l poată scăpa pe *padron* Lazzaro. Cunoști legea ?

Un fior tulbură chipul cinstit al Ceciliei care spuse, dar fără nici o nădejde :

— Și cine m-asigură că toată povestea asta nu e o minciună scornită de dumneata ?

— N-ai altceva de făcut decît s-aștepți, și-o s-o afli peste puțină vreme : să știi însă că numai dumneata ai vrut-o.

— Și din ce pricină persoana despre care-mi vorbești, ocrotitorul ăsta de seamă al dumitale, de ce-i dă o importanță atît de mare unui neisprăvit de talia dumitale și căsătoriei lui ?

El răspunse imediat :

— Dumneata nu vrei să faci un tîrg cu ochii închiși, iar pentru asta, te laud. Mă scol din pat și te duc la el, la Castel, și-o să-ți arate dacă sînt mincinos sau sincer. Dar trebuie să ne grăbim.

Se așezase pe pat, pironindu-și ochii roșii și înghețați — de sub feșile care-i bandajau capul — în ochii Ceciliei. Fără rușine, ca și cînd i-ar fi și fost bărbat, își scosese de sub cearșafuri picioarele jalnice și bietele pulpe goale, acope-

rite de un păr decolorat. Juca totul pe o singură carte, căci Alpi ar fi negat complicitatea și chiar s-ar fi răzbunat pe el pentru vina de-a se fi lăudat cu ea, dar Cecilia, deznădăjduită, își pierdu capul, se aprinse de-o indignare sălbatecă și, fără să mai argumenteze, spuse :

— Și dacă te-aș strînge de gît cu mîinile astea ?

— Ai sfîrși-o în Piața Supliciului, fără să-l scapi pe *padron* Lazzaro. În loc de o singură căsătorie, am avea trei înmormîntări. Stai și te gîndește puțin, dar hotărăște-te repede, căci nu sînt în stare să stau aici și să mă joc cu viața lui taică-meu, pentru toanele dumitale ; mai curînd mă împac cu gîndul c-au să-l împuște, dacă așa-i e scris și dacă asta o vrei.

Vorbind astfel, se trînti din nou pe pat, cu fața în sus și pe jumătate dezbrăcat, căci capul îl durea cu adevărat. Ceciliei însă i se părea acum că tatăl ei adevărat, cel care murise înecat în fluviu, în timpul inundației din '39 ca să-i salveze viața ei de copilă, îi spunea în adîncul tainic al sufletului, acolo unde vorbesc morții, că jertfindu-se pentru Lazzaro Scacerni însemna să se jertfească pentru el, însemna o răsplată pentru ceea ce săvîrșise și pentru ceea ce pierduse ca s-o scape pe ea.

Sălbateca și naiva fiică a fluviului nu știa că soarta femeii ar putea fi alta decît aceea de-a se feri de bărbat sau de-a se supune, veșnic și-n chip firesc, violenței sau șireteniei bărbatului. Își desfăcu brațele dintr-o dată, ca unul care se dă învins.

— Fă dumneata ce trebuie. Giuseppe Scacerni, și spune-mi ce trebuie să fac eu.

Nu i se mai adresa cu porecla jignitoare, lucru mai grăitor decît orice vorbă : accepta înțelegerea.

Se ivi însă acum o dificultate pe care Iepurele Vîrcolac nu o prevăzuse : a face demersurile obișnuite în vederea căsătoriei, îngăduind ca, pînă atunci, Cecilia să se înapoieze la Guarda, ar fi însemnat să înfrunte probabilitatea ca ea să denunțe șantajul, dîndu-i vreme lui *padron* Lazzaro să îl zădărnicească. A o opri în Ferrara, era riscant și greu, și era de-ajuns pentru a o face să adulmece înșelăciunea. Își trase cearșaful pînă sub bărbie și acoperindu-se de parcă i-ar fi fost frig și l-ar fi trecut fiorii din pricina febrei, spuse în șoaptă și suspinînd ușor :

— Vai, Cecilia, nici măcar nu m-ai întrebat cum mă simt, şi nici cum am încasat lovitura asta în cap. În schimb, m-ai făcut să văd limpede cît ţi-e de silă să te măriţi cu mine! Ştiu însă că supărarea asta n-o vei avea multă vreme, simt, mi-o spune inima; mi-o spune durerea asta pe care-o simt în cap: mîngîie-te, căci o să mor repede şi-s mai mult pe lumea cealaltă decît pe asta.

— Îmi pare rău, în ce te priveşte dar, cît despre mine, răspunse fata cu sinceritate, ar trebui să spun: măcar de-ar fi aşa!

— Hei, ştiu, ştiu!

— Acum însă trebuie să trimiţi imediat pe cineva să oprească ostaşii nemţi, continuă fata, neliniştită, ca şi cum grija de primejdia în care se afla bătrînul ei prieten, alungată pentru scurt timp de către înfruntarea violentă şi chinuitoare, ar fi îndepărtat acum din sufletul ei grija faţă de orice altceva şi chiar faţă de ea însăşi.

— Ai dreptate, spuse Iepurele Vîrcolac, dar uite că durerea asta cumplită de cap şi patima pe care-o simt pentru dumneata m-au făcut să uit. Du-te la uşa aia şi cheam-o pe mătuşa Argia.

Aceasta intră plină de bunăvoinţă, cu o anumită încîntare de codoaşă veselă răspîndită pe obrajii cărnoşi. Iar nepotul îi spuse, aproape în şoaptă:

— Trimite de îndată mătuşă pe cineva, în goana mare, la Castel, să întrebe de excelenţa-sa inspectorul vămilor, de contele Virginio Alpi: la numele meu, îl vor lăsa să intre imediat. Excelenţei-sale să i se spună astfel: „Trimite vorbă Giuseppe Scacerni că afacerea aceea s-a încheiat." Atît va fi deajuns, adăugă el, adresîndu-se Ceciliei Rei. După asta, continuă el, vorbind cu mătuşa, să i se spună mai lămurit că nu mă pot mişca din pat şi că sînt bolnav, pe moarte.

— Nu, Peppino, strigă Argia. Doctorul...

— Doctorul e un dobitoc, o întrerupse el, categoric. Bolnav pe moarte, şi nu mă face să mă obosesc discutînd, căci simt că n-am destulă putere.

— Dacă-i aşa, exclamă agitată femeia care, dincolo de dragostea sinceră faţă de nepot, simţea silă şi spaimă în toată fiinţa ei, numai la ideea, numai la numele morţii, dacă-i aşa, trimit imediat după doctor.

— Trimite imediat la Castel, dacă nu vrei să mă faci să crăp ! Ai pe cineva în stare să transmită cum trebuie mesajul ăsta ?

— Mă duc chiar eu.

— Dar imediat, fără nici un minut de întîrziere : repede, repede ! Şi vai de dumneata dacă ajungi tîrziu ; vai de mine ! Şi nici un doctor ! O să ne îngrijim, în schimb, să chemăm un preot. Deocamdată, mai spune-i excelenţei-sale că dacă ar avea atîta bunăvoinţă încît să vină pînă aici, aş avea să-i spun ceva important. Dă-i drumul. Dă-i drumul ! Dacă n-o să fie la Castel, o să-l găseşti la el acasă, pe Ripagrande.

Nerăbdarea adevărată, care îl frămînta, îi dădea ceva febril, neprefăcut, şi o autoritate căreia Argia i se supuse cu mare repeziciune şi care o făcu pe Cecilia să creadă că înşelăciunea cu care fusese ademenită era un lucru adevărat. Se aşezase într-un colţ al camerei şi stătea cu ochii închişi, ca istovită. Şi el se prefăcea c-ar fi istovit, dar o supraveghea pe furiş. Şi pe cînd ea nu mai ştia pe ce lume se află, lui i se părea că timpul se scurge foarte încet.

Nu trecu mult şi sosi Alpi, curios să ştie ce se-ntîmplase, iar cele două femei se retraseră într-o altă încăpere, unde rămaseră fără a şti ce să-şi spună una alteia, neliniştită, fiecare dintre ele, dar în alt fel. Iepurele Vîrcolac îi şoptise mătuşii să o supravegheze pe Cecilia şi că va răspunde cu viaţa dacă o va lăsa să-şi ia tălpăşiţa.

— Asta înseamnă patima banilor ! exclamă Alpi, izbucnind în hohote de rîs, cînd Iepurele Vîrcolac îi povesti cum se rostogolise pe treptele scării.

— Cînd am auzit pomenindu-se de bonuri de-ale republicii, cît pe-aci să mă lovească damblaua.

— Ce pungaş, dragul meu *Mastro signor* Peppino Scacerni! Nu trebuia oare să te aştepţi la una ca asta ? N-o ştiai ?

— Ştiam şi nu ştiam : nu doream s-o ştiu ! exclamă celălalt, pătimaş. Continuă apoi să vorbească şi spuse : Încolo, totul a mers ca pe roate. Acuma, nu mă mai gîndesc la banii pe care i-am pierdut şi mi-am luat îndrăzneala s-o tulbur pe excelenţa-voastră, fiindcă mă doare într-adevăr capul şi nu mă ţin pe picioare, şi de aceea mi-a venit o idee pe care îl rog pe domnul conte a binevoi s-o asculte.

— Binevoiesc şi ascult.

— A o lăsa acum pe Cecilia Rei să se înapoieze la Guarda, ar însemna să trimiţi înapoi în furtună un vapor care a şi sosit în port.

— Bine înţeles.

— Şi-atunci : s-o ţinem aici sub cheie ?

— Ehei, *mastro Peppino,* nu glumi cu curtea criminală, fiindcă eu unul nu mişc un deget, chiar dac-o să fii spînzurat, în caz că te bagi în asemenea încurcătură ! Sechestrare de persoană : cum de-ţi trec asemenea năzbîtii prin cap ?

— La fel mi-am spus şi eu, domnule conte, deşi sînt neştiutor. Şi m-am gîndit atunci, aşa, după mintea mea, şi mă veţi ierta dacă greşesc, m-am gîndit că mi-e capul destul de învineţit ca să pot cere unui preot punerea în ordine a treburilor sufleteşti.

— O fi, dar nu văd...

— Preotului îi pot spune că mi-e frică de moarte ; de altfel, puţină frică tot am, destulă pentru ca să nu fie totul numai minciună.

— Şi pe urmă ?

— Pe urmă, dacă nu mă înşel, în caz de primejdii preoţii pot să celebreze căsătoria şi la repezeală, pe loc. Nu spun că-mi convine întru totul, fiindcă îmi pare a fi ceva prevestitor de nenorociri, dar cine vrea să meargă pe mare, trebuie să se împace cu gîndul că apa e sărată şi nu poţi cere să fii şi cu slănina în pod şi cu sufletu-n rai. Preotului pot să-i mai spun şi că e vorba de o făgăduială, de o obligaţie şi, dacă ar fi într-adevăr necesar, că femeia nu mai e fecioară. Pentru minciună o să am vreme să-mi fac penitenţa, pe urmă.

— Mi-e necaz că nu m-am gîndit eu la asta ! exclamă Alpi. Nu ştiu cît se împacă de bine cu dreptul canonic, dar am preotul care vă trebuie : fără conştiinţă, şi gata să mă asculte întru totul. În orice caz, dacă e o căsătorie rău încheiată, o s-o puteţi cîrpi mai tîrziu. Dar ştii că mintea dumitale îmi impune ?

— Fără nici un merit, răspunse celălalt, umil, de parcă-şi pregătise şi glasul, şi atitudinea, şi bunătatea prefăcută, pe măsura profanării pe care era gata s-o săvîrşească.

Iar peste puţin timp veni şi preotul şi era întocmai cum îl recomandase Alpi, şi chiar mai rău. Un nemernic hirotonisit, pătat de toate viciile, unealtă de spionaj şi de samavolnicii, rămăşiţă a vremurilor tulburi, fost clerical turbat, iar apoi

liberal încă şi mai turbat, şi silit acum, de foame, să se vîndă pentru cîţiva gologani. Lui Alpi, care-l ocrotea şi-l hrănea, nu-i putea refuza nimic. Se numea abatele Valmora ; purta haine scurte, ca mirenii şi umbla cu baston ; era murdar, dar de o murdărie care putea sluji drept simbol al depravării lui : obiect de batjocură şi de glume pentru cel care îl hrănea, cerşetor parazit, ştia să se impună, împuţit şi de nesuferit, celor siliţi să se teamă de el şi să-l suporte, ca pe un şantajist obraznic.

Veni deci acest ticălos de preot Valmora şi maimuţări căsătoria lui Giuseppe Scacerni, muribund prefăcut, şi a Ceciliei Rei, în schimbul unui bacşiş de doi scuzi. E-adevărat că n-ar fi lipsit motivele pentru a declara nulă această căsătorie şi pentru a-i trimite la închisoare pe cei care-o puseseră la cale, dar Cecilia nu s-a îndoit niciodată de valabilitatea ei, iar despre tribunale auzise vorbindu-se numai ca despre nişte lucruri misterioase, de care, avînd de-a face cu ele, omul sărac şi simplu trebuie numai să se teamă şi să nu-şi lege nici o nădejde. Şi chiar dacă uneori o străfulgera bănuiala înşelăciunii, ciuda era parcă o plăcere amară şi însemna pentru ea o mîngîiere să rămînă încredinţată că îi datora viaţa prietenului care-i ţinuse loc de tată. Lui *padron* Lazzaro nu i-a spus niciodată nimic ; la ce să bage zîzanie şi vrăjmăşie între tată şi fiu ? Se cuvine de asemenea să spunem că fiind o fată muncitoare şi aspră, crescută în viaţa aceea grea şi solitară de morăriţă, nu era înclinată din fire la treburile şi la ispitele dragostei ; iar asta o făcea răbdătoare şi n-o împingea să simtă lipsa unor lucruri pe care nu le dorea. Iar, pînă la urmă, povestea spune că, după începuturile acelea jalnice, Iepurele Vîrcolac a fost un soţ cu nimic mai rău decît atîţia alţii, astfel că despre căsătoria aceea nu se poate spune c-ar fi fost nefericită. Vrem cumva să tragem concluzia că de multe ori e mai bine să începi foarte rău decît foarte bine ? Să vedem mai degrabă într-asta o răsplată pentru resemnarea acelei femei măritate în asemenea triste condiţii.

Nici n-apucă murdarul de Valmora să iasă bine pe uşă, că Iepurele Vîrcolac o şi prinse pe Cecilia de o mînă, spunîndu-i lucruri care o umpleau de mirare nu atît prin ele însele, cît fiindcă simţea că erau sincere :

— Cecilia, eu te iubesc, am fost întotdeauna îndrăgostit de dumneata, încă de copil. Uită, dacă poţi, felul în care te-am făcut să spui da, uită-l.

— Uşor de spus ! zise ea, obosită şi istovită.

— Ştiu că e prea curînd şi c-o să fie greu ; ştiam însă cît sînt de urît şi că-ţi făceam silă, dar patima mă ucidea !

— Era vina mea ?

— Dar nici a mea ! De ce eşti atît de frumoasă ? Trebuia să continui să sufăr astfel, în vecii vecilor ? Şi, pe urmă, o să te fac să uiţi datorită dragostei mele ; şi chiar dacă sînt urît, ştiu că nu ţii seamă de prostiile astea.

— De urît, eşti urît, spuse Cecilia, cu o umbră de zîmbet, privindu-l. Parcă spuneai însă că vrei să mori ?

— Eşti frumoasă şi pentru mine ! izbucni Iepurele Vîrcolac, cu o privire şi cu un accent atît de lacom, încît femeia se tulbură, stăpînită de un sentiment de ruşine, de nelinişte şi de supunere, pe care nu-l mai încercase niciodată pînă atunci.

— Copiii, Cecilia, îţi vor semăna toţi ! Iar mie îmi dai înapoi viaţa.

Se înapoie Argia, după ce-l însoţise pînă la uşă pe abatele Valmora ; Argia Malvegoli, radioasă, toată numai bucurie, numai duioşie, numai îmbrăţişări, exclamaţii şi felicitări :

— Nepoate, nepoată, ce bucurie ! Cît sînt de mulţumită ; nu vă puteţi da seama cît sînt de mulţumită că aţi venit să vă căsătoriţi aici, în casa mea. Dragă nepoţică, lasă-mă să te sărut şi să te îmbrăţişez încă o dată ! Şi-apoi, întrucît s-a nimerit să vă căsătoriţi aici, nu vă las cu nici un preţ să plecaţi chiar atît de repede. Şi-aşa, tu, Peppino, în primul rînd trebuie să te faci sănătos : iar ţie, Cecilia, vreau să-ţi fac un dar ; lasă-mi însă vreme să mă gîndesc la asta : iată, vreau să-ţi fac eu trusoul.

Cu ghetele ei grosolane şi cu hainele ei aspre de lînă, Cecilia Rei stătea temătoare, năucită de sporovăiala, de mătăsurile, de parfumul şi de purtările unei mătuşi, care-i căzuse pe cap în felul acela. Tulburarea preschimba în jenă chiar şi aversiunea faţă de femeia aceea, a cărei meserie nu-i era necunoscută, chiar şi supărarea pe care i-o pricinuiau mîngîierile şi fandoselile acelea. Stătea deci biruită şi ruşinoasă, atunci cînd Iepurele Vîrcolac îi spuse :

— Mulțumește-i mătușii pentru bunătatea ei.

Mulțumi ascultătoare. Dar cealaltă spuse :

— N-aveți pentru ce, nici nu vreau să vă aud vorbind despre asta ! Sînt atît de mulțumită ! Iar tu, Peppino, grăbește-te să te vindeci, fiindcă vreau ca luna de miere să v-o petreceți aici, în casa mea.

— Ce-i aia luna de miere ? întrebă Cecilia.

— O să vezi, frumoaso, o să vezi, spuse veselă și cu un rîs unsuros, Argia, în sufletul căreia șuvoiul acelor duioșii se tulbură din pricina unei neașteptate și ciudate lascivități : o să vezi : o să te învăț eu, iar el o să-ți arate lucrurile care se fac în luna de miere.

— O să faci un lucru bun, mătușă, spuse Iepurele Vîrcolac, fiindcă n-are pe nimeni pe lume.

— Vai, sărăcuța ! Îi voi ține eu loc de mamă.

— Mulțumește-i mătușii pentru bunătatea ei.

Iar Cecilia mulțumea, și mai stîngace, pe măsură ce-și dădea tot mai mult seama de încurcătura și de ridicolul în care se afla. Și îi tăia răsuflarea chiar și mobilierul bogat al casei, acum cînd începea să-l cerceteze cu privirea ; și i se părea că n-ar fi în stare nici să se miște acolo, nici cum să umble cu mîinile ei bătătorite și cu picioarele, ca să nu strice lucrurile acelea gingașe. Supărarea îi era atît de vie, încît o apropia de bărbat, cu un fel de încredere supusă, căci toate celelalte o intimidau, în vreme ce cu el se simțea măcar în siguranță.

De fapt, onestitatea necunoscătoare și-nchipuie de obicei că necinstea și viciul au datoria să se rușineze în fața ei : și rămîne foarte surprinsă cînd se întîmplă tocmai dimpotrivă :

— Hei, dragostea, spunea mătușa, ce frumoasă e dragostea ! Mă credeți că m-ați întinerit ? Simt o tulburare, nu știu nici eu ce-o fi ! Vreau să vă pregătesc o odaie de dormit frumoasă, ca una care mă pricep la asta ! adăugă ea, într-un acces de sinceritate. Iar tu, Peppino, dă-i zor și fă-te bine.

— Mi se pare că m-am și făcut, spuse celălalt, lacom, pipăindu-și vînătăile și scărpinîndu-și gîtul care, din atîta frămîntare, se umpluse, ca de obicei, cu furuncule. În două zile se făcu într-adevăr bine, cu toate că fruntea păstra o vînătaie întinsă și întunecată, care nu-l înfrumuseța de loc și-i făcea chipul încă și mai mohorît.

Cecilia petrecuse cele două zile într-o uimire prostească, fără să-şi dea bine seama nici de ce se întîmplase şi, de altfel, nici de ce urma să se întîmple, precum şi fără să dorească să se înapoieze la Guarda şi la moara sa, într-o uitare de sine trudită şi mai degrabă prostită, decît resemnată. Afară de asta, mătuşa era tot timpul în preajmă-i, cu sclifoseli şi cu mîngîieri, făcînd risipă de sfaturi în legătură cu consumarea căsătoriei, care-o umpleau de ruşine. Şi astfel, în cea de-a treia seară, mica mireasă, cum o alinta mătuşa, se pomeni fără să-şi dea seama, în patul matrimonial, condusă pînă acolo şi dezbrăcată de Argia cea cunoscătoare, care mai înainte, în timpul cinei gustoase, alcătuită din bucate calde, îi turnase foc în vine, amestecînd vinuri excelente şi felurite, cu care Cecilia nu era deprinsă şi care o ameţiseră. Îndată ce-o aşeză în pat, Argia îl introduse în odaie pe Iepurele Vîrcolac, pe care îl sfătuise ca, de data asta, să se ferchezuiască şi să se parfumeze. Îi recomandă apoi, cu glas încet, plină de grijă :

—Du-te şi fă ce trebuie.

Închise apoi uşa după el, dar rămase lipită de ea, în partea cealaltă, să tragă cu urechea, cuprinsă toată de o codoşească înduioşare.

Simţind parfumul acela, în timp ce bărbatul sălta învelitoarea (iar, din cămin, primele vîlvătăi de toamnă luminau odaia numai pe jumătate, şi-o încălzeau), Cecilia începu să rîdă, pe negîndite.

— Îmi pare bine că eşti veselă, spuse el ; dar ce te face să rîzi ?

— Parfumul.

— Parfumul ; şi pe urmă ?

— Parfumat cu parfumul mătuşii, mi s-a părut c-ai fi şi dumneata tot o...

Cecilia nu cunoştea două cuvinte pentru a indica meseria Argiei Malvegoli, iar cel pe care-l cunoştea era şi cel mai tare.

Iepurele Vîrcolac chicoti, spunînd :

—La asta nu s-a gîndit mătuşa, cînd m-a parfumat.

Şi se strecură în pat, lîngă ea, care spuse :

— Hei ! Iar acuma ce faci ?

—Pe bărbatul, frumoaso.

— Nu cumva visezi că... exclamă indignată fata, care era totuşi ameţită de băutură.

— Nu visez, nu, sînt foarte treaz, deşi mi se pare că visez de fericire, spuse el, întinzînd mîinile.

Crezuse însă treaba mult mai uşoară decît era în realitate, întrucît influenţa vinului acţiona acum în sens potrivnic ; iar, după încercările de a-şi apăra pudoarea rănită, urmară, din partea puternicei fete, împotriviri încă şi mai izbutite, adică palme, pumni, şi două lovituri cu picioarele ei tari, obişnuite cu saboţii. După care se ridică în genunchi, îl lipi cu umerii de pat şi-i spuse, furioasă :

— Cam ce credeai c-o să-mi faci ? Prea uşor ai luat lucrurile ! Trebuie un alt bărbat ca să pună jos o femeie ca mine !

Dar Iepurele Vîrcolac, stînd liniştit sub violenţa care, de altfel îi stîrnea nu ştiu ce desfătare tainică, prinse momentul în care un pic de ameţeală şi moliciunea saltelelor pufoase o făcură pe mîndra morăriţă să se clatine pe genunchi, şi-o răsturnă. Se pomeni înlănţuită cu o forţă pe care nu o bănuia în braţele scurte ale neîndemînatecului ei soţ şi năpădită de o dorinţă înflăcărată care o cuprinse şi o supuse, fără apărare.

Atît întîmplarea aceasta, cît şi însăşi durerea fizică, precum şi ruşinea de-a suferi de o timiditate ascunsă, care-o făcuse să se supună şi de care nu s-a mai despărţit niciodată ori de cîte ori bărbatul a mai avut prilejul să o cunoască, o împăcară pe urmă cu soarta, cu o supărare dispreţuitoare uneori, dar fără dorinţa de a schimba inevitabilul şi nici de a cunoaşte o plăcere de care n-avea habar şi pe care nu era în stare nici măcar să şi-o închipuie.

V

Cei care nu se împăcară însă de loc cu căsătoria, cei care făcură vîlvă, se arătară surprinşi şi iscară tot felul de vorbe, fură *padron* Lazzaro şi Dosolina, de acord amîndoi, dar din motive deosebite : căci primul simţi gelozia aceea pe care le-o inspiră fiicele taţilor iubitori şi din pricina căreia, atunci cînd ele se îndrăgostesc, lor li se pare că, într-un anume fel, ar fi trădaţi ; Dosolina, care n-o avusese niciodată la inimă pe Cecilia Rei, o îngădui cu duşmănie ca noră, şi noră căreia

nu putea nădăjdui să i se impună cîtuşi de puţin. Dar dacă Lazzaro era supărat pe Cecilia fiindcă-şi stricase viaţa cu o „jumătate de cartuş“ şi cu un slăbănog, Dosolina avea ce-avea cu Peppino, fiindcă-şi stricase rosturile cu o „ţigancă“ şi o „trăsnită“. Aşadar, cei doi bătrîni ştiau că nu vor fi de acord, dar aveau nevoie să-şi uşureze apăsarea din suflet. Şi iată-l pe *padron* Lazzaro deplîngînd pripeala şi nesocotinţa căsătoriei unor descreieraţi, a unor adevăraţi trăsniţi care nu se gîndiseră să-i înştiinţeze şi pe ei, necum să le ceară un sfat, dînd lumii prilej să bîrfească şi să spună că procedaseră astfel ca să repare o greşeală.

— Şi poate că greşeala, insinuă Dosolina cînd ajunseră aici, să fi fost într-adevăr săvîrşită...

Ar fi adăugat: „cine ştie cu cine, şi cu cîţi“, dacă *padron* Lazzaro ar fi lăsat-o să continue:

— Asta, Dosolina, nu-ţi dau voie s-o spui; trăsnită era, şi n-o credeam: a arătat-o cu faptele; cît despre cinste, nu îngădui îndoieli: cinstită şi curată ca faţa unei oglinzi!

— Dar Peppino, schimbă ea vorba, Peppino al nostru, căci mi se pare că-l avem încă şi că-l văd tot copil, Peppino, atît de bun pe cît e, să ne înşele în chipul ăsta, cu atîta iscusinţă!

— Ăla are suflete mai multe decît cămăşile cepei.

— Asta, Lazzaro, n-ar trebui să îndrăzneşti s-o spui, căci, cu toate că ne-a înşelat atît de urît, n-a fost de loc singur şi se cade să recunoşti că, venind din partea unei fete, o şiretenie atît de straşnică e urîtă, dar foarte urîtă, şi nu-ţi îngăduie să gîndeşti frumos despre nevasta care va ieşi din ea.

Astfel se jeluiau şi-şi descărcau sufletele cei doi bătrîni, cînd soţii s-au înapoiat la Ponte della Pioppa, după luna de miere petrecută în casa Argiei, şi care ţinuse numai cîteva zile, căci Alpi dădea ghes şi stăruia ca Iepurele Vîrcolac să facă rost de urgenţă de o nouă şi importantă cantitate de grîu, pentru a o trimite vrednicelor trupe austriece, la Trieste. Cînd se aflau împreună toţi patru, cei doi bătrîni şi cei doi tineri nu ştiau ce să-şi spună; iar tristeţea cea mai mare o simţea Cecilia, pe care socrul o privea chiorîş, iar soacra nu era-n stare s-o ierte. Nedreptatea neştiutoare a lui *padron* Lazzaro o întrista, iar pe soacră se supăra, astfel că se silea în toate chipurile să stea cît mai mult cu putinţă la vad, pe Paneperso a ei. Contabilitatea ambelor mori continua, fireşte, să fie ţinută de către Iepurele Vîrcolac, pe care necazurile, atît paterne cît

şi materne, îl lăsau cu totul nepăsător, singurul fericit şi mulţumit dintre toţi patru, şi sprinten, căci cumpărările şi colectările pe seama lui Vèrgoli mergeau bine, pe scară largă, aducîndu-i comisioane strălucite, astfel că în scurt timp izbutise să depună din nou, la banca fiilor lui Annobon, un capital de toată frumuseţea, sporindu-l mereu. Pe toate drumurile care duceau spre magaziile de la Antonella, de la Palatul din Ferrara şi de la vila Vèrgoli, şiruri de care şi de căruţe purtau zi şi noapte, saci peste saci. Iar încrederea căpătată în contrabandă devenise atît de mare, încît îmbarcarea pe corăbii, la punctul de vamă şi la digul de la Nogarole, se făcea la orice oră, nu numai noaptea, dar chiar şi ziua.

— O să plece apoi pe mare, spunea lumea, văzînd cum sînt îmbarcaţi pe fluviu atîţia saci mari cu grîu.

Şi rîdea, lumea. Munca asta le îngăduia să cîştige multor inşi din sat, plătiţi fără calicenie.

Pentru ca mărfurile să nu fie trimise în afară, era stabilit prin lege ca ele să circule, fie pe apă, fie pe uscat, însoţite de un „certificat de circulaţie“, care trebuia arătat pe drum, vameşilor şi jandarmilor, şi căruia îi corespundea o „recipisă“ a fiscului, care atesta descărcarea sau debarcarea la locul de sosire. La început, pînă la mijlocul lui noiembrie, înainte ca traficul să ia proporţiile pe care le-a căpătat pe urmă, dispoziţia fusese eludată, făcîndu-se transporturi clandestine, fără certificate şi fără recipise de-ale fiscului, şi camuflîndu-se încărcătura în cala corăbiei, sub un strat de cărămizi de la cuptoarele Guerra. După asta, traficul terestru şi fluvial spori prea mult, puternic şi neîntrerupt, întrucît succesul, uşurinţa şi cîştigurile frumoase îi determinau pe Vèrgoli şi pe Alpi să îl extindă şi să-l intensifice. De fapt, la Trieste, grîul scos din ţară nu mai mergea doar către magaziile intendenţei militare, ci era îmbarcat pentru Anglia şi pentru Olanda, în anii aceia cînd el lipsea pretutindeni în Europa. Pe pieţele acelea bogate, a sterlinei şi a florinului, grîul ajungea la asemenea preţuri încît, dacă lucrurile mai mergeau tot atît de bine încă puţine luni, Vèrgoli vedea acoperită orice cheltuială, oricît de mare ar fi fost ea, pe care ar fi cerut-o asanarea Vallazzei, care, pe măsură ce înainta, se arăta a fi mult mai grea şi mai costisitoare decît se prevăzuse, aşa încît îl făcuse să trăiască zile şi zile de mîhnire, şi multe nopţi de nesomn. Ar fi putut spune şi el, cum a spus Torlonia despre Fucino : „Ori usuc eu Vallazza

ori mă usucă ea pe mine“ ; în schimb, de cînd se deschisese vîna aceea a contrabandei cu grîne, se gîndea : „Mă ocup cu asta pînă-mi voi strînge cei douăzeci şi cinci sau treizeci de mii de scuzi, care-mi vor îngădui să fac faţă oricărei cheltuieli, prevăzută sau neprevăzută, pentru Vallazza : după asta mă retrag, iar Alpi n-are decît să spună ce-o vrea, fiindcă nu grînele sînt îndeletnicirea mea şi nu trebuie uitat că dacă întinzi coarda prea tare, se rupe.“

Între timp, o altă cheltuială, o altă îmbunătăţire pe ogoare sau la clădiri se impunea ori se arăta prea ademenitoare pentru a nu recurge la vîna contrabandei de grîne, atît de lesnicioasă şi de îmbelşugată. Iar contrabanda lua asemenea proporţii, încît devenise necesar ca grînele să fie procurate şi de departe ; un alt misit i se alăturase Iepurelui Vîrcolac şi lucrau amîndoi cu mare rîvnă, unul dincoace, iar altul dincolo de Ferrara, pînă la graniţa cu ţinutul Bolognei. Atîtea bărci lunecau pe rîurile Volano şi Primaro, atîtea care străbăteau drumurile, atîta corăbii se vînzoleau în sus şi-n jos pe Pad, de la punctul de vamă de la Guarda şi pînă la portul veneţian delle Cavenelle, de unde treceau apoi pe mare ; atît de multe încît, ca să nu se descopere totul, nu mai era destul să se eludeze legea : trebuia încălcată cu mijloace mai bine puse la punct.

Escrocheria fu gîndită şi urzită de către inspectorul vămilor, care rîdea atunci cînd *signor* Pietro îi vorbea despre Vallazza şi despre frămîntările lui temătoare, spunîndu-i, în loc de orice alt răspuns :

— Pofta, dragă Vèrgoli, vine mîncînd, dar eu mă aflu aici ca să-ţi dau ajutor şi sfaturi. Spune drept : nu-i aşa că în ziua aia cînd am venit să-ţi propun negustoria asta măruntă cu cereale, ai fi fost în stare să mă otrăveşti ? Şi-a fost norocul dumitale : iată ce înseamnă să judeci lucrurile pripit !

Escrocheria se prezenta astfel : la punctul de vamă de la Guarda, sergentul Solimani, om de încredere, elibera recipise pentru încărcăturile venite pe uscat, atestînd că urmau să fie îmbarcate acolo. Iar pentru a le transporta mai departe, elibera certificatul de circulaţie pe fluviu, punînd ca loc de destinaţie un mic post de vamă, unde un funcţionar, om de încredere şi el, elibera o altă recipisă, din care reieşea că grîul fusese descărcat, în vreme ce el îşi continua drumul spre Trieste. Aşa se ajunse ca, pe lîngă contrabandă, să se mai adauge şi falsul în acte publice.

Aceasta nu-l privea însă pe Iepurele Vîrcolac, sau cel puțin așa căuta să se convingă el, singurul poate, în întregul ținut, care se împotrivea dorinței aceleia prostești de-a face pe pătrunzătorul și pe atotștiutorul. El îl slujea pe cel care-i plătea comisionul, iar apoi nu mai știa nimic ; n-aveau decît să bîrfească răutăcioșii, și să flecărească, flecarii. Taică-său era însă de altă părere :

— Încă de cînd erai mic, ți-am spus dumitale (de cînd se însurase, indiferent dacă însurătoarea îi părea bine sau rău făcută, nu-i mai vorbea decît cu dumneata) — încă de mic ți-am spus că o s-o sfîrșești în temniță, iar acum ai pornit într-acolo, luînd-o pe drumul cel mai drept.

Nu răspundea nici măcar cu o ridicare din umeri. Cecilia, ca printr-o încuviințare dumnezeiască a resemnatului ei devotament conjugal, rămăsese însărcinată încă de la început.

Contrabanda se făcea deci în chipuri atît de vădite și era de o asemenea notorietate publică încît nimeni — și mai puțin decît oricare altul contrabandiștii netulburați, începînd cu Vèrgoli — nu putea presupune că autoritatea guvernamentală și însuși Folicaldi, delegatul apostolic, nu ar admite-o și n-ar fi complice la ea. De altfel, atunci cînd jandarmeria, mai devotată față de îndatoririle ei și mai puțin coruptă decît fiscul, descoperea una din aceste activități, ofițerii înșiși nu se sfiau să le spună subalternilor lor, și chiar în public, că rezultatul va fi și de data aceasta același ca întotdeauna, cînd era vorba de contrabandă, și că nu se va întîmpla nimic, întocmai ca în toate celelalte dăți. Mai bine informată decît jandarmeria, poliția nu exprima păreri de nici un fel, și înmormînta în arhivele ei, fără să le mai dea măcar curs, rapoartele informatorilor, cînd erau în legătură cu contrabandele și cu contrabandiștii ; de altfel, poliția avea destul de lucru cu politica și cu crimele, ca să nu se mai încurce și cu treburile vămilor. Rămîneau denunțurile anonime, dar inspectorul șef al vămilor avusese grijă să și-i facă prieteni pe toți funcționarii mai importanți ai secretariatului legatului apostolic, astfel că denunțurile, fiind „de competența sa“ treceau mai întîi pe la el, care — fără s-o mai tulbure pe excelența-sa — lua măsuri ca ele să fie arse. Sau chiar i le prezenta, prelucrate atît cît trebuia pentru ca ele să pară mincinoase, confirmînd astfel înnăscuta aversiune a onestului Folicaldi împotriva acestui mijloc de investigație, josnic prin el însuși, și foarte adesea calomnios.

VI

Neînduplecată, încă de la început, cîrmuirea lui Folicaldi sincer papistaşă şi filoaustriacă, devenise cu timpul tot mai greu de mulţumit şi mai ranchiunoasă, pornind de la războiul dus împotriva mustăţilor şi cocardelor liberale, sau împotriva pălăriilor paşoptiste, cu boruri largi, după moda calabreză, şi ajungînd pînă la procesul împotriva lui Succi, lui Malagutti şi lui Parmeggiani.

Nu vom încerca să căutăm, şi probabil că nici nu existau — deosebindu-se prin asta de baronul Flaminio, care-a fost un mic principe de Canossa ferrarez — izvoarele doctrinare ale convingerilor contelui Folicaldi. Acesta era un conservator sincer şi o minte nu prea ascuţită. Simpatia lui pentru austrieci nu-şi avea originile în tradiţiile epocii Mariei Tereza, ci se baza pe convingerea servilă că Austria ar fi bastionul ordinei şi al legalităţii, împotriva subversivului complot al anarhiei, al revoluţiei şi al liberalismului ; iar că aceasta se împăca, ba chiar că era unul şi acelaşi lucru cu menţinerea cîrmuirii papale, căreia îi era credincios, nu însemna pentru el nici cea mai mică îndoială. Şi nici nu se ducea cu gîndul la experienţele iacobine sau bonapartiste, căci îi ajungeau cele recente, din '48 şi din '49. Folicaldi dorea mult să fie, şi era, un funcţionar corect, care-şi limita vederile şi calculele la a-i recunoaşte Austriei meritul restaurării papale ; iar cînd protecţia îl apăsa pînă şi pe el, îşi vărsa focul pe liberali, care îi justificau existenţa şi o făceau încă şi mai umilitoare. Pe deasupra, delegat să conducă una dintre cele mai nesupuse provincii, simţea o vie recunoştinţă pentru salvarea de anarhia care existase aici. Mai era apoi şi calculul, meschin şi iluzoriu, că Austria va atrage asupră-şi, pe umerii ei mult mai puternici decît cei papali, ura împotriva represiunilor. În ce priveşte devotamentul populaţiei faţă de cîrmuirea pontificală, exceptîndu-i pe descreieraţi şi pe intriganţi, nu admitea îndoieli şi nici măcar nu era capabil să le conceapă, cînd era vorba de fericirea popoarelor sub domnia sfintelor chei. Şi îndemnat poate şi de toleranţă, de acord cu autorităţile superioare, prefera ca, atunci cînd putea, să încurajeze şi să favorizeze, fără ştirea austriecilor, emigrarea celor pe care, dacă n-ar fi fugit, ar fi fost nevoit să-i aresteze şi să-i judece, ori să-i lase

să fie judecaţi de către ocrotitorii austrieci. În sufletele acestor fugari şi exilaţi, refugiaţi aproape toţi în Piemonte, blîndeţea aceasta, în loc de recunoştinţă, trezea dispreţ şi convingerea că guvernul papii era prea slab, ca să fie crud, şi că numai spaima îl împiedica să se sălbăticească. Chiar dacă lucrul acesta nu era totdeauna şi întru totul adevărat, ce importanţă putea să aibă cînd se ştie că în politică nu ceea ce este adevărat are preţ, ci ceea ce se crede ? De altfel, tocmai de aici decurge justificarea perpetuă a istoriei şi nevoia ei de dreptate şi de adevăr.

Cînd Ferrara a intrat mai tîrziu să facă parte din regatul Italiei, Folicaldi a fost învinuit c-ar fi aţîţat asprimea austriacă iar patima şi exaltarea, mai zgomotoasă, cum se întîmplă întotdeauna, atunci cînd a venit ziua în care nu mai era nici o primejdie să te făleşti cu ele, ci te alegeai cu cîştiguri şi cu popularitate, au vrut să facă un criminal cumplit şi josnic, dintr-un om care fusese numai un fanatic de bună-credinţă, dar care nu văzuse prea departe. Şi astfel, în anticamera apartamentului legatului apostolic din Castel, retorica momentului a decretat să se dea cu vopsea neagră peste stema familiei Folicaldi, întocmai ca la Veneţia, în palatul dogilor, peste portretul lui Marin Falliero. Judecîndu-l pentru ceea ce-a fost cu adevărat, scăpîndu-l de învinuirea cea mai gravă, se cuvine să spunem că retorica aceea a fost nu numai afectată şi exagerată, dar şi ciudat de amăgitoare, căci printre atîtea nume de guvernatori ai Ferrarei, de care e plină sala aceea, şi dintre care mulţi au preţuit mai mult decît el, singurul care bate astăzi la ochi şi rămîne în amintire este doar cel al lui Francesco Folicaldi, datorită acelui gest răzbunător şi acelui negru nepotrivit.

Adevărul este că acesta nu a împărtăşit — şi există documente în această privinţă — încrederea în exemplele cumplite, care, la Radetzki, după '53, ajunsese adevărată turbare. Iar cînd se resemna să dea exemple, o făcea mai de grabă cu o tristeţe sceptică şi numai fiindcă acestea îi erau impuse. Aşa, de pildă, cercetarea şi arestarea celor trei mazzinieni ferrarezi au fost puse la cale şi ordonate de către comisia militară austriacă, iar aceasta nu numai că a cerut, dar a şi impus colaborarea poliţiei pontificale, nu fiindcă ar fi avut cumva nevoie de ajutorul acesteia, ci pentru a angaja responsabilitatea pontificală. Reiese clar că procesul acela i-a trezit lui Folicaldi îndoieli

și neliniști, supărîndu-l și faptul că fusese dat la o parte și vexat în exercitarea cea mai delicată și cea mai exclusivă a autorității. Dar chiar dac-ar fi voit să-și revendice această autoritate, nu i-ar fi fost cu putință ; iar dacă i-ar fi fost cu putință, n-ar fi folosit la nimic. Iar cei trei umili mazzinieni din Ferrara se duseră să moară cu o resemnare liniștită și cutezătoare, emoționantă atunci și încă și astăzi. Și însuși modestul lor orizont intelectual și social era semnificativ tocmai fiindcă arăta pînă unde se strecurase ura față de Austria și dorința de libertate.

Era firesc, din pricina firii lui, mai mult supărăcioasă decît aspră, și a situației lui de guvernator mai mult cu numele decît cu fapta, era firesc deci ca Folicaldi să exagereze greutățile pe care le isca în legația sa conspirația liberalilor și a revoluționarilor. Întotdeauna, de altfel, oamenii își închipuie că în împrejurările potrivnice lor au nu știu ce putere unele uneltiri mai mult sau mai puțin oculte și nesănătoase, fiindcă-și ascund lor înșiși, cu asemenea scorneli, cît de mult au acționat — mai sigur și cel mai adesea — propria lor lipsă de prevedere și îngîmfarea, dar și fiindcă, în general vorbind, e într-adevăr de speriat să vezi cît de puțină putere au omul și rațiunea, asupra evenimentelor.

Supărările lui Folicaldi erau cultivate însă cu o artă subtilă de către Alpi care, uneltind el însuși, întotdeauna, cîte ceva, nu putea crede că n-ar unelti toată lumea ; și-apoi, din tot felul de pricini, îi și convenea să creadă în asemenea primejdii și să le exagereze.

De fapt, în Ferrara, un asemenea complot era mult mai puțin real decît se temea fantezia lui Folicaldi, întreținută și înfierbîntată de Alpi, căruia îi era de folos ca să-și păstreze și să-și sporească ascendentul propriu asupra delegatului. Și-i povestea în orice clipă o ispravă nouă, de și mai mari proporții, și mai primejdioasă, a liberalilor. Folicaldi era dispus s-o creadă, și pentru motivele mai sus arătate în general, dar și fiindcă de vreme ce credea oricum în așa ceva, cel care i-ar fi înfățișat o îndoială sau ar fi căutat să limiteze această credință, ar fi părut că-l socoate prostănac și că-i pune în discuție clarviziunea lui politică, în privința căreia nu avea, și nici nu admitea îndoieli.

Tot astfel, să zicem, omul de știință care crede că a descoperit un oarecare microb îngrozitor, simte un fel de jignire

atunci cînd altcineva nădăjduiește să ușureze povara omenirii, arătîndu-l mai puțin cumplit; tot astfel, dacă unui astronom care ar fi calculat orbita unei comete în așa fel încît s-o aducă în situația de a zdrobi globul nostru pămîntesc, i se dovedește că a greșit calculele, putem fi siguri că el se va supăra pe cel care-l contrazice, în pofida faptului că a fost dezmințit însuși sfîrșitul lumii. La fel se petrec lucrurile și cu prezicerile politice și cu cel care le face, mai ales cînd sînt făcute de la superior la inferior. Iar faptul de-a fi adulmecat această atît de îngîmfată susceptibilitate a lui Folicaldi n-ar fi însemnat o dovadă de pătrundere extraordinară din partea lui Alpi; urmarea unei șiretenii de loc obișnuite era însă faptul de a-și fi dat seama că pentru a cultiva neliniștea celuilalt și propriul său ascendent, folositoare amîndouă pentru a abate atenția lui Folicaldi de la chipul în care înțelegea el să-și exercite îndatoririle de inspector-șef al vămilor, pentru a-l adormi deci, nu ajungeau conspirațiile locale și toanele liberalilor și patrioților ferrarezi.

Existau și mai ales existaseră în Ferrara constituționaliști moderați, dar lipsiți acum de prestigiu sau risipiți; existaseră și existau republicani mazzinieni și subscriitori la faimosul împrumut lansat de către agitator, dar nu erau mulți, iar împrumutul aducea mai mult jale decît bani; mai presus de orice și mai corespunzătoare cu natura bănuielilor delegatului apostolic, existase însă și continua să existe o veșnică teamă de arme ascunse, fabricate clandestin sau introduse pe adresa vice-consulului englez Mac-Alistar, cunoscut ocrotitor al liberalilor; la urechile delegatului ajunseseră și continuau să ajungă zvonuri neîncetate despre unele comploturi, culminînd cu misterioasa informație în legătură cu o „ligă de fier“, care avea ca semn distinctiv un inel de fier cu o țeastă de mort în chip de sigiliu, și care pregătea o răscoală, la semnalul dinainte stabilit al „focurilor revoluționare“, adică bengale, de felurite culori, care urmau să transmită ordinul de răscoală din crestele Apeninilor pînă la Pad și la mare. Pierzîndu-și cumpătul, Folicaldi îl încunoștiință pînă și pe Radetzki; și fiindcă pe urmă nu se întîmplă nimic, riscă să treacă drept vizionar fricos, căci se speria și-și pierdea somnul din pricina acelor focuri de artificii, care au fost întotdeauna pe placul italienilor, cu ocazia praznicelor, a festivităților, a onomasticilor, a prilejurilor de bucurie, fie publice, fie particulare.

Acestea au fost deci împrejurările în care Alpi, care suflase mult în aceste pretinse „focuri revoluționare“, se gîndi că Ferrara nu dădea destul temei planului său, cu care urmărea ca, în cele din urmă, să discrediteze și să înlocuiască poliția în sufletul și în consfătuirile lui Folicaldi, pentru a-l conduce singur pe acesta după pofta lui, și pentru a se sluji și de ea, în scopurile lui de monopolizator suprem al contrabandelor, dornic să devină cît mai degrabă milionar.

Avea, și la nevoie se fălea cu asta, relații ilustre și influență la Roma, și chiar la secretariatul de stat ; ministerul finanțelor, dacă stăteai să-l asculți, era al lui ; se bucura de încrederea și de intimitatea unor foarte înalte autorități austriece nu numai la Milano, dar chiar la Viena (iar asta era mai aproape de adevăr și mai de crezut, slujindu-le acelora ca informator și ca agent). De fapt nu trecea o săptămînă fără ca el să nu se ducă la Bologna sau la Milano, la Roma sau la Viena aducîndu-i lui Folicaldi știri în legătură cu tot felul de uneltiri tenebroase, de comploturi îngrozitoare, de atentate mișelești, de mașini infernale și de plănuiri de măceluri, și de răzmerițe și revoluții nu lipsite de adevăr, uneori, dar totdeauna cu podoabe și înflorituri, tocmai bune să înfierbînte fantezia delegatului apostolic, pornirea-i ipohondră și înfumurarea de politician clarvăzător. Iar după ce-l neliniștea și-l mohora bine, îi făcea bucuria de a-i aduce la cunoștință că totul fusese descoperit, prins pe neașteptate și zădărnicit ; că, grație Austriei, cauza cea bună fusese salvată și triumfa încă o dată asupra complotului urzit de demagogia mondială.

Ținuturile depărtate sau măcar ciudate, izvoarele misterioase ale unor asemenea vești, toate lucrurile care ar fi trebuit să-i trezească bănuieli lui Folicaldi, îl puneau pe vicleanul Alpi în situația de a nu avea să se teamă de desmințiri, și-i confirmau lui Folicaldi absurditățile lui. Cu cît era mai straniu, cu atît mai mult izbutea să fie luat în seamă romanul acesta polițist și politic, în fascicole, al lui Alpi. În loc să verifice realitatea faptelor, lucru pe care nu-l putea face, Folicaldi lua deci absurditatea veștilor drept o dovadă și o demonstrare a veridicității lor. Nu era oare pentru el o axiomă ideea că hidra liberală era în stare de orice sălbăticie, cît de cumplită, cît de neverosimilă ? Știrile, deci, cu cît erau mai absurde, cu atît erau mai adevărate, și nu erau adevărate decît cele neverosimile. Credința lui în conspiratoarea demagogie mondială

ajunsese atît de puternică încît teama sa cea mai mare ar fi fost aceea de-a nu mai primi ştiri în legătură cu ea, întocmai cum ţi-e frică de un cîine pe care-l ştii că muşcă, atunci cînd nu latră.

Aşa, de pildă : „Vom avea tulburări în Galiţia, în primăvara asta ?" „Neliniştita Polonie plănuieşte o răscoală". „Spania nu cunoaşte odihna." „Flacăra revoluţionară clocește sub spuză la Napoli." „Mazzinienii lombarzi ţin să obosească răbdarea augustului lor stăpîn de la Viena." „Se complotează la Londra, iar la Paris se suflă în foc." „Transleitania[1] se agită", ca să nu mai vorbim de veştile misterioase în legătură cu Rusia sau chiar cu America ; iar totul condimentat din belşug cu pumnale, cu bombe şi cu maşini infernale ; toate acestea erau introduceri infailibile ale lui Alpi, pentru a capta şi a fixa atenţia lui Folicaldi, chiar dacă, şi mai ales dacă acesta, din întîmplare, îl chemase cumva pe inspectorul-şef al vămilor ca să discute despre lucruri mai puţin subtile şi mai apropiate ; despre denunţarea vreunei contrabande mai scandaloase decît cele obişnuite de fiecare zi. Folicaldi le accepta cu o aviditate care avea în ea ceva bolnăvicios ; le asculta cu o desfătare întunecată ; avea apoi grijă Alpi să-i mîngîie sufletul şi să i-l lumineze, cu o panoramă de spînzurători şi de împuşcări, de reprimări şi de măceluri, de războaie legitime şi menite să însănătoşească lumea, graţie cărora „nelegiuirea pariziană" şi „perfidia londoneză" aveau să-şi primească, în cele din urmă, o dată cu „Piemontul trădător", meritata pedeapsă istorică, răsplata dreaptă a uneltirilor lor, şi a poftelor lor de uzurpare, a cochetării lor cu ideile „nesocotite" şi cu agitatorii subversivi, cu „hidra revoluţionară" şi cu „himera liberală".

Pe de altă parte, Alpi nu ţinea de ajuns seama că oamenii cu firi ca a lui Folicaldi, pe lîngă cinstea şi corectitudinea personală, dacă li se-ntîmplă să li se strecoare bănuiala că au fost traşi pe sfoară şi batjocoriţi, devin neclintiţi în supărarea lor, din pricina aceleiaşi bune-credinţe care i-a expus la înşelăciune.

Trecuseră mai multe luni de cînd întreprinderea lui *signor* Pietro „contrabandistul de pe Pad", era cea mai înfloritoare şi mai paşnică din toată provincia ; şi-atîta timp cît denunţurile

[1] Regiunea de dincolo de rîul Leithe, afluent al Dunării şi care constituia pe atunci graniţa dintre Austria şi Ungaria.

și zvonurile, ajunse uneori pînă la Folicaldi, cu toată grija lui Alpi, îl indicau drept vinovat pe Vèrgoli, în complicitate cu însuși Alpi, acesta nu se trudise prea mult pentru a-l face pe delegatul apostolic să le ia drept insinuări criminale ale celor care-l urau fiindcă era prea atașat cauzei celei drepte, calomnii scornite de liberali împotriva unuia ca el, apărător plin de zel al sfintelor principii ale dreptății și ale conservatorismului ; și poate chiar răzbunări ale unor contrabandiști, prinși și pedepsiți. De altfel, delegatul nu putea să admită că un om pe care el pretindea să-l știe însuflețit și înflăcărat de asemenea principii morale ori de filozofie politică putea fi un răufăcător. Pretindea că în atîția ani de cînd se îndeletnicea cu conducerea oamenilor, și nu în posturi mărunte, învățase care e tonul, mirosul sincerității !

Cardinalul secretar de stat primi însă o scrisoare anonimă, pe care o trimise, pentru luare la cunoștință, delegatului apostolic, fiindcă spunea : „Cel mai mare contrabandist al provinciei este Virginio Alpi ; toți o știu, toți își închipuie că e el, toți spun că e el, dar numai între ei, în intimitate ; și nu e ușor ca cineva să vrea să se compromită, înfruntînd atotputernicia acestuia, care l-a îmbrobodit pe excelența sa contele Filippo Folicaldi. Și-apoi tuturor le e teamă de ura, de răzbunările și de furiile lui Alpi, care se declară, pe bună dreptate, drept un om în stare de orice. Întreaga Ferrara, repetăm, cunoaște lucrurile astea, afară de o singură persoană, delegatul apostolic, credul cum n-a mai fost nicicînd altul și om cît se poate de cinstit, dar și prost în egală măsură."

Dacă acuzația ar fi fost de complicitate, Folicaldi ar fi disprețuit-o, căci o putea face cu mîna pe conștiință ; dar prost, era o presupunere pe care n-o făcuse niciodată, printre atîtea cîte se puteau face și pe care putea să le facă. Uimirea fu atît de mare, încît îi înfipse adînc în minte nu chiar ideea că ar fi putut să fie astfel, ci curiozitatea de a ști cum de se putuse să i se aducă o asemenea învinuire și de-a se și crede așa ceva, datorită cine știe cărei rătăciri răutăcioase, cine știe căror aparențe de abuz. Că se făcea contrabandă pe scară largă, o știa bine, și cunoștea și gravitatea vechiului flagel, precum și faptul că era molipsită — mai mult sau mai puțin — aproape toată populația dar în ce măsură și cît de mare era scandalul public ? Aceasta trebuia el s-o lămurească, pentru a-și da seama cum de fusese cu putință ca în mințile oamenilor

să ia naştere aberaţia aceea atît de gravă, şi nu atît pentru a înlătura năravul puternic înrădăcinat — acţiune care, din păcate, trebuia amînată pentru vremuri mai bune — cît pentru a-i aduce pe cei nărăviţi măcar pe drumul decenţei, şi pentru a-şi reface, printr-un exemplu oarecare, propria autoritate compromisă. De Alpi însă tot nu se îndoia şi tocmai de aceea începu cercetarea fără să-i sufle o vorbă despre ea. Iar vicleanului, care se gîndise la toate, nu-i trecu prin minte un singur lucru, şi-anume că Folicaldi ar fi putut să aibă prea multă încredere în el.

Deocamdată, să se mai ţină seamă şi că Alpi, pe lîngă că se bucura de o influenţă politică nu bine determinată, dar tocmai de aceea încă şi mai însemnată, şi că era considerat un om devotat cauzei celei drepte, izbutise şi să realizeze o creştere importantă a veniturilor de pe urma taxelor şi vămilor şi să lovească şi să înfrîneze contrabanda măruntă într-un chip atît de eficace, încît sporiseră încasările. De aici, pînă la a considera slujba de inspector-şef drept un fel de monopol tacit asupra vămilor, care-i fusese acordat lui fiindcă era, fără îndoială, cel mai destoinic în a face ca aceste vămi să producă, deosebirea era numai de scrupul, de nuanţă, de exprimare. Folicaldi era prea sigur că la fel vedeau lucrurile, la Roma, ministrul de finanţe şi secretarul de stat, cărora lipsurile visteriei nu le îngăduiau să prefere experienţele nesigure şi reforme sau rigidităţi morale, veniturilor sigure şi utile garantate de experienţa lui Alpi, înlocuibil numai cu cineva care să nu fie, în nici un caz, nici mai scrupulos, dar nici mai puţin activ şi mai puţin capabil ca el.

Îi ajungea lui, lui Folicaldi, conştiinţa nepătată ; de altfel, este fapt cunoscut că ştiinţa de a guverna este arta posibilului, şi că mai binele este duşmanul binelui. Dar, chiar dacă n-ar fi fost la mijloc problema orgoliului, tot n-ar fi putut să îngăduie o asemenea scădere a prestigiului său ; ca să nu mai spunem că învinuirea de prostie îl umplea de mînie. Cu cît o rumega mai mult, cu atît o admitea mai puţin.

Ba chiar nici nu-l prea avea la stomac pe acel Pietro Vèrgoli care, lui, nobil cu avere puţină, i se părea a fi prea mîndru de banii săi, de luxul său de dată recentă, şi fiindcă-şi închipuia că banii îi pot îngădui să facă orice. Să-l oblige să-şi facă datoria pe domnul primar din Copparo, care făcea pe grozavul, să-l umilească pe ţărănoiul ăsta îmbogăţit, să dezumfle boul

ăsta de aur, era nu numai un act de dreptate, dar şi chipul cel mai potrivit şi mai prevenitor de a-l face să se potolească pe însuşi Alpi, dacă s-ar fi dovedit necesar, într-un caz nenorocit. Pînă la urmă, din ipoteză în ipoteză, înlăturînd-o numai de aceea că ar putea să greşească, şi din idee în idee, ajunse la o altă concluzie, ce-i drept minunată : nu cumva Pietro Vèrgoli abuzase şi profitase de bună-credinţa lui Virginio Alpi ? Şi tocmai la aceasta se hotărî Folicaldi, în cele din urmă, să se oprească şi s-o cerceteze cu atenţie. Îl alese deci, ca să facă treabă fără scandal, pe un slujbaş dintre cei mai mărunţi, şi-i dădu dispoziţie să culeagă, într-ascuns, dovezile în legătură cu contrabanda pe care se spunea c-ar face-o Pietro Vèrgoli, între Ro şi Guarda.

Îndrumată şi condusă în felul acesta, afacerea nu i se păru prea greu de ţinut în limitele pe care prudenţa lui de om de stat le va dori sau le va socoti oportune.

Capitolul al patrulea

CECILIA SCACERNI

I

Cu toate că semănăturile îngăduiau nădejdi mai frumoase în legătură cu recolta din '55, între decembrie și ianuarie se înăspreau totuși încă și mai mult lipsurile și foametea, care deveneau și mai greu de îndurat din pricina suferințelor ce se adăugau peste alte suferințe, ca de pildă datoriile oamenilor săraci la prăvălii și la brutării. Mulți se văzuseră nevoiți să cerșească pîinea la mănăstiri și la instituțiile de caritate și de ajutor ; numeroși erau apoi cei ce se refugiaseră în oraș împinși de sărăcie. În sfîrșit, bîntuia foametea, din pricina căreia anii aceia s-au bucurat de o faimă îndelungă și jalnică.

O dată cu foametea, se stîrnea furia celor mulți și bănuiala împotriva blestemaților care făceau speculă cu grînele, cu orezul, cu fasolea, și care erau socotiți vinovați de înfometarea poporului. Exista, e-adevărat, edictul care interzicea exportul acelor mărfuri, dar părerea generală era că el devenise literă moartă, ba chiar că acoperea uriașe exporturi clandestine, puse la cale tocmai de cei care aveau îndatorirea să le împiedice. Opinia publică greșea sau exagera punînd foametea pe seama unor asemenea îndeletniciri, dar nu greșea cu nimic denunțîndu-le, cel puțin în ținutul Ferrarei.

Iepurele Vîrcolac, pe care experiența îl învățase minte, făcea cumpărăturile cît putea mai pe ascuns. Cît despre oamenii de rînd din Ro și din Guarda, negustoria și feluritele întreprinderi ale lui *signor* Pietro le asigurau lefuri bune și lucru chiar și iarna, în plin sezon mort ; și tocmai de aceea, cînd cei din satele vecine bombăneau și strigau că era o rușine, fiindcă se știa cîte chile de grîu și de alte cereale se scoteau în fiecare

săptămînă şi fiindcă se distrugea şi se înfometa ţinutul, se prefăceau cum nu se poate mai uimiţi. Atunci, învinuirile le erau adresate şi lor :

— Codoşilor, bandă de hoţi, adunătură de tîlhari, cu *signor* Pietro ăla al vostru, contrabandistul de pe Pad !

— Ascultaţi, răspundeau ei : cînd primim punctual lefuri bune pînă şi-n sezonul mort, ba chiar şi-n vremuri de foamete, nu cumva sîntem datori să ne băgăm nasul în treburile celui care ne plăteşte ? Vă urăm, mai degrabă, ca şi-n satele voastre să se ivească un om şi un stăpîn cu mintea lui *signor* Pietro, care e salvatorul alor noştri.

Toate acestea, nu numai că nu slăbeau supărarea celorlalţi, dar făceau ca la ea să se mai adauge şi pizma. Fapt este că omul de încredere, însărcinat de Folicaldi să cerceteze, atîta vreme cît se afla departe, prin împrejurimile celor două sate, auzea ce vrei şi ce nu vrei ; la locul cu pricina, în inima contrabandei, nimeni nu ştia nimic, nimeni nu auzise nicicînd vorbindu-se despre aşa ceva : îndată ce discuţia începea să se-abată spre asta, fiecare răspundea că el îşi vede de treburile lui şi că e dator să fie cu băgare de seamă, ca să nu rişte să calomnieze nişte oameni nevinovaţi.

Omul de încredere se socotea pierdut, cînd iată că i se-ntîmplă să-l întîlnească tocmai pe contabilul lui *signor* Pietro, un om care trăia cu capul în nori, îngăduindu-şi drept singură distracţie un ceşuleţ petrecut în fiecare zi în cafeneaua din Ro, un aşa zis local mai degrabă respingător, unde contabilul îşi pierdea ora aceea stînd într-un colţ, fără să schimbe o vorbă cu nimeni, şi făcîndu-se remarcat mai ales prin răbdarea cu care suporta muştele, în zilele cu zăpuşeală.

Omului de încredere nu i-ar fi trecut niciodată prin minte să-l tatoneze pe contabil, care trebuia socotit un om discret, dintre cei mai discreţi în materie. Şi-ar fi fost destul ca stăpînul să i-o fi poruncit, dar *signor* Pietro îl preţuia atît de puţin şi se obişnuise pînă-ntr-atît să nu-l considere nici măcar viu cînd se îndepărta de cifrele încolonate în cartea mare, încît nici nu-i trecuse prin minte să-i poruncească aşa ceva. Şi poate că pentru a-l face pe bietul contabil să-şi ţină gura, ar fi fost de-ajuns chiar ca el să aibă mai puţină admiraţie pentru *signor* Pietro.

În realitate, iată cum s-au petrecut lucrurile. Intr-o zi, înainte de a se înapoia la Ferrara pentru a raporta cît de

zadarnice se dovediseră cercetările sale, omul de încredere al delegatului apostolic, ajuns la desperare şi neavînd ce face, intrase în vorbă cu contabilul cel sfrijit. De ani nu se mai întîmplase ca în cafeneaua din Ro cineva să-şi aducă aminte de contabil, devenit pentru toată lumea, ca şi pentru *signor* Pietro, mai mult o umbră decît un om. Fără s-o ştie nici măcar el, sărăcuţul suferea din pricina asta ; iar recunoştinţa lui faţă de necunoscutul acela, care-şi dăduse seama — şi o şi arătase — că mai există şi el pe lume, ţîşni năvalnică, o dată cu admiraţia faţă de *signor* Pietro, celălalt sentiment care-l stăpînea. Bogăţia îi impunea sărmanului de el mai mult decît respect, şi anume un fel de devotament timid, tandru, umil, dar mîndru de a sluji un asemenea stăpîn, atît de bogat, ca şi cînd bogăţia acestuia ar fi fost a lui, ba chiar mai mult decît dacă ar fi fost a lui.

Fu de ajuns ca descurajatul om de încredere să arunce o vorbă, ca din nebăgare de seamă :

— Mi se spune că *signor* Vèrgoli ar fi un om înstărit.

— Înstărit ? răspunse, la rîndu-i contabilul, înstărit, *signor* Pietro ? Putred de bogat trebuia să vi se spună, şi-atît de mult încît n-o ştie decît el singur şi, poate, încă un altul.

Omul de încredere ciuli urechea şi grăi :

— Mă bucur, pentru *signor* Pietro şi pentru celălalt, căci şi el trebuie să aibă o minte straşnică, dacă ceea ce spuneţi e-adevărat.

— Dacă e-adevărat ?

— Iertaţi-mă : cînd e vorba de bani şi de sfinţenie (cunoaşteţi zicătoarea) socoteşte jumătatea jumătăţii.

— Trebuie să socoţi dublul dublului, şi pot să vă asigur eu de asta.

— Straşnic ! Mi s-ar întîmpla pentru prima dată una ca asta, aşa încît vă mărturisesc că mi-ar face plăcere să stau de vorbă cu acest altul, care cunoaşte bogăţiile lui *signor* Pietro.

— Socotiţi că staţi de vorbă cu el, spuse contabilul.

— Pot spune că graţie meseriei mele (făcea pe negustorul ambulant) cunosc tot ţinutul ferrarez şi chiar pe cel bolognez, şi recunosc deschis că n-am mai văzut niciodată o organizare a lucrurilor şi a proprietăţilor atît de frumoasă şi atît de bine pusă la punct ca asta de-aici, a lui *signor* Pietro.

— Vă cred !

— Dar trebuie să-l fi costat şi să-l coste bani frumoşi ?

— Şi asta vă cred !

— Atunci, eu, unul, spun că în anii ăştia, cu ceea ce-aduce pămîntul, cu moartea negoţului, pe care din păcate o ştim cu toţii şi care ne sileşte pe toţi s-o ducem greu, *signor* Pietro trebuie să fi rămas descoperit c-o mare parte din cheltuieli şi să se fi îndatorat pînă peste cap.

— Îndatorat, el ? Pînă (cum aţi spus ?) pînă peste cap ?

— Să spunem atunci că pîn-aici, şi îşi atinse bărbia, imediat sub buză.

— Nici un singur scud datorie ! Puteţi să-ntrebaţi, de altfel, şi aici, şi la Ferrara, dacă *signor* Pietro întîrzie o zi sau măcar un ceas, cînd trebuie să-şi onoreze obligaţiile şi semnătura.

— Atunci, doar n-o fi-nsemnînd...

— Spuneţi, spuneţi totuşi mai departe.

— Iertaţi-mă, mi se pare însă că v-aţi supăra.

— Dimpotrivă, îmi face plăcere.

—Mă bucur, în cazul acesta ; şi ca să vă fac şi mai multă plăcere, o să vă spun că am văzut atîţia proprietari ruinaţi încît nu-ncape îndoială că *signor* Pietro al dumneavoastră a moştenit bani mulţi ori i-a cîştigat în vremuri mai bune. Şi-i sigur că acuma, cu mintea lui ascuţită, a descoperit mijlocul de a-i cheltui pe toţi. Ştiţi cum se spune ? El usucă valea, iar valea-i usucă lui buzunarul.

—Habar n-aveţi, străin fiind, nici de buzunarul, nici de văile lui !

— Aşa o fi : totuşi eu, unul, rămîn mai puţin convins decît înainte, căci cînepa se vinde prost în ţinut, iar grîul s-ar vinde bine, dacă, din păcate, n-ar lipsi banii. Greşesc ?

— Nu greşiţi, nu, dar cine vă spune că un om ca *signor* Pietro îşi pierde vremea cu negustoraşii ăştia ruinaţi din ţinutul de dincoace de Pad ?

— Nu ştiu atunci ce să vă spun, fiindcă dincolo de Pad n-am fost niciodată şi nici n-am ştiut că acolo semeni fasole şi răsar scuzi.

— Răsar florini, străine, florini de aur ! strigă contabilul, plin de el.

— Înseamnă că e ţara minunilor.

— Pentru cine are mintea lui *signor* Pietro, este ţara minunilor ; ziceţi-i şi-aşa, dacă vreţi.

Şi habar n-avea, vorbind astfel, că nu erau minuni de adus în piaţă. Mirarea ruşinată pe care o simula celălalt, îi făcu atîta plăcere, încît voi să-l biruie cu desăvîrşire şi să-l năucească ; şi indică, aşa, cu capul în nori, chilele de grîu îmbarcate cu prilejul ultimei trimiteri şi suma de florini austrieci pe care i-o aduseseră lui *signor* Pietro ; după care, adăugă :

— Toată lumea ştie că *signor* Pietro cîştigă mult ; dar cît, exact, stă scris în registrele sale, fiindcă se gîndeşte la toate, şi numai el singur : „putred de bogat", aşa trebuia să vi se spună ; iar acum destul.

Acum însă nu-i mai era destul celuilalt, care descoperea pe neaşteptate atît cît nu sperase să afle nici după mai multe zile de cercetări. Şi, ca şi cînd ar fi vorbit cu el însuşi, spuse :

— Auzisem c-ar fi un lucru interzis.

— Care lucru ?

— Să trimiţi grîu dincolo de Pad.

— Se poate să fie interzis, spuse contabilul, cu o superioritate compătimitoare, dar nu pentru *signor* Pietro.

— Ei ! Dar cine e, în cele din urmă, *signor* Pietro ăsta al dumneavoastră ?

— Unul, ca să ştiţi o dată pentru totdeauna, care fereca şi desferecă aici pe Pad şi în Castelul din Ferrara ; unul pentru care dreptatea se face la el acasă.

— Asta n-am mai auzit-o ! Iar fiscul ?

— Şi fiscul îl are tot la el acasă ! Iar cine-i spune „ministrul finanţelor" — fiindcă sînt unii care-i spun astfel — nu ştie cît de adevărat vorbeşte.

— Credeam că stă la Roma.

— Cine ?

— Ministrul finanţelor.

— Ăsta din Ro contează mai mult decît cel de la Roma.

— Deosebirea e numai de-un *ma*, spuse, în glumă, informatorul, mulţumit.

— Cum aţi spus ? întrebă zăpăcitul de contabil.

— Nimic, nimic ; vorbeam de unul singur, fiind prea uimit de ceea ce m-aţi făcut să văd şi să pipăi cu mîna.

— Sînteţi mulţumit şi convins ?

— Da ; acuma, da. Şi totuşi, adăugă el, aş mai avea o curiozitate, dar n-aş vrea să vă plictisesc.

— Spuneţi, dar repede, căci trebuie să merg la lucru.

— Ce lucraţi dumneavoastră ? întrebă celălalt, deşi acum o ştia atît de bine.

— Ţin registrele lui *signor* Pietro, răspunse nătărăul. Spuneţi însă mai departe : despre ce curiozitate e vorba ?

— Fiscul, vameşii, cum privesc ei toată povestea asta ?

— Cum s-o privească ? Cum îi convine şi cum îi place lui *signor* Pietro ; trebuie s-o repet de-atîtea ori ?

— Ăştia de aici, din Ro şi din Guarda, sergenţii şi caporalii ăştia, înţeleg, nici nu-i nevoie de cine ştie cît, ajunge un şperţ oarecare ; dar cei mari, cei care poruncesc în Ferrara ?

— Nimeni nu-i porunceşte unui Pietro Vèrgoli, şi se vede perfect că sînteţi străin. Nu ştiţi deci că excelenţa-sa contele Virginio Alpi însuşi, inspectorul-şef al vămilor, e-n slujba lui *signor* Pietro Vèrgoli, e-al lui, e omul lui, şi nu vrea altceva decît ceea ce vrea *signor* Pietro ? Ba a trecut destulă vreme de cînd m-am convins că tot aia se vrea nu numai în Ferrara, la Castel, dar chiar şi la Roma : mai vreţi altceva ?

— Acuma, nu, şi-mi e într-adevăr, de ajuns.

În felul acesta, Folicaldi ajunse să ştie mai mult decît ar fi dorit, fiindcă informatorul, ademenit de marele premiu pe care legea îl atribuia celui care descoperea contrabanda şi punea justiţia în situaţia de a confisca mărfurile respective, se apucă de treabă cu atîta zel, îşi ascuţi mintea în asemenea chip, încît strînse informaţii şi-l bombardă pe delegatul apostolic cu denunţuri şi cu rapoarte neîntrerupte şi precise, din care ieşi la lumină nu numai totalul fraudei, dar şi întinderea complicităţilor şi discreditarea celor mai înalte autorităţi.

S-a spus că Folicaldi era un om cinstit, cumpătat, aspru cu el însuşi şi cu ceilalţi. Descoperirile acelea îl făcură să se înfurie şi să se simtă lezat nu numai în vanitatea sa dar şi în buna sa credinţă, şi în cugetul său, care îi arătă ce avea de făcut, ca să nu se abată de la îndatoririle sale. Şi deşi ştia că, din pricina scandalului, risca să nemulţumească ministerele de la Roma, înclinate prea mult şi de prea multă vreme ca, în asemenea împrejurări, să tolereze, să tempereze şi să liniştească lucrurile, cugetul lui îl sili să continue cercetările pînă la capăt.

Pînă una, alta, ca o urmare a îndelungatelor lipsuri ce istoviseră poporul, în ţinutul Ferrarei se ivi iarăşi holera care, începînd din '48, pustia, în repetate rînduri, naţiunile europene: iar asta se întîmplă în ziua de 16 februarie 1855. Gravă încă de la început, avea să devină violentă în lunile de căldură, şi să se termine de-abia în primele zile ale lui decembrie. A doborît şase mii cinci sute de suflete, adică mai bine de jumătate dintre bolnavi care, în oraş, din cei 28 000 de locuitori, au fost cam 2000, cu aproape 1000 de morţi şi cu destule familii nimicite cu desăvîrşire.

În apropiere de poarta San Giovanni, în cartierul cel mai select din Oraşul Nou, încîntător datorită grădinilor şi străzilor lui luminoase, se redeschise lazaretul în cazarma de la Mortara, pe locul unei foste mănăstiri, unde o curte interioară cu galerii şi porticuri, părăginită şi neluată în seamă, e încă tot frumoasă, graţie unei anumite austerităţi rustice şi monahale, fără nici o altă podoabă, în coloritul pur al cărămizii arse, afară de splendida proporţie armonioasă şi sobră, singura cruţată de stricăciunile, de ciuntirile şi de gunoaiele atîtor ani de părăsire.

Curtea interioară şi chiliile mănăstirii de la Mortara începură iarăşi să geamă de dureri înfricoşătoare, de morţi, de muribunzi şi de deznădăjduiţi, de îngrozitoarea turmă a holericilor, cărora medicii, puţini şi neputincioşi, le puteau oferi doar un ajutor neînsemnat, şi nici o mîngîiere. Lazaretul auzi din nou urletele, şi gemetele, şi horcăielile spaimei, ale spasmelor şi ale agoniilor, printre ororile bolii mîrşave şi respingătoare. Prin chilii şi prin porticuri şi galerii, ca şi pe străzile şi prin casele oraşului contaminat şi devastat, rătăceau cei însărcinaţi de salubritate să-i transporte pe bolnavi la lazaret; rătăcea jalnica adunătură a celor ce ridicau cadavrele cu căngile, tîrîndu-le spre triste îngropăciuni nocturne şi fără slujbă bisericească, zi de zi, şi ceas după ceas, lipsind tot mai mult şi vremea, şi oamenii, şi curajul, şi ţinerea de minte pentru îndeplinirea îndatoririlor de omenească şi religioasă pietate.

La ţară, mureau cel puţin în patul lor, ori la soare şi-n aer liber; în patul lor, cînd spaima celor din familie, deve-

nind sălbatecă, nu-i alunga din casa a cărei uşă le era încuiată; la soare, cînd boala era fulgerătoare, doborîndu-i printre brazde şi prin şanţuri.

Aşa s-a întîmplat cu argatul familiei Scacerni, Cîrlig-de-paie, pe care nevastă-sa, văzînd că nu se mai înapoia de la cîmp, îl găsi sub un gard, mort şi acoperit de muşte scîrboase. Îşi striga, sărmana bătrînă, jalea ei ; iar *padron* Lazzaro nici n-apucă să sosească, împreună cu Dosolina, cînd aceasta din urmă se răsuci, gemînd. Scacerni o luă în braţe, spunînd totodată :

— Nu e nimic, copii, nu e nimic ; e din pricina spaimei şi-a zăpăcelii care i-a tulburat sîngele. Voi, ăştilalţi, luaţi-l pe sărăcuţul ăla pe sus şi duceţi-l în coliba lui, şi liniştiţi-o pe bătrînă. De stăpînă am grijă eu.

Dar glasul, care-ar fi vrut să fie sigur, îi ieşea greu din gîtlej, şi parcă bîlbîit ; iar braţele, istovite parcă se opinteau să sprijine povara uşoară a bătrînicii lui. Se clătina pe picioare şi i se îndoiau genunchii ; iar pentru a nu o lăsa în grija altora, pentru a o duce în casă, făcea cel mai mare efort din viaţa lui, viaţa aceea pe care truda nu o speriase niciodată, dar care acum, dintr-o dată, părea sfîrşită şi neputincioasă.

Era un martie blînd şi senin, cu cele dintîi flori ale pomilor fructiferi şi ale gardurilor de păducel ; malurile, împestriţate de bănuţei şi de primule, miroseau a violete ascunse printre tufele de iarbă ; pe cîmp, grîul era încă plăpînd. Era frumoasă lumea în ziua aceea frumoasă, din luna cea mai frumoasă ; ciocîrlia, furată de cîntece şi de lumină în înaltul cerului, stătea vrăjită acolo, sus, în timp ce păsărelele mai slabe la zbor îşi ciripeau pretutindeni mulţumirea lor modestă. Sînt oare vreodată lucrurile mai vesele, mai blînde şi mai apropiate ? Ele goneau, dimpotrivă, spre o îndepărtare de necuprins se prăbuşeau într-o lumină oarbă, de moarte şi de groază.

În frunte venea *padron* Lazzaro, ducînd-o pe Dosolina, căreia o slujnicuţă din casă îi sprijinea capul ce se bălăbănea. Urmau doi bărbaţi, ducînd, prins de umeri şi de picioare, mortul, care atingea, cu mîinile căzute în jos, iarba, singura care nu moare niciodată pe pămîntul îndurerat. Venea apoi, împreună cu cîteva femei, văduva, plîngînd înăbuşit, pînă ce izbucni în noi strigăte, şi mai puternice, şi mai deznădăjduite, cînd ajunseră în pragul colibei lui Cîrlig-de-paie. Ceilalţi se opriră acolo. Singur cu povara lui şi cu slujnicuţa, Lazzaro

Scacerni porni mai departe, şchiopătînd, pe cărarea care ducea spre bătătură.

Iată deci că boala neagră vizita şi casa din Ponticin della Pioppa. Voia să se silească să-ndepărteze gîndul acesta, şi i se părea că efortul îi pricinuia o suferinţă şi o oboseală uriaşă şi cumplită, căci le simţea cum îl doboară, părîndu-i-se că nu va mai fi în stare să facă cei cîţiva paşi pînă la poartă.

Ducea o bătălie de felul acelora care sînt duse în vis, fără sfîrşit, fără să vezi chipul sau trupul vrăjmaşului neînduplecat şi necruţător ; era neliniştea aceea din vis, a unui mers fără sfîrşit, cu atingerea ţintei, fără a ajunge la ea. Transpira, dintr-o teamă adevărată ; dar totul era adevărat, un vis ; poteca brăzdată de care, între cele două garduri vii de păducel în floare ; iar la intrarea în bătătură, prunul înflorit, graţie căruia Dosolina, stăpîna a tot ce ţinea de ogoare, se obişnuise să obţină prognoza primăverii sigure, fiindcă spunea că migdalii se lasă înşelaţi de soarele de martie, dar prunul, nu. Şi i-l arătase, în întregime înflorit, chiar în dimineaţa aceea, bătrînica lui, aducîndu-i aminte că prunul acela preţios era de-o vîrstă cu căsnicia lor, căci îl sădise ea, în primele zile.

— De data asta, îi spusese ea, a venit într-adevăr primăvara.

Acum Lazzaro zări florile albe şi simţi că dacă le-ar fi privit şi-ar fi pierdut curajul. Iată bătătura, cu grădina pe o latură, şi cu livada de pomi fructiferi atît de promiţătoare în anul acela, lucru de care ea se bucurase ; pe cealaltă latură, adăpostul uneltelor, cu fînarul ; şi stogul de paie, din care se consumaseră două treimi, dezgolind ţepuşa cu ulcica în vîrf. Iată atîtea lucruri, ce căpătau parcă suflet, ca să vorbească de ea — care le făcuse şi le îngrijise, în atîţia ani de sîrguinţă şi de muncă — acum, în clipa cînd pleca dintre ele.

O singură clipă, lungă cît un an : totul fugea fără vreme, cînd trecu pragul peste care o vîrîse în casă, de mînă, nevastă tînără, în cea dintîi zi a căsniciei. Lazzaro o aşeză pe patul lor, unde ea născuse feciorul, în chinuri de nespus şi în primejdie grea.

Îndată ce-o dezbrăcă, ajutat de slujnică, şi-o vîrî sub aşternut, fără viaţă, Lazzaro trecu în bucătăria afumată şi întunecată, ca să aprindă o lumînare sfinţită, înaintea Preacuratei. Şi îşi aduse aminte de ziua aceea în care ea născuse, în timp ce el alerga spre moara aflată în primejdie, părăsind-o în

chinuri de moarte. Atunci nu voise s-aprindă el lumînările sfinţite, căci nu căpătase încă iertarea dumnezeiască ; şi fusese o zi cu vijelii, pătimaşă, cu păcate mari, cu îndurerare şi cu iertare dumnezeiască. Acum se căznea să aprindă feştila, căci îi tremurau mîinile atît de tare încît făcu o mişcare de nerăbdare şi le porunci să se ţină tari. Dorea o singură îndurare : să moară şi el, sătul fiind de ani.

În staul mugeau vitele cornute ; iar slujnica, dar cu o greutate de care el nu-şi dădu seama, veni să-i spună :

— Sînt plecaţi toţi, iar vitelor le e foame.

— Du-te tu, atunci, la Guarda, cît poţi mai repede, şi spune-i preotului să vină cu sfînta împărtăşanie. Vitelor le dau eu să mănînce.

— Dar la moară, la *padrona* Cecilia, nu trebuie să spun nimic ?

— Ba da, că stăpîna e bolnavă, dar că ea să nu se-apuce cumva să vină aici, fiindcă s-ar putea să fie... (nu voi să spună ce boală putea să fie) ; în sfîrşit, că mă descurc eu, fără să se expună ea la vreo primejdie. Nu e însă boala pe care-o crezi tu, adăugă el, observînd spaima care-o albea la faţă şi-i juca-n ochi, nu-i aia ; se cere totuşi prudenţă, iar aici mă descurc eu. Înainte de orice, du-te de cheamă preotul.

Nu luă în seamă faptul că fata plecase ca scăpată din puşcă. Auzi în camera conjugală un sunet alcătuit din gemete şi din suspine, semănînd cu un horcăit, şi alergă într-acolo. Nu mai putea avea îndoieli asupra naturii bolii Dosolinei. Sprijinindu-i fruntea, simţea răceala agoniei ; şi i se păru că, din mînă, aceasta i se urcă, prin vine, în braţe şi în piept. Simţea răceala aceasta în inimă, iar, din cînd în cînd, cu un fior, în ceafă. Dar iată, Dosolina avu o clipă de linişte, îl recunoscu şi-i zîmbi, cu acelaşi zîmbet de cu atîţia ani în urmă ca tînără nevastă, îndrăgostită şi timidă.

— Curaj, Dosolina, spuse el, simţind că se prăpădeşte, la vederea acelui zîmbet, curaj.

— Am destul, Lazzaro, răspunse ea cu un glas slab, care era, şi el, glasul din vremurile de odinioară şi de la începuturile iubirii lor. Ai trimis să cheme preotul ?

— Da, din prudenţă, dar nu e nimic, curaj ! O să mai treacă poate niţică vreme pîn-o să vină preotul, fiindcă ştii cîtă treabă are, din păcate, zilele astea.

— Am bărbate, repeta ea, cu zîmbetul ei slab, să ai însă şi dumneata, fiindcă, în ce mă priveşte, am încredere în mila lui Dumnezeu, care-o să mă primească în Purgatoriu ; peste puţin, Lazzaro, peste puţin... Dar nu fă asta, Lazzaro !

În picioare, încovoindu-şi trupul înalt, bătrînul se luase cu mîinile de păr, într-un gest deznădăjduit.

— Şi-mi spui mie să am curaj ? spuse ea, matern. N-ai ştiut că trebuie să vină şi clipa asta ? Mi-e greu să vorbesc, Lazzaro ; n-avem vreme ; lasă-mă să-ţi spun că te-am iubit întotdeauna şi că dacă te-am necăjit uneori, dacă te-am făcut să suferi, îţi cer... Lazzaro, nu plînge ! E ruşine, la vîrsta dumitale !

Zîmbi iarăşi, spunînd asta ; iar Lazzaro, stăpînindu-şi lacrimile care cădeau, rare şi dureroase, din ochii bătrîni, fiecare din ele fiind ca o dîră în suflet, spuse cutremurîndu-se :

— Ai dreptate, ai dreptate, Dosolina ; cît despre mine, dragostea pe care ţi-o port e tot atît de mare ca şi cea de atunci, şi chiar mai mare, Dosolina : fie binecuvîntată mama care te-a născut.

— O ştiu, dragostea dumitale, şi-ar fi de-ajuns ca să mă mîngîie, chiar dacă m-ai fi iubit mai puţin. Peste puţin, n-o să-ţi mai pot spune însă nimic. Dacă vine Cecilia, nu-i da voie să intre, fiindcă nu trebuie să treacă prin primejdia asta, acum, cînd poartă în pîntece copilul lui Peppino. Iar pe Peppino, feciorul nostru, o să-l saluţi dumneata, pentru mine. Adio, Lazzaro : ai fost bărbatul meu, şi-am fost femeia ta : putem, într-adevăr, s-o spunem. Nu te mai văd ; simt că mor : la revedere, pe lumea cealaltă, Lazzaro, adio...

—Adio, se bîlbîi Lazzaro, la revedere, Dosolina.

Îi răspunse ultima strălucire a acelui zîmbet de mamă şi de nevastă, strecurîndu-se parcă printre pleoapele închise, căci boala, poate fiindcă nu întîmpina rezistenţă, sau parcă printr-o compensaţie mişcătoare, o stingea fără dureri şi fără să lase urme urîte, întocmai ca flacăra slabă a unui fitil nealimentat, la o adiere uşoară.

Dar bărbatul, recăpătîndu-şi prin suferinţă tăria bătrîneţii lui robuste, fremăta întocmai ca o tulpină de copac noduros şi golaş, lipsit de frunze şi de ramuri pe care să le lase în soare şi-n vînt să strălucească şi să foşnească, ci numai cu un trunchi şi cu crengi aspre şi uscate, uitate fără speranţă în tristeţea vrăjmaşă a iernii.

În casă şi în jur nu mai era nimeni, fiindcă slujnica, după ce lăsase vorbă la casa parohială, speriată ca nu cumva să fie silită să se înapoieze la Ponticin della Pioppa, fugise în sat la ai săi, fără să-i mai înştiinţeze pe Cecilia şi pe Schiavetto, la moară. Fiindcă feciorul lui *padron* Lazzaro şi al Dosolinei era plecat prin alte părţi, după treburi, şi spusese că va lipsi cel puţin trei zile.

Cînd preotul bătu la uşă, sunetul fu acela pe care-l fac odăile goale. Ducîndu-se să deschidă, Lazzaro îşi dădu seama că ziua se apropie de sfîrşit. Schimbase cearceafurile murdare, iar Dosolina părea adormită în întinderea albă a patului. Acesta nu-i păruse niciodată atît de întins, şi nici ea atît de mică ; afară de atunci cînd, în întîia seară a căsniciei lor, gingăşia aceasta a trupului ei plăpînd îi dăduse o atît de dureroasă duioşie, temător cum era să nu-i facă vreun rău. Respiraţia, atît de uşoară, printre buzele subţiri şi uscate, încît n-ar fi tulburat nici măcar cea mai slabă flăcăruie, el n-o mai percepea cu simţurile, ci cu sufletul ; mai tîrziu, nici nu-şi dădu seama că ea încetase ; îl înşela de altfel şi răceala aceea, proprie agoniei celor bolnavi de holeră. Încă nu observase ce fel de răceală era aceasta, şi că Dosolina încetase să agonizeze şi să sufere.

Dar preotul, fără să-şi piardă vremea cu vorbe neîngăduite de împrejurările acelea şi de graba care-l chema în sat şi în atîtea alte case unde bîntuia boala şi moartea, se apropie de pat şi, în loc să se pregătească să-i dea împărtăşania, începu să-i spună rugăciunile pentru cei morţi. Scacerni recunoscu psalmul pocăinţei şi cuvintele în care tot ce-a fost pămîntesc, o dată distrus, retrăieşte în avîntul tainicei invocări : *De profundis clamavi ad te, Domine ; Domine, exaudi vocem meam. Şi iniquitates observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit ? In te, Domine, speravi.* [1]

Fără să priceapă fiecare vorbă în parte, ştia, după cea dintîi, ce însemnau : *De profundis*. Şi află că murise, fără ca el să poată avea cunoştinţă de asta, invocînd îndurarea Domnului pentru ea, pentru el, dornic să se refugieze şi el în aceeaşi pace.

[1] Doamne, din adîncuri strigat-am către tine : Doamne, ascultă glasul meu. Dacă vei lua seama la greşelile mele, Doamne, Doamne, cine mă va sprijini ? În tine, Doamne, am nădăjduit (lat.).

Şi fiindcă preotul, după ce dăduse iertarea de păcate trupului neînsufleţit, se îndrepta spre el ca să-i spună o vorbă de mîngîiere, bătrînul, cu vocea limpede, care nu mai tremura, îl întrebă :

— Cînd vă veţi întoarce s-o luaţi, părinte ?

— Mîine.

— N-o să meargă de una singură.

— Ce spui, *padron* Lazzaro ?

— O să fiu şi eu şi-o să merg împreună cu baba mea.

— Ţine-ţi firea, *padron* Lazzaro, îi răspunse preotul, fără a înţelege cam ce voia el să spună, căci vorbise ca într-un vis.

— Ar trebui să mi-o ţin, dac-aş crede c-o mai duc o bucată de vreme, părinte.

— Trebuie să ne împăcăm cu voinţa lui Dumnezeu.

— Ştiu c-o să aibă atîta milă de mine încît să nu mă lase aici, iar pentru asta îi mulţumesc încă de-acum.

— În toate împrejurările trebuie să-i mulţumim şi s-avem încredere în el.

— O ştiu, dar mi-ar cere mai multă trudă. E un păcat ?

— Nu, sărăcuţule, nu e un păcat, dar iartă-mă dacă trebuie să plec imediat. Ştii ce zile trăim.

— Adio, părinte, spuse Lazzaro, ca şi cînd o pudoare sălbatecă l-ar fi oprit să spună altceva.

Nu ceru să se împărtăşească, dornic să rămînă singur cu ea şi să moară alături.

— Adio, *padron* Lazzaro.

Puţin mai tîrziu, pe înserat, Cecilia, gîfîind, veni acasă, împreună cu Schiavetto, căci cineva din vecini, înştiinţat de preot, se duse la vad să-i cheme ; *padron* Lazzaro încuiase însă uşa dinlăuntru şi vorbi cu ea de la fereastra odăii, în timp ce se lăsa noaptea :

— Nu trebuie să intri, Cecilia ; a spus-o şi ea, înainte să moară ; nu trebuie să iei boala, acum cînd porţi în pîntece pe cel care va lua locul lui Lazzaro ori pe-al Dosolinei.

— De ce vorbeşti astfel, Lazzaro ?

— O s-o afli repede, nădăjduiesc, repede. Pleacă de-aici, Cecilia, fiindcă în casa asta e molima, şi nu iartă.

— Dar nu vă pot lăsa astfel !

— Nu mai avem nevoie de nimeni, draga mea Cecilia : ea nu, iar eu nici atît. Întoarce-te la vad şi păzeşte-te. Dacă-i

adevărat că de cînd te-am prins pe fluviu te-am iubit ca pe fata mea, fă-o pentru mine.

— Dar... și Cecilia se întrerupse, simțind că orice cuvînt era zadarnic.

— Fii binecuvîntată, Cecilia, dumneata și cel ce se va naște din dumneata. Ți-o spun eu, și ți-o spune baba mea, care ne vede și care m-așteaptă. Salută-l pe soțul dumitale, feciorul meu, și ai grijă de sănătate, pe astfel de vremuri, și caută să nu te molipsești. Știu că Dumnezeu o să-mi împlinească ce-i cer. Nu-mi mai spune nimic, căci nu mai e nimic de spus. Iar dacă ți s-a părut cumva că n-am fost mulțumiți de căsătoria pe care-ai făcut-o, pot să-ți spun acum că sîntem mulțumiți, și ea, și eu ; și mă bucur că ești tu, Cecilia mea, mama viitorilor Scacerni. Și chiar că nu e nimic de spus. Te las cu bine și pe tine, Schiavetto, adăugă el, închizînd fereastra, căci am trecut amîndoi printr-atîtea, și-ai fost un adevărat prieten.

Cecilia plîngea pe-nfundate. Se înapoie la moară, cu pasul ei greu de femeie însărcinată, întovărășită de Schiavetto ; acesta reveni pe urmă la Ponticin della Pioppa și se așeză pe o piatră, care slujea drept bancă, alături de ușa casei, spre bătătură.

Noaptea era răcoroasă, iar martie avea în el ceva iernatic. Schiavetto privea stelele mărunte și strălucitoare și-și amintea nenumăratele lucruri și întîmplări, triste și vesele, petrecute pe moară, împreună cu *padron* Lazzaro ; nu se putea opri însă cu gîndul la nici una, căci tăcerea din casă striga, în noapte, în sufletul său. Dar *padron* Lazzaro voia să fie ascultat pînă la sfîrșit, și chiar de murit, voia să moară tot în felul său. Încă mai dinainte, de altfel, în timp ce vorbea cu cei doi, de la fereastră, bătrînul simțea în măruntaie durerile holerei dar, fiindcă nu voia să murdărească patul moartei sale, își trase o saltea în odaie, alături de pat ; acolo se chinuia acum, în tăcere, refuzînd parcă să se lase biruit și să se vaite. Constituția robustă, împotrivindu-se bolii, înrăutățea crunt durerile. Ținîndu-se de pereți, se tîrîse de mai multe ori la closet, în chinuri, încremenit, silindu-se din toate puterile, în ideea de-a vrea să moară curat, ca o sfidare la adresa scîrnavei boli. O sete mistuitoare îi amăra gîtlejul, ars de îngrozitoare vărsături de fiere. Frigul îl năpădea cu încetul și îl făcea să simtă că moartea îi prindea mădularele, unul cîte

unul ; se şi credea, de altfel, la un pas de moarte, nemaiputîndu-şi mişca nici trupul, nici mădularele, cînd cea dintîi crampă îi încleştă o pulpă. Îşi dădu seama că avea încă de suferit, ţintuit şi chircit, fără altă mişcare decît spasmele şi încolăcirile acelea, care-i întindeau mădularele şi-i chinuiau urcînd din picioare, coapsele, pîntecele, coastele, umerii şi braţele, cu o cruzime ce părea studiată. Nu mai vedea, iar ochii, deşi în fundul capului, i se roteau în scobitura orbitelor. Strîngea din dinţi pînă scrîşneau, înverşunat în dorinţa de a-şi supravieţui numai lui însuşi : să nu-i vină să strige să nu se văicărească ; voinţă sălbatecă, la fel cu boala, şi chiar mai puternică, acum, cînd nici măcar să strige n-ar mai fi fost în stare. Se dovedi totuşi în stare să-şi facă semnul crucii, în zori, cînd nodul suferinţelor se desfăcu, iar trupul omului se linişti pentru totdeauna, în casa din Ponticin della Pioppa.

În zori, Schiavetto se hotărî să bată în uşă, dar nu-i deschise nimeni. Bătu cu toată puterea braţelor, chemă şi strigă ; dar din casa morţilor nu-i răspunse nimeni. Se înarmă cu un drug de fier şi forţă uşa.

Dosolina zăcea sub aşternut, aproape fără trup, aşa cum o aşezase şi-o dichisise bărbatul, cînd îi închisese ochii ; ba părea chiar fără ani şi fără vîrstă, aproape numai schelet, încă de pe-acum, în afara tîmplelor, ca de ceară. În gură, care i se deschisese, îi rîdeau dinţii, iar falca i se strîmbase. În schimb, pe saltea, Lazzaro părea mai lung ca niciodată, ca şi cînd trupul lui impunător şi-ar fi recăpătat vechea lui forţă, ba chiar ceva mai mult. Din bărbia ridicată în sus îi atîrna pe piept barba lui mare, albă şi înfloritoare ; iar lui Schiavetto i se păru că nici aceasta, nici părul, nu i se arătaseră niciodată atît de albe, de argintii. Apropiindu-se, şi tremura, îi văzu nasul ascuţit, fălcile încleştate, gura aspră şi liniştită, în mijlocul feţei descărnate, şi albul, înspăimîntător la privit, al ochilor deschişi şi cătînd strîmb în adîncitura orbitei. Zăcea, cu o înţepenire solemnă a braţelor aşezate în cruce pe piept şi a picioarelor întinse, drepte şi alăturate unul de altul. În pieptul uriaş, fără suflare, o inimă care avusese o anumită măreţie în simplitatea ei încetase să mai trimită în vine sîngele cel bun şi dătător de viaţă.

Schiavetto, care-l iubise pe omul acesta ca pe adevăratul său părinte şi care era prea îndurerat ca să plîngă, îşi lăsă

capul în jos şi se reculese, în vălmăşagul atîtor gînduri molcome şi năvalnice, venind de peste ani şi de atîta amar de ani. Îl ridică apoi de pe saltea pe stăpînul adormit, îl schimbă de veşminte, îi închise ochii şi-l aşeză alături de nevastă, pe pat. Şi fiindcă ştia unde păstra Dosolina lumînările sfinţite, se duse şi luă două din ele, le aşeză la căpătîi, le aprinse şi îngenunchie ca să spună un *requiem* şi un Tatăl Nostru pentru sufletul lui Lazzaro şi-al Dosolinei, din Purgatoriu.

În faţa Preacuratei, în bucătărie, lumînarea aprinsă de Lazzaro se consumase toată.

Închise pe dinăuntru uşa odăii, pentru ca dac-ar fi venit de la moară, Cecilia să nu-i poată atinge pe cei doi morţi: fusese cea din urmă dorinţă a lui *padron* Lazzaro.

Dar o dată cu revărsatul zorilor, vitele, fiindu-le şi mai foame, mugeau tînguitor în staul; se duse să le facă puţină rînduială şi să umple la loc ieslele, ca pentru a o mulţumi încă o dată pe buna gospodină, care n-avea să-i mai spună niciodată lucrul acesta. Iar în clipele acelea, în timp ce mînuia furca, din ochii încărunţitului argat ţîşneau lacrimi, aducîndu-şi aminte de el, cînd era doar un băieţandru, şi de Dosolina, cînd venise în casa lui *padron* Lazzaro, ca tînără nevastă, blondă ca grîul şi cu ochii ca albăstreaua.

Şi-acum, se pomenise pe neaşteptate bătrîn şi obosit; singur pe lume, să-şi aducă aminte de-atîtea lucruri trăite; iar lacrimile îi învăluiau ochii, rare, întocmai ca roua de primăvară, care arginta iarba, şi grîul plăpînd, şi căpiţa de paie, şi gardurile vii de păducel; iar soarele venea apoi şi o usca, pe ogoarele şi pe bătătura care fusese ale Dosolinei şi ale lui Lazzaro Scacerni, şi pe iarba ce piere ultima pe pămîntul pe care trăim; iar cînd moare şi ea, nu mai răsare acolo nimic viu.

III

În aceeaşi noapte în care la Ponticin della Pioppa se petreceau toate acestea, o adunare veselă de prieteni întîrzia la o cină bogată, în via lui *signor* Pietro Vèrgoli, din Ro, şi-o prindeau zorile la masă. Într-adevăr, de cînd

izbucnise holera, Virginio Alpi își trimisese familia la țară, cum făceau cei mai mulți dintre cei care aveau vile și bani, iar el, stînd cît putea mai puțin în oraș, se apucase de petreceri, de cele mai multe ori împreună cu un vechi prieten și complice de ticăloșii și de violențe reacționare, un anume Salvi din Renazzo di Cento, fost locotenent de „voluntari pontificali gregorieni“ iar acum complice cu el și principal organizator de contrabande între ținutul ferrarez și ducatul Modenei. Banchetele și petrecerile aveau loc ici și colo, prin casele de țară ale prietenilor lui Alpi, cînd la unul, cînd la altul ; iar cu cîteva zile mai înainte, la Castel, întîlnindu-l pe Vèrgoli abătut, îi spusese :

— Capul sus, Vèrgoli, curaj ! Nu știi că molima se prinde de cei care se lasă doborîți de tristețe ? Trebuie s-o combați cu mese îmbelșugate, cu fete frumoase și cu veselie. Cui o înfruntă în felul acesta, holera nu-i mai pătrunde în trup, ori îi asigură curățirea măruntaielor. Peste trei zile vin să te vizitez, iar dumneata dă-mi prilejul să trîntim o masă de pomină, cu prietenii noștri din Ro : ia seama, însă, căci trebuie să ne prindă zorile la masă ; bucătarul dumitale să-și facă deci o cinste dintr-asta. Holera îi lovește pe cei lași și se-nspăimîntă de cel care-o primește cu paharul și cu furculița în mînă.

În cazul său, cel puțin, faptele păreau să-i dea dreptate. Și fiindcă Alpi își luase și obiceiul de-a se pofti singur în casele prietenilor, *signor* Pietro pregăti cina, prost dispus, ce-i drept, și nu fără a se gîndi, supărat, că Alpi, apucînd-o pe calea aceasta, avea să-i ceară într-o bună zi să-i facă rost pînă și de fete !

Aleasă clică : Alpi și Salvi, abatele Valmore, sergentul Solimani, caporalul Barbacinti, vechilul Olmeda, birtașul Orlandini și cîțiva alții de-același soi, căci se știa că lui Alpi îi plăcea să se adune laolaltă cu tot felul de ticăloși, și fiindcă astfel îi poftea lui inima, și dintr-o oarecare înfumurare de bădăran lingușit și respectat de cei pe care-i folosea drept unelte pentru săvîrșirea a tot felul de ticăloșii, dar parcă și pentru a trece în revistă banda asta de tîlhari.

Sosind pe înserate, cei din grup își pregătiră mai întîi stomacul cu cîteva pahare de vin alb sec. Pe urmă, se așezară la masă : în cap, într-o parte și-ntr-alta a lui Vèrgoli, Alpi

şi Salvi ; iar ceilalţi, de-a lungul mesei ; ultimul se aşeză Valmora, solitar în duhoarea trupului său jegos, subiect de batjocură încă de multă vreme, şi ţintă a unor comparaţii ingenioase, făcute de către inspectorul-şef şi de către Salvi, deşi aceştia, cînd le făceau, nu se legau de porc, despre care, spuneau că era prea curat faţă de el. Pînă aici turma invitaţilor stătuse mai curînd tăcută, nu fără oarecare îngrijorare, vorbindu-se în grup de una ori de alta, şi chiar de holera care în zilele acelea făcea ravagii, dar cei mai mulţi tăceau, ţinînd în mînă paharul de vin alb. Îndată ce se aşezară, tăcură însă cu toţii, plecîndu-şi rîturile şi întinzîndu-şi ciocurile — după cum ţineau mai mult de porc sau de hultan, ca fire şi ca purtări — spre blidele pline ochi cu supă cu găluşti, aduse de către slugile din casă, care, punîndu-le pe masă, îşi muiau în ele degetul mare, fără nici o atenţie. Serviciul era lipsit de fineţe, dar supa era plăcut mirositoare, iar umplutura găluştilor, din carne şi mirodenii, savuroasă ; tăcerea hulpavă a mesenilor era întreruptă numai de zgomotul pe care-l făceau în timp ce sorbeau supa din linguri, ori îşi sugeau buzele şi mustăţile, cu suspine de nesăţioasă mulţumire. Şi chiar lui Alpi, care era mai deprins cu bună-cuviinţă, îi făcea plăcere să se lepede de ea. Patru supiere mari erau aşezate pe masă, gata pentru cine-ar fi vrut să repete felul, şi fură golite, după care veni un pateu de ficăţei şi de porumbei, înecat într-un sos de unt, căci în toate trebuia să se vadă îndestularea stăpînului casei. Înmuiau bucăţi de pîine în sosul mirosind a jaleş şi-a rosmarin şi le duceau la buzele unsuroase, cu degetele de pe care picura grăsimea, deşi Valmora le atrăsese atenţia că nu e bine să-şi strice pofta pentru rest, mîncînd pîine, şi că riscă să-l jignească pe stăpînul casei, arătîndu-i că, după impresia lor, masa avea să se termine-aici :

— Fiţi cuviincioşi, striga el, cu gura plină, şi poruncea : Fără pîine !

Dar ceilalţi nu mai puseseră nimic în gură de douăzeci şi patru de ore, iar cîte unul mai luase şi-un purgativ, astfel că primele feluri stîrneau pofte înfricoşătoare.

Tocmai începeau să schimbe între ei cîte-o vorbă, cînd iată că veniră tăvile cu găini fripte vînătoreşte, frigările cu puicani, şi pui tineri fripţi pe grătar : pentru toate gusturile.

— Mîncaţi fără teamă, îi îndemna *signor* Pietro, căci e şi pentru servitori destulă mîncare, la bucătărie.

Servitorii sprijiniră zgomotos asigurarea aceasta, spunînd că da, că era, şi că mai şi prisosea ; iar cînd se termină cu aducerea puilor, o tavă mare cu salată şi-o alta cu spanac şi zarzavaturi fierte, făcură să se nască bănuiala că masa se şi apropia de sfîrşit ; ceea ce dădu impresia de zgîrcenie şi de lucru terminat înainte de vreme.

Zarzavaturile acelea aveau numai menirea de a înviora şi de-a antrena stomacul, înaintea mîncărurilor cu carne : tocăniţă de viţel, stufat, antricoate la tigaie şi la grătar. O friptură uriaşă de vacă fu primită apoi cu aplauze zgomotoase şi, după ce fu tăiată de către *signor* Pietro, rămase pe masă, la dispoziţia acelor mîncăi neînfricaţi. Cîte unul începea să se simtă sătul, dar biruit, nici unul.

Trecuse de cîtva timp miezul nopţii ; de cîtva timp începuseră şi ei să mănînce încet, şi conştiincios, pregătind, în timp ce mestecau dumicatul, drum liber şi loc încăpător pentru ceea ce trebuia să urmeze. Şi nici *signor* Pietro, nici Alpi, nu erau printre cei mai puţin vajnici şi încăpători. Vinul făcea ocolul mesei, turnat din oale mari de pămînt, şi era un „sangiovese“ de toată bunătatea, vechi de un an, a cărui tărie aspră aţîţa şi-nviora stomacurile acelea puternice. Una dintre oale fusese sechestrată de către pungaşul de Valmora, care făcea economie de pahar, bînd chiar din oală, în hohotele de rîs ale tuturor. Aceasta era atît de mare încît, ca s-o ridice, trebuia s-o ţină cu amîndouă mîinile de toartele din părţi, lucru căruia el îi zicea : a trage oala de urechi ; şi era o amintire din şcoală, întrucît spunea că pe cînd era copil avusese un dascăl învăţat, care obişnuia să tragă de urechi în felul acesta, cu amîndouă mîinile. Cei mai mulţi dintre invitaţi, fiind analfabeţi, îl priveau cu respectul acela amestecat cu dispreţ, pe care-l arată inculţii bogaţi faţă de oamenii învăţaţi, dar săraci. Discuţiile, de jur împrejurul mesei, erau presărate cu glume deşucheate, care-i făceau să rîdă, îndelung şi zgomotos.

După friptură, veni ţelina, raritate la vremea aceea, să zgîndăre pofta, împrospătînd-o, pentru a primi cu plăcere felul numit „cîrnaţi cu sos“, fumegînzi şi mustind de zeamă. Cu această delicatesă, zorile începură să înălbească ferestrele ; şi erau ghiftuiţi cu toţii, iar cina fusese într-adevăr vrednică de strălucirea stăpînului. Obiceiul cerea însă ca gazda, o dată asigurată victoria asupra musafirilor, să şi-o sărbătorească, să

și-o exalte, ca pe o bucurie deosebită, cu fast și în derîdere, dar nu printr-o dovadă de abundență, ci prin una de risipă. Și iată — fiindcă nu era destul să fie sătui, ci trebuia să li se facă silă — iată tăvi uriașe cu ied la cuptor, cu cartofi și cu porumbei fripți, și cu bibilici: făcură înconjurul mesei și fură duse înapoi la bucătărie, neatinse, fiindcă într-adevăr nimeni nu mai era în stare să mai vîre ceva în gură, și se clătinau îngreunați, cu ochii rătăciți și ieșiți din cap, în vreme ce slugile îi îmboldeau să mai ia, să cinstească masa, să nu se arate mai prejos de bogățiile lui *signor* Pietro, și-i luau în rîs, ca pe niște bolnavi de stomac. Sorbeau încet din vinul alb, răcit în vase speciale, cu zăpadă în ele, căci *signor* Pietro avea în grădină o ghețărie uriașă, în care putea să păstreze zăpada pînă toamna. Își îndulciră totuși gura cu o prăjitură, făcută cu cîrmîz, iar cîteva sticle cu rom le luară piuitul și îi prostiră, ori îi făcură s-adoarmă, disgrațios, cu capul pe masă.

— Ei, și-acum să vedem dac-o să mai aibă cineva chef, începu Salvi care, la beție,devenea flecar și fanfaron să mai aibă chef, care va să zică, să bîrfească pe seama contrabandei! Dar, zic eu, atunci, cu taxa vamală asupra colonialelor, cine-ar mai bea din romul ăsta, aici, în fericitele provincii ale Sanctității-sale? Nici măcar principii și ducii, nici chiar la masa preaînalților cardinali! Și nu sînt sigur că și-ar putea procura așa ceva pînă și pivnița Sfîntului Părinte! Și fără un asemenea rom, ce fericire ar mai fi?

Pologhia profană avea o savoare bizară, datorită acelor titulaturi sacre și de reverență, care erau regulamentare și pe care un partizan al papii, pasionat și militant, cum era acel Salvi, s-ar fi păzit să le facă uitate. Putea să pară și o exagerare, nelegiuită și batjocoritoare; nici vorbă însă de așa ceva, iar buna-credință cu care le rostise, era suficientă pentru a arăta pînă unde ajunsese confuzia în mintea sa și-n cele ale tovarășilor săi, pontificali fanatici și contrabandiști nu mai puțin fanatici, sau, ca să le spunem altfel, dar întocmai precum erau: bogați și desfrînați, în același timp.

Virginio Alpi și Pietro Vèrgoli erau destul de treji, ca să-și dea seama de stridența contradicției, dar cel din urmă asculta resemnat, iar cel dintîi se distra, Vèrgoli spunîndu-și în gînd: „măcar de-ar ține!" iar Alpi: „cît o să țină!", fie-

care simțindu-se astfel îndemnat să prade cu și mai mare lăcomie. Între timp, Salvi își continua pălăvrăgeala lui de bețiv :

— Nu există altcineva, și nu mă laud cu asta, mai atașat ca mine de Sanctitatea-sa papa rege, și-am arătat-o cînd eram voluntar gregorian, căci întotdeauna mi-am făcut mult mai multe probleme cînd a fost vorba să mănînc de dulce vinerea, decît cînd a fost vorba să-i dau mațele afară unui liberal. Asta e un păcat, dar un păcat vrednic de laudă, și nu mi-e teamă să-l strig în gura mare ! Vin însă unii să-mi spună că Sanctitatea-sa interzice contrabanda și mai ales scoaterea grînelor din țară : ce fel de treabă mai e și asta ? Salvi, adică eu, ar fi ca să spun așa, un supus necredincios, un trădător ? Nu poate să fie, zic eu ; și știți cum o rezolv ? Dacă unul ar cuteza să vină să mi-o spună în față, îi sparg capul ; și astfel, partea cea mai grea a problemei s-a rezolvat, fiindcă e, desigur, un cap de liberal ! După asta, i-aș spune : „Sfîntul părinte e tatăl tuturor creștinilor, și-n primul rînd al bunilor lui supuși pontificali ; iar ca tată, înseamnă că nu urmărește păgubirea, ci favorizarea copiilor săi. Pe cine păgubește contrabanda ? Eu, unul n-o știu ; știu bine însă, și voi toți ăștilalți împreună cu mine, cui îi aduce cîștiguri. Și-atunci, de-aici, nu se poate scăpa : Sfîntul părinte își are motivele sale, pe care noi, supuși credincioși, nu trebuie să le știm, și nici să căutăm să le știm. Noi avem datoria să-i venerăm poruncile ; dar, ca un adevărat părinte, nu vrea ca noi să păgubim, aici nu-ncape îndoială.“ Dacă am începe să umblăm după pagubă, l-am supăra, și am arăta, fiți atenți, că nu-l socotim a fi tatăl nostru, suveranul și părintele nostru. Iar asta este o erezie. Cine vine să-mi spună o nelegiuire ca asta, are de-a face cu mine ! A, vorbiți-mi de-un contrabandist care să mai fie și liberal pe de-asupra : ăsta da, sigur c-ar trebui pedepsit și tratat ca un vrăjmaș al lui Dumnezeu și al oamenilor. Dar cel care nu vrea ca eu să beau romul ăsta, e un vrăjmaș al statului !

Cînd ajunse la această încheiere, se accentuară atît zorile vineții, cît și oboseala apăsătoare a chefului.

— Prietene Salvi, spuse Alpi, rînjind, ai vorbit foarte bine, mai bine decît un profesor la catedră, și nu te-aș fi crezut niciodată atît de învățat : dar *in vino veritas*, sau, ca să fim

preciși, în romul preastimatului și preastrălucitului *signor* Pietro, nu-i așa ?

— Bine, foarte bine ! Trăiască *signor* Pietro, marele contrabandist de pe Pad, cu romul lui cu tot ! strigă Salvi, încercînd să se ridice, ca să-și facă urarea ; nu izbuti însă să se țină pe picioare fără să se bălăbănească și să se prăbușească la loc.

— Ar fi mai bine să stai liniștit, spuse Vèrgoli, cu un zîmbet silit, fiindcă nu-mi pari prea sigur pe picioare, și-o să cazi.

— Nu cumva vreți să spuneți că sînt beat ? Cine îndrăznește s-o spună ? Să iasă în față cine are curajul ăsta, ca să-i rup gîtul ca unui pui. Vreți să vedeți că stau și-ntr-un singur picior ?

Spuse și se desprinse de masă, clătinîndu-se, și încercă, dar căzu, și nu se mai putu ridica, și vomită scîrnav, și adormi dintr-o dată în murdărie. Slugile dădură fuga cu o mătură și cu rumeguș, iar pe el îl duseră pe una din saltelele așezate, ca măsură de prevedere, într-o sală în care Vèrgoli păstra iarna lămîi, oleandrii și portocalii bergamoți. Acolo, în sera de citrice, cîțiva sforăiau încă mai de mult, pe toate tonurile, de la cele mai șuierătoare pînă la cele mai grave, unii dintre ei repede și ușor, alții horcăind și trudindu-se.

— Dumneata, Vèrgoli, spunea între timp Alpi care, foarte rezistent la băutură, nu-și pierduse nimic din luciditatea lui diavolească, n-ar trebui să zîmbești atît de încurcat, din pricina unei urări ca aceea a lui Salvi. Pentru că un prieten, care-a băut ceva mai mult, te-a numit, în intimitate, între prieteni credincioși, contrabandistul de pe Pad, dumneata faci mutra asta scîrbită ? Ce-ai face atunci, în caz că te-ar interoga judecătorul de instrucție ? Învață să te stăpînești mai bine, fiindcă nu trebuie să uiți că pentru a le porunci altora, trebuie să știi să-ți poruncești ție însuți. Dacă-mi faci, ți-o spun încă o dată, mutra asta înspăimîntată, eu, eu însumi, în calitate de inspector-șef al vămilor, mă văd silit să te suspectez, să cercetez, să stabilesc adevărul. Iar dacă te duci cu mutra asta în fața excelenței-sale Folicaldi, ești un om pierdut, ți-o spun fără înconjur. Excelența-sa e foarte aspru, după cum se și cuvine, cu cei bănuiți de contrabandă, iar eu îți sînt prieten, o știi, dar prietenia încetează pe pragul ca-

binetului excelenței-sale ; acolo, datoria, înainte de orice, și interesele statului ! Dacă te-ntuneci, dacă tremuri pentru o vorbă fără rost a unui bețivan, cum ai să stai, repet, în fața judecătorului de instrucție ?

— Alpi ! Domnule conte ! Excelență ! spuse Vèrgoli, coborînd trei trepte, în lingușire, în timp ce urca trei, în spaimă, dumneavoastră vreți să glumiți, pot să sper, nu-i așa ?

— Zău ? Sînt eu un om care să mă țin de glume cînd găsesc de cuviință să-i dau un sfat bun unui prieten ? Mi se pare că, dimpotrivă, dumitale îți arde de glume.

Ușor de închipuit cît îi ardea de asta lui Vèrgoli, care spuse în șoaptă :

— Ați auzit și dumneavoastră vre-un zvon ?

— În legătură cu ce ?

— Că s-a învîrtit pe-aici un oarecare (părea un negustor din ăia care colindă bîlciurile), un oarecare foarte curios, care dorea informații în legătură cu contrabanda de pe Pad ; un oarecare, foarte insinuant, după cît mi s-a raportat, foarte curios în legătură cu scoaterile de cereale.

— Știrea îmi este cu desăvîrșire necunoscută, spuse Alpi ; și era adevărat, dar, tocmai de aceea, pungașul vorbise cu aerul de-a ști mult mai mult în privința aceea, fapt care-l încredință pe Vèrgoli că spionul fusese trimis la țară chiar de către Alpi, poate pentru a adormi bănuielile delegatului apostolic. Liniștindu-se deci, spuse :

— Vă informez, ca să v-arăt că joc cu dumneavoastră cu cărțile pe față ; nici n-aș putea, și nici n-aș vrea să fac altfel.

— O știam, spuse Alpi, mascînd printr-un aer înțelegător și grav, ințepătura de neliniște ce i se strecura în suflet, o știam, dar îmi place să te aud spunînd-o. Iar băgărețul ăla ? adăugă el, afectînd nepăsare și un zîmbet șăgalnic.

— A dispărut, tot cum a și apărut, răspunse Vèrgoli. De altfel, cine l-a trimis să spioneze, putea să-și cruțe oboseala, fiindcă, dacă ne e prieten, noi, cu prietenii, sîntem cinstiți și nu avem nimic de ascuns ; dacă e vrăjmaș, ne pricepem și noi să ne apărăm, iar cel mai mare succes al spionilor e să se-aleagă c-o ciomăgeală strașnică, pe înserat.

Vorbind astfel, era cu desăvîrșire încredințat că spionul fusese trimis de Alpi, ca să se asigure că nu e înșelat la procentele ce i se cuvin din cîștigul trimiterilor clandestine. Drept singur răspuns, Alpi spuse :

— Cínd s-o mai ivi, ăsta sau altul ca el, prietene Vèrgoli, pune pe cineva să-l ciomăgească de-adevărat, dar cu băgare de seamă, și numai în așa fel încît să se poată spune c-a fost luat drept un hoț de găini ori drept unul care nu lăsa femeile în pace.

— Așa, așa, spuse Vèrgoli, gîndindu-se : „Cu principiile astea ale tale, poate că, dac-ar fi nevoie, nu te-ar mustra de loc cugetul să m-arunci și pe mine în mare, așa cum ai lăsa să fie ciomăgit nenorocitul ăla de subaltern al tău ; m-ai făcut astfel să înțeleg, ca și cum n-aș fi știut-o de-ajuns, că ești în stare de orice !"

— Ce mormăi acolo, Vèrgoli ? întrebă Alpi, care, între timp, mormăise și el, la rîndu-i.

— Eu ? Mormăi eu ?

— Așa mi se pare !

— Da, desigur : mormăi că-n cele din urmă ar fi cazul să ne-arătăm și noi ceva mai prudenți și mai cumpătați cu negoțul ăsta !

— Negoț ? Ce fel de negoț ?

— Aha, pe mine mă-ntrebați ? Populația nu-l vede cu ochi buni, și zice că n-are pîine pentru ea, și că noi...

— Vorbește pentru dumneata, drăguțule ! Iar cît despre populație, nu-ncepe să mă bați la cap cu mofturi, cu închipuiri și cu minciuni de-ale gloatei. Tocmai fiindcă n-are pîine a venit și holera, să mai împuțineze gurile nefolositoare și obraznice ale palavragiilor de rînd.

— Cum de puteți vorbi astfel ? exclamă *signor* Pietro, cu spaimă prefăcută.

— Nu cumva am trimis eu holera ? O accept fiindcă tot a venit, pentru partea ei bună : și are o parte bună. Iar dumneata, ridică-te mai degrabă o dată pentru totdeauna la considerente de politică înaltă. Este vorba, a trebuit s-o repet de atîtea ori, de interesul merituoaselor trupe ale maiestății sale cezaro-crăiești, ce dracu ! Iar dumneata te pierzi în fleacuri.

— Să vorbim pe șleau... spuse Vèrgoli ; și voia s-adauge că trimiterile luaseră o cu totul altă extensiune, cu cîștiguri grase chiar și pentru Alpi ; acesta însă îl întrerupse, rece și liniștit, căutîndu-și cuvintele :

— Nu-ntreb altceva și nu e nevoie să-mi spui, tocmai mie : „să vorbim pe șleau." Asta să fie ultima dată cînd îți îngădui

să-mi faci o asemenea invitaţie ; a doua oară, mă supăr. Eu ţi-am adus la cunoştinţă nevoia şi cererea vitezelor trupe cezaro-crăieşti şi ţi-am cerut să ţii seamă de ele, pentru atîtea şi-atîtea considerente şi motive ; dar să vorbim într-adevăr pe şleau, Vèrgoli : te-am ales fiindcă te ştiu om cumsecade ; dacă însă ar trebui să bănui că profiţi de asta pentru interese particulare, nu ţin seamă de nimeni şi de nimic ; nu ştiu să fac tranzacţii cu datoria mea : dacă-mi trădezi încrederea — de ce spun a mea ? — încrederea excelenţei-sale delegatul apostolic, te las să-ţi primeşti dreapta şi cuvenita osîndă ; te dau pe seama legii.

Şi într-adevăr, se gîndea Vèrgoli, uluit, nu în scris, dar nici măcar din gură nu-i fusese spusă o singură vorbă care să poată fi luată drept dovadă de complicitate, în afara acelor limite ; iar pentru darurile primite şi pentru procentele încasate nu-i dăduse nicicînd o chitanţă, prefăcîndu-se întotdeauna c-ar crede că-i vorba tot de furnitura aceea ; în sfîrşit, îi arăta chiar acum mutra cu care, în orice împrejurare ar fi fost în stare să-l dezmintă şi să-l înfiereze. Simţi un fior ca de frig, pe care voi să-l pună pe seama mahmurelii de dimineaţă şi a indispoziţiei pricinuită de noaptea pierdută la chef ; i-ar fi fost însă şi mai rău, şi s-ar fi simţit încă şi mai neliniştit, dacă ar fi ghicit neliniştea şi furia lui Virginio Alpi, speriat de vestea în legătură cu anchetatorul acela necunoscut şi de îndoielile în privinţa aceluia care l-ar fi putut trimite. Pe Folicaldi e drept că nu-l bănuia, socotindu-l prea bine „adormit“ şi-atunci, trebuia să se ducă cu gîndul la autorităţi mai înalte şi mai primejdioase, la ministerul de finanţe, la secretariatul de stat şi, pînă la urmă, la faptul că spionul putea să fi venit de la Roma ? Nu voi s-o creadă şi, după un moment de gîndire, puse în cumpănă două presupuneri : fie că Vèrgoli se înşelase în mod grosolan, fie că trăsese nădejde să-l şantejeze cu pretextul acela : ori neghiob, ori nesincer ; dilema, pentru Alpi, era deci dacă trebuia să-l dispreţuiască şi să scape de el, ori să-l urască şi să se răzbune : ambele alternative la fel de ruinătoare pentru *signor* Pietro.

Pînă una, alta, îndată ce se lumină bine de ziuă, se iviră noi motive de întristare şi de jale, pricinuite de apariţia, împreună cu urlete şi cu gemete, a durerilor şi a semnelor de holeră, sau poate de intoxicaţie alcoolică, la trei dintre beţivanii aceia, unul dintre ei fiind Valmora. Încărcaţi în grabă

şi pe nepusă masă într-o căruţă, fură expediaţi la lazaretul din Ferrara.

Doi păreau ţepeni şi îndobitociţi, în timp ce abatele Valmora spori jalea celor din grup, treziţi atît de nepotrivit din somn şi din aburii beţiei şi ai digestiei, în urletele lui de spaimă abjectă, amestecate cu vorbe cumplite :

— Laşilor ! Nu vreau să mă duc la lazaret ! Lăsaţi-mă într-un şanţ, dar nu la lazaret ! N-ajung pînă acolo, mor pe drum, mă duc în iad, mor osîndit ! Chemaţi un preot, laşilor, căci dacă nu, înseamnă că mă trimiteţi chiar voi în iad : dumneata, *signor* Pietro, şi dumneata Alpi, şi dumneata, Salvi ! Vedeţi că nu mi-e teamă de voi şi vă chem pe nume, şi tot astfel o să vă chem şi din iad. Nici măcar un înger trimis de Dumnezeu, nici măcar Isus Cristos n-o să vă poată salva de Satana. În clipa asta vă pierdeţi sufletele şi v-o spune unul care a şi murit, ţineţi seamă, şi încă osîndit ! Ah — adăugă el, în vreme ce doi ţărani voinici, vîrînd două prăjini pe sub salteaua pe care-l legaseră, ferindu-se să-l atingă, se pregăteau să-l încarce în căruţă, ca pe o jivină îndărătnică — ah, n-are nici o însemnătate ? V-aţi împietrit ? Eu însă n-o să mă spovedesc ; o să mor cu toate păcatele pe suflet, cu cele pe care le ştiţi şi cu cele pe care nu le ştiţi ; şi ştiţi destule ! Şi eu am atîtea ! Iar pe cele mai ticăloase, dumneata, Alpi, m-ai silit să le săvîrşesc ; Alpi, cu dumneata vorbesc ! Mor nedezlegat de păcate, ca să veniţi cu toţii în iad, împreună cu mine. Nici unul n-o să fie iertat, v-o spun în pragul morţii, laşilor, laşilor, la...

— Grăbiţi-vă şi încărcaţi cîrnatul ăsta ! le porunci Alpi ţăranilor, speriaţi şi nehotărîţi, cu o graţioasă aluzie la legăturile care-l strîngeau chiar ca pe un caltaboş. Grăbiţi-vă, iar dacă urlă mai departe, puneţi-i căluş în gură.

Vărsa, nenorocitul, fiere de furie, amestecată cu vomitări îngrozitoare ; iar cei adunaţi în poarta vilei Vèrgoli, posomorîţi la chip şi la suflet, îl auziră, pînă cînd căruţa, străbătînd o bucată de drum, se îndepărtă în cîmpia învăluită în răcoarea de martie ; îl auziră urlînd şi blestemînd : căci îi afurisea pe toţi, pe toţi, pe toţi.

— Reţeta mea pentru scăparea de holeră e bună, spuse Alpi, singurul nepăsător, dar nu trebuie să te ghiftui, pînă crăpi, ca hulpavul ăla.

— Adevărul e că în noaptea asta ne-am cam făcut cu toţii de cap, răspunse unul, milos, şi-n numele celorlalţi.

— Atunci, spuse Alpi, drept singură mîngîiere, — vedeţi-vă fiecare de treburile voastre şi de burţile voastre, pungaşi nerozi ce sînteţi. Şi n-aveţi nici o grijă, căci holera o să vă curețe maţele la toţi !

Cu urarea aceasta îi împrăştie, fără ca vreunul să-şi piardă vremea să mulţumească pentru cina ce li se pregătise. Alpi se înapoie la Ferrara, hotărît să cerceteze cît de adevărată era bănuiala în legătură cu spionul ; Salvi se înapoie în părţile lui, destul de dărîmat, iar *signor* Pietro, neavînd chef de dormit, voi să dea o raită, ca să se aerisească, pînă la zăgazul de la Nogarole, unde se îmbarca, în dimineaţa aceea, un transport de grîu mai mare ca de obicei. Se îndreptă deci într-acolo, împreună cu sergentul Solimani şi cu vechilul Olmeda ; şi era gata s-apuce pe drumeagul dinspre Antonella, cînd îl văzu pe Schiavetto, venind dinspre Ponticin della Pioppa, cu o înfăţişare care-l făcu să-l întrebe ce se întîmplase : iar cînd află, din cele cîteva cuvinte trunchiate ale celui îndurerat, grăi, ca pentru sine şi cu un fel de pizmă :

— A murit, aşadar, un om cumsecade.

— Chiar aşa putem să şi spunem, *signor* Pietro ! exclamă argatul.

— Mie, însă, omul ăsta cumsecade mi-a jucat un renghi cam perfid, spuse sergentul Fistulă.

— Foarte bine, răspunse Olmeda, care era bucuros să-l înţepe pe cel cu care vorbea, stai liniştit sergent, căci, în schimb, cînd o să-ţi vină dumitale rîndul, n-o să spună nimeni c-a murit un om cumsecade.

Signor Pietro tăcea, dar se părea c-ar fi avut multe de spus. Se îndreptau spre zăgaz şi spre vad, iar după vreo sută de paşi, prinse să vorbească din nou :

— Adu-ţi aminte, Schiavetto, că vreau să vin şi eu să-i întovărăşesc pe cei doi soţi : cînd o să-i ducă la cimitir ?

— Nu ştiu, *signor* Pietro, fiindcă trebuie ţinut seamă de timpul care-i rămîne liber preotului ; şi îi rămîne atît de puţin în zilele astea !

— Aşa e, din păcate ! Trimite-mi vorbă, în orice caz.

— N-aveţi nici o grijă. Şi, iertaţi-mi îndrăzneala, n-aţi vrea să faceţi încă o faptă bună ?

— Bucuros.

— Stăpînă-mea Cecilia e-acolo, la vad, şi nu ştie încă de *padron* Lazzaro ; bărbatul său e plecat ; sînt singur : daţi-i dumneavoastră vestea, fiindcă aveţi mai multă învăţătură şi ştiţi să vă purtaţi altfel decît un sărăntoc ca mine. Erau ca tată şi fiică : nu îndrăznesc să vorbesc cu ea, fiindcă şi mie *padron* Lazzaro mi-a fost ca un părinte, iar în nenorocirea asta mi-am pierdut şi bruma de minte, şi parcă sînt zăpăcit.

— Foarte bine, Schiavetto. Durerea dumitale vă cinsteşte şi pe dumneata, şi pe răposatul, care ţi-a fost stăpîn.

Cecilia se afla pe puntea cea mică a morii San Michele, îngrijorată, iar cînd îi văzu apărînd pe dig strigă :

— Vai, Schiavetto, credeam că n-o să te mai văd niciodată !

— Vin eu să vorbim, *padrona* Cecilia, răspunse *signor* Pietro, punînd piciorul în barcă.

Ea însă se înapoiase în goana mare în cabina de pe Paneperso, căci n-avea nevoie de cuvinte de mîngîiere. *Signor* Pietro se pricepu totuşi să i le spună, cum se spun de obicei, dar sincere, şi, mai ales, cu pizma aceea care sporea din clipă-n clipă şi le făcea şi mai simţite.

Două corăbii, mai jos de vad, încărcau grîul, dar el, în dimineaţa aceea, nu mai avea chef să se îngrijească de asemenea treburi şi-l lăsă acolo pe Olmeda. Se îndreptă apoi către Vallazza unde era sigur c-o să-l găsească pe marchizul Filippo Macchiavelli. Era într-adevăr acolo, să-şi facă plimbarea din fiecare dimineaţă cu timp frumos, şi privea pămîntul acela asanat, cu cel dintîi grîu şi cu cea dintîi cînepă ce creşteau acolo şi dădeau speranţe frumoase, verzi şi tinere amîndouă, dar unul lucios şi stufos, iar cealaltă de-abia răsărită, în şiruri drepte şi frumos trasate. Privea trifoiul şi iarba spaniolă, robuste şi cărnoase, semănate ca să obosească întîiul gîlgîit, excesiv, al rodniciei pămînturilor asanate ; privea canalele înfierbîntate şi cu miros de putred, săpate ca să usuce Vallazza. Ce anume simţea, nu ştia prea bine nici măcar el, bătrînul nobil sărăcit ; un amestec de dragoste şi de ură, o iritare uşoară, dar fără supărare şi, ce-i drept, o părere de rău după trestiile sălbatece şi mărăcinii de pe vremea cînd Vallazza era mlaştină şi stufăriş, bogată în sălbăticiuni ; îi plăcea însă şi s-o vadă înnoită, şi rodnică, cu o gelozie asemănătoare aceleia pe care-o simte un iubăreţ încărunţit faţă de ultima lui drăguţă, foarte tînără şi sigur ultima, care e însă

o gelozie resemnată. Şi era şi părere de rău, dar pentru tot ceea ce pierduse ; mai curînd decît de avuţiile înstrăinate, îi părea rău de tinereţe, de anii scurşi, de vremurile de altă dată, ehei, ce vremuri frumoase ! Părere de rău care, în ochii celui ce nu mai are nici un viitor în faţă, înseamnă o iluzie îndestulătoare şi dulce, fără reveniri şi fără dorinţe.

Văzîndu-l pe Vèrgoli, marchizul îl salută zîmbind şi îi spuse :

— Spune ce vrei, Pietro ; ştiu tot ce vrei să spui şi mai ştiu şi că ai dreptate : mie, însă, Vallazza îmi plăcea mai mult altă dată.

— Se poate s-aveţi şi dumneavoastră dreptate, domnule marchiz, răspunse Vèrgoli, pe un ton care-l miră pe celălalt.

— Ei ? Dar ce e ? Unde e mîndria dumitale obişnuită ? Nu-mi spui, adăugă el, în glumă, că pentru două raţe şi un sitar aş fi în stare să dau o sută de chile de grîu ? Erau sitarii tinereţii mele, dragul meu !

— Ne trudim atîta, domnule marchiz, iar truda n-ar fi încă lucrul cel mai de seamă ; luăm asupră-ne atîtea griji, încît ne pierdem pînă şi somnul ; şi ne încărcăm şi conştiinţa ; şi cînd colo, viaţa ne e agăţată de-un fir.

— Eşti pornit pe filozofie, în dimineaţa asta ?

— Fiindcă am aflat chiar acum că holera i-a răpus pe amîndoi bătrînii Scacerni.

Vestea îl mîhni adînc şi pe Machiavelli, care ţinu să-i însoţească şi el pe cei doi bieţi morţi pînă la cimitirul acela din Guarda, despre care *padron* Lazzaro spusese şi răspunsese — de cîte ori îl apuca ideea aia fixă — că nu vrea să sfîrşească în el.

Erau zile în care oamenii n-aveau timp şi chef să ia parte la înmormîntări, dar se poate spune că toată Guarda îi urmă pe cei doi. Cînd se înapoie la Ponticin della Pioppa şi află ce se întîmplase, Peppino Scacerni rămase ca năucit ; după care, nu mai scoase o vorbă. Deshămă calul şi-l duse în grajd, în vreme ce vecinii aceia care îl informaseră îl priveau curioşi. Iar curiozitatea se preschimbă repede în indignare, cînd îl auziră fluierînd o canţonetă. Faptul trecu drept o dovadă de nesimţire, fără ca nimănui să-i treacă prin minte că fluieratul ăsta intra atît de puţin în obiceiurile lui, încît rămase şi primul, şi ultimul. Iar dacă l-ar fi urmărit cineva în călătoriile lui cu căruţa, în zilele următoare, ar fi văzut că

slăbea mult mai des şi îndelung hăţurile calului, năpădit şi buimăcit de gînduri care nu erau toate în legătură cu interesul şi cu cîştigul.

Lumea spuse că era un animal, iar altcineva, mai tîrziu, că de pomană mai fusese botezat unul ca el. Lucrurile îi fură aduse la cunoştinţă, dar de-abia dacă binevoi să înalţe din umeri.

Ceciliei i se păru şi ei, ca şi celorlalţi, că prea puţin îi păsase de moartea părinţilor, dar el nici nu catadixi să-i schimbe părerea. Căsnicia lor se dovedi mai izbutită decît s-ar fi putut crede după începutul pe care-l avusese, dar gusturile lor erau şi deveniră cu timpul tot mai deosebite, astfel încît ea nici nu voi să se mute la Ponticin della Pioppa, ca să nască. Născu pe moară şi, de altfel, casa zidită pe uscat o supăra cel puţin tot cît îl supăra pe bărbat cabina de lemn, de pe fluviu. Ei îi tăia răsuflarea curtea împrejmuită, în timp ce lui unduitul acela al apei îi făcea capul şi picioarele nesigure.

Iar cînd avu întîiul copil, şi-l privi cu dragoste şi simţi, în vlăguita şi inefabila fericire a lehuzici, după terminarea muncilor, cum i se înapoiază în vine viaţa aceea ce se scurgea din inima ei în inima şi-n vinele noului-născut, uită de toate, în fericirea şi în sănătatea aceea de mamă.

Venise s-o asiste moaşa, care, încă de multă vreme, o înlocuia, în Guarda, pe Venusta Chiccoli, copleşită şi închircită de ani. Sosind, spusese :

— Ciudat lucru ca, avînd casă pe uscat, să vrei să naşti într-o barcă de moară, dar se cunoaşte că vreţi să-l faceţi morar, nu-i aşa ?

Iar pe urmă, în timp ce i-l întindea Iepurelui Vîrcolac pe micul Lazzaro :

— Priviţi, e leit bunicu-său, răposatul.

— De obicei, se zice că seamănă cu tatăl, răspunse el cu un rînjet, fiindcă în ce-o priveşte pe mamă, nu încap îndoieli.

— Seamănă, seamănă şi cu dumneavoastră, căută moaşa s-o dreagă, e aerul familiei, bineînţeles, ce naiba !

Înapoindu-i nou-născutul, Iepurele Vîrcolac înălţă doar din umeri : şi, cu o mîhnire mohorîtă şi chinuită, care voia să pară zîmbet vesel, spuse :

— Nu vă pierdeţi cu firea, căci, dacă seamănă cu bunicul, o să fie bărbat frumos ; în schimb, dacă seamănă cu mine, mai bine să nu mai vorbim !

De pe pătuţul ei, Cecilia asculta şi privea. Ar fi vrut să-i spună că ierta şi uita, ba chiar că-i era recunoscătoare de-a fi mamă, şi pentru fiul zămislit, şi că era mulţumită ; multe-ar fi vrut să-i spună, dar îi lipseau cuvintele şi nu i-o îngăduiau rezerva, deprinderea pe care-o aveau de a vorbi puţin sau de loc ; o oprea însăşi noutatea sentimentelor care se revărsau impetuoase, întocmai ca apariţia caldă a laptelui ; nu i-o îngăduia omul acela rece ca vîntul de miazănoapte. Dar poate că şi el, se gîndi ea cu milă, se chinuia mult din pricina răcelii ca de gheaţă, care nu îl lăsase să sufere nici măcar după moartea alor săi.

Dacă s-ar fi priceput, i-ar fi spus că de acum încolo, de cînd era mamă, îi era cu adevărat nevastă şi uita că ar mai fi cu putinţă să simtă şi altfel sau să încerce vreo altă pasiune, deosebită de asta. Îi era recunoscătoare şi nu-i cerea altceva, şi nu-şi închipuia că el ar putea cere altceva. Şi poate că în răscolirea aceea năvalnică şi pătimaşă, sufletească şi organică, a întregii ei fiinţe faţă de sugaci, poate că în beatitudinea aceea maternă cu care îl privea uimită, exista încă de pe acum chemarea, stăruinţa tainică şi adîncă a unui instinct irevocabil, care cerea alte roade de la fecunditatea ei puternică şi liniştită, căreia îi erau necunoscute neliniştea, şi tulburarea, şi desfătarea dorinţei şi-a voluptăţii, pe care firea nu i le dăruise, pentru a face din ea o mamă cît mai desăvîrşită, şi nimic altceva decît mamă.

Tot astfel, seva primăverii, din vinele pămîntului şi ale tulpinelor, ţîşneşte în flori care, pentru a rodi fructe şi seminţe, se zoresc, dar cast, să fie fecundate de către polen. Tot astfel sînt roditoare şi senine femelele animalelor.

Simţi oare Iepurele Vîrcolac că atît el, cît şi patima lui lacomă, erau alungaţi mai mult ca oricînd din adîncul sufletului şi din simţurile femeii tocmai de către recunoştinţa aceea îngăduitoare şi fericită ? Departe de a-şi putea da seama de asta, o simţi, desigur, cu o revoltă umilită a cărnii pizmaşe, care îi aminti şi îi prevesti, în acelaşi timp şi una-ntr-alta, atît umilirea trecută cît şi pe cea viitoare, a lui şi a dorinţei lui, care, găsindu-şi împlinirea în femeia amorţită şi netulburată, se preschimba în furie vlăguită ; şi iată că, în Cecilia

patima asta încolțea și însemna viață ; la el, se pierdea într-un fel de moarte.

În felul lui și exprimîndu-se cum putea, avu chiar atunci prilejul să-și spună că, la urma urmelor, căsătoria însemnase afacerea cea mai slabă și cea mai jalnică din toată viața lui. Înainte de a-l disprețui pentru sărăcia aceasta sufletească trebuie să ținem seama că suferea din pricina ei ; cu toate astea, cunoscuții lui, după ce-l socotiseră fiu rău, îl mai considerară și tată rău. Cecilia singură îl ierta, sau mai degrabă, fiindcă nu-i cerea decît un singur lucru și anume să rodească prin ea, Cecilia singură îl cruța și nu se unea cu ceilalți în a-i categorisi și drept soț rău.

Firea lui era astfel făcută încît își atrăgea, cu o plăcere ranchiunoasă și întunecată proasta părere a aproapelui, mai ales dacă era și nedreaptă, ca și cînd dragostea și părerile bune i-ar fi pricinuit o silă disprețuitoare.

Deocamdată nu-și făcea nici o umbră de grijă în privința holerei, care se ințețea din pricina zădufului de vară, convins că nu putea fi luată decît o singură dată, și că cel care o avusese, ca el, era imun pentru totdeauna. Neobosit, mai harnic și mai îndîrjit ca oricînd, umbla din sat în sat și din casă în casă, să angajeze cantități mici sau mari de grîu din recolta nouă. Le simțea parcă după miros, întocmai ca un cîine de vînătoare — lumea spunea că mai degrabă ca un porc — chiar cînd erau ascunse de către cei care nu voiau să vîndă. Și colinda, e-adevărat, adulmecînd și fremătînd de nerăbdare, prin cîmpia însorită, bîntuită de molimă, fără a se mai îngriji să-și ascundă lăcomia sub nepăsarea perfectă a negustorului isteț. Se năpustea cu un fel de furie, speria lumea cu scăderea prețurilor, dădea asigurări c-o să se înapoieze să ofere numai jumătate, un sfert, o treime ; stăruia asupra nenorocirilor, asupra datoriilor, asupra necazurilor, căci le știa pe-ale fiecăruia, în amănunt ; nu șovăia să stea de vorbă cu părinți ce secerau zdrobiți sufletește, căci își pierduseră copiii, uneori chiar numai de cîteva ceasuri ; cu copii ce rămăseseră orfani c-o zi în urmă și pe care-i găsea treierînd ; cu văduve rămase singure și fără de nici unele ; tuturor acestora nu se sfia să le spună că molima împuțina brațele și scumpea mîna de lucru, și împrăștia nenorocirea în țară ; și le cerea să țină seamă că, dacă nu-i vindeau grîul, făceau o mare greșeală și erau ruinați.

„Iată aliatul holerei“, spuneau oamenii, văzîndu-l venind cu calul pe drumurile lungi și prăfuite, pe ogoarele unde cînepa verde își răspîndea mirosul ei aromat și plăcut ; sau cînd îl întîlneau pe poteci, sau îl vedeau răsărind în bătătură.

Săpătorii de pe Vallazza sau de la canale cîntau sub soarele nemilos cîntecul acela cutezător, ce se născuse cu veacuri în urmă, din sudoarea lor de truditori cu lopata ori cu roaba, în ținuturile acelea nesătule de eforturi omenești, și care întovărășește vesel scîrțîitul neîntrerupt al roții de la roabă, în sus și-n jos pe pereții săpăturilor și pe povîrnișurile zăgazurilor :

Cînd bate miezul nopții
Se-aude o goarnă sunînd ;
Sînt săpătorii, larì, lerà
Care la muncă merg.
Hei rup, hei rup,
Și înc-o dată hei rup,
Sîntem săpătorii, larì, lerà,
Care la muncă mergem.

Iepurele Vîrcolac îi privea, ascunzînd în suflet un dispreț sumbru și trufaș, neputînd înțelege cum de puteau fi veseli sărăntocii aceia nenorociți, oameni care n-aveau altceva pe lume decît brațele, ca să muncească. I se părea o nechibzuință, și chiar o obrăznicie. Îl supăra faptul că truditorii aceia sărmani, dată fiind veselia cu care cîntau, păreau nepăsători față de o condiție umană care, pe el, numai privindu-i de-a lungul canalelor săpate sau urmînd să fie reparate, îl umpleau de o groază înnebunitoare, la gîndul că nu aveau bani. Și încredințîndu-se că veselia lor nu putea fi sinceră, oamenii aceia îl înspăimîntau. Căpăta convingerea că sub ea mocnea o ură cumplită față de oricine avea sau cîștiga bani. Uneori, se oprea să stea de vorbă cu ei, dacă-i găsea în ceasul de odihnă, în vreme ce zăpușeala verii făcea să fermenteze mîlurile scoase din canale și fundurile putrede ale acestora. Voia să-i compătimească, dar ei îl întrebau :

— Vezi mai curînd de dumneata ; nu te odihnești nici măcar la ora asta, domnule Iepure Vîrcolac.

Poate că îl compătimeau cu adevărat, lucru pe care el nu putea să-l priceapă ; și de aceea o lua drept batjocură, izvorîtă dintr-o pizmă sălbatică :

— Te zbaţi atîta, îi spuneau ei, de parcă nu ţi-ai mai aduce aminte că tot o să mori. O să duci banii cu dumneata în mormînt ? O să te îmbogăţeşti, iar moartea o să-ţi pară astfel şi mai grea.

Nu era pizmă, se gîndea el ; era ură, erau porniţi împotriva lui.

E-adevărat că în ultima vreme, foarte grea de altfel, ura şi invidia mocneau, ce-i drept, în pătura aceea a populaţiei, alcătuită din muncitorii zilieri de la lucrările de terasamente, numeroşi întotdeauna în ţinutul ferrarez, prost plătiţi şi hărţuiţi de datoriile făcute pentru chirie şi la băcan ; veşnic rătăcitori, cînd ici, cînd colo, unde-i chemau lucrările ; veşnic lipsiţi de siguranţa zilei de mîine şi, nu rareori, amărîţi şi fără lucru. Aceştia nu împărtăşeau de loc sentimentele celor care, între Ro şi Guarda, cîştigau de pe urma bogăţiei şi îndeletnicirilor lui *signor* Pietro, de pe urma „ăluia al lui Vanghetta", nepotul unuia care fusese ca şi ei, un prăpădit de muncitor cu ziua. Ei suferiseră şi sufereau mult din pricina scumpirii pîinii ; şi-i drept că pentru simbriile lor, pîinea era totdeauna scumpă. Puneau aceasta pe seama speculanţilor şi-a celor ce trimiteau grîul dincolo de Pad, împinşi de lăcomia cîştigului. Brutarul, băcanul, Iepurele Vîrcolac, *signor* Pietro erau, toţi, pentru ei, nişte cămătari şi nişte înfometători odioşi. Resemnaţi, de obicei, fiindcă spuneau că-ntotdeauna fusese aşa, foametea din vremea aceea le pricinuia o furie mocnită ; şi nu se sfiau să i-o spună lui Scacerni, în faţă :

— Oameni ca dumneata, domnule Iepure Vîrcolac, ca să vorbim frumos, ar merita să fie spînzuraţi. Cînd colo, ne-am alege noi cu spînzurătoarea, dacă ne-ar apuca nebunia să cerem ceva mai multă pîine şi dreptate. E drept că guvernul interzice vînzarea grînelor dincolo de Pad, pentru ca aici să nu bîntuie foametea, dar dumneata ştii foarte bine, domnule Iepure Vîrcolac, cîtă ascultare i se dă ! Spune-o dumneata, domnule Iepure Vîrcolac, fiindcă poţi s-o spui ! Cine nu ştie, cine nu vede acel du-te-vino al atîtor bărci, între mare şi punctul de vamă de la Guarda ? Pe cine vrei să duci ? Pe cei care vor să te creadă, fiindcă se îngraşă dintr-asta, cum ar fi, de pildă, ticăloşii ăia de la fisc ! Iar între timp, pîinea se scumpeşte, iar nouă ne rămîne numai putinţa de a strînge cureaua la pantaloni. În pustiu, în loc de pîine, Sfîntul Ion Botezătorul a găsit, barem, lăcuste : noi ăştia, nici măcar

de-astea ! Iar cîrmuirea ori nu știe, ori nu e-n stare de nimic, ori nu vrea : a venit sfîrșitul lumii ! Ar fi desigur și papa, dar cum s-ajungem noi, niște sărăntoci, să ne facem auziți de papa ? Și ce minciuni îi spun papii cei care-i stau în preajmă, pentru ca să poată și să nu știe nici măcar el ce să facă ? Dacă i-am putea arăta cum o ducem, papa ar face dreptate, și-ar fi o zi mare, fiindcă ăștia de teapa dumitale, domnule Iepure Vîrcolac, sînt oamenii cei mai ticăloși de pe lume ; mai răi, dar mult mai răi decît tîlharii și decît hoții de drumul mare. Și-așa și e, fiindcă ăia fură de la cei care au ; soiul ăsta al vostru a descoperit chipul în care să fure și de la cei care nu au : din foamete, Iepure Vîrcolac, din sîngele celor sărmani ! Și sînteți mult mai răi decît cămătarii ; iar descoperirea asta a voastră e cel mai nelegiuit dintre toate păcatele ; sînteți mai răi chiar și decît holera, care e cinstită, lovește pe cine trebuie să lovească, iar după asta se termină cu chinurile. Voi însă ne țineți în viață ca să ne sugeți sîngele, lipitori nenorocite ale pierzaniei !

Iepurelui Vîrcolac i se întîmpla să asculte sau să ghicească asemenea discuții atunci cînd — după ce-și așezau roabele în cerc și în picioare, ca armele cînd sînt strînse în piramidă, după ce-și înfigeau hîrlețele și lopețile în pămîntul lucios și gras — îi găsea strînși să-și mănînce bruma de pîine la umbra firavă a vreunui copăcel, dintre cei puțini și crescuți cu greu în solul de curînd asanat, ori la aceea mai răcoroasă și mai veselă a perdelelor de plopi viguroși, din locurile asanate mai de mult și mai deplin. Era atras într-acolo ; n-ar fi vrut, dar nu se putea înfrîna să se oprească și să stîrnească discuțiile acelea, pe care le asculta și le savura, cu un rînjet de spaimă și de ură ; și-n timp ce ei, sfîrșindu-și odihna, se sculau încet și lenevos de pe unde zăcuseră sau șezuseră, ca să apuce iarăși hulubele roabei obositoare sau coada vreunei unelte, și să sape pămîntul cafeniu și galben, ori mîlul negru care se întărea atîta la soare, îi auzea cum încheiau discuțiile, spunînd:

— Și-apoi, la ce bun atîtea discuții ? Așa a fost întotdeauna, și-ntotdeauna va fi la fel : de asta sînt nebuni cei săraci. Era mai bine să ne fi lăsat să tragem un pui de somn, domnule Iepure Vîrcolac.

Înșfăcînd roabele sau uneltele, căindu-se de somnul pierdut, își scuipau în palme, gest care Iepurelui Vîrcolac i se părea a fi de dispreț și de furie, în vreme ce ei nici nu-și mai aminteau

cele vorbite. El, în schimb, le frămînta din nou în minte și exagera totul.

Existau printre zilierii cărători cu roaba și săpători, oameni din toate colțurile ținutului cuprins între Pad și Fossa della Cattolica : din partea „de jos" a regiunilor romagnolă, boloneză și ferrareză, din locurile cele mai sărace ; născuți din săpători, care la rîndu-le, erau și ei copii de săpători, dar asta nu-nseamnă că erau și împăcați cu soarta lor ; decăzuți — ceea ce-nseamnă neresemnați — din îndeletniciri mai bune, de meșteșugari, de țărani ori de negustori.

Era, meșteșugul acesta al lor, cel mai amărît și cel mai obositor, și cel mai nesigur, și ca loc de muncă și ca pîine, astfel încît însuși faptul de a avea o familie însemna, pentru cei care se îndeletniceau cu el, o îngreunare a necazurilor.

Mult mai bună era situația muncitorilor angajați de către țărani, chiar dacă erau plătiți și ei tot cu ziua, adică „fără obligații permanente" : îngrijitori la boi și la vaci în staule, muncitori la cîmp și tot felul de alți temporari erau angajați de către țărani sau de către stăpînul pămîntului, la munci în legătură cu aratul, cu seceratul, cu plivitul, cu treieratul, cu punerea cînepii la topit sau cu melițarea ei. Erau munci vremelnice, dar sigure, pe care aceștia, mai ales cînd locuiau în sate, puteau să se bizuie ca să-și plătească chiria și datoriile la brutar, la croitor și la cizmar. Și-apoi, țăranul ajungea să-i cunoască, iar cu cei pe care-i cunoștea ca oameni de ispravă nu se purta rău ; nu erau în situația acelor aventurieri deznădăjduiți ai hîrlețului și-ai roabei, care nu cunoșteau decît aspectele penibile și dăunătoare ale libertății lor prea mult lipsită de „obligații permanente". Bunăstarea pe care se întemeia în mare parte vechea societate, pe baze romane, lor nu le era interzisă, așa cum le era celorlalți, terasieri și săpători de pămînt : aveau, adică, de-a face cu oameni care îi prețuiau după cît își cunoșteau meseria ; și erau tratați, pînă la urmă, ca oameni, de către alți oameni, nu ca o masă fără nume, angajată să furnizeze brațe pentru niște munci cărora nu le vedeau și nu le înțelegeau, nici începutul, nici sfîrșitul. Pe lîngă oameni, muncitorii agricoli se legau — un alt neprețuit avantaj — de muncă, pe care o făceau an după an în același loc, împărtășind nu numai oboselile, ci și bucuriile, nădejdiile, supărările, care îl leagă pe țăran de pămînt, în tot ce-i bun și ce-i rău în viața lui. Și nu era nici rar și nici greu ca aceștia să fie

legați de țăran sau de proprietarul pămînturilor printr-un *angajament* mai precis, adică printr-un contract de „partitanza“ sau de „castaldia“. Cel zis de „partitanza“ îi îngăduia stăpînului moșiei să alăture familiilor de țărani, în suferință de brațe, munca anumitor inși angajați în vederea unor lucrări agricole, care țineau, de fapt, cea mai mare parte a anului. „Castaldi“ sau argați, cum li se mai spunea, erau cei cu care țăranul și stăpînul contractau o obligație anuală ce putea fi înnoită ; locuind pe moșie, retribuiți nu numai în bani și cu simbrie, dar și cu cotă parte din produsele sau din cîștigurile moșiei, mai ales din cel de pe urma cînepii, însemnat izvor de bogăție în ținutul ferrarez.

Erau, în sfîrșit acești „castaldi“, țărani „al terzo“, dar mărginindu-se numai la anumite produse, în timp ce colonistul ferrarez propriu-zis, așa numitul *boaro,* avea dreptul la o treime din toate beneficiile moșiei ; și era forma de dijmă, veche și preferată în ținuturile ferrareze, unde întinderea moșiilor și însăși natura culturilor și importanța lucrărilor cereau investiții bănești și norme de conducere pentru care dijma cu o parte din două, precumpănitoare, în schimb, în teritoriul bolognez — mai bine exploatat — nu ar fi fost nici logică, nici convenabilă ; căci ar fi însemnat ca dijmașul — care după toate celelalte, nu putea să aibă nici mijloacele necesare și nici atîta istețime de minte încît să poată conduce el — să se istovească și să se îndatoreze prea mult.

În vremurile la care am ajuns cu povestirea noastră, stăpînul, cînd încheia un contract de dijmă *al terzo* trebuia să-l ajute îndeaproape pe dijmaș, care, pe lîngă participarea la cîștig, primea casă, grădină pentru familie și o simbrie lunară. Familiile erau numeroase, dar niciodată prea multe, împărțite în *bragliani* și *bestiari,* după cum munceau la cîmp ori în staule. Față de stăpîn, dijmașii se comportau ca și față de vreme și de guverne : dacă era bun și destoinic, îi erau devotați ; incapabil și meschin îl suportau : dragostea străveche, înrădăcinată și năbădăioasă a țăranului pentru brazda pe care asuda, îi ținea pe același ogor încă de veacuri ; iar *versuro* se numea bucata de pămînt, de circa 30 de hectare, care se putea „brăzda“ cu plugul, pe timpul destinat arăturii, cu atelaje de opt pînă la șaisprezece boi : cerea, adică, o familie țărănească alcătuită din douăzeci, pînă la treizeci de persoane. Măsurile acestea de unitate agricolă și familială dominau prin

tradiție în inima teritoriului ferrarez, pe „pămînturile vechi" din Ferrara și din Vigarano, din ținutul bondesan și din bălțile de la San Giovanni Battista și de la San Giorgio, împreună cu sistematizarea deosebită a ogoarelor și cu ameliorările, cărora li se spunea „așezare după moda romană". Și erau moștenite de la romani cele două drumuri foarte late ce se încrucișau la mijlocul proprietății, largile și dreptele „poteci", mărginite de șiruri înalte de plopi, din care agricultura de astăzi, mai avară decît cea veche, păstrează doar rămășițe și urme, de mare frumusețe totuși, pe acele rodnice pămînturi de șes. Asanările importante, de întindere uriașă, cu excepția celor istorice, nu fuseseră încă începute pe vremea aceea. Dar cine ar vrea să întregească descrierea șesului ferrarez vorbind și de dijma cu „o parte din două" aflătoare la granița cu ținutul bolognez, ar trebui să amintească și de „obștiile" din Cento și din Pieve di Cento, ciudate prin concepție și vechime, născute, cum au fost, din donația făcută de episcopul din Bologna, în 1259, și de abatele din Nonantola, în 1358, care au dăruit, cu drept de embatic, obștei oamenilor din Cento și din Pieve, pămînturile de la Malaffitto și de la Casumaro, asanate de oamenii aceia. Dreptul de folosință asupra acestor pămînturi alterna, la fiecare douăzeci de ani, între „băștinași", urmași ai familiilor vechi, dar cu atîta grijă, încît, pentru a nu decădea din drepturi, cei care emigraseră, se înapoiau de peste mări și de peste munți, și chiar din America, îndată ce venea termenul de rotație. Iar asta se petrecea între cei „de baștină" tot atît de liniștit pe cît de îndrăzneț obișnuiau să-și apere drepturile lor împotriva pretențiilor unor venetici imigrați, cărora le spuneau „fumanti". Pînă la urmă adevărul e că formele cele mai felurite, cele mai vechi și cele mai noi de contract economic și social se întîlnesc pe aceste pămînturi de lîngă Pad și de lîngă Reno, unde dreptul, laolaltă cu știința și cu forța strălucitelor școli, a însemnat întotdeauna experiență și vocație pentru niște oameni harnici.

Acolo unde pămînturile erau asanate de curînd, ca la Vallazza și nu erau încă date în dijmă, le muncea direct proprietarul, cu ajutorul muncitorilor zilieri ; și astfel, Guarda și Ro erau în bună parte sate cu salariați ai lui *signor* Pietro. Asanarea Vallazzei chemase și fixase în sat cîțiva dintre mun-

citorii aceia flotanţi — fără o obligaţie permanentă — de care Iepurele Vîrcolac se temea, cu o teamă pur şi simplu „burgheză".

IV

În toamna lui '55, cînd furia holerei începea să scadă, cînd *signor* Pietro uitase de cel care venise să facă pe curiosul în legătură cu contrabandele ; cînd Alpi, neputînd să lămurească nimic, rămăsese încredinţat că fusese vorba de o greşeală izvorîtă din teamă şi din prostie ; în toamna lui '55, deci, sosind la vila Vèrgoli, ca să vorbească de o încărcătură de cereale ce tocmai se îndrepta spre zăgazul de la Nogarole, Iepurele Vîrcolac dădu chiar peste acela pe care, atît el cît şi ceilalţi, îl aşteptau cel mai puţin : un judecător de instrucţie care cerceta registrele şi corespondenţa lui Pietro Vèrgoli, în temeiul unui mandat al tribunalului din Ferrara şi al delegatului pontifical, care poruncise să se treacă la anchetarea bănuiţilor Vèrgoli, Solimani, Barbacinti şi alţii, mai mărunţi.

Înspăimîntat, dar mai ales uluit, ar fi voit să se ascundă, dar unde ? Şi-n vreme ce, stînd în grădină, întreba pe unul şi pe altul ce anume se întîmpla, cu stăruinţa înfricoşată a celui care, la locul unui dezastru, cere veşti arhicunoscute, fără a primi însă nici un răspuns din partea celorlalţi, îngroziţi şi ei la rîndu-le ; în vreme ce stătea deci acolo, învîrtindu-se fără rost, apăru în uşa vilei Domenico Moia, vătăşelul din Guarda, care-l chemă imediat pe grefier şi-i spuse, arătîndu-l pe Iepurele Vîrcolac :

— Ăsta e cel mai mare speculant de grîne.

Simţi că i se taie picioarele, căci altfel şi-ar fi luat frumos tălpăşiţa de-acolo. Îl ascultă deci ca leşinat, pe grefier :

— Hei, dumneata, fă-te-ncoace ; vino aici la domnul judecător.

Acesta era aşezat în odaia de lucru a lui Vèrgoli, la biroul şi pe scaunul lui *signor* Pietro, în timp ce *signor* Pietro însuşi, aşezat pe o latură a biroului, acolo unde se aşezau de obicei cei care veneau să-i vorbească, părea să aibă o

privire sigură, chiar mai sigură ca de obicei ; ciudat era însă felul în care se așezase pe marginea scaunului, de parc-ar fi stat pe cuie și cu atitudinea celui care suferă că nu se poate ridica, s-o ia la fugă. Încă o ciudățenie îi sări în ochi Iepurelui Vîrcolac : deși ziua era cam friguroasă, iar odaia era fără foc, Vèrgoli trebuia să-și șteargă fruntea din cînd în cînd, fiindcă asuda. Fără îndoială că asuda de frică.

Grefierul se apropiase să-i spună ceva judecătorului, care porunci :

— Foarte bine ; s-aștepte.

Grefierul îi arătă un scaun într-un colț Iepurelui Vîrcolac, iar acesta se așeză, fără să-și dea seama, într-o atitudine aidoma celei a lui *signor* Pietro și suspină adînc. La intrarea lui, Vèrgoli îi aruncase o singură privire, dar suficientă pentru a-i vorbi de spaima dezastrului apropiat ; de aceea, Scarceni își îndepărtase privirea de la celălalt, neputînd să reziste : acum o căuta, cu spaima unui naufragiat, ca pentru a descoperi în ea ce trebuia să facă și ce să spună ; *signor* Pietro nu se mai uită însă la el, fie pentru că nu mai era nici el în stare s-o facă, fie pentru că era preocupat să-i răspundă judecătorului. Iar acesta parcurgea cu privirea coloanele de cifre din registrele de expediție, mormăind, atîta timp cît era vorba de cifre puțin însemnate și de felurite localități din interiorul statului, dar ridicîndu-și glasul și apăsînd pe silabe, ca pentru a-l sublinia, ori de cîte ori apărea din nou numele vămii din Serravalle, o trecere mică peste fluviu, un pichet de vamă fără importanță, dar care ieșea în evidență tot mai des — și pentru trimiteri tot mai însemnate — pe măsură ce continua cercetarea registrului. De fiecare dată, desprinzînd o hîrtie dintr-o mapă care-o ținea în mînă, Vèrgoli spunea :

— Uitați, domnule judecător, recipisa corespunzătoare a pichetului de la Serravalle.

Judecătorul lua recipisa și o punea peste altele, desprinse mai de mult, fără să spună nimic. Uneori dădea peste însemnarea unei expedieri spre Triest sau spre moara cu abur de la Duino ; atunci, Vèrgoli căuta într-o altă mapă cu documente :

— Iată permisul respectiv de export.

Într-adevăr, o parte din aceste exporturi apăreau ca făcute cu permise în regulă, eliberate lui Vèrgoli sau răscumpărate de el din mîinile unor negustori de cereale ; erau însă foarte

puţine şi alcătuiau un maldăr prea mic alături de cel al recipiselor semnate la Serravalle, atît de bătător la ochi, acesta din urmă, încît judecătorul, la un anumit moment dat, spuse :

— E curios, e cu adevărat curios că într-un cătun de nici douăsprezece case, pierdut printre mlaştini, ca Serravalle, au putut fi mîncate atîtea chile de grîu încît ar fi ajuns, ca să spun aşa, pentru hrana unui oraş.

— Dacă de la Serravalle au plecat pe urmă în alte părţi, şi chiar în străinătate, răspunse Vèrgoli, afectînd siguranţă şi dispreţ, lucrul acesta nu trebuia nici să mă privească pe mine, şi nici să mă îngrijoreze. Mie îmi e destul că am recipisele în regulă, căci certifică descărcarea la Serravalle, şi îmi descarcă totodată conştiinţa, adăugă el, ironic.

— Domnul Vèrgoli, spuse judecătorul, vorbeşte cu mult curaj despre conştiinţa sa.

— Şi pot s-o fac, ba chiar îi voi cere să-mi facă dreptate celui care poate şi e dator să mi-o facă, pentru această ofensă ce mi se aduce, venindu-se să mi se cerceteze registrele, în casa mea.

— Domnia-voastră veţi face tot ce veţi socoti că este mai bine pentru interesele şi pentru bunul dumneavoastră nume ; eu unul îmi fac datoria, potrivit ordinelor superioare.

— Şi pentru aceste ordine voi cere să mi se dea explicaţii şi să mi se facă dreptate, căci n-am nimic cu domnia-voastră, spuse Vèrgoli.

Iepurele Vîrcolac, care-şi recăpătase întru cîtva curajul, crezu că poate ghici faptul că judecătorul îşi urmărea cercetările cu neplăcere şi mai curînd supărat în adîncul sufletului său, decît bucuros de tot ce descoperea. Pe de altă parte, iritat de înfumurarea lui Vèrgoli, judecătorul adăugă :

— Recipisele există şi e bine, deocamdată ; întregul Serravalle a mărturisit însă că, de ani întregi, nu a mai văzut descărcîndu-se nici o singură barcă cu grîu la vama de la punctul de trecere ; o mişcare atît de mare s-a făcut deci în întregime pe ascuns ? Poate să pară adevărat ? Ce spune domnul Vèrgoli ?

Răspunsul lui Vèrgoli urmă prompt, şi sfîrşi prin a-l linişti pe Iepurele Vîrcolac :

— Cînd oare a pretins „domnul Vèrgoli“, ori a spus, ori s-a socotit dator să se pună chezaş pentru funcţionarul de la vama

din Serravalle? O dată în posesia recipisei, mie nici nu-mi păsa şi nici nu mi se cădea să cercetez altceva, nici dacă grîul fusese descărcat sau nu, căci asta nu mă privea şi nu mă priveşte pe mine. E datoria justiţiei să facă dovada că recipisele de la Serravalle sînt false, şi nu a mea să aduc dovezi, că sînt bune. Procesul vămii, dacă vrea cineva să-l facă, nu-l priveşte pe „domnul Vèrgoli".

Aceste ultime cuvinte erau de sfidare deschisă şi sarcastice, şi nu fără rost, căci judecătorul făcu o mutră pe care se puteau citi lămurit supărarea şi regretul de-a se vedea silit să ancheteze într-un proces din care urma să obţină, drept unic rezultat sigur, duşmănia unanim recunoscută ca primejdioasă a unui om ca Alpi. Şi la Alpi se gîndeau amîndoi, astfel că Vèrgoli continuă, cu îngîmfare:

— Afacerea, dacă pot să-mi exprim o părere umilă şi respectuoasă îmi pare a fi de competenţa inspectorului-şef al vămilor, afară de cazul cînd nu se urmăreşte să i se facă şi lui proces!

Judecătorul avu un moment de nedumerire, o privire care ajunse pentru a arăta cît de ciudată şi de neverosimilă i se părea o asemenea presupunere, ba lăsă chiar să-i scape:

— Şi cine se gîndeşte la una ca asta?

— Eu nu, desigur, răspunse Vèrgoli, pe un ton şi cu un aer care însemnau: „Şi-atunci, de ce stăm să ne pierdem vremea cu o comedie ca asta pe care-o jucăm?"

Judecătorul reveni asupra problemei şi spuse, sentenţios şi plictisit:

— Aflaţi, ca să ştiţi cum stau lucrurile, că atunci cînd justiţia ar socoti necesar să deschidă proces împotriva unor funcţionari fiscali, cum sînt cei de la vămi, cauza ar trebui transferată Congregaţiei criminale din respectata cameră apostolică de la Roma, singura competentă. A priceput domnia-voastră?

— Mulţumesc pentru amabilitate.

— De ce?

— Fiindcă m-aţi învăţat, răspunse Vèrgoli, care nu se mai îngrijea să-şi mascheze sarcasmul.

Judecătorul continuă:

— Să-mi explice, deocamdată, domnul Vèrgoli, cum se face că trimiterile de grîu, şi pentru Serravalle, şi pentru Trieste, apar toate pe numele unui oarecare Trambusti?

— Nimic mai uşor de explicat : Trambusti e expediţionarul prin mijlocirea căruia am avut cinstea să furnizez grîne, cu permisele de export trebuincioase, adăugă el, arătînd spre vraful de hîrtii mai mărunt, merituoaselor trupe austriece din Trieste.

— Numai că şi Trambusti stă tot la Trieste, iar nu la Serravalle.

— Şi cu asta ce-i, dacă mi-e îngăduit ? Şi celelalte dispoziţii, pentru Serravalle, mi-au venit de la acelaşi Trambusti, asta-i totul.

— Exact : iar domnia-voastră n-a observat un concurs de împrejurări cel puţin ciudat, în stare să dea loc la bănuieli ?

— La ce fel de bănuieli, prea strălucite domn judecător ?

— Că şi grînele astea mergeau mai departe, clandestin, tot spre Trieste, răspunse judecătorul, nemulţumit imediat de a fi spus iarăşi un lucru la care se-alese cu următorul răspuns :

— Mie, repet, îmi ajungeau şi trebuia să-mi ajungă, recipisele. Mai degrabă, spuneţi-mi dumneavoastră, vă rog, domnule judecător, ce-aţi crede despre mine dacă aş fi împins înfumurarea şi cutezanţa pînă la neruşinarea de a stîrni bănuieli asupra funcţionarilor fiscului ? Pentru mine, grîul era debarcat, la Serravalle, iar eu nu trebuie şi nu vreau să ştiu nimic despre asta.

Răspunsul delegatului apostolic ! Îşi aduse aminte de asta zîmbind ! Între timp continuă cercetarea registrului de expediţii şi se dovedi tot mai limpede că ancheta punea în cauză personalul vămii, şi deci pe Alpi : afacere delicată, în care judecătorul nu voia să se amestece, fără instrucţiuni lămurite din partea lui Folicaldi.

De aceea nu-l interogă nici pe Giuseppe Scacerni, nici pe alţii, şi evită să extindă ancheta la sergentul Solimani şi la caporalul Barbacinti, care sosiră la puţin timp după plecarea lui la Ferrara ; şi văzîndu-l ieşind din grădină pe Moia acela, vătăşelul, care se înapoia spre Guarda cu coada între picioare, îl chemară şi începură să-l felicite pentru mutra lui caraghioasă de pisică plouată şi de măgar ciomăgit, zicîndu-i că era, întocmai ca ţapul, şi-ncornorat, şi bătut şi mulţumit ; rîzîndu-i în faţă cu hohote pentru curajul, pentru ideea excelentă şi pentru prudenţa mai mult decît strălucită pe care le dovedise calomniindu-l pe unul ca *signor* Pietro şi agăţîndu-şi de coarne — şi spunînd asta i le şi arătau, desfăcîndu-şi două

degete sub nasul lui — un conflict cu inspectorul-şef al vămilor, nici mai mult, nici mai puţin, cu Virginio Alpi.

— Coarnele, striga Solimani, mai îndîrjit decît toţi, o să vezi cum o să ţi le rupă Alpi ! O să vezi ce frumos cîştigi cînd faci pe ticălosul. N-aş da nici un ban de cinci pe pielea ta, nici măcar ca să fac din ea tobă, cu toate că e piele de măgar.

Dacă n-ar fi o comparaţie neîngăduită, cu atît mai mult cu cît Moia ăla nici nu era uşă de biserică, se năpustiră asupră-i întocmai ca evreii asupra lui Cristos, în casa marelui preot ; şi puţin a lipsit ca s-ajungă şi ei la palme peste faţă, fiindcă, ce să mai vorbim, trecuseră toţi printr-o mare spaimă, din care de abia-şi reveneau, şi cu greu. Şi voiau să-şi scoată pîrleala pe spinarea acestuia, care era pricina cea mai măruntă, întrucît, chemat de judecător ca să-l aibă la îndemînă, în caz că ar fi trebuit trimisă vreo citaţie, îşi luase aere — numai din lipsă de minte şi din vanitate, ca să facă pe grozavul, în speranţa că-şi va crea nişte merite şi că va ajunge vătăşel în Ferrara — de denunţător plin de rîvnă al unor lucruri pe care le ştia toată lumea, inclusiv judecătorul, dar pe care nimeni nu ţinea să le ştie.

— În dimineaţa asta, încheie sergentul Fistulă, te găseşti c-un pumn de muşte în mînă, iar diseară vor fi viespi şi bondari şi-o să simţi cum înţeapă.

Signor Pietro era de faţă, fără să spună nimic, cu o înfăţişare scîrbită, cum i se cuvine unui om insultat pe nedrept, dar mult superior nedreptăţii pentru a-i acorda laşului ei autor altceva decît o tăcere dispreţuitoare. Domenico Moia făcea şi el pe omul prăbuşit de-a binelea, care şi-a dat seama, tîrziu, de o greşeală prea mare şi prea prostească.

— Lăsaţi-l să plece, spuse *signor* Pietro, fiindcă nu mai vreau să-l văd şi pe ăsta pe-aici.

Îl însoţiră pînă dincolo de poartă şi o bucată de drum, bătîndu-şi cum trebuie joc de el, sau dîndu-i cu ceea ce se cheamă, în dialectul ferrarez, *l'uclá* [1].

Iepurele Vîrcolac povesti apoi cît era de odios vătăşelul Moia cînd venea la moară s-aducă decretele cu impozite noi, arătîndu-se atît de mulţumit de asta, încît ai fi putut crede că banii intră în buzunarul lui.

[1] Tifla.

— Şi nu vă temeţi, spuse Solimani, că fură cît poate de la stat ; o s-avem noi grijă să-l prindem cu mîţa-n sac.

— De altfel, îl întărîtă Iepurele Vîrcolac, acuma sînt sigur că la cealaltă epidemie, cînd m-am îmbolnăvit de holeră şi cînd s-a găsit careva să mă denunţe ca să fiu trimis la lazaret şi să nu mai fiu văzut înapoindu-mă, sînt sigur, zic, acuma, că el a fost ăla.

— Poţi să fii sigur, într-adevăr, fără nici o grijă, confirmă caporalul Barbacinti, de care, de obicei, îşi băteau joc cu toţii, îndată ce deschidea gura ; de data asta însă îl ascultară cu gravitate şi dînd semne de aprobare. Încurajat, se zori să mai spună încă ceva :

— Ştiţi că dacă nu l-am avea pe Virgino Alpi care să ne ocrotească, eu aş socoti că stăm prost de tot şi poate că nici n-aş aştepta să se întunece ca să trec Padul dincolo ?

Furia cu care se năpustiră asupră-i din pricina acestei ieşiri arăta cîtă spaimă ascundeau în suflet :

— Ce prostii mai sînt şi-astea ? Ce nevoie avem să trecem Padul ? N-avem de ce să ne temem. S-a aranjat totul. Spune mai bine c-ai vrut să glumeşti, Barbacinti !

Iar sergentul Fistulă, cu îngîmfare :

— Aici sîntem toţi oameni cinstiţi, caporale.

— Sergent, răspunse caporalul, ai cam umflat lucrurile : chiar toţi ?

La care Solimani, arătînd înspre Vèrgoli, spuse rînjind :

— Întreabă-l pe *signor* Pietro. Dacă e dumnealui om cinstit, sîntem şi noi.

Recapitulîndu-şi în gînd interogatoriul, lui Vèrgoli i se părea că se apărase bine, fără nici un cuvînt de prisos, ori în minus. Şi se bucura de iscusinţa lui, nu fără o mîndrie proporţională cu spaima din pricina căreia îl trecuseră năduşelile fără să-i fie cald, socotind că ştiuse să se acopere cu Alpi şi să profite de faptul că nici judecătorul, nici altcineva, după cum se văzuse, nu înţelegeau să pună şi personajul acesta influent şi violent sub acuzaţie, şi că, tocmai de aceea, totul avea să rămînă literă moartă. Liniştit deci şi mulţumit de el în privinţa aceasta, nu mai rămase de loc liniştit cînd se gîndi cît de mult vor creşte pretenţiile lacome ale lui Alpi, care avea desigur să-l şantajeze mai odios ca oricînd. Adăugîndu-se la aceasta supărarea pricinuită de obrăznicia lui Solimani,

aproape copie subalternă de mojicie, neghioabă şi slugarnică a celei a lui Alpi, se supără :

— Ia aminte, sergentule, căci e destul timp de cînd vreau să ţi-o spun : ai face mai bine să vorbeşti mai puţin şi să te dezberi de această intimitate exagerată şi de atitudinea aceasta pe care ţi-ai luat obiceiul să le arăţi faţă de mine. Noi amîndoi nu avem nimic de împărţit.

— De ce ? îl întrebă obraznicul de sergent. Vă supăraţi dacă se spune că sîntem ocrotiţi de excelenţa-sa Virginio Alpi şi că sîntem oameni cinstiţi ?

— Mă supăr să te-aud vorbind prea mult şi, dacă vrei să ştii, să te văd prea des pe-aici prin casă. Locul dumitale e la vamă.

— Cum porunciţi dumneavoastră, răspunse Solimani care, din obraznic, devenise dintr-o dată slugarnic. Mi se părea totuşi că n-am spus nici o prostie...

— Nu spun asta : vorbeşti însă prea mult, iar ăsta e întotdeauna un chip prostesc de-a vorbi, mai ales acum, cînd avem nevoie de judecată şi de prudenţă. Iar despre vizita asta a judecătorului, spuse el, adresîndu-se tuturor, se va vorbi peste tot, nu încape îndoială, şi va fi mare zarvă ; dumneavoastră trebuie să vă purtaţi într-un singur fel, cu oricine o să vă întrebe ceva în privinţa asta : să le răspundeţi la toţi că n-aţi fost de faţă, sau că habar n-aveţi de nimic şi de nimeni. E-n regulă ?

— Ne-am înţeles, răspunseră toţi, pe un ton de convingere, salutînd şi plecînd spre treburile lor.

Signor Pietro repetă apoi această recomandaţie, din casă în casă, împreună cu o generoasă împărţire de scuzi de argint, printre toţi cei care aveau vreo legătură cu „îmbarcările de la vamă" ; şi i se păru că ar putea dormi liniştit, chiar în ce-l privea pe vătăşelul Moia. De fapt, la ora aceea, Moia se gîndea la prilejurile pe care slujba lui, care-l ţinea toată ziua hoinar pe drumuri, iar uneori chiar şi noaptea, le oferea din belşug celui care-ar fi avut poftă sau interes să-i tragă o ciomăgeală bună. Rămînea unul singur : medicul de circumscripţie din Ro, om cinstit dar cam arţăgos, de multă vreme în proaste relaţii cu primarul din Copparo, căruia îi părea rău că nu-l îndepărtase din slujbă. Medicului i se întîmplase tocmai în zilele acelea o nenorocire profesională, căci se cangrenase piciorul unui ţăran, din pricina unei răni căpătată la lucru,

şi n-ar fi fost greu să-i convingă pe ţărani — porniţi încă mai de mult împotriva medicului, pentru neînduplecarea cu care impunea transportarea bolnavilor de holeră la lazaret, că era chiar el vinovat de cangrena aceea. Vèrgoli se gîndea :

„Dacă Ravarini (acesta era numele ţăranului) se duce pe lumea cealaltă, şi n-o spun fiindcă i-aş dori-o, medicul, care e şi-aşa urît, o să treacă şi drept incapabil ; iar dacă o să-l sfătuiesc eu, de dragul liniştii publice şi chiar a lui, să-şi caute o altă circumscripţie, va trebui să-mi mulţumească. E-adevărat că dacă n-ar fi un om atît de îndărătnic, n-aş recurge la asta, dar el e cel care-o vrea ; şi, în definitiv, nu eu i-am cangrenat piciorul lui Ravarini, şi nici nu i-am sfătuit eu pe mîrlanii ăştia să aibă spaimă de lazaret !“

Gîndul acesta din urmă îţi îngăduia să presupui amărăciunea unei conştiinţe ajunsă, treptat şi pornind de la un început rău, pînă la a se duce cu gîndul şi chiar a dori nenorocirea unui nevinovat, pentru a-l jigni pe un om cinstit, împiedicîndu-l să-şi facă datoria. Iar el, Vèrgoli, nu era omul care să se complacă într-o asemenea josnică mulţumire, dar nici unul care să ştie să o evite, mai cu seamă cînd era strîns cu uşa de spaima prin care trecuse şi de bănuielile necurmate.

Fapt este că Ravarini acela muri ; ţăranii aruncară vina pe medic, iar acesta, în loc să se piardă cu firea şi să asculte de sfaturile *pro bona pacis* [1] ale primarului, ceru să se dezvinovăţească în faţa autorităţilor medicale ferrareze ; izbuti pe deplin şi se înapoie în sat însufleţit de dorinţa de a se răzbuna pe Vèrgoli, ale cărui mobiluri şi intenţii le pătrunsese, foarte bine. Mai trebuie spus şi că medicul era un om cu o limbă tăioasă şi înclinat spre bîrfeală. Pentru a face cunoscute contrabandele şi trimiterile clandestine de grîne i se alătură acel Bastianin Donzelli, care socotea că Vèrgoli îl deposedase prin silnicie şi înşelăciune de Proprietatea Călugăriţelor ; şi nu le lipseau ascultătorii, cînd ici, cînd colo, prin case, prin cîrciumi şi în piaţa din Ro ori în cea din Guarda, chiar dacă erau rari cei care-i aprobau, căci negustoria „contrabandistului de pe Pad“ le era de prea mult folos acelor locuitori de pe malul Padului. Cu toate astea, mulţi, şi se poate spune că toţi, deşi tăceau, ascultau cu plăcere.

[1] *Pentru o pace bună* (lat.).

Într-atît este de adevărat că învinuirile aduse aproapelui ne fac plăcere, chiar cînd e vorba de-un om de pe urma căruia ne alegem cu foloase şi cu profituri.

V

Motivele de nelinişte, pentru *signor* Vèrgoli, nu au rămas numai acelea, căci delegatul pontifical, chiar dacă ar fi vrut, nu mai putea să oprească desfăşurarea spinoasei probleme, deşi, cînd începuse cercetările, fusese atît de departe de a-şi imagina adevărul.

Cînd acesta îi licărise prin minte, el rămăsese neclintit în convingerea că Alpi n-avea nici un amestec, şi că nu se putea şi nu trebuia să fie nici bănuit, nici acuzat. Despre Folicaldi, cititorul ştie atît cît îi trebuie ca să priceapă că de îndată ce-şi formulase această concluzie, stăruise în ea, cu o încăpăţînare oarbă şi încrezătoare. Cine îl învinuia pe inspectorul-şef ? Opinia publică, denunţătorii anonimi, şi :

„Nu se poate da pe lume o dovadă mai sigură că un funcţionar public îşi face datoria, decît ura cu care îl urmăresc insinuările mulţimii."

Neclintit în această părere, al cărei singur defect — de care pot suferi toate părerile — era acela de a fi tot atît de adevărată în ea însăşi pe cît devenea de falsă în aplicarea ei, orice învinuire sau bănuială împotriva inspectorului şef nu întîrziase să se preschimbe în ochii săi într-o dovadă a nevinovăţiei acestuia. Pentru toţi ceilalţi această încăpăţînare cinstită a lui Folicaldi deveni dovada că el lucra mînă-n mînă cu Alpi, sau că acesta avea atîta protecţie într-un loc înalt, încît :

„Totul o să se termine ca de obicei şi ca întotdeuna."

Acesta era sfîrşitul oricărei conversaţii, atît în Ferrara, cît şi pe malul Padului, unde cazul acesta stîrnise o vorbărie aprigă. În privinţa lui Vèrgoli, Folicaldi se oprise însă la o altă părere : şi-n loc să spună, cum ar fi fost totuşi în stare, că nu se poate da pe lumea asta o dovadă mai sigură în privinţa faptului că un om bogat e şi cinstit, decît ura cu care îl urmăreşte pizma pentru succesele sale, Folicaldi hotăra :

„de nihilo, nihil[1] — un zvon public şi generalizat nu poate izvorî chiar din nimic, fără nici o bază de adevăr. Opinia publică — *consensus gentium*[2], *vox populi*[3] — n-a fost niciodată o simplă *flatus vocis*[4] ; iar cînd dezvăluie originea murdară a îmbogăţirilor neaşteptate, ea nu greşeşte de loc, dacă nu vrem să încetăm a crede în experienţa mai veche, şi din păcate zilnică, a modului în care merg lucrurile pe lumea aceasta".

Cel care i-ar fi atras atenţia că Virginio Alpi ducea un trai de o măreţie somptuoasă şi neruşinată, pentru care erau departe de a-i ajunge veniturile de inspector-şef, l-ar fi determinat poate să-i aplice şi lui aceeaşi sentinţă ; nimeni însă nu ţinea s-ajungă să aibă neplăceri cu Alpi, a cărui neruşinare devenise pentru toată lumea, după cum s-a spus, dovada şi semnul a cît era de atotputernic. El însuşi, la rîndu-i, era atît de convins de asta încît, ca să-l domolească pe înspăimîntatul de Vèrgoli, îi repeta în chip de refren că, în cazul cel mai rău, cercetările asupra pretinselor contrabande din Guarda aveau să-i fie încredinţate lui, ca inspector-şef al vămilor.

— Dar venirea judecătorului la mine-acasă ? întreba *signor* Pietro, cu o melancolică ironie. L-aţi trimis dumneavoastră ?

— Formalităţi, simple măsuri formale, o satisfacţie dată răutăţii mulţimii, flecarilor neruşinaţi ; zel prost stăpînit şi neîndemînatec al magistratului şi al poliţiei. Poţi să dormi liniştit.

— Numai că găsesc urzici în aşternut ; nu ştiu dacă mă înţelegeţi, spuse Vèrgoli.

Alpi răspunse cu un hohot de rîs zgomotos, şi chiar forţat, dacă vrem, fiindcă era totuşi o realitate faptul că jandarmeria, poliţia şi magistratura nu numai că scăpau în mare parte de sub influenţa lui precumpănitoare în secretariatul delegatului apostolic şi de adevărat tiran al vămilor, dar îl şi urau, iar el o ştia, din pricina atitudinii lui despotice şi a obiceiului de-a se amesteca în toate, pentru lăudăroşeniile lui în legătură cu puterea pe care o avea la Roma şi cu relaţiile de la Milano, pînă în imediata apropiere a bătrînului Radetzki, unde nu trecea lună fără să facă un drum, înapoindu-se totdeauna din călătorie cu ştiri, cu certificate, cu însărcinări confidenţiale

[1] *Din nimic, nimic* (lat.).
[2] *Consensul oamenilor...* (lat.).
[3] *Glasul poporului* (lat.).
[4] *Vorbă goală* (lat.).

şi politice : toate foarte nimerite pentru a-i asigura încrederea lui Folicaldi, în aceeaşi măsură în care atrăgeau neîncrederea acestuia în poliţie şi în jandarmerie. În cele din urmă, la Castel lucrurile ajunseseră pînă acolo încît Alpi nu-şi ascundea intenţia neobrăzată de a înlocui poliţia şi jandarmeria, în rîndurile cărora mocnea gelozia profesională şi dorinţa, dacă nu i se putea spune încă speranţă, de a scăpa de el din Ferrara.

— Vèrgoli, dragule, adăugă el dispreţuitor, după hohotul acela de rîs, Vèrgoli, urzicatule, îţi spun că nu poate să se întîmple nimic primejdios, înainte ca Folicaldi să stea de vorbă cu mine ; iar cînd o să-mi vorbească, lasă în seama mea grija de a-i răspunde şi de a lua măsuri împotriva oricărei primejdii.

În schimb — pînă-ntr-atît e de adevărat faptul că nici măcar cei mai vicleni nu pot să prevadă totul — tocmai din pricina neclintitei încrederi a lui Folicaldi în Alpi, iată că într-o bună dimineaţă, cînd se afla la Castel, după ce raportase treburile obişnuite ale slujbei sale de primar, *signor* Pietro se pomeni atacat *ex abrupto* [1] de către delegatul pontifical, cu următoarele cuvinte aspre, dar liniştite :

— Vèrgoli, blestemăţiile dumitale sînt cunoscute justiţiei şi mie ; nu te gîndi la îndurare decît după o mărturisire hotărîtă, din toată inima, totală.

— Care blestemăţii, excelenţă ?

— Nu căuta să fugi de răspundere ! îl somă Folicaldi. Aştept mărturisirea, ţi-am spus. Ori ea vine în chip firesc, ori dumneata nu vei ieşi de-aici ca să te-ntorci acasă.

— Dar unde, excelenţă ? se bîlbîi Vèrgoli, pierzîndu-şi cu totul cumpătul.

— O să ţi-o spună cugetul, dacă nu ţi s-a împietrit într-atîta încît să-ţi pierzi chiar şi putinţa de-a deosebi ce anume îl aşteaptă pe acela care încalcă şi batjocoreşte legea.

— S-o calc, eu, exclamă Vèrgoli care, cu spaima pe chip, desminţea cu adevărat măcar cea de a doua învinuire, eu să batjocoresc legea ?

— Dumneata, spuse Folicaldi, cu o expresie ce nu îngăduia vorbe de prisos şi nici vreo amînare a mărturisirii pe care-o ceruse.

[1] Pe neaşteptate. (lat.).

— Fiindcă mă văd silit, spuse atunci Vèrgoli, cu îndrăzneala disperatului, să încerc a ghici, şi cred că, din păcate, ghicesc foarte bine, voi răspunde că n-am făcut nimic altceva, nici mai mult, nici mai puţin, decît ceea ce cunoaşte şi domnul inspector-şef Alpi, şi ceea ce domnia-sa m-a sfătuit, mi-a poruncit, pot spune, să fac.

— Ai cuteza, spuse Folicaldi, trecînd de la asprime la indignare, să îi acuzi pe cei nevinovaţi, pe cei ce au săvîrşit greşeala ca, din prea multă bunătate, să aibă încredere în dumneata ?

— Şi mai mult, excelenţă, şi mai mult ; dacă a spune adevărul înseamnă a fi vinovat, voi cuteza încă şi mai mult !

— Şi mai rău, strigă Folicaldi, trecînd de la supărare la furie, şi mai rău, dacă se mai poate şi aşa ceva !

— Spun, excelenţă, că nu am făcut nimic altceva decît ce ştie însăşi excelenţa-voastră, şi ce mi s-a poruncit să fac.

— De către cine ? strigă Folicaldi, înnăbuşindu-se.

— De către excelenţa-voastră, în persoană.

Uimirea, şi însăşi mînia exagerată îi lăsară vreme să continue :

— În ziua în care am venit să-i spun excelenţei-voastre, binevoiţi vă rog să m-ascultaţi, iar apoi faceţi cu mine ce-o să vreţi ; deci, în ziua în care i-am spus excelenţei-voastre că generalul baron Pasquattini cerea grîne pentru vrednicele armate cezaro-crăieşti, mi s-a răspuns : „Nu vreau şi nu trebuie să ştiu !“

— Şi nu vreau, şi nu trebuie ! spuse Folicaldi, foarte departe de a se aştepta la ceea ce urmă şi la consecinţa pe care-o avusese răspunsul său :

— Iar eu am socotit că aceasta înseamnă pentru mine să consimt la cererea aceea a lui Pasquattini, fără s-o mai tulbur pe excelenţa-voastră cu întrebări la care nu voia să răspundă cu da...

— Aş vrea s-o aud şi pe-asta !

— Dar nici cu nu, continuă Vèrgoli. În cele din urmă, am luat asta drept un : „fă dumneata fără să mă mai întrebi pe mine“. Ce altceva puteam crede, excelenţă, o dată ce cererea îmi fusese comunicată...

— De cine ? strigă Folicaldi care întrevăzu parcă marginea unui şanţ în care sta gata să se prăbuşească.

— De către inspectorul-şef Alpi în persoană. Ce trebuia deci să cred ?

— Pe mine mă-ntrebi ?

Întrebarea avea încă în ea şi supărare, şi dispreţ, şi uimire puternică şi plină de indignare, dar chiar în clipa aceea Folicaldi îşi dădu seama că omul din faţa lui nu putea, într-adevăr, să-l întrebe pe nimeni altcineva decît pe el. De altfel :

— Dar atunci pe cine oare, excelenţă ? Şi pot să adaug, cu umilinţă, că eu unul n-am mai stăruit asupra acestei chestiuni, după ce mi s-a spus : „Nu trebuie şi nu vreau să ştiu de asta."

Dacă dreptul universal şi fantezia intuitivă, privilegiul poeţilor, sînt vrednice a înţelege întru totul sufletul şi firile deosebite ale oamenilor, se cuvine să spun aici că nici una dintre experienţele omului de stat nu-i mai puţin de îngăduit decît aceea de a-şi vedea propria voinţă nu atît trădată sau nerespectată, cît răstălmăcită şi falsificată. Frămîntarea aceasta, greu de suportat — cînd văzu că-i sînt puse în faţă propriile lui cuvinte — o simţi Folicaldi, care se zbătu cîtva timp, furios, stăpînit de frămîntare, şi de cuvintele sale, şi de gîndul care se înfiripa : viclenia lui Vèrgoli era de bună-credinţă, suszisa naivitate devenea încă şi mai grosolană. Şi-şi pierdu cumpătul în faţa unei asemenea grozăvii, şi întrebă :

— Şi cine-ţi îngăduia o interpretare atît de îndrăzneaţă ?

— Numai cuvintele excelenţei-voastre. Şi îndrăznesc să adaug cu umilinţă că mă puteţi trimite şi în temniţă, dar nu mă veţi putea face să spun altceva decît că un lucru făcut de excelenţa-voastră e un lucru bine făcut.

— Admiţînd, fără a recunoaşte însă ca adevărat, rosti Folicaldi, după o îndelungă clipă de nedumerire că, printr-o greşită interpretare, te-ai fi putut socoti autorizat, dumneata ai depăşit totuşi măsura, ai exagerat, ai abuzat mult de pretinsa îngăduinţă !

— Asta mi-a fost imputat şi de către judecător.

— Şi ce-ai răspuns ?

— Că trimiterile spre Trieste au fost făcute cu permise de export adevărate, cum şi este adevărat.

— Iar miile de chile îmbarcate la vama din Guarda, pentru Serravalle ?

— I-am arătat judecătorului recipisele vămii din Serravalle.

— Tot grîul acela pentru Serravalle ? Pe cine vrei să-l prostești ?

— Îi voi spune excelenței-voastre ceea ce, dintr-o rezervă ușor de înțeles, i-am ascuns judecătorului.

— Rezervă, în legătură cu ce ?

— În legătură cu cuvintele și cu persoana excelenței-voastre. Voi spune deci că sistemul acesta al recipiselor false a fost născocit anume pentru a face față cererilor generalului baron Pasquattini, care depășeau cu mult ceea ce se putea exporta cu permise în regulă, care, la intervenția mea, mi-au fost cedate de către diferiți alți negustori de grîne, cu o povară, de loc ușoară, pentru punga mea : totul numai pentru a-l mulțumi pe general și a hrăni vrednicele trupe austriece. Lucrurile acestea, socotind mai departe că ghicesc gîndul excelenței-voastre, am crezut că e bine să nu i le spun judecătorului, dar acuma, cînd am pierdut stima excelenței-voastre și mă văd tratat ca un criminal, amenințat cu distrugerea, calomniat și insultat în piață de către toți răutăcioșii, excelența-voastră n-o să mi-o ia în nume de rău dacă-i voi spune totul judecătorului și chiar dacă voi cere eu să fiu ascultat, pentru a da totul în vileag. Excelența-voastră e un om prea drept pentru a nu admite ca un acuzat — fiindcă sînt acuzat — să aibă dreptul sacrosant de a se apăra. Iar domnul inspector-șef al vămilor știe și de recipisele false.

Folicaldi era tulburat, nu numai pentru ceea ce auzea spunîndu-i-se și chiar reproșîndu-i-se, nu numai pentru urmările supărătoare, pe care prevedea c-o să le aibă chestiunea aceasta ; nu numai fiindcă, lipsindu-i sprijinul unei formule autoritare, cădea în incertitudinea firească și fundamentală a firii lui ; ci fiindcă, undeva departe, în umbră, întrevedea o dreptate posibilă în ceea ce spunea Vèrgoli, fie amăgit, fie viclean, fie, în orice caz, ispitit la fapte rele de o vorbă a lui, oricum ar fi înțeles-o și oricît ar fi abuzat, și chiar dacă Vèrgoli profitase apoi de ea pentru a obține foloase într-un comerț mai personal. Ori, nedreptatea îi repugna și îi speria conștiința lui sincer onestă și religioasă. Trecu, mai repede decît își dădea el însuși seama, la un fel de deprimare și de dezgust amar și spuse :

— Ei bine, vreau să-ţi socot acceptabile, nu bune, scuzele ; nu însă şi motivele care te-au împins la ceea ce-a fost o greşeală imensă.

„A mea ori a lui ?“ se gîndi Vèrgoli, în clipa aceasta, ironic ; ironia era însă deplasată, fiindcă, judecînd fără părtinire, greşeala lui nu fusese mai mică decît aceea a lui Folicaldi, care spuse mai departe :

— Nu vreau să stărui asupra trecutului, nu vreau nici măcar să ştiu cît ai cîştigat cu exporturile astea de grîu. Ţinînd seama de atîtea lucruri din trecut şi de buna-credinţă pe care-o arăţi, vreau, dimpotrivă, să suspend ancheta, cu condiţia ca dumneata să recunoşti, împreună cu mine, exagerarea, să-ţi recunoşti greşelile şi să ajungi la o împăcare cu fiscul, printr-o tranzacţie, în ceea ce priveşte pagubele şi amenda.

Într-o clipă Vèrgoli se gîndi că tranzacţia urma s-o încheie cu inspectorul-şef al vămilor ; şi de aceea, sigur c-o va scoate la capăt plătind numai cîţiva scuzi, începu să spună, văitîndu-se, că, deşi greşise, fusese de bună-credinţă, şi că era o nenorocire să sufere el singur consecinţe, şi că prefera o judecată nimicitoare unui aranjament umilitor, sărăcia mai degrabă, decît o pată pe numele cinstit al tatălui său şi al copiilor săi ; atîta vorbi şi atîta se văicări încît, în cele din urmă, delegatul apostolic se simţi prost ; îl mustra într-adevăr conştiinţa de a-l fi făcut să greşească pe omul acela nu prea deştept şi puţin isteţ la minte, căci aşa îl socotea ; şi era, dimpotrivă, cu atît mai înclinat spre milă şi indulgenţă cu cît îşi preţuia mai mult propria-i deşteptăciune şi isteţime de minte. Dintr-o frămîntare a unui cuget cinstit, recunoaşterea faptului că fusese pricina, nu şi că purta vina acelei greşeli enorme, se preschimbă într-o vanitate încîntată de mărinimia atitudinii şi-a simţămintelor, şi de aceea spuse cu gravitate:

— Din păcate, situaţia noastră de cîrmuitori, de oameni deveniţi autoritate conducătoare, printre numeroasele ei neajunsuri dureroase, îl oferă şi pe acela de a fi rău înţeleşi şi de a face, nu din vina noastră, rău, voind să facem bine. Apoi, suspinînd continuă : Am spus încă că-ţi recunosc circumstanţe atenuante şi printre altele pe aceasta : că eu ţi-am vorbit într-un chip mult superior capacităţii dumitale de înţelegere, cu prea multă concizie, aş spune epigramatică şi, în sfîrşit, prea politic pentru un simplu primar de sat.

Cu gesturi şi cu o înfăţişare capabile s-arate cu cîtă umilinţă respecta el înălţimea intangibilă a acelei înţelepciuni concise şi politice, Vèrgoli spuse :

— Mă dau pe mîna paternă a excelenţei-voastre şi declar că nu mai vreau să mişc nici măcar un deget fără un ordin al său, limpede şi lămurit.

Folicaldi suspină iarăşi ; iar de data aceasta nu era străin de supărarea lui nici gîndul la ceea ce-aveau să creadă în legătură cu politica sa şi ministrul finanţelor, şi eminenţa-sa cardinalul secretar de stat, şi însuşi Sanctitatea-sa Pius al IX-lea, a cărui inteligenţă caustică — mai amară, după entuziasmele neînfăptuite din '48 — şi chiar mînia neaşteptată care îl aprindea şi în care stăruia apoi cu o înfricoşătoare încăpăţînare, le erau foarte bine cunoscute celor care îl ştiau. Folicaldi avea destulă experienţă de guvernare pentru a prevedea că tocmai umilirea necontenită la care statul şi suveranul pontif erau expuşi şi supuşi putea să provoace şi să îndrepte spre el mult mai multă furie decît ar fi meritat afacerea în sine. Guvernul şi suveranul erau nevoiţi să suporte atîtea lucruri, şi din cele mai grave, încît chiar o nepotrivită mostră de zel slugarnic faţă de Austria (vedea, acum, lucrul acesta în furnitura aceea de grîu destinată generalului baron Pasquattini) putea să pară ca de nesuferit : picătura care face ca vasul să dea peste răscoale. Iar inspectorul acela şef al vămilor, care supraveghea eludarea legilor, prea îşi bătea joc de stat, şi de principe.

Văicărelile lui Vèrgoli lăsaseră timp şi pentru aceste gînduri, graţie cărora, în cele din urmă, delegatul apostolic, dornic să muşamalizeze afacerea, nu-şi mai dădu seama că, de data aceasta, el era cel care, sub aparenţa de autoritate, îl solicita şi aproape îl ruga pe Vèrgoli să se mulţumească cu ajungerea la o tranzacţie.

Povestea atinse desăvîrşirea, o desăvîrşire ridicolă, atunci cînd Folicaldi trimise să fie chemat inspectorul-şef al vămilor ; îi aduse la cunoştinţă tot ceea ce acesta, de fapt, nu mai avea nevoie să afle, şi-i spuse că, pentru ispăşirea vinei şi despăgubirea visteriei publice, care fusese păgubită, să-i ceară lui Vèrgoli să ajungă la o tranzacţie. Şi că, în principiu, el, Folicaldi, n-ar fi departe de a accepta propunerea, avînd în vedere superioare şi circumspecte considerate de politică guvernamentală şi ţinînd seama de căinţa sinceră, pentru care,

cel vinovat de atîtea abuzuri, trebuia totuşi să fie lăudat. De altfel, dorea să cunoască şi părerea celui în a cărui competenţă intra totul : a inspectorului-şef Alpi.

Alpi asculta cu un chip pe care asprimea mînioasă era îmblînzită, dar cu greu, numai de respectul faţă de inteligenţa superioară şi circumspectă a delegatului. Iar acestuia, care tocmai termina, cerîndu-i părerea, îi spuse şi-i puse în vedere :

— Se cade şi e frumos, fiindcă mi se îngăduie să-mi exprim o părere, e frumos că excelenţa-voastră — în grija minţii căruia suveranul pontif a încredinţat cîrmuirea politică a provinciei ferrareze — ţine seama de îndurarea omenească. Aceasta însă e o prerogativă a suveranităţii : mie, ca instrument, mie, ca inspector-şef, nu-mi este îngăduit nici un alt considerent în afara aceluia, ca să spun aşa, vamal. Gata întotdeauna să ascult, fără să discut sau să amîn, de un ordin clar al excelenţei-voastre, dacă trebuie să-mi exprim o părere, spun şi susţin că faţă de nişte fapte atît de grave, de o contrabandă atît de mare, de falsuri în acte publice, de fraude şi de hoţii ca acelea pe care excelenţa-voastră mi le dezvăluie şi mi le denunţă, şi care îmi întunecă sufletul de mînie şi, aproape, de spaimă, eu unul nu am o părere, ci am o datorie ; iar aceasta e de a stabili vinile fiecăruia şi pierderile statului, de a despăgubi visteria, de a lovi în cei vinovaţi ; vorba poetului : *debellare superbos !* [1]

Vèrgoli îl cerceta cu privirea, nehotărît : putea să vorbească serios ? Era oare cu putinţă să-i ardă de glumă ? La rîndul lui, sub încruntarea gravă şi hotărîtă, Folicaldi ascundea o nedumerire cruntă, sprijinindu-şi bărbia pe mîna stîngă, cu cotul pe masă, şi ţinîndu-şi dreapta pe braţul auritului şi masivul fotoliu de delegat apostolic, împodobit în partea de sus a spătarului cu cheile şi cu tiara stemei papale şi suverane. Suspină, înghiţi şi spuse :

— Nimic mai drept şi mai limpede exprimat, cît despre mine, aş înclina, după cum am spus să arătăm îndurare.

— Iar eu o primesc şi o respect ca pe un ordin, spuse Alpi cu umilinţă : *parcere subjectis.* [2]

Suspinul de uşurare pe care îl scoase Vèrgoli, deşi nu ştia latineşte, fu atît de adînc şi de puternic, încît mişcă din loc

[1] A-i doborî pe cei mîndri (lat.) (Vergiliu, *Eneida*, VI, 853).
[2] A-i cruţa pe cei care se supun (lat.) (Vergiliu, idem).

colţurile cîtorva hîrtii de pe biroul delegatului. În timpul acela, amintindu-şi că frauda fusese pusă la cale de către însuşi Alpi, Folicaldi se înroşi, dar de ruşine, simţind că îi lipseşte iarăşi curajul de a discuta iarăşi, deschis, această poveste spinoasă şi tristă. Alpi continuă :

— Care este suma oferită de către învinuit, în vederea tranzacţiei ?

— O mie două sute de scuzi, spuse Vèrgoli.

— Expunerea sumară a excelenţei-sale este de ajuns pentru a califica suma aceasta drept ridicolă dar, adăugă Alpi, fără nici o pauză între cuvinte, clemenţa excelenţei-sale delegatul apostolic are puterea — şi numai ea — de a da greutate unei asemenea propuneri care, în ce-o priveşte şi în ce mă priveşte, e ridiculă şi îndrăzneaţă. Dacă excelenţa-voastră îmi dă ordin să o transmit la Roma, la ministerul finanţelor şi la respectata cameră apostolică, singure competente să hotărască în acest fel de probleme, eu o transmit fără întîrziere. Aş îndrăzni, de altfel, să întreb dacă mi-aş putea exprima o părere umilă şi modestă.

— Vă ascult, domnule inspector-şef.

— Dacă o propunere de felul acesta ar fi însoţită de toate cîte excelenţa-voastră îmi spune că au fost stabilite de către judecător, ea ar părea prea mică faţă de totalul fraudei şi departe de a o sprijini, acestea i-ar arăta imbecilitatea, dacă îmi e îngăduit să deriv un cuvînt din vechea limbă a părinţilor noştri romani.

Aici Vèrgoli se întristă din nou ; iar Folicaldi spuse că era adevărat tot ce spunea inspectorul-şef care, invitat din nou, propuse ca deocamdată delegatul apostolic să ordone tribunalului încetarea oricărei cercetări sau anchete, şi ca propunerea de tranzacţie să fie transmisă de către el, Alpi, însoţită şi susţinută numai de ceea ce o putea face acceptabilă. Căzură de acord, iar sarcina aceasta o primi Alpi, care, după ce ieşi din cabinetul delegatului apostolic şi de îndată ce fu singur cu Vèrgoli, spuse, frecîndu-şi mîinile :

— Acum îl avem pe delegatul apostolic în mîinile noastre.

— În ce fel, întrebă Vèrgoli, de-abia vorbind.

— Nu-ţi dai seama ? Să înăbuşi ancheta, să transmiţi la Roma, din ordinul lui şi de conivenţă cu el, un raport fals : ce vrei mai mult pentru a-l avea de-aci încolo la mîna noastră ?

— N-am pretenția asta, și mi-e destul să ies din încurcătură, după spaima prin care-am trecut.

— Frica, săraca! Ei, da, da, spuse el rîzînd și cercetîndu-l cu privirea — și pe urmă, stau și mă gîndesc: o mie două sute de scuzi...

— Sînt o mie două sute de scuzi, e și asta adevărat.

— Un blid de linte, exclamă Alpi, un blid de linte în schimbul a ceea ce face cît dreptul de primogenitură al lui Esaù[1]! Nu mă face să spun că-mi pari cel mai nerod dintre zgîrciți. Mai gîndește-te și dumneata, după ce-ai ascultat atîtea reflexii politice ale înțeleptului nostru delegat! La dracu, gîndește-te la faptele dumitale, la riscul de a vedea soarele printre gratii, pentru falsurile și ticăloșiile pe care le-ai săvîrșit...

— Eu... eu le-am săvîrșit?

— Dacă ai complici, dezvăluie-mi numele lor, răspunse Alpi netulburat: acum însă vorbim de dumneata. Și singur delictul dumitale de contrabandă, pur și simplu, înseamnă, după prevederile legii: întîi, despăgubirea fiscului pentru orice pagubă, dovedită sau putînd fi dovedită; al doilea, o confiscare serioasă și totală a mărfii de contrabandă; al treilea, în caz că marfa nu mai poate fi confiscată fiindcă a ajuns, între timp, *in partibus infidelium*[2], plata integrală a valorii acestei mărfi; al patrulea, o amendă reprezentînd această valoare înmulțită cu trei; al cincilea, felurite amenzi mai mici: nu e cazul să facem socoteli pentru a totaliza o bagatelă de mii, de zeci de mii de scuzi.

Vèrgoli încremenise și îl treceau fiori ca de frig. Întrebă, supărat că Alpi rîdea:

— Iar dumneavoastră, domnule Alpi, credeți că nimicul ăsta, o bagatelă ca asta, vă poate asigura liniștea?

— Ei, dragul meu, te-am sprijinit, te sprijin, și te voi sprijini, dar nu pînă la a trece drept complicele dumitale.

— Complicele meu? Și nu sînteți?

— Deschide-ți ochii imediat, prietene, dacă nu vrei să-i deschizi mai tîrziu și mai amarnic. Iar dacă-ți trece cumva

[1] În *Vechiul Testament*, fiul lui Isaac și al Rebecăi și fratele mai mare al lui Iacob, căruia i-a vîndut dreptul de primogenitură în schimbul unui blid de linte.

[2] În ținuturile necredincioșilor (lat.).

prin minte gîndul de a mă şantaja, află că anumite grosolănii mă fac să rîd, da, dar îmi mai fac şi scîrbă ; şi n-am obiceiul să le las nepedepsite. În schimb, dac-o să te arăţi om cumsecade, o să mă duc eu însumi la Roma, să-ţi pledez cauza ; şi îţi făgăduiesc să fac în aşa fel, încît să-ţi fie primiţi şi cei o mie două sute de scuzi ai dumitale, nimica toată, şi să muşamalizez lucrurile. Altfel, mi-aduc aminte că în prima zi a cunoştinţei noastre, ţi-am citat zicala : *expedit ut unus pro populo morietur* [1] ; ei bine, de data asta îţi spun : *pro me, expedit* [2] să vă duceţi la dracu şi dumneata şi întregul *populus*.

Iar la Roma se duse, în iarna aceea a lui '56 ; şi se tocmi, unelti, încurcă iţele ; folosi argintul corupător pe lîngă cei accesibili ; la minister îşi puse-n valoare meritele personale de funcţionar destoinic ; la secretariatul de stat folosi considerente de prudenţă politică şi de linişte publică ; atenuă ceea ce nu putea fi eludat, falsifică ceea ce nu putea nega, spori, cu pricepere, importanţa oricărei împrejurări favorabile şi o micşoră pe-a tuturor celor potrivnice, zvîrlind cu generozitate, asupra tuturor faptelor, bezna bănuielii că mare parte din acuzaţii se datorau defăimării omeneşti, nemuritoare şi generală, şi unei anume încercări a clicii intriganţilor liberali de a lipsi provincia Ferrarei de un funcţionar zelos ca el şi de a se răzbuna dintr-o singură lovitură pe un clerical şi un gregorian din vremuri bune, care ciomăgise şi atinsese la mir nenumăraţi răzvrătiţi.

Complici vechi şi noi, ca să-i cheme în sprijin, avea mulţi, prin toate birourile. În plus, se proclamă ciocanul liberalilor, *mallenus liberalorum*, în latina lui macaronică, şi om de încredere al guvernului austriac.

În cele din urmă le putu scrie, lui Vèrgoli şi lui Salvi, că asupra afacerii cu grînele exportate fusese aşternută asemenea lespede, încît să nu mai poată fi ridicată pînă în ziua judecăţii de apoi. Salvi, palavragiu şi nesăbuit, începu să sporovăie, proslăvind succesele şi atotputernicia lui Virginio Alpi, ameninţînd, luînd în derîdere, batjocorind, în particular şi în public, pe toţi cei ce arătaseră că s-ar îndoi de asta. Iar ştirea făcu înconjurul cafenelelor din Ferrara.

[1] Se cade ca unul să moară pentru popor (lat.).
[2] Pentru mine se cade (lat.).

Între timp, ancheta tribunalului din Ferrara fusese făcută în aşa fel, încît arătase că se urmărea muşamalizarea lucrurilor. Revenind belşugul, Vèrgoli restrînse contrabanda la nevoile obişnuite ale întreprinderilor şi afacerilor lui ; trimiterile de grîu încetaseră, iar Iepurele Vîrcolac se văita că nu mai are de achiziţionat cereale pentru *signor* Pietro, îndeletnicire terminată astăzi, dar atît de bănoasă mai înainte.

Iar cînd îl întîlnea pe acesta, zicea :

— Frumoase vremuri mai erau alea ! şi cu asta spunea totul.

Dar *signor* Pietro, zîmbind :

— Eu, în schimb, îţi mărturisesc, Scacerni, că sînt mulţumit de-a fi încetat cu o negustorie care nu mi-a spus niciodată nimic bun.

Iepurele Vîrcolac ridica din umeri. Zăgazul de la Nogarole, terminîndu-se cu încărcatul şi cu acostatul tuturor acelor corăbii de odinioară, devenise iarăşi vadul liniştit, în care bătrîna San Michele şi străvechea Paneperso, împinse de scurgerea fluviului, măcinau, sub măiastra supraveghere a Ceciliei. Cîte pietre nu tociseră şi nu dăduseră gata morile acelea ; cîte axe, cîte şuruburi, cîte bolţuri şi cîte roţi cu cupe nu consumaseră ele, învîrtindu-se ! Pe uşorul de stejar al uşii de pe duba mare *padron* Lazzaro însemnase, cu vîrful unui cui înroşit, anul naşterii lui San Michele şi a feciorului, şi anii inundaţiilor mai însemnate. Cecilia, care nu ştia nici să scrie, nici să citească, oricît se ferea să nu pună într-o lumină proastă grija cu care bărbatul ţinea socotelile de debit şi credit, îi ceru să continue şi însemnările acelea Cît despre anul de naştere al morii Paneperso, Schiavetto spuse :

— Ar fi ca şi cum te-ai întreba în ce an s-a născut luna.

Schiavetto se împăcase cu măritişul Ceciliei, încît parcă nici nu-şi mai amintea că o iubise pe vremuri. Şi-apoi, respectul însuşi îl oprea să-şi amintească de asta ; de altfel, îmbătrînise repede, copt de junghiuri şi de dureri. Iepurele Vîrcolac voise să scape de el, dîndu-l afară, dar Cecilia se revoltase :

— Ai vrea să te porţi şi cu oamenii cum te-ai purtat cu Fulger, căluţul ăla bătrîn, săracul ?

— Măcar, mormăi el printre dinţi, măcar de s-ar putea, cînd nu mai sînt buni de nimic !

— Scoate-ţi-o din cap. Voi lua un argat care să-i dea ajutor lui Schiavetto. Chiar dacă nu pentru altceva, tot aş face-o în amintirea răposatului dumitale părinte, care n-a săvîrşit decît o singură greşeală.

— De-a mă aduce pe mine pe lume : spune-o, haidem, că nu mă supăr.

Adevărul este că pe mori, ea era stăpînă ; şi chiar dormea acolo, oprindu-se din cînd în cînd, pentru o noapte, la Ponticin della Pioppa, cînd o ruga soţul, şi numai din dorinţa aceea adînc înrădăcinată în ea de a avea alţi copii. Şi se oprea acolo şi fiindcă Iepurele Vîrcolac pretindea că pe apă nu mai era în stare să fie bărbat. Încă una de-a lui, iar asta, într-adevăr, trăsnită rău !

Între timp, cum s-a spus, ancheta se desfăşura încet, fiind studiaţi numeroşi martori, din Ro şi din Guarda, care declarau că nu ştiu nimic, deşi cîte unul admitea că auzise vorbindu-se de o mare contrabandă de cereale, iar altul nu se putea opri să nu împroşte cîte ceva din răutatea pe care-o merita obrăznicia lui Solimani, sergentul Fistulă, odios cu cei săraci şi cu cei slabi.

Iepurele Vîrcolac fu interogat şi el, şi răspunse mai hotărît decît toţi.

— Dac-ar fi adevărat că se făceau încărcări pe vase la zăgazul de la Nogarole, ar trebui ca eu s-o ştiu înaintea tuturor, fiindcă am acolo vadul morii mele şi al celei a nevestei mele. Uneori, nu spun nu, cînd nu era apa adîncă la punctul de vamă, cîte o barcă mai mare încărca la vad şi acosta chiar lîngă mori : un motiv în plus ca să ştiu, dac-ar fi fost grîu de contrabandă, cum se spune. Şi pe urmă, n-aş fi dat voie eu : ca să-nfund puşcăria de dragul altora ? Nu, domnule judecător, nu fac eu asemenea greşeli.

Vechilul Olmeda adăugase că era cu neputinţă să se facă contrabandă, fiindcă de la biroul din Guarda, adică de la postul de vamă, zăgazul de la Nogarole era perfect vizibil, cu ochiul liber. Cînd oamenii văzură că vine la faţa locului un inginer, trimis de tribunal să stabilească distanţa aceasta şi să facă planul locurilor şi al vecinătăţilor, căpătară cu toţii convingerea că asemenea nostimade erau puse la cale numai ca să se cîştige vreme, să înlesnească aşternerea uitării şi să se arunce praf în ochi.

Deocamdată însă lespedea aceea de mormînt, făgăduită de Alpi, din Roma, cu atîta lăudăroşenie, nu se mai lăsa asupra procesului. Se înapoiase el, fără îndoială, afişînd o asemenea siguranţă, o asemenea neruşinare şi o asemenea cutezanţă, încît cei mai isteţi începură să bănuie că nu erau de loc sincere.

VI

Cine-ar avea curiozitatea să răsfoiască vechi hîrtii de arhive, din a căror pulbere reînvie caracterul uman al unor fapte încredinţate acum cernelurilor decolorate, ar găsi scris pe dosul uneia din aceste hîrtii că în audienţa din 14 mai 1856, sanctitatea-sa stăpînul nostru respingea o propunere de tranzacţie în sumă de 1200 de scuzi, pentru contrabanda ferrareză, stabilită în rubii[1] romane la 1200 de grîu şi 200 de fasole, precum şi la 80.000 de livre romane de orez. Sanctitatea-sa, „foarte interesat în continuarea procesului", înţelegea să meargă pînă la capăt, fără şovăieli sau menajamente. Procesul, o dată instruit şi strînse toate dovezile, avea să fie încredinţat Congregaţiei criminale, din respectata cameră apostolică din Roma.

Era, în cuvintele acestea, ruina unuia care, ţinînd seamă de totul şi dat fiind abuzul general, nu o merita ; era însă şi pedepsirea celuilalt, care nu se învrednicea de iertare ; e vorba de Vèrgoli şi de Alpi.

Semnîndu-se, în martie, pacea de la Paris, pentru terminarea războiului din Crimeea, se scurgea anul cel mai hotărîtor în privinţa viitorului, din deceniul acela decisiv pentru soarta Italiei moderne. La Congresul de la Paris, care încheiase pacea, Cavour de-abia arătase, iar cei mai mulţi nici nu-şi dădea încă seama, cîtă putere are prevederea politică genială de a deosebi şi de a îndruma faptele, cu una din iniţiativele acelea care ridică acţiunea unui individ pînă la preschimbarea ei în istorie, şi care implică şi dezvăluie în mintea unui om necesitatea imanentă a faptelor. Prezen-

[1] Măsură de capacitate egală cu aproximativ două chintale.

tînd în fața Europei, cu o violență ce nu se temea să pară arbitrară sau de-a dreptul nechibzuită, după cum nu se ferea de nimic și de nici o aparență, neclintit într-o conștiință ineluctabil profetică ; prezentînd, așadar, Cavour, în fața Europei, la Congresul de la Paris, chestiunea italiană ca pe ceva de neocolit, pînă la rezolvarea ei, cel dintîi efect al unei asemenea acțiuni politice și diplomatice, pentru statul peninsular, care, mai mult ca oricare altul, se lăsa dus de curent și în voia soartei, cel dintîi efect al politicii lui Cavour fusese deci și era discreditarea statului pontifical. Bolnăvicios și incapabil de a se cîrmui, sprijinindu-se acum numai pe garnizoanele austriece din provinciile conduse de legați și pe cea franceză din capitală, acesta, datorită slăbiciuniii lui interne, amenința pacea Europei și echilibrul puterilor, după concepția tratativelor din '15 ; infirma și distrugea ceea ce fusese un element esențial și constitutiv al acestora : neutralitatea guvernului temporal al Bisericii, independența echilibrată a statelor din Italia, înapoiate suveranilor legitimi, scopurile înseși ale conservării și ale ordinei sociale erau amenințate de subversiune și de anarhie, de către izbucnirea pasiunii naționale, ajunsă la exasperare. Și astfel, cu o abilitate și cu o dialectică ce pot fi socotite drept fascinante, prodigiosul diplomat piemontez punea imperiul Austriei fie în situația de a renunța la dominația în Italia, fie în cea de a-și contrazice propriile temeiuri ale politicii sale europene și obținea din partea cabinetelor de la Londra și de la Paris mustrările acelea adresate guvernului pontifical, în vederea unei orientări mai viguroase și mai luminate, mai liberale și mai libere, în politica internă și externă, pe care Sfîntul Scaun nu le putea primi. Și-ar fi de ajuns amintirea dureroasă a unor îndemnuri și mustrări asemănătoare, adresate papii Grigore ; a aplauzelor în fața reformelor papii Pius și a ceea ce ieșise pînă la urmă din ele, pentru a da acelui pas semnificația unei ironii. Refuzul Sfîntului Scaun, al lui Pius al IX-lea și al cardinalului Antonelli, se dovedi, mai mult chiar decît se așteptase și de cît dorise Cavour, trufaș, violent și disprețuitor ; lucru cu care cardinalul Antonelli arătă în ce măsură se sprijinea guvernul din Roma pe cabinetul din Viena sau, mai bine spus, în ce măsură îl slugărea, și cît era de mare neputința lui. Nu se putea ca Pius al IX-lea și Antonelli să nu simtă, chiar dacă nu fuseseră în stare să-și

dea seama de asta, că politica lor slăbea, zi după zi, ca şi aceea a principilor Italiei, pînă la a deveni adevărată teamă de Piemont — ranchiunoasă, sumbră şi profund nepolitică — refugiindu-se în afirmarea, cu totul inactuală şi sentimentală acum şi cu atît mai inutilă cu cît era mai sinceră pe plan sentimental — a acelei „iubiri a popoarelor", de metternichiană amintire şi datînd din vremea „despotismului luminat". Aşa avea să se dovedească a fi, în apropiatul '57, călătoria lui Pius al IX-lea în provincii, cînd dragostea aceea — vie şi adevărată, în ea însăşi — nu-i îngădui să-şi dea seama că acum nu se mai baza decît pe echivocul dintre simţămintele religioase catolice şi o presupusă convingere politică, faţă de care mulţimile de rînd erau indiferente şi care le inspira silă oamenilor cultivaţi. Nu luminaţi, dar nici măcar despoţi nu mai erau principii italieni, ci slugi ale spaimei, ale slăbiciunii şi ale tutorelui austriac.

Momentul critic şi pregnant al tuturor acestor fapte se dovedi a fi primăvara lui '56 şi tocmai atunci papa Mastai fu informat de ceea ce se bănuia despre Virginio Alpi, clericalul care-l înjurase odinioară pe el însuşi cu atîta furie şi cu atîta ură, rebel, aţîţător de răzmeriţe şi de tulburări, pe vremea reformelor liberale, unealtă, apoi, în restaurarea aceea pentru care suveranul putea, în cel mai rău caz, să-i fie recunoscător Austriei însăşi, dar nicidecum unui supus al său, devenit agent al unei puteri străine : adică lui Virginio Alpi care, graţie recomandărilor şi presiunilor austriece, fusese însărcinat cu o slujbă la stat, pe care o păstrase datorită aceloraşi factori, încălcînd legea şi obrăznicindu-se. Informaţiile spuneau, de fapt, dar mai mult dădeau de înţeles, că acesta îşi trăda slujba, şi nu numai că lucra şi spiona pe seama stăpînilor austrieci, dar se mai şi folosea de aceştia pentru a-şi face faima de inspector-şef al vămilor contrabandist, şi pentru a se lăuda c-ar fi invulnerabil şi atotputernic. Graţie slujbei trăda statul, făcîndu-şi dintr-asta o glorie şi bătîndu-şi joc.

Nu e scris nicăieri — nici pe plan politic, nici pe plan omenesc — că dacă cineva, om de rînd sau suveran, trebuie să suporte din partea altuia, mult mai puternic decît el, anumite lucruri, ar fi cumva obligat să le suporte liniştit din partea oricui. Se poate deci presupune că pretextul acela

de a furniza grîu ostașilor cezaro-crăiești, care se dovedise atît de eficace pentru Alpi, cînd fusese vorba de Folicaldi, avea la Roma, pentru papa Mastai, un iz de batjocură neobrăzată. Și-i sigur că întreaga poveste apărea ca unul din acele grave și intolerabile simptome ale descompunerii și ale abuzului precumpănitor în aparatul de guvernămînt pontifical, ori de cîte ori un funcționar al statului abuza de politica statului însuși, folosind-o drept pretext și unealtă pentru trădare și impunitate.

Și se citește, voi spune cu plăcere, pe vechile hîrtii din arhivă, hotărîrea aceea a papii, care cerea și impunea să se facă lumină și dreptate, iar prin justiție se salva demnitatea unui guvern care, în prea multe alte împrejurări, fusese înjosit și consimțise la propria sa înjosire, dintr-o înrădăcinată slăbiciune și din deprinderea cu *quieta non movere*[1]. *Un promoveatur ut amoveatur*[2] ar fi fost mai potrivit, căci ocrotitul tutorilor austrieci n-a stat cu mîinile în sîn și nu s-a dat bătut, pînă nu s-a emis ordinul de a-l aresta. Iar stricăciunea și slăbiciunea erau atît de mari, încît Alpi s-a dus la slujbă pînă la această ultimă împrejurare și a încercat să se apere, să uneltească, să asuprească, să corupă, să intimideze și să mituiască.

O dovadă a cutezanței sale e faptul că s-a dus să percheziționeze locuința medicului din Ro, acuzatorul lui și al lui Vèrgoli, pentru a-l învinui de contrabandă.

Cu plăcere voi spune iarăși, se citește pe vechile hîrtii, însemnarea despre o pildă de hotărîre, fiindcă polemica împotriva răposatelor guverne ale peninsulei, necesară și firească la vremea ei, dar prelungită apoi de către lenea anumitor minți, a dat naștere unor inexplicabile monstruozități istorice, și a sfîrșit prin a denigra, în mod nesocotit însuși caracterul italian ; și nu și-a dat seama că în perseverarea aceasta pînă după ceasul în care polemicei trebuie să-i urmeze istoria, polemica se preschimbă în cel mai ridicol dintre toate sectarismele ; al celui care a biruit și e necruțător, nu față de cei

[1] Să nu fie tulburate cele liniștite (lat.).
[2] Să fie înaintat în grad, ca să poată fi înlocuit (lat.).

învinşi, ci faţă de morţi, faţă de cei plecaţi pe lumea cealaltă. Să mi se îngăduie, în sfîrşit, o mărturisire: dacă eu m-aş fi născut pe timpul cîrmuirii papale, ca bătrînii din familia mea, nu cred că i-aş fi adresat lui Gladstone[1] cum a făcut acel inteligent Farini[2] al nostru, învinuirile împotriva guvernului care era totuşi al ceea ce s-ar fi chemat ţara mea, chiar dacă ele ar fi fost întemeiate; iar asta, tocmai pentru că pătimaşul antipapist englez era foarte dispus să extindă formula născocită de el împotriva domniei burbonice. E prea necesar, în sfîrşit, amestecul „negării lui Dumnezeu" — dacă Dumnezeu înseamnă îndurare, şi dacă dreptatea şi stăpînirea lui nu se află pe lumea asta — pentru a întemeia, a conduce şi a mări statele lumeşti; şi e prea uşor să arunci împotriva unor slăbănogi, cum erau guvernele acelea, învinuirea de josnicie. Iar pentru a-mi termina mărturisirea, cred că n-aş fi ascultat asemenea învinuiri, fără mîhnire şi fără supărare, nici chiar din partea lui Cavour însuşi. Aş fi greşit: şi tocmai de aceea m-am făcut, dacă îndrăznesc s-o spun, poetul şi istoricul acelei pături de jos a poporului italian, care, despre polemici şi chiar despre idealuri politice nu prea ştia mare lucru, şi poate că nici nu voia să ştie, şi nu din pricina moleşirii fibrei vitale şi morale; nu-i mai puţin adevărat că în orice vremuri şi-n orice nenorocire această pătură şi-a păstrat obiceiurile sale, religie, civilizaţie şi sufletul său, şi limba, care e şi unealtă, şi apărare, şi floare a civilizaţiei şi care a fost şi este păzită într-un chip atît de strălucit de către naţiunea italiană, datorită poporului, nu mai puţin decît scriitorilor.

Iar dacă ţinem seamă de valoarea intrinsecă a ceea ce poporul nostru a ştiut să păstreze şi să transmită urmaşilor, şi prin ce fel de evenimente, de împrejurări şi de calamităţi extrinsece a trebuit să treacă, faptul acesta pare de-a dreptul miraculos.

[1] *Gladstone, William Ewart* (1809—1898) om politic englez, lider al liberalilor.

[2] *Luigi Carlo Farini,* comisar al lui Cavour la Modena, apoi dictator al Modenei, al Parmei şi al Romagnei. A înlesnit apoi unirea statului pe care-l conducea, cu Piemontul.

Virginio Alpi, vinovat neîndoielnic, fiind dispărut la primirea ordinului de arestare, avea să-i răpească aşa numitei „Afacerea ferrareză de contrabandă calificată“ (acesta era titlul procesului în faţa Sfîntului Tribunal pontifical) conţinutul cel mai politic şi mai grav, uşurînd, prin ricoşeu, situaţia lui Vèrgoli. Chiar şi acesta era gata să se facă nevăzut, dar pe urmă, procurîndu-şi un permis de liberă circulaţie şi căpătînd dreptul de a se apăra *extra carcerem*[1] rigorile codului penal aveau să se îmblînzească pentru el, în timp ce vinovatul celălalt, şi cel mai însemnat, nu se mai înapoie niciodată şi îşi sfîrşi zilele în mod obscur, la Gratz, ca pensionar al Austriei. Iar într-o asemenea binefacere era subînţeleasă şi confirmarea crimei lui, cea mai mare, şi cea mai politică. Iar noi nu-l vom mai întîlni niciodată.

Înainte însă ca Vèrgoli şi Alpi să spele putina, lucru care s-a petrecut în septembrie '56, Iepurele Vîrcolac stătea liniştit la Ponticin della Pioppa. Făcîndu-şi bine socotellie, aventura se încheia pentru el avantajos, cu o frumoasă sumă de scuzi, economisiţi şi plasaţi la banca feciorilor lui Ezechiele Annobon, şi cu cumpărarea unei bucăţi de pămînt, care rotunjea proprietatea cum nu se putea mai bine şi o împingea cu hotarul pînă în drum.

Pe bucata aceasta de pămînt care, în sine, nu preţuia cine ştie cît, puseseră ochii încă mai de mult, mai întîi Dosolina, iar apoi ea şi cu fiu-său : stăpînii ei, însă, proprietari mărunţi din Ro, îşi dăduseră bine seama că pentru stăpînii de la Ponticin della Pioppa ea valora mult mai mult decît făcea cu adevărat, întrucît constituia o supărătoare servitute de trecere. De cîtă vreme, zilnic, ori de cîte ori străbăteau, prin pămîntul altuia, drumeagul pe care erau siliţi să treacă, mama şi fiul măsurau, cu ochi lacomi dar prudenţi, cele cîteva prăjini pe care le avea în lungime fîşia îngustă de teren, ajunsă pentru ei adevărat pai în ochi, mic şi dureros ! De cîte ori n-ar fi vrut să-şi ia inima-n dinţi şi să înceapă tratative ; se retrăgeau însă, necăjindu-se în tăcere, de teamă să nu-i pună în gardă pe *ăia ! Ăia,* fără a fi nevoie să li se spună altfel, deveniseră

[1] In afara temniţei (lat.).

ținta unor cuvinte cu atît mai rare, cu cît gîndul era mai nestrămutat și mai neîntrerupt. Iar puși în gardă, *ăia* erau de-o bună bucată de vreme; mai cu seamă că la unele încercări făcute prin interpuși, răspunseseră că, deocamdată, nu au de gînd să vîndă, fiindcă țineau la fîșia aceea de pămînt. Deocamdată acela dura de zeci și zeci de ani; iar Dosolina murise fără să-și capete această mulțumire atît de rîvnită. Existase și o ceartă în toată regula și cu mult sînge rău între ea și fecior, pe de o parte, și *padron* Lazzaro pe de altă parte, fiindcă omul ăla nepăsător și construit în felul lui, omul ăla ciudat, pierzîndu-și într-o bună zi răbdarea, din pricina atîtor chinuitoare preocupări casnice, strigase, în vreme ce trecea pe drumeag, în tovărășia Iepurelui Vîrcolac:

— Hei, Dal Pero, Dal Pero!

— Ce porunciți, *padron* Lazzaro, întrebase capul familiei Dal Pero, căci aceasta era porecla *ălora*.

Și iată-l pe Iepurele Vîrcolac îngrozindu-se cînd îl auzi pe taică-său, care-și rîdea în barbă, răspunzînd ceremonios:

— De poruncit, poruncește-mi dumneata, Dal Pero, cînd ai dumneata nevoie și-mi stă în putință să te slujesc, dar acum, fă-mi o plăcere: vinde-mi bucata asta de pămînt, fiindcă nevastă-mea și feciorul ăsta al meu mor de poftă, și fac țîfnă, ca păsările cînd nu beau apă! Scapă-mă de necazul ăsta, Dal Pero!

Rîdea el, rîdea celălalt, rîdeau pe ogor cei din familia Dal Pero. Rîdea pînă și Iepurele Vîrcolac, verde. Și iată cum omul ăla năstrușnic strică afacerea pentru totdeauna: cu convingerea asta rămaseră Dosolina și Iepurele Vîrcolac. Iar padron Lazzaro:

— Dar ce credeați că Dal Pero nu înțelesese și el încă de mai mult timp? Chiar dac-ar fi atît de greu de cap, ajung mutrele voastre cînd treceți pe drumeag: parcă v-ar durea burta!

Și rîdea, stîrnind și mai multă furie. Dar destul: începu foametea, alde Dal Pero ajunseră într-o sărăcie lucie și oferiră bucățica de pămînt cu pricina lui *signor* Pietro, care, pe lîngă că n-avea ce face cu ea, mai voia și să-l servească pe Iepurele Vîrcolac, astfel că-i sfătui să nu i-o ofere decît acestuia, singurul care era interesat s-o cumpere. Avu prilejul să-și scoată paguba, se arătă ranchiunos și răzbunător; ținu să le plătească polița.

—Maică-mea, spuse el, a suferit mult din pricina încăpățînării voastre ; ați fost răi, fiindcă nu erați străini de dorința ei, în timp ce pentru voi aceste patru palme de pămînt nu prețuiau nimic.

— Ne făceam interesul nostru, iertați-ne, spuneau sărmanii.

— Iar eu mi-l fac pe-al meu, iertați-mă, răspundea el.

— Gîndește-te că nu mai avem pîine în ladă ! Sîntem înfometați, Scacerni. Nu mai e vorba de interes, ci de milă creștinească. Gîndește-te la copiii noștri care plîng de foame în casă ; și fie ca Domnul să nu-ți dea niciodată prilejul să simți ce fel de plîns e ăsta !

— Milă o să-mi fie de mine ; am însă o datorie de conștiință, răspunse el, pornit.

— Care ? Să-ți lași aproapele să moară, cînd poți să-l ajuți, fără să te coste nimic ?

— Maică-mea, a murit cu oful ăsta la inimă, nici nu știți ce otravă ați fost pentru ea, vreme de patruzeci de ani și mai bine, cu încăpățînarea voastră ticăloasă. I-ați grăbit moartea.

— Să te ierte Dumnezeu, Scacerni : răposata n-a murit de holeră ?

Își dădu seama că exagerase, și spuse, cu și mai multă ipocrizie :

— Oricum ar fi, oful de la inimă a trebuit să-l aibă numai din vina voastră. Și vă spun că mi-a lăsat ca prin testament să nu fac nici o concesie în ce privește prețul pămîntului vostru. Și chiar dacă m-ar sili mila, nu pot să trădez amintirea mamei. Dacă v-aș oferi un scud mai mult peste prețul adevărat, mi s-ar părea c-o tulbur în purgatoriu.

Pe temeiul cucernic al acestor socoteli, oferi un preț de-a dreptul rușinos ; și obținu pămîntul pe cît voi el, lăsîndu-i să-și verse focul spunîndu-i că nu era capabil să ofere decît osul din mămăligă ; întocmai ca taică-său, cînd îi spunea : „Ești mai rău ca ăla care i-a dat lui Isus pe cruce oțet, ca să facă economie de vin !“

Iepurele Vîrcolac știa să-și facă interesele. Și o simți pe propria-i piele, după cîtăva vreme, chiar și *signor* Pietro. Cînd treburile începuseră să i se încurce, acesta îl rugase să-i facă un bine, în legătură cu proprietatea Ca'Morgosa, așezată între drumeagul de pe Antonella și drumul dintre Ro

și fluviu. În zilele acelea tulburi și pline de spaimă, Vèrgoli îi spusese :

— Ascultă Scacerni, îi spusese Vèrgoli, Ca'Morgosa este scoasă în vînzare tocmai zilele astea, iar dumneata înțelegi cît de mult îmi convine s-o cumpăr și s-o unesc cu proprietatea Antonella, cu care se învecinează.

— Înțeleg, *signor* Pietro.

— Atunci poți înțelege și altceva, fără să-mi pierd vremea cu explicațiile.

Asta nu intra însă în principiile lui, chiar dac-ar fi înțeles ; iar dacă nu, cu atît mai puțin :

— Ziceți-mi că sînt prost, *signor* Pietro, căci pe dumneavoastră nu mă supăr, dar lămuriți-mă, spuse el, jucîndu-se încetișor cu degetele.

Încolțit din toate părțile și îngrijorat, în timp ce poliția cerceta, iar judecătorul instruia procesul și audia martorii, arestîndu-i pe cîțiva dintre aceștia pentru omisiuni și contraziceri, el însuși pe punctul de a fugi din nou în străinătate, dacă nu voia să riște arestarea, omul nu mai avea chef să se lupte și cu neghiobii de felul acestei îndărătnicii a Iepurelui Vîrcolac, care i se păru mai mult neroadă decît neomenoasă. Grăi, deci, cu o nerăbdare resemnată :

— Cu drăcovenia asta de proces în spinare, înțelegi că nu-mi convine să apar tocmai acum în chip de cumpărător de pămînt. Ce n-ar spune lumea în cazul ăsta ? Și-apoi nu-mi convine nici față de judecătorul care mă acuză...

— Cum, spuse Iepurele Vîrcolac ; dumneavoastră, *signor* Pietro, ați fost pus sub acuzare de către judecător ?

— Nu, răspunse celălalt pe un ton înfricoșat, nu ; dușmanii mei, fiindcă trebuie să știi că există un adevărat complot al dușmanilor mei, nu vor îndrăzni să mă acuze chiar pe mine. Lucrurile se vor sfîrși cu bine...

Aici, o uitătură piezișă a Iepurelui Vîrcolac îl sili să-și întărească glasul, repetînd pe un ton mai puternic :

— Lucrurile se vor sfîrși cu bine dar, deocamdată, trebuie să am răbdare, să fiu foarte atent și prudent.

— Nu-i niciodată de prisos ; cu atît mai mult cu cît vrăjmașii dumneavoastră nu vor avea curajul — spuse, aproape în șoaptă, Iepurele Vîrcolac — nu-l vor avea, dar dacă judecătorul capătă cumva bănuiala că a fost totuși ceva rău la

mijloc, pune deocamdată o ipotecă cu garanţie ; iar moşiile, şi pămînturile, şi casele nu-s lucruri care să poată fi ascunse.

— Ah, spuse Vèrgoli, ştii şi asta ?

— Ca unul care n-are habar de nimic, răspunse Iepurele Vîrcolac, dar o anumită înfumurare nu izbutea să dispară cu desăvîrşire sub prefăcuta prostie şi sub stîngăcia adevărată a atitudinii ; cu atît mai mult cu cît adăugă : Răposata maică-mea spunea c-ar fi trebuit să mă fac avocat...

— Totuşi, spuse Vèrgoli pe neaşteptate, aproape în şoaptă, nu vor îndrăzni să pună ipoteci pe proprietăţile mele !

— Cine-o spune ? întrebă celălalt pe un ton echivoc.

— Eu o spun.

— Vreau să zic cine va cuteza să facă o asemenea prostie : să pună ipoteci pe moşiile lui *signor* Pietro ?

— Hei, spuse acesta, trist şi doborît, există şi curajoşi de-ăştia, cînd e vorba de o prostie, de o dobitocie, de palavre ; şi chiar şi din pricina asta nu-mi convine... şi-şi căuta cuvintele.

— ...să ieşiţi la iveală cu alte averi, i le găsi Iepurele Vîrcolac.

— Întocmai. De altfel sînt sigur că totul se va sfîrşi cu bine, fiindcă am de partea mea, avem de partea noastră, pe contele Alpi, pe monseniorul ministru de finanţe şi pe eminenţa-sa cardinalul secretar de stat ; ţi-ajung ?

— Nu îl cunosc, spuse Iepurele Vîrcolac, cu o curioasă expresie somnoroasă care-i venea de la pleoapele coborîte mai jos de jumătatea ochiului fără culoare, nu îl cunosc nici pe ăsta din urmă, nici pe monseniorul ministru, dar mi-e lehamite de primul.

— Şi mie, îi scăpă vorba din gură lui Vèrgoli ; dar îşi reveni : Ai chef de glumă ? Îmi place. — (dar cine ştie oare dacă într-adevăr îi plăcea ?)

De mai multe zile, din 8 iulie precis, Folicaldi fusese îndepărtat din postul de delegat apostolic şi chemat la Roma, în calitate de consilier de stat ; caracterul transferării fusese însă arătat, mai bine decît de toată vorbăria din Ferrara de el însuşi, prin felul în care plecase : pe ascuns, aproape ruşinos, fără a cuteza măcar, cum spune un cronicar, „să iasă pe poarta cea mare a Castelului şi nici să treacă prin Piaţa Mare. A ieşit însă prin poarta de la grajduri şi a luat-o pe

drumul spre Santo Stefano". (Grajdurile erau cele vechi, ducale, de lîngă Castel, spre apus).

În oraş se făcuse, şi se făcea încă, o vorbărie teribilă în legătură cu asta ; patima aprigă a unor dorinţe potrivnice, a temerilor şi a speranţelor ale celor care vedeau într-asta că însuşi Alpi va fi dat în judecată şi ale celor care, din contră, vedeau aici răzbunarea acestuia împotriva cinstitului Folicaldi, fiindcă nu înăbuşise procesul la vreme, înainte de a începe. Cum se întîmplă în asemenea împrejurări, unii îl vedeau acum pe inspectorul-şef distrus, iar alţii, mai tare ca oricînd, iar Vèrgoli, scăpat nepedepsit, împreună cu el. De aceea, mai mult pentru el decît pentru Iepurele Vîrcolac, Vèrgoli rosti, pe un ton nehotărît :

— Pînă una alta, Folicaldi a plătit-o scump.

— Nu îl cunosc nici măcar pe acest domn.

Signor Pietro îşi pierdu răbdarea :

— Dar cine te-a întrebat de asta ? Şi ce mă interesează pe mine ?

— Vreau să spun că n-are nici un rost să-mi scoateţi ochii cu toţi domnii ăştia, fiindcă sînt vorbe-n vînt pentru mine. Lovitura era directă, cu toate că tonul, atitudinea şi înseşi vorbele păreau umile şi modeste. Adăugă : Am venit să aflu cu ce anume vă pot sluji şi să vă dau ascultare, atît cît îmi stă în putinţă, *signor* Pietro.

— Foarte bine. Ai dreptate şi m-am gîndit la dumneata fiindcă te-am ştiut om cinstit, şi fecior de om cinstit şi prudent.

— Prea multă bunătate.

— În concluzie, dumneata va trebui să cumperi, şi se înţelege că banii ţi-i dau eu, Ca'Morgosa. Mai tîrziu, cînd lucrurile se vor linişti, vom face un act prin care se va spune că mi-o revinzi mie. Bine-nţeles că vei fi răsplătit şi pentru serviciu, şi pentru deranjul dumitale.

— Oh, nu mă gîndesc la asta şi n-am nici o îndoială, dar ce va zice lumea cînd o să mă vadă scoţînd atîţia bani şi cum o să vrea să creadă că-s ai mei, din punga mea ?

— Oamenii te cred plin de bani.

— Oamenii au limbă ca să pălăvrăgească fără să judece, şi creier ca să viseze la nebuniile şi la prostiile lor.

— În sfîrşit, nu vrei să-mi dai mîna asta de ajutor ?

— Nu spun asta, dar se cade să-mi folosesc şi eu faimoasa mea prudenţă.

— Te-a chemat judecătorul şi pe dumneata ?

— De-atunci încoace, nu ; iar atunci, ştiţi şi dumneavoastră, am spus că la Nogarole nu s-a făcut niciodată contrabandă, şi că eram în măsură s-o spun, întrucît acolo se afla vadul morii mele şi-al celei a nevestei.

— Ai răspuns foarte bine, şi-o să-mi aduc aminte şi de asta ; şi află deocamdată că, în esenţă, deşi nu atît de bine ca dumneata, toţi martorii dau acelaşi răspuns.

— Nu cumva de aia îi bagă la puşcărie ? întrebă, prefăcut, celălalt.

— Nu ! Îi bagă fiindcă nu ştiu să lămurească lucrurile tot atît de bine ca dumneata, se încurcă, n-au habar de nimic, îşi pierd cumpătul în faţa judecătorului, iar cîte unul, încă şi mai rău, vrea să facă pe şiretul ; e-adevărat că au fost băgaţi la închisoare, dar li se va da drumul curînd, iar pîn-atunci mă îngrijesc eu să nu aibă nimic de suferit şi am luat măsuri ca birtaşul întemniţatilor să le trimită prînzul, pe cheltuiala mea.

— Faptă generoasă ; eu, care mă mulţumesc cu atît de puţin, v-aş cruţa bucuros cheltuiala asta, în ce mă priveşte.

— Dumneata n-ai de ce să te temi.

— Dac-o spuneţi dumneavoastră, care sînteţi om învăţat...

— Ai încredere.

— Am, dar o să trebuie să-mi daţi bani şi ca să plătesc inventarul viu şi mort, să ajut dijmaşii, să fac unele îmbunătăţiri urgente. Dumneavoastră mă faceţi să-mi aduc aminte că atunci cînd o moşie îşi schimbă stăpînul, se ivesc întotdeauna cheltuieli. Cunosc Ca'Morgosa : e o moşie neîngrijită, cu clădirile în ruină, cu braţe puţine, cu instalaţii vechi, cu şanţurile lăsate în părăsire, cu dijmaşii înglodaţi în datorii : o moşie unde stăpînul nu face socotelile la Sfîntul Mihai, ci la Sfîntul Silvestru.

Ca să se înţeleagă această ultimă zicătoare, trebuie să se ştie că în ţinutul ferrarez anul şi socotelile agricole se încheiau la Sfîntul Mihai (de unde zicala : cine are să mănînce la Sînt Mihai, va avea bani în pungă tot anul) ; şi că unii proprietari meschini, chiţibuşari şi necinstiţi, aceiaşi care, în general vorbind, erau de părere că ţăranul trebuie legat prin datorii şi nu că e îngăduit, ci obligatoriu să-i iei înapoi prin jaf ceea

ce a furat ; stăpînii de acest soi obişnuiau deci să-i facă pe dijmaşi să aştepte pînă la sfîrşitul anului, fiindcă astfel puteau să treacă în carnetul ţăranului ignorant datorii şi credite după preţurile cele mai avantajoase pentru ei şi mai păgubitoare pentru celălalt, după cum le convenea să ia preţul curent din vremea recoltelor sau a semănăturilor, ori pe cel de la sfîrşitul anului. Iepurele Vîrcolac ştia că *signor* Pietro era împotriva acestor şiretlicuri şi samavolnicii patronale.

— Oh, spuse Vèrgoli, cu o plăcere umbrită de o oarecare nelinişte, te pricepi atît de bine în agricultură ?

— Am învăţat cîte ceva, ţinînd socotelile pentru sfoara aia de pămînt care era a mamei.

— Eu însă nu-ţi cer să te deranjezi chiar atît de mult şi, pot să spun, nici măcar să pui piciorul vreodată la Ca'Morgosa... Ca să conducă moşia, să ţină socotelile şi să se-ngrijească de toate cîte mai sînt de făcut, va fi de ajuns vechilul meu Olmeda.

— Iar eu, *signor* Pietro, ce figură voi face ?

— Vei fi plătit şi pentru asta, răspunse celălalt, aspru şi nerăbdător.

— Va fi o figură cam jalnică, dar să spunem c-am să mă învoiesc, din dragoste pentru *signor* Pietro ; ce-au să spună însă oamenii ?

— Ce importanţă are ?

— Vor spune imediat că adevăratul stăpîn sînteţi dumneavoastră.

— Nu-mi pasă de oameni. Deocamdată mă interesează ca asta să nu reiasă din actul de vînzare-cumpărare.

— Aşa e, cît suflă „bussana", încheie Iepurele Vîrcolac, iar „bussana" înseamnă crivăţul.

Pînă la urmă, se învoi, din dragoste pentru *signor* Pietro, dar peste o săptămînă, sau aproape, vechilul Olmeda trebui să-şi caute adăpost în străinătate, ca să scape de închisoare ; puţin după aceea, şi înainte de a veni vremea semănării grîului, se produse prăbuşirea : după Alpi, fugi şi Vèrgoli ; şi iată-l, numai în cîteva zile, pe Iepurele Vîrcolac al nostru adus de evenimente pe moşia Ca'Morgosa, să dispună şi să vegheze a se face ultimele pregătiri, după cerinţele artei, ca să se sfarme şi să se netezească cu sapa şi cu grapa, şi să se îngraşe brazdele de pămînt, tăiate cu plugul, încă din

secetosul august ; să fie înălţat şi întărit deasupra şanţurilor, pentru a uşura scurgerea apei pe o moşie ca aceea, aşezată în spatele digului Padului, cu ape greu de stăpînit ; în sfîrşit, să fie aduse, în cea mai bună stare, pentru a primi sămînţa înainte de stricarea vremii ; fiindcă

Dacă în ziua de San Gallo va ploua,
Pînă-n Crăciun doar ploi vom tot avea.

Ultimele pregătiri, în care se vedea subtilitatea unui meşteşug şi-a unei experienţe de veacuri, le făcea după asta capul familiei, cel mai în vîrstă, care îndrepta şănţuleţele, atent şi uşor, cu vîrful hîrleţului. Păreau nişte dungi, reţea nestatornică şi capricioasă, în spatele a nenumărate vine de apă ce se cereau urmărite, atrase sau respinse, zăgăzuite ori adunate la un loc ; păreau nişte dungi şi brazdele acelui cenuşiu, puternic şi rodnic mîl al Padului, care era acum gata, dichisit, mărunţit cu fineţe ; şi răspîndea un iz uşor de pămînt uscat. Ţăranul avea, moştenită din strămoşi, priceperea de a recunoaşte, bucăţică cu bucăţică, după culoarea brazdei, după un fir de iarbă crescută acolo, după miros aproape, cele mai slabe semne ale celor mai mici locuri unde mustea apa din lăuntru sau unde zăcea apa de ploaie, să facă baltă şi să strice în viitor grîul şi cînepa. Pe urma unor atari semne, deschise cu hîrleţul mici răzoare, mici şanţuri, şi, mai puţin decît atîta, uşoare şi iscusite chemări către apele ploilor de toamnă, ale zăpezilor de iarnă şi ale ploilor torenţiale din primăvară, ca să se scurgă spre şănţuleţe şi spre şanţuri. Era, capul familiei, unul dintre cei care ştiau printr-o cunoaştere străveche şi instinctivă, să deschidă şi să menţină, fără ajutorul uneltelor, o înclinaţie de cîteva degete, într-o brazdă lungă de sute de paşi. Era ultima dichisire a ogoarelor, înainte deci de a deschide gura sacului cu seminţe alese ; înainte de a se înapoia aici pentru cea din urmă oară, pentru a împrăştia seminţele, cu gestul larg şi cumpănit al semănătorului din fruntea şirului de muncitori, bărbaţi, femei şi copii, care, săpînd şi greblînd, cu mîna uşoară, acopereau sămînţa, îngropau, pentru a încolţi, nădejdea anului. În cele din urmă, pe fiecare brazdă semănată era înfiptă o cruce de lemn sau de tulpină de cînepă, binecuvîntată de preot.

Iepurele Vîrcolac stătea şi urmărea munca ţăranului ; şi era o zi uimitoare de început de octombrie, care făgăduia un semănat în condiţiile cele mai prielnice pe care le-ai fi dorit. Se schimbau cuvinte rare şi sfaturi, şi urări frumoase, în şoaptă şi prudente.

Era minunată, şi cu atît mai ciudată cu cît n-o mai încercase niciodată pe proprietatea lui legitimă de la Ponticin della Pioppa, afecţiunea, neaşteptată şi violentă, pe care începuse s-o simtă pentru pămîntul acela de la Ca'Morgosa ; şi-o descoperea în adîncul sufletului, privind pămîntul acela, era o plăcere nouă, o chemare nouă spre agricultură, pe care şi-o descoperea în adîncul sufletului, privind pămîntul acela, pipăindu-l, mirosindu-l. Se apleca din cînd în cînd să ia un bulgăraş pe care îl sfărîma, apropiindu-l de nări. Îi trecu prin minte gîndul că *signor* Pietro la înapoiere, va fi dator să recunoască şi să răsplătească grijile astea ale lui ; şi iată, fără să ştie de ce, dori aproape cu furie ca *signor* Pietro să nu se mai înapoieze niciodată prin părţile alea.

Spunîndu-şi asta, ceea ce era şi mai puţin, dar şi mai mult decît un gînd bine precizat, văzu un bărbat venind pe poteca dintre o brazdă şi-o alta, şi îl recunoscu de departe pe nesuferitul de Moia, vătăşelul, care îi făcea semn să se ducă spre el. Nu voi să-i dea ascultare şi-l aşteptă să se apropie.

— Puteai să-mi cruţi oboseala acestei bucăţi de drum, spuse Moia, supărat şi obraznic.

— Hei, Moia, cînd o să vin să te caut eu, la dumneata acasă, o să-mi spui cum trebuie să mă port, dar aici...

— Şi parc-aici eşti pe pămîntul dumitale ?

— Pentru dumneata da, în orice caz.

— Mai dă-o-ncolo ! Parcă n-ar şti toată lumea că e averea ăluia care-a spălat putina !

— Poate s-o ştie toată lumea, Moia, dar dumneata nu, dumneata nu trebuie s-o ştii.

— Şi de ce tocmai eu ?

— Pentru că, de, cu meseria pe care-o ai, e bine să ştii ceva : în pămînturile astea grîul încolţeşte, dar spionii nu, fiindcă dacă e îngropat unul din ei, nici nu încolţeşte, nici nu dă în spic, Domenico Moia, şi ia seama că ţi s-a spus.

Trebuie să recunoaştem că în căutătură şi-n glas avea ceva din hotărîrea paternă, căci Moia luă notă că i se spusese În schimb, anunţă :

— Giuseppe Scacerni, zis şi Iepurele Vîrcolac, preastrălucitul domn judecător, care se află astăzi în Guarda, împreună cu grefierul său, mă trimite să-ţi spun să te înfăţişezi fără zăbavă.

— Ce vrea ?

— O să afli de la el.

— Foarte bine, vin îndată.

Se duse sigur la el, încredinţat că judecătorul avea să-i repete întrebările de data trecută, şi că era destul ca, la rîndu-i, să repete aceleaşi răspunsuri. Judecătorul, în schimb, după formulele cu caracter general, se năpusti asupră-i, cu asprime :

— Dumneata, Giuseppe Scacerni, trebuie să fi realizat cîştiguri însemnate.

— Cu meseria mea, răspunse el, uluit dar sigur.

— Numai ?

— Cum vine asta, domnule judecător ? Eu executam ordinele, iar un misit care vrea să ştie prea mult, e ruinat.

— E-adevărat, ai fost atît de puţin curios încît n-ai observat că se îmbarca grîu, nici la vama din Guarda, nici la zăgazul de la Nogarole !

— Trebuie să spun, grăi el, prudent, că eu nu stau mai niciodată pe-aici, colindînd tot timpul, cu meseria mea de misit. Iar un misit...

— Trebuie să fi fost misitii grase ! îl întrerupse judecătorul.

Înlemni. Judecătorul ştia, deci, sau bănuia cum fusese cumpărată Ca'Morgosa : să fi fost o ironie ? Realitatea este că, dimpotrivă, judecătorul credea că el o putuse cumpăra cu cîştigurile lui şi voia numai să se folosească de pătrunderea aceasta pentru a explora şi a stabili totalul contrabandelor săvîrşite. Şi-n timp ce martorul, îngrozit, bolborosea :

— Nu ştiu şi nu puteam să ştiu altceva... judecătorul spuse :

— Atunci, fii foarte atent fiindcă eu te pun sub acuzare în calitate de complice şi de părtaş la delictul, bine stabilit, de contrabandă şi de export de grîne în cantitate uriaşă, săvîrşit vreme de mai multe luni, şi chiar ani, în Guarda, la vama de la punctul de trecere, contravenindu-se la edictul eminenţei-sale cardinalului secretar de stat, din 27 iulie, *anno*

millesimo octingentesimo et quinquagesimo tertio recuperatae salutis [1].

Ca şi cînd şi-ar fi ascultat sentinţa de moarte, Iepurele Vîrcolac, auzind latineasca aceea, simţi că i se lasă pe ochi un fel de ceaţă.

— Eu ? Pe mine ? Un misit...

— Un misit cu misitii cinstite, într-o afacere curată, nu cîştigă atît încît să-şi cumpere în scurtă vreme moşii uriaşe.

Atunci străfulgeră un gînd în ceaţa aceea, în frămîntarea aceea chinuitoare a minţii, trebuia deci să justifice cheltuiala asta. Ca atare, spuse :

— Ceva am moştenit totuşi de la taică-meu.

— Nu-l pomeni acum pe tatăl dumitale, căci a fost un om cinstit ! spuse judecătorul, tot mai aspru, şi încredinţat de data aceasta de amestecul direct al celuilalt în contrabandă.

Continuînd însă să bîjbîie, învinuitul răspunse :

— Vedeţi, domnule judecător, lucrurile s-au petrecut întocmai cum aţi spus dumneavoastră...

— Ce-am spus eu ?

— Erau misitii grase, era treabă multă : sute de care, mii de chile de grîu, şi de orez, şi de fasole...

— Şi-ai susţinut că nu ştiai că plecau pe apă, şi susţii şi-acuma că n-ai ştiut încotro ? E o negare atît de neruşinată, încît constituie prin ea însăşi un cap de acuzare.

— Rîndul trecut cînd am fost ascultat, poate că m-a înşelat ţinerea de minte, inima prea bună...

— Care ţinere de minte, cînd îmbarcările se făceau tot timpul, şi chiar acolo, chiar în vadul morilor dumitale.

— Da... Cînd lipsea apa în dreptul vămii da... mi-aduc aminte... uneori îmbarcau şi la vad, la Nogarole. Rîndul trecut m-a cuprins frica, m-am încurcat şi mi-a fost ruşine.

— Foarte bine, spuse judecătorul întrerupînd bolboroseala asta cu ajutorul căreia Iepurele Vîrcolac, ca un om rătăcit în beznă, continua să-şi justifice cîştigurile, — foarte bine : deocamdată te arestez ca martor fals şi care-a ascuns adevărul, dovedit şi mărturisit.

— Nu pot să cred...

[1] Anul mîntuirii o mie opt sute cincizeci şi trei (lat.).

— Vei intra, chiar astăzi, în închisoarea San Paolo, din Ferrara. Deocamdată, ajunge. Grefier, procesul-verbal ?

După ce semnă procesul verbal şi-l puse şi pe Scacerni să semneze, porunci să i se înhame caii la trăsură şi îl încredinţă pe Iepurele Vîrcolac celor doi jandarmi pe care-i avea cu el.

Un zvon, un strigăt al mulţimii năpădea încă de pe acum vecinătăţile, locul dinaintea casei unde se stabilise judecătorul :

„Au venit să-l lege pe Iepurele Vîrcolac !“

Şi fusese, la început, bucuria aceea a ţăranilor, stîrnită de curiozitatea întotdeauna plăcută, faţă de orice noutate, cum este cea care întîmpină bucuroasă goarna rătăcitorului negustor de leacuri băbeşti, sosirea unui scamator de bîlci, care făgăduieşte să înghită săbii ori să scuipe foc, şi alte asemenea minuni.

Trăsura era însă veche şi greoaie, iar pentru a înhăma caii la ea era nevoie de tot atîta timp cît trebuia şi pentru ca în plăcerea aceea să se amestece un sentiment mai puţin simplu, de răutate năbădăioasă şi pusă pe şotii, şi dorinţa de a petrece pe seama şi în dauna altuia ; cu atît mai mult cu cît cei arestaţi pentru mărturie mincinoasă ori tăinuire erau mai mulţi în Guarda şi de mai multe zile şi se păruse că Scacerni ar fi fost scutit de pedeapsă. Adevărul e că, pînă atunci, nimeni nu făcuse mare caz de asta. Fiecare, de fapt, era convins că toată zăpăceala aia avea să se termine fără nici un rezultat şi că toţi cei care sufereau acum pentru *signor* Pietro vor fi despăgubiţi de el, în curînd şi din belşug ; iar vestea despre mîncărurile bune, servite prin grija lui, celor încarceraţi, înduioşase sufletele şi fusese dovada recunoştinţei lui prezente şi viitoare ; ba stîrnise chiar pizma celor mai lacomi dintre ţărani.

Afară de asta, de cîtva timp nu-l mai vedeau pe Scacerni decît în treacăt şi în fugă ; nu se ducea la birt, iar în sat nu se oprea, de obicei, decît pentru prima liturghie de duminica ; pînă acum nu prea se ocupaseră de el. Şi cînd colo :

„Au venit să-l lege pe Iepurele Vîrcolac !“

Arestarea şi, împreună cu ea, curiozitatea, aţîţau vechea antipatie faţă de el, faţă de chipul lui, faţă de caracterul odios al cîştigurilor şi al purtărilor lui ; viaţa sa izolată şi acel fel al lui de a trăi de unul singur, fără prieteni şi fără birt, pe lîngă că erau supărătoare, ca semne ale unui dispreţ

înfumurat, îi convinseră pe toţi că vina lui nu putea fi numai aceea de a ţine la *signor* Pietro, ca martorii întemniţaţi : nu încape îndoială că avea cu totul altceva pe cuget ; iar, pînă una alta, contrabandist sau nu, *signor* Pietro dădea muncă şi pîine ; de pe urma contrabandei, Iepurele Vîrcolac scosese bani numai pentru el, ca şi de pe urma exportului de grîne, şi de pe urma scumpetei, şi de pe urma foametei : sugea sîngele săracilor. Poporul începea să-şi aducă aminte de dreptate ; şi chiar o reclama, aplaudînd la aflarea noutăţii :

„L-au legat pe Iepurele Vîrcolac !"

S-a spus că înhămarea cailor — cu ajutorul hamurilor grele şi tari — la trăsura greoaie, nu era o treabă de cîteva clipe ; ar fi fost însă de ajuns chiar şi un timp mai scurt pentru a îndruma mica mulţime care asista la operaţie în faţa uşii postului de jandarmi din localitate ; ar fi fost de ajuns, spun, pentru a o îndruma către ranchiună şi antipatie, sediment lent al atîtor şi atîtor ani, ce se cristaliza — ca să folosim o metaforă din natură — deodată, cu iuţeala pasiunilor răscolite în sufletul poporului, cînd se agită strîns laolaltă, în înghesuială. Iar dacă ar mai fi trebuit şi altceva, a fost destul să se ivească în uşă, între doi jandarmi şi în tăcerea neaşteptată, chipul lui Scacerni. E drept că acesta îşi revenise, tocmai din pricina dispreţului său faţă de aproapele. Îşi revenise auzind cum îl huiduiau oamenii, şi nu mai arăta o figură pocăită şi ruşinată, ci una mîndră, dispreţuitoare şi plictisită. Prima mişcare se dovedi a fi una de uimire, toată lumea înghesuindu-se în vîrful picioarelor ; imediat apoi, una de supărare, căci lumea îl iartă poate mai curînd pe răufăcătorul care şi-a pierdut cumpătul decît pe nevinovatul prea sigur de el. Şi puteau să-l vadă bine la chip, fiindcă bătrîna trăsură avea bănci descoperite, în faţa coşului sub care intrară judecătorul şi grefierul, în vreme ce arestatul, împreună cu doi jandarmi, fu pus să se urce şi să se aşeze pe cea de-a doua bancă, păstrîndu-şi înfăţişarea aceea urîcioasă şi în faţa poporului.

— Uite ce mutră ! strigă un băiat ; şi se produse un vacarm instantaneu : Mutră scîrboasă, nenorocitule, ticălosule, *sanguettola ! (Sanguetolla* voia să însemne lipitoare şi nu se simţi nevoia lămuririi aluziei) [1] : Ne-ai supt sîngele, te-ai în-

[1] Cuvîntul italian *sanguisuga* înseamnă şi lipitoare, dar şi cămătar.

grăşat din foametea noastră : acuma o să dai înapoi totul ; s-a terminat cu huzurul, du-te de te spînzură !

Era gălăgie, vacarm, o bucurie generală, fluierături, rîsete, pumni strînşi, gesturi de ocară nu prea decente, batjocuri, astfel că Scacerni îi spuse unuia din păzitorii lui, care i se aşezau fiecare în cîte o parte :

— S-ar zice c-o să le pice şi lor ceva în pungă, imbecililor ăstora.

— Hei, spuse unul dintre cei doi, nu cumva să te-audă, fiindcă ăştia te rup cu dinţii. Dar, în definitiv, ce le-ai făcut de te urăsc atîta ?

— Crapă de sărăcie şi de pizmă.

— Fiecare se consolează cum poate, dar ar fi mai bine să plecăm, spuse celălalt jandarm. Ce face beţivanul ăsta de Scarafunà ?

Susnumitul Scarafunà, vizitiu al tribunalului ferrarez, îşi rătăcise pălăria şi biciul şi era, ca de obicei, cherchelit. În trăsură, îşi pierduse răbdarea chiar şi judecătorul. Singur Iepurele Vîrcolac părea să nu se grăbească, fixînd mulţimea, ca şi cînd insultele i-ar fi făcut plăcere :

— Dac-ar şti cît de puţin îmi pasă de fluierăturile lor, spuse el, cu o ridicare din umeri.

Mulţimea striga în cor :

— Pleacă, pleacă, Iepurele Vîrcolac pleacă, cu trăsură cu cai, ca un mare domn, ca un mare domn ce e !

În piaţă se ivi neputincioasa de Venusta Chiccoli, căruntă, descărnată, zbîrcită, care strigă :

— Taică-tău ar muri de ruşine ! Ţi-o spune cea care te-a văzut născîndu-te !

Surprins de invectiva aceasta, Iepurele Vîrcolac îşi duse degetul la frunte, pentru a face semn că femeia era nebună ; iar lumea o ştia şi era convinsă de asta tot atît cît şi el, dar de data aceasta se supără ; iar unul, care suferea din fire de păcatul exagerării, ori se molipsise de asta de la bătrînă, strigă :

— Stîrpitura asta se obrăzniceşte cu cea care i-a ţinut loc de mamă şi l-a ţinut în braţe la botez : Anticristule !

Iar mulţimea, care se îmbată bucuroasă cu vorbe, mai ales cînd sînt umflate, strigă şi ea :

— Anticristule, Anticristule !

I se păru prea mult chiar şi judecătorului, care îi spuse grefierului :

— Ei, asta-i acuma, Anticrist ! Noroc că vine dobitocul de Scarafunà şi n-o să mai trebuie să auzim atîtea prostii !

Si astfel, pentru istorie, e de notat că în vreme ce Scacerni-tatăl, în ultimii săi ani, fusese Apocalips, feciorului i se striga Anticrist şi n-o spunem decît pentru ciudăţenia întîlnirii celor două nume. Dar Scarafunà, urcîndu-se cu mare greutate pe banca lui, se instală impunător, pocni din bici şi strigă, ca de obicei :

— Loc pentru justiţie !

Trăsura porni cu greu şi scîrţîind, căci drumul era prost ; pe urmă, caii porniră la trap, făcînd un zgomot atît de puternic, încît acoperi mult mai repede ca depărtarea, ultimele strigăte duşmănoase ale populaţiei din Guarda.

Sosiră la Ferrara, la închisoarea care se afla în fosta mănăstire a carmelitanelor. Scacerni fu băgat înăuntru şi dat în seama temnicerului. Mai mult ca orice simţea o imensă uimire, ca şi cum nu s-ar fi putut totuşi convinge de ceea ce i se întîmpla. Nu ca o ceaţă, ci ca un punct întunecat îi reveneau în minte, şi acum, şi în timpul călătoriei, interogatoriul şi răspunsurile sale. Nu izbutea să-şi amintească întrebările şi răspunsurile care-l aduseseră pînă aici : nu încape îndoială, de altfel, că însemnaseră o mare prostie şi-o mare nechibzuinţă. În locul celor cîtorva pe care nu şi le amintea, refăcea în minte zeci şi zeci de întrebări şi de răspunsuri : abile, acestea, evazive, aluzive, plauzibile, exhaustive; păcat numai că şi întrebările erau tot ale lui, şi nu ale judecătorului !

Cu o mînă mare, greoaie şi înceată, temnicerul îi scrise numele în registru.

— Haidem, îi spuse el apoi, şi o porni printr-o veche curte interioară mănăstirească, ţinînd în mînă legătura de chei.

Scacerni îl urmă, cu un alt temnicer alături. Străbătură porticul, urcară o scară cu treptele uzate şi fu deschisă uşiţa unei chilii monastice :

— Eşti norocos, grăi temnicerul, căci s-a liberat asta chiar azi-dimineaţă. E cea mai luminoasă şi mai aerisită.

Prin golul din afara ferestruicii, destul de strîmtă prin ea însăşi, se zărea numai un patrat de cer, în apus ; aerul nu

lipsea, dar golul acela părea să se afle acolo ca să tulbure şi ca o batjocură.

— Asta e salteaua de paie, continuă temnicerul, lenevos, iar ăsta vasul pentru nevoile trupeşti. Poţi cere rufărie de-acasă, dacă vrei. Pentru spălat, o să ţi se dea voie să cobori în curte, la fîntînă. Ascultă : rămîi cu mîncarea pe care-o dă închisoarea, ori vrei să ţi se aducă de la birt ?

— De la birt.

— Bine faci. Nu c-ar fi rea a noastră, a închisorii, dar pîine, apă, ciorbă de fasole sau de năut ; carne şi vin numai duminica şi-n celelalte sărbători legale ; e o mîncare de care te plictiseşti.

— Vă închipuiţi, spuse Scacerni, cu o mînie neaşteptată, că am chef să stau multe săptămîni aici ?

— E prima dată cînd vii ?

— Prima, ce dracu !

— Ascultă atunci de sfatul unuia care are mai multă experienţă : deprinde-te cu ideea că va trebui să rămîi o bucată de vreme, căci altfel o să ţi se pară lungi chiar şi numai cîteva zile. Deocamdată, am eu grijă să-i dau comandă hangiului.

Se gîndi că, fără îndoială, ipocritul ăsta flegmatic primea un bacşiş de la birtaş, pentru fiecare masă stoarsă din foamea deţinuţilor ; nu spuse însă nimic. Celălalt însă întrebă :

— Cei de acasă ştiu ce s-a întîmplat ?

— Nu cred... adică, trebuie că le-au spus cei din sat.

— Altfel, plătind o nimica toată pentru serviciu, îi putem anunţa noi.

— Nu e nevoie.

— Mai bine. Acum goleşte-ţi buzunarele de tot ce ai asupră-ţi.

Avea cîţiva bani mărunţi, un briceag, carnetul. Încredinţat că banii n-avea să-i mai vadă, se bucură că erau puţini. Între timp, temnicerul îi luă şi şapca, şapca aceea cît toate zilele, dreaptă, cu boruri întoarse, după vechea modă ţărănească, adevărat semn distinctiv al Iepurelui Vîrcolac. Pe urmă, temnicerul îl pipăi, rîzînd prosteşte, mirat de toată lîna aia pe care-o purta pe el.

— Eşti friguros, la naiba !

Plictisit de gest şi de vorbe — cu ce drept se amestecă ăsta ? — întrebă :

— Aţi terminat ?

— Ascultă, omule : hangiul, pe bună dreptate, vrea o arvună, iar ăştia, adăugă el arătînd monezile din palmă, vor ajunge pentru cel mult două zile.

— O să vedem ! Doar n-oţi fi vrînd să-mi iasă peri albi aici.

— Spuneam ca să-ţi atrag atenţia : să nu te miri pe urmă dacă n-o să mai fie decît fasole, pîine şi apă.

— În orice caz, o să vină curînd nevastă-mea să mă vadă şi-o să-i spun ei ce-mi trebuie.

Gîndul acesta la Cecilia, care avea să vină să-l vadă, îl umplea de o duioşie neaşteptată, pe care n-o mai simţise niciodată, de o plăcere atît de gingaşă, încît îl făcu să dorească să rămînă cît mai degrabă singur, ca să se gîndească din nou la Cecilia.

— O să pot să stau de vorbă cu nevastă-mea ? întrebă el, nu fără îngrijorare.

— O să găsim noi o posibilitate. Nu trebuie să crezi că noi nu ştim ce-i aia milă creştinească. Peste puţin, o să spun să ţi se aducă cina.

Temnicerul ieşi, urmat de ajutorul său, şi închise uşa pe din afară, răsucind cheia de trei ori. Broasca, ruginită şi mare, era înţepenită, scîrţîia şi făcea zgomot. Scrîşnetul celor trei încuieturi încete se întipăriră, prin urechi, în mintea noului întemniţat, ca un sunet nemaipomenit de urît şi de fioros. Privirile fugiră spre gratia ferestrei, alcătuită din drugi groşi şi puternici ; se întoarse apoi către uşa zăvorîtă şi simţi o dorinţă aprigă de a zgîlţîi gratia şi de a împinge cu umărul în uşă, cu furia vlăguită şi disperată a animalului închis în cuşcă, pe care-l vezi cum începe să roadă drugii, cînd a obosit să-i tot zgîlţîie zadarnic. Se prăbuşi pe salteaua de paie, răsucindu-şi mîinile şi năpădit de o groază nelămurită, care-i lăsa numai atîta judecată cîtă îi trebuia ca să priceapă că-şi pierdea capul.

Prin pîlnia ferestruicii, o dată cu schimbarea de culoare a crepusculului, a nesfîrşitului crepuscul autumnal al cîmpiei fără de hotar, cobora, uşor şi parcă îndepărtat, zgomotul oraşului totuşi apropiat ; se strecură în celulă să facă şi mai posomorîtă — datorită umbrelor care prinseseră să întunece ungherele — tăcerea posomorîtă a închisorii. I se păru că nu privise şi nu îndrăgise de ajuns nici lumina, nici şesul, nici

ogoarele, nici lucrurile de afară, niciodată, pe vremea cînd nu ştia c-ar exista uşa aceea şi barele acelea încrucişate. Voi să judece, dar nu-i trecu prin minte alt gînd decît acesta: că totul era pierdut, şi că încă o dată era sortit să piardă orice lucru, tocmai cînd era gata să-l dobîndească. Iar Cecilia? Era însărcinată cu al treilea copil şi nu departe de termen; o să poată veni să-l vadă? Spunea: să poată, ca să nu se gîndească la: să vrea; şi îşi pierdu dintr-o dată nădejdea şi-n ea, şi mai ales în ea, cea atrasă în cursă, cea sechestrată şi şantajată, violată în chip nevrednic. Nu era remuşcare, ci spaimă; căci dacă ea nu-l iubea, nu-i putea cere să-l iubească. Se împăcase cu acea aşa-zisă nuntă, şi fusese chiar mulţumită, în nevoia ei de copii; dar acum, cînd născuse, ce nevoie mai avea de el, un nenorocit, batjocorit de fiecare, urît de toată lumea, căzut pe mîna justiţiei, care se pregătea să-l osîndească la ani de temniţă, la amendă, la confiscare, la ruină? Toate lucrurile de care putea fi învinovăţit îi răsăreau mai mult în închipuire decît în minte, şi-nvălmăşite, înspăimîntîndu-l atît închipuirea cît şi zăpăceala.

Încredinţat că Vèrgoli, Alpi, vinovaţii mai mari, cei puternici, cu ocrotitori suspuşi, vor şti să se descurce cu bine, i se păru să vadă, în delirul său, că suferinţa lui se va sfîrşi potrivit proverbului care spune că, pînă la urmă, tot săracul plăteşte oalele sparte. Aveau să scape cu toţii, chiar aruncînd partea cea mai mare a vinei asupra lui. Dar justiţia? Nu era pentru el decît obiectul unui dispreţ amar, întocmai ca şi cinstea şi bunătatea oamenilor, şi ca tot ce se spunea despre oameni şi despre bunătate, şi ca dragostea femeilor, şi a Ceciliei. Pentru ea, venise vremea să se elibereze şi să se răzbune: făcea bine, iar dacă n-ar fi făcut-o, ar fi socotit-o proastă.

Despre ea, ca despre orice altceva pe lume, gîndea potrivit cu ceea ce era în sufletul lui întunecat, care trăia numai din lăcomie, din bănuieli şi din ciudă; iar pentru suflete ca al lui, nepăsător faţă de orice alt sentiment afară de avariţie, şi în care avariţia altera şi ucidea orice alt sentiment, pedeapsa de deznădejde, astfel că nici n-apucase să se stingă pe cer ultima roşeaţă a apusului cînd el era cu totul doborît. Cînd,

peste puţină vreme sosi cina, nu se învrednici nici măcar s-o guste, simţind un fel de nod uriaş în gît.

— Nu o lua chiar aşa, îi spuse ajutorul temnicierului, fiindcă atunci închisoarea se schimbă într-o tulburare prea chinuitoare. Trebuie răbdare.

— Nu pot, răspundea el, scîrbit de mîncare, — nu pot, nu intră pe gît.

— Birtaşul n-o s-o vrea înapoi, şi a fost plătită.

— Eu am plătit-o, iar dumneata mănînc-o !

Faptul că în restriştea aceea putea să mai fie vorba de frămîntare şi de necaz din pricina mesei plătite şi irosite, ne invită, desigur, să rîdem pe seama lui ; erau însă cele din urmă zvîcniri ale dezechilibrului în care se rătăciseră sufletul şi mintea Iepurelui Vîrcolac, care, în vreme ce ajutorul de temnicer strîngea masa, ca s-o ia de acolo, îşi spunea : „Aşa-mi trebuie : mi-a fost scris mie ca toate nenorocirile să mi le cumpăr şi să mi le plătesc chiar eu ; asta e soarta mea, şi pace bună !"

Iar gîndul acesta, în loc să-i deschidă o primă ferestruică prin care să-şi lumineze sufletul întunecat, îi plăsmui aevea soarta lui între cei patru pereţi ai celulei, de care se simţea ispitit să se izbească cu capul, fără a avea însă şi îndrăzneala s-o facă.

Coborîse între timp noaptea. Întins pe salteaua de paie, fără să se dezbrace, nădăjduia să adoarmă ; tot atunci însă, din încheieturile patului şi ale pardoselii, din crăpăturile tencuielii, din fiecare gaură plină de praf, prinse să-şi ia avînt asaltul sîngeros al ploşniţelor. Blestemînd, scărpinîndu-se, frămîntîndu-se furios, pînă la primele străluciri ale zorilor, care le puseră pe fugă şi îi îngăduiră şi lui să tragă un pui de somn, avu putinţa să-şi dea seama că dacă l-ar fi ţinut treaz gîndurile, ar fi fost vorba de un chin mult mai crîncen. Încheie deci, şi era o încheiere vrednică de el, că le-a rămas dator ploşniţelor.

Se trezi ca dintr-un vis a cărui nelinişte şi-o amintea, dar nu şi-o explica, refăcut, ştiind bine ce avea de făcut, şi cu o aprigă poftă de mîncare în trup. În ceea ce-o privea pe Cecilia, nu era departe de-a se gîndi că ar fi fost mai bine să nu vină, căci în unele situaţii grele, femeile mai mult te-ncurcă.

Nevasta, îndată ce aflase de cele petrecute, îl trimisese pe Schiavetto la Ponticin della Pioppa, să înhame calul şi se duse la Guarda, să ceară sfatul preotului. Găsise satul şuşotind mai departe pe seama întîmplării aceleia grozave, şi supărat încă de atitudinea obraznică a Iepurelui Vîrcolac, astfel că palavragiul acela, pe care-l porecliseră Scatiul, se trezi spunînd :

— Soţul dumitale, *padrona* Cecilia, poate să-i mulţumească cerului că era păzit de jandarmi şi că trăsura mergea repede, fiindcă nici măcar jandarmii nu l-ar fi putut scăpa de lecţia pe care-o merita.

— Şi cine i-ar fi dat-o : dumneata, Scatiule?

Fu de ajuns, fiindcă Scatiul nu trecea drept un om curajos. Iar glasul puţin cam bărbătesc al femeii de pe fluviu făcuse să se simtă, numai din vorbirea aceea scurtă, un asemenea crescendo, dispreţuitor, încît cei de faţă începură să rîdă.

— Dac-ar fi să-ţi spun ce gîndesc acum, adăugă Cecilia liniştită, eu una nu m-aş preţui cine ştie cît pentru vitejia de a-l fi fluierat pe unul căruia i se întîmplase o nenorocire şi care stătea între jandarmi.

Nu un singur ţăran începuse să gîndească la fel ; iar cîţiva îi dădură dreptate, pe cînd cei mai mulţi tăcură, fără însă ca feţele lor să o condamne.

— Eşti nevasta lui, spuse Scatiul, şi-ţi stă bine să vorbeşti astfel.

— Şi chiar dacă n-aş fi, răspunse ea neînduplecată ; n-am venit însă să-mi pierd vremea cu palavre.

O alta, care-şi primi ce i se cuvenea, fu chiar Venusta Chiccoli care, văzînd-o că trece prin faţa uşii, o chemă ca să-şi verse focul pe Iepurele Vîrcolac şi să-i spună cît o doare pentru ea, că a avut nenorocul să-l ia de bărbat.

Venusta cea de altă dată, muncitoare şi bună întotdeauna, veşnic cu judecată, în ciuda hachiţelor ei cam năstruşnice, ajunsese la vîrsta neputinţelor, sănătoasă la trup, deşi slăbită (ea care fusese atît de rotofee şi de înfloritoare) şi aproape numai oase. Mintea nu-i era atît de bolnavă pe cît era de slăbită în întregime, din pricina vîrstei, a multelor nenorociri care se abătuseră asupra numeroşilor ei fii şi nepoţi,

şi ai sărăciei care, după ce Chiccoli, cîrpaciul, murise în urmă cu cîţiva ani, semăna foarte adesea cu foamea. O idee, cea mai nefericită şi cea mai năstruşnică, o stăpînea neclintită, mai presus de orice : că satul, ingrat şi zgîrcit, arătîndu-şi recunoştinţa faţă de binefacerile ei din trecut numai cu cîte-un codru de pîine, se dovedea a fi ticălos. Deocamdată, mai ales de cînd cu foametea din ultima vreme, pîinea nu le prisosea multora, în sat ; iar dacă toţi, în general, găseau că e mai îndelungată recunoştinţa decît binefacerea, faptul că lucrul acesta i se părea a fi o ticăloşie însemna pierderea bunăvoinţei, şi era luat drept o ciudăţenie. Tăbăcită la chip şi albă, murdară, dar murdăria aceea îngrozitoare a bătrînilor, duşmănoasă şi plictisitoare, pentru cei din sat, pentru nurori, pentru copii şi pentru nepoţi, acuza, blestema, ameninţa şi invoca sfîrşitul lumii. Slăbind, picioarele îi căpătaseră puteri noi, pentru a-i da parcă putinţa să-şi poarte în lung şi-n lat aiurelile acelea frenetice, cărora limba, întotdeauna lungă, le asigura o uşurinţă excesivă un prisos de vorbe şi de invective.

Cruzimea populară, atît de asemănătoare cu cruzimea copiilor, o poreclise : „Moartea beată". Mergea astfel din uşă-n uşă, pătrundea în bucătăriile caselor, pline de femei şi de copii ; din vatră în vatră, de pe tăpşanul din faţa bisericii pînă în Piaţa Veche şi pînă la cocioabele din aşa-zisul ghetou din Guarda ; iar codrii de pîine care i se dădeau nu se datorau recunoştinţei, şi nici măcar milei, ci, mai presus de orice, unei anumite spaime de cobitul ei.

O strigă pe Cecilia, care trecea grăbită prin faţa maghernitei ei din ghetou :

— Ce ne e dat să vedem, Cecilia dragă ! Ce cumplită nenorocire e să îmbătrîneşti ca să vezi atîtea lucruri necinstite ! Taică-său, care era un om din aceia a căror sămînţă s-a pierdut, ar fi murit de ruşine şi de durere văzîndu-l între jandarmi, ca un răufăcător ce e. Dar i-am strigat eu, fără teamă, ce i se cuvenea ticălosului ăluia, Anticristului ăluia ! Iar el, ştii, pe mine, cea care l-a ţinut în braţe cînd a venit pe lume — măcar de n-ar mai fi venit — a avut îndrăzneala să mă facă — pe mine — nebună, proastă, căzută în mintea copiilor ! Pe mine ! Dar mai bine nu mai venea pe lume, fiindcă şi-aşa, dacă n-aş fi cunoscut-o prea bine pe răposata Dosolina, m-aş gîndi pînă şi la ceva rău : fiindcă, ce să mai vorbim, pe un asemenea laş ţi-e greu să-l crezi feciorul unuia

ca taică-său. Şi nici nu i-a făcut vreodată altceva decît necazuri ; şi nici să se prefacă, măcar, că-l plînge, cînd a murit, n-a fost în stare ! Şi mai e ceva : de n-ar mai fi venit pe lume, era mai bine şi pentru dumneata, biata mea Cecilia, căci a trebuit să-l iei de bărbat cu de-a sila (dumneata n-o spui, din prudenţă, dar lucrurile astea se află întotdeauna) şi-acum eşti nevoită să înghiţi dumicatul ăsta amar, să fii nevasta unui cogeamite tîlharul !

Vorbise, şi bîrfise, şi bătuse cîmpii cu atîta repeziciune încît Cecilia n-o putuse opri decît la sfîrşit :

— Chiar dacă lucrurile de care vorbeşti ar fi adevărate, şi chiar dac-ar fi mai multe, tot n-ar fi acuma momentul să-mi aduc eu aminte de ele, nici să le spui dumneata, şi nici să mă laşi pe mine să le spun.

— Ce-nseamnă asta ?

— Înseamnă că dumneata, femeie, arăţi că e mai bine să nu trecem dincolo de-o anumită vîrstă.

— Cu mine ? Aşa vorbeşti cu mine care, în ziua cînd te-am salvat din fluviu mai mult moartă decît vie, te-am adus din nou la viaţă, ca şi cum te-ai fi născut a doua oară ? Asta e recunoştinţa, *padrona* Cecilia ?

— Cu recunoştinţa asta a dumitale, draga mea Venusta, ai ajuns să superi pe toată lumea, mai rău ca un buboi, să vorbim lămurit. Dacă trebuia să se termine astfel, era mai bine să nici nu fi făcut binele pe care l-ai săvîrşit.

— Atunci, nu cumva aiurez ?

— Ţi-am spus-o numai eu ?

— Dumneata singură, dacă nu-i punem la socoteală pe cei răi.

— Asta înseamnă că n-ai prieteni care să-ţi spună adevărul ; iar acum, cînd mi l-ai scos din gură, te las cu bine.

Şi o lăsă cu îndoiala în suflet, într-o licărire a unui rest de judecată, şi cu atît mai furioasă şi mai jignită cu cît se întreba singură dacă într-adevăr aiurase. Mai trebuie spus că pînă atunci, din pricina prieteniei vechi şi a milei, tocmai Cecilia fusese cea mai îngăduitoare cu Venusta cea cumsecade a frumoaselor vremuri de altă dată, preschimbată de răutatea tristei bătrîneţi în Moartea beată.

Şi de ce era oare Venusta atît de pornită împotriva Iepurelui Vîrcolac, se va întreba poate vreun cititor nemulţumit şi neîmpăcat cu explicaţia că era pornită împotriva tuturor

şi că, pînă la urmă, aiura ? Singură raţiunea are proprietatea de a simţi nevoia să-i găsească şi delirului o motivare, chiar cu riscul de a aiura ea însăşi. Venusta putea deci să fie pornită împotriva acestuia, fără nici un motiv ; sau, dacă exista unul, se poate răspunde că povestirea cea mai frumos împlinită nu e aceea care satisface toate curiozităţile. Şi dacă nici asta n-ar fi de-ajuns, s-ar putea găsi un motiv în faptul că foarte rare ori prietenii cei mai apropiaţi ai părinţilor rămîn tot astfel şi pentru copii, şi că văd adeverindu-se ceea ce au sperat înainte ca aceşti copii să se fi făcut mari, încă şi mai rar înşişi părinţii : este destinul generaţiilor, pe pămîntul acesta, nemulţumit şi de nemulţumit.

Preotul, după cum era şi firesc, o sfătui pe Cecilia să caute un avocat, dacă soţul ei nu se îngrijise chiar el de asta ; iar în ziua următoare, dis-de-dimineaţă, Schiavetto o duse la oraş, cu puţină rufărie şi cu ceva bani pentru arestat, precum şi cu cîteva coşuri cu fructe.

Unul din coşurile acestea, înainte de a se duce la arestat îl dărui mătuşii Argia, pe strada delle Pettegole.

Vîrstnica păcătoasă, care, după căsătoria consumată în casa ei, n-o mai văzuse pe Cecilia de loc, iar pe nepot numai foarte puţin, ar fi voit să afişeze o anumită gravitate ; vestea arestării lui Peppino o tulbură însă, din pricina afecţiunii amestecată cu supunere pe care o nutrea faţă de el. Speriată şi tulburată, grăi :

— Dar ce-mi spui ? Nu trebuia să te deranjezi cu fructele... Ce e de făcut acuma ? N-aş cere decît ca Peppino şi tu să ţineţi ceva mai mult la mine... Sîntem deci la al treilea. Ei, Dumnezeu să te binecuvînteze ! — şi vorbind astfel, arăta pîntecele rotund al Ceciliei. E o mîngîiere, măcar, dar ăsta se naşte într-un ceas prost, acuma, cu tatăl în închisoare ! Doamne ! Şi noi amîndouă, biete femei, într-o asemenea nenorocire ! Ce să fac eu acuma, ca să capăt ajutor ?

Stătea cu coşul de fructe în mînă, şi se învîrtea rătăcită, putînd să lase impresia că singura încurcătură era aceea de a nu şti unde să-l pună.

— Linişteşte-te, mătuşă.

— Uşor ţi-e ţie s-o spui ; eu însă am o inimă mai simţitoare.

— Înţeleg : eşti orăşancă.

— Se ştie însă măcar ce învinuiri i se aduc ? întrebă ea, punînd coşul în cele din urmă jos pe pămînt ; iar apoi, ca şi cînd ar fi rezolvat ce era mai greu, îşi lăsă trupul într-un fotoliu moale şi larg, cu un suspin adînc.

— Ca să spun drept, nu ştiu mare lucru, răspunse Cecilia.

— Ei, da, Peppino ţine să facă totul, întotdeauna, numai după capul lui ! Nu se consultă cu nimeni.

— Ştiu însă că nu pot fi crime pentru care să i se ia capul.

— Ştiu că e o poveste cu mărfuri de contrabandă.

— Asta ar mai lipsi.

— Voi, toţi ăştia de pe malurile Padului, suferiţi de boala asta !

— Şi mai ştiu că împreună cu el sînt vîrîţi şi cîţiva oameni de vază.

— Asta e bine. Care-s ăştia ?

— Domnul Pietro Vèrgoli.

— Nu-l cunosc.

— Şi contele Alpi.

— Dar ăsta e un prieten al meu şi n-o să trebuie decît o vorbă...

— Nu ştiţi că a fugit ?

— Fugit ? — iar de data asta tulburarea se traduse printr-o uimire adîncă, fără vorbe şi fără gesturi. A fugit Alpi ?

Ajunsă aproape de apus, ba chiar apusă bine păcătoasa nu mai avea prilejul să vadă persoane influente şi din lumea bună. Aflarea unei asemenea veşti de la o morărească ţărancă o uluia, îngăduindu-i, totodată, să ia cunoştinţă, cu durere, de propria ei decădere socială, dacă ne putem exprima astfel.

— Am venit să te întreb, mătuşă, spuse mai departe Cecilia, dacă nu cumva cunoşti un avocat bun : atîta tot.

— Şi zece, şi douăzeci, şi chiar mai mulţi ! strigă Argia, prinzînd din nou prilejul de a-şi da importanţă, mai mult în proprii ei ochi decît în cei ai nepoatei. Şi-i spuse nume şi adrese, apreciind valoarea acelor avocaţi după cum o tăia pe ea capul şi după ceea ce auzise vorbindu-se despre ei. Ca să le treacă pe hîrtie (cele două femei nu cunoşteau scrisul, nici una, nici alta) chemară servitorul, care se descurca scriind cu litere de tipar. Înarmată deci cu lista, Cecilia se îndreptă spre închisoare şi căpătă îngăduinţa să-şi vadă soţul la vorbitor.

— Din respect pentru starea dumitale, îi spuse temnicerul, fiindcă, altfel, e oprit cu desăvîrşire.

Între soţi nu fu vorba de nici o efuziune.

— Vai, spuse ea cînd îl văzu apărînd ciufulit şi palid, — aici ai ajuns, Peppino ?

— Necazuri omeneşti ; dar dumneata, Cecilia, cu ce scop ai venit ?

— Ca să-ţi aduc rufărie, gîndindu-mă să s-ar putea să ai nevoie, un coş cu fructe proaspete şi douăzeci de scuzi.

— Pst ! Vorbeşte încet !

— Am greşit ?

— Nu, chiar îţi mulţumesc. Rufăria îmi trebuie, fructele o să le dau temnicerului, dar banii, dă-te mai aproape cu urechea, banii du-i înapoi şi nu lăsa să se vadă că-i ai. În schimb, îi vei spune temnicerului că-i dăruieşti fructele, fiindcă n-ai altă posibilitate, şi că de-abia ai putut face rost de trei scuzi, ca să-i dai birtaşului drept arvună pentru mîncarea mea. Iar birtaşului, să i-i dai dumneata personal. Bagă de seamă, adăugă el că stăm aici ca gîştele în cuşcă şi că tocmai asta e vremea cînd sînt bune de jumulit. M-ai înţeles ?

— Am înţeles. Să-i dăruiesc şi birtaşului un coş cu fructe ?

— E şi-aşa destul de tîlhar ; nu-i dărui nimic.

— Ah, şi mai e ceva ; mătuşa îţi trimite salutări, iar aici e lista celor mai buni avocaţi din Ferrara.

— Avocaţi ? Ce ne trebuie ?

— Să te apere. La fel m-a sfătuit şi preotul din Guarda.

— Preotului să-i spui să-şi vadă de slujbă, iar mătuşii să se gîndească la păcatele ei ! Ce dracu, n-am nevoie de avocaţi, fiindcă, dacă e vorba să mă apăr, sînt, oricum, în stare s-o fac şi singur.

— Cum crezi. Atunci, fă-ţi curaj şi ai răbdare, fiindcă eu mă întorc la moară, iar cîtva timp n-o să mai pot da pe aici, adică pînă după ce-o să nasc.

— Să te ajute Sfînta Ana, Cecilia. Îţi mulţumesc pentru că ai venit să mă vezi. Te cunosc şi te preţuiesc după cum meriţi. Nu-ţi spun să ai grijă de mori, fiindcă te pricepi la asta mai bine ca mine ; ai grijă, însă, cît o să trebuie să stau aici, şi de pămîntul de pe Ponticin della Pioppa, precum şi de cel de la Ca'Morgosa, pentru ca ţăranii să ducă semănăturile la bun sfîrşit. Trag nădejde, de altfel, să nu stau cine ştie cît în suferinţa asta.

— Dee Domnul, şi caută de-ţi fă curaj. O să mă strădui cît o să pot.

— Ştiu, Cecilia. Şi mai fă-mi un bine: cînd îi dai temnicerului coşul cu fructe, cere-i să îngăduie să mi se aducă imediat de mîncare, căci în dimineaţa asta mi-e o foame de lup.

— Mai vrei şi altceva ?

— Să-i spui şi birtaşului acelaşi lucru, şi-ţi mulţumesc pentru bunătate.

Picul acela de somn îi redase memoria, iar mîncarea pe sponci sfîrşi prin a-i limpezi mintea. Judecătorul nu avusese de gînd să-l învinuiască pentru afacerea încheiată între el şi Vèrgoli: îl bănuia de complicitate la contrabandă, ceea ce nu era adevărat; îi era deci de-ajuns să tăgăduiască totul. El însă, speriindu-se, după ce-şi pierduse capul din pricina celeilalte spaime, voise să facă pe vicleanul şi căzuse într-o contrazicere. De data asta, îşi spunea el, în faţa judecătorului merge o singură viclenie: să fac pe uitucul. Şi nu se mai abătu de la asta, în cursul celorlalte interogatorii. Cînd judecătorul aducea vorba de cîştigurile lui, răspundea numai că proveneau din mistiile lui şi din afacerile frumoase pe care le făcuse prin tîrguri, vreme de atîţia ani; cînd încerca să cerceteze dacă fusese amestecat în contrabandă, şi cît, Iepurele Vîrcolac nu depăşea puţinul pe care îl admisese şi spunea:

— Să dovedească justiţia că fiul tatălui meu a avut de-a face cu bărcile, cu corăbiile, şi cu încărcările de la vamă. Chiar dacă am ştiut ceva, a fost ceea ce a ştiut toată lumea. Fiul tatălui meu, ori de cîte ori a trimis un transport, de cereale lui *signor* Vèrgoli, n-a uitat niciodată să-l însoţească cu certificat de liberă circulaţie pînă la vama din Guarda: restul nu-l privea, şi nu-l priveşte, şi n-a vrut niciodată să ştie ceva în privinţa asta.

Fiul ăsta al tatălui său — fiindcă, în definitiv, avea şi dreptate — sfîrşi prin a-l înfuria pe judecător atît de tare, încît acesta se grăbi să-i dea drumul, ca să nu-l mai vadă în faţa ochilor. (Între timp, Cecilia născuse o fată, cea dintîi după doi băieţi).

Dacă cineva l-ar fi întrebat cum de se ţinuse deoparte de gaşca inspectorului-şef al vămilor şi a „contrabandistul de pe Pad“, Iepurele Vîrcolac ar fi putut să răspundă: „Fiindcă

gaşca aia îndrăgea prea mult zaiafeturile şi chefurile. De altfel, eu stau pe picioarele mele." Şi ar fi spus adevărul : iar la urma urmelor, nici nu se chibzuise rău. Şi însuşi Pietro Vèrgoli ar fi fost mai în măsură ca oricare altul să-i dea dreptate.

Iar afirmaţia că în vadul de lîngă zăgazul de la Nogarole nu se făcuseră niciodată încărcări, fusese nu numai îndrăzneaţă, dar şi neruşinată ; pe lîngă că nu putea fi susţinută, o contrazisese el însuşi, după cum s-a văzut, în cel de-al doilea interogatoriu. Închisoarea însă îl sfătui, şi-l sfătui bine, cu ajutorul singurătăţii, favorabilă chibzuinţei. Într-adevăr, gîndindu-se, tot mai hotărît şi mai neclintit în a refuza orice ajutor şi sfat al unui om de lege, îşi dădu seama, cu subtilitate, că nu-i era cu putinţă nici să retracteze, nici să-şi micşoreze minciuna şi contrazicerea.

Conform procedurii, judecătorul îi mai ceruse să spună şi ce anume îl împinsese spre reticenţa din prima mărturie.

— La fel cu mine, răspundea el, şi mai bine decît mine, vedeau îmbarcările de la Nogarole vameşii de la pichetul din Guarda ; pentru mine trebuia să fie de-ajuns, fără să-mi pese de altceva.

— Nu aùt încît să negi faptele, cînd ţi s-a cerut să depui mărturie.

— Asta a şi fost greşeala mea. Am socotit că e bine să-l fac pe cel care vede departe.

— Explică-te.

— O pot spune, în cîteva cuvinte : cînd am fost chemat prima dată, fiindcă auzisem vorbindu-se că se făcea contrabandă şi exporturi oprite de lege, mi-a trecut prin minte că dacă vama, sergentul, domnul inspector-şef îngăduiau ca toate astea să se facă tocmai sub nasul lor, însemna că trebuia să existe un motiv, că aşa porunceau cei mai mari şi că era de datoria mea să mă prefac că nu ştiu nimic. Fiindcă fiul tatălui meu ştie, cum ştie şi domnia-voastră, că e o vorbă : despre treburile cîrmuirii, nici bine, nici rău.

— Judecătorului instructor se cade să-i spui adevărul întreg şi nimic altceva decît adevărul, spuse, pentru prima dată, judecătorul.

Ce răspunse el ?

— O învăţ acum, lucru care păru o batjocură, după care adăugă însă, cu umilinţă : pe pielea mea, domnule judecător. Iar acum, am spus tot ce ştiu.

În cele din urmă, beneficie şi de numărul mare de împricinaţi aidoma lui, precum şi de unele considerente politice, izvorîte din prudenţă, astfel că, pentru a nu fi osîndiţi prea mulţi, nu mai fu osîndit nici un martor.

Procesul aşa-numitei „afaceri ferrareze de contrabandă calificată" dură mai bine de un an, la Roma, ţinîndu-l pe Vèrgoli fugit, atîta timp încît Scacerni al nostru avu vreme mai din belşug decît îi trebuia şi destulă pentru a îndrăgi tot mai mult meseria de agricultor, pentru a se obişnui să facă pe bogatul, ba chiar să se simtă drept singurul şi legitimul proprietar al pămînturilor de la Ca'Morgosa.

IX

Culesese de două ori pînă acum recoltele şi arase pămîntul ; şi-şi pregătea, în toamna lui '58, cel de al treilea semănat pe moşia aceea, cînd...

Pămîntul seamănă şi prin aceasta cu femeia, pe care, faptul de-a o cunoaşte, cînd e vorba de o pasiune adevărată, o face să pătrundă şi mai adînc în sufletul bărbatului. Asemenea unui îndrăgostit pătimaş, Iepurele Vîrcolac se deprinsese atît de mult să se poarte ca un stăpîn, încît nu-şi mai amintea c-ar fi vorba de proprietatea altuia ; şi nu asta era lucrul cel mai rău. Ca să spunem totul, în vara precedentă, cînd fusese dată şi afişată sentinţa cu trei ani de temniţă, cu amenzi şi cu despăgubiri uriaşe pe seama lui Vèrgoli, Iepurele Vîrcolac se bucurase din tot sufletul, gîndindu-se :

„Ăsta ori rămîne pentru vecie printre străini, ori e vorba, în orice caz, de trei ani cîştigaţi. Iar în trei ani, purtînd în el suferinţa unei asemenea prăbuşiri, nu scrie nicăieri că închisoarea n-ar fi de-ajuns ca să-l ucidă pe un biet om. Nu că i-aş dori vreo nenorocire, dar se ştie că în trei ani se pot întîmpla atîtea."

De fapt se ştie că a dori moartea altuia înseamnă a-i prelungi viaţa, şi de asta nu i-o dorea. Dar destul : *„Miserere mei, Deus"* [1] a cîntat pentru toată lumea, şi chiar pentru Ie-

[1] *Doamne, îndură-te de mine* (lat.)

purele Vîrcolac, acela care l-a trimis la moarte pe Uria *quando intravit ad Bethsabee: „Miserere mei; ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea"* [2].

Credea, în sfîrşit, că va cîştiga trei ani, dar nu trecură nici trei luni după sentinţă; într-o bună zi, după terminarea semănăturilor, colinda moşia, mîngîind din ochi, cu o duioşie îngrijorată, firele verzi, de-abia răsărite după ploaia care căzuse nu de mult şi într-un moment al anului cum nu se putea mai bun. Se bucura din suflet, atît de absorbit, încît nu-şi dădu seama că cineva ajunsese în spatele lui, pînă cînd nu se auzi strigat:

— Hei, Scacerni?

I se păru să recunoască glasul, dar nu voi şi spuse, fără să se întoarcă:

— Hei, cine e?

— Eu sînt, Scacerni, spuse *signor* Pietro.

Omul se schimbase faţă de cel de altă dată, şi se vedea că tulburările sufleteşti, chiar dacă nu izbutiseră să distrugă dîrzenia de muncitor destoinic şi de luptător, o puseseră totuşi la grea încercare.

Zîmbea, lucru neobişnuit altă dată, şi zîmbea trist.

— Nu credeai să mă vezi în viaţă?

— Îmi pare bine, *signor* Pietro, dar credeam că ai avea de făcut trei ani de puşcărie.

— Sanctitatea-sa m-a iertat de ei, plătind o amendă.

— Îmi pare bine, spuse Iepurele Vîrcolac, cu o mutră de îmormîntare, îmi pare chiar foarte bine de iertăciune.

— Mulţumesc. Fapt este, prietene Scacerni, că sînt pe jumătate ruinat şi, dacă n-ar fi vorba de copii, mai c-aş prefera închisoarea. Nu stau acum să-ţi spun cîte cheltuieli am avut cu procesele în anii ăştia de nenorociri peste nenorociri; pe scurt, amenda, pe care trebuie s-o plătesc e lucrul cel mai puţin însemnat: şi sînt treizeci de mii de scuzi, prietene, o avere! Scacerni se gîndea, în timp ce Vèrgoli continua: Şi toate astea încă n-ar însemna cine ştie ce, dacă n-aş fi fără credit pe piaţă, silit să vînd bunuri ipotecate, ca să fac rost de bani, sfîrşind prin a mă ruina ca să plătesc fiscul şi creditorii.

[2] *...cînd a pătruns la Bethsabee: — Doamne, îndură-te de mine: căci în nedreptate am fost zămislit, şi în păcate m-a zămislit maica mea* (lat.).

— Înţeleg, rosti Scacerni, spunîndu-şi mai departe în gînd „Mie şi-a găsit să mi-o spună ? N-are neamuri mai apropiate ?“

— Îmi pare bine de asta.

— De ce ?

— De faptul că înţelegi ; iar puţinul pe care l-am văzut pîn-acuma, mi-e destul pentru a-ţi spune că una din puţinele mîngîieri, poate singura, este aceea de a vedea cît de bine ai văzut de moşia asta de la Ca'Morgosa : căci dacă nu mă gîndeam s-o pun pe numele dumitale şi să ţi-o încredinţez dumitale, la ora asta mi-o mîncau creditorii şi fiscul, ca şi pe celelalte.

„Iată ! exclamă în sinea lui Iepurele Vîrcolac, iată miezul prieteniei : e numai interes“ ţine minte, Peppino Scacerni, ţine minte, toată viaţa. Adăugă apoi, tare :

— Nu se lasă doborît un om ca dumneavoastră, *signor* Pietro ! Dacă îngăduiţi să v-o spună un incult, Dumneavoastră o să vă refaceţi.

— Vreau să cred şi iau asta drept o urare. Deocamdată, sînt mulţumit să aflu un om cinstit. Dacă ai şti cîţi oameni, şi oameni care-mi datorau recunoştinţă, s-au făcut că nici nu m-ar fi cunoscut vreodată !

— Vremuri proaste, prieteni puţini !

— Dumneata nu eşti dintre ăia.

— Dragă *signor* Pietro, vreţi să fim drepţi ?

— Să auzim ce ai de spus.

— Să fim drepţi şi cu creditorii dumneavoastră ; ştiţi ce s-a spus şi se spune pe piaţa din Ro, din Guarda şi din Ferrara ?

— Fă-mă s-o aflu.

— Vai, un incult ca mine ? Vreţi să rîdeţi de mine ! Se spune însă că averea dumneavoastră nu-i numai cea pe care aţi ipotecat-o, nu-i numai cea care se vede şi care se cunoaşte. Or fi răutăcioşi, se ştie, dar nu e de loc uşor să le scoţi din cap ideea că *signor* Pietro are bani ascunşi în loc sigur, unde n-ajung nici soarele, nici ploaia, nici ochiul justiţiei.

— Sînt calomnii.

— Dacă mi-o spuneţi dumneavoastră, n-o să vă contrazic. Se spune însă că aţi avea pămînturi puse pe numele unui anume ticălos, care vă slujeşte drept om de paie ; şi încă pămînturi bune ! Nu cunosc legea, dar dacă lucrul acesta s-ar adeveri, ar însemna o escrocherie care să vă trimită la puş-

cărie şi pe dumneavoastră, şi pe acela care v-a ajutat să-i înşelaţi pe bieţii creditori.

— Calomnii, îţi spun încă o dată. În orice caz...

— Mi-ajunge cuvîntul dumneavoastră şi nu mai vreau s-aud nimic altceva, nimic în plus.

— În orice caz, dumneata poţi să stai liniştit, fiindcă pe dumneata nu te bănuie nimeni.

— Sînt cît se poate de liniştit, *signor* Pietro, liniştit ca un papă, cu toate că am şi stat cîteva luni în închisoare, şi din pricina dumneavoastră.

— Şi pentru necazul ăsta, şi pentru primejdia pe care a-i înfruntat-o ca să mă ajuţi pe mine, şi pentru grija pe care ai arătat-o faţă de această Ca'Morgosa, căreia i-ai adus atîtea îmbunătăţiri încît a devenit de nerecunoscut, fii liniştit, căci vei fi răsplătit.

— Nu vreau nimic şi nu cer nimic : spun încă o dată, cum i-am spus şi judecătorului, că am făcut totul din bunătate sufletească. De ce-ar trebui să-mi fie teamă ?

— Nu ştiu cum să-ţi spun, grăi Vèrgoli, uluit, dar auzindu-te cum vorbeai mai adineauri, s-ar fi zis că te-ai teme din pricina înţelegerii aceleia dintre mine şi dumneata.

— N-a fost nici o înţelegere între mine şi dumneavoastră.

— Cum, nu a fost...

— Calomnii, *signor* Pietro, aţi spus-o singur, iar eu nu ies din cuvîntul dumneavoastră. Sigur că dacă moşia asta n-ar fi a mea, ar exista motive de temere, şi mai mult pentru dumneavoastră decît pentru mine. Am auzit spunîndu-se că omul de paie ar scăpa cu cîteva luni dar că dumneavoastră nu v-ar ajunge un an, nici doi, şi nici chiar trei. Iar, de data asta, Sanctitatea-sa nu s-ar mai arăta îndurător.

— Iartă-mă, Scacerni, iartă-mă... spunea Vèrgoli, ca să întrerupă şuvoiul acela.

— Un om de seama dumneavoastră să-i ceară iertare unuia de teapa mea ? Nu e frumos, *signor* Pietro.

— Dar, pînă la urmă, strigă celălalt, al cui e pămîntul ăsta ?

— Cum ? Al fiului tatălui meu : vreţi să v-arăt contractul ?

— Aha, am găsit omul cinstit !

— Ştiţi, nu e frumos ca un domn învăţat, ca dumneavoastră, să-l înjure pe-un biet neştiutor ca mine.

— Banii, laşule, cine ţi i-a dat ?

— Actele vorbesc. Eu, să fim bine înţeleşi, răspund numai de semnătura mea.

— Ticălosule !

— Mai că-mi vine să spun că nu ştiţi cu cine vorbiţi, *signor* Pietro. Sau vreţi să mă faceţi să le dau dreptate celor care, în piaţă, vor să vă înfăţişeze ca pe un om rău, în stare de fapta cea mai urîtă ? Nu cred şi nu spun aşa ceva : ştiu că sînt calomnii ; şi nici măcar dumneavoastră n-o să mă faceţi să-l insult pe un om ca dumneavoastră şi, ce să mai vorbim, nici măcar loviturile de ciomag sau de cuţit. Aflaţi că eu v-am ajutat şi în închisoare, *signor* Pietro. Ăsta sînt eu !

— Ai merita să fii spînzurat.

— Am auzit altă dată că nenorocirile te fac să aiurezi. În orice caz, la spînzurătoare vom merge împreună ; şi ar fi o greşeală ; iar eu n-o să vă las să faceţi aşa ceva : trebuie răbdare, *signor* Pietro. În clipa asta vă iubesc mai mult eu, decît dumneavoastră înşivă.

Îl privi în ochi şi văzu că era, într-adevăr, nevoie de răbdare, fiindcă hotărîrea Iepurelui Vîrcolac se citea acolo, aspră şi neclintită, ba chiar liniştită, cu cugetul împăcat, astfel că, vorbind mai departe, acesta adăugă :

— Eu, din dragoste pentru dumneavoastră, am depus mărturie falsă...

— O să-ţi plătesc, strigă Vèrgoli, o să-ţi plătesc şi falsul !

— Am suferit închisoarea...

— O să-ţi plătesc !

— N-am suferit numai din dragoste pentru dumneavoastră, şi din pricina acelei păcăleli pe care mi-aţi tras-o, înşelîndu-l pe un biet om ca mine, care n-are habar nici de legi, nici de şiretlicuri : păcăleală mîrşavă, domnul meu !

— Care, lipitoare nenorocită ?

— O să-mi plătiţi şi toate obrăzniciile astea ? N-o să ajungă toată Ca'Morgosa. Ştiţi însă de ce am fost arestat ? Tocmai fiindcă moşia asta sărise în ochii justiţiei, care nu-i totdeauna oarbă. Mă credeau, închipuiţi-vă, contrabandist, pe mine, fiul tatălui meu !

— Ce tot bălmăjeşti acolo ?

— Bălmăjesc, eu ? Mi se pare că mai curînd bălmăjiţi dumneavoastră. Dar, ca să nu lungim vorba, socotiţi că v-am făcut serviciul ăsta din bunătate sufletească.

— Îţi mulţumesc mult !

— Intenţia rămîne, chiar dacă m-aţi înşelat, dar *transeat*. Puneţi la socoteală îmbunătăţirile, puneţi unele cheltuieli, ca şi cînd ar fi fost vorba de averea mea, puneţi la socoteală diferenţa...

— Care diferenţă ?

— Terenurile au crescut mult la preţ, de atunci pînă acum, sînt foarte căutate ; mă gîndesc să vînd Ca'Morgosa : diferenţa nu îmi revine mie ?

— Şi asta o să ţi-o recunosc, şi îmbunătăţirile, şi grija, şi toate celelalte, spuse Vèrgoli, deschizînd sufletul unei licăriri de speranţă, care-l făcu să creadă că şantajul avea să se oprească acolo.

— Dar paguba, şi spaima, şi mai bine de o jumătate de an de suferinţă, şi reputaţia compromisă ? Fiindcă, de, ieşi întotdeauna compromis, chiar cînd te achită, iar fiul tatălui meu are pielea gingaşă. Haideţi, *signor* Pietro, să încheiem, cum se zice, un tîrg : bun şi rău, totul laolaltă, şi ca buni prieteni ; recunoaşteţi şi dumneavoastră că moşia asta, Ca'Morgosa, mi-am cîştigat-o cinstit.

— Şi chiar o crede, strigă Vèrgoli, cu un fel de admiraţie, înălţîndu-şi braţele către cer.

— Dacă o cred ?

— Crede că e cinstit.

— Şi de ce nu ?

— Ce soi de ticălos, în stare să jupoaie şi un păduche, ca să-i vîndă pielea ! Şi crezi că lucrurile se vor termina aici ?

— Pentru mine s-au terminat cu totul şi pot să jur că n-o să mă mai auziţi rostind nici măcar o vorbă în legătură cu ele.

Plecînd de-acolo grăbit, ca să nu crape de furie, mai putea oare Vèrgoli să facă ceva ? Făcînd bine socotelile, Iepurele Vîrcolac se alese cu un cîştig de şapte mii de scuzi. Cît despre Vèrgoli, harnic şi isteţ, printre cei dintîi care au dat avînt iniţiativelor moderne în ţinutul ferrarez, s-a refăcut întrucîtva cu afaceri de natură industrială, dar în alte părţi şi fără să mai revină la ce fusese. Iar pierderea moşiei Ca'Morgosa a pus-o, pînă la urmă, alături de atîtea altele şi n-a mai călcat prin Ro şi Guarda.

Mai tîrziu, obişnuia să spună că unul care întinde prea mult funia, nu-şi poate da seama, înainte ca aceasta să se rupă, de forţa cu care se va lovi cu fundul de pămînt. O

urmare a prăbuşirii lui a resimţit-o şi marchizul Filippo Macchiavelli, care s-a trezit cu Vallazza secată, dar nu pe deplin asanată, ba rămasă chiar în acea fază în care asanarea proaspătă cere o cheltuială însemnată şi necontenită, pentru a fi pusă în valoare şi a aduce venituri. Încetînd deci asociaţia cu Vèrgoli, asociatului care îi luă locul îi lipsiră banii sau dorinţa de a-i investi în Vallazza, iar aceasta deveni acel lucru posomorît, lipsit de viaţă şi de o tristeţe copleşitoare, pe care-l înfăţişează o asanare neisprăvită şi dată uitării. Iată lucrurile ajunse în ruină, canalele împotmolite, surpate, mlăştinoase; iată terenurile mai mult decît necultivate, ploaia şi seceta fiindu-le la fel de vătămătoare, ogoarele sălbăticite şi sărăcite, cultivatorii dezamăgiţi şi în suferinţă. Dar chiar ajunsă în halul acesta, Vallazza costa totuşi. Atunci, la o vîrstă înaintată, marchizul Filippo Macchiavelli văzu cum strîmtorarea lui se preschimbă în sărăcie şi se apropie de mizerie cruntă; nu se supără însă pe Vèrgoli şi spunea:

— A fost unul care a plătit scump o cutezanţă exagerată şi patima lui pentru pămînturile acestea: să fim drepţi, căci patima n-a însemnat numai lăcomie de cîştig, iar bine a făcut destul, şi nu s-a pierdut în întregime. Să lăsăm judecata pe seama justiţiei şi-a legii, care l-au osîndit. Eu, studiind istoria familiei mele, am întîlnit atîtea alte întîmplări şi patimi asemănătoare. N-o să-mi petrec aceste puţine zile de viaţă care îmi mai rămîn, pentru a vorbi de rău despre el şi despre patima aceea fără de care, pînă la urmă, cele mai multe din pămînturile acestea ferrareze n-ar mai exista.

Ţinînd seamă că, pentru el, aceasta era lovitura de graţie, trebuie să spunem că echitatea sufletească a bătrînului marchiz Macchiavelli nu era nici de neluat în seamă, nici des întîlnită. Şi nu se dezise, pînă cînd se duse să-şi întîlnească din nou nevasta lui cea cumsecade, în micul cimitir al satului, într-un mormînt fastuos, dar ruinat, deasupra căruia înflorea, primăvara, piciorul-cocoşului, şi pe care-l acopereau tot anul iarba şi buruienile.

În cele din urmă, judecata lui se potrivea cu aceea a poporului, ce dăinui ani îndelungaţi, cît trăiră prin acele ţinuturi bătrîni care să-l amintească pe *signor* Pietro, cu vorbele astea, pe care le-am auzit de la cel din urmă dintre aceşti bătrîni:

— Unul care dădea muncă şi pîine la o mulţime de oameni de prin părţile astea, ăsta a fost *signor* Pietro !

Iar cu asemenea păreri poate fi foarte bine apărată o valoare omenească sigură, chiar confruntîndu-le cu cele mai riguroase şi mai rigide principii ştiinţifice ale dreptului şi ale economiei politice ; chiar dacă, sau mai ales dacă ştiinţa, datorită regulilor ei, ajunge sau este silită să treacă peste aceste valori umane şi emoţionante, şi chiar dacă dreptul şi morala trebuie să le osîndească, atunci cînd aceste valori vin în contradicţie cu ele.

Bineînţeles că oamenii ghiciră şi reconstituiră chipul în care Iepurele Vîrcolac izbutise să rămînă stăpîn peste moşia Ca'Morgosa. Se mulţumeau să afirme încă o dată că era un Anticrist ; n-am vrea însă ca invidia să fie cea care să dicteze, dacă nu fondul, măcar elocvenţa unei sentinţe morale.

X

Ultimii doi ani ai cîrmuirii pontificale în provincii fuseseră liniştiţi, ca şi cum istoria ar voi uneori să imite natura, care le dăruie celor doborîţi de boală sau celor istoviţi de-o vîrstă înaintată, liniştea prevestitoare a morţii. Este însă adevărat că trăinicia unor asemenea comparaţii, cum ar fi aceea pe care un faimos platonician o făcea între trupul social al republicii şi trupul fizic al individului, este numai aparentă şi metaforică ; astfel încît, pornind de la aceeaşi asemănare iluzorie, s-ar putea spune că la Roma şi în teritoriul cel mai vechi al străvechiului domeniu al Sfîntului Petru, şi agitaţiile partidului ultramontan, care-au dominat deceniul următor şi-au precedat sfîrşitul puterii temporale a bisericii ; şi cruciada susţinută cu atîta căldură de către De Merode şi de către fanaticii săi împotriva „noilor mahomedani“ ai liberalismului şi ai politicii unioniste şi naţionale ; şi nesocotita complicitate cu tîlhăria răposatului regim burbonic ; şi chiar dezechilibrul economic şi scandalurile penibile înfăţişate de soţii Diotallevi, şi de copilul Mortara, şi de procesul Fausti : s-ar putea spune deci că toate acestea au reprezentat nişte accese de febră

într-un organism osîndit. Dar astfel am luat-o pe un drum cu totul şi cu totul greşit.

Fapt este că provinciile erau gata să se desprindă de statul pontifical în linişte, cum s-a şi întîmplat peste un an, în '59 ; căci, încă de multă vreme, raţiunea lor de a fi, şi politică, şi morală, şi economică, acţiona şi se exprima în afara şi împotriva suprapunerii, şi raţiunii de a fi, şi autorităţii unui guvern care le pierduse încă de multă vreme şi care-şi afla temeiurile mai mult decît intrinsec. Cînd se dezlipiră formal, erau desprinse de fapt încă mai dinainte, şi gravitau, pentru a continua cu o metaforă fizică după una fiziologică, spre exterior ; mai bine spus către Italia unificată.

A fost văzut modul în care autoritatea guvernamentală papală a înţeles să se manifeste în Ferrara, cînd a pedepsit un abuz şi o înşelătorie, dovedind însă, înainte de eficacitatea pedepsei, propria ei slăbiciune şi slugărnicie faţă de Austria şi, împreună cu ele, cît este de adevărat că o activitate vie şi practică găseşte nu numai potrivit, dar uneori chiar necesar, să se desfăşoare abătîndu-se de la lege, şi chiar dispreţuind-o.

Cu toate acestea, evenimentele din '59 erau încă de domeniul viitorului, recoltele erau bune, iar bîlciul de înălţare din '57, ca să vorbim de Ferrara, arătase, prin mai multe semne, că se înviora iarăşi, după zece ani de bîlciuri slabe. Treburile statului lîncezeau, cînd papa se urcă în trăsură, în ziua de 4 mai, anul acela, pentru călătoria lui de patru luni în provincii. Primirile făcute de mulţimile ce alergaseră să-l vadă s-au arătat a fi, peste tot, mai mult decît afectuoase, mai mult decît înflăcărate şi filiale, dovedind o participare uriaşă şi un entuziasm frenetic. A învinovăţi slaba subtilitate a lui Pius al IX-lea de faptul că nu făcuse nici o deosebire între dragostea catolicilor şi a italienilor faţă de persoana papei, şi devotamentul raţional faţă de suveranitatea temporală, ar fi tot una cu a-l învinovăţi, mai înainte de orice, de faptul că era papă : adică de a fi continuat greşeala din '48. De fapt, nici măcar mulţimile acelea nu făceau deosebire ; numai că, nu mai tîrziu decît după doi ani, nimeni nu se mişcă în favoarea papii-rege, destul de multă putere avînd în această privinţă faptul că ocupaţia şi tutela austriacă în provincii discredita şi dezonora guvernul pontifical în ochii tuturor celor ce aveau măcar o licărire de spirit politic, inclusiv partizanii inteligenţi ai papii. În cuvinte moderate, dar răspicate, lucrul acesta i-a fost dat

lui Minghetti să i-l spună papii, în Bologna, în timpul acelei călătorii, papii care, cu finețea aceea a sa, mucalită dar amabilă și italienească, îi spusese fostului său ministru, din urmă cu zece ani : „Domnule constituționalist !“ Dar apoi s-a înfuriat, părînd să dea pe seama politicii Piemontului și a țelurilor acesteia nevoia lui de a-și pune toată speranța în Austria ; lucru care, din punctul său de vedere, nu era un motiv neîntemeiat. Dar dacă au fost și sînt încă adevărate cele spuse de Pius al IX-lea, după distrugerea Porții Pia, cînd a afirmat că „fără libertate, nu există nici biserică“, ce fel de libertate îi garanta Bisericii guvernul temporal, în situația în care ajunsese ? Dacă, dimpotrivă, Biserica și puterea ei spirituală lăsau ca din această rămășiță sau impresie de libertate să se împărtășească și teritoriul sfintelor chei, acesta — ca stat constituit pe baze politice — risca s-o compromită și s-o înjosească și mai mult, prăbușit cum era, de la culmile teologale medievale și de la agitata și puternica guvernare din Renaștere, la situația de principat ocrotit, în vreme ce mobilul care împingea popoarele din provincii să-i facă lui Pius primirile acelea înflăcărate era religia, iar nu politica.

În Ferrara, papa sosi pe ziua de 10 iulie, întîmpinat, în afara porții San Giorgio, de nobilime, în ținută de gală, și de restul populației orașului ; escortat pînă la Dom pentru *Te Deum*, sărbătorit seara cu focuri de artificii în Giovecca, în Piopponi, pe Montagnone și în fiecare casă și grădină nobilă, cu fanfare, cu petreceri și cu nespusă bucurie, cu hărmălaie și cu solemnitate. Dar a doua zi, care era o sîmbătă, din fiecare tîrg, sat sau cătun, apropiat sau depărtat, o uriașă mulțime din întregul ținut se urni spre Ferrara, umplînd cu lungile și neîntrerupele ei șiruri drumurile, pînă acolo unde ochiul începea să zărească, pe șesul neted, bătut de soare, cele patru turnuri de castel și clopotnița aplecată, de la San Benedetto. Prevăzuți, cei mai mulți, cu mîncare pentru ziua aceea și pentru cea următoare, nu-și făceau probleme în privința dormitului, fiind iulie și cer senin. Pe măsură ce se apropiau de Ferrara și începea îmbulzeala, se vedea un popor întreg plecat la drum. În cîteva rînduri, începînd din zorii zilei, răsunaseră pînă departe în cîmpie bubuiturile tunurilor austriece, din Fortăreață, și ale celor pontificale, din bastioane ; trezite o dată cu răsăritul soarelui, clopote bucuroase însoțeau în toate clopotnițele satelor însorite înaintarea aceea înceată, lenevoasă, sărbătorească,

nu fără o gravitate modestă, întru totul duminicală, de țărani ce se îndreaptă spre biserică, pentru slujbă, îmbrăcați în hainele lor cele mai bune. Cu sporirea ceasurilor de drum, și a zădufului, și a numărului, și chiar a oboselii, bucuria cordială — deși reținută, ca-ntre țărani, și de loc zgomotoasă — a întîlnirilor dintre cunoscuți sau consăteni se egaliza, așa cum se egaliza și mersul unora înapoia altora, înaintînd spre țintă, într-o așteptare comună, gravă și absorbită, care semăna însă și cu mirarea de-a se afla laolaltă într-un număr atît de mare. Pe cîmpia năbușită acum de zăduf, pocnitori zgomotoase răsunau acum pretutindeni, bubuind și bufnind, una după alta.

În seara aceea de 11 iunie, din galeria acoperită a arhiepiscopiei, sfîntul părinte urma să binecuvînteze mulțimea, strînsă în cele două piețe, a Comerțului și a Domului, în fața și în coasta palatului arhiepiscopal ; iar printre atîția alții, Iepurele Vîrcolac și Cecilia veniseră și ei la Ferrara, ca să primească această binecuvîntare și să capete iertarea de păcate. Cele două piețe erau luminate cu ajutorul unor lămpi cu arc, cu lumină electrică. Aproape toți o vedeau pentru prima dată : iar lămpile fără flacără și fără fitil îi umpleau pe țărani de o uimire aproape superstițioasă. Pentru vremea aceea, ele dădeau o lumină minunată, în care, din înaltul galeriei, se desprindea maiestatea hlamidei albe și a nobilului chip, senin și prietenos, al lui Pius al IX-lea.

Cei doi soți îngenuncheaseră împreună cu mulțimea înghesuită. Numai sfîrîiala lămpilor tulbura întrucîtva tăcerea adîncă, în noaptea caldă, cînd glasul — vestit prin frumusețea lui sonoră și catifelată — al papii Mastai, molcom și subliniat de gestul sacru, trimise asupra poporului prosternat, cuvintele de binecuvîntare.

Ridicîndu-se în picioare, mulțimea aplauda, răspunzîndu-i papii cu urale ; iată însă că tocmai cînd Pius al IX-lea se pregătea să se retragă din galeria acoperită, se făcu simțită zguduitura unui cutremur de pămînt. Urmă un moment de tăcere, cu totul deosebit de cel de mai înainte : una din tăcerile acelea în care prin mulțime suflă o spaimă înghețată. Ici și colo cîte-o mișcare, sau mai degrabă o îngrămădire și mai strînsă a trupurilor unul într-altul, păru unul din gîlgîiturile acelea ale apei, care rămîn numai lăuntrice și de-abia se desenează la suprafață. Cîțiva, dintre cei mai îndepărtați, își luară tălpășița pe sub bolțile așa numitelor „camerini ducali“, și, către

Piaţa Mare, într-o parte, şi Giovecca, de cealaltă parte. Se opriră însă curînd, ruşinaţi parcă, şi se înapoiară în mulţimea care, recăpătîndu-şi cumpătul, aplauda cu o forţă şi cu un entuziasm încă şi mai mari.

Apariţia aceasta nepotrivită a unui oaspete atît de puţin dorit cum era cutremurul, de altfel de loc nou şi de loc rar, în loc să descurajeze mulţimea, dădea mai multă încordare şi zel bucuriei generale, şi chiar nepăsării celor care profitau de prilej, mai cu seamă ca să petreacă ; şi insufla mai multă înflăcărare în rugăciunile celor cucernici, fie pentru a mulţumi pentru scăparea din primejdie, fie pentru a cere fierbinte ca aceasta să nu se mai întoarcă. Mulţi vorbeau de o minune, fiindcă se află repede că nu fusese un cutremur care să facă stricăciuni.

Nici nu se retrăsese încă bine papa din galerie cînd Iepurele Vîrcolac, făcîndu-şi loc cu coatele, nu fără a primi unele ocări, o şi scoase pe Cecilia afară din mulţime, spunîndu-i :

— Haidem să ne-ntoarcem.

— Unde să ne-ntoarcem ? îl întrebă Cecilia, cu o oarecare ironie care-l făcu imediat să se indispună.

— La loc deschis, în afara zidurilor, care-mi taie răsuflarea cînd începe cutremurul, şi mai ales noaptea.

Cecilia putea fi socotită o nevastă modestă şi timidă, dar nu şi atunci cînd venea vorba de curaj, căci ochii ei negri sclipitori, întotdeauna gravi, prindeau atunci să rîdă şi să strălucească din pricina unei anume luminiţe, suficientă însă, chiar fără cuvinte.

— Să ne întoarcem chiar şi acasă ! izbucni supărat Iepurele Vîrcolac, cu toate că nu se gîndise decît să se ducă în afara porţilor oraşului, pe o pajişte oarecare, unde s-aştepte pînă ce cutremurul şi-ar fi lămurit intenţiile.

— Acasă, răspunse femeia, liniştită, te poţi duce dumneata, dacă o iei aşa. De altfel, adăugă ea făcînd o observaţie foarte adevărată, căci se aflau în Giovecca, şi chiar spre capătul acesteia, drumul e larg, iar casele nu sînt înalte ; dacă mergi pe mijloc, n-are decît să vină cutremurul ! Eşti la adăpost, chiar dacă s-ar dărîma toată Ferrara.

— Ce vorbe ! Ce prostii ! Ce trăsnăi ! Să se dărîme Ferrara ! bombăni bărbatul. Îndemnul femeii îl făcuse însă să se înfioare, dar îl ispitea totuşi, aşa că bombăni, măsurînd cu coada ochiului lărgimea străzii, goală acolo : Să merg pe mij-

locul drumului, ca să rîdă copiii de mine ! Dumneata ai fi însă în stare să te întorci iar printre lume și în Dom. Iar Domul e atît de vechi, încît nu-mi dau seama cum de se mai ține în picioare, chiar și fără cutremure.

— Dac-a stat în picioare atîtea veacuri, n-o să se prăvale tocmai azi, cînd e zi de iertare-a păcatelor și de binecuvîntare. Și mi-ar face plăcere să mai văd ceva lume.

— Ce idei, ce idei ! Ar fi de-ajuns, ce să mai vorbim, o bucată de cornișă, vreo țiglă, o piatră ; și e-atîta lume în jur, încît n-avem cum să ne ferim.

— N-ai decît să nu vii în piață ! Va însemna că în atîta amar de lume nu s-a aflat decît un singur laș. Îmi vine să rîd cînd mă gîndesc la tatăl dumitale, care îmi povestea ce spaimă aveai încă de copil, pînă și de apă !

— Fii drăguță și lasă morții în pace !

— Cum crezi ; n-ai văzut însă cît de liniștit a stat papa ? Și pe urmă...

— Papa, papa... dacă m-ar auzi, mi-ar da dreptate.

— Ah, asta-i bună !

— Desigur ; crezi că papii îi arde să pună poporul în primejdie ? Acum însă, se află înconjurat de toți proștii ăștia, și pentru a nu-i fi luat degeaba de la muncă, n-a vrut să le-arate care îi e dorința. Altfel, i-ar trimite de îndată pe toți pe la casele lor, fiindcă el trebuie să chibzuiască lucrurile pentru toți, și mai bine decît toți, iar sfidarea primejdiei nu-nseamnă chibzuință.

— Eh, pentru un fleac de cutremur ! Și, pe urmă, aș vrea să văd și eu focurile, spuse ea, dînd să se întoarcă înapoi.

Cerul orașului, ce-i drept, se împurpurase în întregime din pricina focurilor bengale. El însă :

— Un fleac... un fleac de cutremur ! Se poate auzi oare ceva mai greșit ? Există puțin, și există mult ; n-am de loc respect pentru puținul care-a trecut, ci pentru multul care-ar putea să vină, Doamne ferește !

— Știi ce se-ntîmplă ? grăi nevasta, devenind serioasă. Într-o sfîntă zi ca asta, diavolul a vrut să-și verse focul pe nenumăratele suflete pe care le-a văzut întoarse pe calea iubirii față de Dumnezeu și față de sfîntul părinte. Nădăjduind însă că s-o fi aflînd și vreun fricos a trimis cutremurul, ca să-l vadă luînd-o la fugă, și să rîdă și el, diavolul. Dar cel care-ar muri azi, ar muri mai aproape de rai.

Iepurele Vîrcolac amuţi, ruşinat şi îmbufnat. Îl intimida cucernicia Ceciliei, care nu şi-o manifesta deseori, dar întotdeauna cu o neclintită şi hotărîtă sinceritate sufletească, cu o distincţie categorică şi riguroasă între bine şi rău, între ceea ce e al lumii şi ceea ce e al lui Dumnezeu, cu o teamă simplă şi aspră faţă de ispite şi de diavol, cu o înţelegere vie a sufletului care trebuie mîntuit, în aşteptarea lui Cristos, judecătorul ; toate, trăsături care păstrau şi dezvăluiau partea cea mai bună şi tăria cea mai curată a firii ei susceptibile şi cam sălbatice.

Găsiseră motiv de ceartă chiar şi în timpul drumului, venind spre Ferrara, căci el voia să meargă să cineze şi apoi să doarmă în casa Argiei Malvegoli, care, spunea el :

— O să ne vadă cu multă plăcere, fiindcă noi, nepoţii, nu ne prea îngrijim de ea.

— O să mergem altă dată.

— Paşte murgule iarbă verde.

— Tocmai astăzi te apucă mila asta de mătuşă ?

— Am face economie şi de han, vezi bine : căci astăzi, cu prilejul ăsta, tîlharii de hangii, cine ştie ce preţuri !

— Am înţeles ! Mă miram şi eu de-atîta milă. Pînă una, alta, eu am făcut legămînt să postesc astăzi, pentru ispăşirea păcatelor ; iar în ziua asta, cînd trebuie să primesc iertarea păcatelor şi binecuvîntarea papii, nu vreau să păcătuiesc judecînd-o pe mătuşa, şi nici pe alţii ; dar în casa ei, să ne ierte Dumnezeu şi pe ea, şi pe noi, nu pun astăzi piciorul.

— Parc-aş auzi predicatorii de la misiuni.

— Peppino, nu mă sili să vorbesc, fiindcă, altfel, ştii ce-ţi spun ? Că dacă nu ai mare grijă să te căieşti înainte de-a fi prea tîrziu, zgîrcenia ta o să-ţi joace un renghi urît de tot şi-o să te tîrască mult mai jos decît îţi închipui tu. Astăzi însă ţin să mă bucur de mila lui Dumnezeu şi nu vreau să mă supăr.

Fapt este că în seara aceea, după cutremur, parcurgînd pînă la capăt Giovecca, Iepurele Vîrcolac, de ruşine sau poate fiindcă-şi recăpătase curajul, îşi mulţumi nevasta, înapoindu-se către focurile de artificii, de care străluceau prima parte a străzii şi Castelul, şi către strălucirea luminii electrice, pe care el însuşi dorea s-o mai vadă. Se plimbară astfel cîteva ore, împreună cu mulţimea însufleţită şi plină de viaţă, dar — puţin după unsprezece — cînd cutremurul începu să se facă iarăşi simţit, nu mai voi să-l aştepte pe-al treilea, şi suind-o

pe Cecilia, aproape adormită, în trăsurică, plecă înapoi spre Ponticin della Pioppa, în trapul încet al calului obosit.

De hoţi, cînd nu avea bani la el, nu se temea: şi-apoi, pe vremea aceea tîlharia slăbise destul de mult în cîmpiile ferrareze.

Pînă la urmă, ca pentru a-i justifica prudenţa, avu loc, spre miezul nopţii, şi al treilea cutremur; iar în oraş, chiar dac-au fost unii cărora le-a părut bine, din adversitate politică şi filozofică, şi în speranţa că, poate, cutremurul va strica petrecerea şi va tulbura sufletele cucernice, aceştia au înţeles că era vorba de o mulţumire pe care se cădea s-o ţină pentru ei, manifestarea ei publică, în zile în care lumea era toată numai dragoste faţă de papa Mastai fiind josnică şi nu lipsită de primejdie.

Acum, după naşterea fetei, Cecilia nu mai putea să locuiască la moară, şi deşi îi păruse rău, se mutase la Poticin della Pioppa, continuînd totuşi să se îngrijească de mori cu aceeaşi sîrguinţă. Stînd deci mai aproape de soţ, avusese prilejul să-i cunoască mai de aproape purtările şi zgîrcenia; de aici, de altfel, şi cuvintele pe care i le spusese în seara aceea, la Ferrara. Fie însă din pricina preţuirii pe care-o avea pentru judecata şi pentru sfatul ei, fie din nevoia lăuntrică a unui om închis şi neprietenos, de a avea o fiinţă în faţa căreia să se deschidă, sinceritatea aceasta a Ceciliei, departe de a-l îndepărta, îl determina pe Iepurele Vîrcolac să îi încredinţeze numeroase lucruri, printre care şi condiţiile înţelegerii încheiate cu Vèrgoli, cu ani în urmă, în legătură cu aşa-zisa cumpărare de către el a moşiei Ca'Morgosa. Cu totul necunoscătoare în ale legilor, ei i se păruse a fi vorba de-o faptă bună, de-un soi de ajutor dat la nevoie acelui om cumsecade, care era *signor* Pietro, şi căruia era departe de a-i face o vină din contrabandă, îndeletnicire atît de cunoscută pentru o fiinţă născută pe fluviu, cum era ea, care, despre ceea ce se cheamă guvern şi stat — cu uneltele lor — ştia numai că trebuia să se apere de ele, dîndu-le cît mai puţin cu putinţă. Iar în a face aceasta, ca stăpînă a două mori, şi a plăti cît mai puţine biruri, dovedea o şiretenie de sălbatică şi un rafinament cu totul femeiesc La înţelegerea în legătură cu Ca'Morgosa nu se mai gîndise, socotind că cei doi fuseseră de acord s-o ţină ascunsă.

În 1857, anul cînd atîtea lucruri păreau să fi fost aranjate şi să fi luat cursul acela paşnic şi somnolent, despre care am vorbit ; cînd, în provincii, cel puţin în aparenţă, se refăcea autoritatea pontificală, micşorîndu-se ingerinţele austriece, îndulcindu-se asprimile ordonanţelor militare şi civile, iar exercitarea justiţiei începînd să fie făcută din nou de către tribunalele obişnuite pontificale ; în anul acela, deci, Ferrara lenevea sub cîrmuirea paşnică a prolegatului *monsignor* Gramiccia, şi în timp ce la Milano, bătrînul Radetzki se apropia de sfîrşitul zilelor sale, la impresia aceasta de linişte sau, mai bine zis, de somnolenţă, a populaţiei, contribuia însuşi comandantul garnizoanei austriece. Feldmareşalul baron Giovanni Rhon, nobil de Rohnan, poate ultimul austriac reprezentant al acelei tradiţii simpatice Italiei şi italienilor, era într-adevăr un personaj prietenos şi civilizat, aristocrat şi militar desăvîrşit şi politicos, stabilit încă din '49 în oraş, unde locuia în palatul Roverella, vestit prin atît de elegantele lui ornamentaţii în teracotă, de pe vremea Renaşterii. Rhon, personal, le era tuturor agreabil, iar o frumoasă fată a lui se căsătorise în Ferrara.

Chiar şi anotimpurile păreau propice liniştei, venind unul după altul, frumoase şi prielnice pentru cîmpie ; iar în octombrie, cînd Iepurele Vîrcolac terminase cu semănatul, Padul era atît de scăzut încît Cecilia îi pusese pe Schiavetto şi pe cei doi argaţi tineri angajaţi ca să-l ajute, şi care se chemau Barabàgul şi Slanà, adică Guşă şi Neputinciosul, să coboare în faţa scocului scăriţa din lemn masiv, care, devenind o stavilă sub nivelul apei, producea o învolburare a acesteia şi-o ridica spre cupe, dînd mai multă viaţă şuvoiului util. Era o unealtă grea, anevoie de mînuit, prea mare, care era ridicată şi coborîtă cu ajutorul unui mic scripete, numit morişcă.

În a douăzeci şi una zi a acelei luni de octombrie se făcuse atît de cald, încît se păru dintr-o dată că vara ar voi să se înapoieze, numai că orizontul era încărcat şi îngreunat de o negură deasă. Oricum, se părea că nu era de temut decît seceta, şi, într-adevăr, chiar cu dispozitivul acela ce se chema scăriţă, roata cu cupe a morii San Michele ca şi aceea a morii Paneperso, păreau neputincioase şi se chinuiau din greu să mîne pietrele. Cecilia şi cei trei bărbaţi erau pe bord.

— În felul ăsta, spuse ea privind şuvoiul secătuit şi împărţit în mijlocul albiei de ieşirea în afară a unor spinări nisi-

poase, unite acum una cu alta, albicioase şi uscate de soare — în felul ăsta, peste puţină vreme n-o să mai avem apă de loc.

Cei doi argaţi erau nişte băieţandri şi se gîndeau poate că într-un asemenea caz ar putea să tragă nişte somnuri mai grase, ca oamenii fără treabă ; afară de asta, n-aveau încă auzul, ochiul şi mirosul deprinse cu fluviul, ca Schiavetto şi ca stăpîna.

— Şi totuşi, spuse Cecilia, mi se pare că se simte în aer ceva care mă nelinişteşte.

— E aerul greu, spuse Slanà, căscînd.

— Tu eşti Neputincios şi după nume, şi în fapt, îi răspunse Cecilia ; dar, st ! porunci ea, aţintindu-şi privirea, trăgînd cu urechea, umflîndu-şi nările, aplecîndu-şi tot trupul în afară, spre proră, de pe puntea cea mică, şi privind fluviul în amonte.

— E ceva în văzduh, şi nu ştiu ce, adăugă ea în şoaptă. Nu-ţi dai seama de nimic, Schiavetto ?

— Ceva...

Nu era vorba de o mişcare a aerului, ci de-abia poate de o oarecare schimbare a calităţii lui, căci rămăsese la fel de nemişcat ca şi pînă atunci, dar mai puţin amorţit, deasupra albiei atît de întinse a fluviului secat ; era un iz nou, o fierbinţeală furişată în mirosul mîlului uscat, ce zăcea în albia fluviului ; era, neîndoielnic, limpezimea şi strălucirea unei lumi noi, care înălbea spre apus cenuşiul orizontului şi tulbura, în primul rînd, frunzele plopilor, deasupra verdelui uniform şi stins al desişurilor şi al stăvilarelor de pe maluri.

— Apa îşi schimbă culoarea, strigară împreună, Cecilia şi Schiavetto.

Străveziu, într-adevăr, spre fundul acoperit de muşchi şi verzui, ca o apă firavă şi leneşă, cum era de-atîta timp, şuvoiul se învrîstase de fire gălbui ; iar dintr-o încărcătură neaşteptată de noroi, ce ascundea fundul, trimitea spre nări un iz mîlos, de inundaţie.

— Inundaţie însă, nu poate să fie, spuse Cecilia, ca pentru a-i răspunde lui Schiavetto, care nu spusese nimic ; cu seceta asta, nu poate fi vorba de inundaţie.

— Padul vine de-atît de departe ! răspunse Schiavetto, adulmecînd aerul. Mi s-a spus că izvorăşte în munţi, hăt, departe... şi arăta apusul, în depărtare, cu un gest al mîinii care

spunea : cale lungă, cale lungă. Nu putem şti cum e vremea prin locurile alea ; cu toate astea, depindem de ele.

— Dumneata, îl întrerupse Cecilia, ai putea trage scăriţa în sus ?

— Măcar de-am fi făcut-o pînă acum ; am mai văzut o dată o inundaţie neaşteptată, una dintr-alea de care vorbeau bătrînii de-odinioară !

— Să tragem scăriţele în sus, strigă Cecilia, căci apa se înviora şi foşnea grăbită şi umflată, şi creştea, de la o clipă la alta. Uite-te cum creşte, Schiavetto !

Între timp, ea apucase să vîre braţele pîrghiilor în morişca pe care se înfăşurau funiile scăriţei ; dar unealta, greoaie şi-aşa, se împotmolise desigur prea mult, căci nu se mai desprindea de fund. Şi în curînd, deasupra vastei spinări de mîl, încreţită de urma lăsată de ape, atît de asemănătoare cu aceea lăsată de vînt pe nisipuri, se iviră, pe neaşteptate, înălţarea şi lunecarea de şuvoaie şi de vine de apă, care se căutau, se întîlneau, umpleau adînciturile, năvăleau. Ochiurile de apă sporeau, se lărgeau ; dar pe măsură ce se umpleau, scădeau la număr mai iute decît le trebuise pentru a se înmulţi ; iar cele două şuvoaie anemice, crescînd văzînd cu ochii, se revărsau unul spre altul, acoperind întreaga albie a fluviului.

Deasupra zăgazurilor şi a prundişurilor de pe malurile de obicei atît de liniştite încît păreau nelocuite, se înălţa un murmur şi venea în jos un zgomot de voci nelămurit ; se distingea, precedînd inundaţia, doar :

— Vine, vine !

Era ceva ce amintea de strigătele prelungi ale copiilor, bucuroşi să se joace.

Un săpător de nisip, prins cu căruţa în mijlocul fluviului, deşi dădea zor, slujindu-se de bici, s-ajungă la malul veneţian, avea apa mai sus de roţi, mai sus de genunchii calului. Un alt muncitor veni în jos spre mori, înotînd pe firul apei, căci nu mai avea picior, iar Cecilia îi zvîrli o parîmă, cu ajutorul căreia omul se căţără la bord. Scăriţa blestemată nu voia să se desprindă din mîlul rezistent, iar acţiunea frînghiilor îngreuna, slăbea rezistenţa la apă a celor două dube, aflate proră în proră, în timp ce vîltoarea, între una şi alta, se resimţea atît de puternic, încît ameninţa să inunde calele şi să sfărîme roata cu cupe, scufundată pînă adînc în şuvoi. Din zguduirea podelelor sub picioare, din gemetele încheieturilor, se simţea

efortul la care era supusă ambarcaţia plutitoare. Şi Cecilia, şi muncitorul acela venit înot, aşa cum se afla, cu hainele ude, se prinseseră de braţele morişţei, dar tot în zadar.

Fluviul se şi umpluse, şi curgea leneş şi maiestuos. Trombe, prăvăliri şi morişti de aer, răscolite, învolburate şi învîrtejite de năpustirea aceea de apă mai rece decît zăpuşeala care plutise pînă cu puţin înainte şi peste fluviu, şi peste ţarini, şi peste şes, pînă departe, stîrneau frămîntări ciudate şi haotice prin tufişurile, mărăcinişurile şi păpurişurile de pe maluri ; numai de-a lungul fluviului însă, fiindcă jur împrejur, pînă la orizont, dăinuia încă zăpuşeala neclintită. Între timp, cealaltă moară, San Michele, după cîteva puternice lovituri cu prora, rupse funiile scăriţei şi plutea, liberă şi în neştire, la suprafaţa apei, săltînd şi balansîndu-se după mişcările puternice ale scăriţei rămase sub apă, riscînd, în caz că ar fi lovit-o, să rămînă cu fundul găurit. Smucitura puternică făcuse să se prăbuşească puntea dintre o moară şi alta ; distanţa nu era atît de mare încît să nu se poată sări, dar săritura era primejdioasă şi grea din pricina frămîntării violente a morii San Michele şi a aplecării dinspre partea prorei a morii Paneperso.

— Daţi drumul ! porunci Cecilia.

Morişca, lăsată în părăsire, se învîrti înapoi, frînghiile se destinseră, iar Paneperso îşi înălţă prora şi pluti ca şi cealaltă moară, dar balansîndu-se mai puţin, întrucît era mai largă, într-o apă mai adîncă, astfel că învolburarea pricinuită de izbitura şuvoiului împotriva obstacolului din adîncuri se făcea mai puţin resimţită la suprafaţă. Primejdia era mai urgentă pe cealaltă moară :

— Cine sare ? întrebă Cecilia hotărîtă.

Mai trebuie să spunem că vechiul îndrăgostit de altă dată, Schiavetto adică, n-o văzuse niciodată atît de frumoasă, aprinsă la faţă, cu privirea sigură, fremătînd din toată fiinţa, şi cu lungul ei păr negru, fiindcă îi căzuse basmaua de pe cap, desfăcut în voia vijeliei stîrnită de inundaţia neaşteptată ? Într-o atitudine care te-ar fi făcut să te duci, ca un nărăvit la rele, cu gîndul la o femeie ce se ridică din pat aranjîndu-şi vestmintele — după dragoste, poate — ea se căută în cap să vadă dacă nu mai găsea vreun ac de păr ; descoperindu-l, îşi răsuci părul cu repeziciune în două cozi, pe care le înodă la cap şi le fixă cu spelca, repetînd :

— Cine sare pe San Michele, să scurteze funiile la ancore ?

Trebuia făcut acest lucru pentru a înlătura primejdia cea mai urgentă, dar Barabàgul era scurt de picioare. Slanà nu era sigur de ale lui, iar celălalt, muncitorul, dădea bucuros o mînă de ajutor, dar sigur că nu risca o a doua scufundare în fluviul furios. Schiavetto făcu totuşi gestul de-a se mişca. Oprindu-l, Cecilia îi spuse :

— Dumneata stai aici ; dacă nu, cine rămîne pe Paneperso, cu băieţii ăştia doi ?

Şi îi vorbi drăgăstos, filial, dar pe un ton de comandă. Pe urmă, fără să şovăie, îndrăzneaţa femeie îşi descălţă saboţii de morăriţă, îşi prinse fusta şi-o ridică pînă deasupra genunchiului neted şi lucitor, dezgolind două picioare nervoase, sprintene şi puternice, modelate cu o graţie cam căprească şi, ca să spunem totul, vrednice de toanele iubăreţe şi melodioase ale unui cioban de treabă dintr-o pastorală antică. Mai e nevoie să spunem că pe vremea Ceciliei nu prea vedeai goale picioarele femeilor ? Cei doi băieţandri le fixau cu nişte ochi cît toate zilele, din care pricină Schiavetto simţi muşcătura unei gelozii tîrzii şi-i certă, furios :

— La muncă, ticăloşilor !

Ea-şi făcu vînt, trei paşi pe puntea cea mică şi, cu picior uşor, ca de marinar, sări, exact la timp, pe moara San Michele, care se bălăbănea.

Afară de lanţul făcut din stinghii articulate, ce se chema prăjină, fiecare din cele două mori era ţinută pe loc de o ancoră la proră, cu ajutorul căreia, prin forţa scripetelui şi slăbindu-se parîmele laterale, Cecilia pe San Michele, şi Schiavetto pe Paneperso, îndepărtară, în scurt timp, primejdia în care se aflau cele două mori plutitoare, făcîndu-le să se înalţe cît era necesar pentru a nu rămîne în izbitura şuvoiului, riscînd să lovească scăriţele scufundate. Fu restabilită şi o punte de legătură astfel că deveni posibil ca situaţia să fie apreciată mai în tihnă, deşi apele umflate, tocmai fiindcă veniseră la vale în chip atît de neprevăzut, aduseseră cu ele numeroase troace, nu fără primejdia unor grave stricăciuni pentru dubele şi roţile cu cupe ale celor două mori, aşezate din nou una lîngă alta.

Apa se umfla tot atît de repede pe cît de neaşteptat coborîse, adăugînd violenţă peste violenţă, cu gîfîitul acela mocnit, cu mugetul acela tainic, în care apare forţa înspăimîntătoare, închisă şi învăluită în bulboane, a fluviului de şes. Împiedicat să rupă şi să se prăvălească, strîns între zăgazurile împotriva

cărora pare să se trudească, aspru şi mocnit, încolţit, cu o deşartă mînie nebunească, în foşnetul acela uriaş al şuvoiului, se înăbuşea parcă, şi-şi da duhul, biruit, mugetul uriaş. Gîfîitul marilor revărsări se simţea în aerul neclintit şi zguduit numai de asaltul uriaş, căci amorţise altfel orice mişcare.

Eroii noştri auzeau cum creştea fluviul, chiar fără să-l privească, sub chilele dubelor. Înarmaţi cu cîrlige, stăteau de pază pe punţi, ca să înlăture troacele periculoase ; Cecilia şi Slanà pe San Michele, ceilalţi doi pe Paneperso, împreună cu Schiavetto, care, pe neaşteptate, începu să strige :

— Îndură-te, Doamne ! Nu l-am văzut niciodată crescînd aşa. Suflete sfinte din purgatoriu, ajutaţi-ne voi !

Iar acum, dacă ne-am întreba ce anume înseamnă religia creştină, gîndindu-ne la oamenii aceştia, aflaţi pe fluviul înspăimîntător, şi la invocaţia aceea, s-ar putea răspunde că ea, religia, trezise şi înviase în sufletul omului o credinţă în îndurarea dumnezeiască, tocmai într-un moment în care, dimpotrivă, păgînii erau chinuiţi de groaza acelei ranchiune care pare să întărîte natura în furiile ei ; şi o numeau soartă, ori chiar pizmă a zeilor înşelători. E-adevărat însă că Padul arăta în aşa fel încît să nu-l poţi privi fără să nu te înlănţuie groaza de o voinţă înspăimîntătoare şi rea.

— Curaj, Schiavetto ! răspunse Cecilia de pe San Michele. Sfîntul Anton nu-şi uită de noi, morarii, şi tocmai cere scăparea noastră.

— Să te audă el şi să ne ajute Dumnezeu, răspunse Schiavetto, închinîndu-se, acum şi în ceasul morţii.

Într-un răstimp nemaipomenit de scurt, fluviul se ridicase dincolo de jumătatea zăgazurilor, de care morile se aflau acum la o oarecare depărtare. Ivindu-se şi el tocmai atunci, Iepurele Vîrcolac o întrebă pe Celilia :

— Ai nevoie de ceva ?

— Doi oameni voinici, diseară, să ne schimbe pe timpul nopţii, la pază, răspunse ea.

— Vi-i trimit.

Şi trebuiau, într-adevăr, căci paza era obositoare, şi nici nu era cu putinţă, cu un asemenea puhoi de ape, să iei măsuri şi să cobori pe fluviu pînă în spatele adăpostului înfăţişat de cotul de la Guarda, în care şuvoiul apelor izbea, spărgîndu-se, ameninţînd să-l înconjure cu tot felul de ambarcaţiuni plutitoare, la fel de grele ca şi morile. În faptul serii, cei doi bărbaţi

sosiră și fură urcați pe mori cu ajutorul luntrii, iar paza pe punți continuă la lumina felinarelor. E drept însă că situația ar fi fost deznădăjduită, dacă n-ar fi existat credința în Sfîntul Anton, ocrotitorul.

Apa creștea nebunește, iar Schiavetto, privind malul, înainte de-a se înnopta, recunoscuse, pe taluz și pe povîrnișul digului din dreptul Zăgazurilor Împreunate, că umflarea apelor era atît de puternică, încît amintea de nivelul atins cu prilejul unor inundații vestite, precum și că în curînd fluviul avea s-atingă cumplitele 88 de uncii deasupra semnului de pază ale inundației de lungă durată din '39, cînd Cecilia, copilă și orfană, fusese adusă, o dată cu Paneperso, rămasă în voia soartei. pînă în vadul lui padron Lazzaro. Iar în timpul nopții, pe diguri, fu o goană și-o mișcare neîntreruptă de felinare, strigăte și glasuri de cornuri de vînătoare ; inspectorul apelor, luat și el pe nepusă masă, instala pichetele de pază a fluviului și pregătea muncitorii pentru a se îngriji de reparațiile care-ar fi fost trebuincioase la suprasoluri și la palafite. Noaptea era lungă, de sfîrșit de octombrie ; în zori, fluviul atingea într-adevăr acele îngrozitoare optzeci și opt de uncii ; și-a fost un adevărat noroc faptul că, dinspre răsărit, n-au început să bată, deasupra mării, vînturile care obișnuiesc s-o înghesuie în gurile Padului, silindu-l pe acesta să-și iasă din albia lui ; a fost un noroc și pentru oamenii noștri că n-a început să bată austrul, care frămîntă și vînzolește fluviul. Soarele de toamnă, învăluit în neguri aurite, pe o cîmpie însetată și uscată de o secetă prelungită, strălucea deasupra uriașului șuvoi gălburiu cu o blîndețe obosită și minunată, ce aducea cu un zîmbet răutăcios. Amintindu-și că seceta ținea de-o bună bucată de vreme și că pămîntul era însetat, păreau să-l supere șanțurile secate și crăpăturile, adevărate guri lacome în brazdele uscate ; și se părea că și pămîntul, sleit de puteri și dezamăgit, ar fi supărat din pricină că zăgazurile îl lipseau de acea singură, dar bogată, vînă de apă, rătăcită și sfîrșită de viață în saramura neroditoare a mării, spre care alerga.

Padul rămase plin întreagă a doua zi, scăzu în timpul nopții iar pînă în seara celei de-a treia zi coborî cu aceeași repeziciune cu care se umflase. Amînînd pînă mai tîrziu munca de loc ușoară a recuperării celor două scărițe scufundate, eroii noștri se duseră să se culce, muncitorii la casele lor, cei trei argați în cabinele din dubele mici, fiindcă aveau într-adevăr

neapărată nevoie, iar Cecilia la Ponticin della Pioppa, căci venise bărbatul s-o ia, cu calul şi cu trăsurica.

De altfel, Iepurele Vîrcolac se afla acolo, pe Zăgazurile Împreunate, încă de mai multe ceasuri ; iar de pe mori, îl văzuseră coborînd pînă la piciorul zăgazurilor, ocolind pe-acolo în sus şi-n jos, lunecînd prin mîl, în timp ce malul începea să se lărgească, o dată cu scăderea fluviului ; şi aplecîndu-se să cerceteze, şi scormonind cu un beţişor printre unele rămăşiţe ale unui zid antic, descoperite, ici şi colo, de muşcătura fluviului ; şi urcîndu-se înapoi, şi stînd de vorbă cu oamenii inspectorului apelor, şi gesticulînd ; coborînd apoi, încă o dată, împreună cu unul dintre aceştia : tot timpul aferat şi semănînd întru totul cu un rac uriaş, acolo, pe pămîntul umed, între apă şi uscat. Ce căuta în locul acela, cei de pe bord nu ştiau şi prea puţin le păsa. Cecilia, cînd putu să părăsească vadul, era prea obosită şi prea flămîndă ca să-l întrebe. Acasă nu se dovedi în stare nici măcar să se scoale de la masă, căci îndată ce-şi potoli foamea, îi căzu capul de somn, iar slujnica trebui s-o aşeze în pat, ca pe copii.

Adormise deci istovită, dar mulţumită; se trezi după douăsprezece ore de somn neîntrerupt, odihnită, dar neliniştită, încît bănui c-ar fi avut vreun vis urît şi se gîndi c-o să alunge o atare nelinişte cu apa rece din lighenaşul în care tocmai se pregătea să-şi afunde faţa şi să-şi spele mîinile şi picioarele după trei zile şi două nopţi de veghe şi de trudă. Neliniştea stăruia însă, întocmai ca atunci cînd cineva a biruit voiniceşte o primejdie şi-i vin în minte riscurile, la care n-a stat să se gîndească în vreme ce le înfrunta şi le biruia, şi se prăbuşeşte, în închipuire. Amintirea limpede şi precisă a spaimei pe care-o răspîndea glasul lui Schiavetto, al unui bărbat îndrăzneţ şi îmbătrînit pe fluviu, o înspăimînta acum şi pe ea ; întocmai ca spaima de a simţi spaima, care e, uneori, cu atît mai supărătoare cu cît, din lipsă de curaj înţelept, îi împinge pe unii către curajul nebunesc al sinuciderii.

În ţinuturile bîntuite de cutremure puternice, există oameni — şi tocmai de aceea se numesc *cutremuraţi,* cărora, ca să spunem aşa, înspăimîntătorul fenomen le rămîne înfipt în suflet ; suferă de o boală care-ar putea fi numită a neputinţei de a avea încredere în pămînt. De ceva asemănător, dar faţă de fluviu, suferea fiica fluviului, auzind din nou strigătul îngrozit : „Suflete sfinte din purgatoriu."

Încercă chiar să rîdă, dar fără nici un folos. Se gîndi că de vreme ce se oprise, încetînd să se mai înalțe, însemna că revărsarea se terminase ; nu sluji la nimic, ba chiar îi readuse în minte, în ochi și sub picioare — întocmai ca atunci cînd pămîntul se clatină sub picioarele și în privirile celui ce debarcă după o îndelungată călătorie pe ape — sforțarea aceea înfiorătoare și învîrtejită a Padului furios, ațîțat, rău, datorită, fără îndoială, celui care îndrumă răutatea din lume, și căruia îi e dată puterea asupra vremurilor rele și asupra calamităților naturale, cum o învățau rugăciunile și precosiunile.

Se cade însă ca aici să însemnăm că în sufletul ei, crescută firesc în singurătatea sălbatecă în care o ținuse taică-său, cît timp trăise, în sufletul ei, deci, învățătura religioasă, și sentimentele, și respectul cucernic, și imaginile creștine, se întipăriseră și căpătaseră trăinicie nu din pricina unei fantezii, naive, ci dintr-a vîrstei la care le învățase cînd deprinsese să judece și să gîndească, și dintr-a firii ei drepte, simple și hotărîte ; iar printre altele, de pildă, sfîrșitul lumii, cum este prevestit în apocalips și în *Dies irae*. Iar imaginile care i se întipăriseră cel mai puternic și-i vorbeau cel mai mult erau, firește, pentru ea, ca fiică a fluviului, misiunile înspăimîntătorilor îngeri, în ape. Se obișnuiește ca pecetea aceasta religioasă să fie numită medievală ; nu încape îndoială că evul mediu a lăsat monumente religioase imense ; în orice caz, pecetea era a unei credințe sincere și naive în cele patru ultime ipostaze ale existenței umane : moartea, judecata de apoi, raiul și iadul ; mai era însă și a religiei lui *padron* Lazzaro Scacerni, a celui care-i ținuse loc de tată unei orfane ca ea. Și-n timp ce pe mori zilele se scurgeau încet, ca să treacă vremea și ca s-o învețe primejdiile lumii și cum fusese viața morarilor de altă dată, *padron* Lazzaro îi povestise pe larg necazurile lui, ei care asculta uimită, serioasă și curioasă. Cînd ajungea însă la cel mai primejdios dintre aceste necazuri, nu numai greutatea, dar și rușinea de a vorbi în fața unei copile despre patima de a ucide care îl stăpînise, îl făcea să spună, pe scurt, că diavolul îl dusese atunci în ispită. Prescurtarea reticentă avea un efect și mai puternic în închipuirea ei ; iar el nu mai adăuga, de obicei, decît că singură îndurarea Domnului îl putuse salva și nu se mai lungea în alt chip, căci spusese totul și i s-ar fi părut pîngărire și lipsă de respect să mai adauge orice altceva. Și chiar aceste cîteva vorbe, tocmai

fiindcă erau atît de puține, deveneau și mai misterioase coborîndu-i în suflet grave și încete.

Și iată că acum nu mai era în stare să aibă încredere în Padul său, ca și cînd sufletul ei simplu ar fi ascuns din nou în el sentimentul și superstiția tragică a vechilor păgîni, cînd din prea plinul suferințelor strînse laolaltă, izbucnea, culme a poeziei tragice și a spaimelor fabuloase, învinuirea pe care muritorul nefericit o adresa lipsei de lealitate a nemuritorilor. Iar dacă i-ar fi spus cineva că fluviul, fluviul vieții ei, întocmai ca o zeitate păgînă, i-ar fi năpustit în spate și în suflet o asemenea răsuflare de moarte pizmașă și de nimicire, ar fi luat asta drept o perfidie nelegiuită, și poate c-ar fi început să se îndoiască pe neștiute de îndurerarea lui Dumnezeu Tatăl, dacă nu s-ar fi nimerit ca bărbatu-său să dea un alt curs și o țintă precisă acestui sentiment de înfricoșare.

— Îți aduci aminte Cecilia cînd spunea taică-meu că fluviul, de cînd cu inundația îndelungată din "39, a început să macine vechile Zăgazuri Împreunate ?

— Mi-aduc foarte bine aminte.

— Spunea că într-o bună zi o să se reverse, nu-i așa ? Spunea atîtea alte lucruri, încît e mai bine să nu le mai pomenim ; pînă că și aici se apropie clipa pedepsei dumnezeiești și că vrea să fie îngropat în pămînturile astea aflate mai jos de fluviu. Să-l lăsăm în pace ; nu degeaba doar se apucaseră să-l poreclească Apocalips, iar dacă e să vorbim ca și cum ar fi viu, un pic de țicneală cam începuse el să aibă. Totuși, în ce privește treburile fluviului, a fost singurul care le-a cunoscut, iar pe urmă n-a mai fost nimeni care să le priceapă ca el.

— Asta e sigur.

— Iar eu, cînd vorbea el de asta, stăteam atent, mult mai mult decît i se părea lui ; și chiar se supăra, fiindcă nu băga de seamă. Vina mea, ori a lui ? În sfîrșit, nu eram făcuți să ne înțelegem, deie-i Domnul fericire !

— Să-i dea, într-adevăr.

— Printre altele pe care le-am învățat de la el, este și că digurile sînt pîndite de o primejdie mult mai mare cînd au stat mult timp în secetă, iar puhoiul vine pe neașteptate.

— Mi-aduc aminte că l-am auzit și eu vorbind despre asta.

— Ei ? Avea ce-avea cu cîrtițele și cu șoarecii de cîmp, care fac găuri în diguri, cu crăpăturile pe care le deschide o mare uscăciune ; spunea, însă, mai ales, că dacă digul n-a fost

făcut din pămînt de același fel și mai bine bătut, sau și mai rău, dacă are amestecate în el vine de nisip ori limbi de turbă și de plaur, sau, încă și mai rău, dacă digul stă pe argilă sau pe un fund prost și frămîntat, atunci, spunea el, cînd n-a mai fost udat de multă vreme și n-a mai fost ținut strîns laolaltă de umezeală, o inundație neașteptată are putința să se strecoare și lucrează acolo, înlăuntru, și îl desface, și ce să mai vorbim ; urmează revărsarea puhoaielor.

— Da, da ! spunea că digurile sînt ca un pistol, căruia nu i-a fost împrospătată încărcătura : vine vremea să te slujești de el, iar încărcătura e stricată.

— Întocmai : și că digul cel mai prost făcut și cel mai prost așezat e ăsta de la Zăgazurile Împreunate, în întregime numai amestec de materiale felurite și proaste ; și că stă așezat pe dărîmături de lucrări mai vechi, cum este pietrăria aia ce se descoperă tot mai mult, de fiecare dată cînd o revărsare se sprijină cu putere de Zăgazurile Împreunate. Tocmai de-asta, dacă m-ai văzut ieri, ți-ai aminti că l-am chemat jos pe unul din oamenii inspectorului apelor, ca să-l fac să vadă și să pipăie situația de la poalele Zăgazurilor Împreunate.

— Te-am văzut, spuse Cecilia, aducîndu-și aminte, iar din toate spusele lui se alegea cu o nouă neliniște, și mai precisă.

— Oamenii ăia ai inspectorului, adăugă Iepurele Vîrcolac, sînt buni numai să mănînce pe spinarea noastră, care plătim birurile ; pot să-ți spun însă că n-o să-l întîlnesc pe unul dintre ei, fără să-i spun cum stau Zăgazurile Împreunate. Și-ți poți închipui cum stăteam eu, știind ceea ce știu, cînd am văzut ce puhoi de ape venea în jos după seceta de astă vară, atît de lungă !

— Așa că la mine, care-mi puneam viața în primejdie pe mori, spuse Cecilia, jumătate rîzînd, nu te-ai gîndit de loc ?

— Dumneata ești o femeie care poți scăpa din inundații încă și mai rele ca asta, adăugă el, grăbit. Și pe urmă, dacă se rupe digul, morile nu au de înfruntat nici o primejdie ! Sînt în primejdie, dar sînt expuse riscului pămînturile mele !

— Nu-și amintește de una mai cumplită nici măcar Schiavetto, aflat de-atîția ani pe fluviu. Te gîndeai la copii aflați aici la Ponticin della Pioppa ? adăugă ea, înduioșată.

— Mda, mda, a trecut, rosti el, ursuz ; ceea ce rămîne, și rămîne slab, tot ca și înainte, și mai rău ca înainte, e digul ; și trebuie să pricepi, îți spun încă o dată, în ce situație sînt eu,

la gîndul că pămînturile mele sînt acolo, în spatele acestui dig ; şi că, într-o bună zi, ce să-ţi mai spun, o să fie de ajuns, o palã de *bussana,* ca să-l dea peste cap !

— Tatăl dumitale spunea însă că proprietatea de la Ponticin della Pioppa e la adăpost. În spatele drumului, care e solid aşezat deasupra unui dig vechi şi bine făcut.

— Cine vorbeşte de Poticin della Pioppa ? spuse el, pierzîndu-şi răbdarea.

— Ai vorbit de pămînturile dumitale, spuse, mirată.

— Vorbeam... ziceam... vream să spun... spuse el, tulburat, dîndu-şi seama de gîndul care se dezvăluise pe neaşteptate, prin ferestruica deschisă de vorbele acelea.

— Ce voiai să spui ?

— Mă gîndeam la pămînturile de la Ca' Morgosa. Vream să spun...

— Nu sînt pămînturile lui *signor* Pietro ? Îmi spuneai...

— Da, da, ale lui *signor* Pietro, aşa am spus ; semănăturile, însă, le-am făcut pe cheltuiala mea, şi măcar recolta din anul ăsta e-a mea.

Cecilia îşi surprindea neplăcerea lăuntrică, pe care i-o pricinuise schimbul acesta de cuvinte, fără să priceapă prea bine în ce fel. Stărui :

— Îmi spuneai că pămînturile alea le-ai cumpărat pe sub mînă, cu banii lui *signor* Pietro, şi pe seama lui.

— Am spus-o ! strigă el, iritat şi în doi peri ; dîndu-şi însă seama că greşise, continuă, pe un ton ipocrit : şi nu trebuie să mă gîndesc şi la paguba pe care-ar avea-o chiar el, sărmanul, după atîtea necazuri prin care trece ?

— Ascultă, Peppino, felul ăsta de-a vorbi nu te prinde ; mai mult te prindea celălalt.

— Care ?

— Cînd te-a luat gura pe dinainte şi-ai spus că pămînturile de la Ca' Morgosa sînt proprietatea ta.

— Uite ce-nseamnă să vorbeşti cu femeile ! Vor să-şi bage nasul peste tot ; le-ntinzi un deget, şi-ţi cer mîna, şi braţul şi nu le e destul tot umărul ! Pîndesc întotdeauna răul, pretutindeni ! Ce mai e şi cu povestea asta, că vorbele mă prind şi nu mă prind.

— Ştii bine de ce-am spus-o.

— Închipuie-ţi că nu ştiu.

— Fiindcă dacă e vorba de interes, dumneata, de milă, te faci că nici măcar n-ai auzit. Iar ceea ce ți-a scăpat din gură mă face să mă gîndesc la mai rău.

— De ce-ar fi vorba ?

— Ar fi vorba că dacă pămîntul ăla e-al dumitale, nu știu cum ai putut să faci rost de bani ; iar dacă n-ai făcut rost de bani, nu știu cum ai putut să spui că e-al dumitale.

— Spun drept că parc-aș sta iarăși în fața judecătorului !

— Și să sperăm că n-o să ai parte, într-o bună zi, să te întorci, într-adevăr, acolo.

— Da ? Așa că nu te-ai mira dac-aș fi răufăcător, un tîlhar, un pungaș !

Era gata să-i răspundă că nu e frumos să-l vorbești de rău nici măcar pe diavol ; în schimb, însă, îl întrebă, liniștită :

— De ce te înfurii, atunci ?

— Mi se pare că am motive !

— Nici unul, dacă-mi poți spune că nu faci, și că nu te gîndești să faci rău.

— Să te simți bănuit în chipul ăsta, pentru o vorbă, pentru o nebăgare de seamă, și chiar de nevasta ta !

— Nu ești zăpăcit ; iar cine e prins cu mîța-n sac e și bănuit, căci dacă lucrurile n-ar sta așa, nici nu le-ai lua în nume de rău.

— Lasă-n pace proverbele. Trebuie să fie cineva foarte rău, ca să-și bănuiască aproapele în felul ăsta ! Nu așa te-nvață religia.

— Dacă greșesc, îndreaptă-mă, dar ca să nu am încredere în dumneata, m-ai învățat singur, cînd m-ai luat de nevastă, așa cum m-ai luat.

— Și-a fost o neghiobie, recunoscu el ; iar dac-aș mai fi făcut încă una, vreau să spun altcuiva, nu dumitale, ce rău ți se trage de-aici ?

— Vezi că judeci ? Și n-am de ce să te bănuiesc ?

— Dar dacă riscul, presupunînd c-ar fi unul, și toate supărările și necazurile sînt ale mele, țin s-o spun, iar toate avantajele sînt ale dumitale și-ale copiilor, ce-ți pasă ? Parcă-mi vine să-ți spun și eu un proverb : ferice de cel care-și are tatăl în iad.

— Dar cinstea ? Dar cugetul ?

— Ți-am cerut eu dumitale fapte necinstite ?

— Îți sînt nevastă.

— Poţi spune şi că te căieşti.

— Spun că-ţi sînt nevastă, şi că ştiu ce înseamnă asta ; dar dumneata, dumneata ştii ce-i aia cinste şi ce-i aia necinste ?

Iepurele Vîrcolac răspunse cu o grosolană ridicare din umeri.

Dar Cecilia, cînd află, de la Venusta Chiccolo, şi de la ăsta, şi de la ăla, şi de la el însuşi, că-şi însuşise averea altuia, Cecilia, care se împăcase cu fluviul şi uitase aproape de groaza ei, se trezi din nou stăpînită de inundaţie şi de nelinişte, din pricina dispreţului nutrit de cugetul ei cinstit faţă de nedreptatea aceea josnică şi samavolnică, copleşind-o de spaimă gîndul la cîştigul nedrept, la oricare folos pe care el l-ar fi adus, şi la pedeapsa care, mai devreme sau mai tîrziu, tot avea să vină. Avea să vină de pe fluviu ; de lucrul acesta era sigură, ca una care se născuse pe un pămînt unde totul, chiar şi pămîntul, şi binele, şi răul, tot fluviul le da şi le lua înapoi, astfel că fluviul şi soarta erau unul şi-acelaş lucru. Sufletul şi convingerile cinstitei morăriţe stăteau pe temelii mai solide şi mai sincere decît pătimaşa şi rătăcita vrajă a sorţii, căreia oamenii de pe lume obişnuiesc să-i ceară şi să-i pună-n spate mai mult decît îi stă ei în puteri, oricît de mult ar fi asta.

Căci făina diavolului se preschimbă toată în tărîţe, spune un proverb cunoscut, presupun, pretutindeni unde există meşteşugul de a cerne şi obiceiul de a face pîine ; el exprimă însă frumos şi precis ceea ce gîndea şi simţea morăriţa, în legătură cu achiziţia Iepurelui Vîrcolac, proaspătul îmbogăţit. Siguranţa că era vorba de-un lucru care cerea să fie ispăşit, deşi o mîhni şi o înfricoşă, îi întări totuşi sufletul, alungînd umbrele spaimei nemăsurate care-o întunecaseră : fiindcă sentimentul dreptăţii nu-i numai adînc şi înnăscut în sufletul omului, dar este şi întăritor, cînd e îndrăgit cu o dragoste sinceră, chiar dacă e aspră şi ne osîndeşte să plătim scump răul săvîrşit, sau la care am fost numai părtaşi.

Dar ce vină purta ea pentru fărădelegea aceasta, ea Cecilia, ca să trebuie să repare şi să plătească ?

Întrebarea era capabilă şi susceptibilă de a le oferi drept de trecere altora, şi neliniştitoare ; capabilă să o întunece din

nou, pe ea, Cecilia, cu spaime fireşti, tainice şi exagerate ; pînă la urmă, chiar să tulbure şi să nimicească supusa şi vesela ei umilinţă creştină, cu îndoieli şi cu cercetări dintr-acelea în care orgoliul chinuitor, crezînd că pune la încercare dreptatea lui Dumnezeu, nu izbuteşte altceva, creştineşte vorbind, decît să-i pună la încercare răbdarea.

Adevărul este însă că ea nu-şi puse de loc aceste întrebări ; nici măcar nu se gîndi la ele ; şi întrucît căsătoria o desemnase să împartă viaţa şi soarta bărbatului ei, gîndul de a-l părăsi la rău i-ar fi apărut întocmai cum i-ar fi apărut unui bun ostaş gîndul de a dezerta şi de a-şi părăsi camarazii aflaţi în primejdie, chiar dacă vina de a fi căzut în ea era a lor, şi nu a lui. Faptul poate s-arate cît de străină era ea, datorită şi firii ei bune, nu numai învăţăturii religioase pe care o deprinsese, de prostia veşnică a fariseului şi de mizerabila lui faptă bună : *quia non sum sicut ceteri hominum*[1], cînd se compară în templu cu vameşul din parabolă ; fiindcă supărarea pe care o simţea faţă de faptele Iepurelui Vîrcolac nu o înălţa dispreţuitoare deasupra lui, ci o făcea să se împace cu gîndul că va trebui să împartă cu el pedeapsa de neocolit, cînd va veni : voinţa lui Dumnezeu.

Mai era amestecat aici şi un alt sentiment, întrucît viaţa morarilor de pe fluviu avea multă asemănare cu meseria marinarilor, care întipăreşte adînc legătura de înfrăţire prin meşteşug : unul pentru toţi, şi toţi pentru unul. Putea mai curînd să-şi urască bărbatul, decît să-l părăsească. Iar, pînă la urmă, tocmai aceasta este măreţia tăcută şi simplă a femeii italiene, şi catolice, adaptată vechimii puternice a unei instituţii solemne şi de două ori romană.

Nu vom fi în stare să spunem aici pînă la ce punct cazul va părea ciudat, sau poate neverosimil, sau chiar nesocotit, în ochii aşa-ziselor spirite moderne ; era însă întru totul obişnuit, fiind vorba de o nevastă dintr-un popor pentru care nici un alt sentiment adîncit în suflet şi de religie, şi de lege, şi de obiceiuri, n-a fost mai înrădăcinat şi mai statornic decît acesta al indisolubilităţii căsătoriei, simţită ca un imperativ nu numai normal, dar şi inevitabil, a cărui violenţă pătimaşă poate fi desigur, slăbită, dar nu înfrîntă şi nici elu-

[1] Fiindcă nu sînt la fel cu ceilalţi oameni (lat.).

dată de nici un fel de rațiune subtilă. Iar dacă s-ar găsi cineva căruia să i se pară că, fiind vorba de un suflet simplu, care trăia fără a-și da seama de aceste sentimente, astfel de cuvinte ar merge prea în adînc și ar fi prea grave, obiecția prostească ar însemna, fără îndoială, exemplul și dovada faptului că gravitatea și adîncimea sentimentelor și a principiilor trăiesc în cei simpli mult mai des decît în cei neînțeleși, ori care se cred neînțeleși și subtili. S-ar putea descifra aici chiar o urmare a momentului eroic de elan sentimental, atît de puternic în firea italienească, al cărui strigăt nu se poate mulțumi să fie doar : „Să facem o încercare", ci vrea să însemne : „Pentru totdeauna", numai că morărița Cecilia nu fusese niciodată îndrăgostită de bărbatul ei, ceea ce dezvăluie încă și mai bine natura sentimentului său : doar matrimonial și matern, în întregime, fiindcă existau copiii și sfînta taină, și atîta era de ajuns.

Iar timpul trecea, o zi după alta, o lună, un an ; făcuse să se însemne în cronici frigul cel mare din '58, deveni proverbial, vreme de mai mulți ani ; Padul îngheța, prin urmare, și se trecea peste el cu piciorul, cu trăsura, sau cu carele : o curiozitate rară și o distracție pentru multă lume, dar nu și pentru morari, care-și vedeau dubele încorsetate în ghiață, și erau nevoiți să vegheze zi și noapte, și s-o spargă, ca să nu le zdrobească. Și-a fost o trudă nemiloasă, pe care frigul o făcea și mai crîncenă și care a durat mai mult decît și-aducea oricine aminte, astfel că, fiind împiedicată munca morarilor de pe Pad de către gerul acela și terminîndu-se rezervele de făină, lipsa acesteia începea să se resimtă puternic și în Ferrara și în țară. Vèrgoli ridicase lîngă Ferrara una din morile acelea cu abur, împotriva cărora se mîniase atît de tare răposatul *padron* Lazzaro. Iar pe gerul acela s-a dovedit a fi prețioasă și a fost de mare folos pentru a micșora nevoia în momentul în care devenise mai presantă.

Padron Lazzaro ar fi spus că gerul acela fusese trimis de către diavol, dușman fățiș al morarilor de pe fluviu, și că Vèrgoli continua să tragă foloase de pe spinarea aproapelui : și ar fi fost o nedreptate. Fiindcă, pînă la urmă, perseverența unui om muncitor asigură pentru el și pentru ceilalți profitul acela pe care, în ciuda greșelilor, vrednicia și stăruința harnică îl merită întotdeauna. Iar Iepurelui Vîrcolac gerul acela îi nimicise toate plantațiile de la Ca'Morgosa ;

departe de a-şi pierde cumpătul, a făcut plantaţii noi, încă şi mai frumoase, dar s-a consolat de cheltuiala făcută, spunîndu-i ţăranului :

— Tot trebuia să reînnoim plantaţiile astea vechi ; şi fără gerul ăsta, nu ne-am fi hotărît niciodată. Dumnezeu închide o uşă şi deschide o poartă.

Dar răposatul *padron* Lazzaro, într-o împrejurare ca asta, dac-ar fi fost silit, cum s-a văzut silită, de data asta, Cecilia lui dragă, să stea de veghe, zile şi nopţi întregi, pentru ca argaţii înarmaţi cu prăjini întărite cu fier, să aibă grijă să spargă capcana aceea nemiloasă a gheţii ; avînd de jur împrejur în toate părţile aceeaşi gheaţă, vineţie, cînd cerul era mohorît, orbitoare şi chinuitoare pentru ochi, cînd strălucea soarele ; aici netedă, aici plină de blocuri sparte şi îngrămădite unul peste altul ; în aceste condiţii, deci, ar fi avut *padron* Lazzaro vreme pe care s-o risipească vorbind ? Sigur că nu, atunci cînd muindu-se gerul şi venind puhoiul apelor, interveni a doua trudă, care, deşi scurtă, în comparaţie cu cealaltă, se dovedi încă şi mai obositoare, istovitoare. Căci trebui să se stea de pază pe punţi, cu căngile în mînă şi să se ducă o luptă îndelungată şi plină de atenţie, pentru ca blocurile şi bolovanii de gheaţă aduşi de fluviu să nu rupă palele roţii şi să nu spargă fundurile dubelor.

Cu voia lui Dumnezeu, trecuse însă şi truda aceasta ; şi s-ar fi cuvenit să fie cîntată într-un cîntec asemănător cu acela pe care-au început să-l cînte mai tîrziu emigranţii ce cutreieră lumea, construind ţări şi oraşe, în timp ce „bietul italian nu-şi află locul“ ; şi ei : Bietul morar nu-şi află locul.

Capitolul al cincilea

LAZZARINO

I

— Fasole: O mie de livre de fasole, făceţi-vă ofertele, domnilor.

Conducătorul licitaţiei căuta să cheme lumea, într-un loc liber din interiorul Fortăreţei. Stătea în picioare înapoia mesei, iar în spatele lui erau puşi unul peste altul, saci, baloturi, mobile şi butoiaşe: mobilierul şi proviziile garnizoanei austriece, care plecase. Ziua de 29 iunie, era caldă:

— Se aşteptă o ofertă, domnilor: fasole de cea mai bună calitate, foarte bine păstrată; puteţi să vă uitaţi şi să pipăiţi.

Spunînd asta, îl puse pe unul din ajutoarele sale să dezlege un sac cu fasole. Alimentele garnizoanei erau scoase la licitaţie, împreună cu mobilele, cu uşile, cu ferestrele şi cu orice obiect ce se aflase prins pe pereţi, fiindcă Fortăreaţa, plecînd austriecii şi pontificalii de mai bine de-o săptămînă, urma să fie rasă de pe faţa pămîntului, şi nu atît prin vreun decret emis de guvernul provizoriu al Emiliei, ci, încă mai dinainte, şi, mai ales, prin voinţa poporului.

Iar poporul năpădea bastioanele, cazematele, bateriile, esplanadele, cazărmile, armurăriile şi pulberăriile goale, precum şi depozitele şi magaziile din lăuntrul uriaşei stele cu cinci colţuri a formidabilelor metereze. La licitaţie, poporul se uita prea puţin, sau de loc; cîte unul, cel mult, fără să se oprească, arunca o privire către manevrele conducătorului licitaţiei:

— Să facem o ofertă, domnilor, numai ca să începem.

Dacă lumea s-ar fi oprit puţin să asculte, unul dintre cei cîţiva care luau parte la licitaţie, s-ar fi temut; privi însă

în jur, se văzu numai între fețe de oameni cunoscuți și-și luă inima-n dinți să spună :

— Trei scuzi !

— O ofertă ridicolă ! strigă cel care conducea licitația cu un dispreț prefăcut, care face parte din meseria lui. Dacă nu vine o alta, retrag partida de fasole din licitație. Trei scuzi ? Vreți să glumiți ?

— Trei scuzi și un *testone*, oferi un altul, adăugînd ceea ce în moneda viitorului Regat avea să însemne exact treizeci de centime. Iar o mie de livre înfățișau cam trei chintale și jumătate.

— Domnilor, nu stăm aici să ne distrăm !

Cît despre asta se putea observa : se aflau acolo între douăzeci și treizeci de inși prudenți, cufundați într-o nepăsare și-o lipsă de atenție artistic simulate, care aveau rostul să ascundă dorința de a cumpăra, dar li se citea pe față ; tot astfel, sub privirile profesorului care intenționează să asculte, elevii care nu știu lecția își iau niște mutre străine și nepăsătoare, cu răsuflarea tăiată și într-o tăcere desăvîrșită, care, urmînd să ascundă spaima fiecăruia dintre ei, o dezvăluie pe-a tuturor.

Cei douăzeci sau treizeci de inși erau telali, negustorași ambulanți, speculanți mărunți și cămătari, care, de obicei, luau parte la licitațiile publice din oraș, ca să-și împartă între ei resturile falimentelor, fiarele vechi și rămășițele naufragiilor comerciale și sociale. Iar între oameni de soiul ăsta, rivali între ei, dar legați prin interesul de a nu ridica, la licitații, prețurile acelor resturi nenorocite, se formase o ciudată solidaritate profesională, aceea care îi aliază, nu numai din calcul, dar și din pizmă, împotriva oricărui intrus, împotriva celui care, urcînd pînă la un preț cinstit, ar distruge, după felul lor de a gîndi, meseria. Tot astfel, ca să facem o comparație, mi s-a întîmplat o dată să aud o prostituată de bordel, cu acte-n regulă, spunînd că meseria ar fi mers bine, fără concurența femeilor cinstite ; și trebuia s-auzi cu ce amestec de ură și de îngîmfare erau rostite vorbele astea pline de îndrăzneală ! Și-mi mai aduc aminte că într-un oraș din zilele noastre, gașca mai sus amintită, care există în orice urbe, a primit numele de „Compania Morții“, care exprimă exact solidaritatea lor profesională și definește însăși meseria.

— Trei scuzi şi jumătate, spuse un al treilea, ca din complezenţă.

— Patru, oferi un altul, ca şi cum s-ar fi trezit, dar ar fi fost încă buimac.

Conducătorul licitaţiei se făcea că se ocupă cu altceva, ca şi cînd nici n-ar mai fi vrut s-asculte.

— Patru scuzi şi trei *testoni*.

— Domnilor, pun să sune goarna.

Pe masă, alături de ciocanul pentru adjudecări, se afla goarna pentru „trîmbiţarea" licitaţiei. Iar insul, ameninţător:

— Domniile-voastre cunosc sunetul gornistului meu.

O tăcere sinceră şi cu adevărat consternată puse stăpînire pe micul grup al ofertanţilor, fiindcă, ce-i drept, nu era bine, nici pentru interesul, nici pentru reputaţia, nici pentru liniştea şi poate nici pentru integritatea fizică a celor de faţă, ca mulţimea să fie chemată în sunet de goarnă.

Mai era adevărat şi că poporul, care fremăta de veştile cele mari: război victorios, Austria învinsă, cîrmuirea papală isprăvită, guvern naţional provizoriu, alipire de-abia înfăptuită, poporul, care se înghesuia în Fortăreaţă, curios şi aţîţat, putea să nu vadă cu ochi buni faptul că se încerca să se facă speculă, adjudecîndu-se proviziile asupritorilor, pe preţuri de nimic şi profitîndu-se de succesele patriei. Iar singura grijă a acestui popor era să scotocească prin subterane, pînă şi-n cel mai întunecos, neglijat, mucegăit sau rău mirositor ascunziş al Fortăreţei, ca şi cum nu s-ar fi putut sătura de această nouă îngăduinţă: de a viola, de a insulta, de a blestema, de a lua în rîs, de a murdări chiar pietrele îndelung temute şi urîte ale instrumentului asupritor. Povestiri crude şi înfricoşătoare dintre cele mai seducătoare pentru fantezia populară, circulau prin mulţime şi o aţîţau, lăsînd-o să creadă că ar putea să descopere celulele tăinuite, camerele de tortură, capcanele, puţurile, nu numai ale austriecilor, veniţi mai de curînd, dar şi pe ale vechilor pontificali, atît de străini, aceştia, la drept vorbind, de orice cruzime, încît Bonaparte găsi Fortăreaţa din Ferrara comandată de un călugăr, mult mai preocupat de săvîrşirea sfintelor slujbe în biserica Bunei Vestiri din interior, decît de bateriile de tunuri şi mortiere.

Sentimentul general era însă că în Ferrara, din pricina apăsării acelei oprimări seculare, nu-ţi mai puteai trage su-

fletul ; iar acum, toată lumea credea la fel, chiar şi cei care şi-l trăseseră foarte bine, pînă atunci. Fortăreaţa trebuia distrusă de furia poporului, şi ca să-şi înceapă o nouă viaţă, şi ca răscumpărare şi ca răzbunare. Am vrea să spunem că amintirea uneia dintre aceste răzbunări i-a inspirat democratului Carducci, într-un cîntec vestit, o metaforă capabilă să arate cît de puţin respect pot nutri democraţii faţă de popor ; în cazul Ferrarei poate să nu placă însă nici necugetata şi neghioaba distrugere a unei opere de seamă a artei inginereşti italiene ; în schimb, alţii o să-şi aducă aminte, mergînd înapoi cu gîndul, că pentru a construi Fortăreaţa şi fortificaţiile din Ferrara, papii au distrus şi ei vechiul Castel Tedaldo şi aşa-numitele „delizie" ale familiei d'Este, cu preţiosul Belfiore, pictat în frescă de artişti uimitori, şi cu Belvedere, care rîde în octava lui Ariosto : „cea mai veselă insulă din cîte înconjoară marea, lacul sau rîul". La rîndul lor, seniorii aceia distruseseră şi ei, ca să şi le construiască pe ale lor, alte opere mai vechi, după cum grecii au distrus Troia, romanii Corintul, şi aşa mai departe. Alţii o să vrea să vadă aici o justiţie şi „legea talionului", în vreme ce nu-i vorba decît de o chinuitoare şi fatală extindere a timpului asupra operelor fără pereche graţie cărora mintea omenească poate să creadă, pentru o oră, că s-a eliberat din lanţurile lui ; şi pare să fie o revanşă ironică asupra acestei iluzii faptul că timpul nu se mulţumeşte cu propria lui acţiune firească, ci-l ispiteşte şi-l cheamă pe om să o grăbească, cu nevoile lui reale şi cu lacoma lui avariţie, cu nevoia de uitare şi cu ignoranţa pe care trebuie totuşi s-o aibă, cu înfumurarea celor inculţi, vrăjmaşi ai oricărei frumuseţi ; cu prostia, în cele din urmă, şi cu lăudăroşenia, căci o atare furie a poporului împotriva Fortăreţei, cedată fără nici un foc de armă, şi de loc vestită vreodată pentru nu ştiu ce măceluri nemiloase, amintea de ceea ce o subtilă locuţiune proverbială defineşte drept „eroism de ziua a şasea".

Ar fi fost de ajuns, pentru a reveni la licitaţia din ziua aceea de 29 iunie 1859, ca, între timp, să fi strigat careva că obişnuiţii înfometători şi cămătari se îngrăşau şi înăbuşeau licitaţia, şi că poporul era insultat şi furat, ar fi fost de ajuns, zic, pentru ca licitaţia proviziilor austriece să se termine cu ciomăgeli. Ca pentru a preîntîmpina o asemenea primejdie şi pentru a înlătura riscul atît de nepotrivitei

goarne, cineva, din grupul tăcut al cumpărătorilor, ridică șapte degete, arătînd că oferea șapte scuzi. Iar cîte unul suspina, hărțuit de teamă și lăcomie, părîndu-i rău că venise și neputînd să plece, oscilînd între necazul de a vedea crescînd ofertele și acela de-a se afla într-o situație proastă. Pînă la urmă, fasolea a fost adjudecată, prin ritualele trei lovituri de ciocan, la un preț rușinos, ca și restul proviziilor : brînzeturi, zahăr și cafea, ulei și oțet, seu și săpun, cărbuni și lemne, pește uscat și sărat, orez, ovăz, hrișcă, grîu și porumb, făină și mălai ; iar apoi mobilele și lucrurile de pe pereți : băncile, mesele, paturile, butoaiele, ușile și ferestrele, și lavițele de scînduri din închisori.

În oraș supărarea a izbucnit în zilele următoare, cînd s-a aflat la ce prețuri fuseseră vîndute lucrurile acelea. Și cum ori de cîte ori are loc o vînzare-cumpărare există și cumpărătorul de după încheierea tîrgului — aidoma consilierului care apare în orice consfătuire, după ce s-a luat hotărîrea — tot astfel, mulți, care nici măcar nu se uitaseră la mărfuri, cînd le avuseseră la dispoziție în fața ochilor, au început să spună că licitația trebuia anulată, iar lucrurile luate înapoi, acum cînd dispăruseră frumușel toate sau fuseseră revîndute ori consumate ; la rîndul lui, Iepurele Vîrcolac adăpostise sacii de grîu și de făină, cumpărați în ziua aceea, într-o magazie ca lumea, la Ca'Morgosa. Între timp, mulțimea se distrase, distrugînd, cît putuse mai rău, Fortăreața.

II

Printre concurenții aceia de la licitație, care-și împărțiseră lucrurile din Fortăreață, Iepurele Vîrcolac număra cîteva cunoștințe de piață și de tîrg ; iar aceasta îi folosise ca o bună introducere în sînul bănuitoarei clici, în ziua în care aflase din întîmplare că se fixase data licitației și nu se putuse împotrivi ispitei de a se duce și el acolo.

Îl atrăsese, în primul rînd, curiozitatea, ori mai degrabă puterea amintirilor, ca unul care fusese furnizor al austriecilor din Fortăreață. O dată ajuns acolo, amintirile lui și bucu-

ria poporului încetaseră să-l mai preocupe; nu însă și licitația, care, dimpotrivă, făcuse să-l cuprindă nerăbdarea de a scoate un cîștig frumos, ultimul cîștig frumos de pe urma austriecilor. Și iată că atunci cînd veniseră la licitație făinurile și cerealele, nimeni nu se arătase a fi un ofertant mai abil și mai desăvîrșit. Îi obosise pe toți oferind prudent și stăruitor, cîțiva gologani de fiecare dată, pentru fiecare sac, pentru fiecare baniță. Conducătorul licitației, pierzîndu-și răbdarea, amenințase că va da într-adevăr ordin să sune goarna. Îl acuzau cu toții pe Iepurele Vîrcolac de a fi prea meschin și prea grețos, și bombăneau că era un „raguzan".

— Habar n-aveți dumneavoastră, răspunse el supărat și cu demnitate, prin cîte am trecut eu din pricina Austriei! Dacă fac astăzi o afacere bună, e o revanșă, e-un lucru drept. Vă spun însă că nu m-aleg cu mai mult de-un gologan, și-asta în cel mai bun caz, pentru fiecare scud pe care l-am băgat aici; și nu pun la socoteală necazurile pe care le-am suferit; fiindcă alea nu pot fi plătite în bani.

În zilele acelea, cei care avuseseră de suferit de pe urma Austriei, puteau fi întîlniți la tot pasul. Tocmai de aceea, careva îl întrebă, mai degrabă în ironie:

— Ce fel de necazuri, om bun?

— N-am obiceiul, răspunse el prompt, să mă fac mai frumos decît sînt și să mă laud. Fie-vă de ajuns că a fost cît pe-aci să fiu bătut cu vergile pe bancă. Ați văzut dumneavoastră vreodată, pe vremea nerușinaților de „patani", ce-nsemnau douăzeci și patru de vergi pe curul gol?

— Eu, unul, nu.

— Iar eu, da, și am scăpat de ele nu știu nici eu cum, ca prin minune.

Nici unul dintre speculanții aceia amărîți nu se putea lăuda cu asemenea fapte de merit, care-i impuseră respect chiar și conducătorului licitației, astfel încît să renunțe la amenințarea cu afurisita de goarnă.

Iar aici e bine să precizăm că Iepurele Vîrcolac, cu o uimitoare repeziciune și putere de convingere, trecu de la dorință la încredințarea că era vorba de dreptul lui, acesta fiindu-i, în orice caz, tonul, astfel că ceilalți se speriară de un asemenea concurent patriot; se bucurară totuși că nu căuta decît făinurile și se grăbiră să-i lase mînă liberă în privința aceasta, lui, care se știe cît de patriot fusese. Și poate că

vreunul își mai aducea aminte de '48 și de întîmplarea cu întărîtarea curcanilor, terminată prin batjocorirea publică a Iepurelui Vîrcolac, dar nu socoti momentul potrivit pentru a face gălăgie. Iar el care, în prudența lui, s-ar fi ferit ca de foc să facă pe eroul de-a șasea zi, se trezi cadorisit cu o asemenea autoritate morală, din pricina convingerii lui lăuntrice că i se datora o despăgubire în schimbul atît de temutei bătăi cu vergile pe bancă și a celorlalte necazuri suferite cu zece ani în urmă ; convingere tot atît de neclintită, asta numai ca să facem o comparație, ca și credința unui miliardar american calvinist care vede în miliardele sale un semn tangibil al alegerii lui de către Dumnezeu din „masa osîndită". Iar taina aceasta a reușitei, care însemna deci să creadă că ar avea dreptul la ceea ce-și dorea, Iepurele Vîrcolac o stăpînea în chip desăvîrșit, deși mai curînd printr-o înclinare firească, decît datorită teologiei sau rațiunii morale.

Fiind însă și prudent, nu s-a lăudat niciodată cu meritele patriotice și chiar cu prilejul acela ele îi fuseseră atribuite fără ca el să fi avut această intenție. Desigur însă că se folosi de această nouă autoritate pentru a-și extinde încă o dată afacerile pe piața din Ferrara și pentru a cîștiga atît de bine încît, atunci cînd Vèrgoli puse în vînzare proprietatea de la Antonella, învecinată cu Ca'Morgosa, izbuti s-o cumpere el, alcătuind astfel ceva care putea să merite numele de moșie.

Se scurgeau cei dintîi ani ai Regatului Italiei, grei, încă de la bun început, și mult timp după asta, din pricina împovăratelor deficite financiare ale războaielor și ale unei răsturnări economice și sociale, lentă, multă vreme, iar apoi nestăpînită, care strînseseră laolaltă urmările unor lipsuri îndelungate și pe cele ale unei revoluții precipitate. Se știe, pe de altă parte, că pentru independență, pentru libertatea politică, pentru unitatea statală, erau pregătiți cei puțini ; și că, în curînd, cei mulți pricepură încă și mai puțin decît înainte, și mai ales ca să poată murmura : „se trăia mai bine, cînd se trăia mai rău". Poate că e interesant de amintit și că în Ferrara, săvîrșindu-se în ziua de 13 iunie 1861 slujba religioasă pentru odihna sufletului lui Cavour, a fost afișat și a făcut vîlvă un afiș satiric pe care scria : „A desfăcut Piemontul, nu a făcut Italia".

Prima parte a propoziției putea să fie pe placul reacționarilor ; a doua mai degrabă pe al democraților din „partidul

de acţiune", supăraţi din pricina frontierei de pe Pad, cum o lăsase dezamăgirea de la Villafranca. E ciudat însă că acest sarcastic joc de cuvinte a fost transmis posterităţii de către un cronicar, vechi martor al evenimentelor ferrareze încă din '40, şi pildă de păreri temperate, mai mult de centru ; credincios papii, la început, patriot moderat în '48, indignat la culme de ingerinţele austriece după aceasta, şi, în cele din urmă, încă în '61, ajuns să nu mai ştie ce să gîndească ; şi de aceea, nu vrea sau nu ştie să comenteze afişul acesta, dar însăşi faptul de a-l transmite, fără nimic altceva, este şi el un comentariu ciudat spunem noi, că acest „desfăcut" de natură reacţionară a fost găsit acolo unde, ca mai în toate provinciile şi regiunile anexate, lumea învinovăţea Piemontul şi pe piemontezi de a guverna şi de a se căpătui ca în nişte ţinuturi cucerite, prin violenţe, prin sumare şi dispreţuitoare suprimări şi substituiri de oameni, instituţii, moravuri, dar fără să izbutească întotdeauna a le înlocui cu altele mai bune, uneori fără să izbutească măcar să le suprime pe cele rele.

Iar o cucerire, oricît a fost ea de cerută şi sprijinită din toate puterile, o cucerire a Italiei de către Piemont a existat totuşi cu urmările fireşti ale faptului care pot fi mai uşor deplînse cu apatie moralizatoare, şi cu o arzătoare şi generoasă nerăbdare, decît să fie înţelese omeneşte şi potrivit cu istoria.

Oamenii cu rosturi mărunte, poporul de jos, simţeau necazul, şi greutatea, şi noutatea îndatoririlor civile şi militare ale unui stat modern, înainte de a avea, nu avantaje, nu conştiinţă, dar nici măcar o suficientă cunoaştere politică ; simţeau birurile şi înăsprirea scumpirii preţurilor ; simţeau greutatea cea nouă a recrutărilor militare, şi denigrau, încă înainte de a le fi exercitat, drepturile la vot şi la celelalte libertăţi şi garanţii constituţionale. Le denigrau din plictiseală şi supărare, dar şi fiindcă ele, ce-i drept, erau rezervate celor puţini, unei aristocraţii instruite şi înstărite, pe cînd greutăţile erau generale, şi mult mai simţite de cei săraci. Deplîngeau, oamenii, numeroasele scutiri şi aranjamente ale vechii constituţii, în timp ce avantajele celei noi păreau atît de îndepărtate în viitor, încît a le predica şi a le făgădui, ori numai a atrage atenţia asupra lor însemna a te alege cu suspiciuni şi nemulţumiri, ca şi cînd ai fi arătat luna de pe cer, drept mîngîiere pentru necazuri şi lipsuri mai mult decît reale.

Istoria Regatului Italiei începea, deci, fără să strălucească prin alte fapte glorioase, impunînd totuşi respectul, printr-un aspru, îndelungat şi onest sacrificiu, care a fost dintre cele modeste, dar care nu sînt cele mai uşoare, nici dintre cele în care să se afirme mai puţin şi să dea rod mai sărac, esenţa unei folositoare virtuţi naţionale şi populare. Căci, în sfîrşit, chiar dacă mulţimile nu au participat decît prea puţin la Risorgimento, ele au avut însă destulă parte, şi dureroasă, şi curajoasă, în plata datoriilor.

Şi după cum ne îndreptam spre experimentarea, în primul rînd, a defectelor, a abuzurilor şi a degenerării sistemului parlamentar şi liberal, răsplătit cu ingratitudine şi discreditat înainte de a fi cunoscut, tot astfel au existat efectele chinuitoare ale crizelor economice, inerente sistemului, bazat pe acţiuni şi pe credite, înainte ca lumea săracă să-i fi simţit efectele avantajoase, sau să fi auzit, măcar, pomenindu-se de ele. Faptul trebuia să se adeverească mai ales în regiunile statului pontifical, rămase în urmă cu mai multe veacuri şi neclintite în stabilitate, căci acesta, în ce priveşte economia publică, urmărise mai ales să păstreze stabilitatea socială într-un regim de sărăcie monetară, de preţuri scăzute şi de iniţiativă limitată.

De data asta, îndată după '60, în ţinutul ferrarez au fost reluate şi mult extinse, cu capital în bună parte din alte regiuni sau chiar străin, asanările pe scară întinsă teritorială şi speculativă, menite să-şi afle cîştigul, după terminarea sistematizării agricole, în „colonizarea", adică în arendarea şi în cumpărarea, de către proprietari particulari şi de către ţărani, a micilor unităţi organice funciare, care rezultau din latifundiile asanate. Lucru care, în general vorbind, a reuşit mult mai tîrziu, şi după cheltuieli mult mai mari decît se prevăzuse, cu asanări, cel mai adesea terminate încă de multă vreme dar, în cea mai mare parte, încă neorganizate din punct de vedere agricol ; latifundii întinse, industriale cel mult numai cu numele, dar lipsite de fapt de ceea ce latifundiul nu putea să dea : adică desţeleniri, perdele de arbori, drumuri, case, şcoli rurale, servicii, şi apă pentru irigarea pămînturilor uscate ; apă pentru însănătoşirea canalelor trîndave şi distruse, numite, pe bună dreptate, „bălţi rectilinii" căci în curînd au împrăştiat mai multă malarie decît bălţile cu izvoare naturale, de mai înainte ; apă de băut, căci muncitorii

şi ţăranii de pe acele întinderi aride şi lîncede erau nevoiţi să meargă pînă la Pad, cale de zile întregi de osteneală, pentru ei şi pentru dobitoace. Toate acestea, la treizeci, şi la patruzeci de ani, şi chiar la mai mult, după prima asanare ; dar imediat sau foarte curînd, scumpindu-se mîna de lucru, datorită aprigei cereri care a avut loc, marile lucrări hidraulice întreprinse îi lipsiseră de această mînă de lucru pe proprietarii şi pe ţăranii de pe pămînturile vechi, fără ca scumpirea vieţii să le îngăduie apoi salariaţilor înşişi — măcar ca o iluzie de scurtă durată — să se bucure de mărirea salariilor, ceea ce se produce, inevitabil, ori de cîte ori şi ori unde sporirea şi intensificarea iniţiativei agricole şi financiare, rămînînd limitate şi parţiale şi neîntregite de o sporire proporţională a produselor şi a comerţului, rup un echilibru vechi, fără a stabili unul nou, şi creează nevoi mai multe decît izvoarele de bunuri cu care să le satisfacă.

Altor regiuni mai bogate, renaşterea economică le pria şi se îmbogăţeau ; altele, mai sărace sau lipsite cu desăvîrşire de orice, luau calea eroică şi desperată a emigrării ; ţinutul acesta al Emiliei şi al Ferrarei, nu destul de bogat, şi nici, dacă ar fi îngăduit şi omeneşte să se spună astfel, destul de sărac, era, într-adevăr cel mai în suferinţă ; cît pe-aci să spunem şi cel mai frămîntat, şi cel mai pătimaş. Astfel, chiar tulburările şi răzmeriţele n-au fost nici izbucniri nebuneşti ale mizeriei negre, dar nici progrese paşnice ale unui organism social aflat într-o situaţie înfloritoare : mai înfierbîntate decît acestea din urmă, ele au avut mai multă înţelepciune şi cuminţenie raţională decît cele dintîi. Şi tocmai de aceea în istoria lor economică există atîta şi atîta desăvîrşită omenie, o cititor, poate puţin intrigat atunci cînd, în afara manierelor obişnuite în povestirile romaneşti şi în chipul cel mai exact pe care mi-l îngăduie puterile mele, mă strecor printre ele pentru a încerca să arunc lumină asupra ţinutului înconjurător.

Ştiu, de altfel, că stilul meu nu e întotdeauna stil de roman ; dar ce înseamnă stil de roman, adică stil şi nimic altceva, decît tonul unuia care caută adevărul, dificilul adevăr, numai cu mîndria pe care i-o îngăduie conştiinţa a cît de puţin înseamnă el, faţă de gloriosul angajament pe care şi l-a luat ?

Iepurele Vîrcolac (Dumnzeu să-l ierte, ar fi spus nevastă-sa) ajunsese un proprietar de pămînturi vechi şi, deşi profita, ca negustor isteţ şi priceput ce era, de condiţiile noi, de comerţul liber şi de scumpete, se folosea, ca proprietar de pămînturi şi de mori, supus sarcinilor fiscale, de libertatea publică pentru a denigra, aproape cu voluptate, regimul care i-o dăruie, deşi, pe vremea papii, aceasta fusese mai puţin decît ultima dintre dorinţele şi ideile lui.

Iar cînd avea prilejul să-şi audă înseşi diatribele sale în gura sărăntocilor, proprietarul nostru nu le recunoştea, vai, nu ! Începea chiar să învinuiască, îndurerat, guvernul că nu era mai aspru şi mai îndîrjit, fără a-i trece prin minte că, în orice caz, începea chiar el să abuzeze de toleranţa şi de răbdarea de dată recentă.

În politică nu se amesteca decît atunci cînd auzea că se critică ; iar criticile, şi în adunări, şi în propagandă, şi în discuţiile mărunte, erau aspre şi jalnice, căci poporul de rînd, mai ales la sate, rămînea credincios religiei şi preoţilor, iar aceştia, cu o asprime şi cu mijloace nevrednice de funcţia lor, denigrau şi duşmăneau guvernul profanator şi jefuitor al bunurilor eclesiastice, guvernul unui rege excomunicat fiindcă pusese mîna pe patrimoniul sfintelor chei ; îi înspăimîntau pe cei fricoşi şi aţîţau femeile, profitau de orice motiv de nemulţumire, îndreptăţit sau nu ; ba se pretau chiar să îndemne la înşelăciuni, prin mijlocirea cărora contribuabilul încerca să eludeze legea, iar recrutul, încorporarea. Supărat de maşinaţiile lor, şi pentru a le combate, partidul de guvernămînt, al liberarilor monarhişti, al „moderaţilor“ ştergea bucuros praful, în materie de religie şi de biserică, de pe satira volteriană, existentă totuşi în tradiţiile şi originile sale iacobine, liberale şi filozofice de manieră settecentescă. Şi, prin forţa unor lucruri pe care cititorul le-a văzut arătate în mai multe locuri, şi nu datorită culturii — înapoiată, în genere, şi prea puţin filozofică, chiar cînd era vorba de oameni cu gust şi eruditi ; datorită vătămării spirituale săvîrşită de cîrmuirea temporală a Bisericii ; prin forţa lucrurilor, prin urmare, în ex-statul roman, poate mai mult decît în oricare altă provincie a Italiei, clericalii se învrăjbeau cu anticlericalii, la fel de aspri, şi, unii şi alţii şi, ce-i drept, slab luminaţi, atît

de cuvînt, cît şi de raţiune. Foarte deseori, dacă atunci cînd era vorba de fanatici, religia degenera, ceilalţi, pretinşi toleranţi, izbuteau să se arate nu ca spirite libere, ci numai ca necredincioşi şi ca oameni lipsiţi de respect ; şi nu mai buni, din această cauză, ci poate chiar mai răi, fiindcă dintr-o nepăsare metafizică, nu erau mai buni nici decît masonii şi decît militanţii anticatolici fanatici (risipiţi, de altfel, în orice pătură socială si-n orice partid liberal), cari aceştia, deşi cu bădărănie metafizică, agitau măcar o problemă ce nu putea fi eludată prin ceea ce punea la îndemînă scepticismul satiric, şi care nici nu se lasă eludată decít numai în dauna caracterului şi prin înjosirea spiritului.

Oameni dintre care nu lipseau inteligenţe nobile şi firi austere, liberalii moderaţi erau demni şi capabili să înfrunte nepopularitatea, din pricini care ar fi făcut-o de neocolit, cum ar fi însănătoşirea finanţelor, reprimarea tîlhăriei, şi însăşi măsura aceea a stabilirii capitalei la Florenţa, în care se văzu renunţarea la Roma. Se izbiră însă de ea mai curînd din pricina greşelilor, culminînd cu cele ale omului „fuzionării", ale celui compromis între Stînga şi Dreapta ; ale lui Rattazzi, care îi propusese şi fusese desemnat să continuie, răutăcioşii spuseră că să eclipseze, el, machiavelicul cel mic, pe machiavelicul cel mare, pe Cavour, cel de la Castelfidardo, inspiratorul tradiţiei garibaldiste în Sicilia, minunatul diplomat al anexiunilor. Surveni între timp Aspromonte, unde politica a compromis prestigiul instituţiilor, fidelitatea funcţionarilor, disciplina armatei, fără să evite rănirea lui Garibaldi, ocolindu-se primejdia unui război civil numai prin bunăvoinţa soartei. Apoi, persistenţa aceloraşi lipsuri le făcu să fie socotite mai rău decît vătămătoare, incurabile, în zilele de la Custoza şi de la Lissa, astfel încît părură dezvăluirea unui lucru mult mai dăunător decît înfrîngerea militară, sau decît nepriceperea, îngîmfarea ori nesocotinţa ; aproape nu ca nişte lipsuri ale unor oameni, ci ale naţiunii, aproape ca o incapacitate organică, politică, militară, socială ; în acelaşi timp, avantajul politic şi teritorial nemeritat, dobîndit de pe urma victoriei aliaţilor, transformă înfrîngerea militară în înfrîngere morală, o întări prin descurajare, iar cînd ar fi fost vremea să facă din Risorgiment o mişcare a poporului şi populară, în cuget şi în gîndire, fu cît pe-aci ca, ascunzîndu-i adevărul, să convingă pentru totdeauna poporul italian că acest efort uriaş al unor

minţi şi al unor conştiinţe geniale ar fi reuşit graţie unui concurs de întîmplări norocoase şi că era de ajuns sau că era bine să se resemneze cu trîndăvia apatică a aşteptării miraculoase, la voia stelei norocoase a Italiei.

Şi întocmai cum, mai înainte, cearta dintre Mazzini şi Relice Orsini care-a pricinuit tragedia din 14 ianuarie 1858, era vinovată, ca să spun astfel, de istovirea conspiratorilor, tot astfel ura personală dintre doi oameni care nu se iubiseră niciodată, dar care erau cu atît mai vrednici de stimă în cel mai înalt grad, întrucît ştiuseră nu numai să o biruie, dar şi să scoată parcă din însăşi aversiunea lor, îndemn pasionat la activitate publică şi istorică — vorbesc despre Victor Emanuel şi Cavour ; tot astfel virulenţa pasiunilor potrivnice izbucnite între Garibaldi şi Cavour în şedinţa parlamentului în ziua de 18 aprilie 1861 ; tot astfel, în sfîrşit, la începutul greului deceniu, ura aceasta mocnită şi virulenţa aceea publică, omeneşti şi foarte omeneşti dezvăluiseră o oboseală, un regres aproape, al oamenilor. Fuseseră desigur semne ale destinului, care, la doi dintre cei trei, aveau să le interzică de-aci încolo alte fapte vrednice de trecutul lor, iar celui de al treilea avea să-i răpească — mai norocos, fiindcă nu-i era dat poate unui om nici să repete şi nici să ducă mai departe ceea ce el Cavor, săvîrşise în '59, în '60 şi-n '61. Mai norocos şi mai vrednic de pizmă faţă de ceilalţi doi, dacă e-adevărat că a-ţi supravieţui e cel mai de seamă dar pe care soarta îl poate hărăzi unui om mare ; şi mai ales dacă, din întîmplare, în ultimele sale zile, punînd oboseala de moarte pe seama durerii din ziua aceea de parlament, înălţată în istorie la rangul de tragedie măreaţă a apropiatei lui morţi, nu prezicea cumva, în ea şi-n propriul său destin, un sfîrşit fatal şi încheierea marii şi grandioasei epoci numită Risorgimento. Era însă inevitabil şi ca acest soi de oboseală a celor mai mari bărbaţi, trecînd în fiinţa şi, ca să spunem aşa, în vinele naţiunii, să dobîndească înfăţişarea şi trăsăturile istovite şi dezamăgite şi deseori mai puţin demne, ale experienţei aspre şi ale nemulţumirii omeneşti, ale plictiselii, aproape ; care a fost a poporului de rînd, a celor mulţi, în vreme ce partidul Stîngii parlamentare şi al tendinţelor politice radicale, predicînd acţiunea şi cutezanţa cu orice preţ, şi reforme progresiste mai mult vagi decît concrete, ameninţînd cu republica, în teorie şi ca un şantaj polemic la adresa monarhiei, dar tolerînd

de fapt monarhia ca pe ceva trecător și cu rezerve mentale înjosea în instituții și în ea însăși, demnitatea ideilor politice și izbutea mai curînd să neglijeze decît să înțeleagă greutățile, pentru a le birui ; ațîța și dilua patimi, în loc să trezească și să călească voințele ; înjosea cu nesocotință și uneori cu nerușinare tradiția eroică și fericită a Risorgimentoului, în timp ce Dreapta, reacționară și ranchiunoasă, și nu întotdeauna mai prudentă, făcea, la rîndul ei, ca tradiția cealaltă, politică și înțeleaptă, să se coboare pînă la timiditate și, uneori, pînă la meschinărie.

Între timp, nu numai exilat, ci și înstrăinat la Londra, nu fără să recurgă la aspre trivialități polemice și la nu puțină ciudățenie capricioasă, Mazzini făcea teologie și oficia, adevărat antipapa și profet mai mult ca oricînd. Și-l excomunica pe papă, în numele dumnezeului său, umanitatea abstractă. Nu-și dădea, și nici n-ar fi putut să-și dea seama că, în Italia, din îndrumător și stimulent moral, decăzuse pînă la a ajunge simplu pretext politic, fetiș al adunărilor și al ziariștilor. La rîndul său, Garibaldi începuse să se creadă filozof și atinsese aproape grotescul, la congresul pentru o pace veșnică de la Geneva ; la fel cum și călătoriilor lui prin Italia, sau cea de la Londra, devenită faimoasă, cu popularitatea delirantă a figurii sale, cu farmecul său, cu ceea ce spunea sau îngăduia să se spună, sau era pus să spună, nu numai că iscau incidente și creau dificultăți unui guvern care nu avea, ce-i drept, nevoie de ele, nu numai că făceau să se creadă că în statul italian ar fi existat forțe de partid și de opinie publică în fața cărora guvernul nu era în stare să se impună ; toate acestea existau într-adevăr, și predominau, iar cea dintîi dintre toate era aceea a lui Garibaldi însuși, cu ascendentul său și cu mărturisita și gălăgioasa lui politică personală în privința Veneției și a Austriei, la început, iar acum a Romei cu papalitatea și cu Franța.

Iar statul era împovărat, afară de propria lui lipsă de maturitate și de pricepere, de vechi dificultăți, atît de morale cît și financiare, moștenite de la guvernele răposate, de greutățile vechi și noi, de apăsătoarele moșteniri ale războaielor și ale revoluțiilor, de un fel de rugină funcțională, din pricina căreia se iveau dese abuzuri și scandaluri, iar acuzațiile și bănuielile se țineau lanț. Veșnică și, moralmente, foarte păgubitoare era zarva proaspeților convertiți, care ajunseseră

să fie favorizați, mai ales în comparație cu ceea ce părea persecuție sau ură împotriva celor mai vechi și mai străluciți supraviețuitori ai Risorgimentoului. Și nu-i mai puțin adevărat că înfrînarea acestora era o necesitate și-o datorie, căci deseori voiau să continue, în batjocura legii și a puterii constituite, o politică de conspiratori și de agitatori, acum subversivă și inadmisibilă ; dar se lucra atît de nevolnic, cu alternări de îngăduințe mărinimoase și de asprimi tardive, făcîndu-se atîtea greșeli grosolane (și poate că era fatal să se greșească) încît poporul nu se îndepărta prea mult de adevăr socotind că se făcea numai teatru, cu dușmănii și cu prietenii la fel de prefăcute, cu ordine emise pentru a nu fi ascultate și cu infracțiuni săvîrșite prin bună înțelegere ; și că, pînă la urmă, în viața publică era în vigoare o singură regulă, atît în faptă, cît și în vorbă : să se ascundă gîndul și să se disimuleze intențiile. Convingerea aceasta în existența unui machiavellism general, care strica totul, era vătămătoare din punct de vedere moral tot atît cît a fost, din punct de vedere politic, sistemul acela datorită căruia nu se putea ieși din comedia zilnică a indivizilor și a partidelor (chiar regele Victor ceda, în această perioadă, și nu în chip fericit, ispitelor pentru a reîncepe comedia.

Astfel a ajuns la maturitate evenimentul cel mai trist din întregul Risorgiment, iar țap ispășitor a fost încă o dată — a treia — Urbano Rattazzi, omul deocheat, cum se spunea, și piază-rea, consilierul lui Novara, apărătorul de la Aspromonte, completînd astfel, cu Mentana, tripticul nelegiuirilor ce-i erau puse în spate și erau legate de numele său. Dar întocmai cum rațiunea sănătoasă nu cunoaște deochiuri, tot astfel pentru istorie nu există țapi ispășitori, ci numai, dacă vreți, exponenți ai defectelor colective și martori ai lor. Evenimentul cel mai funest dintre toate trei, căruia nu-i răpește nimic din importanță nici sărăcia deprimantă a acelui noiembrie '67, și nici măcar patetismul exilului de la Oporte și al rănii de la Aspromonte, evenimentul cel mai nenorocit dintre toate nu cruță pe nimeni. De fapt, o diplomație și o politică ușuratecă, îngîmfată și nelalocul ei se lăsaseră, dintr-o dată și orbește, aidoma desperatului care se dă pradă himerelor, în voia speranței deșarte de a vedea răsărind dezlegarea dorită din niște condiții, nu dinainte pregătite, ci, dimpotrivă, socotite și su-

portate pînă în ajun ca de neînvins și inhibitoare ; acestea au fost în cazul de care e vorba, ireductibilitatea lui Pius al IX-lea și angajamentul de a apăra puterea statală a papii, respectat de către Napoleon al III-lea nu numai din necesități interne sau de prestigiu, ci și pentru ca Austria să nu se strecoare din nou în statul pontifical, în locul rămas liber — nenorocire capabilă prin ea însăși să sfarme încă o dată unitatea și independența Regatului. Și-ar fi fost într-adevăr vorba de „continuarea lui '49", după cum îi propunea Mazzini, de la Londra, lui Garibaldi, în acel '67, după șaptesprezece ani, și ce ani, și ce evenimente ; ar fi fost vorba să se revină la un și mai dezastruos '49. Iată și argumentele mazziniene, în conjuctura aceasta : o „inițiativă republicană" la Roma, după cucerirea acesteia printr-un atac neașteptat al lui Garibaldi, ar fi putut, dacă se termina printr-o victorie, să libereze toată Italia de „monarhia care ne-a dat Lissa și Custoza" ; și sprijinită de armata monarhică, aceeași „inițiativă" ar fi putut, în orice caz, desăvîrși unitatea ; argumentele acestea, ignorate sau poate dornice de ceea ce ar fi putut într-un chip mult mai verosimil, să distrugă unitatea, lăsau să se simtă, mai mult decît vechea înflăcărare apostolică și testimonială, un nou machiavelism nesocotit, păstrînd din utopie numai încăpățînarea și mizeria, care ațîța sau ducea la război civil, făcînd să se piardă, în părtinirea polemicei politice nu numai obiectivitatea judecății istorice, care n-ar fi fost drept să i se ceară, dar și generozitatea judecății umane. Mai mult decît o nedreptate, tragerea la răspundere numai a monarhiei, pentru Lissa și Custoza, îi era interzisă într-adevăr chiar și lui Mazzini ; lucru pentru care a și fost răsplătit de grabă și amarnic, de către însuși Garibaldi, în delir din pricina înfrîngerii, care — prin invectivele lui furibunde și crude — îl făcu să simtă, o dată cu învinuirea de trădare, la fel de nedreaptă, și cît de dureroasă este asemenea răsplată. Și se păru, desigur, în ceasul acela de deznădejde, de ranchiuni și de incriminări exagerate, că n-ar mai exista un altul, răsplătind nedreptate cu nedreptate, furia cu furie, și disprețul cu dispreț. Iar politica ministerială și regală, în iluzia de a realiza faptul împlinit la Roma și de a forța mîna împăratului francez să pară o jalnică și neizbutită parodie a capodoperei de la Plombières. Tot ca o parodie de conspirație apăreau și cele ce urzeau în Roma papală, prin amăgirea și

cu învoirea guvernului italian, în acelaşi timp în care tradiţia cutezanţei garibaldiste şi a eroismului voluntarilor ieşea terfelită după înfrîngerea lipsită de glorie şi insulta arzătoare ca focul adresată fugarilor, pe cîmpul de luptă, de către General: „Încotro fugiţi, lături ce sînteţi ?“ Iar lui, care-şi pierduse toată speranţa, Canzio îi striga: „Pentru ăştia vreţi să muriţi !“ Da, dar cine îi dusese în foc nepregătiţi şi lipsiţi de orice şi, în primul rînd, de disciplină şi de însufleţire ostăşească? Păcătuia în ceasul acela şi Generalul, faţă de cea dintîi şi cea de pe urmă datorie a căpeteniilor şi care-i aceea de a-şi asuma şi de a o păstra pînă în ultima clipă, şi chiar după asta, răspunderea pentru oamenii lor.

Asupra ţării coborî grea apatia stearpă, răutăcioasă şi bîrfitoare. Poporul, silit şi deprins de veacuri cu prudenţa şi cu prefăcătoria, se exprima, ba chiar se risipea, graţie acelei libertăţi, într-o pătimaşă poftă de vorbă, nu ultima în stare să vicieze exercitarea şi conştiinţa rînduielilor libere, cu un fel de voluptate, care alunga aparenţa de vigoare întocmai ca beţia şi ca febra.

Şi a fost epoca vorbelor de duh, a unor caricaturi geniale, a unor invective şi a unor crunte insinuări răutăcioase, care abuzau de pretextul luptei politice şi erau aproape o boală, care slăbeau, excitînd-o fără rost, fibra morală şi intelectuală italiană.

III

Dar, cu Mentana, am anticipat evenimentele din povestirea noastră. Una dintre chestiunile cele mai aspre, care întărîtaseră pînă la furie conflictul dintre Garibaldi şi Cavour, era aceea a unităţilor neregulate garibaldiste, pe care nici un guvern constituit nu la putea admite şi care se socoteau dispreţuite şi răsplătite cu nerecunoştinţă. Iar, în parte, chiar aşa şi era, după cum e sigur că incapacitatea arătată de căpeteniile armatei regulate la Custoza şi la Lissa trebuia să agraveze asprimea situaţiei chiar în Guarda ferrareză, unde un emigrat veneţian, căruia i se spunea Bracciemezzo, din pricina unei jumătăţi de braţ pe care-o lăsase ca garibaldist

la Volturno, fusese făcut paznic hidraulic, şi rămăsese în acel post şi după cedarea Veneţiei, în '66. Om cumsecade, vorbitor neobosit, acesta nu se sătura niciodată să-l proslăvească pe General, proslăvindu-şi şi propriul său devotament, văicărindu-se de faptul că sacrificiul lui de mutilat îi aducea o leafă de mizerie (şi chiar nu era mare) ; înfuriindu-se împotriva anumitor meschinării guvernamentale, ca aceea care făcea ca medalia militară comemorativă a războaielor pentru independenţa şi unitatea Italiei, după ce fusese instituită în '65, să fie dată gratuit numai militarilor grade inferioare prezenţi în unităţi cerîndu-se de la ceilalţi demobilizaţi, ca, pentru a se împodobi cu ea, să scoată din buzunar suma de 5,90 lire — adevărat noroc pentru caricaturiştii gazetelor. Mai obişnuia să spună că ar fi trebuit să i se dea comanda armatei şi a flotei lui Garibaldi, şi că în acest caz treburile de la Lissa şi de la Custoza ar fi mers cu totul altfel ; şi se ştie că aceluia care prezice cum ar fi putut merge lucrurile, cînd acestea au mers prost, nu-i e greu să aibă dreptate, iar aceasta este admisă cu mai multă uşurinţă. Şi încheia :

— Iar dacă Garibaldi vrea republică, apoi să-i dea republica. Iar dacă vrea să fie rege, papă, împărat, n-au decît să-l facă.

— Deocamdată, noi, ăştia săracii, o să ne chinuim mai departe, pe vecie.

Asta o spunea aţîţătorul de Sitar, care, începînd din '65, se apucase să-şi înmoaie fireasca lui atitudine subversivă în dispoziţia aceea care-i împingea pe mulţi turbaţi şi nemulţumiţi spre sarcasmul exacerbat. De altfel, înclinarea aceasta, şi mai zeloasă, şi mai destructivă, şi mai pătimaşă, se manifestase în Sicilia prin jafuri violente şi prin profanări, săvîrşite de mulţimi flămînde şi sălbatece, în timpul bătăliei de la Aspromonte, cînd Garibaldi se arătase în stare să înflăcăreze sufletele şi să pornească spre Roma : la Milano, ca să vorbim de ambele extremităţi ale peninsulei, mare parte din popor se arătase gata oricînd să răspundă la vechiul strigăt de : „Moarte nobililor !" Mai era însă încă ceva, mai nou şi mai precis, fiindcă începuse la Bologna, între altele, şi se răspîndea în regiunile învecinate — propaganda Internaţionalei egalitariste, comuniste, anarhice, bakuniste, cum i se spunea, după numele vestitului agitator şi utopist rus. Spaima veacului, ideea universală şi nedefinită a progresului nelimitat şi

utopic al neamului omenesc, se întîlnea cu ceea ce aşteptau ţăranii : că lucrurile, adică revoluţia italiană, n-aveau să se oprească aici. Motivele reale de supărare şi de nemulţumire erau gata să preschimbe în formule mai mult trăsnite decît extreme această espectativă şi această idee, care strîngeau laolaltă minţile înfierbîntate şi minţile naive, pe cei nemulţumiţi de tendinţele radicale şi democratice extreme, cu alţii care, de veacuri, n-aveau habar de nici un fel de politică ; pînă în ziua în care îi strînsese pe toţi laolaltă o înclinare firească spre simplismul logic, atribut al sărăciei, ca şi al fanatismului, al ignoranţei, ca şi al ştiinţei abstracte.

Iar la Bologna, un actor comic fără de lucru şi înfumurat începuse să-l afilieze pe cîte unul la minunata sectă care începea să-şi facă primii adepţi în Emilia şi în cele două Romagne ; astfel că în Guarda, Sitarul se văzu în stare nu numai să rostească vreo formulă ca : „Nici Dumnezeu, nici stăpîni“, şi altele de-acelaşi fel, capabile să înflăcăreze fanteziile, dar şi să înfrunte un subiect mai delicat. Se apucă deci să-l contrazică pe paznicul hidraulic, spunîndu-i că Garibaldi îşi trăise traiul.

— Garibaldi ? înlemni celălalt ; iar uimirea pricinuită de o asemenea erezie era atît de mare, încît îi înăbuşea furia : Garibaldi şi-a trăit traiul ?

— Da, şi Mazzini la fel.

— Garibaldi, ca să ştii pe ce lume te afli, e ca pîinea, căci în vreme ce toate celelalte mîncăruri strică stomacului, pîinea rămîne hrana omului.

— Aşa vorbeşte oricine-a rămas înapoiat.

— Cine e un înapoiat ?

— Dumneata, şi toţi cei care-l adoră pe Galibardi, ori chiar pe Mazzini.

— Ce vrei să spui ?

— C-aţi dat jos un stăpîn ca s-alegeţi un altul.

— Garibaldi nu e un stăpîn : e un Dumnezeu !

— Aici voiam să te-aduc, fiindcă oricine-şi face un Dumnezeu, îşi face un stăpîn.

Expresia era uluitoare, cu atît mai mult cu cît o înţelegeau mai puţini. Iar el, profitînd de asta, continua :

— Fiindcă n-are nici o importanţă că Mazzini vrea să-l izgonească pe papa, dacă vrea să se facă el papă, sau preşedinte al republicii burgheze, căci e tot una.

— Eu, unu, nu prea am habar de asemenea lucruri greu de priceput : dar nu e oare adevărat că Garibaldi a luptat întotdeauna pentru libertatea popoarelor ?

— E-adevărat, dar cînd îl ascultaţi ca pe unul care nu poate să greşească şi ca pe un rege, unde mai e libertatea ? Era zadarnic să v-o mai dea, dacă tocmai voi n-o vreţi.

— Trebuie oricum să crezi în cineva, spunea Bracciemezzo, încurcat.

— În nici un caz într-un om.

— Ce spui ?

— Nu trebuie crezut decît în ideea umanităţii libere.

— Cam ce-ar vrea să însemne ideea asta ?

— Nici Dumnezeu, nici stăpîni, iar oamenii, toţi egali : nimeni nu porunceşte, şi nimeni nu ascultă ; totul, pămîntul şi celelalte, ale tuturor ; şi nimic mai mult unuia decît altuia, nici bani, nici autoritate, nici respect ; asta-nseamnă egalitate, frăţie, libertate. Şi, ca să ţi-o spun şi p-asta, Dumnezeu a fost născocit de papă ca să-şi împartă lumea cu regii de altădată şi cu stăpînii de-acuma.

Ajuns aici, chiar cei ce-l ascultau cu mai multă curiozitate şi simpatie, rămîneau descumpăniţi şi dădeau înapoi în faţa asprimii afirmaţiei atee.

— Eu unul, zicea garibaldistul, vă spun că Garibaldi, chiar dacă l-ar face rege, ar fi tot un stăpîn bun, iar asta se poate jura.

— Mai rău decît cei răi, în cazul ăsta.

— Ei, ştii că-i bună ? Cum adică ?

— Fiindcă cei răi se fac slujiţi prin forţă, dar cei buni prin dragoste, care are mai multă forţă decît forţa. Cine-a fost mai bun ca Isus Chistos ? Şi sînt optsprezece veacuri de cînd lumea e slugă de dragul lui.

— Fiindcă s-a amestecat înşelătoria popilor, obiectă gardianul hidraulic, căruia-i fuseseră citite unele din discursurile şi proclamaţiile lui Garibaldi filozoful, angajat în anii aceia într-o polemică mai furibundă ca oricînd împotriva catolicismului. La care Sitarul, speculativ :

— Cine slujeşte, se minte singur, şi vă spun încă o dată : mai rău e stăpînul bun, fiindcă mulţumeşte, fiindcă adoarme ; iar pentru a face revoluţia, cea adevărată, cea mondială, cea socială (nu v-apucaţi să le spuneţi jandarmilor !) cea a Internaţionalei — adăugă el, cu glas mai şoptit şi ca şi cînd s-ar

fi referit la taina unei secte foarte puternice — e nevoie de furia deznădăjduiţilor.

— Nişte cîini fără stăpîn, asta sînteţi toţii, intervenea de la tejgheaua lui, Sapienza, birtaşul de la Barchessa ; şi continua fără milă : Vîrîţi între ei o căţea în călduri sau aruncaţi-le un os, şi-o să vedeţi ce-nseamnă frăţia între cîini.

— Vorbele-ţi put a sclav cumpărat! spune dispreţuitor Sitarul.

— Iar alţii put a nebuni şi-a derbedei, dar vă spun că eu unul nu vreau să am necazuri cu jandarmii ! Discuţiile astea duceţi-vă şi purtaţi-le în afara cîrciumii mele.

Şi fiindcă pe urmă nu-i mai voi nici cafegiul din Guarda, iar postul de jandarmi era vecin cu cafeneaua, în spatele bisericii, căzu norocul pe capul birtaşului de la punctul de trecere, al lui Orlandini, Dinte-de-şoarece, care, după ce contrabanda peste fluviu scăzuse, o dată cu întemeierea Regatului, iar apoi dispăruse cu desăvîrşire, împreună cu graniţa de pe Pad, se vedea ruinat, fără ca pentru asta să se poată îndura să dea un vin mai puţin prefăcut rarilor şi nefericiţilor lui clienţi. Gaşca, micşorată ca număr, din prudenţă şi din pricina vinului prost, se mută acolo ; şi însuşi locul birtului, izolat pe prundul ţărmului, dincolo de dig, dădea conciliabulelor un aer misterios şi conspirativ, care-i aţîţa mai ales pe cei tineri. Dinte-de-şoarece nu-şi făcea probleme din necazurile cu jandarmii, pentru simplul motiv că le-aducea regulat la cunoştinţă şi cine venea la birtul lui ,şi ce se vorbea acolo ; regulat şi cu prudenţă, ca să nu facă o baie nedorită în Pad sau ca să nu se aleagă cu vreo ciomăgeală, şi chiar cu ceva mai rău.

Se formase astfel şi în Guarda un mic grup de aspiranţi la rangul de anarhişti nelegiuiţi, care se făleau, deocamdată, cu faptul că nu se mai duceau la slujba religioasă duminica dimineaţa se strîngeau pe tăpşanul din faţa bisericii ca să-şi rîdă între ei de ţăranii de modă veche, gravi şi bisericoşi, care soseau cu şepcile lor îndoite, după vechea croială, ca aceea a Iepurelui Vîrcolac, şi nu părăsiseră obiceiul cerceilor de aur în urechi. Aceştia nu observau batjocurile pe care, de altfel, nici n-ar fi catadixit să le observe.

Iepurele Vîrcolac pica şi el destul de des la birtul de la punctul de trecere, dar nu ca să-şi piardă vremea cu palavrele ori ca să bea, ci fiindcă acolo trebuia să-l caute, de cele

mai multe ori, pe paznicul hidraulic, apărător fanatic al lui Garibaldi împotriva Sitarului, iar el venea să-l cheme ca să-l pună să vadă și să ateste slăbirea și deteriorarea tot mai gravă și mai rapidă a Zăgazurilor Împreunate. Iar paşnicul ciung se ducea, vedea, atesta :

— Văd ; ai dreptate.

— Nu interesează să-mi dai mie dreptate !

— Atunci de ce mă chemi să văd ?

— Pentru a-i face pe șefii dumitale să înțeleagă.

— Vai, ce om ! Cînd nu vor, nu pricep ; alminteri, ce fel de șefi ar mai fi ?

— Le-ai spus însă că aici, într-o bună zi, o să inunde ?

— Dar dumneata le-ai spus ?

— Mai mult decît de zece ori.

— Ți-au dat ascultare ?

— Eu vorbesc însă cu dumneata ; responsabil, după mine, dumneata ești. E-n joc salvarea satului.

— Dacă n-ai avea însă pămînturi acolo sub diguri, ți-ar păsa mai puțin de sat, nu-i așa ?

— Sînt buni de trimes la curtea cu juri ! începea să strige Iepurele Vîrcolac : Măcar de-ar veni o dată puhoiul și să inunde satul, dacă așa le place dobitocilor ăstora, numai ca să-mi facă mie-n necaz !

Un singur lucru era sigur și anume că el intrase și din pricina asta în gura lumii din sat și din împrejurimi, și că cei care-i împărtășeau temerile, nu nejustificate, îi ascundeau acest lucru, ca să-l vadă înfuriindu-se :

— Altă dată, pentru cei care lăsau digurile să se ruineze, găseai așezată o spînzurătoare la fiecare zece mile, binecuvînta-o-ar Dumnezeu !

— Cînd, altă dată ? întrebau ceilalți.

— Pe vremea papii ; alunga-i-ar Dumnezeu pe ăștia care-au venit să fure satul !

— Hei, dumneata uiți că mă număr și eu printre ăștia și că pentru a face Italia mi-am pierdut jumătate de braț ? intervenea paznicul.

— Pentru a o desface din nou, mi-aș da un braț întreg și-o jumătate de picior, pe deasupra ; spînzurătorile, canalii, spînzurătorile ! urla el.

— Eşti de compătimit, de altfel, spunea garibaldistul, fiindcă eşti mai mult nebun, decît rău ; dar toate spînzurătorile astea, cine le-a văzut oare aievea ?

— Taică-meu a mai apucat să le vadă, taică-meu le-a numărat, de-aci pînă la Lagoscuro : una la fiecare zece mile.

Inutil să spunem că nu existară niciodată ; era atît de pătimaş încît parcă le şi vedea ; şi credea într-asta chiar şi Bracciemezzo, care clătina din cap cu gravitate, spunîndu-le celor de faţă :

— Straşnic tiran, papa, ai ? Atîtea spînzurători ! Ajunge să spui numai : Inchiziţia ! Ştiţi că le dădeau oamenilor să bea plumb topit ?

— Ar fi nimica toată faţă de ceea ce-ar merita ăia la care mă gîndesc eu ! Nu-ţi convine să ai spînzurători pe diguri !

În felul acesta îşi adăugase şi faima de reacţionar feroce la aceea de meschin odios, de flămînzitor şi de duşman al poporului ; erau însă prea mulţi cei care aveau nevoie de el ca să-i vîndă grîul, să capete o păsuire sau un avans, căci ajunsese acum cel mai mare negustor sătesc din părţile acelea. Ca atare, îşi ţineau ascunsă ranchiuna şi se mulţumeau să-l vadă înfuriindu-se, căci făcea spume la gură. Cine suferea cel mai mult din pricina urii aceleia împotriva tatălui său, era întîiul-născut, în care se reîntrupase bunicul, un băiat de aur, spunea maică-sa, şi nu numai maică-sa : Lazzaro, Lazzarino, un băiat de aur.

La începutul verii lui ’66, Lazzarino împlinea unsprezece ani şi era sprinten şi dezgheţat la minte, deosebit de precoce încă de copil, şi chibzuit, cuminte, atent. Cu ajutorul lui taică-său învăţase să scrie şi să citească ; pe mori, Schiavetto jura că meseria nu mai avea taine pentru Lazzarino ; iar Cecilia se bucura, ca o mamă, băiatul fiind încă de pe acum în stare să o ajute. Curajos şi puternic, peste vîrsta lui, încă de copil, avusese între unsprezece şi doisprezece ani o creştere grăbită, neobişnuită, care-i făcu pe cei ce-l cunoscuseră pe *padron* Lazzaro să spună că nepotul voia să-l întreacă pe acesta în putere şi-n înălţime, la fel cum făgăduia să-l ajungă în deşteptăciune şi-n limpezimea capului şi-a sufletului. E drept că nişte saboţi rămaşi în podul morii San Michele, şi care fuseseră buni numai pentru picioarele lui *padron* Lazzaro, se potriveau aproape, încă de pe acum, pe ale lui, iar veşmintele bunicului, scoase din cufărul în care fuseseră păstrate, îi erau

largi, adevărat ; dar ca lungime a braţelor şi ca lărgime a umerilor îi erau, spre mirarea generală, aproape pe măsură, mai cu seamă după vreo doi ani, chiar peste mai puţin, dacă urma să crească la fel.

În ziua probei, băiatul se ruşină puţin, ca de-o greşeală aproape, de statura aceea înaltă la care ajunsese atît de pe neaşteptate ; căci era simplu, sincer, niţel îndărătnic, cu un fior de ingenuitate simţitoare şi proaspătă şi bună şi generoasă, care, unindu-se cu veselia vîrstei şi cu mintea precoce şi chibzuită, îi aducea stima şi simpatia oricui : a tovarăşilor de joacă, printre care era privit cu admiraţia aceea pe care copiii o încearcă faţă de acela dintre ei care-i predomină prin îmbinarea forţei cu bunătatea ; a cunoscuţilor şi a satului, unde mergea deseori cu taică-său, care îl lua cu el ori de cîte ori putea. Iar lui îi plăcea să mîne calul focos, pe care putea să încalece foarte bine ; era un vîslaş minunat şi se bucura să înoate şi să străbată Padul pe jumătate umflat, începînd totodată să ia cunoştinţă şi de lucrările cîmpului, ascultîndu-i pe taică-său şi pe ţăranii de la Ca'Morgosa şi de la Antonella. De dragostea maică-si n-are rost să vorbim ; dar taică-său, cu firea lui uscată, pusă numai pe rele, îl iubea cu o dragoste nemăsurată, avînd în ea ceva nelegiuit şi crud, cu o intensitate chiar dureroasă, atît pentru că, nefiindu-i îngăduită nici o manifestare de duioşie făţişă, aceasta lua proporţii, dar poate şi pentru că natura îi îngăduia să se poată reabilita, de-a se perpetua şi în mai bine, prin copilul acesta. Nu era numai dragoste, ci pasiune şi recunoştinţă faţă de el, faţă de natură, faţă de Dumnezeu, căruia Iepurele Vîrcolac se deprinsese să i se roage din nou, cerîndu-i întotdeauna numai să-l ocrotească pe Lazzarino şi să-i acorde toată bunăvoinţa.

Păcătuia chiar şi în privinţa aceasta fiindcă din şapte copii, băieţi şi fete, cît îi dăduse Cecilia, acesta nu era numai cel preferat, ci singurul pe care-l iubea, şi în dauna celorlalţi, neglijaţi şi aproape ignoraţi, sau trataţi cu o asprime încruntată şi dispreţuitoare. Cecilia pricepea cum stau lucrurile dar, neputînd să-i reproşeze dragostea pentru Lazzarino, căuta să facă faţă cît putea mai bine lipsei de dragoste pentru ceilalţi. Iar dacă i se întîmpla uneori, ca pentru a compensa excesul sau lipsa, să se arate aspră cu întîiul-născut sau indulgentă cu ceilalţi, care aveau groază de tatăl lor, numai ce-l vedeai pe Iepurele Vîrcolac ieşindu-şi din fire, furios ca o viperă,

luînd-o razna în scene penibile, din pricina cărora Lazzarino suferea şi cărora căuta să le şteargă urma cu graţie şi tact, şi cu o gingăşie instinctivă, distrîndu-şi şi potolindu-şi tatăl şi răsplătindu-şi fraţiorii cu mici cadouri, cu mîngîieri şi cu glume copilăreşti. Între mamă şi el, ca să se înţeleagă pînă-n adîncul sufletului, ajungea o privire, iar asta îl făcea gelos pe Iepurele Vîrcolac. Cecilia încheia :

— Pentru copilul ăla, a înnebunit taică-său ; la urma urmelor, nici nu-i poţi face o vină dintr-asta.

În sat, oamenii nu se sfiau să-i spună lui Lazzarino :

— Singurul lucru bun pe care l-a făcut Iepurele Vîrcolac a fost să aducă pe lume un copil ca tine.

Îl supărau vorbele astea şi jignitoarea poreclă a tatălui ; făgăduia ca, în curînd, să rupă gîtul oricui o va mai folosi de faţă cu el ; şi cum era limpede că, în scurt timp, avea să fie într-adevăr în stare să-şi ţină făgăduiala, nu lipsiră şireţii şi răutăcioşii grăbiţi să profite, cît mai era timp, necăjindu-l pe tată prin intermediul fiului, singurul punct sensibil al Iepurelui Vîrcolac. Unii o făceau numai din prostie nesăbuită. Şi-apoi o altă pornire duşmănoasă a acestuia, care plictisea întreg satul, ţinea de vreo doi ani, adică de cînd geniul civil hotărîse în cele din urmă să remedieze slăbiciunile Zăgazurilor Împreunate de la Antonella şi de la Nogarole.

Iată deci că Iepurele Vîrcolac se apucase să facă greutăţi, ranchiunos, furios, neclintit. Se luase hotărîrea să se înalţe ceea ce se cheamă o „coronella", adică un dig retras, în spatele Zăgazurilor Împreunate. O bună parte, deci, din această coronella trebuia să fie ridicată pe pămînturile lui Scacerni. Adăugîndu-se săpăturile pentru procurarea pămîntului, stricăciuni care survin cînd ai pe proprietate sute de muncitori, vreme de luni întregi, şi poate chiar de ani, Iepurele Vîrcolac nu făcuse decît să strige că voiau să-l distrugă şi că se putea, şi era chiar mai bine, ca zăgazurile să fie întărite prin lucrări frontale, cu mai puţină cheltuială pentru vistierie şi mai puţină pagubă pentru el. Spunea că fluviul va face, din pricina asta, o cotitură nepotrivită şi că terenul nu era în stare să susţină un dig. Se străduia să strîngă semnături pe o petiţie care înfăţişa toate aceste motive, nu întru totul lipsite de temei ; cum însă principalul dăunat di-

rect era el, se chinui atîta pînă să capete semnăturile acelea, încît putu să înainteze petiția numai după trecerea termenului legal, trezindu-se că risipise zadarnic și vremea, și vorbele, și bani pentru timbre și avocat, cheltuieli la care ceilalți semnatari nu voiseră să contribuie. Un alt lucru care-l secă la ficați se dovedi a fi discutarea despăgubirilor pentru expropriere, în legătură cu care vorbi atîta, se agită atîta, se încăpățînă atîta să nu cedeze și să emită pretenții, încît, în baza noii legi, din '65, asupra utilității publice, se trezi că i se impun cu forța și exproprierea, și indemnizația, și lucrările de pe pămînturile lui, și rămase cu mîngîierea unui recurs, care făgăduia un proces lung, costisitor, și pierdut, cu nouă probabilități din zece, adăugîndu-se și cheltuielile. Nu i le ascunse nici avocatul, deși era printre cei mai chițibușari din Ferrara și cunoscut ca apărător de cauze pierdute ; el, însă, se încăpățînă, iar asta e o boală care nu iartă, cînd te-apucă. Voi să dea în judecată guvernul.

— Mai curînd mă las pradă puhoiului de ape decît să rabd o asemenea samavolnicie ! striga el, de față cu toată lumea.

— Vorbește pentru dumneata, omul lui Dumnezeu ! îi răspundeau cei din Guarda. Știi că o spărtură în Zăgazurile Împreunate acoperă cu apă jumătate din provincie ?

— Ducă-se dracului provincia.

— Hei, dumneata, cum de vorbești astfel ?

— Vorbești ca un măgar, răspundea un altul, dar el, strigînd :

— N-au decît să crape toți, fiindcă vreau să crap și eu.

— Ca Samson cu filistenii, ai ? îl lua careva peste picior, iar un altul încheie : Deocamdată ne faci pe noi să crăpăm de rîs.

Lucrările începuseră cu aproape o mie de muncitori : un dezastru pentru proprietățile violate, năpădite, călcate-n picioare, răvășite, căci s-au furat găini, fructe, chiar parte din recolte, și cîțiva godaci. Era ca-n pădurea comunei, unde fiecare se duce să taie lemne. Exasperat, neizbutind să-și apere averea, în timp ce fiecare bulgăre săpat părea să-i fie smuls din inimă pe viu, otrăvit de rîsetele cu care satul întîmpina izbucnirile prin care căuta să-și deșerte sufletul, și ca să se răzbune pe aceste rîsete, Iepurele Vîrcolac interzise culegerea spicelor de grîu și a cînepei de pe pămînturile lui.

Faptul, ce-i drept, nu mai fusese auzit pînă atunci şi păru de necrezut, pînă cînd nu se confirmă că Iepurele Vîrcolac în persoană — fiindcă nici unul din ţăranii lui nu acceptaseră să se preteze la o asemenea jignire a lui Dumnezeu — veghea, cu o măciucă în mînă, pentru a-i îndepărta pe săraci, cărora un vechi obicei le acorda jalnicul drept de a culege spicele de pe mirişti.

Veniră două văduve, dar el :

— S-o şteargă, văduvele ! V-am omorît eu bărbaţii, ca să trebuie să vă hrănesc ?

— Nu cerem chiar atît ; numai să culegem spicele.

— Aici nu se mai culeg spicele.

Veniră cîţiva orfani :

— Înlături puştimea ! Da, da, spun că strîng spicele ca să fure cireşile pe timpul grîului şi strugurii, pe timpul cînepii ; şi, pe urmă, v-am adus eu pe lume, bastarzilor ?

Veniră cîţiva bătrîni şi bătrîne, sărmani şi nevoiţi să cerşească. Nu-l putură convinge :

— Dar ni s-a dat întotdeauna voie, pentru numele lui Dumnezeu : chiar dumneavoastră...

— S-a schimbat povestea.

— Dar e un drept ! îi spuseră cîţiva, scandalizaţi.

— Scoateţi legea şi-o să vedeţi că nu e trecut nicăieri. De-aia nu e drept. Dreptul îl am eu, să chem jandarmii şi să-i închidă pe cei care-ar vrea să culeagă spicele cu de-a sila sau fără ştirea mea.

— Dar ce-o să faceţi cu cele cîteva spice de grîu care-au rămas în urmă ? (Ştiau că ţăranii juraseră că nu le-adună ei) Cine-o să aibă atît de puţină frică de Dumnezeu încît să pună oamenii să le adune, furîndu-i pe cei sărmani ?

— Lăsaţi-mi mie grija asta.

Îl văzură într-adevăr cutreierînd miriştile, aplecîndu-se să culeagă bunul acela străvechi al săracilor, mai rău ca un cămătar, mai rău ca un tîlhar, fiindcă ăştia măcar îi fură şi-i gîtuie pe cei care au, în timp ce el ciupea şi fura din însăşi foamea oamenilor, anticrist cu numele şi cu fapta !

Cecilia însăşi venise să-l roage să renunţe la asta, dar nu folosise la nimic.

— Taică-tău, auzi Lazzarino spunîndu-se prin sat, e ticălosul cel mai nenorocit care s-a născut vreodată prin părţile astea.

— Ştiu că face rău că nu dă voie să se culeagă spicele, dar vina e a voastră, care-l întărîtaţi, exclamă băiatul, îndurerat.

— N-are nevoie de-aşa ceva ; e mai rău ca un cîine turbat.

— Nu vorbiţi astfel ! şi aproape plîngea.

— Ştim că n-ar trebui să ţi-o spunem, dar ce-i prea mult strică şi, pînă la urmă, nici sîngele nu e apă.

Pe măsură ce înaintau lucrările de la dig, creştea şi se înăsprea şi ura din sufletul Iepurelui Vîrcolac, precum şi cea dintre el şi lumea din sat, dar el începu să semene cu un suflet chinuit şi nu mai era în stare să-şi desprindă nici ochii, şi nici gîndul, niciodată, dar niciodată de la lucrările acelea şi de la stricăciunile pricinuite.

În primul rînd, antreprenorul căpătase lucrările la licitaţie, coborînd cu peste o sută de mii de lire sub cele trei sute cincizeci de mii prevăzute de către experţii geniului civil.

— Şi puteţi să vă-nchipuiţi, spunea Iepurele Vîrcolac, că experţii au ţinut preţul cît mai jos ! Lucrarea aia, făcută după cum cere meseria, necesită peste patru sute de mii de lire ; am făcut eu socoteala. Cum face ăsta ? De unde scoate el cele o sută cincizeci de bumăşti de-o mie care-i lipsesc, făcînd socotelile strîns ?

— Nu trebuie să te căzneşti prea mult ca să pricepi, le fură.

— De unde le fură, de la cine ?

— De la guvern ; o fi parcă primul ?

— Prea puţin îmi pasă că fură de la guvern, ba chiar m-aş bucura.

— Şi-atunci ? El cu cîştigul, dumneata cu bucuria ; fiecare cu partea lui.

— Care bucurie, ce bucurie ? Îmi rod ficaţii cu bucuria asta, eu !

— Şi cine te pune ? De ce nu-ţi vezi de treburile dumitale ?

— O fac tocmai fiindcă-mi văd de ele ; o fac fiindcă am pămînturi acolo, sub dig ! Dar n-o s-o păţesc eu singur, iar voi înţelegeţi foarte bine asta ; numai că nu vreţi s-o admiteţi, ca să-mi faceţi mie în ciudă, şi o să vă daţi seama, o să vă daţi seama, cînd va fi prea tîrziu. Antreprenorul, ca să-şi scoată cele o sută de mii de lire, face o faptă criminală, iar digul n-o să ţină, o să se rupă, o să se rupă, v-o spun eu !

Alerga de la unul la altul, îi apuca de poalele hainei, de-ale mantăii, cînd veni iarna, îi prindea de piept, ușor și rapid ca un liliac, cu o cunună de buboaie pe care frămîntarea i le păstra tot timpul și care, de-atîta scărpinat, îi murdăreau de sînge și de puroi cămașa, gîtul și ceafa, de-ți era mai mare sila. Teama de un proces de defăimare, sau chiar de o răzbunare mai cruntă a acelui tîlhar, a acelui criminal de antreprenor îl făcea să-și moaie glasul, care ieșea, înăbușit, strident, întocmai ca țipătul liliacului, învălmășit :

— Veniți să vedeți cum se fac lucrările la dig și pe urmă o să-mi spuneți ce-aveți să-mi spuneți, și-o să tremurați mai rău ca mine. Asta, cînd o să termine lucrarea o să se ducă unde-a înțărcat dracul copiii, dar noi o să rămînem aici, cu averile, cu viața, cu viața !

O știau însă toți, și vedeau lucrările, și știau chiar că inginerii de la geniul civil, din lipsă de experiență ori din prea multă încredere și, de altfel, prost înzestrați cu instrumentele trebuincioase, se mulțumiră să încerce terenul cu cîteva găuri făcute cu un burghiu vechi și uzat. Terenul acesta era o veche și frămîntată albie de fluviu, și tocmai de aceea primejdioasă și înșelătoare. Fusese apoi mlaștină, care adaugă cursă peste cursă, adică peste vinele de nisip, de pietriș și de argilă, nu mai puțin perfide mîluri și plauri, și putreziciuni de plante de baltă, care dau un teren fals, iar, pe deasupra, dau gaz metan, se impregnează cu el și se umflă ; iar gazul, dacă apa, infiltrîndu-se, îi creează o ieșire, face și el o explozie și lărgește crăpăturile, distruge temeliile, țîșnește în smîrcurile din spatele digurilor, deschizîndu-i fluviului treceri imposibil de reparat.

Iepurele Vîrcolac se pricepea să adauge amănunte deosebit de înfricoșătoare pentru niște oameni care, în ce privește problemele fluviului, se născuseră atotștiutori :

— Ce e cu terenul de dedesupt, putem să ne închipuim gîndindu-se la ceea ce s-a știut întotdeauna : a fost albie de fluviu, pe vremea cînd Padul curgea de-a lungul digului vechi, în partea aceea care e astăzi drumul dintre Guarda și Ro. Una la mînă ! (Și ca să numere, săltă mai întîi degetul mare al mîinii stîngi, trăgînd de el și zgîlțîindu-l) — Pe urmă, taică-meu mi-a spus totdeauna că pe vremea cînd s-a așezat el în vadul de la Nogarole, Ca'Morgosa nu era decît o colibă în mijlocul mlaștinei, iar pămînturile de la Antonella erau

o vale nenorocită. Fund de vale ! Şi, doi la mînă : frămîntat şi mocirlos.

— Păi da, a trebuit să vină *signor* Pietro s-o asaneze, îi spuneau ei, privindu-l strîmb ; ba chiar adăugînd : A dat pe urmă de-un cuc, care i-a ouat în cuib.

Dădea din umeri cu un dispreţ plin de nerăbdare, cu cele două degete desfăcute în aer, degetul cel mare şi arătătorul :

— Să nu ne pierdem vremea cu palavre ! Sub stăpînirea mea în ultima vreme, proprietatea aia a fost pămînt de cînepă, îngrăşat şi pufos, plin de rădăcini ; aşa dar, trei ! (Întindea şi mijlociul şi-şi ridica mîna în sus, cu degetele acelea cu falange rotunde şi încîrligate, şi ascuţite, numai unghie, întocmai ca o gheară. Degetele acelea profetice te făceau să te gîndeşti la cele trei cuvinte de la banchetul lui Balthazar) [1] Aşadar, trei ! Pe pămîntul acesta de trei ori nesincer, s-au apucat să ridice digul, din pămînt putred, din plaur, din lojniţe, din bulgări morţi, din nisip, din ce-o fi şi cum s-o nimeri, numai să nu se cheltuiască ban pentru materialele sănătoase. Iar cînd au umplut un şanţ, în loc să-l cureţe mai întîi, îl astupă cu mărăcini şi cu trestii, la întîmplare. Şi nu netezesc, nu bat pămîntul ; le-ajunge să-l pună, roabă peste roabă, cum îl aduc cu ele, şi să-l netezească doar cu lopata, cum dă Dumnezeu. O să ajungă numai vîntul ca să răstoarne un astfel de dig.

Îşi pierdură cumpătul. Era însă adevărat că există întotdeauna, la orice clădire sau construcţie, cîte o cobe întocmai ca scîrba de Iepure Vîrcolac. Pe de altă parte, despre *coronella* aceasta se vorbea destul de rău chiar şi de către muncitori, chiar şi de către ajutoarele antreprenorului, care se învinuiau unul pe altul de neglijenţă, şi sfîrşeau prin a da pe faţă greşelile comune. Şi parcă în turma aceea de zileri, adunaţi de prin toate părţile, groaza Iepurelui Vîrcolac, nu existau muncitori în acord, care, ca şi cînd ar fi născocit un mare şiretlic, se lăudau că păstrează un sac cu pămînt sănătos, pentru ca atunci cînd era zărit inginerul conducător, să fie gata să-l împrăştie peste cel rău, iar cu patru lovituri de lopată mascau, ziceau ei, ceea ce se afla dedesubt ? Inginerului în-

[1] *Mane, thekel, fares* — Aluzie la o legendă biblică, după care o mînă nevăzută ar fi scris aceste cuvinte (socotit, cîntărit, împărţit) pe pereţii palatului regelui Balthazar al Babilonului, în clipa în care Sirus, regele perşilor, pătrundea în cetate.

sărcinat cu supravegherea, în vorbirea mulțimii, i se spunea măgar : Manghetti măgarul.

— Facem și noi munca pe care-o merită plata ce ni se dă, spuneau ei. Cîinească e plata, cîinească e și munca.

La un moment dat, ca să se urgenteze lucrarea, a fost continuată și noaptea, iar nerușinații spuneau :

— Noaptea nu există la lucrare alt ochi decît acela al stelelor. Dacă nu vă place cum se înalță *coronella,* treaba voastră. Noi, după terminarea lucrării, ne punem lopata pe umăr, și salutare. Azi aici, mîine dincolo, ca soldații după tobă. Atîta ar mai lipsi, ca noi, niște bieți zileri, să vă ducem grija voastră, a țăranilor, proprietari cu o viață ușoară.

Și fredonau batjocoritori, cîntecul :

Cînd bate miezul nopții
Se-aude o goarnă sunînd :
Sînt săpătorii, larì, lerà
Care la muncă merg.
Hei rup, hei rup,
Sîntem săpătorii, larì, lerà,
Care la muncă mergem.

— Unde sînt jandarmii ? Ce fac polițiștii ? striga Iepurele Vîrcolac, cînd îi auzea cîntînd, cu chipurile răzvrătite. Pe urmă, adăuga : Și se mai spune că, o dată cu Schiappazza, s-a tăiat capul ultimului tîlhar de drumul mare ; ce interesează, dacă astăzi tîlharii nu mai operează la drumul mare, ci lucrează cu lopata pe diguri, iar cei mai ticăloși fac pe antreprenorii ?

Tîlharul Schiappazza, ultimul căruia i s-a tăiat capul în Piața Supliciului, din Ferrara, în '64, fusese cel din urmă bandit de seamă din ținutul Ferrarei. Iar cei din Guarda, răutăcioși :

— Du-te-ncolo, Iepure Vîrcolac, fiindcă-l știm și noi pe unul, ca să nu vorbim decît de el, unul care face o hărmălaie grozavă, un adevărat scandal, din pricina unor pămînturi ale lui, așezate sub dig ; dar dacă l-ai întreba cum a pus mîna pe pămînturile alea, n-ar sufla o vorbă, și-și are el motivele lui.

— Nu știu de cine vorbiți.

— Vai, nu ?

— Și nici nu vreau să știu, fiindcă nu-mi place să-mi bîrfesc aproapele.

O asemenea nerușinare îi indigna mai mult chiar decît chipul cum era construită *coronella*. Și pe urmă, nu puteau să-l ierte fiindcă spunea și răspundea lucruri pe care le știau tot atît de bine ca și el : și pentru ce ? Tocmai fiindcă le știau, prea bine le știau, fără a fi nevoie ca el să le repete tot timpul și necontenit. Văzînd că n-aveau nici o putere, ar fi voit să le uite. Și nu era oare adevărat că digurile, de cînd e Padul Pad, s-au construit întotdeuna cu materiale ce se puteau scoate din terenul înconjurător și că s-au așezat și s-au întărit cu vremea ? Dacă toate digurile prost făcute s-ar surpa, adio Ferrara și ferrarezi ! În orice caz, de ce nu se lua de piept cu inginerii și cu antrepriza, în loc să-mprăștie spaima și să tulbure liniștea întregului sat ? De ce nu făcea un denunț în toată regula către autorități, dacă era atît de sigur că treburile stăteau chiar așa ?

— Eu îl fac, și-l semnez cel dintîi, dar trebuie să-l semnați și voi.

Se lăsau păgubași, nu voiau încurcături.

— Există unele lucruri care au fost și vor rămîne la fel.

— Asta înseamnă, lașilor ce sînteți, că trebuie să-nfrunt eu singur primejdia.

Supărați, și poate chiar mustrați de conștiință, îi spuneau să-și țină limba în gură și să fie atent cum vorbea, căci le era milă de el numai fiindcă era scrîntit la minte, nebun „incurabil". Le răspundea cu gesturi obscene și dîndu-le cu tifla.

Pînă la urmă, îl urau și pentru eternul motiv potrivit căruia cine nu poate da în măgar, dă în samar ; ori, dacă se vrea o comparație mai ilustră, la fel cum troienii o urau pe Casandra, persecutată de către Apolon din ură, cu cel mai perfid dintre daruri.

Și cum pe el nu-l puteau răni, căci avea conștiința acoperită cu-n os mai tare decît carapacea broaștei țestoase, cîțiva dintre cei mai ranchiunoși se năpustiră asupra băiatului, în chip josnic, cu lașitatea aceea atît de jalnică, atît de murdară, anonimă și solidară a individului aflat în mulțime, în număr mare, în grup, atunci cînd practică perfidia, fără ca vreunul să-și asume răspunderea ei. Era vorba de împunsături, de aluzii clevetitoare, de vorbe în vînt, spuse, reluate sau continuate de față cu Lazzarino, pînă ce un rînjet, un clipit din ochi, o lovitură cu cotul, o tăcere neaștep-

tată, cu aerul de a atrage atenţia asupra prezenţei sale şi de-a avea respect şi milă, îi arătau băiatului la cine făceau aluzie, vorbind de un speculant odios şi neobrăzat, flămînzitor al poporului, cămătar, de unul care-şi însuşise pe nedrept anumite pămînturi, înşelîndu-l şi şantajîndu-l pe signor Pietro, de unul deci, pe care, în Guarda, nimeni n-avea de ce să-l vorbească de rău, pe un adevărat binefăcător al satului, căci dacă avusese necazuri cu justiţia, era vorba de fapte din trecut, săvîrşite, în orice caz, sub stăpînirea papii, în vreme ce tîlharul ăsta nou şi nesătul, cetăţean al regatului, îşi făcea de cap nepedepsit.

Asemenea discuţii aveau loc în piaţă şi pe tăpşanul din faţa bisericii, precum şi în cîrciumă ; iar Lazzarino, care-şi propunea mereu să nu mai pună piciorul în Guarda, era silit de grijă şi de suferinţă să se înapoieze acolo tot mai des. Auzea :

— Omul ăsta ar merita să fie tratat ca un cîine turbat, dacă nu ţi-ar fi milă de copilaşii lui.

Vedea, iar apoi simţea în spate, privirile dispreţuitoare printre care taică-său trecea netulburat. Lazzarino se ducea acolo ca să sufere şi să se mîhnească, fiindcă ideea şi dorinţa de a pregăti o răzbunare frumoasă şi de-a le da o lecţie exemplară cîtorva dintre cei mai răi, îl părăsiseră şi ele. Într-adevăr, creşterea neaşteptată şi disproporţionată, în loc să-i aducă vînjoşenia pe care o făgăduise, îl vlăguia. Îşi simţea muşchii fleşcăiţi, membrele trîndave şi slăbănoage, mintea şi sufletul obosite. Osteneala îl dobora imediat ; furia, ca oricare altă pasiune, îl frămînta îndelung şi nemăsurat, pentru a-l părăsi toată şi dintr-o dată, cînd îi trebuia. Dorea, de asemeni, femeia, dar nu cuteza nici măcar să se uite în ochii celor dintîi dintre ele, care începeau să-l privească, împinse de curiozitate ; îşi făcea planuri iluzorii, să pună mîna pe un ciomag şi să-i refacă prestigiul tatălui său, şi să facă cel puţin un măcel ; iar asemenea închipuiri, între valuri de mînie şi sudori reci, îl aţîţau într-un chip ; pe urmă, însă, în faţa jignirii şi a insultei, stătea fără vlagă, timid, nepăsător, cu o plictiseală trîndavă în suflet şi-n sînge, fără un gest, fără o mişcare, fără un gînd. Iar mai tîrziu, gîndindu-se din nou la asta, îl chinuia spaima de-a nu fi un laş.

Printre clevetitorii aceia, Sitarul îşi făcuse un obicei din a spune că Iepurele Vîrcolac era un pontifical reacţionar, un

prieten al călăului, un retrograd, un țărănoi proaspăt îmbogățit, cea mai rea lipitoare care sugea sîngele poporului. Iar acesta era un prilej pentru paznicul hidraulic Bracciemezzo de a-l ridica în slăvi pe Garibaldi, al cărui nume, între primăvara și vara lui '67, umplea Italia cu tot felul de zvonuri despre unele fapte mari, aflate în curs de pregătire ; strîngerea de voluntari la hotarul provinciei Sabina, invadarea statului papal și eliberarea Romei.

— Ajunge ca Garibaldi să se miște, și s-a făcut, spunea Bracciemezzo.

Sitarul era mai fin.

— Dacă guvernul trimite ostași împotriva lui, se face revoluție, iar de data asta nu se oprește aici, unde-ar vrea nobilii și burghezii.

Iepurele Vîrcolac dădea din umeri. Iar Bracciemezzo :

— Păi sigur, fiindcă se știe cum gîndești dumneata.

— Îmi văd de treburile mele.

— Numai pielea să ne-o cruțăm ; halal patriotism ! Dac-am fi toți ca dumneata.

— Lumea ar merge mai bine, și s-ar auzi mai puține trăsnăi.

Se năpusteau cu toții asupra lui, înfierînd un fel de-a gîndi atît de josnic. Lazzarino asculta cu lăcomie poveștile lui Bracciemezzo, în care, din fum, din masacre și din vacarmul bărbăției, se desprindea, mai clară prin însăși zăpăceala povestirii, fulgerarea roșie și aurie a lui Garibaldi, și zîmbetul lui, și glasul lui :

— Care te face să intri-n foc, spunea invalidul, ca și cum te-ai duce să faci dragoste.

Fapt este că nu-și regreta brațul și era sincer cînd spunea, agitînd ciotul :

— L-am dat pentru Garibaldi și nu-mi pare rău.

Ascultînd, Lazzarino se înflăcăra. Se simțea în stare să se scape pe el însuși de descurajare, iar pe taică-său de ocări, dacă Garibaldi l-ar fi primit la el. Îl întrebă pe Bracciemezzo :

— Ce vîrstă se cere ca să poți merge cu Garibaldi ?

— Pe vremea mea nu stătea nimeni să te-ntrebe de asta ! Am văzut copii care n-ajungeau pînă la gura puștii. Eu însumi, cînd m-am dus prima oară cu Garibaldi, am fugit de-acasă, fiindcă eram de-o seamă cu tine. Acum, însă, nu mai sînt copiii de altădată.

— Şi cum se merge cu Garibaldi ?
— De ce ? Ai vrea să te duci şi tu ?
La întrebarea aceasta, cei de faţă — care nu erau decît şapte sau opt, începură cu toţii să rîdă-n neştire. Băiatul se albi la faţă de mînie şi de durere, de o durere îngrozitoare, care-i încleştă pieptul : îl socoteau, deci, un laş ; îl cunoşteau ; îi scria asta pe chip. Se îmbujoră de o ruşine nestăpînită : o palmă nu l-ar fi rănit mai rău.
În clipa aceea, taică-său se înapoie în cîrciumă. Îi întrebă de ce rîdeau.
— Feciorul dumitale vrea să plece cu Garibaldi ! Cine-ar fi spus-o, ai, Iepure Vîrcolac ?
— Dacă e cineva care-l împinge la asta, o să aibă de-a face cu mine, spuse el, cu o căutătură plină de răutate.
— Tocmai voiam să spunem ; eşti ca o gîscă, mirată să vadă că-i iese din cuib un boboc negru.
— O să aibă de-a face cu mine, ăla !
— Şi ce i-ai face ?
— Ce i-aş face ? I-aş face... Îl denunţ jandarmilor !
Îşi dublară rîsetele, şi-i spuseră :
— Eşti într-adevăr omul ăla cumplit pe care-l ştim cu toţii ! Scape cine poate ! Îndurare !
— Cît despre jandarmi, adăugă atotştiutorul Sitar, cînd se putu face auzit în zarva veselă şi dispreţuitoare, cît despre jandarmi, vorba vine, fiindcă trebuie să ştii că închid un ochi, şi chiar doi ; şi că în Ferrara există un comitet pentru cei care vor să se înroleze. Cu o hîrtie dată de comitet, se poate lua trenul fără nici o plată ; ajunge astfel într-un oraş numit Terni, sau într-altul apropiat, Narni, mi se pare, iar acolo, coloneii lui Garibaldi îi dau o puşcă de-a gărzii naţionale, hrană, instrucţie ; şi vor pleca în curînd să cucerească Roma. Iar acolo, vor face republica ; şi, mai de vreme sau mai tîrziu — chiar dacă-i opreşte guvernul, acuma, sau dac-o să lupte împotriva lor, pe urmă — tot o să fie sfîrşitul lumii, adică tocmai ce vor unii, care văd mai departe decît toţi ceilalţi şi chiar decît Garibaldi ; iar după sfîrşitul lumii, republica socială.
Că se făceau într-adevăr aceste înrolări şi că alcătuirea companiilor lui Garibaldi decurgea aproape aşa, o ştiau cu toţii. Tocmai de aceea, cuprins de o spaimă posomorîtă, începu să blesteme :

— Usca-vi-s-ar limba, palavragii afurisiți ! Iar dintre voi, ăștia, care pleacă ?

Rămaseră descumpăniți :

— Spuneți-mi unul, îi îndemnă el, măcar unul singur ! Eroi ai blidului ! Eroi în vorbe ! Ditamai lașii !

— Retrage-ți cuvîntul !

— Nu retrag nimic.

— Fii atent că te facem să-ți înghiți vorba !

— Să înghițiți voi...

Decența ne oprește să spunem ce anume îi pofti el să înghită. Cu lovituri de picioare și îmbrînceli fu azvîrlit afară din cîrciumă ; se clătină pe picioarele lui slabe și nesigure și se prăbuși la pămînt. Fiu-său, care încercase să-l apere, fu alungat afară și el, deși cu mai puțină asprime. Dădu fuga să-l ridice și voi să intre din nou, ca să răzbune ofensa ; dar taică-său, ținîndu-l strîns de un braț, îi porunci :

— Lasă-i să pălăvrăgească, lasă-i ; ducă-se dracului. Ce-ți pasă de ei ?

— Te-au lovit !

— Mi-e destul că le-am spus ce li se cuvenea. Nu mai trebuie să-i vezi, asta e important, nu mai trebuie să-i asculți, și gata.

Iată însă că băiatul simțea că se îneacă și nu se mai putea împotrivi unei desperate dorințe de-a plînge, în care furia se înmuia :

— Ne vor crede lași !

— N-au decît să ne creadă cum vor : tu rămîi cu mine.

Vorbind astfel, în timp ce cu o mînă își scutura cu grijă praful de care se murdărise în drum (era o zi caldă de la jumătatea lui septembrie, iar pămîntul nu primise încă ploaie) continua să-l țină strîns cu cealaltă mînă, ca și cînd s-ar fi temut să nu-l vadă fugind.

— Tu, cu Garibaldi, ca să mori pe-acolo, n-ai să pleci ; jură-mi !

— Eu... spuse băiatul, ștergîndu-și lacrimile, nici nu mă gîndesc la asta. Nu pot totuși să-i aud făcîndu-mă laș.

— Mai bine un laș viu, spuse Iepurele Vîrcolac, cu o teribilă putere de convingere, și parcă nebunească, decît o sută de viteji morți. Jură că nu mă părăsești !

— Nu-i nevoie să jur, tată.

Iepurele Vîrcolac socoti că deocamdată era mai bine să nu-l stîrnească, făgăduindu-şi să-l supravegheze, dar în aceeaşi noapte, Lazzarino fugi de-acasă, se duse la Ferrara, găsi cu uşurinţă comitetul pentru înrolări şi se făcu garibaldist.

IV

Cînd începură, la puţin timp după aceasta, încălcările de frontieră din Cîmpia Romană, care s-au petrecut înainte de întîmplarea de la Mentana, ştia şi nu ştia să încarce puşca pe care i-o dăduseră la Narni şi care, de altfel, era stricată ; dormise, ce-i drept, sub cerul liber şi cam răbdase de foame, dar îşi păstra veselia ; ba simţea chiar că sufletul lui, golit de puteri, se întărise din nou, şi nu atît din pricina traiului aspru şi-n aer liber, cu care era obişnuit, cît din pricina mulţumirii de a purta cămaşa roşie, şi a noutăţii, şi-a îndemnului inimos al atîtor lucruri la care se întîmpla să ia parte. Din fericire, cînd fugise de-acasă, îşi luase cu el două perechi de ghete în bună stare, ascultînd de-o vorbă a lui Bracciemezzo, care spusese o dată : „Cine vrea să devină garibaldist, să-şi facă rost de ghete, căci toate celelalte se aranjează pe drum ; iar dacă garibaldiştii ar avea întotdeauna ghete ca lumea, ar merge pînă la capătul lumii şi nu i-ar opri nimeni."

Trebuie să fi fost amintirea grăitoare a vreunui marş chinuitor ; şi, iertînd hiperbola, umilul sfat era îndreptăţit, impus de experienţa unei lipse în care aventuroasa şi şubreda intendenţă a lui Garibaldi se găsise de mai multe ori. Nu-i mai puţin adevărat că, nu peste mult timp, în dimineaţa cînd generalul ordonase să se înainteze dincolo de Monterotondo, ceea ce a contribuit la a face înfrîngerea şi mai rea a fost tocmai întîrzierea impusă de nevoia de-a se împărţi ghete voluntarilor desculţi ai lui Menotti Garibaldi.

De Guarda, băiatul îşi mai amintea între timp numai ca să regrete necazul făcut maică-si şi lui taică-său ; povestea n-avea să mai ţină însă cine ştie cît ; numai pînă în ziua în care Generalul avea să vină de la Caprera pentru a lua comanda şi a porni împotriva Romei. Nici aşteptarea, nici răz-

boiul n-aveau să fie lungi ; aceasta era convingerea generală a voluntarilor, cantonaţi, sau, mai bine zis, tăbărîţi ca o turmă, cei mai mulţi dintre ei, în jurul localităţilor Terni şi Narni, în cea mai mare dezordine şi fără de niciunele.

Nu lipseau dintre aceştia bunii şi încercaţii garibaldişti din vremuri mai frumoase, şi nici un nou şi generos tineret voluntar, dar stînd alături şi amestecaţi, în prea mare măsură, cu prea multă drojdie de incapabili şi de ticăloşi ; iar asta fiindcă în organizarea acţiunii nu operase selecţia aspră din vremea celorlalte războaie disperate, cum spune unul dintre cei mai buni dintre „Cei o mie", acea inimă şi minte nobilă care-a fost Nievo ; din vremea celorlalte, care făgăduiau „cincisprezece zile de viaţă" şi nimic altceva, afară de sacrificiul suprem şi de glorie.

La acesta de-acum, o dată cu numeroşi nepricepuţi şi nesocotiţi, se grăbiseră să vină provocatori de toate soiurile, şi intriganţi, şi oameni porniţi să pescuiască în ape tulburi, şi încurcă-lume, fără ca să existe vreme şi posibilitate să fie selecţionaţi şi organizaţi, necum să fie disciplinaţi. Şi nu lipseau nemernicii, nu numai de ordin politic, pentru care afişarea unei culori politice era un pretex de izbucnire a unor instincte tulburi şi primejdioase : drojdii umane, gunoaie depravate ale oraşelor, şi inşi din lumea interlopă, care se strînseseră laolaltă cu cei mai laşi şi cu cei mai proşti, fiindcă se ştie că aceştia stau totdeauna alături de cei mai ticăloşi. Abundau şi unii, şi alţii, mai ales în compania unuia care-şi luase ca nume de război pe acela de colonelul Callimaco, în amintirea acelui violent şi răzvrătit garibaldist de soi tulbure şi sîngeros, care, la Talamone, în '60, condusese diversiunea din statul pontifical. În legătură cu sfîrşitul întunecat al acestui episod întunecat, se spuneau multe lucruri ; fapt este că, anul următor, Cavour îl îmbarcase pe Callimaco Zambianchi pentru America, pe cheltuiala guvernului ; iar acesta murise în timpul traversării ; otrăvit, jura Callimaco cel nou, cu otrava ministerială şi cavouriană, a unor aşa zise „pilule Scotti", folosite pentru a-i face să tacă pe cei care ştiau prea multe. Era unul din acele nenumărate ingrediente ale delirului în care aiura pasiunea de partid, preschimbată în manie a persecuţiei, văzînd în istoria Italiei, din '48 încoace, romanul de proastă speţă al unui „complot infernal", pus la cale de politica piemonteză. Dumnealui, deci, declară că voia

să răzbune moartea aceea şi că era hotărît să-l ajungă şi să-l întreacă în privinţa celuilalt titlu, mult mai infam, într-adevăr, şi meritat mai ales după asasinarea preoţilor şi călugărilor din Roma, în '49 : acela de „spaima popilor".

Asta ca să spunem ce anume le surîdea în cucerirea Romei, prădalnicilor şi sălbaticilor din compania colonelului Callimaco. Înseilată şi sporită la număr nu numai datorită afinităţilor, ci şi de către comandanţii celorlalte nuclee, care urmăreau să zvîrle în ea povara unor elemente mai puţin agreabile şi mai puţin disciplinabile, compania aceasta căpătase între timp apucături tîlhăreşti, aprovizionîndu-se, adică jefuind, în întregul ei sau în grupuri mărunte, jignindu-i şi insultîndu-i pe ţărani, pe localnicii de tot felul şi pe preoţi, mai ales după începerea încălcărilor de frontieră, în primele zile ale lui octombrie. Ba începură să se mînjească pînă şi cu crime şi cu violuri, în aşteptarea sîngerosului şi josnicului carnaval din Roma, pe care îl făgăduiau închipuirilor bolnave aiurerile colonelului Callimaco, care-şi luase aerul unui adevărat Marat. Compania nu stătea niciodată trei zile într-un loc, şi numai de aceea scăpase pînă atunci de cine ştie ce răzbunare sîngeroasă a populaţiei.

Întîmplarea şi confuzia îl înhăitase pe Lazzarino Scacerni cu nişte inşi de soiul acesta ; iar mutrele vicioase, cele ameninţătoare şi cele furioase ştiau parcă să se destindă şi să zîmbească numai în faţa chipului lui de adolescent, proaspăt şi sănătos, bronzat de soarele Padului, pe care rîdea sufletul tînăr şi cinstit, mîndru şi delicat.

Neştiutor, nu numai din naivitate, dar şi dintr-o grijă ruşinoasă, pe care şi-o impuneau însoţitorii săi, şi pe care cei mai mulţi o impuneau chiar şi celor care n-ar fi respectat-o ; neştiutor deci în privinţa celor mai rele ticăloşii săvîrşite de aceştia, exista ceva care preschimba într-un dar naivitatea aceasta, imună faţă de nestăpînitul clocot al patimilor ce fermentau în juru-i. Era caracterul prietenos din fire, politicos, afectos ; îndeplinirea bucuroasă a datoriei, în măsura în care exista datoria ostăşească în compania lui Callimaco ; era faptul că nu cunoştea şi nu observa răul ; şi mai presus de orice, era faptul că, printre dezmoşteniţii aceia, nu se socotea mai bun decît aproapele său : atîta era, şi nu era nimic, dar era totul.

Cîţiva dintre nenorociţii aceştia, şi nu dintre cei mai puţin răi — iar cel dintîi dintre ei fusese şi cel mai ticălos, unul care se lăuda şi justifica porecla banditească de Barabba — îl îndrăgiseră pe Lazzarino Scacerni, cu avîntul acela virulent cu care cei ticăloşi îi iubesc pe cei buni, cînd nu trebuie să-i urască. Şi-i aici o putere ca a turbării, de ciudă că nu i-au putut urî : puterea desperării. Era deci protejatul şi favoritul acelui Barabba, pe-al cărui chip îngrozitor se arătau cu o rară vigoare patimi scelerate ; era talismanul, copilul companiei colonelului Callimaco.

Între timp, eludînd blocada navelor regale din jurul portului Caprera, marele marinar veni să ia comanda atît de puţin pregătitei armate. În lupta de la Monterotondo, Lazzarino făcuse prima cunoştinţă cu focul, cu uimirea aproape încîntătoare, cu bucuria şi, pare-se, cu voluptatea aceea a curajului dovedit şi biruitor, pe care încercarea aceasta le dăruie firilor cutezătoare, nu fără dorinţa de a le mai simţi încă o dată, nu fără o asemănare, mai ales pentru un tînăr de vîrsta lui, cu primele isprăvi ale iubirii şi cu cele dintîi îndrăzneli faţă de femei. Şi-atît de mult încît, încă neprihănitul Lazzarino, îşi amintise de spusele invalidului Bracciemezzo, de a fi intrat în foc întocmai cum s-ar fi dus să facă dragoste.

Urmase marşul asupra Romei, contramarşul, neizbutita insurecţie romană. Sacrificiul de la Villa Glori, ajutorul francez dat papii, nesiguranţa, caracterul contradictoriu al veştilor şi, mai presus de orice, indisciplina descurajau şi subţiau de la o zi la alta rîndurile garibaldiştilor, cînd, în ziua de 3 noembrie, Garibaldi se deplasă către Nomentana.

Compania colonelului Callimaco mărşăluia în urma companiilor din capul coloanei garibaldiste. Vechiul drum, presărat cu urcuşuri încete şi cu coborîşuri, iar uneori aproape adîncit între colinele mărunte şi păduricile dese, din partea aceea a Cîmpiei Romane, pe povîrnişurile munţilor Cornicolani, nu îngăduia să străbaţi prea departe cu privirea. Ziua mai degrabă răcoroasă, făcea mersul şi mai plăcut, iar Lazzarino Scacerni era vesel, de o veselie tinerească, şi rîdea, şi glumea, şi-i rîdea pe chip sufletul sincer şi voios. Alături de el, în capul companiei, mergea acel Barabba.

Circulau zvonuri ciudate, iar, printre altele, acela că nu se mai merge la Roma, ci, prin Tivoli, în Abruzzo, să se provoace revoluţia în Regat, căci Garibaldi voia să-l pedepsească

pe rege fiindcă-i trădase, nedeclarîndu-i război împăratului francez ; şi că francezii şi pontificalii nu s-ar fi împotrivit deci la marşul acela. Iar colonelul Callimaco se bucura zgomotos de războiul civil care se pregătea, între altele şi fiindcă ostaşii regelui, dădea el asigurări, aveau să se răzvrătească înainte de a deschide focul asupra garibaldiştilor.

Zăreau acuma tîrgul în vîrful unui colnic scund, şi bastioanele rotunde ale Mentanei, şi drumul în pantă pe care se ajungea la ele.

— Unde te duci ? întrebă Barabba : hei, Lazzarino, unde te duci ?

— Să trag cu puşca ! răspunse celălalt, întrerupîndu-şi fuga şi mînuindu-şi arma, care nu putea fi folosită.

De sus, din tîrg, şi mai ales din clăile de paie din vîrful colnicului, strînse de curînd de către ţărani şi de aceea încă nestricate de vremea proastă, strălucind auriu din pricina paielor, printre verdele slab al livezilor de măslini, al fîneţelor şi al ogoarelor de toamnă, se trăgea într-adevăr asupra coloanei garibaldiste. O dată cu vacarmul furios al schimburilor de focuri, cobora printre şiruri un zgomot de voci, un unduit, o învolburare de oameni, tulbure şi tumultoasă. Acum, făceau cu toţii întocmai ca Lazzarino, chemaţi sau împinşi din spate, în dezordinea aceea din care ies inevitabile dezastre militare, alergînd, izbind, strigînd ; ce anume, nu înţelegeau şi măcar nu ştiau nici cei care urlau. Începea ceea ce în amintirea martorilor a rămas drept ziua în care toată lumea a urlat şi a comandat : tocmai cum trebuie pentru a face dezastre nu numai inevitabile, dar şi iremediabile.

Ajungîndu-i din urmă şi întrecîndu-i pe toţi cîţi fugeau înaintea lui, Lazzarino Scacerni, sprinten şi zvelt, cu părul negru şi cîrlionţat în aer, nu observa nici povîrnişul, nici că tovarăşii lui se răreau. Împuşcăturile, şuierînd şi vuind supărătoare şi aţîţătoare, îi turnau în sînge înflăcărarea dezordonată a unui mînz, primăvara. Împreună cu un grup de voluntari, Barabba se chinuia să se ţină după lungile lui picioare tinereşti.

Pe drum şi pe terenurile din jur zăceau morţi şi răniţi, cărora Lazzarino nu le dădu atenţie, de parcă nici nu-i zărise, sau doar îi întrezărise, căci lupta era aprigă în jurul şirelor de paie. Avea în faţă drumul gol, cîteva salturi numai pînă lîngă aşezările omeneşti, şi dădu să se năpustească, strigînd

cu un glas ascuţit, crud, ca al unui şoim mînios. În momentul acela, pontificalii părăseau şirele de paie şi se retrăgeau spre întăriturile de la vila Santucci, la intrarea în tîrg. Cînd îi văzu umplînd dintr-o dată drumul, îşi încetini mersul, gîndindu-se să încerce dacă puşca lui funcţiona, şi fu ajuns din urmă de grosul voluntarilor, care fugeau să ia vila cu asalt. Făcu un gest de furie plictisită, copilărească, întocmai ca unul care e ajuns din urmă în clipa cînd crede că a cîştigat cursa ; se simţi parcă luat pe sus şi sări peste un zid mic şi dărăpănat. Din spatele unui copac bătrîn, la o depărtare de patru paşi, simţi ceva care-i pricinui un fel de plictiseală : un ochi, aplecat pe cătarea puştii, care îl lua drept ţintă, un singur ochi, rece şi atent, şi care-i păru batjocoritor şi foarte strălucitor.

Un foc de puşcă îi răsună în urechi şi-l asurzi dureros ; crezu că trăsese celălalt şi se miră să se vadă în picioare şi să nu se simtă rănit : în spatele copacului, un om răsturnat izbea aerul cu piciorul, cu o mişcare ciudată şi convulsivă. Nu avu vreme să facă legătura între mortul acela şi ochiul care ţintise cu o clipă mai înainte ; îşi dădu seama că rămase în urmă şi începu să fugă, urmat de Barabba. Poate că acesta fusese cel care trăsese ca să-l salveze, dar nu numai la asta nu era în stare să se gîndească, ci nici măcar în ce loc se afla. Se simţea ca acela care a rătăcit drumul tocmai cînd o grabă teribilă îl mînă s-ajungă undeva, şi nu ştia unde. Ajunse în afara grădinii, şi se trezi printre ceilalţi, strînşi laolaltă în număr mare, care trăgeau în salve asupra vrăjmaşilor masaţi la intrarea tîrgului. Fumul era mare şi se îngroşa de la o clipă la alta. Puşca nefolositoare îl împovăra, astfel că fu cît pe-aci s-o arunce, cu un gest de mînie şi de rătăcire, în care ieşea la iveală o ciudată şi moliie dorinţă de a fugi din zgomotul acela asurzitor şi din fumul acela acru, care-i supăra nasul şi gîtul. Prietenul îi era tot alături şi îi zîmbea, cu o expresie gravă şi senină, cu totul nouă, ca şi cum ar fi voit să-i spună sumedenie de lucruri, în hărmălaia aceea groaznică, împovărătoare.

Deodată i se păru c-ar fi nimerit printre duşmani şi c-ar fi sărit asupră-i, căci grupul acela compact de oameni, încetînd să mai tragă, îl înconjura ca o gloată îngrozitoare, ca un puhoi năvălitor. Un gînd îi străbătu mintea : dacă se prăbuşea, era strivit sub picioare. Barabba îl înşfăcase de-un braţ

și-l trăgea înapoi, de parc-ar fi vrut să-l zvîrle la pămînt. Voi să se scuture, dar prietenul îi strigă :

— Zuavii ! Zuavii !

În juru-i, toate gurile strigau același lucru. Strînși în înghesuială, Lazzarino și Barabba se dădeau înapoi ; se înăbușea, îl dureau coastele. Scurtă și înceată, trecu și clipa aceea. Se trezi în afara satului, pe drum, lîngă șirele de paie, degajat de mulțime și, gîfîind, năuc, se-ntoarse către un glas care striga, deosebit de puternic :

— Stați pe loc, băieți !

Cel care striga era un bătrîn cu barba căruntă, cu sabia în mînă ; și striga cu un accent de cutremurătoare deznădejde înconjurat de un pîlc de bărbați, pe care-i domina prin trupul lui înalt, numai piele și os :

— Opriți-vă ! Acolo, la asalt, copii !

Arăta spre vrășmaș cu sabia, dar nimeni nu-l asculta. Împușcăturile erau cumplite și păreau să vină din toate părțile, trosnind peste pietrele din jur. Barabba îl apucă pe Lazzarino de brațe, în timp ce bătrînul acela, generalul Fabrizi, continua să-și strige comanda lui deznădăjduită ; și-l ridică, pe deasupra unui mic zid, azvîrlindu-l într-o livadă de măslini și spunîndu-i :

— Cine stă acolo, s-a zis cu el !

Nu se stătea însă bine nici în livada de măslini, căci împușcături furioase spărgeau pietrele și retezau crengile. Aproape toate veneau însă pe sus. Un grup de oameni, trăgînd de spițele roților și de o funie, căutau să desprindă din pămîntul moale și arat un tun, unul din cele două luate la Monterondo, singura artilerie a expediției.

— Voi, ăia, veniți încoace să dați o mînă de ajutor !

Ofițerul care dăduse această comandă era senin la chip și liniștit în purtări, ca și în glas. Se apropiară și apucară și ei doi de funie.

— Trageți toți împreună, la comandă.

Din glasul și din atitudinea acestuia emana un curaj potolit, ca și cum în livada aceea de măslini n-ai fi avut altceva în cap decît deplasarea tunului. Era momentul în care francezii, din față și din flanc, îi învăluiau pe garibaldiști în focul ucigătoarelor *chassepots*.[1] Grație acelui zid scund și

[1] Pușcă de război cu ac.

netencuit, aflat la mijloc, bătălia, care răgea și duduia alături și care reteza crengile ceva mai sus de capetele oamenilor, părea îndepărtată.

Traseră cu putere de funie, dar tunul era împlînat pînă la osie și nu voia să se clintească din loc. Ofițerul, ca și cînd ar fi dat un sfat, comandă :

— Trageți prin smucituri. Înțelegeți ? Hai, cu putere, hai, cu putere, hai...

Nu folosea la nimic.

— Ne-ar trebui un ajutor, spuse ofițerul, ca și cum ar fi vorbit cu el însuși ; și se îndreptă spre zidul scund care înconjura livada de măslini, ca pentru a-i mai chema și pe alții.

Pasul era al unuia care avea la dispoziție timp berechet ; descurajaților acelora le fu însă destul ca el să se întoarcă cu spatele, pentru a fi cuprinși de teamă. De îndată ce părăsi funia, în jurul piesei mai rămăsese doar Lazzarino și Barabba, iar pe pămînt, doi răniți și un mort. Ofițerul se înapoie la tunul său și șopti, ca unul căruia nu-i vine să creadă ce a văzut :

— S-a terminat. Ai noștri sînt înfrînți.

Un zgomot amestecat, de glasuri și de împușcături, se îndepărta în jos, pe povîrniș, spre drumul pe care-l străbătuseră venind de la Mentana.

Ofițerul, obosit, se sprijinise de tun. Barabba îi spuse lui Lazzarino :

— Și-acum, ce-ai de gînd să faci ?

— Dar tu ?

Băiatul se întristase, gata să plîngă, simțind o mare durere și supărare, dintr-acelea care-i fac pe adulți să zîmbească.

— Unde stai tu, stau și eu, spuse Barabba.

Asta însă păru să-l plictisească pe Lazzarino :

— Eu, unul, ascult de el.

Vorbind astfel, îl arătă pe ofițer, care se trezi din amorțire și, buimăcit, ca și cînd l-ar fi văzut de-abia atunci, îi spuse :

— Hei, cîți ani ai tu ?

Schimbul de focuri se liniștea și se îndepărta, limitîndu-se și stăruind numai printre casele tîrgului. Ca pentru a-l înlocui, tristețea mocnită a după-amiezii de toamnă, duioasă și friguroasă, se lasă peste frunzișuri ca pentru a readuce liniștea

în livada de măslini tulburată. Există însă întodeauna o lovitură întîrziată, un glonte rătăcit.

Cu o mică gaură roșie în mijlocul frunții, fără un suspin, răsturnat și întins pe pămînt, cu brațele deschise în lături Lazzarino Scacerni voia parcă să răspundă la întrebarea afectuoasă cu cel mai frumos și mai tineresc dintre zîmbetele sale.

V

Maică-sa crezuse tot timpul că se va înapoia : suferi atît cît suferă o mamă, dar sigură că o să-l revadă în paradis. Tatăl, în acele două luni, se închisese într-o idee fixă și neînduplecată, fără o vorbă, sau poate pentru a se revolta, cu groaza aceea față de foc și de suferință pe care-o poate simți numai acela care le-a suferit, sau poate numai ca să refuze cu ură speranța. Iar cînd nu se mărginea la ridicări furioase din umeri, deschidea gura numai ca să spună cu sălbăticie :

— Nu mai vine, viu nu mai vine. Ar fi prea frumos.

Nu mai veni, nici măcar mort, fiindcă n-avea hîrtii la el ; iar tovarășii, printre care și Barabba, se risipiră, astfel că Lazzarino fu așezat într-o groapă comună, acolo, în Cîmpia Romană.

— O să-l revedeți în paradis, spunea preotul din Guarda.

— Voiam să-l văd aici, răspunse tatăl.

— Ce vreți să spuneți ?

— Că acolo unde ziceți dumneavoastră, ca să vorbim sincer, pe mine nu prea mă interesează.

— Vă compătimesc pentru o durere atît de mare, dar e o greșeală grosolană. Mai bine, oferiți-l lui Dumnezeu.

— A luat și-așa destul, bolborosi celălal , întocmai ca unul care a înnebunit din suferință și care, de la nebunia durerii furioase, trece la sminteala nebuniei îndobitocite, mi-a luat și-așa prea mult, Domnul.

Ce punea la cale o văzură Bracciemezzo și Sitarul într-o zi, cînd se ivi în ușa cîrciumii lui Orlandini, iar cei dinlăuntru cîntau un cîntecel vioi. Se întrerupseră și-l lăsară pe jumătate neterminat în clipa în care Iepurele Vîrcolac

deschise ușa veche și murdară a acelei așa-zise cîrciumi. Ținea în mînă o armă cu două țevi, încărcată cu alice pentru iepuri.

— Dați-vă în lături, spuse el, cu arma sprijinită pe brațul stîng, făcîndu-le semn celorlalți să facă loc în jurul celor doi. N-am de vorbit decît cu Bracciemezzo și cu Sitarul. Dați-vă-n lături. Cine face un pas încoace, e un om mort. Iar voi doi, adăugă el, ducînd arma la ochi, voi doi rugați-vă Domnului. Nu v-o spun, continuă el rînjind de acest joc fioros, fiindcă mi-ar păsa de sufletul vostru ori de-al meu, ci numai ca să vă prelungesc agonia. Faceți loc, repeta el, cu același gest de mai înainte, sînt alice pentru iepuri, și nu e sănătos să stați alături de ăia doi.

Înlemniți de frică, ceilalți se dădură la o parte, lipindu-se cu spatele de perete. Se auzeau dinții Sitarului clănțănind zgomotos. Bracciemezzo era vînat, dar mai stăpînit.

— Foarte bine, le spuse Iepurele Vîrcolac celorlalți, în ce mă privește, mă bucur să văd că sînteți o turmă de lași. Pe cel dintîi care mișcă un deget, l-am curățat. Iar voi doi, care trimiteți copiii la moarte, voi doi trebuie să crăpați. Nimeni nu mișcă !

Nimeni nu se clintea. El, neînduplecat, schimba ținta de la unul la altul, și de la piept la cap, rînjind.

— Hei, hei, Lazzarino s-a dus să moară ca s-asculte de voi și fiindcă v-a văzut batjocorindu-mă și i-a fost rușine că e copilul unui asemenea tată : la moarte, cîinilor ! Trebuia să vă curăț în ziua aia cînd m-ați azvîrlit afară de aici cu lovituri de picior ; Lazzarino nu s-ar mai fi dus să moară. Vă curăț acuma, în schimb, iar voi, ceilalți, nu v-amestecați. La moarte ! Și totuși, aș vrea ca mai înainte să v-aud glasul. Hai, vorbiți ! Hai, Sitarule, că ai limba lungă !

— De dragul sărmanilor voștri morți, bolborosi celălalt, făcîndu-l să rîdă.

— Iar dumneata, Bracciemezzo, ce-ai de spus ? Tot o prostie ca asta ?

— Nimic, răspunse cel întrebat, cu o voce destul de sigură, eu, nimic.

— Cum, nimic ? Asta nu e un răspuns.

Fapt este că vorbise el prea mult, și nu mai avea curaj să-și desăvîrșească jocul lui crud, dacă avusese cumva vreo-

dată. Puşca începu să-i tremure în mîini, şi de aceea, cel mai inimos dintre cei de faţă, începu să-i spună :

— Scacerni, nimeni n-a vrut să-l trimită pe Lazzarino să moară, iar asta ne-a supărat şi pe noi foarte mult, căci îl iubeam. Dacă s-a dus cu Garibaldi, a făcut-o fiindcă era un băiat prea curajos : de ce vrei să-l jigneşti spunînd că l-am fi pus noi ? Era în stare s-o facă şi singur.

— Iar eu, spuse el înduioşat, nu mai sînt în stare să trag. Duceţi-vă de mă denunţaţi.

Terminînd de vorbit, ieşi din cîrciumă ca un smintit, clătinînd din cap.

Nu-l urmăriră, nu-l denunţară. Spuseră, unii, că fusese o farsă, iar alţii că fusese o ţicneală ; fură de acord în a-l compătimi pe nebun şi-n a-l dispreţui pe bufon. Iar el păru pe urmă să fi uitat cu desăvîrşire de cele întîmplate, numai că, din cînd în cînd, vorbind despre asta, sau în prostie, spunea :

— Lupul trebuie să urle ; iepurele să tremure.

Se spune că şi-ar fi pierdut mintea, deşi în privinţa cîştigurilor şi-o păstra întreagă, poate mai ageră ca oricînd, şi, sigur, mai nemiloasă, şi nu ştia nici de aproapele, nici de creştini, adevărat duşman al milei şi-al îndurării ; cînd se ivea prilejul să-l prindă pe cîte unul în laţul nevoii, să-l tragă pe sfoară cu tot felul de şiretlicuri, ori să-l bombardeze cu tot felul de hîrtii timbrate, cu proteste, cu somaţii, cu sechestre, cu faliment, parcă nu-l bucura atîta cîştigul, cît ranchiuna împotriva omenirii, de care-i era sufletul plin. Începea atunci să se audă c-ar fi vorba să se desfiinţeze închisoarea pentru datornici (care a şi fost desfiinţată, mai tîrziu, în '77) ; Iepurele Vîrcolac, care se-ntîlnea deseori la Ferrara cu avocaţii ca să plănuiască, să pregătească şi să pună în acţiune arme şi muniţii din arsenalul diabolic al cărui artificier era, se arăta indignat.

— E mai rău decît dacă li s-ar ierta osînda tîlharilor, fiindcă tîlharul, cînd vrea să-şi ia punga, nu face pe omul cumsecade, cum face în schimb cel care ia bani, cu gîndul să nu-i mai dea înapoi.

— N-au toţi gîndul ăsta, îi răspundeau oamenii cu bunsimţ.

— Dacă vreunul nu-l are de la început, îi vine pe măsură ce trece vremea .

— Sînt ăia urmăriţi de ghinion.

— Și de-aia trebuie să-înfrunt eu riscurile ?

— Dar dacă tot nu sînt bani, ce-i folosește debitorului închisoarea ?

— Ca să-i învețe minte, pe datornici.

— Adică ?

— Să-și țină ghinionul pentru ei ! Dacă nu, v-o spun eu, că e prea mare ispita de a și-l arunca, în parte sau tot, asupra altora.

— Roagă-te la Dumnezeu, Iepure Vîrcolac, să nu te afli niciodată în nevoie.

— Fac ce pot, dar dacă m-aș afla vreodată din pricină că mi-a fost milă de un rău-platnic, cer să fiu eu închis, să fiu eu spînzurat și, fiți siguri, că-mi pun eu nodul de gît, cu mîinile mele !

Văzîndu-i viața furtunoasă și purtările de om stăpînit parcă de diavol, nu puțini erau, de altfel, cei care se gîndeau că într-o bună zi ar putea să sfîrșească și printr-o moarte nelegiuită, de sinucigaș. În familie, trăia fără să dea atenție nimănui și la nimic, spunînd ce-avea de spus numai prin bombăneli sau prin gesturi, mai rău ca un surd din născare, afară de cazurile în care izbucnea în înjurături bestiale și se preschimba într-o adevărată nenorocire, bătîndu-și fioros copiii, cu motiv sau degeaba, fără nici o deosebire.

Iar nevasta, respectînd cîtva timp principiile regimului familial, tolerase faptul, care-i răscolea sîngele, deși, în ce-o privea, nu era o mamă îngăduitoare. Pe urmă, începu să-l certe, cînd nedreptatea era mai fățișă, cu grijă, ca nevastă și ca mamă ce se afla ; era însă limpede că tocmai nedreptatea îl ațîța, precum și spaima pe care le-o insufla copiilor înfățișarea și ochii lui de albinos, făcîndu-i să se frămînte și să se întrebe cu teamă dacă ceea ce făceau sau spuneau avea să-i fie pe voie, ori nu. Pe copii, trei băieți și trei fete, Cecilia îi sfătuia să-i poarte respect și să aibă răbdare, spunîndu-le :

— E tatăl vostru ; iar în unele cazuri cînd nedreptatea era mai limpede : Durerea, săracul, l-a făcut s-o ia razna.

Și fiindcă el se înapoia uneori pe neașteptate acasă, la Ponticin della Pioppa, îi lăsa singuri cît mai rar cu putință, ducîndu-i cu ea la moară, căci și-așa aceasta era adevărata lor îndeletnicire, îndeletnicirea frumoasă, salvarea familiei Scacerni, iar nu specula, agitația și tulburarea de jumătate nebun, și jumătate pervers a Iepurelui Vîrcolac. Parcă era

o cloşcă înconjurată de pui, şi îi scotea din mîna lui, cînd cruzimea întrecea orice măsură. Se vedea bine, atunci, că ar fi lovit-o bucuros şi pe ea, dar vînjoasa şi hotărîta femeie, o dată cînd ridicase mîna la ea, îi prinsese încheietura braţului şi-i spusese, făcîndu-l să simtă cît de tare strîngea :

— Are şi nebunia o margine, Iepure Vîrcolac, iar dacă mai faci încă un gest ca ăsta, îţi îndrept, o dată pentru totdeauna, şi mintea, şi cocoaşa.

Cu toate astea, întîmplîndu-se să se înapoieze de la moară, o dată cînd el spusese c-o să rămînă două zile la Ferrara, Cecilia găsi uşa încuiată : dinăuntru, ajungeau însă pînă la ea un urlet şi un geamăt deznădăjduit şi rugător, amestecat cu un zgomot de lovituri nebuneşti date cu palma peste faţă şi în spinare. I se tulbură sîngele, şi bătu, zgîlţîind uşa. Înăuntru, Iepurele Vîrcolac urla, lovind mai departe :

— Pe care intră, îl ucid !

— Ajunge, tată, ajunge, că mor, o auzi ea strigînd pe una dintre copile.

Ridică o scară pînă la fereastra hambarului, care era deschisă şi fără gratii : sări şi ajunse în casă. Iepurele Vîrcolac, murdar de sîngele care curgea din nasul copilei, lovea cu înverşunare în biata ei feţişoară tumefiată şi în trupşorul ei pe jumătate dezgolit. Îngroziţi, ochii fraţilor şi-ai surioarelor, care stăteau lipiţi cu spatele de perete, în ungherele slab luminate ale bucătăriei, semănau cu ai unor pui de bufniţă, dar se rotunjiseră şi mai mult din cauza spaimei. Femeia sări asupra lui ; înşfăcă flanela care-l acoperea pe friguros, îl ridică în sus ca pe un cîine, de pielea de pe spinare, îl răsuci iarăşi, îl apucă de piept şi-l izbi, o dată, încă o dată, şi iarăşi o dată, de uşă, căci vorbele n-ar fi avut nici un rost. Se opri, căci o strigau copiii, cuprinşi de o groază nouă :

— Mamă, mamă !

Altfel, se poate presupune că Iepurele Vîrcolac ar fi sfîrşit-o urît. Acum, în timp ce mama fugea să-şi ia copila în braţe, el, doborît la pămînt în patru labe, de-a buşilea lîngă uşă, scheunînd ca un cîine, urla întocmai ca un lup furios şi desnădăjduit, noaptea. Şi sigur că în creierul întunecat şi bolnav nu existau decît beznă şi rătăcire.

De atunci, nu a mai locuit în casă, şi s-a adăpostit, el şi calul, într-o odaie şi-n grajdul dijmaşului de la Ca'Morgosa. Întîlnindu-se cu Cecilia, de-abia îşi dădeau bună ziua. Ea

trăia, împreună cu copiii, din venitul morilor. El continua, înrăindu-se chiar, cu blestemăţiile lui de avar, dar neîngrijit şi murdar, şi într-o tulburare ce ţinea de sminteală.

VI

Roagă-te lui Dumnezeu, Iepure Vîrcolac...

Dar mai credea încă în Dumnezeu ? O asemenea întrebare el, unul, nu şi-o punea niciodată, iar lumea era convinsă c-avea să-nnebunească de-a binelea. Nu însă şi nevasta sau cei care aveau de-a face cu el, şi pentru care nebunia lui dacă trebuia vorbit despre ea, era răutate ce întrecea orice măsură.

Fapt este că într-o noapte (nu a ştiut nimeni care anume) cînd, după doi ani de muncă, a fost gata aşa-zisa *coronella* şi cînd, spre sfîrşitul lui '71, fu vorba să se taie Zăgazurile Împreunate, pentru a umple bazinul dintre acestea şi *coronella,* aducînd fluviul acolo, cu toate măsurile de siguranţă impuse de meserie ; într-o noapte de iarnă rece şi neguroasă, Iepurele Vîrcolac se duse să o caute în bordeiul ei singuratic pe o bătrînă care avea faima de vrăjitoare şi de făcătoare de farmece, numită Şorici Pîrlit, urîtă, temută şi apreciată de către ţărani, care vorbeau de vindecări miraculoase săvîrşite de ea, în cazuri pe care medicii le socotiseră pierdute, de cîştiguri cu trei şi cu patru numere la loterie, de ogoare şi de case săpate de şoareci şi de insecte dăunătoare, supărătoare şi murdare, împotriva cărora nu folosise la nimic nici măcar rugăciunea preotului ; în acelaşi chip, în anumite locuri unde sălăşuiau duhuri şi fantome, ea le alungase cu vrăjitoriile ei drăceşti, de-acolo de unde nu izbutiseră să le scoată nici măcar sfintele molifte. Spuneau c-ar fi vrăjitoare de sabat şi existase o biată smintită care jura că, într-o noapte cu lună, o văzuse ieşind goală pe coş şi zburînd călare pe coada măturii spre locul de întîlnire a diavolului cu vrăjitoarele. Alţii credeau a şti că Şorici Pîrlit, după ce-l fermecase pe-un tînăr, îl făcuse să moară de oftică din prea multă dragoste, iar ca să-l aducă înapoi, se perfecţionase în ale vrăjitoriei şi se vînduse diavolului, cu for-

mele obligatorii ale magiei negre, ca s-o învețe în arta necromanției. În poveștile acestea, desfrîul făcea casă bună cu bezna închipuirilor. Numai că, la clăci, în grajduri, în serile lungi de iarnă, închipuirile alunecau spre macabru și spre groază, pînă cînd fiecare începea să tremure și să moară de spaimă în lumina slabă a felinarului mic, urît mirositor și fumegînd, printre blîndele animale rumegătoare, cu spinările lor albe și largi, și cu șoldurile lor calde, în semiîntunericul din grajd. Noaptea, fiecare prefera să ocolească pe departe bordeiul respingător al vrăjitoarei. De cele mai multe ori, țăranii nu țineau să meargă prea departe cu cercetările și, de altfel, nu-i cereau acesteia decît serviciile acelea mai mult domestice, medicinale și cîmpenești, în care aveau mare încredere și pe care socoteau că le pot căpăta, fără a săvîrși un păcat prea greu. Iar de cumpărat, i se cumpărau în două chipuri: cu daruri, sau — dacă Șorici Pîrlit se arăta mîndră și nemulțumită — cu amenințarea de-a o face să guste must de pădure, despre care fiecare știe ce fel de must este. Și că nu rămăseseră doar la amenințări, putea s-o spună nenorocite, în cazurile cînd fusese învinovățită de-a fi făcut farmece și vrăji ca să-i ia mintea ori sănătatea vreunuia sau vreuneia, și de a fi deocheat animalele și recoltele. Și astfel, ura și teama erau reciproce și corespunzătoare; ceea ce ar putea fi socotit un lucru drept, dacă răul opus răului și prostia adăugată la o altă prostie, s-ar putea chema, fără pîngărirea sfîntului nume, dreptate.

Bătrînele Zăgazuri Împreunate de la Nogarole și de la Antonela fuseseră tăiate în două locuri; iar în această împrejurare, Cecilia trebuise, după atîta amar de ani, să-și ducă morile puțin mai la vale, într-un vad provizoriu. Apele pe jumătate umflate umpluseră bazinul cu apă leneșă și aproape stătătoare, pe o suprafață destul de întinsă, între *coronella* și obstacolul vechilor Zăgazuri Împreunate, sortit cu vremea să fie mîncat, știrbit și surpat de fluviu. Înainte de a fi împinsă de șuvoi, fusese de ajuns numai ca acesta s-o atingă și s-o ude pentru ca în *coronella* să se producă mai multe surpări sau, mai bine-zis, prăbușiri. De data asta, petițiile Iepurelui Vîrcolac se acoperiseră imediat cu semnături; se cerea să se închidă tăieturile și să fie date din nou în folosință Zăgazurile Împreunate, măcar pînă cînd *coronella* va da mai bune garanții de securitate. Inginerii își dădură cu

părerea că munca aceasta, de mari proporţii şi grea, avea să fie fără folos, ţinînd seama (şi era adevărat) că asemenea surpări se produc la orice dig nou, întocmai ca şi aceste strigăte şi alarme (lucru care era şi el adevărat).

După repararea surpărilor, parohul din Ro şi cel din Guarda, împreună cu mulţimea populaţiei din cele două parohii, veniseră să binecuvînteze *coronella*. Tocmai ceremonia aceasta făcuse să încolţească în mintea Iepurelui Vîrcolac ideeea aceea, care-l mînase să bată la uşa bordeiului lui Şorici Pîrlit.

După ce-l întrebă de nume, baba veni să-i deschidă ; şi era într-adevăr înfricoşătoare prin paloarea şi slăbiciunea — numai oase — trupului foarte înalt, ce amintea de jalea unui trunchi mucegăit de copac singuratec, doborît de multă vreme, curăţit de crengi şi cojit ; prin gîtul lung şi zbîrcit, prin gura ca de mort şi fără dinţi, prin capul mai mult chel, prin chipul slăbit, scorţos, solzos, fără sînge, avînd viaţă numai în ochii spălăciţi şi greţoşi, lipsiţi de privire şi parcă orbi, dar înviorați de o nebunie ironică şi rea, avînd în ea ceva obscen.

— Ce caută un bogătan, un domn, în palatul meu ?

Acesta era felul ei de a se exprima, puţin pompos, puţin misterios şi puţin sarcastic, iar Iepurele Vîrcolac îl ştia. În schimb, nu mai fusese niciodată în palatul vrăjitoarei, şi uitîndu-se curios împrejur, fără să descopere, în lumina unui opaiţ slab, nimic altceva decît o mizerie sordidă, afumată, roasă de carii şi mucegăită, cuvîntul acela îi aminti ceea ce încă se mai spunea : că un oarecare, trecînd pragul blestemat, văzuse cum bucătăria acelei colibe se lărgise dintr-o dată, preschimbîndu-se într-o bazilică largă, înaltă şi somptuoasă ; văzuse, acelaşi, preschimbîndu-se în marmură podmolul de pe jos, pereţii în sur şi-n marmură, iar opaiţul în lumina izbitoare a o mie de candelabre, în vreme ce pe locul vetrei la care vrăjitoarea îşi pregătea filtrele ei, se înălţa tronul Satanei, iar vrăjitori şi vrăjitoare, diavoli şi diavoliţe cu piciorul înfurcat, veneau în procesiune să-i aducă tributul ruşinosului şi obscenului lor omagiu, care-i înfrăţeşte în pactul infernal. N-o povesteşte nimeni pe care să-l ştii şi care să fie în viaţă ; numai morţii sau plecaţi departe, fără a se şti unde, ori dispăruţi în chip misterios ; căci dacă ar fi existat unul care să pretindă că i s-a întîmplat lui una ca asta, ar fi fost luat

drept palavragiu, pe cînd așa, scurgerea vremii și misterul dădeau multă greutate acestui soi de mărturii, care încep cu „am auzit spunîndu-se". Tot astfel, jumătate în glumă, jumătate în serios, toată lumea îi dădea lui Șorici Pîrlit o sută șaptesprezece ani ; și i-i dăduse întotdeauna, *ab illo tempore* încît, pînă la urmă, s-a găsit unul care-a ținut să spună :

— Anul ăsta care vine, o să-mplinească totuși o sută optsprezece ani.

— A avut întotdeauna o sută șaptesprezece, răspundeau ceilalți, zîmbind evaziv.

— Cum vine asta ?

— Î-i dă Iaca-cine (și vorbeau de diavol) sînt dintr-ai lui...

— Și ce-i cu asta ?

— Doar n-oi fi crezînd că ăla numără anii începînd cu nașterea Mîntuitorului ?

Și astfel, cel ce căuta pete-n soare era redus la tăcere. Nici bordeiul nu se schimbă în palat, pentru Iepurele Vîrcolac, care, uitîndu-se la vrăjitoare, se gîndi că și dacă n-o fi avut o sută și șaptesprezece ani, de arătat îi arăta cu adevărat, și care, deocamdată, spunea :

— Am venit să-ți cer o favoare, pe care s-o plătesc.

— Ți-o citesc pe chip, spuse Șorici Pîrlit, fie pentru că avea darul acesta al vrăjitoriei, fie pentru că aflase ori ghicise cam cum stăteau lucrurile, dar nu e vorba de o treabă de nimic.

— Și din ce pricină ? întrebă celălalt, curios și fără să-i vină a crede că aceasta îi citise într-adevăr pe chip ; înlemni însă cînd o auzi răspunzîndu-i :

— Fiindcă au fost acolo preoții de-au binecuvîntat cu aghiazmă, iar vrăjitoriile mele nu fac doi bani, afară de cazul cînd... ferește-te de-a te mai închina — se întrerupse ea, ghicind că mușteriul se pregătea să-și facă semnul crucii — căci aici nu e de nici un folos, ba chiar îl tulbură pe stăpînul meu.

— Afară de cazul că, la miezul nopții, pe dig, dumneata vei răspunde *amen*, la anumite rugăciuni ale mele, închinîndu-te cu stînga și de-andoaselea.

— Trebuie să vin chiar eu în persoană ?

— Fără îndoială. Trebuie desfăcută mai întîi binecuvîntarea, și e nevoie de îndurarea stăpînului meu.

— Nu poţi s-o desfaci singură ?

— Pot şi nu pot. Şi pe urmă, n-ar fi o adevărată obrăznicie nici măcar ca să te închini de cîteva ori în faţa lui ? Cît despre mine, nu mi-e teamă nici măcar dacă inundă Padul : ce-mi pasă ? Eu una n-am pămînturi.

— Asta cam aşa e ; şi-apoi, e adevărat şi că ai fi în stare să zbori prin văzduh ?

— Să nu ne depărtăm de treburile pentru care-ai venit.

— Pricep, spuse el, căpătînd curaj şi întărit în convingerea că vrăjitoarea putea într-adevăr mult mai mult, pricep ; dar ăla despre care vorbeşti...

— Numeşte-l stăpînul meu, căci altfel se supără.

— Fie şi stăpînul dumitale ; înţeleg că e foarte puternic dar, va fi chiar atît de puternic ?

— Hei, nu ştii oare că e stăpîn peste vînt şi peste ploaie, peste nori şi peste cutremure ?

— Şi se va ţine de cuvînt ? Fiindcă dacă e atît de puternic, poate şi să făgăduiască, iar apoi să se dovedească mincinos.

— Ai încredere şi respect faţă de el ; nu ţi-am dat destule dovezi ? Nu ţi-am citit pe chip ? E sau nu adevărat că nimeni altcineva nu mi-ar fi putut spune ceea ce ai venit să-mi spui ?

— Ar fi o nenorocire dac-ar afla-o careva.

— În privinţa asta, fii liniştit. Stăpînul meu nu doreşte ca tainele lui să fie ştiute de toată lumea.

Nebunia, superstiţia, grija şi dorinţa de a-şi lua măsuri de siguranţă împotriva afurisitei de *coronella* sporiseră atît de mult, încît dacă atunci cînd bătuse la uşa vrăjitoarei, mai avusese încă o oarecare nesiguranţă, acum de-abia aştepta ceasul vrăjilor, astfel că spuse :

— Mă angajez ! Chiar la noapte.

— E prea tîrziu ; sîntem prea aproape de miezul nopţii şi n-o să sosim la vreme.

— Mîine.

— Da, dar numai dacă stelele se arată prielnice şi dacă e ceaţă deasă şi beznă.

Nu-şi călcase înţelegerea : iar baba, înfofolită şi cu o ciupercă de pălărie în cap, veni la întîlnire, îşi făcu semnele ei în aer, biciui apa din bazin, îşi însemnă anumite figuri pe pămînt, îl puse pe Iepurele Vîrcolac să intre în ele şi începu să recite vrăji şi laude la adresa lui Astarot, a lui Bafomet şi a lui Bel-

zebut. După fiecare strofă, Iepurele Vîrcolac, răspundea după cum fusese învăţat. Iar după o vreme, care lui i se păru nesfîrşită, solomonariţa, strîngîndu-l de braţul drept cu o putere sălbatică, strigă :

—Uite-l ! Marele principe e-aici, iar eu îl văd ; închină-te cu mîna stîngă !

Tremurînd, Iepurele Vîrcolac îndeplini ceea ce i se poruncise.

Bătrîna mai săvîrşi cîteva ceremonii şi mai făcu unele rugăciuni ; nu uită apoi să-şi încaseze cei doi *marenghi*, pe care-i stabiliseră ca preţ, şi se topi în ceaţă.

Scacerni rămase singur. Oricît de mare fusese spaima prin care trecuse, simţise — atunci cînd vrăjitoarea într-un fel de extaz şi de delir, îi spusese că-l vede pe „marele principe" — tonul orgolios şi îngîmfarea obraznică şi încîntată, de iniţiată şi de vizionară, cercetată şi stăpînită de necuratul. Iar curiozitatea, aproape fascinată, se arăta mai puternică decît spaima, ba chiar o biruia pe aceasta, în sufletul lui, în timp ce un vînticel uşor şi şăgalnic, adiind prin ceaţa uscată şi îngheţată, o împrăştia de pe fluviu şi o rărea deasupra cîmpiei, astfel că din înaltul noului dig, Iepurele Vîrcolac vedea ivindu-se vîrfuri de copaci şi coşuri de case. Stele mărunte şi luminoase străluceau în număr mare pe cerul senin. Iar fluviul, pe jumătate umflat, curăţit acum de orice negură, în noaptea senină şi cu lună nouă, el îl ghicea, mai mult decît îl vedea, sprinten, învolburat şi muşcînd din cioturile Zăgazurilor Împreunate. Iar zăgazurile se înălţau negre deasupra oglinzii oarbe a apei noptatece, la limita exterioară a imensului bazin neclintit. Deasupra acestuia stăruiau încă valuri şi fuioare de negură : adierile de aer rătăcitor făceau ca suprafaţa apei să se-nfioare în increţituri repezi şi trecătoare.

Şi iată că năstruşnicul orgoliu luciferic al adoratoarei diavolului începu să fermenteze şi-n sufletul noului iniţiat şi discipol ; nu mai era vorba de-o curiozitate năstruşnică şi fascinată, ci de-o adevărată mîndrie a unei ascunse puteri supranaturale, reflex al acelui orgoliu care-a avut totuşi atîta influenţă asupra religiilor blestemate, în sectoarele diavoleşti, care-au tîrît în atîtea greşeli chinuitul suflet omenesc.

Îndreptîndu-se spre casă pe marginea noului dig, Iepurele Vîrcolac păşea întocmai ca un cocoş, mîndru şi plin de el, cu mersul şi cu atitudinea lui de om caraghios, pe picioruşele lui subţiri şi aiurite, care, în clipele de bucurie, şi mai ales în

noaptea aceea, îl făceau să semene cu un spiriduş pîntecos. De altfel, cu trecerea anilor, căpătase tot mai mult înfăţişarea şi chiar excrescenţele de adevărat cocoşat, adică şi-n faţă şi-n spate. Pe deasupra, îi mai crescuse, fără nici o măsură, şi şezutul, obligîndu-l astfel, de cele mai multe ori, să calce ca un curcan. La drept vorbind, era păcat că în noaptea aceea nu se afla nimeni care să-l vadă cum se plimba pe dig, îngîmfat, plin de el, spunîndu-şi, plin de o superbă înfumurare :

„Pe ăsta — era vorba de digul cel nou — în ciuda ălora care voiau să-mi joace mie un renghi, l-am dat în grija unuia care e în stare să-mi alunge orice teamă de primejdie. Să mă păcălească tocmai pe mine !"

Cine ? Înţelegeai, dacă pătrundeai în biata lui minte, pe jumătate întunecată ; lumea şi lumea de dincolo, soarta şi oamenii, răutăcioşii, antreprenorul, Geniul civil, slujitorii lui Dumnezeu şi chiar Dumnezeu şi sfinţii, de care magul cel nou nu se sfiise să se lepede.

Pe el să-l păcălească ? Nu-şi dădu seama că rîde — atît era de zdruncinat — pînă cînd însuşi rîsul lui, asemeni unui gîlgîit, nu îi sună în ureche ciudat, şi străin, întocmai ca un ecou : şi se întoarse înfiorat, închipuindu-şi că diavolul e în spatele său. Îl acoperi în întregime o năduşeală rece, iar din pricina fricii chinuitoare trebui să închidă ochii. Un suspin, ca o răsuflare, tot al lui, şi acesta, de deznădejde osîndită, îi adia pe lîngă faţă. O luă la fugă, dar răsunetul paşilor îl urmărea ; sosi la Ca'Morgosa, ţişni în casă, încuie uşa şi se prăbuşi în pat, pe brînci, cu capul în mîini ; şi tot restul nopţii îl simţi pe diavol cercetînd, adulmecînd, înfuriindu-se, dînd tîrcoale prin jurul uşii ; Şorici Pîrlit îi pusese însă în vedere ca în următoarele trei zile să nu facă nici cruci, nici rugăciuni, dacă nu voia să calce înţelegerea. Tocmai de aceea, un gînd, deşi de lăcomie nebunească, biruia în el agonia spaimei, făcîndu-l să-i spună — cu faţa înfundată în perne şi-n pături — şi să-i strige diavolului :

„N-ai decît ; fă cîtă zarvă vrei, dar eşti dator să respecţi înţelegerea, da, s-o respecţi ; afurisit să fiu eu, dac-o s-o calc, iar dac-ai s-o calci tu, să fii tu afurisit !

Cînd începură cocoşii să cînte, ieşi pe ogoare şi se bucură din suflet văzîndu-le frumoase şi atît de promiţătoare. Iarna precedentă, între '70 şi '71, fusese foarte chinuitoare, din pricina gerurilor aprige ; anul acesta se anunţa excelent şi

liniştit. Semănat pe secetă şi la timp, grîul lui primise la vreme ploaia de care avea nevoie ; răsărit frumos şi în întregime, creştea fără grabă şi fără întîrziere. După o toamnă umedă, se anunţa o iarnă uscată ; iar proverbul spune :

Praf de vei avea-n ianuar
Fă hambarul din stejar.

Cîmpurile cu cînepă — de Buna Vestire, ori semănată ori răsărită — erau sănătoase şi îngrijite după toate cerinţele meseriei, pînă la cele mai neînsemnate amănunte ce se cuvin respectate aici iar el ştia cît îngrăşămînt pusese în fiecare parte şi-şi propunea ca şi pentru restul lucrărilor să nu uite de învăţătura care recomandă ca ochiul stăpînului să nu lipsească de nicăieri. Îşi freca mîinile, iar senina mulţumire matinală îl îndemna să se gîndească :

„Pentru nişte pămînturi atît de frumoase merită să săvîrşeşti fie chiar şi cîte-un păcat mai greu. Dar, în definitiv, ce mare păcat am făcut ? Le-am pus la adăpost ; am legat mîinile diavolului ; tîrgul pe care l-am încheiat nu-l poate supăra nici măcar pe Dumnezeu."

Era vorba de o teologie care-i aparţinea şi punea în ea atîta convingere, încît solicita compătimirea sau măcar mila faţă de năstruşnicia sa. Delirul izvora însă din dragostea pătimaşă faţă de locul lui de baştină, şi faţă de pămînt, aceeaşi care în basmul indigen al lui Chiozzini şi al Urlătorului din Parc îl împinge pe vrăjitor la reînnoirea contractului cu demonul, pentru a salva ţinutul de inundaţie. Dar figura lui de stil, aceea de a-i fi legat mîinile diavolului, îmi aminteşte de altele încă şi mai vechi, de cu totul alte monumente ce împodobesc regiunea supusă Padului şi „ciracilor lui" dintre Apenini şi mare, a cărei coloană vertebrală este, încă de pe vremea romanilor, via Emilia ; şi sînt monumentele celei mai frumoase epoci a ei, care-a urmat după ce episcopii, feudalii şi stareţii, şi un neam vajnic de bărbaţi puternici şi harnici, au salvat pămîntul acela de nimicirea barbară, care-i mai primejdioasă în ţinuturile acelea şi mai îndelungată decît măcelul şi decît distrugerea violentă — îşi lăsase amintirea în digurile ruinate, în apele scăpate din frîu, în mlaştini şi-n daunele aduse de el. Atunci, împreună cu marile comunităţi ale învăţăturii şi în cursul luptelor dintre instituţiile medievale, ale

papalităţii şi ale imperiului, ce se înfruntau la catedră şi pe cîmpul de bătaie, au înflorit aici comunele pline de viaţă ; şi poate că civilizaţia aceea a primelor veacuri de după anul O mie a fost prea doctă şi prea doctrinară ca să lase loc pentru poezie, din care pricină, aceasta s-a exprimat în piatră, în sculpturile bisericilor şi ale catedralelor, în Piacenza şi în oraşele San Geminiano şi San Donnino, în Parma şi în Ferrara, oraşul Sfîntului Gheorghe. Cine priveşte aceste biserici împodobite, cine priveşte cu înţelegerea dragostei poemul catolic de piatră şi de cărămidă, biblic, apocaliptic şi teologic, acolo descoperă în scenele şi în lucrările cu caracter moral sculptate acolo, un sens, un stil, care dă şi care exprimă, cu o vigoare rară şi cu un accent pronunţat, nota terestră a acelui poem, cu o vînă şi cu o sevă născocitoare, severă şi plină de viaţă, istovită şi îmbelşugată : Adam care despică împreună cu Eva, primele brazde şi împrăştie peste ele prima sudoare ; munci şi plăceri ale lumilor ; bucuria cărnii şi a păcatului ; învăţături morale amestecate cu umor satiric şi sărbătoresc ; înfăţişări de obiceiuri, şi de moravuri şi de animale, obşteşti şi de fiecare zi ; şi fabule esopiene, şi poveşti despre regele Carol, despre regele Artur, şi despre cele mai ciudate fiinţe fantastice. Şi-i vorba uneori de înfăţişarea unor adevărate povestiri, ca aceea modeneză a cavalerului care s-a vîndut diavolului, s-a pocăit şi a scăpat de diavoli, prin rugăciuni.

Dar, în transmiterea tradiţiilor, a limbilor şi a gusturilor are loc un împrumut al artei de la viaţă, şi al vieţii de la artă. Tiparul acela vechi şi clocotitor al fanteziei, seva aceea umană şi terestră, senzualitatea aceea puternică, indiferent dacă zîmbeşte, dacă rîde, sau dacă rînjeşte în chipurile contemplate de un lung şir de generaţii, întocmai cum se lasă moştenire proverbe, învăţături morale şi fabule, exprimate în piatră, se imprimau în fantezii, se prindeau de urmaşi, în tainica matriţă a generaţiilor.

Iar Iepurele Vîrcolac era întru totul asemănător cu avarii chiţibuşari şi lacomi, cu păcătoşii stăpîniţi de pofte, care petrec nebuneşte în comedia lumească şi sînt sculptaţi pe portalurile acelea de biserică, pe pragul liturghiei, al sfinţiei şi al rugăciunii. Porecla însăşi, superstiţioasă, batjocoritoare şi de rău augur, nu îşi avea parcă originea tot într-o foarte răspîndită şi înfricoşătoare, şi foarte bizară credinţă, *in illo tempore ?* Îi fusese impusă de către lume, prin asemănarea cu su-

biectele pe care călugării cunoscători ai aşa-numitelor bestiare şi ai cărţilor de poezie medievale le sugerau maeştrilor cioplitori în piatră ; şi fiindcă numele însuşi creează o anumită dispoziţie şi împinge spre asemănarea cu el, cine ştie cît se va fi străduit cel al Iepurelui Vîrcolac pentru a-i face acestuia viaţa afurisită şi blestemată ? Veşnic neliniştită, iar acum distrusă şi năstruşnică, în timp ce el, prostindu-se şi înfumurîndu-se, părea fericit şi sigur de bogatele jafuri, şi rîdea, şi pălăvrăgea, şi ţopăia de unul singur.

Soarele de toamnă, palid şi fără vlagă, nu mai era în stare să dezgheţe nu brazdele îngheţate, dar nici măcar chiciura căzută pe gardurile vii şi pe iarba de pe poteci, care, mică şi uscată, pîrîia sub ghetele lui groase. Pe marginile şanţurilor, aceeaşi chiciură înălbea pămîntul, mai deasă, întocmai ca o zăpadă fărămiţată de gerul care prefăcea în sticlă resturile de apă din fund.

Iepurele Vîrcolac adulmeca mirosul pătrunzător al pămîntului îngheţat, se bucura de paloarea verde a grîului semănat frumos şi uniform, de belşugul întunecat şi des al lucernei şi al trifoiului, sănătoase şi plivite de jalnicul torţel, vrednic de numele de : „cînepa dracului“, ce i s-a dat prin unele locuri. Se bucura, se mîndrea, rîdea, de parcă l-ar fi aţîţat mîncărimea trupească a unei plăceri nebuneşti ; şi totuşi fibra lăuntrică se rupsese, astfel că, dacă ar fi existat cineva care să pătrundă taina dureroasă a acelei singurătăţi răutăcioase şi prosteşti, dar grea şi chinuitoare, şi-ar fi adus poate aminte de statuia în care marele Wiligelmo — într-una din bisericile acelea ale noastre — a sculptat frămîntarea neliniştită a sufletului omenesc, şi şi-ar fi amintit poate şi de latina în care, plin de milă şi de-o durere ce dăinuie de-o mie de ani, stă scris : *hic gemit, hic plorat, nimis iste laborat.* [1]

Cine se îngrijea însă şi cine-ar fi putut să discearnă plînsul tatălui, în chinul avarului, în nebunia Iepurelui Vîrcolac ?

[1] Aici se jeluie şi plînge cel prea mult chinuit (lat.).

Capitolul al șaselea și ultimul din SĂRĂCIA VINE CU BARCA

PUHOIUL

Vin rîndunicile de Sfînta Cruce
Şi pleacă tot de Sfînta Cruce.

La trei mai, adică, şi la patrusprezece septembrie. Veniseră de puţin timp, iar ţinutul ferrarez, cîmpul, în anul acela, voia să-şi ţină făgăduiala pe deplin. În martie, cînd nu pricinuise pagube, vînturile îşi vărsaseră tot focul, iar aprilie, cu zile răcoroase şi ploi călduţe, hrănise şi crescuse recoltele, zorite şi îmbelşugate, iar spre sfîrşit, cînd tot verdele frînelor pălise, le lăsă în seama prielnicei luni a lui mai. Inima oamenilor muncitori nu mai era înclinată doar spre speranţă, ci spre încredere.

Exista un proverb local, care — adresat tinerelor cu ten frumos — se dovedea galant :

Soarele în martie zugrăveşte,
Iar în aprilie, tot el, pictează.

Acelaşi lucru s-ar fi putut spune, în mai, şi despre grîne, căci fiind o lună prielnică într-adevăr, cu zile frumoase şi cu vînturi uşoare şi sănătoase, începuse să le şi dea fiorul unei prime culori aurii. Cînepa se ridica, egală şi viguroasă, cu fibra lungă şi trainică. Pomii şi viile înfloriseră din plin, iar apoi legaseră din belşug. Veselele păsări primăvăratece îi învăţau parcă pe oameni să fie liniştiţi. Şi chiar *coronella,* verificată de către înmuierile de primăvară, părea acum sigură, astfel că nimeni nu se miră văzînd că pînă şi Iepurele Vîrcolac încetase cu spaimele şi cu prevestirile lui de cobe.

De altfel, în afara locurilor unde-l chema cine ştie ce treabă nu se mai arătă nici în piaţă, nici la cîrciumă, nici în biserica

din Guarda, şi nu mai vorbea cu nimeni despre nimic altceva decît despre afaceri.

Cînd au fost gat să dispară resturile Zăgazurilor Împreunate, fluviul făgăduia ca, pe lîngă Nogarole şi Antonella, să-şi mute cursul într-o albie nouă, comodă, largă ; din pricina asta, după ce o mare umflare a apelor, care avusese loc la mijlocul lunii, fu trecută fără stricăciuni şi arătă că, nu peste mult timp, fluviul, adică şuvoiul lui din dreapta, avea să-şi facă loc foarte bun şi poate chiar mai bun decît înainte, de-a lungul noului dig, morăriţa Cecilia căpătă convingerea că în curînd va urca din nou în vadul de altădată.

Mai trebuie spus că umflarea aceea de la jumătatea lui mai ca şi cele din anii trecuţi îi nelinişteau pe cei pricepuţi în ale fluviului — printre care şi Cecilia — căci erau mai dese, mai neaşteptate, mai grele, mai încărcate de mîl, şi de crengi, şi de lemne. Şi erau, acestea, semne despre ceea ce începuse să se vorbească, chiar şi în partea de jos a Padului, cu privire la paguba uriaşă pe care distrugerea pădurilor o pricinuia în îndepărtaţii munţi Apenini ; greşală scurtă şi nenorocire lungă, pagubă grea, de pe urma unui cîştig scelerat şi înşelător.

E drept că vechile guvernări — iar cele mai înţelepte fuseseră şi cele mai aspre — instituiseră în Alpi şi în Apenini legiuiri şi măsuri de pază deosebit de aspre, pentru ca tăierile să nu distrugă pădurile, atît pe cele ale statului, cît şi pe cele particulare. Le ocrotea chiar şi lipsa — adevărată binefacere, din acest punct de vedere — de drumuri, de mijloace de transport şi de comerţ, în munte ; le ocrotea însăşi sărăcia şi ignoranţa muntenească. O dată cu noul regat, pe lîngă banii speculanţilor şi scumpirea şi cererea de lemnărie, începutul unei vieţi mai intense şi mai deschise a adus, printre locuitorii de pe acolo, înaintea respectului pentru folosul general, lăcomia amarnică şi imprudentă. Legiuitorul însuşi a agravat şi a grăbit nelegiuirea, printr-o încredere liberală şi un respect doctrinal — rău plasate şi una, şi cealaltă — faţă de drepturile proprietarului privat, lăsat să facă ce vrea, desfiinţînd opreliştile şi neîngrijindu-se să dea nişte norme precise sau dînd unele fără nici o eficacitate. Fapt este că, în cîţiva ani, s-a distrus ceea ce necesită ani mulţi şi decenii întregi pentru a se reface : străvechii Apenini împăduriţi deveniră numai o surpătură şi o jalnică şi nerodnică prăvălire de argilă.

Se spunea că avusese de suferit pînă şi clima în general, devenind mai nestatornică şi fiind mai puţin apărată de stăruinţa supărătoare a vînturilor din sud-est ; sigur că ruina aceea a munţilor furaţi de apă în urma distrugerii imensului rezervor vegetal care este pădurea, seca pînă şi vinele tainice ale cîmpiei şi o făceau să sufere de sete ; imediat, şi în chip şi mai grav, s-a făcut însă simţită în apele fluviilor, ale căror umflături au devenit an după an tot mai furioase şi mai precipitate, prin prăbuşirea tot mai mînioasă şi mai nestăvilită a apelor de ploaie şi a zăpezilor topite. Oamenii pe fluviu se plîngeau apoi că această cantitate sporită de mîl tulbura peştii şi făcea ca ouăle lor să devină nerodnice, compromiţînd una din bogăţiile Padului, adică sturionii. Ceea ce ştia şi vedea fiecare, fiind fapte mai mult decît dovedite graţie măsurătorilor inginerilor, erau creşterea albiei, şi astuparea gurilor, şi ridicarea apelor tot mai mult peste semnul de alarmă.

Consecinţele astupării gurilor erau tot mai simţite, în fiecare an, chiar şi în Guarda, cînd, pentru a împiedeca vărsarea fluviului în mare, mai veneau şi vînturile din sud-est şi din răsărit, de felul acelora ce stăpînesc în epocile de umflare a apelor, a căror pricină şi sînt, împreună cu ploile şi cu dezgheţurile. Pe deasupra, lărgindu-se oglinda apei în faţa noului dig, fluviul avea să rămînă mai expus la vijelii şi la furiile austrului, vrăjmaşul morarilor. Pînă la urmă, prudenţa şi instinctul o sfătuiră pe Cecilia să rămînă mai departe în aşteptare pentru a vedea cum se vor aranja lucrurile, cu toate că pînă la vadul în care se retrăsese vremelnic se ajungea cu greu şi era lipsit de apă.

Trecuse o săptămînă de la umflarea de la jumătatea lui mai, cînd fluviul se umflă din nou şi se ridică pînă la 76 de uncii, sub semnul de pază, ceea ce nu era un motiv de spaimă ; apele începură chiar să coboare şi, în cele din urmă, se dovedi a nu fi fost vorba de o creştere prea mare a lor. Aşa vorbeau doi „chesonieri", însărcinaţi să supravegheze cele două tăieturi prin Zăgazurile Împreunate şi *coronella*, care priveau spre tăietura din vale a zăgazurilor pe unde apa curgea în bazin. Vorbeau cu Iepurele Vîrcolac, care, după masa de prînz, venise pînă aici, mai mult pentru a-şi dezmorţi picioarele. Ceasul era aproape două după-amiază.

— Umflăturile astea două erau necesare, spuse unul dintre chesonieri, erau necesare chiar și pentru dumneata, Scacerni.

— Pentru mine ?

— Nu ești dumneata cel care făcea mai multă zarvă ?

— Și nu spuneai tot dumneata, îl încolți celălalt, pînă și că digul cel nou era prost construit și că nu putea să reziste ?

— Ba spuneam, recunoscu el.

— Iată două umflări strașnice, și nu s-a petrecut nimic, iar *coronella* se comportă frumos.

— Se spune totuși că, ici și colo, s-a înfiltrat ceva apă, la început, obiectă Iepurele Vîrcolac.

— Dar se mai strecoară acum ?

— Hei, dar dacă s-a strecurat la început, înseamnă că acuma s-a întărit, spuse Iepurele Vîrcolac.

— Păi eu ce-ți spuneam ?

— A existat un șanț, care a început să se reverse nu departe de aici, la hotarul dintre proprietățile Ca'Morgosa și Antonella.

— Frumoasele dumitale pămînturi, îl întrerupse celălalt chesonier, rîzînd.

— Nu vorbesc de mine ! Vă dați seama ce-ar însemna o inundație ?

— Doamne ferește! exclamară amîndoi, ceilalți, privind fluviul încă ridicat, și întins, și mîlos, care curgea cu învolburările lui ușoare, cu bătaia lui cam prea puternică, în marginea digului. N-o spune nici măcar în glumă !

Dar Iepurele Vîrcolac vorbi mai departe :

— Ar fi o glumă grozavă, nimic de zis, ca toată apa asta să-și croiască drum peste cîmpii ! Ar fi și cazul, de altfel, ca Padul să-și croiască un alt drum, căci de o mie de ani, de la inundația Siccardi, nu s-a mai văzut așa ceva. Iar atunci, adio ogoare, adio grajduri, sate și oameni !

— Începînd cu noi trei, exclamă un chesonier, îndreptîndu-și privirile spre picioare, căci asemenea vorbe, acolo, cu privire la dig și la revărsare, îi pricinuiau acea greutate în stomac și acea tulburare în cap, din pricina cărora cel care suferă de amețeli simte pămîntul cum se clatină ușor și-i fuge parcă de sub picioare.

— Dacă dumneata, Scarceni, spuse celălalt, vorbești astfel tocmai aici, înseamnă că ești foarte sigur, acum, de *coronella* asta.

— A fost, ce-i drept, continuă Iepurele Vîrcolac, canalul ăla de scurgere, alături de Proprietatea Călugăriţelor, care-a început să curgă înapoi, sprinten şi tulbure.

— Cîteva căruţe de pămînt au ajuns însă pentru a se astupa crăpătura, iar acum nu se mai prelinge nici măcar o picătură !

— E-adevărat, spuse Iepurele Vîrcolac.

— Întîmplări dintr-astea se petrec în timpul oricărei revărsări.

— Şi-asta e-adevărat.

— Şi-atunci, la ce bun să vorbeşti ca o piază-rea, cu mutra asta de n-aude n-a vede ?

— Această a doua umflare a apelor m-a făcut să mă linistesc, întocmai ca un copil de ţîţă, îi asigură Iepurele Vîrcolac ; comparaţia fusese însă atît de caraghioasă încît, închipuindu-şi-l sugînd, amîndoi izbucniră în rîs, după care se despărţiră, unul pentru a continua să supravegheze în josul apei, spre punctul de legătură al Zăgazurilor Împreunate cu *coronella,* iar celălalt mergînd în sus, spre cealaltă tăietură. Peste tăieturile zăgazurilor se trece cu ajutorul unor punţi înguste. Iepurele Vîrcolac se alăturase celui de-al doilea paznic, şi nu făcuseră decît o sută de paşi, ori poate ceva mai mulţi, cînd un strigăt îl făcu să se întoarcă.

— Ce-i asta ? întrebă chesonierul, apucîndu-l de braţ pe Iepurele Vîrcolac.

— Diavolul...

— Lasă-l în plata Domnului ! Ţi se pare a fi un moment potrivit ?

— Diavolul îşi calcă făgăduiala ? bolborosea Iepurele Vîrcolac.

În tăietura zăgazurilor, de care de-abia se îndepărtaseră, năvălea, ţîşnea şi se înălţa cu violenţă, într-o coloană înaltă, o trîmbă de apă neagră ca funinginea, ca un izvor nestăpînit. Celălalt chesonier o luă la fugă în jos, răcnind :

— Apa, apa !

— E vina mea că nu v-am dat şi zăgazurile în pază aiura Iepurele Vîrcolac, astfel că însoţitorul lui găsi de cuviinţă să-i spună că înnebunise chiar în clipa aceea.

Îndată ce-i spuse aceasta, se-nfiorară amîndoi, dîndu-şi seama — după cele ce se petreceau sub ochii lor — că o bună bucată din dig se apleca spre tromba de apă ; o văzură,

de altfel, încovoindu-se, scufundîndu-se şi făcîndu-se nevăzută.

— Să fugim! Să fugim! strigă chesonierul. Fluviul înghite digul!

Cu o putere ciudată, Iepurele Vîrcolac îl înşfăcă însă şi-l ţinu pe loc. Vedeau cum prin ştirbitura aceea imensă şi neaşteptată şuvoiul apei se prăbuşea în bazin şi izbea în digul cel nou, şi se umfla, şi trecea dincolo de el. Deodată însă cei doi văd un lucru şi mai rău, mult mai rău: apa forţează digul; şi-l rupe; iar fluviul acela, cu totul altul decît cel obişnuit, aleargă pe cîmpia deasă şi verde — ca-n luna lui mai — de-a lungul unui şir de pomi fructiferi, ce se plecau şi dispăreau de parcă i-ar fi sorbit treptat, unul după altul.

Ca fermecat, Iepurele Vîrcolac privea toate astea, înlemnit. Vedea fluviul înconjurînd o casă din faţa locului unde se produsese spărtura, vedea ţăranii ieşind prin coş, pe acoperiş, întocmai ca furnicile dintr-un furnicar. Un uruit nelămurit, ca un tunet îndepărtat, dar de fapt apropiat şi neîntrerupt, produs parcă în adîncul pămîntului, de nişte cataracte ce s-ar prăbuşi sub picioarele oamenilor, făcea să răsune văzduhul umil şi înspăimîntător. Se cutremura şi văzduhul, se cutremura şi pămîntul. Cîmpia părea mai mult uimită decît îngrozită, neclintită ca în chinuitoarele linişti ale vîntului care preced furtuna. Un zvon de glasuri omeneşti se înălţa de pe ogoare, de prin case şi de pe bătături, şi gonea, gonea, în liniştea după-amiezii mai mult neştiutor decît descumpănit.

„Apa, apa, striga lumea, vine apa, vine!"

Nu părea însă atît un strigăt de spaimă, decît o înştiinţare, un strigăt profesional, ca atunci cînd minerul anunţă că a dat foc fitilului, pentru ca ceilalţi să se adăpostească.

Era tocmai ceasul acela fierbinte şi de mare oboseală, în care ţăranii îşi îngăduie puţină odihnă în timpul zilei. Din înaltul zăgazului, ochiul pătrundea destul de departe în cîmpie pentru a zări alte acoperişuri înţesate dintr-o dată de bărbaţi şi de femei, cu copii mici în braţe; şi cărări şi poteci înfundate, pe care apa înainta aprigă, să scoată din culcuşuri oameni şi dobitoace, care fugeau dinaintea ei, mîncînd pămîntul, cu puhoiul în spate. Iar semănăturile dispăreau în apă, în timp ce alţi oameni, surprinşi de revărsarea canalelor, căutau să scape cu înotul de pe locurile unde lu-

crau şi pe care apa le şi prefăcuse în bălţi. Şi se zăreau cîte unii care, refugiaţi — singuri sau în grupuri mici — pe vreo ridicătură de pămînt ori pe potecile digurilor mici sau pe copaci, făceau gesturi deznădăjduite, văzîndu-se izolaţi din toate părţile, cu apa care se înălţa în jurul lor, necruţătoare. Orbit de ea, ochiul privitorului căuta fiinţele omeneşti, cuprins parcă de o curiozitate nemiloasă.

Prin gura largă a spărturii din digul cel nou, şuvoiul nu se prăbuşea însă în cascadă, ci curgea repede şi egal, zbura, sub ochii celui care-l vedea acum la poalele acoperişului celei dintîi case asupra căreia se năpustise. Aceasta rezista atacului, fiindcă pămîntul dărîmat şi scos de furia primei năvale fusese aşezat şi îngrămădit lîngă ea, iar acum o apăra. Iar grămada aceasta de pămînt abătea cea mai mare parte din forţa noului fluviu către Guarda, la vale, ca şi cînd cîmpia ar fi sorbit-o cu uşurinţă. În partea de sus, proprietăţile de la Antonella şi de la Ca'Morgosa rămîneau neatinse, astfel că încetînd să mai strîngă braţul chesonistului, ţinut pe loc, mai mult decît de el de groaza celor ce le vedea, Iepurele Vîrcolac, fără a se grăbi cîtuşi de puţin, spuse, arătînd într-acolo :

— Averea mea nu e inundată.

— Şi ce-mi pasă, răspunse chesonierul, ce mă priveşte pe mine ? Dar, imediat, înfuriat de bucuria nelegiuită din glasul şi din gestul celuilalt, adăugă : Iepure Vîrcolac, nenorocitule, există cineva care, dacă moare azi, e sigur că merge în iad.

— Averea mea, răspunse acesta, fără să-i dea atenţie şi arătînd spre inimă, a scăpat.

— Astăzi nu scapă nimeni, spuse celălalt, copleşit de deznădejde şi luînd-o la fugă.

Pe faţa ascuţită şi zbîrcită — nu de iepure acum, ci de nevăstuică bătrînă — a bogătanului nostru, rătăcea un zîmbet idiot, de biruinţă. Pe drumeagul dinspre Antonella, şi dinspre pămînturile lui, pîlcuri de ţărani însoţiţi de familiile lor, veneau spre digul cel nou, cu care încărcate cu tot felul de calabalîcuri şi cu alimente, urmaţi de vite lăsate slobode. Pînă hăt, departe, drumul dintre Ro şi Guarda era plin de refugiaţi. Strigătul se îndepărtase şi se pierdea ca un ecou :

„Vine, apa, apa, vine !"

Mugete puternice, îngrozite şi plîngătoare, veneau dinspre cîmpia inundată, dinspre grajdurile pe care ţăranii nu mai izbutiseră să le deschidă, dinspre ogoare, unde vitele rătăceau, cu apa pînă la genunchi, pînă la burtă ori la piept, lăsate în părăsire şi împotmolite. Clopotele, în alarmă, dădeau glas lămurit îngrijorării generale. Ro îi răspundea Guardei, prin dangăte ; iar în atîta amar de ani, clopotul cel vechi din Guarda nu răsunase niciodată cu atîta jale : părea s-o facă pentru cea din urmă oară, înainte de a se prăbuşi.

Pe Iepurele Vîrcolac îl interesa numai faptul că apa se scurgea spre Guarda, ocolind pămînturile lui. Făcu înconjurul zăgazului, se urcă pe digul cel nou, mergînd liniştit, şi se opri la marginea drumeagului dinspre Antonella. Acolo, tot felul de glasuri, chemări, ba chiar saluturi ; şi nu plîngea nimeni, căci uimirea pricinuită de nenorocire copleşea durerea, iar spaima grăbea oamenii spre digul cel nou. Iepurele Vîrcolac lăudă prudenţa unui dijmaş bătrîn, care mergea înaintea frumoaselor vite din cel mai bun staul de la Ca'Morgosa.

— De prudenţă, e vorba, stăpîne ? întrebă bătrînul încărunţit. E vorba că vine apa !

— Iar eu îţi spun şi dumitale că apa nu vine, şi nici n-o să vină pînă aici.

— Aşa ? Vă arde de glume, stăpîne ?

— Îmi arde de glume ? Se scurge în jos.

— Astăzi, dacă vreţi să ştiţi, va fi inundat jumătate din ţinutul ferrarez ; iată cum se-adevereşte ceea ce spunea tatăl tatălui meu.

— Şi ce spunea, iertată să-mi fie neştiinţa ?

— Sărăcia vine pe apă, răspunse omul, grăbindu-se să ţină pe loc o vacă, pe care-o vedea îndepărtîndu-se de celelalte.

La aflarea proverbului, Iepurele Vîrcolac răspunse cu un zîmbet dispreţuitor şi cu o ridicare din umeri, plină de supărare. Se dăduse la o parte, ca să îngăduie trecerea pîlcurilor de nefericiţi, care se năpusteau asupra rampei de urcare pe dig, căutau să ajungă la ea cît mai repede cu putinţă şi se înghesuiau. Strîmtă şi dreaptă, nu încăpeau pe ea decît puţini inşi în acelaşi timp ; carele se chinuiau s-o urce şi însăşi graba pricinuia încurcături şi punea piedici. Se certau care s-o ia înainte şi pierdeau astfel mai multă vreme. E-ade-

vărat că, pe urmă, dacă un car mai încărcat sau mai greoi amenință să se oprească la jumătatea drumului, se ofereau imediat brațe ca să ajute să fie împins, eliberînd astfel rampa. Dacă nu mila, îi înfrățea totuși o spaimă comună. Cei din coadă, ultimii sosiți, strigau să se dea zor, zor, zor.

„Prostii !“ mormăia în sinea lui, Iepurele Vîrcolac, înfipt pe picioruşele sale, mîndru, cu mîinile în şolduri, şi dîndu-şi asemenea aere încît părea singurul care nu-şi pierduse capul în mijlocul unei mulțimi înspăimîntate : şi-ar fi fost de rîs, dacă n-ar fi existat atîtea motive de plîns, şi atît de puțină vreme şi chef de a-l lua în seamă. „Proşti, care cu strigătele astea nu fac decît încurcături şi nimic altceva.“

În partea de sus a rampei, spațiul pentru întorsul carelor şi cotirea spre deal nu era prea mare, şi fiindcă digul cel nou nu fusese aşternut cu pietriş, iar iarba nu avusese timp să se înrădăcineze prea bine, roțile croiau brazde adînci în pămîntul proaspăt aşezat, se înglodau şi nu mai voiau să iasă. Atunci, încredințați că cei de sus nu grăbeau fiindcă se aflau la adăpost, toți cei de jos, cu teama în spate, prindeau să urle încă şi mai puternic. Şi chiar faptul acesta făcea să sporească supărarea Iepurelui Vîrcolac, care-şi spunea mai departe, în gînd :

„Dobitocii ăştia habar n-au că puhoiul năvăleşte la vale, astfel că la deal nu mai e nici o primejdie, şi au tot timpul să meargă liniştiți. Ba puteau chiar să stea liniştiți acasă, nerozii : nişte gogomani !“

Îndreptîndu-se spre partea de sus a digului cel nou, nefericiții aceia, tot aruncîndu-şi privirile spre fluviu, arătau un fel de supunere înspăimîntată şi resemnată, ca în fața destinului ; privirile cele mai stăruitoare, pe care — acum, cînd spaima le îngăduia o clipă de răgaz — le îndreptau spre pămînturile şi spre casele lăsate în părăsire, arătau că izvorau din durerea, din teama şi din deznădejdea unor oameni care nu ştiu nici cînd au să-şi mai revadă casele şi pămînturile lor, şi nici în ce stare.

Nu era lume multă, fiindcă oamenii preferau digurile vechi şi drumul dintre Ro şi Guarda, fost dig, pe vremuri, şi refugiu încercat ; în orice caz, preferau să se îndepărteze de puhoi. Şi astfel, Iepurele Vîrcolac se pomeni curînd singur pe digul cel nou, şi-i veni chef să se înapoieze pentru a da

o raită şi a vedea în ce stare se află spărtura pe unde năvălise puhoiul. Făcu cale-ntoarsă.

Era o zi cu soare şi una dintre cele mai lungi ale anului.

Plin de aroganţa aceea ciudată şi încrezută, fără să se gîndească nici la nevastă şi copii, nici la el, şi mulţumit ca de o povestire adevărată sau chiar ca de o afacere izbutită, poate că în timp ce se îndrepta pe dig, dincolo de străpungere, în sus, spre locul pe unde năvăliseră apele, i se părea că lucrurile vor rămîne veşnic aşa ; în orice caz, dacă scăpau Ca'Morgosa şi Antonella, puţin îi păsa lui că Padul îşi croia încă o albie spre mare. Vedea năvala apelor, vedea cele două largi străpungeri — din digul cel vechi şi din cel nou — vedea chiar şi cele două mari mori ancorate în vad, ceva mai jos de locul pe unde năvăleau apele, dar nici măcar vederea acestora nu-i abătu gîndurile şi nu-i trezi vreo aducere aminte.

Apa sfîrşise însă prin a umple cu totul întinsul triunghi de pămînt dintre drumul cel vechi şi fluviu, cu unul din vîrfuri îndreptate spre Guarda. Fuseseră astupate şi distruse canalele de scurgere şi locurile de trecere, prin care cele dintîi ape răbufniseră către canalul Lavezzola. Acum, aceleaşi ape începuseră să curgă înapoi, ca un torent, năvalnice, de-a lungul drumului mai sus pomenit, dar Iepurele Vîrcolac n-o ştia. Şi-n vreme ce el sosea liniştit lîngă locul unde se produsese spărtura, şuvoiul fluviului, care izbea în uriaşa masă de apă stătătoare, iar acum se revărsa, începu să clocotească furios, în dreptul casei care-i slujise în primele momente ca punct de reper, rupse o parte din obstacolul pe care i-l opunea pămîntul îngrămădit în faţa casei, se năpusti tot, cu un muget nou, şi prinse să curgă înapoi, luînd-o de-a lungul părţii din afară a digului celui nou, pînă ajunse, lacom şi nemilos, pe pămînturile lui, chiar pe ale lui, ale Iepurelui Vîrcolac.

Nu trecuse poate o oră întreagă, dar sînt cazuri cînd nu ceasornicul măsoară cel mai bine timpul ; cele cîteva minute, scurse sub ochii săi, se dovediră suficiente pentru a umfla cele două puhoaie care se năpusteau asupra cîmpiei. Iar cel mai apropiat, sporindu-şi avîntul şi abătîndu-şi cursul, lărgi gura străpungerii chiar sub privirile lui, astfel că nu lipsi mult pentru a se pomeni doborît şi înghiţit. Pe ogoare, apa crescu şi bîntui cu şi mai multă furie.

Iată deci două fluvii noi pe cîmpie, cu o apă nouă, mîloasă şi înspumată : se căutau, micşorau distanţa dintre ele şi se contopeau într-unul singur, de-un colorit sinistru, care continua să se frămînte, de parcă-ar fi fost zguduit mai departe de cele două furii, şi se linişti, nemişcat şi apăsător, încă şi mai mohorît decît furia de mai înainte.

Chiar dacă se gîndea la ceva, gîndurile Iepurelui Vîrcolac erau toate deşerte, ca în delir ori ca într-un vis al unui bolnav de friguri. S-au găsit unii care-şi aduceau parcă aminte să-l fi văzut deasupra străpungerii, gesticulînd şi ţopăind ca un posedat de diavol. Rămase apoi în nemişcare, privind ţintă la apele curgătoare şi apele stătătoare, de parcă nu i-ar fi venit să-şi creadă ochilor, pînă cînd înserarea i le ascunse, şi-l ascunse şi pe el privirilor celorlalţi, dacă a existat cineva care să-şi aducă aminte că l-ar fi căutat cu privirea. E atît de slabă aplecarea ţinuturilor ferrareze spre mare încît apa rămasă de capul ei se preschimbă în apă rătăcitoare.

Un fluviu destul de iute, care atingea partea din afară a noului dig, curgea acum pe un drum opus celui al Padului, alergînd de zor spre luncile de la Fossa d'Albere şi de la Ruina ; şi-ar fi ajuns pînă la drumul dinspre Francolino, la hotarul Parcului, şi pînă la Ferrara, la poarta San Giovanni, dacă puţin mai tîrziu, apa n-ar fi rupt drumul dintre Ro şi Guarda, aproape de Ponticin della Pioppa, năpustindu-se, prin Vallazza, asupra Canalului Lavezzola, a cărui impetuozitate o întrecu. Iar aceasta a fost a treia şi cea din urmă schimbare de curs a fluviului, care alimenta inundaţia.

Învăluită şi pe dinăuntru, şi pe dinafară, mîncată din amîndouă părţile, *coronella* se crăpă şi în partea de sus. Noua năvală a apei, inversînd evoluţia primului dezastru, lărgi cealaltă străpungere a fluviului ; iar în taina plină de nenorociri a nopţii aceleia, în marele bazin dintre digul cel nou şi Zăgazurile Împreunate avu loc o învălmăşeală cumplită de curenţi, de contracurenţi şi de vîltori. Lumina zilei descoperi două perechi de guri : iar din cele două de sus, apa curgea direct, în vreme ce din cele două de jos, fiindcă spărtura din digul cel nou nu făcea faţă volumului trimis în bazin prin deschiderea din zăgaz, o parte din apă curgea înapoi şi descria în interiorul bazinului un arc, şi se năpustea, de-a-ndăratelea, pentru a-şi croi drum, către gura de sus, avîntată, învolburată, izbindu-se înfricoşător şi haotic.

Zorile se iviră triste şi vineţii, cu o făgăduială de ploaie şi de vremuială, pentru a lumina Padul, din care, mai bine de jumătate, curgea în albia pe care puhoiul revărsat şi-o săpase în şesul atît de jos al Vallazzei. Înspăimîntător de liniştit, se răspîndea peste ogoare, pînă unde vedeai cu ochii. Şi-tunci de-abia cineva zări o faţă omenească pe crîmpeiul rămas din Zăgazurile Împreunate şi veni să-i strige Ceciliei, pe mori :

— *Padrona* Cecilia, ăla care se vede acolo, dacă nu mă înşeală vederea, pare să fie bărbatul dumitale.

II

În acele ultime luni dinaintea inundaţiei, Cecilia nu-şi pierduse vremea cu bîrfeli şi cu spaime, dar auzise şi ea, oricum, că aşa-numita *coronella* era prost construită (pentru istorie, trebuie menţionat că nu ea s-a rupt cea dintîi, ci digul cel vechi, aşa cum s-a văzut, poate din pricina unei erupţii a gazului de turbă) şi-o auzise spunîndu-se de-atîtea ori încît, la cea dintîi umflare a apelor, îşi adusese copiii pe mori, ca să fie barem mai sigură, înainte ca zvonurile să se adeverească. Mai auzise spunîndu-se de către cei mai pricepuţi şi că o spărtură în digul cel nou avea s-arunce Padul asupra Vallazzei, iar Ponticin della Pioppa se afla tocmai la mijloc. Nici măcar morile n-ar fi fost sigure acolo, în buza unei spărturi, dar înseşi lucrările de construire a digului o siliseră să schimbe vadul, fapt în care a văzut mai tîrziu ocrotirea Sfîntului Anton, abatele. Dar ce să mai vorbim : pînă la urmă, întocmai ca bătrînul *padron* Lazzaro, pe vremuri, se simţea şi ea mai sigură pe apă decît alături de aceasta, mai sigură pe bordul morilor decît pe uscat ; mai sigură şi, mai că-mi vine să spun, mai sprintenă şi mai iute ; căci luntrea îi uşura picioarele, pe cînd pămîntul i le îngreuna, în timp ce însăşi ideea de primejdie însemna, la bord, luptă şi apărare, iar pe uscat, a muri prins în cursă. Făcînd aluzie la un anumit soi de şoareci pripăşiţi pe bătrîna Paneperso şi cu neputinţă de stîrpit, Cecilia spunea :

— Eu una sînt neam de șoareci de moară și nu de cîrtițe țărănești.

Deocamdată, și încă mai dinainte, moartea lui Lazzarino și scrîșneala Iepurelui Vîrcolac, precum și agitația aceea, care nu putea să te înduioșeze fără să te dezguste, nu-i îngăduiau să se simtă liniștită decît numai cînd copiii se aflau sub privirile ei. Nu voia nici măcar să se gîndească pînă unde ar fi fost în stare s-ajungă un asemenea nemernic, și de aceea, cel mai bun lucru era să-i țină pe lîngă ea ; altfel, ar fi însemnat să se frămînte tot timpul, ca și cum lupul vîrcolac însuși ar fi pornit să dea tîrcoale. Trebuia să-l fi văzut în ziua aceea cînd îl prinsese chinuind copila : ori de cîte ori își aducea aminte de asta, trupul de mamă al Ceciliei se înfiora de mînie, de scîrbă și de teamă.

Pe lîngă toate astea, jivina aia — pentru a-i da numele pe care îl merita — făcînd pe mortul pentru familie, nu mai dădea nici un ban în casă. Cecilia, însă, se gîndea : „Cu atît mai bine ! Căci dac-ar da vreun semn de viață, ar face-o numai ca să pricinuiască cine știe ce rău."

Trebuia însă să se-ngrijească și să sporească veniturile celor două mori, pentru a face față nevoilor celor șase copilași ; iar numărul mare de muncitori cu brațele, veniți să muncească la digul cel nou, nu adusese cîștigul ce s-ar fi putut aștepta, ci mai degrabă îndepărtase brutarii din Ro și din Guarda de morile de pe fluviu, întrucît acestea măcinau încet și liniștit, fără să depășească anumite cantități. Și după bunul plac al fluviului, în timp ce, într-o mahala din Ferrara, moara cu aburi și magaziile lui Vèrgoli erau aprovizionate tot timpul și gata să facă față nevoilor schimbătoare și deseori urgente. Cecilia pierduse, din această pricină, un bun client, brutarul din Guarda — Frascari — care începuse prin a spune :

— Ce vreți, *padrona* Cecilia ? Într-o zi, stai fără să bagi aproape nimic în cuptor, iar a doua zi, numărul zilierilor veniți la lucru crește pînă la o sută, pînă la două sute, și chiar mai mulți ; în prăvălie e dintr-o dată nevoie de chintale întregi de pîine. Atunci, frămînți, bagi în cuptor și scoți din el, zi și noapte. Magazia se golește în douăzeci și patru de ore ; iar în ziua în care s-ar întîmpla una ca asta, aș putea să le spun s-aștepte ca să-și potolească foamea cînd au să macine pietrele dumneavoastră lenevoase ?

— Cine merge încet, merge sigur.

— Spuneţi-i zicala asta celui căruia îi e foame *padrona !*

Frascari, poreclit şi Pui-de-Castor, din pricina unei anumite gingăşii a trupului şi a manierelor simple şi nesupărătoare, nu spunea şi că, uneori, numărul lucrătorilor scădea tot de pe o zi pe alta ; şi că în asemenea cazuri, îi rămînea făină să se strice în magazie. Nu o spunea, fiindcă i s-ar fi putut răspunde să-şi construiască o magazie mai bună, dar experienţa îl împinsese să descopere înlesnirea de a recurge la moara şi la magaziile lui *signor* Pietro Vèrgoli, din Ferrara. Făcînd bine socotelile, avantajele compensau însăşi sporirea cheltuielilor de transport. În schimb, zicea :

— Nu vreau să spun că felul de-a măcina al morilor de pe Pad n-ar fi dintre cele mai bune, ba chiar foarte bun ; nu degeaba pîinea din ţinutul ferrarez e cea mai bună din lume. Trebuie totuşi să nu ne grăbim cu bîrfirea oricări noutăţi care aduce progresul ; iar unii spun lucruri rele pe seama morilor cu abur, dar cine ştie oare dacă ar fi în stare să facă deosebirea între o pîine şi-o alta ? Eu aş ţine prinsoare, dar nu merită osteneală, şi se termină totdeauna cu certuri, lucru care mie nu-mi place.

Pînă la urmă, Cecilia îşi pierduse clientul şi nu numai pe-acela, fiindcă vadul cel nou nu era tot atît de lesnicios, ca drumuri, spre a ajunge pînă la el, iar pe deasupra, drumurile din jur ajunseseră într-o stare proastă, din pricina circulaţiei intense impusă de lucrări. Vînzoleala atîtor oameni îi dezgustase şi ea pe ţărani, unul sau mai mulţi dintre care, ducîndu-se o dată ori de două ori la altă moară, căpătaseră chef să se înapoieze mereu acolo ; mai ales dacă se afla în cale şi o cîrciumă ca lumea. Iată cît de mult pot fi asemuite lucrurile omeneşti cu pînza de păianjen. Iată cum se îndepărta o clientelă formată într-o jumătate de veac, şi din ce motive ! Pînze de păianjen ; şi-ajunge un vîntuleţ.

Afară de asta, mai era însă adevărat şi că, ducîndu-se la moară, ţăranilor le plăcea să vadă faţa morarului, căci nu cunoşteau faptă mai delicată şi mai de încredere decît aceea de a-i încredinţa grîul. Şi din pricina asta, cu cît stătea Cecilia mai mult la moară, cu atît era mai bine ; iar în locuinţa de pe Paneperso era loc din belşug. Cititorul îşi aduce de fapt aminte că masivul Paneperso avea o construcţie înaltă şi acope-

rișuri povîrnite, din trestie și fîn de baltă, înverzite de mușchi și de buruieni. Erau atît de înalte, încît, sub culme, podul se dovedea destul de încăpător pentru a putea fi și locuit de cineva. Cecilia instală acolo, în trei pătuțuri, băieții : Giovanni, care-l amintea pe bunicul Rei, Principalle, care-l amintea pe străbunicul Malvegoli, și Antonio, după numele sfîntului morilor de pe fluvii. Te urcai acolo cu o scăriță mobilă, de pe puntea cea mică, trecînd printr-o deschizătură făcută în chip de fereastră ; și-i greu de spus cît de mult îi distra pe copii lucrul acesta : atît de mult încît, în prima seară, ducîndu-se cu gîndul la cel care lipsea, la răposatul Lazzarino, Cecilia, simțindu-se biruită de plîns, căută să-și țină firea, pentru a nu le strica bucuria aceea nevinovată, și nu-și lăsă lacrimile să curgă decît mai tîrziu, în perna de pe pătuțul ei. În duba mică a morii San Michele strînsese fierăria, tîmplăria și toate uneltele de morărit, de vînătoare și de pescuit, păstrînd pe Paneperso numai bucătăria. În două pătuțuri așezate unul peste altul, ca pe vapoare, dormeau apoi, alături de mama, Dosolina, care amintea de numele bunicii din partea tatălui, și Maria, care-o amintea pe cea din partea mamei. Numele acesteia Cecilia nu-l cunoștea, dar toate creștinele poartă numele de Maria. Cea de a treia fiică se numea Berta, fiindcă Cecilia își amintea că taică-său, cînd era mică, îi povestea întîmplări din *Regii Franței* ; iar ei îi plăcuse nespus de mult aceea cu Milon d'Anglante și cu Berta, sora lui Carol cel Mare, din care se născuse Orlando, în grota de la Sutri. Iar acum, își aducea aminte tot mai des de povestea aceasta ; și tot gîndindu-se la isprăvile copilărești ale lui Orlando și la băiatul care-i murise, ajunsese să spună că și-l pierduse și ea pe Orlandino al ei. O puse pe Berta să doarmă în pătuțul construit pentru ea, cînd era copilă, de către taică-său, și înfrumusețat cu sculpturi și cu podoabe ce-i aminteau de dragostea puternică a acelui bărbat aspru, îndărătnic și sălbatec : Nebunul de pe Paneperso.

Așadar, întreaga ei familie era strînsă pe mori, încă de mai multă vreme.

Celor care treceau pe dig li s-a întîmplat în cîteva rînduri să se oprească pentru a trage cu urechea, plăcut surprinși, la gălăgia pe care atîția copii o făceau pe bordul celor două mori înnegrite și încruntate de vîrstă, din care una bătrînă, iar

cealaltă de-a dreptul antică. Patru dube aşezate perechi, cu prora înfiptă în apa curgătoare, păreau patru pluguri pe brazdă ; brazdă ce nu se termina niciodată şi nici nu înainta, închizîndu-se îndată după ce se deschidea. Cel care observa această clătinare continuă şi regulată, această pendulare uşoară a morilor în ancoră, şi le vedea cum oscilau, ajungea să şi le închipuie parcă vii şi îmbufnate faţă de acestă veşnică mişcare, care nu le urnea niciodată din loc. Nu se întîmplă la fel şi cu viaţa omului, cînd îşi închipuie că brăzdează vremea ? Ajunge să privească înapoi şi o vede egală cu cea care-i vine în întîmpinare. Nu acestea erau însă gîndurile unei mame cu şase copii, de care trebuia să aibă grijă şi cărora trebuia să le procure pîinea, fără să aibă vreme să privească înapoi şi fără să facă prea multe planuri pentru viitor, căci fiecare zi îi punea în faţă atîta muncă, încît îi ajungea ca să şi-o umple cu desăvîrşire. De pe dig, sau venind la vad cu sacii de grîu, cîte unul îi spunea :

— Ai pus în primejdie pruncii nevinovaţi, *padrona* Cecilia ?

— Poate că i-o feri Dumnezeu, răspundea ea.

— Nu te îndoi, căci Domnul îi ocroteşte, iar dumneata meriţi numai fericire.

— Toată nădejdia îmi stă în nevinovăţia lor.

Mai era şi cîte unul care trăgea nădejde s-o vadă rămînînd văduvă, căci Cecilia continua să fie plăcută. De una ca asta, ea ar fi rîs însă şi s-ar fi minunat.

În măruntaiele ei de mamă, dorinţa de a naşte prunci, acum — după ce îi fusese împlinită — se liniştise ; şi întocmai cum vîna care alimentează un izvor rămîne tăinuită şi aproape neştiută în apa ce străluceşte liniştită şi limpede, tot astfel vocaţia ei firească se cheltuia acum toată, în dragostea faţă de copii. Iar bărbatul i s-ar fi părut nu numai supărător, dar şi nelalocul lui, ca şi cînd — ca una care nu ştiuse ce-nseamnă voluptatea — şi-ar fi şi uitat acum de bărbat.

Iar seara, după ce aşeza cele trei copile în pat, iar cei trei băieţi se căţărau în podul morii, atît de somnoroşi încît, uneori, trebuia să-i urce acolo Schiavetto, începea să moţăie şi ea de somn, la sfîrşitul unei zile pline de treburi şi istovitoare. Moara devenea atunci într-adevăr o ambarcaţie a nevinovăţiei, de veghe rămînînd — doar cît să tragă două

fumuri dintr-o pipă a lui de ghips — un bătrînel cumsecade, cărunt de-a binelea: Schiavetto. Acesta dormea alături de pietrele din duba mare a morii Paneperso, lîngă coşul de grăunţe, ca să potrivească struneaua teicii, ori de cîte ori era nevoie. Pe San Michele, făceau cu schimbul, fiecare cîte o noapte, Guşă şi Neputinciosul, adică Barabàgul şi Slanà, cei doi argaţi, flăcăiandri acum, nu străluciţi în meserie, dar mulţumitori.

Că Dumnezeu îi ocrotea pe cei nevinovaţi s-a văzut cu prilejul inundaţiei, căci dacă aceştia s-ar fi aflat în casa din Ponticin della Pioppa, şuvoiul de apă care se năpustise asupra Vallazzei i-ar fi înecat, i-ar fi înghiţit şi i-ar fi îngropat. Din fosta casă a lui *padron* Lazzaro şi-a Dosolinei nu rămăsese nimic. Zdrobind şi dărîmînd zidurile, şuvoiul acoperi temelia, bătătura, grădina şi ogorul cu un prundiş neroditor, şi care te-ngrozea, gîndindu-te la copiii aceia şi la soarta de care fuseseră cruţaţi, prin îndurarea Sfîntului Anton, căci nu li s-ar mai fi putut descoperi nici măcar oasele. În dimineaţa următoare, cînd zorile celei dintîi zile a dezastrului se iviră, vineţii şi posomorîte, Cecilia, care petrecuse noaptea frămîntîndu-se şi trăgînd cu urechea la mugetele ciudate ale fluviului, începu să respire uşurată, căci însăşi putinţa de a te vedea era totuşi o uşurare. Iată însă că, de pe zăgaz, cineva o înştiinţă că pe crîmpeiul de dig se afla un om, care părea să fie bărbatul ei.

— Omul ăla, adăugă trecătorul, e ameninţat să-l înghită fluviul dintr-o clipă într-alta, împreună cu bucata de dig pe care stă.

— De ce nu fuge ? întrebă ea.

— Nu ştiţi oare că s-au deschis încă două guri, mai în sus ? E ca-ntr-o cursă.

— De unde să ştiu ?

— Foarte bine, acum v-am spus-o. Nu poate să scape, dacă nu se duce careva să-l ia de acolo cu barca. Şi trebuie să ţină grozav de mult la el.

Asta nu mai trebuia s-o spună, căci aventurarea printre cele două guri ale unui asemenea puhoi de ape era o faptă care te umplea de spaimă ; şi chiar dacă Padul, de la ultima gură în jos, curgea acum slăbit, golit şi liber, acest puţin care rămăsese era de-ajuns pentru a te face să înţelegi cu cîtă forţă izbucnea şi se năpustea pe calea cealaltă. Trebuia

să țină grozav de mult la el : Cecilia crezu că desprinde de-aici nu numai cît de sigur era informatorul acela că nimeni nu și-ar fi primejduit viața pentru Iepurele Vîrcolac, dar și îndoiala că ea, nevasta lui, ar fi ținut destul de mult la el. Și se simți jignită.

Coborî pe uscat împreună cu Schiavetto și se îndreptă zorită spre spărtura digului. Îl găsi acolo pe străinul acela, împreună cu un inginer de la Geniul Civil, căruia tocmai îi povestea cum văzuse țîșnind vîrtejul de apă amestecată cu funingine. Era cel dintîi dintre chesonierii aceia, cu care Iepurele Vîrcolac stătuse de vorbă. Acesta din urmă putea fi zărit la o sută-două de pași, cît ținea spărtura digului, cu capul în mîini și cu coatele pe genunchi, nemișcat, deasupra apei care curgea ușor și sprinten ; și se părea, de altfel, că drumul ei fusese din totdeauna pe-acolo. Iar înfățișarea deznădăjduită, forma neclintită și întunecată a omului aceluia, deasupra apelor, părea și ea așezată acolo din totdeauna și pentru todeauna, cum zace un mort și își ocupă lungimea lui de pămînt. Arătarea aceea omenească istovită, vorbea sufletului omenesc mai tare și mai puternic decît înspăimîntătoarea distrugere ce se punea la cale : era imaginea durerii în mijlocul naturii nepăsătoare. Iar chesonierul, arătîndu-l inginerului, coborî glasul, de parc-ar fi vorbit despre un mort, ca să spună :

— Era și omul ăla acolo, cînd am văzut șuvoiul negru țîșnind în sus, prin spărtură. Iar către Cecilia, care tocmai sosea : E chiar soțul dumitale.

— Cum de s-a putut, întrebă inginerul, să rămînă acolo, pe crîmpeiul acela de dig ?

— Nu știu exact. Fugisem să dau de știre în partea asta. S-o fi oprit din pricina deznădejdii. Știți, domnule inginer, omul ăla își avea ogoarele acolo, jos.

Vorbind astfel, arăta spre întinsa mlaștină vineție, din care răsăreau în afară — ca niște rari supraviețuitori ai furiei puhoiului — arborii cei mai puternici și acoperișurile cîtorva case. Se zăreau lămurit cele două șuvoaie mocirloase care — pornind din cele două perechi de guri — se îndreptau, contopindu-se unul cu altul, către Vallazza, năvălind peste pămînturile acelui om și răscolindu-le. Iar dincolo de goliciunea apelor pustiitoare, se vedea drumul negru de refugiați, în timp ce, de pe acoperișul celei mai apropiate case, cei

scăpaţi cu viaţă, văzînd oameni în preajmă, strigau, rugători şi furioşi în acelaşi timp, întrebînd, cînd urmau să fie luaţi de-acolo.

— Pe ăştia de-aici, spuse chesonierul, se poate duce careva să-i ia ; vedeţi, domnule inginer, că mai jos de casă, apa e liniştită. Cu puţină prudenţă, se poate ajunge cu barca pînă la ei. Dar celălalt, de dincolo — şi se întrerupse, privind-o întrebător pe Cecilia — celălalt, dintre cele două guri...

— Trebuie să se ducă cineva să-l ia şi pe el, răspunse ea.

— Da, da, rosti celălalt, trebuie ; dar apa se revarsă şi se năpusteşte cu o putere de nespus, o vedeţi ? Iar dacă barca e prinsă, dacă vîslele nu au destulă putere să biruie, cu tot ceea ce trebuie să fie acolo dedesubt, copaci şi pietre, şi mai ştiu eu ce — vedeţi în cîte locuri ţîşneşte şi se învolburează ? a te lovi de aşa ceva, femeie, încheie el adresîndu-se direct Ceciliei, înseamnă să spargi fundul bărcii : iar a te scufunda acolo, înseamnă a te îneca.

— Trebuie mers acolo pe fluviu — spuse Cecilia, adăugînd mai mult pentru ea decît pentru ceilalţi şi ca şi cînd ar fi gîndit cu glas tare : trebuie să ocoleşti pe departe şi să nimereşti între cele două guri, fără să te laşi prins.

— Fără îndoială, răspunse chesonierul, dar cine mai cunoaşte fluviul după tot prăpădul ăsta ? Iar gurile, vreţi să priviţi puţin cum trag ?

Între bazin şi fluviu se zărea într-adevăr clocotul şi înfruntarea a diferite şuvoaie, în care furia fluviului — atras şi respins, supt din nou şi dat iarăşi înapoi, în revărsarea lui obositoare — trasa un fel de uriaşă învolburare a o mie de bulboane, într-un singur vîrtej.

— Să nimereşti acolo înăuntru... continuă chesonierul. Ar face bine să înceteze cu strigătele ăia de pe acoperiş, se întrerupse el, pierzîndu-şi răbdarea. Ei pot să aştepte. Dincolo roade fluviul, unde-i celălalt, acolo roade ; dar de ce stă atît de liniştit ? Dac-ar fi mort, n-ar sta aşezat. Cine are curajul însă să se ducă pînă acolo ? întrebă el, adresîndu-se mai departe Ceciliei.

Cu glas liniştit, ca în vis, Schiavetto spuse o răutate :

— Dacă ar fi nevastă-sa în locul lui, nu încape îndoială că el, unul, nu s-ar duce.

Cecilia tresări, ca atunci cînd un cuvînt venit din afară străbate, luminează şi înspăimîntă cugetul. Şi spuse :

— Asta e un motiv pe care nu-l voi putea arăta niciodată copiilor lui.

Schiavetto lăsă capul în jos, iar ea încheie, cu o hotărîre însufleţită şi parcă chiar cu veselie :

— Dacă m-ar întreba într-o zi de ce l-am lăsat pe tatăl lor fără ajutor : ei, Schiavetto ? Trebuie mers acolo, şi imediat.

— Sînt aici, grăi Schiavetto.

— De dumneata eram sigură.

— Dar de ce trebuie să vii şi dumneata ? întrebă Schiavetto ?

— Acum vrei să bagi teama în mine ? Vai, Schiavetto, unde ţi-e capul în dimineaţa asta ?

— La cei şase nevinovaţi, dacă trebuie să ţi-o spun pe şleau ; mi-e gîndul la ei, şi la dumneata.

— Iar dacă mi-aş pierde acum viaţa în fluviu, ar fi cel mai bun mijloc de a-i lăsa sub ocrotirea lui Dumnezeu şi-a Maicii Domnului, şi chiar a oamenilor, rosti cu gravitate atît de viteaza femeie. Sînt încredinţată că nu-i vor lăsa în părăsire ; dar, pe de altă parte, vin şi spun că am îmbătrînit pe fluviu, şi ştim să ne descurcăm cu Padul ; o să ne ducem şi-o să ne întoarcem. Şi îţi mai spun încă ceva, adăugă ea, ajungînd la vad şi la barca ancorată lîngă dig : dacă mă duc eu, cei doi argaţi n-au să lase o femeie să plece singură ; altfel... Şi e nevoie de braţele lor la vîsle, căci dumneata nu mai ai douăzeci de ani, Schiavetto.

— Şi nici măcar treizeci ! exclamă bătrînul tot vesel, şi el. Şi-ar fi trebuit să ştiu că atunci cînd vorbeşti dumneata, dreptatea e de partea dumitale.

— Fiindcă sînt încăpăţînată ?

— Fiindcă eşti înţeleaptă şi inimoasă.

Barca fu pregătită imediat, după care, parcă pentru a-i da dreptate, Slanà, auzind cum stăteau lucrurile, întrebă cine mai mergea. Cînd i se răspunse, argatul celălalt zise : daţi poruncă, dacă-i aşa. Cecilia îşi trăsese pe ea nişte pantaloni vechi, pe care-i folosea cînd trebuia să fie sprintenă în mişcări ; totul durase doar cîteva clipe. Sări în barcă ; cei doi argaţi puternici înhăţaseră între timp fiecare cîte o vîslă. Îi spuse lui Schiavetto să se urce şi să vadă ce-i, fiindcă i se păruse c-o aude pe micuţa Berta plîngînd, în cabina de pe duba

mică. Cînd el se înapoie, ca să-i spună că era linişte pretutindeni barca se îndepărtase de mori, căci Cecilia se aşezase cu sprinteneală la vîsla de la capătul dinspre proră, încredinţîndu-le pe cele două care se cereau manevrate în picioare — şi o dată cu ele comanda şi conducerea bărcii — lui Barabàgul, care era puternic, iscusit şi foarte deprins cu fluviul.

— Liber, băieţi, spuse Cecilia, înşfăcînd vîsla.

Barca era lungă, subţire şi uşoară ; primejdioasă, dar uşor manevrabilă şi potrivită pentru împrejurări grave şi pentru nişte oameni puternici şi hotărîţi. Gonea pe apă, despicînd pieziş şuvoiul, căci Barabàgul, cu patru lovituri de vîslă din stînga, o îndreptase către malul opus. Iar Schiavetto, de pe puntea cea mică a morii Paneperso, striga :

— Ehei, *padrona* Cecilia, ehei !

— De copii, îi strigă femeia, în chip de răspuns, între o vîslire şi-o alta, de copiii mei, dacă se-ntîmplă ceva, ai grijă dumneata.

— Nu e cazul, hotărî Barabàgul, să ne jucăm cu vorbele.

Era spătos şi bondoc, şi greoi ca un urs, dar sprinten şi puternic, tot ca şi ursul. Trăsese la sorţi un număr mic, iar peste cîteva luni trebuia să plece ca marinar, timp de patru ani. Mînuia cu putere şi îndemînare cele două vîsle mari şi grele. Schiavetto se sprijinise cu spatele de cabina de pe Paneperso, cu mîinile în buzunare ; depărtarea nu îngăduia să se vadă dacă era supărat sau mai curînd umilit. N-aveai însă timp să iei seama la asta.

Chemarea cea mai puternică era acum aceea a gurii superioare. Bătînd într-acolo, fluviul descria un arc de cerc, conturat printr-o înşiruire de vîrtejuri şi de răbufniri dinspre fund, zgomotoase şi lacome, pe care — după ce urcară pe lîngă malul opus, pînă la punctul cel mai nimerit — trebuiră să le ocolească, străbătînd fluviul în aşa fel încît să nu fie prinşi de ele, căci navigaţia s-ar fi sfîrşit prost. Ferindu-se însă de ele, în timp ce se îndreptau spre crîmpeiul de dig, trebuiau să se ferească şi de a nimeri în bazin, unde zgomotul apei era înspăimîntător şi făgăduia pieire sigură. Trebuia mers pe un drum drept şi sigur şi nu era cu putinţă să te abaţi de la el. Mergînd pieziş şi pe trei sferturi împotriva curentului, Barabàgul se dovedi a fi un bun pilot de fluviu. Sub zvîcnirea puternică a celor doi vîslaşi de la capete, barca nici nu cîştiga, dar nici nu pierdea din viteză, pe firul aceluia

dintre șuvoaie pe care o menținea pilotul, vîslind în toate chipurile, neîntrerupt, iute și hotărît, stăruind cînd spre dreapta, cînd spre stînga, după nevoie. Străbătu fluviul, neabătută, întocmai ca barca de la punctul de trecere, agățată de frînghia ei. Și acostă exact la locul dorit, într-un răgaz scurt, care îngădui o debarcare liniștită.

— Bravo, Barabàgul ! spuse Cecilia, sărind pe uscat.

Iepurele Vîrcolac nu își schimbase atitudinea și nu și-o schimbă nici cînd îl strigară : parcă nici n-auzea. Cecilia dădu fuga spre el, iar — ceva mai tîrziu — cei doi argați se auziră chemați de glasul ei chinuit. După ce priponiră barca de o vîslă înfiptă în dig, alergară într-acolo.

Cecilia li-l arătă pe bărbatul ei care, stînd ghemuit, cu capul vîrît între umeri, rînjea, privind către apă, și nu arăta să-l fi văzut pe vreunul dintre ei, căci ochii îi erau parcă goi și stinși, ca și cînd i-ar fi năpădit vineţeala uriașei întinderi de apă. Oameni și lucruri se pierdeau în ei, aidoma unor calabalîcuri căzute în apă. Bolborosea, fără să se știe ce :

— Pînă și diavolul nu-și ține cuvîntul dar Iepurele Vîrcolac... pămînturile mele... banii mei...

—Nu-i vremea să ne gîndim la bani ; haidem, *padron* Peppino, spuneau cei doi argați.

— Banii, rosti el, îndobitocit, un săculeț cu scuzi de argint, mii de lire de hîrtie, banii mei, îngropați în pămînt !

— Îngropați, unde ? întrebă Cecilia.

— Aha, ți-ar conveni s-o afli, ca să te duci să-i furi ?

S-a gîndit apa la asta, încă mai de mult, spuse el, și fu singura dată cînd se dovedi în stare să priceapă și să răspundă.

Era adevărat că îngropase banii ? Aiura ? În orice caz, banii erau acum tot sub apă. Sări în picioare și părea liniștit. Pe neașteptate, își vîrî mîinile în buzunare, pentru a le scoate apoi pline cu monezi pe care le zvîrli în Pad, urlînd :

— Ține-i ; ia-i ! Plesni-ți-ar gușa !

— Măi să fie-al dracului ! strigară cei doi argați, care rămăseseră cu gurile căscate, văzînd prin aer strălucirea marenghilor de aur, zvîrliți în fluviu, deși în alte împrejurări lucrul ar fi părut de-a dreptul caraghios.

Cînd încercară să-l împiedice și să-l ia de-acolo, începu să se zbată cu atîta furie, încît cei doi de-abia putură să-l țină. Cecilia alergă să ia funia din barcă ; pe aceasta o împinse lîngă dig, iar Iepurelui Vîrcolac îi fură legate picioarele, bra-

țele și trunchiul, înfășurînd toată funia pe care o aveau, căci trebuia împiedicat să se zvîrcolească, pentru a nu răsturna barca.

— Se repede să muște mai rău ca o știucă, spuse Slanà

Avea liber numai capul, ce-i drept, și profita de asta ca să încerce să muște.

— Trebuie că l-a apucat turbarea mai rău ca pe un cîine, spuse Barabàgul.

Ajuns în asemenea stare, Iepurele Vîrcolac scotea acum numai vaietul și urletul acela mohorît și bestial, ca de lup rătăcit, pe care Cecilia îl mai auzise scoțîndu-l și de rîndul celălalt.

— E nebun, spuse Barabàgul, și nu există nici un leac pentru asta. Mai merită oare să ne punem viața în primejdie pe Pad, pentru a salva comoara asta, acum, după ce-a azvîrlit marenghii în fluviu ?

— A căpătat apucături de lup, afirmă Slanà, căruia celălalt, cuprins de spaimă, îi întări spusele :

— I-a intrat dracul în trup, asta e ! Ce facem cu el, *padrona ?*

— Mai trebuie întrebat ? spuse Cecilia, trezindu-se din uimirea ei îndurerată. Să-l ducem în barcă.

— Bine, bine, bolborosi celălalt, superstițios, dar dîndu-i ascultare, știu că e o încărcătură nenorocită. Și dacă răsrăstoarnă barca ? Priviți-l cum se zvîrcolește, chiar legat cum este.

— Rămîne funia să-l legăm de fundul bărcii.

Așa se și făcu, dar, ca să se audă unul pe altul, erau siliți să vorbească destul de tare, urletul fiind neîntrerupt.

— Acolo jos — spuse Barabagùl, în timp ce împingea barca printr-o lovitură de vîslă, arătînd spre dig, aproape de locul unde se produsese spărtura — e plin de lume venită să vadă ce soi de jivină scoate asemenea urlete.

— Or fi venit să vadă o faptă bună, iar dumneata, spuse Cecilia cu asprime, ferește-te să mai spui atîtea dobitocenii.

— Se poate foarte bine s-aveți dreptate, *padrona*, adause el, fără să se supere.

De altfel, trebuia să se gîndească la cu totul altceva, căpătîndu-și din nou autoritatea sa de cîrmaci. Făcînd cale-ntoarsă era, ce-i drept, mai puțină primejdie să nimerească printre vîrtejurile din amontă, dar barca, dacă nu se vîslea cu toată

puterea, risca mult mai mult să fie prinsă în apa care se scurgea în jos, pornind din spărtură. El vîslea scurt şi des, aproape zvîcnind ; ajunseseră tocmai în mijlocul fluviului, cînd vîsla Ceciliei se rupse. Barabàgul, însă, strigă :

— Nici o teamă ! Iar tu, îi spuse el lui Slanà, care vîslea contra curentului, treci cu vîsla aici, şi vîsleşte mai încet.

Efortul cel mai mare îi revenea lui ; şi merita osteneala să-l vezi, roşu la faţă, într-adevăr ca o guşă de curcan, umflîndu-se vinele gîtului şi ale tîmplelor, scurt şi puternic, în lupta care semăna cu o luare la trîntă cu fluviul, în barca aceea care părea să fie trup din trupul lui şi să capete viaţă pe apa vrăjmaşă, ţîşnind înainte sub loviturile de vîslă impetuoase şi foarte regulate. Iar la locul cuvenit, îi porunci lui Slanà :

— Dă înapoi ! şi coti, îndreptîndu-se cu prora spre mori.

Micşorînd efortul, se albi din nou la faţă, leoarcă de năduşeală. Socoti chiar c-ar avea dreptul să-şi verse focul căci, pe apă, Iepurele Vîrcolac urla mai rău decît pe uscat ; şi de aceea izbucni :

— Dac-ar tăcea măcar o clipă, turbatul ăsta !

Iar cînd ajunseră lîngă moara Paneperso, voi, de asemenea, să profite de libertatea ce i-o îngăduia autoritatea lui, care tocmai urma să se termine, pentru a spune :

— Hei, Schiavetto, ţi-aducem un salam, în barcă.

— Destul, Barabàgul, îi spuse, cu hotărîre şi fără mînie, Cecilia, îndurerată, arată-te respectuos faţă de această mare nenorocire.

— Iertaţi-mă, dacă am vorbit aiurea ; îi trece însă repede, dacă vreţi să m-ascultaţi pe mine. Cunosc leacul.

Nimeni nu se arătă curios să-l afle, în timp ce se pregăteau să-l dea jos din barcă, cetluit, pe nebunul care urla într-una ; apucîndu-l pe-acesta de subsuori şi avînd grijă să se ferească de muşcăturile înfricoşătoare ale gurii lui murdare şi pline de spume, Barabàgul ţinu totuşi să le spună :

— I s-a urcat un pic de nebunie la creier ; nu-i nimic ; dacă-i fac, aşa legat cum e, şapte sau opt scufundări în Pad, iese luminat la minte şi vindecat.

— Mişcă-te de-aici, căci eşti un mare dobitoc, îi spuse Schiavetto, aplecîndu-se să primească şi să urce pe bord jalnica povară.

Cea mai mare înduioşare o stîrni ivirea feţişoarelor îngrozite ale copiilor care, cu ochii speriaţi, veneau să-şi vadă tatăl, în starea aceea.

— Schiavetto, strigă Cecilia, du copiii înăuntru.

Ascultători şi supuşi, aceştia se lăsară conduşi de Schiavetto care, cu cîteva vorbe bune şi pline de duioşie, îi închise în duba mică — săracii de ei — ca să nu mai vadă nimic. Apoi, cînd nefericitul celălalt fu adus pe punte şi-n timp ce argaţii căutau să-i potolească opintirile, care deveniseră de două ori mai puternice, îşi dădu cu părerea :

— Ar fi bine să-l legăm cu fîşii de pînză, căci frînghia poate să-i taie carnea.

Aşa şi făcură, înlocuind frînghia ; apoi, legat burduf, îl coborîră în magazia dubei mici a morii San Michele, unde îl aşezară să zacă pe o saltea. Dacă nu altceva, întunericul din magazie păru să-l liniştească, făcîndu-l să-şi schimbe urletul într-un chelălăit intermitent.

III

Uşurarea, dacă putea fi numită astfel, nu ţinu mult ; nici măcar atît cît ceilalţi să-şi poată trage sufletul, după frămîntările prin care trecuseră, căci se ivi grija de-a lua măsuri pentru transportarea nebunului de-acolo şi punerea lui în siguranţă, înainte de-a se strînge de gît de furie ori de-a se sfîrşi din nemîncare. Ori una, ori alta, din aceste situaţii, trebuia să intervină cît de curînd, iar între timp Schiavetto aflase destule ştiri în stare să arate că acţiunea avea să fie foarte anevoioasă.

Digul, pînă la Guarda — aflată sub apă — era aproape pustiu, atît fiindcă toată lumea preferase drumul cel vechi, refugiu tradiţional, care salvase Guarda de la pieire la cea dintîi năvală a apelor, cît şi fiindcă oamenii căutaseră să se mute mai sus de spărtura digului, împinşi de un instinct asemănător cu acela al păsărilor şi al altor vietăţi migratoare.

Un zvon de spaimă se înălţa însă peste ogoare, de-a lungul fluviului, izvorînd parcă din jalea ce cobora pustietoare, împreună cu fluviul cel nou şi cu umflarea şi revărsarea canalelor şi şanţurilor, din ogor în ogor, din sat în sat, spre marea îndepărtată. Şi se spunea că la deal, puhoiul, revărsîndu-se pînă către Francolino, prin Vallazza, după ce trecuse de canalul Lavezzola, se năpustea acum împotriva digurilor canalului Bianco, pe care începea să le prăbuşească, şi îşi croia drum către Volano şi către vîlcelele de la Ambrogio. Între timp, canalele, conductele de scurgere şi podurile se astupau, crăpau şi se prăbuşeau, rupînd, în mii de locuri, drumurile — singurele locuri de refugiu — care erau pline şi se umpleau tot mai mult cu oameni, cu vite, cu care şi cu calabalîcuri gospodăreşti, în timp ce bărcile celor dintîi salvatori începeau să descarce oamenii căţăraţi printre crengile copacilor sau pe acoperişurile caselor. Nu era de loc greu de ghicit că mulţimea, asemănătoare întru totul cu aceea care umple străzile după retragerea unei armate înfrînte, ajungea pentru a împiedica trecerea nu numai a vehiculului de care era nevoie pentru transportarea nefericitului, dar chiar şi a persoanelor care-ar fi mers singure ori în grupuri mărunte. Iar unde drumurile nu fuseseră încă rupte, oamenii se prăbuşeau istoviţi, umplîndu-le pînă la refuz şi ezitînd să se clintească altundeva, de teamă să nu nimerească într-un loc care să fie sau să pară mai puţin sigur. Însăşi descurajarea aceasta, ţinînd şi de încăpăţînare, dar şi de prostie, însăşi asemenea ezitare a gloatei îndurerate de-a se urni şi chiar de a face loc erau lucruri cunoscute din povestirile transmise din tată-n fiu cu privire la flagele asemănătoare ce se năpustiseră altădată să lovească ţinutul ; şi era, ca să spunem aşa, o cunoştinţă atavică, la fel cu instinctul de-a căuta locurile mai ridicate de pe şesul nesfîrşit, şi digurile, şi drumurile, şi de-a se strămuta mai la deal de locul inundaţiei. Şi-acum, de altfel, nu numai un singur ins îi vorbea despre înghesuiala aceasta Ceciliei, care coborîse pe uscat, pentru a căuta mijlocul de a-l transporta pe nebun. Iar careva, arătîndu-i vremea mohorîtă şi înnorată, care se ridica dinspre răsărit şi miază-zi, spunea :

— Nu mai e mult pînă să plouă şi aici ; acolo, jos, a şi început să cadă o ploaie deasă şi măruntă, dintr-alea care pătrund

în oase. Asta mai lipsea ! Şi pot să vă spun că bieţii oameni sînt „muiaţi“ cu toţii şi par frămîntaţi în noroi.

În ziua prăvălirii puhoiului era soare ; dar jalnica făgăduială a zorilor se adeverea printr-una din acele răsturnări ale anotimpului, din pricina cărora, uneori, luna lui iunie se mohorăşte cînd nu trebuie, aspră şi răutăcioasă, aducînd neguri şi făcînd să rugineascä grîul, pe care-l lipseşte de soarele cel mai trebuincios. Dar ploaia le mai lipsea nenorociţilor ! Iar făgăduiala se adeverea cum nu se poate mai prost, de la o clipă la alta, cu felurite rafale de vînt venind din mai multe părţi, din miază-zi şi înăbuşitoare uneori, ori boreale şi îngheţate cel mai adesea, care strîngeau şi vînzoleau încoace şi-ncolo nori încărcaţi cu apă şi-aducători de ploaie, şi nori mari, violenţi, purtători de furtună. Văzduhul, devenit plumburiu, îngheţa drăceşte, şi înainte ca vreunul dintre cei de faţă s-apuce a spune că undeva, nu prea departe, bîntuia furtuna, începu să cadă grindină, amestecată cu ploaie deasă şi furioasă, chiar şi aici, la vadul Ceciliei. Aversele veniră una după alta, între ele continuînd să plouă cu putere, fără nici o speranţă de soare, şi nici de salvare pentru mulţimea prost adăpostită, descurajată şi urmărită de atîta mînie a Domnului. Vîntul şi ploaia stingeau focurile plăpînde, acolo unde fusese cu putinţă ca ele să fie aprinse. Lumea fugea să se adăpostească sub căruţe, sub cîte-o bucată de pînză, sub acoperişuri de crengi, prin care apa pătrundea imediat şi începea să picure : dar parcă erau adăposturi ?

— Chiar dacă s-ar putea trece, îi spuseseră Ceciliei, sub ploaie, alţi informatori, unde-ai găsi şi cine ţi-ar împrumuta o şaretă ? Singura soluţie e să-l treceţi pe nefericitul ăla peste Pad şi s-o luaţi pe la Lagoscuro : şi încă, să sperăm că apele, venind mari, n-au rupt cumva podurile ! Parcă mai ştie cineva ceva ? Dumnezeu singur îşi aminteşte de noi, ca să ne chinuie.

Jalea îi împingea să vadă lucrurile încă şi mai negre decît erau ; fiindcă şi dacă s-ar fi rupt podul de bărci de la Lagoscuro, nu exista nici un motiv, afară de deznădejde, pentru a face o asemenea prevestire, căci exista podul de fier, care-l înlocuia de aproape un an pe cel de lemn, deasupra căruia trecuse la început calea ferată de curînd construită, dintre Bologna şi Veneţia.

— Dar oamenii care stăteau pe acoperişul ăla — întrebă Cecilia, cum se întîmplă cu cei care, fiind prea împresuraţi de griji, o iau razna cu vorba fiindcă nu pot s-o facă cu gîndul — oamenii ăia de pe acoperişul ăsta, ce s-a-ntîmplat cu ei ?

— A venit doctorul să-i ia la loc sigur, cu barca lui.

— Doctorul Lupacchioli, adăugă Schiavetto ; şi pot să vă spun că ăla e un om de ispravă. Închipuiţi-vă, *padrona*, continuă omul, ca şi cum ar fi simţit şi el nevoia s-o ia razna cu vorba, închipuiţi-vă că azi noapte i-a murit singura fată, care era toată fericirea lui ; i-a închis ochii sărmanei, fără s-apuce s-o plîngă, a pornit cu barca peste cîmpiile acoperite de apă, ca să salveze oameni, să îngrijească răni, să ducă pîine şi leacuri. La fel face şi nevastă-sa, fiindcă sînt mulţi cei aflaţi în primejdie şi pe atîţia i-au prins căldurile de groaza unei asemenea nenorociri şi din suferinţele pe care le îndură. Femeie de ispravă, şi nevastă-sa, şi-o dovedeşte acum, chiar dacă are unele ciudăţenii ; şi-o dovedeşte chiar şi faţă de cei care au mai mîrîit, fiindcă vorbeşte cam prea pe faţă, iar cînd se înfurie, nu ocoleşte adevărul ; şi fiindcă are deprinderi mai mult de bărbat decît de femeie, cum ar fi aceea de a fuma ţigări de foi.

— Aşa e, spuse Cecilia, doctorul ; ar trebui să chemăm doctorul, să-l viziteze.

— Ce vreţi să-i facă el ? Asta nu e boală de doctor : s-a arătat mîna lui Dumnezeu.

— Schiavetto, îi porunci ea, fără să-l ia parcă în seamă, dar cu o hotărîre neaşteptată, du-te imediat de-l caută pe doctorul Lupacchioli, să treacă pe aici îndată ce-o să-i stea în putinţă, pentru a-l vizita pe bărbatu-meu. Iartă-mă că te trimit pe ploaia asta, adăugă ea, cerîndu-şi parcă iertare pentru tonul tăios.

— N-are rost să ţinem seama de ploaie. Plec imediat, *padrona*, spuse Schiavetto, devenind iarăşi ascultător.

Turna cu găleata, şi-n timp ce bătrînul, înfofolit, porni pe dig spre Guarda, iar ploaia răpăia mohorît pe acoperişuri, Cecilia, urcîndu-se din nou pe bord, unde Iepurele Vîrcolac continua să chelălăie, simţi că i se strînge inima, auzindu-şi copilaşii care intonau cuminţi un fel de rugăciune sau melopee,

cu care cei mici obişnuiau să ceară să iasă soarele, pe timp de ploaie :

Rîndunica Domnului,
Fă să iasă soarele,
Fă-l să iasă repede,
Fă-l să iasă-acum.

Voiau parcă să capete curaj, cum faci atunci cînd cînţi pe întuneric ; iar tristeţea era uriaşă, şi înfricoşătoare. Nu intră, de teamă să nu fie văzută plîngînd şi să nu-i sperie. Plînse singură, sub galeria acoperită de pe moara Paneperso ; şi, nu peste mult timp, cînd sosi doctorul, ştia ce-avea să-l audă spunînd :

— Nu-i nimic de făcut ; trebuie internat cît mai repede, altfel... E-adevărat, adăugă doctorul, c-ar fi mai bine pentru el.

— Ce anume ? întrebă Cecilia.

— Să moară, femeie dragă. Ce rost mai are pe lume un biet nebun ? Cînd te gîndeşti că mor tineri în floarea vîrstei, şi că, în schimb, nenorocitul ăsta o să vadă măcar sfîrşitul veacului, ducînd o viaţă mult mai rea decît moartea ! Cînd te gîndeşti că tineri...

— Cunosc, domnule doctor, cunosc nenorocirea dumneavoastră ; e o mare durere, pentru noi toţi. Dar astăzi, dumneavoastră, domnule doctor, ne arătaţi şi cît sînteţi de milos.

— Oh, femeie dragă ! Numai aşa găsesc puterea de-a nu cădea pradă desperării. Să ne gîndim acum la dumneata, care-ţi ai partea dumitale de suferinţă. Îţi scriu cîteva cuvinte către directorul ospiciului din Ferrara, care-o să-l interneze imediat pe soţul dumitale.

— Nu am nici pană, nici călimară, iertaţi-mă.

— Am un creion, nu-ţi face grijă în privinţa asta. Dar cum o să-l transportaţi ?

— O să-l trec dincolo cu barca, iar pe urmă, prin Lagoscuro ; o să găsesc desigur o şaretă, pe malul celălalt.

— E singura posibilitate. Rămas bun, *padrona* Cecilia.

— Rămas bun, domnule doctor.

Era un om mărunt şi firav, cu faţa scofîlcită şi suptă, sub o bărbuţă rară, slăbit acum de trudă şi de durerea care-i punea în ochii spălăciţi şi aprinşi o anumită rătăcire, o mîhnire aidoma aceleia ce se citeşte uneori în ochii animalului, cînd suferă şi cînd se pare că posomorîta lui conştiinţă firească

iese toată la iveală, într-o strălucire ciudată, într-o sforțare care-ar necesita o explicație, pe care însă n-o poate cere, căci nu poate vorbi. Cu bieții lui ochi, și el părea să ceară, fără să capete un răspuns cum trebuie, o asemenea explicație, dar din glas, din fapte, din înfățișarea lui plăpîndă și modestă, se desprindea ceva sprinten și hotărît, umilința cutezătoare a milei, care-l înălța și-l făcea stăpîn peste durerea lui, peste slăbiciunea lui, peste el însuși.

— Doctorul, spunea Schiavetto, după ce acesta fu debarcat pe uscat, nu merge la liturghie, dar, oricum ar fi, e totuși un sfînt.

Nevastă-sa, femeie ciudată, cu purtări și cu înfățișare bărbătească, violentă și certăreață din fire, care mergea la vînătoare și fuma, și care, deseori, cînd un bolnav venea să fie văzut de doctor, îndată ce afla diagnosticul, prescria ea tratamentul și umbla prin case să vadă cum era respectat, protestînd furioasă cînd nu era urmat întocmai ; nevastă-sa deci nu era o sfîntă, dar nu făcea decît bine, deși avea un fel de-a fi care îndemna pe oricine s-o contrazică, chiar și atunci cînd trebuia să i se dea dreptate. Și totul lua naștere de la propozițiunea cu care începea și încheia orice discuție :

— Sînt sigură că vei face exact de-a-ndoaselea de cum îți spun, fiindcă ești un măgar.

Era și ea tot liber-cugetătoare și nu se ducea la liturghie, lucru care pe vremea aceea, la țară, și fiind vorba de o femeie, pricinuia mai mult mirare decît scandal ; dar dacă vreunul, ca Sitarul, de pildă, lăsa să se vadă prin sat c-ar gîndi la fel cu ea, îl repezea :

— Nu face pe grozavul, căci dacă ți s-ar stoarce tot creierul, n-ar curge din el decît nițică zeamă de dovleac.

Pentru ea, lumea se împărțea în măgari, în proști și în nemernici ; iar cazul ei era acela al despotului intolerant, care, stăpînit de himera lui, nu-și dă seama că ea îi pustiește lumea și mintea, reducîndu-le la o cifră, la o manie, la o neghiobie fanatică. Iar dacă despotismul acesteia ieșea la iveală cînd era vorba de cîte-un biet țăran, care se încăpățîna să aibă mai multă încredere în cine știe ce băutură de origine magică și în descîntecele numitei Șorici-Pîrlit decît în chinină, faptul acesta nu-i micșora cu nimic pasiunea, în ea însăși ; trebuia ținut seamă de vehemența cu care se manifesta și se desfășura, demnă de oricare și oricît de strălucit teatru al ciudățeniilor

omenești și lumești. Răutăcioșii spunea că alături de o asemenea nevastă, doctorul Lupacchioli nu putea s-ajungă decît ori sfînt, ori criminal ; pînă la urmă, în felul ei, nu voia să facă decît bine și îl făcea, mai cu seamă în dimineața zilei inundației. Aranjîndu-și pe patul de moarte fata, căreia ea și dragostea ei tiranică îi chinuiseră viața scurtă și firavă, și lăsînd trupul neînsuflețit în seama a două femei, înșfăcase vîslele și — printre casele inundate ale Guardei, printre ogoarele acoperite de apă, pe digurile întesate — ajuta, salva și punea pe picioare, nu fără să-i certe fără milă pe cei pe care-i vedea descurajați și abătuți ; și numai Dumnezeu știe cîți erau dintr-ăștia !

Îl dojenise de asemeni pentru lenea lui, pe paznicul hidraulic Bracciemezzo ; îl amenințase cu împușcarea, pentru lașitate, pe vătășelul comunal și descoperise chiar că în prăvălia brutarului Castorino apa nu ajungea pînă la gura cuptorului, care se înălța, din fericire, pe o suprafață mai ridicată cu cîteva trepte, astfel că putea fi aprins. Lemnele brutarului, făcute grămadă în curticică, erau ude ori pluteau pe apa care acoperise Guarda pînă la o înălțime de aproape un metru ; magazia de lemne a unui vecin era însă uscată, iar ea o rechiziționă ; și astfel, în dimineața aceea, cînd nici măcar una dintre umilele vetre ale satului nu putuse fi aprinsă, coșul de pe acoperișul brutarului prinse totuși viață. Iar pe Castorino îl descoperi tot ea, în hambar, unde se refugiase de frică, și îl sili să frămînte și să pună la copt.

Îndată după aceasta, doamna Lupacchioli îl luă la rost pe paroh, preot cumsecade, modest și nu cine știe cît de inteligent, care punea să sune clopotele, pentru a-i invita pe credincioși să implore îndurarea cerului. Îl învinovăți că ar contribui la descurajarea oamenilor, dar cu o asemenea violență, încît celălalt îi răspunse cu asprime :

— Ar trebui să vă gîndiți, doamna mea, că în dimineața de azi clopotul va suna și de mort, și pentru cine !

— E un moment cînd trebuie să te străduiești, nu să stai să te văicărești și să cînți rugăciuni ! Și ce clopot vreți să sune, dacă n-o vom putea nici măcar îngropa pe biata noastră fată ? Dobitocii ăștia de credincioși ai dumneavoastră nu s-au gîndit nici măcar să înalțe cimitirul deasupra pămîntului, astfel încît se află sub apă.

— Se fac rugăciuni pentru suflet dacă n-aţi aflat încă ; iar vorbele dumneavoastră aduc a idolatrie sălbatecă, îi răspunse preotul, materialistei.

— Îndată ce va scădea apa, continuă ea, vom transforma biserica în azil şi în spital ; în chipul acesta, sfînta dugheană va fi şi ea, pînă la urmă, folositoare la ceva !

— Păcat de moarte ! Neruşinare diavolească ! Aş vrea să văd cine-o să cuteze !

— O vom rechiziţiona prin puterea legii şi-a armatei.

Dialogul avusese loc între fereastra casei parohiale şi barca ei, pe tăpşanul din faţa bisericii. Apa, care năvălise peste Guarda cu binişorul, începea să scadă, şi nu mai trecea dincolo de genunchi, fiindcă grosul puhoiului o apuca pe calea cealaltă, despre care am vorbit. Nu puţini erau cei care se înapoiau acasă, iar aici, deşi supăraţi din pricina pagubelor, a harababurei găsite şi a murdăriei pricinuite de mîl, se descălţau şi se apucau să pună oarecare ordine. În unele locuri, fuseseră improvizate cîteva punţi de trecere.

Era aproape de amiază atunci cînd, întîlnindu-se — barcă lîngă barcă — pe cîmpia preschimbată în baltă, sub ploaia torenţială, doctorul găsi prilejul să-i povestească nevestei sale jalnica întîmplare a Ceciliei şi a nebunului.

— Nebun ? întrebă ea. Vreau să-l văd şi eu puţin.

— Dacă-ţi spun că a înnebunit !

— Sînt unii care fac pe nebunii, ca să nu-şi plătească dajdiile.

Doctorul ridică din umeri, iar ea pluti la vale, cu barca ei sprintenă, de vînătoare ; coborî pe dig, se înfăşură mai bine în pelerină, îşi îndesă pe cap pălăria bărbătească, pentru a se apăra de rafalele vîntului năvalnic şi se îndreptă cu paşi mari către mori.

O preţuia mult pe destoinica morăriţă, dar ar fi fost destul s-o găsească, precum o şi găsi, în încurcătură, pentru a începe s-o îmboldească, să poruncească, să facă scandal, acolo, ca pretutindeni. Deocamdată se mulţumi să spună :

— Ia să vedem şi noi dacă e chiar atît de nebun pe cît vrea să pară.

Ceru ca Scacerni să fie scos din cală şi adus sus, unde fu aşezat sub galeria acoperită de pe San Michele. Nebunul căzuse într-o moleşeală îndobitocită şi se mulţumea să chelălăie cu

ochii închişi. Vîntul clătina uşor scheletele morilor, făcîndu-le să scîrţîie şi să geamă.

— Deschide ochii şi priveşte-mă drept în faţă, Iepure Vîrcolac, porunci doamna Lupacchioli, scoţîndu-şi pălăria de pe capul cărunt şi ciufulit şi dînd jos pelerina udă leoarcă.

Nebunul îi dădu ascultare, dar o spaimă animalică şi o uimire nesfîrşită făcură să-i strălucească ochii, cu privirile rătăcite, şi-i colorară cu un cenuşiu murdar chipul vînăt.

— Adu-ţi aminte, îi spuse ea, că în faţa mea pînă şi nebunii trebuie să vorbească liniştit şi să meargă ca lumea.

— Diavolul şi-a pus fustă, răspunse Iepurele Vîrcolac, vorbind de unul singur.

Argatul Barabàgul izbucni într-un hohot uriaş de rîs, căruia Slanà nu se putu stăpîni să nu-i răspundă, deşi o făcu într-un chip mai cumpătat.

— Cum îţi îngădui să rîzi, tună proaspăta alienistă, văzîndu-şi primejduită autoritatea ei terapeutică, mîrlanule, netrebnicule, ticălosule !

— Eu unul fac numai... răspunse celălalt, lenevos, între două chicotiri, eu rîd cînd cred eu de cuviinţă... şi... şi-o să vin la dumneavoastră să mă lecuiţi.

— Şterge-o de-aici, netrebnicule !

Băiatul trecu pe Paneperso dar, din cînd în cînd, se auzea cum îl apuca din nou rîsul ; iar cînd doamna Lupacchioli, prefăcîndu-se supărată, că nu i-ar mai păsa de el, căută iarăşi să-i impună nebunului voinţa ei, scena deveni de-a dreptul măreaţă şi grotescă. Urla şi nebunul, urla şi ea, fixîndu-se unul pe altul, cu ochi cumpliţi. Unul intercala, în urletele lui ca de fiară, înjurăturile cele mai crunte, mai neruşinate şi mai murdare ; ca să-l stăpînească, cealaltă, cînd poruncile nu mai ajutau la nimic, dădea drumul la tot felul de insulte şi de ameninţări, iar ca să-l biruie, trecea de la vorbe, la strigăte şi la răcnete. Nebunul se zbuciuma în legăturile lui, scrîşnea şi, neputînd s-o muşte pe cea care-l persecuta, muşca aerul, lovindu-şi dinţii unii de alţii, ca un cîine ; ea, în picioare, cu mîinile în şolduri, cutezătoare, osoasă şi puternică, trăsnea scoţînd din plămîni şi din gît, care erau ca de fier, un şuier şi un glas care-ar fi fost tocmai bun pentru manevraarea a zece mii de ostaşi în cîmpul lui Marte. Cel dintîi, obosi nebunul declarat ; şi păru cu adevărat înţelept atunci cînd se dădu bătut, închise ochii şi începu să chelălăie de unul singur.

— Acum trebuie dus la balamuc, spuse ea mulţumită şi cu voioşie în glas.

Nu era cazul să se mai piardă vremea ca să i se spună că ar fi fost mai cuminte să se fi şi făcut lucrul acesta, scutindu-i pe toţi de furia aceea nesăbuită.

— O ştiu şi eu, se mulţumi să spună Cecilia, şi m-aş afla acum pe drum, dacă...

Era gata să spună : „dacă nu veneaţi dumneavoastră“, dar se abţinu. Interveni Schiavetto, spunînd :

— Dacă nu s-ar vedea pe fluviu unele mutre ameninţătoare.

— Aşa să fie ? întrebă cealaltă, furioasă, întorcîndu-se spre el, ca şi cînd ar fi bănuit că făcea aluzie la a ei.

O lămuri că trecuseră, într-o parte şi-ntr-alta, mai multe bărci cu vîsle numeroase, avînd la bord oameni cu gînduri ascunse şi necinstiţi, cu mutre schimonosite, care, ca întotdeuna în asemenea nenorociri, se pregăteau să prade casele părăsite, să săvîrşească tîlhării, jafuri şi banditisme, cu arma în mînă :

— Pe urmă, încheie el, aici se află grîu şi făină, iar ei ştiu asta ; pot crede că există şi bani ; şi sînt aici o femeie şi şase copilaşi. În timpul zilei, se poate socoti că vor fi ţinuţi la respect, dar la noapte ?

— Ai cumva pretenţia ca jandarmii, într-o zi ca asta, să stea să te păzească pe dumneata, pentru ochii dumitale frumoşi ? întrebă nestăpînită cealaltă.

— Eu unul n-am nici o pretenţie, dar spun că de-acum şi pînă la noapte e cu neputinţă să mergi pînă la Ferrara şi să te şi înapoiezi, şi că vadul nu poate fi lăsat în părăsire.

— Pare-mi-se, dragul meu, că ţi-e frică ; în orice caz, asta te face să judeci şi de aceea, treceţi-mi nebunul pe malul celălalt, căci de ducerea lui la Ferrara mă îngrijesc eu.

— Cît despre teamă... voi să spună Schiavetto, adînc jignit, dar se răzgîndi : Vorbesc şi eu ca unul care ştiu cum stau lucrurile şi am văzut atîtea pe fluviul ăsta. Dar ceea ce vreţi să faceţi dumneavoastră, doamnă, este o faptă de adevărată milostenie.

— Într-adevăr, grăi Cecilia.

— Îl cunosc, spuse cealaltă, îmblînzită, pe unul din Guarda veneţiană, care are un cal bun, şi o să-l împrumute. Mă duc şi mă întorc. Nu încape îndoială că voi trebuie să rămîneţi aici ; şi ţineţi-vă puştile încărcate, fiindcă am auzit şi eu că se văd mutre primejdioase prin împrejurimi. Dumneata,

Cecilia, fă-mi plăcerea şi trimite pe cineva să-l înştiinţeze pe doctor că mă voi înapoia foarte tîrziu ; spune-le acelaşi lucru şi celor două femei, care-o veghează pe sărmana mea fată. Ai aflat cumva de nenorocirea mea ?

La acest cuvînt, pe chipul bronzat şi bărbătesc, cu trăsături grosolane, aspre şi necioplite, ivirea durerii materne, fără lacrimi, şi pustiitoare, fu bruscă şi puternică. Mişcată, Cecilia tocmai se pregătea să deschidă gura ; doamna Lupacchioli însă o întrerupse :

— Nu-mi spune nimic, căci dacă mă gîndesc la asta, înnebunesc mai rău ca ăsta.

— Dumnezeu să vă răsplătească, doamnă.

— Să nu mai vorbim.

Urmă o nouă scenă — dar sufletele erau acum năucite şi incapabile să se întristeze mai adînc — după care Schiavetto şi Barabàgul îi trecură pe malul celălalt pe doamna Lupacchioli şi pe nefericit, urlînd din nou amîndoi, sub averse de ploaie, printre norii care întunecau pămîntul, şi cerul, şi malurile Padului.

Înapoindu-se, Barabàgul ţinu să-şi dea cu părerea, în timp ce vîslea, scuipînd apa care-l izbea în faţă şi-i intra în gură :

— Nebuni sînt amîndoi, iar cea mai nebună nu-i de loc legată.

— Ţine-ţi gura, dobitocule, se mulţumi Schiavetto să-i spună.

Iepurele Vîrcolac n-avea să se mai înapoieze, viu, în Guarda.

IV

Pentru a-ţi aminti de un dezastru asemănător trebuia să cunoşti povestea Padului, iar gîndurile se duceau cu o mie de ani în urmă, tocmai la inundaţia legendarului Siccardi, cînd fluviul şi-a schimbat cursul, cotind-o pe lîngă Ficarolo. Iar asta nu numai din pricina unei asemănări nenorocite, ci fiindcă începuse să se împrăştie imediat convingerea că dacă nu se iau măsuri pentru ca spărturile să fie astupate cît mai repede, scoaterea fluviului din albia cea nouă va deveni imposibilă, sau zadarnică, căci stricăciunile ar

fi fost ruinătoare şi de nereparat. Teama aceasta o răspîndeau natura şi nivelul ţinutului — expus şi gata oricînd să fie inundat — prin care fluviul putea să rătăcească şi să se împrăştie fără oprelişte şi fără apărare ; pe deasupra, mai era de vină şi anotimpul, fiind tocmai cel în care dezgheţul din munţi trimite apă mai multă ca în oricare altul. Padul rămînea, ce-i drept, umflat ; dar prin spărturi, ieşea mai bine de jumătate din el, astfel că, trecînd dincolo de canalul Bianco şi de orice piedică pusă de zăgazuri, puhoiul apelor ajunse la Volano, care ieşi din albie. Fu acoperită cea mai mare parte a bătrînelor mlaştini de la San Giovanni şi a pămînturilor vechi şi noi dintre Padul cel Mare şi Padul dinspre Volano, pînă la văile de la Ambrogio ; 70.000 de hectare de pămînt, cu peste patruzeci de mii de locuitori fără acoperiş, cei mai mulţi şi fără pîine, pe care continua să-i biciuie furtuna chinuitoare.

Pe morile Ceciliei, lucrul era de-abia atît cît să nu se moară de foame ; dar şi aceasta era totuşi o situaţie fericită. De la Ponticin della Pioppa, o dată cu modestele bijuterii din casă şi cu colierul de la căsătorie, făcut din grenate, adusese şi ceva mobilier, albituri şi îmbrăcăminte, pentru ea şi pentru copii, dar bani nu avea. Pierderea pămîntului şi a casei nu o îndurera însă atît încît să nu încerce cu mai multă vigoare un sentiment de eliberare, pricinuit de ceea ce se petrecuse cu celelalte pămînturi : de la Ca'Morgosa şi de la Antonella. Proprietăţile acestea ale Iepurelui Vîrcolac îi păruseră întotdeauna un lucru blestemat şi hărăzit să sfîrşească prost. S-ar fi adăugat poate şi mulţumirea aceea a lui „ţi-o spuneam eu", atît de ispititoare încît omul o plăteşte bucuros cu propria lui pagubă, dar lucrurile sfîrşiseră prea dureros şi prea înfricoşător. Văzînd în deznodămîntul final al blestemăţiilor Iepurelui Vîrcolac mîna lui Dumnezeu, tremura îngrozită, neîndrăznind parcă să se oprească asupră-le, nici măcar cu gîndul. De bătrînul Ponticin della Pioppa îi părea rău, în schimb, în amintirea socrului, nu fără să-şi aducă aminte că nici *padron* Lazzaro nu îndrăgea pămîntul ; soacra, însă, da. Şi iată că, nelămurit, i se părea că nefericitul de Iepure Vîrcolac moştenise de la Dosolina pofta aceea supărătoare de-a stăpîni pămînt, care-l dusese pe căi greşite, îl pedepsise şi-l doborîse. Iar dacă în sentimentul acesta tulbure mai fremătau, făcînd notă discordantă, ranchiuna faţă de bărbat şi ura dintre soacră şi noră, dincolo de moarte şi de nenorocire, atunci s-ar cuveni ca

într-un asemenea fapt să se vadă cum arată şi cît de mare este slăbiciunea firii omeneşti. Sigur că acum, cînd cimitirul din Guarda fusese acoperit de apă, Cecilia simţea şi milă, şi întristare, şi groază, amintindu-şi de sila pe care-o avea *padron* Lazzaro de-a fi îngropat acolo întunecate prevestiri senile care-i aduseseră în cele din urmă porecla de Apocalips. Şi prea se adeveriseră din plin. Într-un cuvînt: moara era salvarea celor din neamul lui Scacerni, iar aceia dintre ei care o luau razna, ajungeau la pierzanie. Pînă la urmă, toate acestea o făceau să iubească şi mai mult cele două mori, şi fluviul, şi nenorocirile legate de fluviu; tot astfel, marinarul îndrăgeşte marea, iar munteanul, muntele, nu numai pentru vremurile bune, ci, tot atît de mult, şi chiar mai mult, pentru furtunile aducătoare de suferinţe. Şi nu-ncape îndoială că sentimentul ei faţă de socrul plecat dintre cei vii era mult mai puternic decît cel faţă de soţul care trăise numai din ticăloşii.

Nu fără un oarecare inconştient orgoliu de privilegiată i se întîmpla să audă şi să vadă, în zilele acelea, nenorocirea înfricoşătoare a mulţimii, care pierduse totul, în vreme ce ei şi copiilor le rămîneau totuşi morile. Mulţimea rezista datorită carităţii publice şi ajutoarelor guvernamentale. Iar cei care salvaseră ceva vite, pentru a încerca să le ţină în viaţă, erau nevoiţi să plece cu bărcile ca să smulgă, acolo unde ieşeau afară din apă, spicele de grîu, sau să despoaie copacii de frunze. Lipsiţi de aceste resurse, cei mai mulţi, se îndreptau, scurgîndu-se parcă încetişor spre oraş, unde se deschiseseră azile şi fuseseră alcătuite comitete de ajutorare, cu o atît de însemnată contribuţie a cetăţenilor — din Italia şi din oricare altă parte a lumii civilizate — încît ar fi putut face inutile tombolele, serbările, seratele şi spectacolele de binefacere, dacă asemenea modă nu ar fi fost pe atunci de neocolit, înfumurarea ajungînd cu prilejul acesta pînă la ventilarea proiectului unei aşa numite „statistica internaţională a contribuţiei amatorilor de muzică şi de teatru din toată lumea în favoarea inundaţiilor". Adevărul e că ridicolul ţine să se amestece în fiecare acţiune omenească.

După ce-şi pierduseră toate lucrurile, nenorociţii aceia nu întîrziară să-şi piardă şi sănătatea, o dată cu o nouă răbufnire a vărsatului, care bîntuia de cîtăva vreme în cîmpiile ferrareze, precum şi datorită apariţiei tifosului şi răspîndirii malariei. Iar faptul că în cîmpiile prefăcute în bălţi exista din abundenţă,

şi uşor de prins, o mare cantitate de peşte, cu care lumea îşi potolea foamea, păru ca o adevărată batjocură a soartei, fiindcă, prost pregătită, iar deseori alterată, hrana aceasta le făcu rău multor inşi. O epidemie de diaree şi dizenterie împrăştie zvonul şi groaza de holeră. Apa de băut nu era alta decît aceea mîloasă şi în curînd stricată a inundaţiei.

În Guarda, din însărcinarea comitetului central, ajutoarele erau împărţite de către soţia doctorului Lupacchioli : pîine, haine, medicamente. Tot ea se îngrijea de transportarea celor mai săraci şi a bolnavilor la aziluri şi la spitalul din Ferrara, fapt care, nu rareori, era pricină de ceartă între ea şi nefericiţii aceia. Stăruia de fapt aversiunea străveche, spaima populară de spital şi de lazaret, care contrasta, desigur cu folosul şi cu sănătatea publică. Doamna Lupacchioli nu greşea deci strigînd împotriva ignoraţiei şi-a nepăsării :

— Habar n-aveţi de igienă !

N-aveau habar, şi nici nu le păsa de asta ; era însă momentul să le-o spună ? Ea însă, ca obsedată :

— Popii şi tiranii v-au tras în jos, în ignoranţă şi-n superstiţie ; aţi scăpat de ei şi vreţi să muriţi cu rîndul în murdărie, ca porcii.

— Purceii mi-au murit înecaţi, îi spuse un ţăran, cu amar în glas, şi aveam o duzină, frumoşi şi graşi, fără a mai socoti şi vierul, care era atît de viteaz cu scroafele lui !

— Aha, îţi arde de glume !

— Chiar că de asta-mi şi arde ! Tocmai acum ! răspunse celălalt, ridicînd din umeri. Şi, pe urmă, mi-i înviaţi dumneavoastră, doamnă ?

Deşi fără chef, cîţiva din jurul lor zîmbiră. Dar ea, încă şi mai înfuriată :

— Pentru voi, proştilor, spitalul este anticamera iadului, iar doctorul e un criminal !

— Nu chiar aşa, admise un altul, dar face şi el ce poate.

— Aţi merita să fiţi lăsaţi în părăsire de toată lumea !

— Mai mult sau mai puţin... îi răspunse celălalt ; iar vorba izvora din deznădejdea aceea întunecată.

Dar ea, necruţătoare :

— N-aveţi nici conştiinţă, nici recunoştinţă ! Intru ajutorarea voastră există o acţiune mondială de binefacere !

— Pentru picul acela de pîine care ni se trimite ? Ar fi mai bine să fim lăsaţi să murim imediat, în loc să fim ţinuţi

în viață ca să ne chinuim. Iar deocamdată nici nu se gîndesc măcar să astupe spărtura !

— Iată cum merge ignoranța, totdeauna mînă-n mînă cu înfumurarea ; vreți să vă pricepeți mai bine ca inginerii ?

Atinsese o chestiune neplăcută. Ea însăși obișnuia să tune și să fulgere împotriva Geniului Civil, punînd catastrofa pe seama prostiei inginerilor. Acum, cîțiva dintre cei de față îi răspunseră în cor :

— Mare scofală și de capul lor ! Mai bine ca inginerii ? Știința inginerilor se vede la locul spărturii ! Grozavă lucrare, *coronella* aia ! Toată lumea știa că lucrurile aveau să se termine astfel ; însă, nici pomeneală. Fiindcă făceau pe jumătate cu tîlharul și criminalul celălalt de antreprenor, trăsni-i-ar Dumnezeu pe toți ! Știința lui Manghetti măgarul ? răcni un altul.

Mînia se risipi, dacă nu cumva fu acoperită mai degrabă de un rîs amar, căci Manghetti măgarul era, în vorbirea populară, nenorocitul acela de inginer însărcinat să vegheze asupra lucrărilor de execuție a noului și funestului dig și cel pe care opinia publică îl făcea răspunzător de ordinul de a se tăia Zăgazurile Împreunate, pentru a se umple bazinul. Iar unul o încolți :

— Nu dumneavoastră, doamnă, i-ați spus Manghetti măgarul ? Pînă și ziarele îi spun la fel.

Dureros surprinsă, femeia răspunse :

— Unul nu înseamnă toată lumea.

— Da, dar acel unul a fost de-ajuns. A lucrat pentru toți acel unul. Cu o rîndunică, adăugă cel cu glumele mai amare, nu se face primăvară ; aici însă un singur măgar a făcut toată paguba asta nemaipomenită.

— Nu e un fel de a vorbi.

— Atunci înseamnă că sînt toți numai niște tîlhari : și inginerii, și guvernul, și antreprenorii, iar guvernul va putea astfel să pună un bir nou, fiindcă așa se termină lucrurile întotdeauna : nu-i nimic, Pantalone plătește !

Pînă la urmă, o biruiau cu înseși argumentele și glumele ei politice de opozantă radicală, aprinsă și furioasă. Și se știe că Pantalone, în limbajul acela al polemicii ranchiunoase și violente, simboliza poporul și, mai ales, contribuabilul.

Gazeta preferată a doamnei Lupachcioli, radical-democrată, se numea *Săracul* și apărea, săptămînal, în Ferrara ; era plină,

în zilele acelea de învinuiri cumplite la adresa antreprenorilor, înfăţişaţi ca nişte tîlhari, şi împotriva inginerilor incapabili, aroganţi, autoritari, birocraţi, cărora li se reproşa ceea ce cititorul a auzit repetîndu-se, în timp ce pe nenorocitul de Manghetti *Săracul* nu se sfia să-l împroaşte cu tot felul de înjurături şi de batjocuri, şi nici să-l expună urii poporului, în termeni ce se apropiau de aţîţarea la crimă. Şi-a însemnat o dovadă de prudenţă faptul că Manghetti a ocolit în zilele acelea locul dezastrului. Gazeta democrată *Săracul,* a stîngii republicane, cerea răsbunare, în fiecare număr, dar nu numai împotriva Geniului Civil şi împotriva lui Manghetti, ci şi împotriva Dreptei, aflată acum nu departe de răsturnarea parlamentară, care-a adus Stînga la putere: ocăra „camarila", „retrograzii", „racii" din partidul moderat, din care făceau parte „ştabii" Geniului Civil; ocăra guvernul, Monarhia, Biserica.

O altă gazetă, monarho-liberală, *Deşteptătorul,* ieşea de trei ori pe săptămînă; era de dreapta şi conservatoare, cu o nuanţă, cum spune şi titlul, umoristică. Apăra guvernul şi instituţiile, nu fără să găzduiască şi ea cele mai aspre încriminări, dar cu mai multă moderaţie şi adăpostindu-se deseori înapoia unui „în loc de cronică". Ascuţişul satirei sale era îndreptat împotriva preoţilor şi a religiei; satiră de cinici spirituali, care izvora prea puţin din filozofie, şi, în orice caz, dintr-o filozofie răstălmăcită, şi mult mai mult din temperament. Vorbe de duh străvechi trăiau o nouă viaţă în polemica aprigă stîrnită în jurul legii asupra averilor bisericeşti, în jurul „chestiunii romane" şi în jurul cuceririi Romei; îndată după desăvîrşirea unirii, le făcea să apară faptul, zi după zi tot mai limpede, că mulţimile de la ţară nu recunoşteau şi nu simţeau altă autoritate spirituală afară de aceea a parohului; şi nu lipsea desigur nici un anume îndemn vanitos şi viclean de-a nu se arăta mai prejos decît anticlericalii de nuanţă democratică. Între timp, mulţimile din oraşe, şi chiar din tîrgurile mari, în Emilia şi în Romagna, se îndreptau către un soi de socialism întru nimic deosebit de anarhie, frenetic, dar şi utopic, destructiv, dar şi egalitar; se îndreptau către Internaţionala bakuniniană, cum se spunea pe-atunci; şi nu mult mai tîrziu, în '74, Bakunin veni la Bologna pentru a trece la înfăptuirea unui năstruşnic proiect de insurecţie mondială anarhică şi care se risipi în fum. Şi nu venise întîmplător

la Bologna, căci Emilia era una din regiunile unde propaganda *Internaționalelor* prinsese mai bine decît în oricare altă parte, pe un anume fond pasional și fantastic al oamenilor, ce contrasta în chip ciudat cu celălalt, nu mai puțin adevărat și natural, al unui bun-simț plin de pătrundere, precum se vede în povestea acelei revoluții rămasă în stare de proiect, năstrușnică, dacă nu altcumva. În ținutul ferrarez a existat însă o legătură între propaganda aceasta anarhistă și sărăcia lucie rămasă după inundația din '72 ; la Ferrara apărea, într-adevăr, la începutul lui '74, *Petrolul*, gazetă a poporului „exploatat" — după cum arată titlul comunard, a proletariatului — după doctrina comunistă.

Prin urmare, *Deșteptătorul* ironiza, în maniera lui Voltaire, ignoranța superstițioasă a țăranilor și a pălmașilor inundați care, după spusele sale, așteptau ajutor de la clopote și de la rugăciuni, și care, angajați la lucrările de astupare a spărturii din dig, nu voiau să se lipsească de liturghie ori de respectarea duminicii ca o zi sfîntă. Chiar dacă era păgubitor din punct de vedere practic, faptul acesta trebuia să impună respect, dacă nu pentru altceva, măcar pentru că cei mai expuși la pagube, și în chipul cel mai dureros, erau, în primul rînd, tocmai credincioșii aceia, dar *Deșteptătorul* făcea glume nesărate în cronicile sale, punînd religiozitatea populară alături de naivitatea unui țăran din Lesola, care — tocmai în zilele acelea — se lăsase înșelat, primind în schimbul a trei boi, un „bon pentru 100 de sărutări", asemănător cu bancnota de 250 de lire. Ca și cînd toată înțelepciunea ar sta numai în cunoșterea alfabetului, și ca și cînd prostia aceasta de a tipări bonuri hazoase, de asemenea fel și de asemenea gust, nu ar fi dovedit mai multă grosolănie și mai multă imbecilitate decît acel biet țăran înșelat ! Iată însă că *Deșteptătorul* liberal-conservator avu prilejul să dea vești despre grevă care a fost una dintre cele dintîi de o oarecare însemnătate, făcută de muncitorii de la lucările de astupare a digului, pentru o mărire de salariu. Iar faptul îi neliniștea pînă și pe radicalii de la *Săracul*, ca simbol al unor elemente noi, care ocoleau influența lor asupra poporului. Fiindcă deși își intitulau săptămînalul lor cu numele săracului, nu erau săraci, sau nu erau toți, ori nu voiau să rămînă ceea ce erau.

Privind în trecut, pentru a pune față în față un atît de mare număr de suferințe și o atît de meschină ciocnire de înfumurări

și de animozități — cum s-a întîmplat în cazul inundației din '72 — nu știi dacă îți vine mai degrabă să rîzi sau să te întristezi ; digresiunea ne duce însă din nou în Guarda, unde doamna Lupacchioli, cititoarea *Săracului*, putu să se descopere — în odioasa gazetă *Deșteptătorul* — învinuită de părtinire în împărțirea ajutoarelor și de purtări arogante și să se vadă luată în rîs, din pricina țigării și a firii ei supărăcioase.

Furia care o cuprinse nu poate fi descrisă. Deveni laconică și concisă ; iar de fiecare dată cînd îi apărea în față unul cu o mutră suspectă, îl întreba, vîrîndu-i degetul acuzator în ochi :

— Nu cumva ești tu lașul ? Nu cumva ești tu *don* Basilio moderatul ?

Făcea aluzie la anonimul fricos, care trimisese gazetei calomniile și batjocurile. Cei întrebați înălțau din umeri.

— Dac-ar fi popii, spunea ea cu amărăciune, dac-ar fi ei, m-aș bucura, căci asta a fost întotdeauna meseria lor ; calomniați, calomniați, ceva tot o să rămînă ! Dar moderații ăștia, care vor să facă pe anticlericalii și sînt mai răi decît odraslele lui Loyola !

Fiindcă locuia în Piața Veche, alături de străvechea clopotniță, ori de cîte ori clopotarul bătea clopotele mai îndelung și cu mai multă putere ca de obicei, doamna Lupacchioli apărea la fereastră, strigînd că tulbură liniștea publică și cerînd intervenția jandarmilor, a chestorului și a prefectului ! Glasul ei biruia clopotele și era adevărată minune, deși aliajul vechi și sărac — și poate chiar cîte o crăpătură — le dădeau acestora din urmă un sunet plăpînd și cam dogit. Mai tîrziu, în ziua de Sfîntul Ion, cînd din cei două mii de muncitori nu se prezentară la lucru decît patruzeci, iar șantierul rămase pustiu, căci ceilalți se duseseră la slujba religioasă în ziua aceea, deci, parohul, cu epitrahilul de gît, tocmai se înapoia acasă, căci fusese să binecuvînteze cele cîteva recolte salvate, dezastrul nesfîrșit al apelor și jalea locurilor unde, în urma retragerii puhoaielor, o dată cu nimicirea totală a oricărei lucrări cîmpenești, se descopereau daunele de nevindecat pricinuite pe ogoare de către noroiul, pietrișul și nisipurile nerodnice. Preotul tocmai se înapoia deci de la această binecuvîntare cînd doamna Lupacchioli îl înfruntă, cu o solemnitate gravă și aspră :

— Aflaţi că fapta care s-a săvîrşit înseamnă o trădare şi-o dezertare.

— Ce s-a întîmplat ? întrebă celălalt, uluit.

— Părăsirea de astăzi a lucrărilor de astupare a spărturii echivalează cu o părăsire de post în faţa inamicului. Cel care o săvîrşeşte merită să fie împuşcat ; ce merită însă cel care îl îndeamnă s-o facă ?

— Care îndemnuri ? Duceţi-vă dumneavoastră de-i îndemnaţi pe cei care au timp şi poftă să v-asculte prostiile.

— Dumneavoastră, dumneavoastră îndemnaţi la trădare !

— Mai că mă faci să rîd ! Mai degrabă, ca să vorbim pe şleau, ştiţi cum stau lucrurile ? Pe dumneavoastră, masonii mîncători de preoţi, vă arde faptul că oamenii aceştia de ispravă nu-şi pierd credinţa şi vin la slujbă ; asta vă arde pe dumneavoastră, ăştia necredincioşii !

O ardea atîta pe fanatică, încît izbucni, laică, dar solemnă :

— Te excomunic, o preotule !

Parohului îi era necunoscută faimoasa invectivă carducciană, astfel că, la început, nici măcar nu pricepu ce voia să spună, drept care o întrebă uluit :

— Ce-aţi spus ?

— În numele *adevărului nobil,* în numele umanităţii şi al gîndirii libere, vă...

— Iar eu, o să vă citesc dumneavoastră o moliftă, exclamă preotul, înălţînd sfeştocul ca pe o armă, fiindcă trebuie s-aveţi şapte sute de diavoli în trup !

— Adevăratele slujbe religioase se fac astăzi cu hîrleţul şi cu lopata în mînă, la locul unde-a fost străpuns digul ; acolo se sluješte liturghia umanităţii, liturghia progresului ; dumneavoastră aţi îndepărtat muncitorii, armata adevăratei credinţe şi de aceea, vă excomunic, împreună cu poetul inspirat al viitorului !

— Dar cu ce se ocupă soţul dumneavoastră, care e medic în satul ăsta, dacă nu vă trimite direct la balamuc ?

Şi îi întoarse spatele, lăsînd-o cu restul cuvintelor pe care le mai avea de spus — şi nu puţine — în gît. Iar părerea preotului găsi crezămînt chiar printre cei care gîndeau la fel cu ea, şi chiar în ochii soţului, deşi acesta tăcea, avînd o fire liniştită şi împăciuitoare. Ea îşi dădu seama de asta şi deveni încă şi mai cutezătoare, comparîndu-se cînd cu Galileo, cînd cu Giordano Bruno, şi — datorită unui vers din furtunosul

Imn, în care Arno e mai presus decît Vîltava), iar concepția laică mai presus decît teologia — cu Wicleff și Huss. Recita : Zvîrli Martin Luther popeasca rasă, și tuna : „Te salut, Satana, salut răzvrătirea !“ Spunea, de asemeni : „Freamăt, împreună cu Carducci „poetul inspirat al viitorului“, meditez asupra filozofiei lui Giovanni, mă înalț cu elocvența lui Matteo Renato și mă bucur de cuvintele Bardului Democrației !

Giovanni era Bovio, celălalt era Imbriani, iar despre „bardul“ Democrației se știe încă și mai bine cine-a fost. Obișnuia să le spună pe nume, drăgăstos, poeților și gînditorilor ei. Și încheia, exclamînd :

— Nu îmi voi retracta credința nici măcar pe rug !

Rugul era însă un lucru atît de îndepărtat de Guarda ferrareză încît, în cele din urmă, părerea preotului căpătă autoritate de lucru judecat, cu toate că ținutul ferrarez tindea să devină un adevărat cuib al radicalilor, datorită lui Filopanti și lui Bovio — care obținură, nu peste mult timp, un adevărat triumf în alegeri — precum și altor politicieni locali, printre care și unul dintre urmașii lui Ezechiele Annobon.

Pînă una, alta, doamna Lupacchioli, mai mult zeloasă, decît cu tact, căuta să nu-și piardă vremea zadarnic ; și chiar dacă era îndreptățită să înfiereze împotrivirea țăranilor de a se lăsa internați și izolați în lazarete, era totuși ciudat fanatismul acela care o împiedeca să priceapă și să compătimească suferințele și durerea bolnavilor de tifos, de variolă și de dizenterie, ori pe-a neamurilor lor, de care erau siliți să se despartă, în împrejurări atît de chinuitoare. Căci, după spusele ei :

— Societatea trebuie să se apere, iar sănătatea nu e un drept, ci o datorie ; un ins care-i poate molipsi pe ceilalți săvîrșește o crimă împotriva societății. În schimb, voi stați și vă rugați de Sfîntul Rocco !

Iar bietelor femei înlăcrămate și bărbaților zăvorîți într-o durere deznădejduită, le spunea, cu un sarcasm filozofic plin de amărăciune :

— Rușine ! Cum de n-ați învățat, voi care adorați pretinse moaște de mucenici, să-i pizmuiți, în loc să-i compătimiți, pe cei ce suferă pentru adevăr ?

O priveau plini de uimire :

— Ce-are asta de-a face cu variola ?

— Variola e şi ea o experienţă, o încercare. Iar astăzi, igiena e simbolul adevărului şi-al datoriei !

— Ne-am mulţumit să fim sănătoşi.

— Egoiştilor !

— Cum ?

— Nătărăilor ! Minţi întunecate ce sînteţi ! Ştiinţa pozitivă este cuvîntul de ordine al noii biserici militante.

Rămîneau, sărmanii de ei, cu gura căscată.

V

Politica ţinuse să pătrundă şi într-o altă chestiune, care pasiona lumea încă din primele zile ale inundaţiei. Dar unde nu pătrunsese politica, în vremea aceea ? Sătulă şi plictisită de regimurile paterne, liniştea peninsulară, care ţinuse începînd cu pacea de la Aachen şi pe care meteorul napoleonic şi cometa paşoptistă o preschimbaseră în subjugare chinuitoare şi refractară, se terminase, punîndu-i pe italieni în stăpînirea libertăţilor politice şi a instituţiilor constituţionale, neaşteptate, de către cei mai mulţi dintre ei, şi necerute. Şi se dedau acum la polemici de partid, cu o violenţă în care beţia noutăţii se amesteca laolaltă cu aceea a succesului, iar spiritul răzvrătit al fostelor partide ce supravieţuiseră fără rost perioadei Risorgimentului cu cel nelegiuit şi corupt în toate privinţele al vechilor clici şi clientele. Pînă la urmă, în polemicele acelea se întuneca şi se vicia conştiinţa faptului că temelia libertăţii se află în disciplină şi în respectul instituţiilor, şi în tradiţie. Vorbesc despre italienii cultivaţi şi înstăriţi, din clasele care — măgulindu-se singure — se chemau conducătoare şi cărora legea electorală în vigoare le asigură, în exclusivitate, exercitarea, mai degrabă abuzivă, a libertăţilor politice şi cîrmuirea. De curînd apărute, acestea nu puteau să aibă tradiţia guvernării : dar, în general, ele au făcut exact opusul a ceea ce ar fi trebuit să facă pentru a o iniţia, mai cu seamă datorită acelui amestec nedorit, exagerat, haotic şi aducător de haos, al politicii, în orice lucru. Sub pretextul înşelător şi sediţios al principiilor doctrinare, invocate pe drept ori pe nedrept, reînvia şi se perpetua vechea boală a spiritului de

partid, care, chiar dacă se arăta mai puţin crud în fapte, se dovedea mult mai uşuratic în risipa de cuvinte.

O tradiţie, poporul simplu, sărac şi analfabet avea, în primul rînd, în religia catolică, din care îşi trăgea morala şi judecata asupra lumii ; o tradiţie împovărată de o serioasă experienţă cotidiană şi seculară, rafinată şi îmbătrînită de vechea ereditate cetăţenească, întocmai cum latina, ca să facem o comparaţie, rafinează şi îmbătrîneşte italiana. Iar acum, în dezbinarea violentă dintre Biserică şi Stat, religia şi morala populară deveneau un element aproape sediţios. Închistat în tradiţionala judecată a creştinismului asupra lumii, poporul, plictisit şi supărat, se depărta de lupta dintre partidele politice. Şi, dimpotrivă, nu începea să le cunoască şi să ia parte la această luptă decît în vremuri de restrişte, în anii proşti, grei şi lipsiţi de alte mîncări. Căci dacă statului nu i-a lipsit capacitatea fermă, puternică şi aspră de a impune sacrificiile trebuincioase pentru stabilirea lui, evidente erau, pe vremea aceea, şi mai presus de oricare altele, sacrificiile — singure cu adevărat populare şi întradevăr eroice — făcute pentru echilibrarea unui buget aspru şi împovărător, pentru plata datoriilor şi pentru înfruntarea sărăciei. În faţa poporului de rînd, în faţa marii majorităţi a celor mărunţi, statul se impunea, tot atît de bogat în autoritatea legală, pe cît de sărac în autoritate morală ; mai mult aspru, decît convingător ; şi mai era vorba şi de o experienţă ce trebuia făcută.

Politica pătrunsese deci şi în discuţia cu privire la astuparea străpungerii digului ; discuţie pasionantă, bine înţeles, pentru cei inundaţi, dar în care politica se amesteca numai printr-un abuz. Fapt este că, o dată pătrunsă acolo, îi pasiona şi pe atîţia care, prin firea şi prin deprinderile lor, şi mai ales în împrejurările acelea, ar fi rămas străini de ea şi cu totul neştiutori. În ţinutul ferrarez, sub ploaia tristă care vlăguia mulţimile chinuite, se înfierbînta polemica în jurul „pînzelor“ lui Quirico Filopanti.

Înainte de „pînze“ sau de „paltelata“ ca să dăm numele exact cu care inventatorul îşi botezase născocirea, se cuvine să vorbim despre el, despre Giuseppe Barilli da Bagnarola di Budrio, zis şi Quirico Filopanti : adică despre unul căruia se cade să-i respectăm bunătatea gingaşă şi cu adevărat iertătoare care sălăşluia în adîncul sufletului său, cinstea nepătată, sărăcia nobilă, cumpătată cînd era vorba de el, dar ri-

sipitoare, cînd era vorba de alţii, curajul leal şi credinţa însufleţită în idei şi-n fapte şi generozitatea curată şi rară ce izvora din iubirea de oameni şi de dreptate şi care a făcut ca prin ingenuitatea lui să se înalţe, şi nu o singură dată, deasupra unor personaje neîndoielnic superioare lui, fiindcă în ce priveşte iubirea de oameni şi obiectivitatea sinceră n-a existat nimeni care să-l întreacă, sau măcar să-l egaleze. Tot în ce-l priveşte pe Filopanti a mai fost vrednică de respect şi de admiraţie ciudăţenia atît de omenească şi de cutezătoare, care-l făcea să se amestece, cutezător şi dezarmat, în bătăliile garibaldiste, nu pentru a risipi sîngele altora, ci pentru a şi-l oferi pe al său. Şi nu numai calităţile acestea pe care le-a avut sînt vrednice de luat în seamă cînd e vorba de Filopanti, ci şi faptul că el a fost naivul, inocentul, zănaticul Risorgimentului ; căci nu prea ai ce păreri să-ţi dai asupra mişcărilor active de idei şi de principii morale, care n-ajung să fie îmbrăţişate chiar şi de naivi, sau, cu alte cuvinte, de zănatici. Şi nu încape îndoială că operele lui : *Biblia Socială, Dumnezeul Liberal, Miranda* ; teoriile de enciclopedist năstruşnic pe care le profesează în ele ; adevărurile pe care visează să le dezvolte aici, visător, mistic în cadrul unui sistem panteistic şi — spunea el — raţional, alcătuit din armonii astronomice şi pe cronologie tot atît de trăsnite ca şi istoria, aşa cum o concepe el, sau ca mnemotehnica şi ca metempsihoza, care-l ajută, în sistemul său : nu încape îndoială aşadar că „armoniile“ acestea reflectă strălucirea lunatecă şi liniştită, specifică nebuniilor blînde şi pure.

Matematician şi filantrop, era însă, fireşte, şi născocitor de maşini : printre altele, dacă mi-aduc bine aminte, al unei frigări rotative, care trebuia să mişte în acelaşi timp rîşniţa de cafea şi nu mai ştiu ce altceva, pentru a uşura truda bunelor gospodine. Mai eficace se dovedea a fi ajutorul pe care-l dădea aproapelui, cum s-a întîmplat o dată cînd, aflîndu-se fără nici un ban, dar cu o pereche de pantaloni noi — singurul lucru pe care s-ar fi putut scoate cîteva lire — i-a dat de pomană unui amărît, iar prietenii l-au găsit închis în casă, din lipsa indispensabilului obiect de îmbrăcăminte. O amintire veselă au lăsat în Bologna şi lecţiile de astronomie populară pe care Filopanti le ţinea la Giuoco del Pallone sau în piaţă, pe estrada din faţa palatului del Podestà, ca şi năstruşnicele tranzacţii pe care ştiinţa lui ajungea să le încheie cu neîn-

crederea populară, căci nu o singură dată, trebuind să arate diametrul sau depărtarea vreunui astru, se auzea întrerupt :

— Mai scurtează-o, domnule profesor, că e prea mult, și nu credem.

— Să zicem jumătate, răspundea el, împăciuitor.

— Mai scurtează-o, mai scurtează-o puțin, domnule profesor !

— Să zicem, a treia parte.

— Ei, da, așa putem fi de acord.

Era vorba de bunătatea, desigur, pe care e mai ușor s-o iei în rîs decît s-o imiți, întrucît avea în ea cuminţenie, și bun-simț ; căci încăpățînîndu-se în privința cîtorva mii de kilometri sau a cîtorva sute de ani lumină în plus ori în minus, ar fi obținut oare altceva decît pierderea încrederii auditorului lui naiv și neîncrezător, salvînd doar un orgoliu profesoral ? În definitiv, toleranța, ca și bunătatea, era nu numai predicată de el, dar și practicată, cu modestie și bunăvoință.

Printre alte născociri ale lui Filopanti exista și i se oferea, din păcate, un prilej neîndoielnic de a o pune la încercare — și așanumita „paltelata" în care inventatorul avea mult mai multă încredere decît în diguri, în palafite, în săculețe cu pămînt și lese, adică în împletiturile de nuiele, cu care știința hidraulică se mulțumise pînă atunci, ca să astupe spărturile.

Sistemul său consta în a înfige unul sau mai multe șiruri de pari în dreptul străpungerii și în a sprijini de parii aceștia o pînză, ca o cortină, care să țină astfel apa pe loc cel puțin atît cît trebuia pentru a repara digul rupt, chiar în spatele cortinei.

În ciuda a ceea ce spunea sau bîrfea lumea, Geniul Civil și cei ce se aflau la conducerea lucrărilor, adică inginerii Natalini și Cavalletto, nu stăteau cu mîinile în sîn ci dimpotrivă, munceau cu dîrzenie la întărirea capetelor de dig și la micșorarea străpungerilor, pentru ca, la momentul oportun, să poată trece la astuparea lor. Fluviul rămase însă umflat și înalt, vreme de două luni, iar hotărîrea lor de a aștepta scăderea apelor era pusă pe seama unei zgîrcenii sordide, a cîrdășiei cu antreprenorii, și a unei tiranii guvernamentale, odioasă și reacționară. Lucrătorilor angajați li se adăugase, între timp, o companie de pontonieri, cu vaporul fluvial *Sesia* și cu materiale pentru a construi poduri de bărci și poduri zburătoare. În vadul Ceciliei era un veșnic du-te-vino, o circulație neîntreruptă : un adevărat port maritim.

Inginerii nu arătau tot atîta încredere ca şi Filopanti în „paltelata", şi erau chiar departe de-a arăta vreuna : inventatorul, însă, suporta toate astea cu răbdare :

— Fiindcă spunea el, venit la faţa locului şi găzduit în Guarda, la doamna Lupacchioli fiindcă omul este prins de obiceiuri, de ceea ce s-a făcut din veci, şi se hotărăşte întotdeauna numai cu multă greutate să recunoască progresul. Natalini şi Cavalletto sînt ingineri buni, pricepuţi în hidraulică, dar nu văd dincolo de împletiturile de nuiele, de zăgazurile transversale, de palafitele frontale şi eşafodajele de prindere...

— Se lasă greu, spuse doamna Lupacchioli, ca să încurce lumea şi să pescuiască în ape tulburi.

— Nu spun asta, se împotrivi Filopanti. Metodele artei hidraulice trebuie să fie respectate după cuviinţă şi au fost de mare folos pînă cînd, graţie calculelor şi experienţelor, s-a găsit altceva mai bun. Iar aceasta, fie spus fără falsă modestie, nu-i altceva decît „paltelata". Natalini însă dă dovadă de îndărătnicie în faţa acestei noutăţi, fiindcă n-a învăţat-o în şcoală : putem vedea, cu prilejul acesta, tenacitatea încăpăţînată, primejdioasă şi îndîrjită a principiului autorităţii : scolastica şi dogmatica, în luptă cu raţiunea şi cu metoda experimentală : *ipse dixit*[1] opus lui *încercînd şi răsîncercînd.* Noi însă să le lăsăm gloria dogmaticilor furioşi ; în ce ne priveşte, să ne păstrăm senină şi liniştită, răbdarea, pe care ne-o dau raţiunea şi dialectica, pentru a le arăta, celor şovăitori, adevărul şi a-i convinge de el. Iar dacă n-o să putem obţine nimic, în locul furiei şi tiraniei inchiziţiilor vechi şi noi, să punem, domnilor, acel „şi totuşi se mişcă" al celei mai ilustre dintre victimele lor. Împletiturile de nuiele ale lui Natalini, în luptă cu „paltelata", sînt, nici mai mult, nici mai puţin decît sistemul ptolemaic opus de către dominicani sistemul copernician ; palafitele infailibile corespund cu pretinsa nemişcare a pămîntului în sistemul geocentric, după cum „paltelata" experimentală corespunde cu mişcările de rotaţie şi de revoluţie din sistemul heliocentric. Ba chiar, adăugă el, devenind mai gînditor, văd şi întrevăd, ca printr-o licărire, că în Natalini

[1] *A spus-o el* (lat.) locuţiune folosită de către filozofii scolastici din evul mediu pentru a sprijini un adevăr afirmat încă din antichitate de către Aristotel, a cărui autoritate nu putea fi pusă în discuţie.

acesta se reîntrupează, probabil, unul dintre dominicanii aceia care l-au osîndit pe Galilei.

— Bîta, întrerupse unul dintre cei de față, sfîntul ciomag asta i-ar trebui ; să fie ciomăgit și chiar spînzurat !

Cel care vorbise era un anume Toppi, un inginer fără nici o valoare și politician violent și rău de gură, care — sprijinit de gazeta *Săracul*—îmbrățișase cauza „paltelatei“ cu avîntul și cu obrăznicia caracteristice firii sale. Îndepărtat de la lucrări, după o ceartă cu asprul Natalini, care-l amenințase că-l dă pe mîna jandarmilor, în caz c-ar mai pune vreodată piciorul pe-acolo, critica și urla furios, în Guarda și în Ferrara. Era scund și îndesat la trup, iar fața de pletoric îi era roșie ; avea capul, gîtul, nasul și bărbia scurte, strîmbe și grosolane, iar ochii, apropiați unul de altul și îngropați parcă în cutele cărnii. Tăcînd, rumega : vorbind, răbufnea ; cuvintele, le rostea urlînd sau bombănind ; jumătate îi ieșeau din gură, iar jumătate i se pierdeau pe nas, amestecate cu răsuflarea și cu gîfîitul, în timp ce țipa furios.

Către acest exemplar de dialectician de loc limpede își întoarse bunul Filopanti fața lui luminoasă de om cumsecade, privirea curată, fruntea senină, gura sinceră, obrajii liniștiți, bărbia blîndă, mustața frumoasă, mîndră și încărunțită, și chica superbă, care obișnuia să iasă, bogată și cîrlionțată, de sub joben. Toate acestea, împreună cu un șal scoțian, pe fond cenușiu, cu care se înfășura Filopanti, și cu nelipsitul trabuc toscan între buze, constituiau de ani și ani semnele distinctive ale ținutei sale pline de demnitate și ale chipului său atît de popular în Bologna :

— Prietene Toppi, greșeala altora nu o scuză pe a noastră, iar eu n-aș accepta să impun „paltelata“, ori cît ar fi ea de folositoare, cu lovituri de ciomag și, cu atît mai puțin, cu ajutorul spînzurătorii ! Ar însemna să cad întru totul în greșeala despoților, care au asuprit omenirea. Să lăsăm machiavellismului scelerat al celor mai nemernice și mai scelerate clici, maxima nelegiuită care spune că scopul scuză mijloacele. Chiar și din rău izvorăște pînă la sfîrșit binele, dar numai grație gîndului și voinței dumnezeiești ; răul rămîne rău, în orice împrejurare, și cade din nou asupra celui care îl săvîrșește. Filozofia mea vrea însă să te convingă, printr-un exemplu corespunzător, că binele poate lua totuși ființă din rău : mă refer la linia pitagorică a unuia dintre cei doispre-

zece zei principali — și anume a lui Marte — care s-a terminat de curînd cu Napoleon, trecînd prin următoarele încarnări : Marte, străbunul, Perseu, Enoc, Bachus sau Ham, fiul lui Noe, Nin, Tezeu, Hector, Samson, David, Ilie, Titus Tezeu, Epaminonda, Alexandru, Hanibal, Sfîntul Ion Botezătorul, Traian, Ossian, Atila, Carol Martel, paladinul Orlando, Tancred, Richard Inimă de Leu, Rudolf de Habsburg, Martin Luther, Cromwell, Petru cel Mare, Napoleon. Iar acum, dumneavoastră îmi veți spune : „E oare verosimil ca sufletul lui Napoleon Bonaparte să fi fost cel al lui Martin Luther ?" Afirm, în orice caz că, verosimil sau nu, faptul e-adevărat ; iar identitatea psihologică a celor două personaje vă va părea mai puțin neverosimilă, dacă veți înțelege următorul dialog, care-a avut loc în cer. Într-o bună zi, Emanuel (vă voi explica mai tîrziu cine-a fost și cine este Emanuel), într-o zi deci, Emanuel Cristos îi spuse, zîmbind, sufletului viitorului Napoleon : „Marte, vreau să te fac călugăr". „Eu, călugăr ?" răspunse Marte. Ar fi ceva de toată frumusețea, dar, ca să nu mă îndepărtez de firea mea, o să-mi iau un nume care să aducă aminte de Marte și-o să-mi spun Martin ; o să mă folosesc de glugă, ca să nu pun lumea cu susu-n jos, cu ajutorul teologiei".

— Poate vreți să glumiți, domnule profesor ? răbufni Toppi înșelat de argutia naivă și de însăși simplitatea convinsă, cu care în vorbirea lui împodobită, misticul pitagoreic își expune doctrina sa.

— Glumesc ? Recunosc, e drept, că uneori par să glumească natura și supremul Creator, dar nicăieri ca în glume, dacă vreți să le spuneți astfel, ca în întîlnirile de nume și de date, investigînd esterismele și geuraniile (vi le voi lămuri și pe acestea mai pe urmă), nu poți descifra atît de minunat concordanța revelatoare. Să ne întoarcem deocamdată la Marte și la Martin. Spusele lui Emanuel Cristos s-au adeverit întru totul în declarația lui Luther și în Războiul de treizeci de ani. Cine nu vede oare că războaiele religioase sînt cumplite, și mai crunte decît celelalte ? Există însă nenorociri încă și mai grave : decăderea religiei, abrutizarea moravurilor, robia trupului și-a sufletului. Deși parțială, libertatea gîndirii religioase, analiza liberă a lui Luther, au pregătit popoarele din Europa și din America pentru cucerirea libertății politice : dintr-un rău mai mic, a luat naștere un bine mai mare.

— Iar eu rămîn la răul mai mic al ciomăgirii lui Natalini ! strigă Toppi.

— Ar fi un abuz pătimaş, fără rost şi despotic. Ar însemna a-i da ascultare Satanei, care se străduieşte să dea peste cap şi să lichideze planul luminos al universului.

Aici, fie pentru că nu era de acord, fie pentru a se ascunde, ori poate fiindcă o amuzaseră numele, doamna Lapacchioli începu să recite :

Zvîrli Martin Luther
Popeasca sutană :
Azvîrle-ţi cătuşele
Gîndire umană.
Salut, o, Satana,
A rebeliunii...

O opri Filopanti, cu o groază nedisimulată pe chip :

— Satana e principele şi principiul răului, inspiratorul crimelor şi a tiraniilor, cel care i-a sfătuit pe cei puternici să-i împileze pe cei slabi, iar pe cei slabi să-i rabde, cu laşitate, pe cei puternici ! Satana a sfătuit poporul orbit să-l elibereze pe Barabas şi să-l răstignească pe Isus ; este patronul scribilor şi-al fariseilor antici şi moderni, care şi astăzi îşi bat joc cu aceeaşi nelegiuire oarbă şi arogantă de tainele dezvăluite şi demonstrate în acea epopee adevărată care e *Biblia* mea socială ! Şi cum am avut prilejul să-i spun prin mijlocirea gazetelor ilustrului autor al acestui *Imn*, sau mai de grabă al unei asemenea *orgii intelectuale*, nu e îngăduit şi nici măcar democratic, să legi de o idee, dreaptă prin ea însăşi, şi filozofică, pe care poetul vrea s-o exalte, un nume execrabil şi detestabil. Blestemul rămîne veşnic blestem şi-i o jignire adusă lui Dumnezeu şi umanităţii, iar, pe deasupra, în cazul acesta, crează în cei slabi de minte o confuzie pe care nu ezit s-o numesc monstruoasă. Aşa cum am scris : se trădează poporul, divinizîndu-se principiul răului. Mai degrabă l-am ierta însă pe Giosué al nostru, spunînd că e poet şi că poeţii, aşa cum bine gîndea Socrate, nu ştiu întotdeauna ce spun. Tot astfel, mi-aduc aminte că şi celălalt poet strălucit, Leopardi, chinuit de îndoita nenorocire personală a sluţeniei trupeşti şi a întunecatului reacţionar al tatălui, a avut în nenorocirea aceasta o scuză pentru dialogurile pe care le-a scris,

plin de eleganță, dar și de batjocură și de fiere asupra existenței colective a umanității ; are în ea o scuză și pentru versurile atît de elegant cizelate, în care declară că viața individuală a omului nu-i altceva decît amărăciune și durere, iar lumea, mocirlă : are, spun, în nenorocirea aceasta o scuză atenuantă, dar nu întrutotul. Cristos, judecătorul suprem al celor vii și al celor morți, nu va fi desigur prea aspru față de nenorocitul poet, mă pun eu chezaș, întrucît el însuși, sfîntul și blîndul nazarinean, a fost atît de adînc mîhnit de priveliștea necontenită a durerilor omenești și a evidentei confuzii și contraziceri a rînduielilor dumnezeiești, încît a lăsat să-i scape din gură fraza, cam exagerată, ea însăși, prin care îl numea pe Satana principe al acestui veac, adică al lumii vizibile. Și e mai potrivit cu adevărul adevărat să spunem că oricît ar fi biruințele parțiale ale principiului răului, sînt încă și mai numeroase biruințele principiului binelui. O revelație frumoasă și sublimă a tuturor acestor lucruri ne-o oferă astronomia, după cum calculul ne îngăduie o demonstrare stringentă a lor, iar experiența de fiecare zi, o probă domestică, trebuind să ne gîndim și la mințile care se obosesc înălțîndu-se și scufundîndu-se. Vin mai întîi la revelație. În planisferul meu geuranic, în care am strîns stelele în grupuri sau asterisme noi și semnificative, există unul dintre acestea, splendid, pe care l-am numit Marea Cruce. Iată însă că în veacul de față, cele șapte stele importante din alinierea transversală a Marei Cruci sosesc toate o dată, la fiecare douăzeci și patru de ore, la orizontul locurilor așezate la 31 de grade și jumătate latitudine nord. Recurgeți acum la minunata descoperire a străvechiului Anaximandru, perfecționată apoi de către geniul lui Mercator, vreau să spun la planisferă ; pe toată întinderea apelor și-a uscatului, un singur loc de celebritate necontestată se află așezat în apropierea acestei paralele : este Ierusalimul. La rîndul ei, alinierea longitudinală a aceleeași Mari Cruci cuprinde zece stele mari ; iar în veacul de față, auziți, auziți, în vreme ce vă vorbesc, acestea răsar și apun împreună la orizontul unui alt oraș : e vorba de Bologna. Întîmplător, spune prostul care nu poate să nege realitatea unei asemenea combinații astrale. Din cauza succesiunii echinoxurilor, legătura aceasta a celor șapte și-a celor zece stele din Marea Cruce cu orizonturile Ierusalimului și Bolognei, va pieri o dată cu veacul acesta și nu va mai apărea

decît peste douăzeci şi cinci de mii opt sute şaizeci de ani. Celui care vorbeşte de întîmplare, să îi răspundă calculul probabilităţilor făcut de mine ; într-o lume alcătuită la întîmplare, se poate paria, unul contra nouă mii de milioane — cifra este exactă — că nu se va petrece o asemenea geuranie ! Lucrul acesta este uluitor şi dumnezeiesc, şi ne poate consola de frivolitatea scepticilor. Din Ierusalim, din oraşul în care — graţie unui sublim sacrificiu voluntar — şi-a aflat împlinirea misiunea divină a omului celui mai drept şi celui mai sfînt, i se arată veacului nostru oraşul vestit pentru ştiinţa sa şi pentru cea mai veche universitate din Europa — Bologna — unde, nu pentru cine ştie ce merite personale, ci prin hotărîrea supremului faur şi orînduitor al universului, un bărbat a fost trimis să arate corespondenţa dintre planul creator şi planul providenţial, dintre natură şi raţiunea divină. *Bolonia docet* [1], spune geurania Marei Cruci, iar bărbatul acela, al cărui nume aş tremura de nerăbdare să-l rostesc, dacă asta nu m-ar împinge spre trufie şi deşertăciune, este Quirico Filopanti. Da, domnii mei, în geuraniile firmamentului, Emanuel, creatorul, înscrie adevărul, pe care eu vi-l citesc plin de umilinţă, ca dintr-o evanghelie pe care nici un teolog şi nici măcar Satana însuşi nu o poate schimba, sau încurca sau denatura. Şi mai sînt unii care nu şi-au deschis încă ochii ! Dar ce-i de mirare într-asta ? Au ochi, şi nu văd, urechi, şi nu aud : sînt teologii şi fariseii încrezuţi şi îngîmfaţi de întunecata lor ignoranţă, care caută să se înfăţişeze drept ştiinţa, graţie încruntatei lor critici plină de exagerări ! Nu te-ngriji de ei, ci priveşte şi treci mai departe. Iar din cerul înstelat să coborîm pe pămînt, de la astronomie, la fizica mecanică, la adevărul demonstrat cu ajutorul numerelor şi al cronologiei. E mai puţin sublim, dar nu mai puţin frumos. Aflaţi că templul lui Solomon a fost înălţat în anul 2989 al erei adamitice, adică masonice ; în anul 1689 al erei creştine a avut loc revoluţia engleză ; şi n-am să-mi mai pierd vremea ca să vă spun ce s-a întîmplat în 1789. Întîiul patriarh biblic s-a născut în anul 1789 al erei masonice sau adamitice ; anul 1789 al erei creştine încheie al patrulea mileniu scurs de la naşterea lui Emanuel Adam III, despre care am arătat că este

[1] Bologna dă lecţii (lat.).

strămoşul rasei albe. Fiţi acum atenţi la acest număr 89 — fatidic şi istoric — conexat cu fizica, într-o altă însuşire de fapte ; înainte de orice, aflaţi însă că Arhimede, cel mai mare fizician al antichităţii, a murit în anul 3789 al erei masonice. Merg mai departe ; Leibniz a arătat, precum ştiţi, că faţa vie a corpurilor e proporţională cu masa şi cu patratul vitezei : Huygens, că forţa centrifugă este proporţională cu forţa vie împărţită cu raza : Newton a formulat legea după care corpurile cereşti se atrag în raport direct cu masa şi în raport invers cu patratul distanţei. Cea mai potrivită manieră practică de a calcula numericeşte forţa centrifugă în mişcarea de revoluţie a aştrilor şi în mişcarea circulară a maşinilor este înfăţişată de o formulă cunoscută. Fie F forţa centrifugă de calculat. Fie G, greutatea, M, masa, diametrul mişcării de revoluţie : împărţindu-le cu un număr X, îl obţinem pe F. Dar care este acest X ? Vi-l spune în chip minunat, formula $F = \frac{GM^2 D}{1789}$. O mie şapte sute optzeci şi nouă, numărul capital, numărul mistic şi raţional al revoluţiilor, şi politice, şi astrale, şi mecanice ! Să mai vină deci careva, după asta, să-mi mai susţină că e vorba de coincidenţe întîmplătoare, căci nu voi putea decît să-l compătimesc liniştit, pentru funesta lui beznă mintală. Părăsind însă bezna şi înapoindu-ne la adevăr şi la lumină, corespondenţele astea cifrice sînt cele pe care le-am descoperit eu şi le-am botezat izomerii. *En passant* [1], am scos de aici mnemotehnia şi chiar dacă n-ar aduce nici un alt folos în afara aceluia de a ajuta memoria, ele ar fi totuşi un lucru uimitor. Ne slujesc însă şi ne învaţă cu totul altceva, iar, în taină, izomeria lui 89 le spune împăraţilor, regilor, papilor, preşedinţilor, maeştrilor asociaţiilor secrete sau publice : „Nu faceţi altceva decît să jucaţi, după cum vă şopteşte un suflet nevăzut, un rol oarecare în drama tragică şi comică totodată, care a fost scrisă în stele şi în numere, la originea lumii. Căutaţi să-l jucaţi bine, fiindcă trupul muritor şi material este asemănător cu o orgă, cu tuburile, cu burduful, cu clapele şi cu pedalele ei : ar suna ea, ar cînta oare fără organist ? Organistul e sufletul ; sufletul există, este nemuritor şi răspunde de binele şi de răul

[1] În treacăt (fr.).

făcut în viața aceasta, sau ca să prelungim metafora — de cum a cîntat la orgă : mai bine, sau mai puțin bine. La moartea trupului, sufletul va primi deci, din partea lui Dumnezeu, răsplată sau pedeapsă, căci altfel lumea n-ar fi decît o injustiție materială uriașă, odioasă, de necrezut !

Îl ascultau ameţiţi şi prostiţi, şi nici unul dintre ei nu era în stare să observe că în delirul iluminatului, printre cabale şi vise, licărea, curat şi generos, un simţămînt neliniştit şi doritor de bine şi de adevăr, care merita să fie judecat în ingenuitatea lui sinceră ; şi că vorbele de pe urmă se dovedeau a fi de o nobilă tristeţe. După ele, însă, Filopanti continuă :

— Acum, în al treilea rînd, încerc să resping, fără nici o pretenție, părerile pesimiştilor şi pe-ale celor ce pun lumea pe seama întîmplării, fiindcă tot la întîmplare se înfruntă, în minţile lor, ideile şi sofismele. Presupuneţi că şoarecii ne-ar fi prieteni, iar elefanţii, duşmani ; i-ați schimba pe unii cu alţii ? Iar dacă mama natură, oameni cu neputinţă de mulţumit, n-ar fi făcut viespele, şi nici măcar albinele, am mai avea noi mierea ? Mai mult : boul e o compensaţie pentru panteră, oaia, pentru leopard, găina pentru tigru. Nu e nimic de rîs într-asta ; nu e găina cel puţin tot atît de folositoare pe cît e tigrul de vătămător ? Ba mai mult, o pesimiştilor, vă plîngeţi de tigrii pe care nu i-aţi văzut şi n-o să-i vedeţi niciodată, probabil, decît poate în vreo menajerie, chiar în timp ce mîncaţi găini rasol şi claponi fripţi ! Înşişi purecii şi ţînţarii ne îndeamnă să ne ţinem curaţi la trup şi să asanăm bălţile...

— În cazul ăsta, domnule profesor, mormăi Toppi, lui Natalini şi lui Cavalletto o să le zicem păduchi !

— Ziceţi-le chiar şi aşa, dacă găsiţi de cuviinţă, dar fără să uitaţi că pînă şi păduchele îşi are utilitatea lui.

— Aş vrea să ştiu care !

— Dacă nu alta, aceea de-a ne pune răbdarea la încercare.

— Ne-au pus-o destul, inginerii ăştia ! izbucni doamna Lupacchioli.

— Nimeni n-are dreptul s-o spună. Uitaţi-vă la inundaţia asta : e un lucru nenorocit şi îngrozitor, dar va duce la demonstrarea calităţilor „paltelatei“, iar de aici încolo, nici o rupere de dig nu va mai avea urmări atît de cutremurătoare, căci va fi evident pentru toată lumea chipul în care ea va fi

astupată, mai curînd și mai bine, cu „paltelata" : dintr-o singură nenorocire prezentă, o mie de binefaceri. Ascultați-mă pe mine, căci pot să spun : întocmai cum geuraniile eliberează cerul de poveștile din plăcuta mitologie antică, tot astfel isemeriile scapă istoria umană de apăsarea plictisitorului materialism modern.

— Atunci, izbucni Toppi, să mulțumim păduchilor și inginerilor, tigrilor și găinilor, purecilor și elefanților, stelelor și inundației.

— Mulțumiți-i întotdeauna lui Dumnezeu, pentru orice lucru, spuse Filopanti cu simplitate și fără să-și piardă cumpătul, fiindcă vă garantez că la începutul vremurilor, Emanuel — prin urmare, Cuvîntul — i-a spus lui Dumnezeu Tatăl : „Părinte al meu, îți voi înălța un templu nou, căruia soarele și stelele îi vor sluji drept lămpi, iar pămîntul îi va fi altar". „Victimele, întrerupse Satana, vor fi oameni". „Nu : victima voi fi eu, și mă voi întrupa în omul cel mai sfînt dintre toți, în Isus Cristos Nazarineanul".

În timp ce vorbea și delira astfel, din glasul său se desprindea nu numai respect și convingere sinceră, dar și o dragoste adevărată și o tristețe religioasă, care-l obligă pe Toppi să mormăie și mai înciudat, ba chiar fără să scoată o vorbă, din prea multă furie. Filopanti adăugă :

— Acuma, să ne înțelegem : nu-nseamnă că din plăcerea de-a experimenta „paltelata", m-aș fi dus să tai digurile ! Într-o asemenea împrejurare sau mai bine zis într-o asemenea rătăcire, aș merita să țin de linia pitagoreică a elefantului furios Beemoth, ucis de către Rama, adică de către Emanuel Crișna, în mitologia indiană, Adam al II-lea, în adevărata mea Biblie Socială. Și ca s-o cunoașteți, o să spun urmarea liniei, cu atît mai mult cu cît este scurtă — Beemoth, elefant, cum am arătat mai sus, Acront, rege ucis în duel de către Romulus ; și tocmai de aceea, fiți atenți, linia este potrivnică, în primul rînd, marelui părinte cvirit. Au urmat Xerxes, Erostrat, Porfiriu, filozoful, care a scris viața lui Pitagora — lăudabilă ca subiect, nu și-n ce privește critica, și îndreptată împotriva creștinismului, fiind prin urmare o operă blamabilă și ineficace : Copronim, împărat bizantin, numit astfel pentru că, prunc fiind a spurcat cristelnița ; Carol de Burbon, ucis de către Benvenuto Cellini, cu prilejul asedierii Romei, în 1527 ; Bayle, critic francez, erudit dar

sceptic ; şi-n cele din urmă, Georg Niebuhr, reîntrupare filologică a furiosului elefant Beemoth şi vrednic predecesor al hipercriticului Momsen şi al şcolii care îl neagă pe Romulus şi ia drept o înşiruire de poveşti istoria primelor veacuri ale Romei ! Într-o atare hipercritică, descendenţa dintr-un elefant le-ar sluji, poate, drept scuză, lui Niebuhr şi şcolii lui, dacă otrava conţinutului nu s-ar face simţită ori de cîte ori istoricii şi filologii ăştia din clica berlineză se apucă să-l proslăvească fără ruşine pe tiranul Tarquinius Superbus. Se dovedesc atunci a fi mai mult vicleni decît repeziţi, stăpîniţi de ranchiuna nesănătoasă a reacţionarilor prusaci împotriva libertăţilor populare şi democratice. Fiindcă Romulus, în care hipercriticii aceia nordici văd numai un mit, a fost un democrat în carne şi-n oase, care, în constituţia pe care i-a dat-o Romei, şi-a precedat cu multe veacuri vremea sa ; iar meritul acesta este întotdeauna pedepsit de soartă, ca păcatul cel mai greu. Aflaţi că Romulus făcea parte dintr-o societate secretă, cum ar fi o „eteria“ aflată — graţie moştenirii înţelepţilor caldeeni — în stăpînirea unor secrete naturale şi ştiinţifice. Aceştia se pricepeau să calculeze eclipsele şi cunoşteau praful de puşcă. Atunci cînd voi să se înapoieze în cer, după ce-şi atrăsese ura patricienilor, din pricina legilor sale democratice, Romulus strînsese poporul pe malurile bălţii Caprei, în ziua eclipsei solare din anul treizeci şi opt de la întemeierea Romei, el stînd aşezat pe un tron înalt : iar aici, dînd singur foc unei mine, sări în aer, cu ajutorul prafului de puşcă el însuşi, cu tron cu tot. Aceasta este povestea adevărată şi autentică a sfîrşitului eroicului întemeietor al Cetăţii Eterne, care, graţie acestei morţi, a fost zeificat de către poporul ce-l proslăvea.

După aceasta, ca şi cum ar fi avut de gînd să arate cît de mult era cu putinţă ca sentimente sincere şi generoase s-o ia razna în mintea lui, într-o năstruşnică învălmăşeală de cabale ermetice, străvechi sau de dată recentă, şi de nebunii personale, Filopanti rosti absorbit :

— Iată acum, dragii mei, genealogiile lui Emanuel — ceea ce-n limba ebraică vrea să însemne „Dumnezeu cu noi“ — ale lui Emanuel, deci ale fiului lui Dumnezeu cel veşnic, al lui Dumnezeu liberalul, care-a avut, sau cel puţin atîtea am recunoscut eu pînă acum, 49 de reîncarnări : asta pot s-o jur. A fost Adam I, în primul Eden, în insula Meroe, iar

acolo a născocit păstoria, brînzeturile, căsătoria, limbajul, proprietatea, săptămîna şi alte instituţii. S-a întrupat apoi în Emanuel Orion, fierarul : în Emanuel tîmplarul : în Emanuel Pan, croitorul : în Emanuel Canopo, navigatorul. Adam al II-lea, sau Rama, în religia brahmanică, a trăit în cel de-al doilea Eden ; şi a fost Emanuel strungarul, Emanuel Crişna, Emanuel Osiris, agricultorul ; în cele din urmă, a trecut în Emanuel Jupiter al religiei păgîne ; Adam al III-lea, cel din Eden-ul cărţilor biblice, care-a fost cel de-al treilea Eden, înfăţişează obîrşia rasei albe şi s-a reîncarnat în Noe. Toate astea vi le spun ca o foarte sumară introducere şi de aceea — înapoindu-ne la începutul spuselor mele — luaţi aminte că atunci cînd Adam I, întrupat în Emanuel croitorul, le-a dat şi le-a impus tuturor oamenilor tot atît de folositoarea pe cît de decenta născocire a ţesăturilor şi a veşmintelor, iată că în loc să-i arate admiraţia şi recunoştinţa, turma celor săraci s-a răsculat împotriva lui, iar ceata celor bogaţi a făcut şi ea la fel, tulburaţi fiind, cei dintîi, în lenea şi inerţia lor, iar ceilalţi în îngîmfarea lor, ţinînd să păstreze ca pe-o distracţie exclusivă dreptul de a umbla îmbrăcaţi. Dar ce s-a mai întîmplat ? Arachnea şi Atena, cele două neveste ţesătoare, în loc să-i dea un sprijin moral, s-au alăturat criticilor răuvoitori. Din pricina asta, Adam I s-a supărat atît de tare, încît a murit la treizeci şi trei de ani ; cele două prea puţin iubitoare neveste au fost însă silite ca, drept pedeapsă, să mai trăiască o bucată de vreme în chip de păianjen şi de cucuvea. Dar din ce pricină s-a mai numit şi Pan, Adam acesta ? Fiindc-ar fi retrăit în Isus Cristos şi e atît de adevărat încît, sub Tiberiu, pe-aproape de insulele Echinade, a fost auzit glasul acela misterios, care-a strigat : „A murit marele Pan". Murise însă numai trupul lui Emanuel Pan şi-al lui Isus Cristos ; sufletul, datorită jertfei, asigurase nemurirea sufletelor noastre. Trec peste multe altele, pentru a vă atrage atenţia, prin pilda lui Emanuel croitorul, că inventatorii, în general, au fost întîmpinaţi cu duşmănie de către vulg, întotdeauna, sau aproape întotdeauna ; şi că mai ales astfel se lămureşte din ce pricină ţesătorii rătăciţi au sfărîmat minunata născocire a celor dintîi maşini de ţesut. Şi din ce pricină, pînă la urmă, nu trebuie să mire nici soarta de care s-a bucurat „paltelata", şi chiar trebuie văzut într-asta un semn de confirmare al apropiatului ei succes. Trebuie gîndit

apoi că onorabilul *commendatore* Cavalletto a fost deputat de Dreapta şi este sprijinitorul guvernului, de unde decurge — ca o concluzie firească şi de necombătut — faptul că în invenţia democratului Filopanti el vede şi adulmecă izul Stîngii şi ceva îngrozitor de revoluţionar. Zău că dacă aveam vreme aş fi vrut să cercetez liniile pitagoreice ale acestor Natalini şi Cavalletto : dar *maiora premunt* [1].

VI

În zilele acelea de la sfîrşitul lui iunie, Guarda scăpase de apa din pricina căreia avusese de suferit mai puţin decît atîtea alte sate. Ca să apere casele, în caz că apa s-ar fi înapoiat cumva, în faţa uşilor — şi ridicîndu-se pînă la jumătate din înălţimea acestora — fuseseră construite diguri şi ziduri mici. Şi astfel, pe jumătate zidiţi, locuitorii se străduiau să cureţe şi să repare satul. De altfel, se puteau socoti mai fericiţi decît mulţi alţii, deşi lipsurile erau chinuitoare, iar ajutoarele nu ajungeau să potolească foamea, după cum nu ajungea nici leafa pe care o plătea antreprenorul lucrărilor de astupare a străpungerii digului, profitînd cu meschinărie de marele belşug de mînă de lucru. Existau şi din cei care preferau să trîndăvească în sărăcie, cerşindu-şi pîinea de la comitetul de ajutorare, condus de doamna Lupacchioli, decît să trudească mult mai din greu, pentru a se hrăni nu mult mai bine. După buimăceala pricinuită de dezastrul uriaş şi general, pe măsură ce fiecare descoperea un tot mai mare număr de efecte care-l priveau numai pe el, urma o uimire deprimată şi deznădăjduită, care se preschimba cu uşurinţă în furie. Se ridicau astfel bănuieli aspre şi învinuiri de nedreptate împotriva doamnei Lupacchioli : iar Sitarul era unul dintre cei mai harnici în răspîndirea lor, după cum era şi unul dintre cei mai hotărîţi în a nu voi să lucreze, şi nu atît din lene, cît din principiu :

[1] Cele mai de seamă au prioritate (lat.).

— Capitaliştii, spunea el, sînt datori să ne hrănească ; în felul acesta, nu vor face altceva decît să înapoieze o picătură din multul pe care l-au jefuit de la noi, proletarii. Şi-avem un prilej minunat, pentru a profita.

El nu se înfăţişa deci să ceară de pomană ca un cerşetor deznădăjduit, ci cu aere de răzbunător al nedreptăţii sociale, precum şi ca ostaş al luptei de clasă. Fusese de acord, prin urmare, ca muncitorii să lase lucrările în părăsire — pricinuind izbucnirea aceea de furie doamnei Lupacchioli — spunînd :

— Puţin îmi pasă ; sărăcia o s-ajungă atît de grea, încît o să vină revoluţia socială. Cît timp nu s-a făcut totul, nu s-a făcut nimic

În felul acesta, aţîţa nemulţumirea împotriva salariilor plătite de antreprenor ; iar în ziua în care cîteva sute de muncitori se puseseră în grevă, lui îi revenise sarcina de a realiza înţelegerea, de a-i disciplina, şi se putea spune chiar de a-i organiza, arătîndu-le cît de puternici puteau deveni astfel.

Tot el, în primul rînd, alcătuise un fel de echipă volantă care colindase ţinutul în sus şi-n jos pentru a spune ca nimeni să nu se lase înşelat şi să nu cuteze a se angaja în locul greviştilor, fiindcă :

— Ar fi o trădare, o lovitură de pumnal în spatele tovarăşilor ; iar dacă e cumva cineva care nu e-n stare să priceapă cu vorba bună, o să-l facem să-i intre în cap, cu răul.

Argumentul salariilor de mizerie, al trădării şi al bîtelor cu care colinda înarmată echipa instruită de către Sitar, convingea. Împotriva oricărui pronostic, antreprenorul nu găsi cu cine să-i înlocuiască pe grevişti şi trebui să mărească salariile ; şi chiar faptul acesta convinse şi plăcu : plăcu, în schimb, mai puţin, pretenţia echipei de a nu se dizolva la sfîrşitul grevei şi de a nu veni să lucreze, ci de a ridica din ajutoarele acordate familiilor o porţie straşnică de mîncare.

— Acum, îi întrebau muncitorii pe Sitarul şi pe acoliţii săi, înapoindu-se la lucru ce treabă mai aveţi de făcut ?

— Să ne uităm în dosul vostru.

— Dar greva s-a terminat.

— Cum s-ar fi terminat, dacă nu eram noi ?

— Foarte bine : dar acum...

— Acum, dacă n-am fi noi, antreprenorul, în mai puţin de un ceas, ar găsi pentru fiecare dintre voi o sută de desperaţi morţi de foame şi inconştienţi ; v-ar da afară ca să vă înlocuiască şi să micşoreze lefurile, iar dîndu-vă un picior, şi-ar mai face şi pofta de a se răzbuna. Asta vreţi ? N-aveţi decît s-o spuneţi.

— Nu, nu chiar asta ! Am vrea să veniţi la lucru şi voi, fiindcă merge o zi, merge o săptămînă, merge o lună, să vă hrănim, dar aşa, la dracu, prea se lungeşte povestea !

Pentru cei care vorbeau astfel cu mai multă aprindere, Sitarul găsise un alt mijloc de a-i potoli : dimineaţa, cînd se pregăteau să plece la lucru, sau chiar la lucru, după odihna de după-amiază, sau în zăpăceala pricinuită de înlocuirea unui schimb cu altul, muncitorii zilieri cu hîrleţul sau cu roaba nu-şi găseau uneltele la locul lor ; alţii, muncitori în acord, după ce umpluseră o grămadă de săculeţe cu pămînt, după ce împletiseră lese, ori după ce umpluseră cu pietre o targă de nuiele, nici n-apucau să se îndepărteze cît de cît, că şi găseau săculeţele şi nuielele tăiate, iar munca lor distrusă în întregime ; parul, pe care unul dintre cei rău văzuţi tocmai îl bătea cu barosul, se sfărîma fără a se şti din ce pricină ; iar supraveghetorul antreprenorului îi însemna pe toţi ca neglijenţi, ca răuvoitori, ca nepricepuţi, astfel că sfîrşeau prin a fi daţi afară. Iar Sitarul îşi rîdea în barbă. Cei care exprimau ideea unui denunţ, sau bănuiala că parul ar fi fost tăiat cu fierăstrăul sub faţa apei, se pomeni înfruntat pe timp de noapte, cu ameninţări mai directe şi mai lămurite :

— Dacă nu încetezi să împrăştii zîzanie, o să te căieşti.

— Şi ce-o să-mi faceţi ? întrebă unul.

I se făcu imediat o demonstraţie, cu patru sau cinci beţe pe spinare, şi cu făgăduiala :

— Rîndul viitor, o să-ţi dăm la cap.

Aşa începu în Guarda, înainte chiar de a i se cunoaşte numele, acţiunea de boicotare, care, cu scurgerea vremii, deveni, în cîteva rînduri, nu numai crudă, ci şi de-a dreptul feroce.

Sitarul avea dreptate să-şi rîdă în barbă, fiindcă distribuirea pîinii fusese restrînsă numai la cei neputincioşi, fiind excluşi cei daţi afară pentru neglijenţă. În felul acesta, cei boicotaţi erau osîndiţi la foame şi la desperare.

Doamna Lupacchioli nu-l putea suferi, iar o dată cu el nu putea să-i sufere nici pe acoliţii lui, dar foarte curînd aceştia găsiră că era mult mai practic şi mai uşor să nu se mai prezinte în faţa ei, căci însemna să aibă de fiecare dată scandal. Colindau casele, ca să-şi ridice partea lor, căci :

— Ne-am compromis, ca să vă apărăm spatele, iar doamna Lupacchioli ne refuză pîinea.

Nemaivăzîndu-i apărînd în faţa ei, aceasta spunea : „Am smuls din satul ăsta buruiana ticăloasă a trîntorilor, care aveau pretenţia să mănînce pîinea familiilor sărmane şi să stea cu mîinile în sîn : sînt mulţumită de opera mea“.

Ar fi fost mai puţin mulţumită dacă ar fi ştiut cum mergeau într-adevăr lucrurile. Dar chiar dac-ar fi ştiut-o, ar fi mers ele oare mai bine ? Dacă şi-ar pune asemenea întrebări, nimeni n-ar mai avea chef să se apuce să chinuiască oamenii ; aceasta este, de altfel, însuşi sensul celor din urmă cuvinte ale unuia care, în istoria omenească, a organizat cea mai mare şi cea mai de seamă construcţie politică, juridică şi socială : comedia s-a terminat. Doamna Lupacchioli nu era însă August ; în schimb, era mai despotică, şi făcea caz de puterea ei, fără să fie nevoie sau mai mult decît era nevoie s-o facă. Ţinea ca şi lucrurile ce se cuveneau şi erau drepte, să fie recunoscute de arbitrarul bunăvoinţei sale ; şi se ştie că dispreţuia toate instituţiile, afară de una singură, republica radicală, care avea să vină, iar cît despre principii, ar fi avut unul singur : să fie ea singura stăpînă peste Guarda, după Dumnezeu, dacă ar fi crezut în Dumnezeu.

Scatiul avusese prilejul să stea de vorbă cu cei din Ferrara, care se gîndeau să tipărească *Petrolul,* alegîndu-se astfel cu şi mai multă ştiinţă :

— Comuna, anunţa el, în discuţiile cu ai săi, nu a murit. Înăbuşită în sînge, la Paris, ea va renaşte în curînd altundeva. Atîta vreme cît nu s-a făcut totul ţineţi minte nu s-a făcut nimic.

Cîte ceva în legătură cu discuţiile acestea şi cu o asemenea propagandă îşi croia drum pînă la doamna Lupacchioli, în casa căreia îşi dădeau întîlnire notabilităţile satului, adică cele radicale. Iar ceea ce-şi croia drum căpăta între timp proporţii şi, ajungînd acolo, creştea şi mai mult, pe măsura urii şi a dispreţului care, neizbutind să biruie teama, o sporeau. Grupul din casa doamnei Lupacchioli nutrea, în

sfîrşit, faţă de comunarzii din Guarda sentimentele caracteristice ale revoluţionarilor cu stare, ale oamenilor influenţi şi proaspăt îmbogăţiţi faţă de cei nevoiaşi şi faţă de cei care o iau razna cu doctrina lor (învinuirea e clasică) şi de care se tem să nu fie înlocuiţi. Afară de asta, asemănarea, afinitatea, înăspresc conflictele, de aici decurgînd asprimea deosebită cu care sînt apărate, mai mult decît marile privilegii, măruntele deosebiri sociale ; şi tocmai de aceea, băcanul a cărui nevastă umblă tot cu capul gol l-ar trimite la rugul lui Servet sau la ghilotina lui Babeuf pe vecinul său brutarul, din pricina unui zîmbet batjocoritor cu care acesta îi priveşte nevasta, atunci cînd a ajuns să umble cu pălărie.

Tot astfel, năravul de a se înfuria al doamnei Lupacchioli — fiindcă bietele femei, venind să-şi ia pîinea cu care erau ajutate, ajunseseră să-i ştie de frică, şi fiindcă fusese mustrată de către moderaţii de la *Deşteptătorul* — se preschimbase în ostentaţie, în desfătare maniacă, întrucît căuta motive, apoi pretexte, născocindu-le, acolo unde nu le găsea şi înfuriindu-se, în cele din urmă, din pricină că n-avea pentru ce să se înfurie. Distribuirea ajutoarelor ajunsese o hărmălaie, un scandal, o scenă cu adevărat dezgustătoare.

— Ştiu ce gîndiţi despre mine ! era refrenul ei.

Despre ea, bieţii oameni gîndeau că era antipatia unită cu urîţenia, dar tăceau.

— Ştiu ce gîndiţi, dar mă doare-n cot !

— Şi-atunci, îi spuse o dată unul dintre săracii aceia, de ce vă supăraţi atît de rău ?

— Eu, mă supăr eu... eu... Tu eşti ăla care-a scris la *Deşteptătorul* !

— Nu ştiu nici să scriu, nici să citesc !

— Ai dictat !

— Ce vrea să-nsemne : dictat ?

— Cu asemenea ignoranţi nu se poate sta de vorbă ca lumea !

Concluzia era cam aiurea, dar ea nu-şi dădea seama. Pînă cînd şi ţigara, după ce fusese mustrată şi luată în rîs din pricina ei, începuse s-o fumeze cu mîndrie şi insolenţă :

— Fumez, proştilor cît poftesc !

— N-aveţi decît s-o faceţi, spunea cîte unul, înălţînd din umeri ; iar cîte un glumeţ adăuga : Dacă mi-aţi da şi mie o jumătate...

Dar ea :

— Nu-mi trebuie învoirea nimănui ! Mă luaţi drept una din femeile astea ale voastre, mai mult oi decît femei ? Îmi cunosc drepturile şi mă folosesc de ele. Fumez cînd şi unde-mi place ; aş fuma pînă şi-n biserică, dac-aş intra vreodată acolo. Dar nici chiar la înmormîntare !

În legătură cu această ultimă izbucnire, trebuie să le-amintim, măcar cititorilor tineri, că pe vremea aceea, şi mulţi ani după asta, atunci cînd — din pricina rudeniei, a prieteniei, ori a obligaţiilor sociale — urmau o înmormîntare, liber-cugetătorii militanţi, şi mai ales iniţiaţii vestitei secte nu intrau cu nici un preţ în biserică ; erau văzuţi, prin urmare, strînşi laolaltă, pe tăpşanul din faţa acesteia şi exista, în orice caz şi „fratele“ plin de zel, care-şi lua obligaţia să-i numere, pentru a-l da în vileag, în „lojă“, pe cel care s-ar fi lăsat împins la un act de slăbiciune şi ar fi intrat în biserică ; şi tocmai de aceea, stăteau acolo, cu aere îngîmfate, bănuitoare şi jignite, ca nişte paznici de mormînt ; iar comparaţia îţi venea în gînd cu atît mai spontan cu cît, de obicei, se afla tot acolo şi dricul gol, aşteptînd ca sicriul să reapară, binecuvîntat şi aghezmuit. Asta ca să lămurim atît asprimea aluziei doamnei Lupacchioli, cît şi faptul că aceasta nu vorbise la întîmplare.

Aşadar, în ziua aceea în care bunul Filopanti îşi dădu la iveală teoriile sale mistice, simpozionul filozofic din casa Lupacchioli tocmai părea să se fi terminat, cînd el adăugă, neobosit :

— Vreau să vă dezvălui o altă linie pitagoreică : Polux, Meleagru, Ghedeon, Tîrteu, Horaţiu Coclex, Leonida, Eliazar, Lazăr-fratele Mariei Magdalena, Sfîntul Linus — cel de al doilea papă, Septimiu Sever, Sfîntul Hubert, Pizzarro, Van Dick, Hoche, numit Lazăr ca să se-arate că e vorba de-aceeaşi persoană, şi Giuseppe Garibaldi, care nu-i om de ştiinţă, dar a fost mai luminat decît marii savanţi şi profesori, în rîndurile cărora predomină trufia şi laşitatea materialismului ştiinţific, atunci cînd, într-o pornire entuziastă, insuflată de minunatele geuranii, pe care eu le-am pus în lumină, mi-a dat meritatul titlu de Profesor al Infinitului. Şi mai vreau să vă arăt, după izomeria numărului pe care se bazează revoluţiile, izomeria novenală a loviturilor de stat. Într-adevăr : Cezar, cu violenţa pe care-o îndreptăţea oligarhia degeneratei republici aristo-

cratice, a trecut Rubiconul în ziua de 9 noiembrie: în 1599 s-a născut Cromwell, care, printr-un abuz despotic, a suprimat Parlamentul Lung, exact la o mie opt sute patruzeci şi opt de ani gregorieni după trecerea Rubiconului : spun 1848, anul libertăţii iar acela care în opoziţia celor două numere nu vede simbolul providenţial, e orb şi smintit, fără discuţie. Dar ziua de 18 Brumar al celui de-al VIII-lea an al calendarului republican este, fiţi atenţi, ziua de 9 noiembrie 1799: nu e nevoie să vă spun ce lovitură de stat a avut loc la 18 Brumar, şi, pe de-asupra 18 înseamnă de două ori 9. Uneori, misterioasa influenţă care se manifestă în izomerii, pare să se distreze făcînd glume ; mi-a tăinuit astfel, pînă acum, ceea ce se ascunde sub data de 2 decembrie 1852, poate pentru a spune că cel de-al treilea Napoleon e o parodie a celui dintîi, cu toate că noi, italienii, îi datorăm recunoştinţă fiindcă i-a dat ajutor lui Victor Emanuel, regele predestinat al Italiei, rege nobil şi ostaş viteaz al independenţei noastre.

Vorbind astfel, văzu chipurile nemulţumite ale acelor republicani, şi spuse :

— Ştiu bine că sînteţi republicani, dar eu sînt mai mult decît dumneavoastră, căci, fiind deputat în Adunarea Constituantă a Romei, am propus decăderea din drepturi a puterii temporale a papii şi decretul care întemeia republica democrată ; eu, care am avut cinstea de a rosti cel din urmă cuvînt al acelei republici gata să-şi dea duhul, protestînd, în faţa baionetelor, împotriva trupelor franceze care ocupau Capitoliul, sediul adunării noastre. Şi pe lîngă cutezanţa pe care mi-o dădea conştiinţa, mă mai însenina şi cunoaşterea faptului că la 4 iulie — fiindcă faptele de mai sus s-au petrecut în ziua de 4 iulie '46 — cade aniversarea independenţei americane şi a naşterii prietenului meu Garibaldi, adevărat Washington al independenţei italiene. Sînt deci tot atît de republican cît şi dumneavoastră, şi chiar mai mult, dar nu pentru a nega şi a ascunde adevărul scris în geuraniile cerului şi în izomeriile istoriei şi ale naturii ; nu pentru a nu recunoaşte — cînd le au — meritele regilor şi ale papilor. Analiza mea asupra infinitului nu e un materialism josnic şi părtinitor, ci o îndrăzneaţă sinteză universală ; iar titlul pe care mi l-a dat Garibaldi, îl primesc fără lăudăroşenie şi fără ca laşitatea să-mi îngreuneze pleoapele, cum spune poetul. Se-nfierbîntase vorbind astfel şi adăugă cu blîndeţe : vă văd cam supăraţi

aşa că, pentru a vă-mpăca, vă voi dezvălui una din cele mai preţioase izomerii, care demonstrează totodată predestinata acţiune unificatoare a regelui Victor şi a atît de destoinicului său ministru Cavour. Există un an al veacului, unul singur, care se bucură de o ciudată proprietate aritmetică: adică, dacă-l împarţi cu 6 rămîne rest 5, cu 5, rămîne rest 4, cu 4 rămîne rest 3, cu 3 rămîne rest 2, iar cu 2 rămîne rest 1, adică Unitatea. Anul acesta este 1859 şi ajunge doar puţină bunăvoinţă pentru a descifra într-o asemenea proprietate aritmetică simbolul predestinat al anexărilor succesive, din care a rezultat unitatea Italiei noastre, sub domnia lui Victor Emanuel. Ajunge, în acest scop, repet, puţină bunăvoinţă ; şi vorbesc pentru oamenii de bună-credinţă ; iar acum sînt sigur că v-am înveselit şi v-am împăcat. Revin, deci, pentru a o completa, la izomeria loviturilor de stat : descoperirea lui nouă şi a înţelesului său într-o altă întîmplare din serie cere o mare ascuţime de minte. Fiţi, într-adevăr, atenţi *favete lingua* [1]: are loc şi se termină expediţia „Celor o Mie" ; o influenţă ocultă îi sugerează lui Adriano Lemmi, marele maestru al masoneriei italiene, să-i împrumute 3000 de lire lui Garibaldi, la fel de sărac, acum, ca şi mai înainte, spre a se înapoia la Caprera, să-şi cultive ogorul, după ce-a cucerit un regat : act memorabil şi vrednic de anticii Timoleon şi Cincinat şi de modernul Washington. Deşi comandantul de oşti Garibaldi nu e de talia unui Cezar sau a unui Napoleon, renunţarea aceasta a lui îl situează mult deasupra lui 9 noiembrie al lor, ca şi deasupra loviturilor lor de stat. Închipuiţi-vă deci încurcătura mea, cînd am descoperit că împrumutul acela al lui Lemmi cădea tot într-un nouă noiembrie ! Mi-am dat seama însă că influenţa misterioasă urmărea ca prin aceasta să lase să se întrevadă contrastul dintre întîmplări în lumina coincidenţei datelor — întocmai ca şi pentru Cromwell, cu acel 1848 — dar ţinînd seama de importanţa liniştitoare şi edificatoare a izomeriei ascunsă într-o întîmplare atît de puţin însemnată în aparenţă, cum este împrumutul acela de 3000 de lire, îmi pare rău că mă văd silit a mărturisi că influenţa aceasta e nu numai misterioasă, dar uneori chiar şi capricioasă. Închipuiţi-vă pentru o clipă că nimeni nu v-ar fi atras atenţia

[1] Păstraţi tăcerea (lat.).

asupra ei şi că eu însumi nu mi-aş fi dat seama, dat fiind aspectul labil şi fortuit al întîmplării! O izomerie atît de frumoasă ar fi dispărut, pierzîndu-se în uriaşa mare a datelor insignifiante.

O asemenea ipoteză îl consterna în chip vădit, în vreme ce auditoriul părea să se fi preschimbat între timp într-o adevărată şcoală de pitagoricieni absorbiţi de numere, tocmai cînd intră Uccelli, poporean cinstit din Bologna, foarte bun la inimă, care era, de mulţi ani, tovarăş credincios, slujitor, protector şi intendent al lui Filopanti şi al nobilei şi generoasei lui sărăcii : între Uccelli, sau Uccellaccio [1], cum îi spunea, uneori drăgăstos, Filopanti, adică atunci cînd nu-i spunea, după maniera republicană : cetăţene Uccelli. Şi întorcîndu-se spre el, vesel şi senin, Filopanti îi spuse :

— Ce cauţi aici, cetăţene Uccelli ?

— Eu ? Sînt nişte oameni afară, care ei o cată pe doamna Lupacchioli, răspunse Uccelli, în dialect bolognez.

— Or fi venit, răspunse cu o neschimbată amabilitate Profesorul Infinitului, or fi venit să-i exprime recunoştinţa lor pentru ajutorul pe care li l-a dat într-o atare nenorocire, printr-o atît de frumoasă activitate filantropică.

— Aşa o fi, răspunse bolognezul, laconic.

— Nici nu-ncape îndoială, Uccellaccio !

Casa medicului, tot un fel de colibă, ca şi restul locuinţelor din sat, avea în faţă o grădiniţă, ceva mai mare decît celelalte. Oamenii, între treizeci şi patruzeci — bărbaţi şi femei laolaltă — care veniseră s-o caute pe doamna Lupacchioli, stăteau, tăcuţi şi trişti, în stradă. Aceasta, în timp ce grupul filozofilor rămase în grădiniţă, se apropie de gardul modest, şi-i întrebă încruntată pe oameni ce pofteau.

— Pîine, răspunse o voce trudită.

— Astăzi, n-a venit încă de la Ferrara, şi-o ştiţi şi voi, răspunse ea, fără bunăvoinţă. Ce vreţi de la mine ? Dac-ar fi venit, aş fi şi împărţit-o pînă acum.

— Fiindcă ne e foame, răspunse un altul, pentru toţi — iar foamea n-are nimic de-a face cu bunul plac al comitetului, şi nici cu al dumneavoastră.

[1] Păsăroi (de la uccello — pasăre).

— Comitetul ar trebui să vă lase să răbdaţi de foame, necioplişilor ! Asta vă e recunoştinţa ? Credeţi că vă mănînc eu pîinea voastră ?

— Nu credem nimic, dar se cunoaşte că puteţi vorbi astfel, fiindcă aţi stat la masă.

— Am furat-o oare de la voi, mîncarea mea ?

— Furată sau nu, dumneavoastră aveţi burta plină, în timp ce pe a noastră poţi bate toba ! spuse un altul, lovindu-se zgomotos peste pîntece.

— Îndată ce va sosi, pîinea vă va fi împărţită spuse ea supărată, cu toate că n-o meritaţi, cu purtările astea.

— Şi dacă nu vine ?

— O să rămîneţi fără.

Pe un ton care-i făcură, pe Filopanti şi pe ceilalţi, să se apropie, cîţiva inşi întrebară într-un singur glas :

— Să rămînem fără ?

— Dacă nu cade cumva mană, răspunse ea, sarcastică : Eu una nu sînt Moise.

— Moise sau ne-Moise, a venit vremea să terminăm, iar pîinea o să ştim noi s-o facem să iasă afară, de acolo de unde e... ! strigară ceilalţi.

— Aha, aici am ajuns ?

— Sîntem în ceasul în care dumneavoastră trebuie să începeţi să lepădaţi toată obrăznicia asta, aţi priceput ? Iar acum o să ne ducem la brutăria lui Pui-de-castor, unde-o să ne aprovizionăm ; şi va plăti comitetul ! După asta, ne înapoiem aici să cercetăm bucătăria dumneavoastră ; şi va plăti comitetul !

— Bucătăria mea ?

— Desigur ; nu faceţi dumneavoastră petreceri, nu faceţi invitaţii ? Şi-o să ne ducem la morile din vadul lui Scacerni, să cerem să ni se dea făină ; şi va plăti comitetul !

— Trăiască dreptatea ! strigă Sitarul ; iar împreună cu el, cîţiva dintre oamenii lui : Pîine şi muncă !

— Dumneata vorbeşti, răcni doamna Lupacchioli, scoasă din fire, dumneata vorbeşti Sitarule ?

— Pîine şi muncă !

— Muncă, dumneata care-ai vrea pîine pe de pomană ?

— Pîine şi muncă ! urlă cu toţii, fără s-o mai ia în seamă. Pîine şi muncă ! Trăiască dreptatea !

— Ori ni se face dreptate, ori ne-o facem singuri, adăugă Sitarul, de parc-ar fi fost vorba de-o ultimă petardă într-un foc de artificii. Trăiască socialismul ! Jos exploatatorii ! Şi aflaţi — adăugă el, adresîndu-se micului grup, care crescuse între timp, că sînt cu toţii de acord, ăştia şi cu ceilalţi, şi că uneltesc pentru ca spărtura digului să rămînă deschisă şi pentru ca foamea şi molima să dăinuie mai departe. Da, fiindcă noi, cei săraci, sîntem prea mulţi şi-i speriem pe domni. Şi-atunci, vor să ne stăpînească prin foamete, iar molima să rărească sărăcimea ! Iată pentru ce nu astupă spărtura, şi sînt toţi de acord, republicani şi monarhişti, liberali şi reacţionari, toată burghezia.

Spusele lui mîhneau adînc, uluiau ; iar în tăcere, fu auzit unul, mormăind :

— Ia te uită ce ticăloşii !

— Pîine şi muncă ! strigară cu toţii, încă o dată, cu înflăcărare.

— Oameni cumsecade din Guarda ! spuse în clipa aceasta Filopanti, venind în faţă, cu glasul lui, care era puternic, răsunător, cu timbru frumos şi plăcut : Oameni cumsecade din Guarda, luaţi aminte ! S-au şi scurs optsprezece veacuri de cînd fiul Domnului şi-al lui Dumnezeu, cum sîntem cu toţii — dar el a avut mai multă dumnezeire decît oricare altul — ne-a învăţat să ne rugăm pentru pîinea noastră cea de toate zilele ; a mai spus însă şi să nu furăm, să nu facem rău, să iertăm greşelile greşiţilor noştri, să-l iubim pe aproapele nostru mai mult ca pe noi înşine. Isus Cristos, o poporeni din Guarda, a fost întîiul şi adevăratul socialist, şi a iubit oamenii mai mult decît a fost în stare sau ar fi în stare vreun om.

— Îi lipseşte tonsura, strigă Sitarul, arătînd spre chica lui Filopanti, căci în rest, poate foarte bine să se ducă să predice împreună cu popii !

— Vă plîng, îi răspunse Filopanti, cu seninătate, vă plîng fiindcă vă e foame şi fiindcă ateismul materialist vă-ntunecă minţile, căci altfel aţi şti că biserica noastră creştină, deşi îndrumată pe un drum greşit de către puterea vremelnică şi de necugetata pretenţie de a fi religia definitivă a omenirii, este sfîntă şi salvatoare în temeliile ei, şi a făcut mai mult bine decît rău, cuvîntul vieţii spirituale ţinînd treaz cultul jertfei acelei victime preasfinte, care a acceptat însă, con-

știentă și resemnată, să fie sacrificată, și a preschimba pămîntul într-un altar. L-ați proslăvi și voi, dacă n-ați fi, cum am spus, întunecați de către învățăturile materialiste. Noi însă, poporeni de treabă, să-l imităm, pe dreptul acela, pe sfîntul acela, măcar atît cît le e îngăduit puterilor noastre slabe de a nu face sau măcar de a nu dori răul, rugîndu-se ca ele să ne ajungă pentru a ne împotrivi ispitei, pentru a nu ne lăsa ispitiți de Satana ! Poporeni, frații mei, nu spuneți „și va plăti comitetul". Comitetul face tot ceea ce omenește îi e cu putință ; iar dacă astăzi n-o să vină pîinea, nu-l blestemați ; înseamnă că pîinea aceea s-a dus la alți frați, mai săraci, mai înfometați, mai îndurerați decît voi. Lipsesc oare aceștia ? Din păcate, nu, o știți și voi. Nu blestemați așadar fiindcă vă veți căi. Suferiți, o știu, și vă compătimesc ; dar poate că alții, astăzi, ar fi murit fără pîinea aceea ; vouă nu vă lipsește decît timp de o zi. Iar dacă s-a dus la cei care ar fi murit, nu v-ați fi luat-o voi înșivă bucuroși de la gură ? Cristos, vă spun și eu, nu uită pomenile ; ele îi sînt hărăzite lui, în persoana tuturor sărmanilor ; și cu cît e mai sărac acela care le face, cu atît mai mare îi e meritul, o sărmanii mei frați !

Erau cuvinte și învățături pe care ei le recunoșteau ; știau, de asemenea, că profesorul acela, omul acela „tobă de carte" le punea și în practică ; dar faptul de a le auzi rostite de el, de un învățat, oricît erau ei de familiarizați și de deprinși cu ele, le făceau să pară mai noi, mai vrednice de respect și mai umane ca niciodată. Poate că l-ar pedepsi pe Sitarul fiindcă-l insultase și-l batjocorise, dacă acesta nu s-ar fi îndepărtat împreună cu oamenii lui, chiar în mijlocul predicii.

Era emoționată pînă și doamna Lupacchioli, și-o dovedea trăgînd nervoasă din țigara ei și scoțînd un fum gros, în timp ce soțul ei, umplînd un coș cu toată pîinea pe care-o avea în casă, începuse să o împartă, scuzîndu-se :

— N-am altceva, dragii mei. Sînt și eu tot sărac.

Știau că era adevărat și-și aduceau aminte de omul care, în noaptea puhoiului, se dăruise ajutorării celor aflați în primejdie, fiindcă nu cunoștea alt chip de-a nu se lăsa cotropit de deznădejdea lui de părinte nenorocit. Primeau pîinea aceea, îndurerați, în vreme ce cîte unul spunea : „Dumnezeu să vă răsplătească", iar alții : „Iertați-ne foamea, domnule doctor".

Nu trecu prea mult pînă să se afle ce anume plecase Sitarul să facă. Într-adevăr, Cecilia sosi în goană şi-i spuse doamnei Lupacchioli :

— Au venit să ceară doi saci cu făină, spunîndu-mi că plăteşte comitetul : e-adevărat ?

Înfuriindu-se iarăşi, doamna Luppacchioli tocmai se pregătea să răspundă, cînd lumea începu să strige :

— Nu vrem să furăm !

— Îi auzi, femeie dragă ? îi spuse Filopanti, Ceciliei, cu mulţumire în glas.

— Nu le-am dat nici un dram, fiindcă făina pe care-o măcinăm nu e a noastră, a morarilor ; iar dacă ne-apucăm de de-alde astea, unde putem s-ajungem ?

— Ai şi dumneata dreptate, zise Filopanti.

— Dar cine-a venit să-ţi spună toate astea ? o întrebă doamna Lupacchioli.

— Sitarul, împreună cu alţi cîţiva.

— Mi-nchipuiam.

— Să nu credeţi că mi-e cumva frică de ei ; nici vorbă de aşa ceva ! Voiam numai să aflu din gura dumneavoastră cum stau lucrurile, fiindcă trebuie să-mi văd de treburile mele şi de bunul nume de morăriţă, cu şase copii de hrănit ! De altfel, acuma, cînd ştiu despre ce este vorba, sînt sigură că Sitarul n-a stat să m-aştepte.

— Trebuie să-l înştiinţez pe brigadierul de jandarmi ?

— Pentru ăla ? Fac eu cît un jandarm, şi chiar cît un brigadier ! Şi pe urmă, sînt aproape şi mă pot auzi flăcăii ăia de ispravă, ostaşii de pe vapor.

Iar la vad, află într-adevăr că Sitarul se îndepărtase, fără s-o mai aştepte să se înapoieze. E bine totuşi să ştim, pentru a povesti totul, că bătrînele arme albe şi de foc ale lui *padron* Lazzaro, ca şi puşca pe suport, pentru raţe, nu se pierduseră o dată cu casa de la Ponticin della Pioppa, fiindcă, după ce slăbise asprimea legii marţiale austriece şi cu puţin înainte de a muri, *padron* Lazzaro le scosese din pămînt şi din ziduri, refăcînd bucuros arsenalul de pe San Michele.

Atunci, vederea acelor arme şi a bucuriei socrului trezise însă în sufletul ei un sentiment curios de ciudă drăgăstoasă, de supărare, împăcată între timp, şi-aproape plăcută, amintindu-i de şantajul înlesnit de ele, fără ştirea lui, care acum în timp ce le lăuda, le curăţa pătimaş, lustruindu-le şi un-

gîndu-le cu mare grijă. Se gîndea : „Habar nu ai cît te puteau costa pe tine şi ce-a căzut pe capul meu, din pricina dragostei tale pentru armele astea ! Ar trebui să-l întrebi pe ticălosul ăla de fiu tău.“

Dar : trecuse atîta apă pe gîrlă cum spune o zicală pe care n-au putut s-o născocească decît morarii de pe fluvii. Prin urmare, la începutul inundaţiei, cînd bărcile acelea cu ticăloşi fuseseră văzute cutreierînd apele fluviului, Schiavetto şi cei doi argaţi făcuseră de pază la bordul morilor. Într-o noapte, cînd una din bărcile acelea se apropiase, iar echipajul nu voise să răspundă la întrebările lui Barabàgul, care era de planton, un foc de armă o făcuse să se îndepărteze, fără ca vre-un glas să îngăduie recunoaşterea acelor ticăloşi. Cu prilejul acela, Cecilia sfîrşise prin a ierta, dacă mai era nevoie, armele mult iubite ale lui *padron* Lazzaro ; puşca pe suport, trei puşti cu cremene, un pumnal de lucrătură bresciană, un cuţit minunat, cu prăsele, din Campobasso, două baionete, cu care — cum spunea tîlharul de morar bătrîn — n-avea ce face un om nehotărît.

VII

Poveşti vechi, dar care fuseseră noi altădată, cînd malul Padului era un ţinut liber, unde tîlharii şi oamenii cinstiţi — sau mai curînd, nici în întregime tîlhari, nici în întregime cinstiţi şi cei violenţi, şi chiar cei paşnici, pentru a-şi apăra liniştea lor erau dispuşi să se ia la bătaie, însufleţiţi de o înclinare comună spre a-şi face singuri dreptate, bună sau rea, şi a-şi rezolva conflictele de la om la om. Mîntuirea sufletului şi-o jucau pe o singură carte, uneori pe podeaua ghilotinii. Virtuţile, ca şi viciile, erau deci puternice, ba chiar crîncene ; o uitătură desperată, dar hotărîtă ; o răutate înfiorătoare şi cutezanţe mîndre, care, cînd se-nfruntau, scoteau scîntei ca de foc. În povestirile privitoare la timpurile acelea, pe fondul vremii ce se scursese, ieşea în evidenţă tocmai tendinţa aceasta îndrăzneaţă şi gata de încăierare, spre o libertate cruntă şi sălbatecă, atît cînd împila, cît şi cînd se apăra, spre o viaţă petrecută în lupta pentru pîine, pentru

femeie, pentru onoare. Şi era vorba, fără îndoială, de o onoare ţărănească şi îndărătnică, bănuitoare, pretenţioasă, putînd ajunge cu uşurinţă la vărsare de sînge, a unor oameni puţini îndurători cu ei înşişi şi cu alţii. În îndurarea lui Dumnezeu aveau o încredere nemăsurată, trufaşă şi umilă în acelaşi timp, desprinzîndu-se mai ales ciudăţenia unora care-şi măsurau credinţa în sfintele taine şi în iertare după lipsa de măsură cu care se foloseau de ele şi care nu era de loc mică.

Însuşi malul fluviului fusese însă în vremurile trecute cu totul altfel, mai împădurit şi mai sălbatec, cu întinderi mai mari de prund închise între fragmente încîlcite de diguri vechi şi noi, acoperite de mlaştini şi de izvoare, inundate de fluviu, cînd se umfla, necultivate şi fără drumuri. Aşa se-nfăţişase odinioară terenul de lîngă Zăgazurile Împreunate de la Nogarole şi din faţa vadului lui Scacerni ; fusese asanat încetul cu încetul, iar acum fluviul îl acoperise din nou, după catastrofa şi ruina pe care le ştim. Acestea aduseseră însă doar pentru scurt timp bănuiala şi, mai ales, umbra vremurilor mîndre şi sălbatece. Căci numai după cîteva zile, malul fusese scos din sălbăticie, mai mult ca oricînd, de către mulţimea celor care lucrau la astuparea străpungerilor, şi datorită poruncilor, studiilor, supravegherii Geniului Civil şi, în primul rînd, datorită pontonierilor Geniului Militar, cu *Sesia*, vasul lor puternic şi adoptat acestor lucrări, ancorat alături de cele două mori, cînd nu era văzut aventurîndu-se spre locurile de străpungere a digului, pentru a măsura adîncimea apei, pentru a întinde punţi zburătoare de manevră, pentru a ajuta cu mijloacele speciale de la bord execuţia palafitelor şi a eşapodaielor. Geniul Civil şi *commendator* Cavalletto, după ce hotărîse, mai mult din motive politice, să nu respingă aplicarea „paltelatei“ filopantiene, înţelegeau să se folosească de ea numai ca de un mijloc ajutător, pentru a grăbi astuparea, dar avînd gata pe loc tot ce trebuia pentru a construi, în spatele cortinei, digul de închidere, adică oameni şi poduri de serviciu şi mii de săculeţe de pămînt, care să fie aruncate pentru a sluji drept primă temelie celei dintîi îndiguiri, precum şi materiale, adică pari, lese de nuiele şi *burghe*. Între timp, micşoraseră străpungerile armînd extremităţile digurilor, consolidîndu-le şi împingînd înainte, cît le stătuse în putinţă atît lucrările din jurul străpungerilor, cît şi pe cele din spatele acestora, care fuseseră nu numai

reduse, dar şi canalizate şi înfrînate, după cuviinţă. Iar toate acestea fuseseră făcute foarte repede, dacă ţinem seamă de volumul apelor pe care le mai avea fluviul, şi după cerinţele meşteşugului, indiferent de ce-ar fi sporovăit unii ca Toppi sau numeroşi nepricepuţi, sau cei cărora chinul şi suferinţa le scuzau, din păcate, nu numai nerăbdarea, dar şi obrăznicia.

Taciturnul morocănos şi vorbăreţul cu privirea senină — Cavalletto şi Filopanti — mai avuseseră între timp cîteva întrevederi, nici acre, nici dulci, fie la Ferrara, fie la locul inundaţiei. Şi tocmai aici, într-o bună zi, Cavalletto spuse :

— Cortina dumneavoastră, domnule profesor...

— „Paltelata", vă rog, *commendatore.*

— Puteţi să-i spuneţi şi cearceaf ! În sfîrşit, pînza dumneavoastră, o fi fost folosită undeva, în mod empiric, pentru a închide cine ştie ce zăgaz neînsemnat al unui pîrîu paşnic ; aici însă, e vorba de Pad, domnule profesor !

— În greceşte, stimate *commendatore,* empiria înseamnă experienţă. Iar dacă hidraulica paduană, după cît mi se dezvăluie ea, este *dogmatică* şi dacă ea face caz de un *quid simile*[1] cu infaibilitatea pală înălţată acum la rangul de dogmă, acestei noi bule *Aeterni Patris,* acestei teologii hidraulice, eu unul îi opun în chip raţional, lozinca Academiei del Cimento[2] : încercînd şi răsîncercînd ; tocmai aşa *commendatore.*

— Domnule profesor, nu mă aflu aici ca să fiu luat peste picior de către nimeni !

— Dar cine vă ia peste picior, domnul meu ? Răspund numai la ceea ce-aţi spus dumneavoastră. Prin urmare, *solvuntur obiecta*[3] *;* nu numai că experienţele repetate de mine în cîteva rînduri — pe cursuri mici de apă, ce-i drept, întocmai cum aţi spus dumneavoastră — au avut un rezultat fericit, dar calculele asigură acelaşi rezultat chiar dacă ar fi vorba să se folosească „paltelata" în cazuri de felul acestuia, de mult mai mare însemnătate. Iată cum stau lucrurile, iar dumnea-

[1] Ceva asemănător (lat.).

[2] *Accademia del Cimento,* adică a experienţelor ştiinţifice, a fost înfiinţată la Florenţa, în 1657, şi a avut o exisenţă de numai zece ani.

[3] Joc de cuvinte : în latină, obiectiv înseamnă piedică, stavilă, dar la plural înseamnă şi dig, zăgaz. Aşadar, expresia poate fi interpretată „Piedicele sînt înlăturate", dar şi „zăgazurile sînt rupte".

voastră, care sînteţi om de ştiinţă, vă veţi da bătut în faţa adevărului: rezistenţa solului la răsturnarea parului creşte în raport direct cu patratul înfigerii şi al însuşi diametrului parului; rezistenţa acestuia la rupere creşte după cum creşte şi cubul diametrului. Sforţarea apei, atît pentru a dărîma, cît şi pentru a rupe parul, este proporţională cu cubul înălţimii apei. Urmează de aici că un par cu diametrul de trei centimetri, înfipt trei metri în sol, rezistă la apăsarea unei ape înaltă de trei metri; şi aşa mai departe.

— Pînă la înălţimea lunii!

— Teoretic, da, desigur, răspunse Filopanti, fără să se piardă cu firea. Mai trebuie amintită vorba lui Arhimede? Daţi-mi un punct de sprijin şi vă răstorn pămîntul! Este exagerat, dar perfect corespunzător.

— Ascultaţi, domnule profesor; eu unul admir încrederea dumneavoastră în „paltelata".

— Este cea a omului care gîndeşte.

— Admiteţi că nu sînteţi singurul. Am toate rezervele asupra justeţei calculelor dumneavoastră şi asupra posibilităţilor aplicării lor în practică. Îngăduiţi-mi s-o spun, fiindcă e vorba de o răspundere uriaşă, iar dumneavoastră, care sînteţi un om cinstit, înţelegeţi asta.

— O înţeleg şi o respect.

— Nu mă îndoiesc. Adaug deci că şi dacă ar fi bun pentru un teren şi pentru nişte ape uşoare, calculul dumneavoastră este infirmat în practică şi în cazul unei inundaţii de mărimea şi de felul acesteia, datorită unei infinităţi de necunoscute, printre care natura felurită şi imprevizibilă a albiei, comportarea apei şi a curenţilor, soarta materialelor, situaţiile neprevăzute care intervin în cursul unei asemenea operaţii. Pînă la urmă, am acceptat pînza dumneavoastră, după cum bine ştiţi, ca un ajutor pe care n-aş vrea să-l numesc zadarnic, deşi acesta mi-e gîndul; l-am acceptat, dar nu înţeleg să-l pun în lucru, atîta timp cît nu sîntem gata să realizăm astuparea cu mijloacele obişnuite şi experimentate de secole. Am spus ce-aveam de spus.

— Secolele... autoritatea secolelor... obiceiul... aproape zadarnic, exclamă Filopanti, cu o amărăciune ce se dovedea mai puternică decît felul său de a fi. Dumneavoastră socotiţi „paltelata" întru totul nefolositoare, fiindcă meritul ei incalculabil stă în cheltuiala modestă şi în rapiditatea operaţiei.

— Cu adevărat incalculabil ar fi dezastrul cel nou, care s-ar întîmpla în cazul în care apele, încă umflate — cum continuă să rămînă şi-acum — reţinute şi înălţate de pînza dumneavoastră, ar rupe-o. Ştiţi dumneavoastră că un puhoi nou şi îngrozitor ar năvăli peste cîmpie, cu urmări pe care vă las să vi le închipuiţi singur ? Şi că toate lucrările de consolidare şi de zăgăzuire ar fi nimicite, în caz că s-ar deschide spărturi noi în diguri ?

— Dacă lucrarea este executată după cerinţele meseriei, nici unul din lucrurile astea nu e de prevăzut, şi nici de temut. Cel mult, şi dintr-un exces de prudenţă, am sfătuit ca şirurile de „paltelate" să fie dublate sau triplate şi ca astuparea străpungerilor să se facă pe fragmente.

— După cerinţele meseriei ; iată otrava problemei ! Pentru ca pe urmă, nu dumneavoastră care, repet, sînteţi omul acela cinstit ştiut de toată lumea, ci partidul dumneavoastră de ticăloşi să dea vina dezastrului pe seama nepriceperii şi a neglijenţei Geniului Civil şi să ne acuze — cum o şi fac numeroşii Toppi, care abuzează de buna dumneavoastră credinţă — de a ne fi înţeles cu antreprenorii şi de a conduce lucrările prost, pentru a spori cîştigurile acestora, datorită nenorocirilor.

— Cugetul curat nu se teme de calomnie.

— Ce vreţi să spuneţi ?

— Că eu unul nu mă amestec în asemenea şuşoteli şi bîrfeli, deşi suferinţele populaţiei scuză starea de spirit din care iau naştere. Şi vă atrag atenţia că dumneavoastră, şi nu ea, aţi amestecat patima politică într-o senină dezbatere ştiinţifică şi de aceea, *commendatore*, îmi daţi dreptul să insinuez, cum se spune în limbaj advocăţesc, suspiciunea că în versiunea dumneavoastră faţă de „paltelata" democrată şi de Stînga, se strecoară şi-o anumită ură guvernamentală şi de Dreapta.

— Insinuaţi ce doriţi, domnule profesor, căci bîrfeli s-au mai scornit, doar, încă atîtea altele ! Una mai mult, una mai puţin ; insinuaţi ce doriţi. Se spun totuşi lucruri care-ar putea duce la un proces de defăimare ; iar unul ca dumneavoastră n-ar trebui să se preteze la acoperirea unor astfel de lucruri.

— Nobleţea scopului către care tindem amîndoi ar trebui să ne situeze la mii de coţi deasupra patimilor şi slăbiciunilor firii omeneşti.

Frumoase vorbe şi vrednice de un Profesor al Infinitului, dar Cavalletto era inginer hidraulic şi de aceea a continuat, cu multă judecată, să-şi ia toate măsurile de prevedere, în timp ce Filopanti, după ce-au fost cusute pînzele de cînepă trainică, şi s-au adunat sutele de pari trebuincioşi şi balastul de pietriş destinat să afunde cît mai bine marginea inferioară, a pus să se împartă echipelor nişte lopeţi uriaşe născocite de el şi destinate să potrivească pe fundul albiei tocmai această margine inferioară. După aceasta, asistă personal la instruirea echipelor, cu exerciţii şi demonstraţii teoretice, la locul spărturii.

Iar toată mişcarea aceasta, care însufleţea fluviul, schimba foarte mult, şi popula, şi civiliza, o dată cu malul Padului, şi vadul Scacerni. Cecilia se gîndea la asta mai ales în momentele de linişte, cînd se uita după fumul întunecat al acelei harnice *Sesia,* veşnic sub presiune. Şi parcă printre atîtea noutăţi nu mai era şi aceea a unui ostaş de geniu (cîte unii veneau bucuros să schimbe două-trei vorbe în scurtele lor răgazuri) căruia i se aprinseseră călcîiele după maturitatea ei viguroasă ? Imberbul acesta cutezător îi făcea declaraţii, pe care ea le ghicea a fi înflăcărate numai din gesturi, după faţă şi după ochi, căci era sicilian, iar dacă se înfierbînta, nu se mai înţelegea nici o boabă din ce spunea. Dar, cu cît înţelegea ea mai puţin, cu atît se înflăcăra el mai mult.

— Jos mîinile, răcan neobrăzat ! îi spunea ea, ori de cîte ori încerca el să se facă înţeles cu ajutorul mîinilor.

Dîndu-şi peste cap ochii scînteietori, jura că femeia o să-l aibă pe cuget, căci o să moară din pricina patimei. Şi totul se sfîrşea, izbucnind amîndoi în hohote de rîs, prietenoase, şi cordiale.

Se aflau acolo, pe *Sesia,* ostaşi din toate părţile Italiei, astfel că bătrînul Schiavetto bombănea :

— Parcă ne-am fi întors în '48 ! A mai fost şi atunci o astfel de amestecătură a limbilor. Nu mai erai o copilă, *padrona,* în '48, şi-ţi aduci bine aminte dimineaţa aia cînd au venit voluntarii să ceară de mîncare, aici şi la Ponticin della Pioppa, care pe atunci se chema încă Ponte della Pioppa ? Ţi-aduci aminte de purtările lor grosolane, de puştile şi de obrăzniciile lor ? Şi-a fost şi-atunci o amestecătură a limbilor !

— Îmi amintesc ; cu totul altfel faţă de cum sînt ăştia de-aici.

Cît despre asta, Schiavetto nu putea să n-o recunoască. Repeta, însă, cu supărare în glas :

— Amestecătura limbilor !

Nu era vorba de păreri pe care le-ar fi avut ori de o atitudine politică, și c-ar fi fost mai prieten ori mai puțin potrivnic față de cîrmuirea de altă dată sau față de cea nouă ; îl plictisea noutatea, gălăgia aceea nespusă de pe fluviu, cum îi spunea el.

— Frumosul meu fluviu de odinioară ! Frumoasa viață a morarilor de odinioară !

— Odinioară, odinioară, Schiavetto ! Erau și odinioară necazuri.

— Nu zic ba ; trăiam între noi și era atîta liniște pe fluviu ! Necazurile treceau și venea iar liniștea. Hărmălaia asta de-acum, și toți străinii ăștia, mie unuia nu-mi convin, o spun limpede, nu-mi convin.

— Totuși, dacă vrei să fii drept, nu trebuie să uiți unele fapte, fiindcă ostașii ăștia de acum, în loc să ne fure, ne scapă, dimpotrivă, de hoți.

— Da, și o recunosc bucuros ; dar de hoți, odinioară știam să ne apărăm noi, fără s-avem nevoie de ajutorul nimănui ; iar aici, pe mori, cu voia dumneavoastră, care sînteți stăpînă, pentru mine, unul, fac prea mult zgomot, iată, și amețesc de cap !

— E-așa de douăzeci de ani, Schiavetto !

Adevărul e că cei mai tineri dintre pontonierii aceia, ori rîdeau cu cei doi argați, făcînd tot felul de șotii, ori se zbenguiau cu copiii Ceciliei, lucru care în limbajul lui Schiavetto *morosus et difficilis senex* [1], se chema „a face tărăboi", a băga lumea în sperieți.

Iar cîțiva erau chiar morari de fluviu, căci meșteșugul lor îi hărăzea de obicei trupelor de pontonieri ; și erau chiar de pe Pad, de pe malurile lui din Lombardia, și de pe Adige, și de pe alte ape din Emilia și din Veneția. În primul rînd fuseseră curioși să vadă cele două mori și se arătaseră curioși față de un bătrîn om al fluviului, cum era Schiavetto ; pe urmă, respectul nu-i împiedicase să ridice în slăvi alte deprinderi, alte obiceiuri și alte reguli de navigație și de morărit,

[1] Moșneag posac și neîndurător (lat.).

din satele şi de pe morile, şi de pe apele lor, criticînd lucrurile demodate pe care le descopereau, sau aveau impresia că le descoperă, pe San Michele şi pe Paneperso.

— Parc-aş vedea un seminarist care-ar vrea să-l înveţe pe paroh cum să facă slujba ! spunea Schiavetto. Padul e regele fluviilor, iar aici, între cele două Guarde, este Padul Padului, adică regele regilor, cum s-ar spune ; şi vă pot spune că în faţa morarilor de-aici, fiecare şi oricare altul trebuie să-şi scoată pălăria, aşa că nici vorbă de critică ! Dacă i-aţi fi cunoscut pe ăia pe care i-am cunoscut eu ! Ehei ! Frumosul meu fluviu de-odinioară !

Cînd află că flăcăii aceia de ispravă, primind o gratificatie din partea guvernului, îşi opriseră numai o liră de cap de om (ceea ce însemna, pe vremea aceea, cam douăzeci de-ale noastre, şi chiar mai mult, căci moneda e şi ea la fel cu oamenii, iar o dată cu scurgerea anilor îşi pierde, cum s-ar spune, din putere) ; cînd îi ajunse, deci, la ureche că depuseseră restul gratificaţiei întru ajutorarea bieţilor inundaţi, Schiavetto spuse :

— E o faptă vrednică de stimă şi de laudă ; cu toate acestea, cînd e vorba de mori, unii ar face mai bine ca în loc să critice, să caute să înveţe, fiindcă San Michele şi Paneperso, ce să mai vorbim ! Vadul Scacerni este, aflaţi dumneavoastră, un fel de Romă a morarilor.

Rîdeau de slăbiciunea asta a lui, şi se distrau zgîndărindu-l, ca să-l înfurie. Cădea în cursă, şi începea să vorbească, după care se înfuria, din pricină că stătuse de vorbă cu ei, fiindcă :

— La vadul Scacerni, oricare morar trebuie să vină să-nveţe, căci cei de-aici n-au nimic de învăţat de la nimeni.

După asta, se înfuria din nou şi se prindea iarăşi în cursă, mustrînd-o pînă şi pe Cecilia :

— Dumneata, *padrona,* n-ar trebui să-ngădui ca anumite obrăznicii să fie rostite tocmai aici, pe mori, unde se vede frumuseţea meseriei, punctul ei cel mai înalt, după care nu mai e nimic cu putinţă !

În fond, aceasta era şi părerea Ceciliei, care-i spunea :

— Foarte bine Schiavetto, iar dacă te supără cumva criticile lor, nu mai sta să le-asculţi !

— Cît despre asta, răspundea el îmbufnat, lăsînd ca uitătura să dezmintă spusele, îmi intră pe-o ureche şi-mi ies pe cealaltă : zăpăceala limbilor, asta e, zăpăceala creierilor !

— Cînd umplem magazia de lemne ? îl întreba cel mai hîtru dintre morarii aceia aflaţi sub arme. Vine iarna şi trebuie să ne gîndim din vreme la încălzit. Cînd ne-apucăm să facem lemne de foc.

Aici se ajunsese : să se facă lemne de foc dintr-un San Michele şi dintr-un Paneperso ! Chiar dacă era vorba de-o glumă, tot o grosolănie era :

— Glumiţi, glumiţi, aşa face întotdeauna neştiutorul, cînd mai e şi-nfuriat, pe deasupra.

Oamenii veneau la moară cu barca, trecînd peste cîmpuri, fiecare cu sacul lui de grîu ori de porumb ; erau cei din satele cruţate de puhoi şi cei care, încet încet, se înapoiau la casele lor, unde-i vedeai intrînd şi ieşind cu barca ; cei care găseau în hambare ultimii saci din recolta veche, căci, în ce-o priveşte pe cea nouă, nu-i greu de priceput cu ce inimă o întrezăreau ei prin apa care, liniştindu-se, devenise, fără pic de milă, încă şi mai limpede ! Pluteau de-a lungul şirurilor de arbori fructiferi, pe de-asupra potecilor şi-a drumurilor ; pluteau pe de-asupra ariilor, pe deasupra recoltelor, în loc să secere ; de-a lungul drumului, nenorocirile celorlalţi înăspreau şi mai mult nenorocirile proprii şi durerea care, deşi amorţită, devenea, zi după zi, tot mai întunecată şi mai de nesuferit, după cum şi pagubele sporeau tot zi după zi, în vreme ce apa amorţită strica ogoarele, dărîma clădirile, nimicea lucrările de pe cîmp, mai rău ca atunci cînd era furioasă. Pînă şi hăt departe de inundaţie, la mare distanţă, se strica apa din fîntîni, ca şi cînd pămîntul ar fi putrezit.

Cîtă dreptate aveau bătrînii din ţinutul supus inundaţiilor, şi plin de ape năbădăioase, şi de canaluri şi şanţuri date peste răscoale, să le spună celor ce se plîngeau de secetă, că prăpădul vine pe apă ! Îşi aminteau de asta acum, cînd pluteau pe de-asupra ogoarelor, folosind vîsla în locul sapei, brăzdînd cu prora, acolo unde-ar fi trebuit să treacă fierul plugului ; o glumă mîrşavă, de necrezut, ca într-un vis urît. Spre galbenul putred al grînelor acoperite de apă nu se uitau însă : gîndindu-se că era vremea secerişului, cînd ar fi trebuit folosită coasa, nu vîsla, li se sfărîma inima. Şi îndată ce ajungeau la vad, spuneau :

— A venit prăpădul, *padrona* Cecilia : pe apă, aşa a venit.

Cîte văicăreli, cîtă tristeţe, cîte necazuri pe bieţii oameni ! Şi chiar cei de pe mori — deşi în comparaţie cu alţii, huzureau de-a dreptul — se luptau totuşi cu lipsurile şi nu erau de loc veseli, fără să mai vorbim de mila nespusă care-şi afla destul loc în inima Ceciliei. Şi, pe măsura puţinului de care dispunea ea, mai făcea şi pomană cu cîte-un căuş de mălai, cît s-ajungă pentru o amărîtă de mămăligă, pentru a potoli foamea celor mai sărmani, mai deznădăjduiţi, mai înfometaţi.

Între timp, trecuse iunie cel mohorît, cu îndelunga jale a ploilor şi-a vremii proaste, neobişnuită pentru anotimpul acela cu furtuni urîte şi întunecate, care învăluiau în beznă pămîntul şi cerul, în plină zi, şi răsturnau totul, ca şi cînd firea însăşi s-ar fi supărat şi mîniat nu numai pe cei vii, dar şi împotriva ei înşişi. În cele din urmă, cînd se părea că n-ar mai exista nici o speranţă, iulie adusese înapoi soarele : iulie, la cîmp, e luna tuturor speranţelor, îndeplinirea celor vechi şi începutul celor noi, care încă întregi, erau o mîngîiere pentru tot ceea ce nu se împlinise din celelalte ; iulie, luna baniţei şi-a hambarelor pline, a datoriilor plătite, a ogoarelor odihnite în soare, cînd şi aspra, veşnica nemulţumire a ţăranului truditor se potolea, răsufla, uşurat de frămîntarea niciodată întreruptă în viaţa lui grea ; iulie, singura lună de odihnă pentru ţăran şi pentru pămînt, cînd în adîncul sufletului chiar şi dezamăgirea se preschimbă în vorba aceea minunată, care spunea : „Lasă c-o să fie mai bine la anul".

Era foarte adevărat, că în anul acela, iulie aducea pentru cei inundaţi moartea oricărei nădejdi, şi pentru anul viitor şi pentru cine ştie cîţi alţii ; iulie, nemilosul, făcea ca omul să-şi vadă toate nădejdile înecate într-un chip atît de jalnic ; a-l simţi, însemna totuşi o reînviere, dacă nu a nădejdilor, care mai aveau încă mult pînă să se poată ivi, măcar a durerii, care vindeca deprimarea mohorîtă şi nepăsătoare pricinuită de nemăsurata nenorocire. Deşi dureros, soarele, o dată înapoiat în locurile acelea, începea să dea din nou viaţă.

Iar apele fluviului, oricît de îmbelşugate fuseseră şi continuau încă să fie, începeau să scadă ; se apropia momentul închiderii străpungerii. Şi chiar dacă erau cîte unii care ziceau : fluviul ar face mai bine să-şi ţină, pe veci, pentru el ceea ce urma să dea înapoi, şi în ce stare ! nici măcar

desperaţii aceştia nu se mai gîndeau apoi la altceva, iar, în cele din urmă, tocmai mînia aceasta apatică, tocmai vorba asta prostească îi mai trezea întru cîtva la viaţă. Erau mulţi apoi, şi tot mai numeroşi, zi după zi, care aşteptau mînioşi ca ancheta comisiei, numită de administraţia provincială pentru a stabili cauzele şi răspunderile în legătură cu inundaţia, să ducă la descoperirea unor fraude şi-a unor greşeli atît de mari, încît să oblige guvernul să-i despăgubească pe cei inundaţi.

— Iar dacă guvernul o să facă urechea toacă în privinţa asta, să i se facă proces !

Ideea de a da în judecată guvernul devenise populară. Neglijenţa şi greşelile, adevărate ori presupuse, săvîrşite cu prilejul construirii acelei „coronella" născută sub o zodie proastă, căpătau proporţii, în fiecare zi, cu repeziciune, preschimbîndu-se în vini, în greşeli imense, în adevărate crime, cărora făcea să li se dea crezare nu numai şi nu atît înclinaţia firească a sufletului omenesc cît mai ales pofta, interesul, dorinţa aceea intensă, care pentru mulţi, se preschimbase în sediţioasa idee fixă de a da guvernul în judecată. Nădejdea de a scoate bani dintr-asta, care reprezenta pentru mulţi o nădejde nebunească şi amăgitoare, promitea — pentru ambiţia mai pozitivă a candidaţilor politici din opoziţie — un subiect de toată frumuseţea în campania electorală precum şi obţinerea faimoasei insigne de deputat în parlament. S-a văzut, de altfel că pînă şi *„paltelata"* fusese pusă la treabă, împotriva ultimilor slujitori ai Dreptei „istorice".

Rămînea faptul sigur şi de netăgăduit că ruptura, datorită acelui vîrtej negru cu neputinţă de prevăzut, se produsese în digurile vechi şi nu în cel nou, care, în nici un caz, n-ar fi putut rezista la izbitura aceea neaşteptată ; iar lucrul acesta, pe care-l ştia toată lumea, scăpa Geniul Civil de răspundere şi tocmai de aceea se stăruia tot mai mult asupra neglijenţelor şi a greşelilor, care nu lipsiseră ; iar cei mai năbădăioşi şi mai porniţi propuneau ca ancheta să se extindă asupra situaţiei tuturor digurilor din provincie, asupra regulamentelor şi sistemelor de lucru ale Geniului Civil, ale fiscului, ale guvernului. Şi fiindcă acesta din urmă, după cum îi era datoria, impunea respectarea legii şi nu-şi lăsa funcţionarii fără apărare, se striga împotriva legii, a procedurii, a comisiei tehnice guvernamentale, mult mai pricepută decît cea provincială, şi

împotriva hotărîrilor ei, care, în mare parte, îi elibera de răspundere pe inginerii Geniului Civil ; în cele din urmă, tot ceea ce se observa și reieșea din lucrările și din hotărîrile guvernamentale erau semne și dovezi ce se voiau ascunse, falsificate, ocolite, pentru a nu-i „plăti pe inundați", cum se obișnuiește să se spună. Cînd se află că pentru a răspunde campaniei stîrnite împotriva inginerilor, cîrmuirea le acordase decorații cîtorva dintre ei, strigătele deveniră și mai puternice : era vorba de un complot, de o bandă, de-o clică.

Cel dintîi, sau unul dintre cei dintîi care dezlănțuiseră și întreținuseră campania pentru plata despăgubirilor, fusese de altfel un conservator, dar din soiul acela încrezut, care dă naștere celor mai demagogici dintre democrații demagogi : marchizul Gioacchino Napoleone Pepoli, om politic și diplomat, publicist și dramaturg, și senator, ale cărui merite nu se pune problema să le stabilim aici, dar care erau, toate, eclipsate, fără îndoială, de o ambiție nesocotită și de un fast teatral plin de înfumurare. Ca nepot, cum era, din partea mamei, al regelui Gioacchino Murat, avea de unde să moștenească toate aceste trăsături ; dar și familia Bonaparte, cu care se înrudea prin bunică, familia Bonaparte din Italia, avea și ea tradiții, ca să spunem așa, de politică teatrală ; în primul rînd, prin gesturile și prin cuvintele sale, pe fiul acela al lui Lucian — principele de Canino — care făcea pe demagogul la Roma, în anii '48 și '49. Și chiar dacă amintirea faptului că cei din familia Pepoli fuseseră seniori ai Bolognei era veche, ea era încă în stare să transmită un anume orgoliu de familie, cu atît mai puternic, cu cît mulți dintre-ai lor se împotriviseră timp îndelungat cîrmuirii papale, iar unul, ciocnindu-se cu papa Sixt, sfîrșise cu gîtul într-un aulic și nobil laț de mătase. Oricît ar fi moleșit veacul al optsprezecelea sufletele, în căldura cu care aristocrația din cuprinsul provinciilor papale îmbrățișase, în veacul al nouăsprezecelea, partidul independenței, potrivnic preoților, se amestecau deci — nici obosite, nici îmblînzite, nici adormite de veacurile scurse ambiția unei vechi oligarhii sărăcite, precum și o sete nepotolită de activitate și de putere ; urîțită și înjosită de către regatul instaurației, aceasta din urmă, în clipa înfăptuirii realității „burgheze" și în firile mai vanitoase și mai superficiale fusese silită să se manifeste ca o poftă nestăpînită de popularitate, pompoasă și fără de rost. În ce-l privește pe Pepoli al nostru,

mai trebuie adăugată şi vina muratiană şi napoleoniană, care timp de trei luni — pe vremea anexărilor, cînd era comisar pe Perugia — îl împinsese să „laicizeze" Umbria, cît ai bate din palme, şi să viseze la modernizarea acestei provincii, cea mai prudentă şi cea mai legată de vechile deprinderi din toată Italia, cu ajutorul unei legislaţii năstruşnice, nesăbuite şi arbitrare : totul cu mare pompă, cutreierînd provincia în trăsuri fastuoase, cu şase cai împodobiţi cu panaşe — care-i asigură în scurt timp o nepieritoare faimă ridiculă — comportîndu-se şi îmbrăcîndu-se după moda napoleoniană sau muratiană pentru a scoate în evidenţă înrudirea cu *magnus avunculus*[1] — împăratul — şi cu bunicul, incomparabilul cavalerist. „Marquis de Grotesco", astfel îl numise, într-unul din romanele ei de scandal, bîrfitoarea aceea de doamna Rattazzi — o Bonaparte şi ea dar nu în linie directă — care putea rîvni ea însăşi la un loc de frunte, printre *groteştii* din perioada de după moartea lui Cavour.

Ideea de a antrena provincia Ferrarei într-un proces de reparare a daunelor împotriva guvernului a fost socotită „poetică" de către un adversar al lui Pepoli în consiliul provincial ; vorbind mai prozaic, era ilegal însuşi votul consiliului, care hotărîse să-şi facă o anchetă proprie. Pînă la urmă, şi aceasta şi propunerea de a face proces se dezumflase atunci cînd ancheta guvernamentală găsi că, din punct de vedere tehnic, Geniul Civil nu avea nici o vină. Era însă o idee pe gustul unui boiernaş însetat, precum s-a spus, de popularitate.

Între timp, Cavalletto şi Natalini, cu inginerii lor, trecuseră la micşorarea şi la armarea primei străpungeri, pe care hotărîseră s-o astupe şi care era cea de sus, din partea exterioară a digului vechi. Pentru cea de-a doua, lucrările fuseseră grele, dar, la jumătatea lui iulie, erau şi ele terminate ; un zăgaz nou străbătea bazinul de-a curmezişul, unind ciotul digului vechi cu ultima porţiune a celui nou, aşa încît cele două străpungeri inferioare să fie înlocuite cu un canal de scurgere practicat chiar în digul care mergea de-a curmezişul. Mai rămînea să fie terminat canalul acesta, şi erau ca atare două puncte care trebuiau astupate. S-a început deci în partea de jos a acestuia, în digul piezis ; iar Filopanti era de faţă,

[1] Marele strămoş. (lat.).

bucuros, deşi *„paltelata“* fusese folosită numai ca ajutor, iar sarcina de manevrare a ei nu fusese încredinţată echipelor lui, ci ostaşilor pontonieri. În lipsă de geniu hidraulic, Filopanti avea o calitate încă şi mai rară, şi în orice caz, vrednică de toată stima : în sufletul lui cinstit nu încăpea slăbiciunea înfumurării de autor.

Stătea laolaltă cu inginerii, fără şalul scoţian, căci, fiind jumătatea lui iulie, căldura era înăbuşitoare, cu jobenul în cap şi cu ţigara de foi în gură şi fără pic de nerăbdare, singurul, poate, liniştit şi senin. Sute de muncitori, pe punţile de serviciu, organizaţi şi sprinteni, cu disciplina care asigura graba necesară şi de loc exagerată în momentul acela critic al lucrărilor, „înecau“ în faţa palafitei lesele de nuiele, care-au fost în total în număr de 5000 ; iar între un şir şi altul de pari şi în armătură „tasau“ fundul cu alte lese şi cu saci cu pămînt. Nu era nici măcar o muncă fără primejdii pentru oameni, căci cîţiva dintre ei se prăbuşiseră în timpul lucrărilor, iar unul se înecase. Începea să se vadă cum se micşora cu repeziciune nivelul apei dedesubtul locului astupat, cum era stăpînită apa fluviului ; ultima operaţie de astupare, pentru a opri apa care mai picura, fu făcută cu ajutorul cortinei scufundate în faţa palafitei. Lucrarea izbuti prea bine. Aici stătea, de altfel, toată primejdia. Apele fluviului, oprite pe neaşteptate, rămaseră într-adevăr atît de înalte încît, pe dedesubtul aşa numitei *„paltelata“* începură să ţîşnească şuvoaie puternice. Cu cîteva sute de saci cu pămînt fu improvizat un dig în spatele palafitei şi al cortinei : străpungerea fu închisă, iar cortina de pînză sluji în orice caz la terminarea lucrării în timp mai scurt.

Filopanti, convins că aceasta ar fi făcut faţă singură, încă din primele zile, cu apele fluviului încă umflate, nu se miră de reuşita operaţiei, şi o puse bucuros pe seama aşa-zisei *„paltelata“*, prea de ajuns după părerea sa, pentru a ţine piept apei cu uşurinţă. Inginerii mulţumiţi de-a fi închis străpungerea, nu se mai apucară să-l contrazică mai cu seamă fiindcă aveau cu totul altceva de făcut.

Într-adevăr, în dreptul celeilalte străpungeri, şi mai grea, şi mai plină de primejdii, în timp ce se apropiau de sfîrşit lucrările pregătitore, o învolburare a apelor rupse doi pari din frontul palafitei şi era iminent pericolul ca aceasta să fie doborîtă. Făcuseră faţă aruncînd saci cu pămînt — roabe

pline, cum le găseau — prundiş şi bolovani, la întîmplare. Pentru mai multă siguranţă şi fiindcă nu izbuteau să astupe spărtura, aruncaseră şi o pînză, cu un efect atît de rapid încît, numai după un sfert de oră, apa fluviului, ridicîndu-se făcea să vibreze în chip sinistru toată porţiunea aceea de palafită. Dacă apăsarea o răsturna ori o rupea avea să se întîmple cea mai mare nenorocire : o ţîşnire năvalnică, o cascadă, o nouă străpungere : fluviul întreg ar fi trecut prin ea, pentru a nimici podurile, şi oamenii de pe ele, şi întreaga lucrare, pricinuind pagube noi de mai mare însemnătate, pe terenurile inundate şi încă şi mai departe.

Momentul este chinuitor, dar supraveghetorii nu-şi pierd cumpătul ; şi-n timp ce grosul muncitorilor se refugiază la adăpost, ei împreună cu cei mai credincioşi, în faţa primejdiei ce atîrna de o fracţiune de secundă, se năpustesc şi sfîşie pînza cu cîrlige şi cu pari ascuţiţi. Şi iată că apa ţîşneşte liberă printre şirurile de pari ai palafitei, iar aceasta este salvată, deşi în stare proastă.

Oprirea fluviului stîrnise însă un atît de mare volum de apă, încît, pe măsură ce venea alta, scurgerea acesteia sporea atît ca volum, cît şi ca putere de înaintare. Atunci, cît ai clipi din ochi, inginerii poruncîră cîtorva echipe ca, în faţa palafitei zdruncinate, atît în susul cît şi în josul apei, să arunce într-una, zi şi noapte, fără răgaz, bolovani şi lesne, pînă la terminarea acestora, aşa încît să facă un dig semicircular în faţa locului unde se produsese defecţiunea. Era unul din cazurile acelea în care e vorba să se vadă cine iese biruitor : omul sau fluviul. Biruiră inginerii, după trei zile şi două nopţi petrecute la lumina torţelor. La sfîrşitul celei de-a treia zi, digul se ivi într-adevăr, trainic, de-asupra nivelului apei. Şi nu lipsise deci mult pentru ca pînza să le joace un renghi straşnic ; în schimb, se dovedi de oarecare folos în dimineaţa următoare, pe o deschidere redusă la optzeci de metri, în spatele căreia fu ridicat, cu o mare repeziciune, digul de închidere, pregătit încă mai de mult, prin executarea unei palafite, ca de obicei.

Era amiaza zilei de 22 iulie atunci cînd, după atîta trudă de zi şi de noapte, Cavalletto, sigur acum de reuşită, îl întîlni pe Filopanti pe dig. Îl uitase aproape cu desăvîrşire pe profesorul cel ciudat. La urma urmelor, la ceva tot slujise şi pînza ; nu se gîndi însă la asta : asprul şi iscusitul om de

știință văzu chipul lui Filopanti strălucind de o mulțumire atît de cinstită și de limpede încît o simți a fi la fel ca a sa ; ca atare, părăsindu-și firea lui prea puțin expansivă, exclamă, întinzîndu-i mîna drăgăstos :

— Acuma putem respira, domnule profesor !

Iar celălalt om cumsecade i-o prinse între ale lui și-o strînse, mișcat. Fapt pe care ziarele îl făcuseră cunoscut, spunînd că cei doi bărbați, dînd uitării deosebirile politice, „se lăsaseră cu noblețe cuprinși de emoția clipei fericite și sărbătorești". Se-ntîmplă rare ori pe lumea asta ca în felul de a reda lucrurile, chiar cînd e făcut cu exactitate, să nu se strecoare ceva care să le falsifice, cu dibăcie.

De altfel, la cîteva zile, și poate chiar la cîteva ore după asta, unul își recăpăta neîncrederea, iar celălalt încrederea în *„paltelata"*, deși nu știm dacă se poate spune așa ceva, întrucît nici unul, nici celălalt, nu-și pierduseră respectiva neîncredere sau încredere. Dar, o dată astupată străpungerea, aceasta conta mai puțin, cel puțin pentru moment.

VIII

Iar morărița Cecilia trebuia să caute și ea un alt vad, fiindcă cel vechi nu mai era bun, ba chiar nici nu mai exista, căci fluviul, potrivindu-și cursul printre porțiuni de lucrări vechi și noi, își schimba într-una albia și firul apei. Poate că într-o zi, după terminarea digului celui nou și stabilirea cursului fluviului, San Michele și Paneperso ar fi putut să se înapoieze acolo unde fusese digul de la Nogarole, dar era vorba de ani și nu de luni, cînd Zăgazurile Împreunate aveau să-și piardă pînă și numele. Tot astfel, în timp ce sînt povestite lucrurile acestea, vechi — acum cînd scriu — de șaizeci și șase de ani, dacă cineva, străbătînd drumul dintre Ro și Guarda, care a rămas, împreună cu aceste două nume și, ceva mai departe, cu cele de Antonella, de Poticin della Pioppa și de Proprietatea Călugărițelor ; ajungînd deci pe drumul acela și urcîndu-se pe muchia digului, omul nostru se va opri desigur curios să privească întinsul și liniștitul lac cu apă adîncă și dulce admirabilă cres-

cătorie de peşti, care-a rămas în locul pămînturilor Iepurelui Vîrcolac. Iar lumea din părţile acelea ştie, neîndoielnic să-i spună că lacul acela arată cum a săpat fluviul cu prilejul inundaţiei din '72: dar dacă omul nostru împinge curiozitatea pînă la a căuta, în iarba ce îl ascunde pe jumătate, pe un mic pilastru aşezat de Geniul Civil, numele care indică o porţiune de dig, linsă în parte de apele fluviului, şi acoperită în rest — cît ţine o fîşie de mal — cu păpuriş tînăr şi cu plopi stufoşi, înviorați de mulţimea păsărilor cîntătoare şi de lumină în zilele anotimpurilor frumoase, care sînt, acolo, atît de pline de strălucire; şi dacă citeşte pe pilastrul acela: „Coronella din Guarda", se ştie că ar fi trebuit să citească şi cartea asta ca să înţeleagă toate suferinţele legate de numele acela ascuns în iarbă! Şi pe urmă, chiar de-ar fi citit cartea, iar în minte amintirea ar prinde strălucirea acelui zîmbet mulţumit şi luminos, care ţine de poezie — dacă bunul Apolon şi cele nouă neprihănite surori m-ar învrednici de-un lucru atît de mare — iarba anilor va acoperi totuşi chiar şi cartea asta, iar în uituca răbdare a oamenilor şi acolo, pe micul pilastru, în iarba de pe mal, numele digului îşi va reînnoi taina, pentru oricine, în linişte şi fără a mai fi tulburat vreodată.

Dar morăriţa Scacerni era nevoită să-şi caute un alt vad şi pentru că acela în care se afla ancorată devenise impropriu şi avusese şi el de suferit din pricina schimbărilor fluviului, pe cale să-şi croiască o nouă albie. Afară de asta, circulaţia legată de lucrările în curs făgăduia să ţină multă vreme stricate şi anevoioase drumurile pe care se putea veni la vadul acela provizoriu.

Porni deci să cerceteze fluviul, cu luntrea cea mare, cu toată grija pe care-o cerea o asemenea alegere. O ajuta sfatul lui Schiavetto, mai bun decît braţele lui bătrîne, în stare să conducă barca numai în josul apei; ca să meargă însă în sus, Cecilia trebui să pună şi ea mîna pe-o vîslă. La început, lui Schiavetto nu-i venea să creadă, dar un junghi între coaste, ce devenea nemilos şi îi tăia răsuflarea, oricît de puţin s-ar fi ostenit, îl silea să se resemneze.

— O să treacă, spunea el. De vină e numai vremea proastă din iunie ăsta nenorocit.

— O să treacă, îi răspundea ea. O să te faci bine.

Văzîndu-l însă atît de scofîlcit şi pămîntiu la faţă, cu durerea aceea turbată în pîntece, care-l împiedica să respire, ca şi cînd un rău perfid l-ar fi strîns pe dinăuntru, ca într-un cleşte ; văzînd, de asemenea, şi cît de puţină mîncare băga în gură, erai nevoit să te gîndeşti la altceva. Nu se plîngea ; spunea numai :

— Dacă mi-ar îngădui să-mi dorm ceasurile mele de somn liniştit, aş fi de mult vindecat. Cînd colo e o durere din neamul bufniţelor ; se trezeşte noaptea. Şi, vorbind astfel, zîmbea ; nu voia însă s-audă de medic, şi adăuga : e reumatism ; iar răposatul *padron* Lazzaro m-a învăţat cum se vindecă. Dac-aş putea năduşi, m-aş face bine.

Leacurile erau plasturi cu fîn, iar seara, în pat, un pahar întreg cu vin cald şi aromat. Boala însă nu se lăsa învinsă, iar transpiraţia nu-şi dădea drumul.

Cercetînd, palmă cu palmă, cursul apei şi malul, fură amîndoi de părere să aleagă un loc aşezat cam la două mile mai jos de Guarda : belşug de apă folositoare, refugiu apropiat, în spatele cotului de la Guarda, pentru un caz de nevoie, drumuri lesnicioase, pe uscat, chiar şi pentru clienţii cei mai vechi de la Nogarole. Se aflau acolo, aproape, alte trei mori, dar locul ajungea pentru douăzeci, la o adică : iar morarii aceia n-o priviseră cu ochi răi pe morăriţă, care-şi avea clienţii ei şi nu ameninţa să-i ia pe-ai lor ; în schimb, fiind vorba de o femeie, puteau trage nădejde să-i ia pe-ai ei. Era însă o nădejde a unora care n-o cunoşteau pe Cecilia. Vad bun, din toate privinţele. De altfel, pînă atunci, prin toate locurile pe care le cercetaseră, Schiavetto nu vedea, parcă, şi nu punea în lumină decît numai defectele, greutăţile şi inconvenientele, astfel că Cecilia sfîrşi prin a-i aduce aminte că în strîmtoarea de mai sus de Guarda, unde se instalaseră în lipsă de ceva mai bun, nu se mai putea sta dintr-o mie şi unul de motive şi că, la urma urmelor, vadul de la Nogarole nu mai exista, astfel că trebuia să se ia o hotărîre. Cînd se hotărîră, era o zi de pe la jumătatea lui august, iar Cecilia plutea tăcută, pentru a se înapoia, aproape de mal, în ceasul acela al apusului ce răspîndea pe cer aur şi purpură ; iar numeroşi ţărani, pe diguri şi pe maluri, veniseră pînă lîngă apa fluviului cu butoaie şi cu sacale, ştiindu-se că inundaţia adusese cu ea şi plaga distrugerii fîntînilor :

— Vedeţi, începu să spună Schiavetto, care prinsese parcă putere, vedeţi, *padrona* Cecilia, cîţi oameni se află aici pe mal ? E şi ăsta un semn că se vine uşor pînă aici, fiindcă pot să vă spun că sînt unii dintre ei care vin de departe. Şi chiar asta e o prevestire bună, fiindcă două sînt lucrurile ce dau viaţă unui vad : apă de fluviu şi drumuri pe uscat. După asta, începu să repete toate meritele vadului, astfel încît nu mai termina. — Şi pe urmă, nici inundaţia n-a ajuns pînă aici, mai jos de Guarda, ceea ce e iarăşi bine. Şi pe urmă, nu-i nici prea departe, şi n-o să pierdeţi nici un client, ba o să cîştigaţi alţii noi. Şi pe urmă, vadul de la Nogarole trebuie să fi fost blestemat : ajunge ce-a păţit şi cum a terminat, Doamne fereşte, nenorocitul ăla pe care era mai bine ca inundaţia să-l fi înghiţit cu pămînturi cu tot, în loc să-l ducă unde l-a dus ! Şi pe urmă...

Cecilia se cutremură. Fusese să-şi viziteze bărbatul la ospiciul din Ferrara, iar medicii nu-i îngăduiseră să-l vadă : pe de altă parte, în timp ce mai zăbovea în odaia portarului, auzise nebunii urlînd, dincolo de poarta masivă şi ferecată ; urletul acela nu-i mai ieşise din minte, iar amintirea i-l aducea acum din nou în urechi. Se-nfioră, dar nu spuse nimic, iar Schiavetto, crezînd că era de aceeaşi părere cu el, încheie cu emfază :

— Vadul ăsta nou e mai bun decît cel de la Nogarole !

— Chiar aşa ţi se pare, Schiavetto ?

Ajunse întrebarea pusă în şoaptă. I se tăie din nou răsuflarea şi bolborosi obosit, în timp ce trăgea din greu vîsla :

— Ce vrei să spun, draga mea, *padrona* Cecilia ? Vorbeam pentru dumneata, care ai încă ani — şi ani frumoşi — înainte şi care mai ai şi copilaşii ăia de hrănit. Se cade să îndrăgeşti din tot sufletul vadul cel nou, dacă trebuie să-ţi duci zilele în el. Pentru mine, faptul că vadul de la Nogarole nu mai există e o nenorocire de necrezut, şi pe măsură ce se scurg zilele, sînt tot mai puţin în stare s-o cred. Se vede însă că am firea pisicilor, care nu părăsesc locul, nici măcar după ce s-a dărîmat casa, şi chiar mor acolo. Întocmai aşa — adăugă el, încercînd să zîmbească, din care pricină, în ochii lui şubrezi şi pe chipul scofîlcit, veştejit şi încărunţit, înflori din nou zîmbetul acela copilăresc, pe care îl avusese odinioară, dar cei care şi l-ar fi putut aminti muriseră cu toţii,

iar Cecilia nici nu se născuse — întocmai aşa : şi te asigur că eu unul aş vrea să mor la Nogarole.

Cu zîmbetul acela, dacă te uitai pe chipul lui, se întîmpla acum ceea ce se întîmplă atunci cînd un lucru cade într-o apă adîncă şi limpede, iar ochiul îl urmăreşte, fără să deosebească dacă se duce la fund sau urcă în sus, ori dacă stă pe loc la mijlocul apei, de unde sclipeşte şi străluceşte. Iar o dată cu zîmbetul şi cu chipul de odinioară, în mintea lui ieşeau din nou la iveală de mult uitate.

— Întocmai aşa ! îmi amintesc de o dimineaţă, continuă el urmărindu-şi gîndul în salturi şi în grabă, ca şi cum aceasta l-ar fi făcut să gîfîie, iar nu răul din pîntece şi truda vîslitului ; îmi amintesc pisicile, pe acoperişul morii San Michele. Vai, ce poveste ! Cea mai mare parte din ea o ştii şi dumneata : era în dimineaţa aia care-a urmat după noaptea în care-am văzut cum îl potcoveau la foc pe Fratognone, în duba mică a morii San Michele. Vai, ce oameni, ce poveşti ! Dar pentru ce pisicile ? Ah, iată : pisicile pe acoperiş ! Trebuie să ştii că în dimineaţa aia *padron* Lazzaro m-a dus cu el înapoi, să văd chipul lui Iuda, întrupat de către Beffa, fiindcă (*padron* Lazzaro a fost o minte care înţelegea totul) dacă nu stăteam faţă-n faţă cu el imediat, cît mai neîntîrziat, n-aş mai fi cutezat niciodată s-o fac. Adevărul e că, gîndindu-mă la asta, simţeam că m-apucă durerile de burtă, dar nu trebuia să o arăt. Ehei, trebuia o luptă grozavă, un război, plin de greutăţi şi ascuns : cu Raguzanul, ce zici ? ajungea numai numele, ca să-i apuce pe toţi tremuratul ; şi erau oamenii de pe-atunci, care, buni sau răi, aveau curaj să mai şi risipească şi care luau totul în glumă ; erau însă glume pe care le auzeai scrîşnind şi scîrţîind, fier pe fier ; toţi, răi şi buni. Şi-uite aşa, n-am priceput de ce în dimineaţa aia, de-ndată ce-am ajuns la vad şi i s-a ivit în faţă mutra de ticălos a lui Beffa, pe *padron* Lazzaro l-a apucat o poftă năstruşnică, o toană, şi a ţinut să facem curăţenie pe San Michele, dar o curăţenie cum nu mai văzuse nimeni, niciodată. Ce curăţenie ! Zi-i mai bine furtună ! Totul la aer, totul cu susu-n jos : măturat, spălat (pe frigul din iarna aia !) lustruit fiecare lucru, spălat apoi şi lustruit din nou, şi uns angrenajele şi fusele : iar el, în mijlocul învălmăşelii, strigînd, obrăznicind, ameninţînd : un scandal ! L-a făcut, şi-l înţeleg de-abia acum, pentru a-şi curăţi moara de nelegiuirea

care se săvîrşise acolo, şi pentru ca eu să capăt mai multă frică de el, decît de mutra de nemernic a lui Beffa. Şi-aşa s-a şi întîmplat, căci l-am revăzut pe Beffa, mă gîndesc acuma, şi i-am vorbit, de parcă nu s-ar fi întîmplat nimic.

— Iar pisicile de pe acoperiş ?

— Pisicile ? A, da ! Pisicile, cotoşmanele alea frumoase de pe San Michele, care-au făcut acum un singur neam cu cele de pe Paneperso din pricina vijeliei pricinuită de curăţenie se refugiaseră cu toatele pe acoperişul galeriei şi priveau de acolo, pline de mirare. Şi nu după multă vreme, mi-aduc aminte, mi-aduc aminte şi de asta, *padron* Lazzaro, uitîndu-se la una care tocmai se juca cu un şoarece, îşi înfipse ochii în ochii lui Beffa ; şi-atunci s-a văzut care era cel mai puternic dintre ei, cînd i-a spus că pisicii aceleia îi vom spune Raguzanul : vai mie, cum s-a mai văzut ! Şi nu după multă vreme, pisică a fost numai el, iar toţi ceilalţi şoareci : şi Beffa, şi Raguzanul însuşi, şi chiar Fratognone, deşi e de crezut că pe acesta Dumnezeu l-a iertat, fără îndoială, pentru felul frumos cum a murit în Piaţa Supliciului, din Ferrara.

Era din nou bătrîn, bătrîn de tot, iar vătămătura din pîntece şi din spate, sub omoplaţi, era atît de puternică, încît trebui să lase vîsla din mînă : şi spuse, dar liniştit, resemnat, ba chiar mulţumit :

— Ştiu că boala asta n-o să mă lase să sufăr cîtuşi de puţin neplăcerea de a schimba vadul, *padrona*. Dumneata însă, adăugă el, fiindcă Cecilia voia să protesteze şi să-l îmbărbăteze, nu mai ai nevoie de mine, fiindcă de-aci încolo n-aş mai trăi decît ca să fac încurcături şi să mănînc o pîine pe care nu mai sînt în stare să mi-o cîştig. Vai, ştiu că dumneata nu m-ai alunga, întocmai ca şi *padron* Lazzaro, dac-ar mai fi în viaţă ; şi tocmai de-aia l-am socotit totdeauna drept un adevărat părinte. Pe dumneata, însă, te-aşteaptă ani grei, cu toţi copiii ăştia de hrănit ; iar inundaţia te-a sărăcit şi chiar că nu e nevoie de o gură nefolositoare, cum sînt eu. Cel din urmă lucru pe care puteam să-l fac era să-ţi dau un sfat în privinţa vadului de devale, şi l-am făcut, iar vadul e bun. Dar eu, de devale n-o să stau cîtuşi de puţin. (În opoziţie cu la deal, care era bucata de mal aflată mai sus de cotul de la Guarda, i se spunea de devale bucăţii de mal aflată mai jos de acelaşi cot). Între timp, îndrăgostitul de la deal adăugă : „O dată cu ploile de toamnă o să mă duc

şi eu acolo unde nu mai ai nevoie de pîine: şi e bine că e aşa".

Avea febră: şi poate că ea l-a împins să spună vorbe pe care altminteri Cecilia nu le-ar fi auzit niciodată. Pentru a-l face încă şi mai cutezător s-a mai amestecat şi noaptea, care se întunecase de-a binelea, acum cînd erau aproape lîngă mori. Şi au mai fost de vină, fără îndoială, şi cele spuse de Cecilia, emoţionată:

— Iar eu, pe dumneata, Schiavetto, te-am socotit şi te socot drept un frate.

— O ştiu, spuse el, dar te-ai întrebat cumva, *padrona*, de ce nu m-am însurat niciodată?

— Însurat? Nu, Schiavetto, nu m-am întrebat niciodată.

— Fiindcă la aceea pe care aş fi luat-o eu de nevastă, la stăpîna unei mori nu era nimerit să se gîndească un argat ca mine: fiindcă nu eram vrednic de aceea pe care o îndrăgisem. Să nu te superi Cecilia, dar am iubit-o mult de tot pe femeia aia!

— Tocmai cînd am ajuns la vîrsta asta vii să mi-o spui? exclamă Cecilia, şi uluită, şi-nduioşată, şi-nveselită dar, mai ales, din dorinţa de a-l îmbărbăta glumind.

— Ţi-am spus-o fiindcă am vîrsta pe care-o am, îi răspunse Schiavetto, aducînd din nou lucrurile pe făgaşul lor drept şi firesc.

IX

Noi, cu peniţa pe hîrtie, mărturisim că ne despărţim cu părere de rău de Schiavetto; sîntem de asemenea încredinţaţi că aceaşi părere de rău o va simţi oricine-şi va apleca ochii asupra acestor rînduri ale povestirii. Veniră însă ploile de toamnă, iar argatul de pe San Michele nu le văzu sfîrşindu-se.

Mutate încă de două luni de devale, morile lucrau cu pietrele puse la punct, nici prea îngreunate în cupe, nici prea deschise la gură; în cea mai bună ordine, în sfîrşit, perfect echilibrate, şi cîtuşi de puţin obosite adică tocite de prea

multă întrebuințare, lucru care se remedia printr-o ciocănire a lor, făcută cu multă pricepere.

Anul 1872 ținu însă să fie pînă la capăt anul nenorocirii. Ploile veniseră și cădea în fiecare zi, îmbelșugate și dese ; nu intervenea nici o schimbare decît atunci cînd se amesteca și cîte-o vîntoasă dezlănțuită, ca să le vînzolească, stîrnind astfel, pe lîngă toată supărarea, și furia ; decît atunci cînd fulgerele și trăsnetele veneau să aducă și groaza, acolo unde era numai deznădejde. Grindina, atît de nepotrivită ca vreme, era parcă semnul unui blestem furios, zvîrlit asupra unui ținut unde nu mai avea nimic de distrus. De săptămîni întregi, soarele nu mai cuteza să apară, și o zi urma după alta, mai posomorîtă, numai ca să pună în lumină tristeți tot mai mari, pe ogoarele nenorocite, înecate și devastate, în casele sprijinite cu proptele și cîrpăcite îngrozitor pe drumurile distruse și prefăcute în mlaștini, pe un teren unde apa din cer se îndîrjea bezmetică să desăvîrșească și să înrăutățească stricăciunile săvîrșite, în furia ei, de către apa cealaltă, cea pămîntească. Erau zile triste și pline de spaimă pentru toată lumea. Chiar și pe cele două mori, unde uiumul de-abia ajungea pentru pîinea și mămăliga de fiecare zi, fiindcă vremea rea îi împiedica să plece la drum pînă și pe puținii clienți cărora nenorocirea le lăsase un pic de grăunțe pe care să le-aducă la măcinat ; chiar și pe mori, și nu într-o singură zi, Ceciliei și copiilor le lipsi pîinea. Brutarul din Guarda nu era în măsură să dea pe datorie mai mult decît o dată sau de două ori ; afară de asta, povara datoriilor o speria pe Cecilia mai mult chiar decît foamea ; clienții se împuținau, în aceeași măsură în care, zilnic, se înmulțeau cei fără de lucru și cei care, terminînd grîul scăpat de inundație, puțin și-acela, căci dezastrul se petrecuse tocmai în preajma recoltei, cînd hambarele erau goale, urmau să sporească numărul celor hrăniți de asistența publică.

Treburile în Vadul Piticului începuseră sub o zodie nefericită. Numele îi venea de la porțiunea de mal căreia i se spunea chiar Prundișul Piticului, după cum tot astfel se numea, cine știe de cînd și pentru ce, și un pod, nu prea depărtat, aflat pe drumul care mergea de-a lungul fluviului. Într-o zi ploioasă, într-o zi fără pîine, și după o agonie scurtă și nu prea grea petrecută pe San Michele, Schiavetto fu dus de la Vadul Piticului la cimitirul din Guarda. Îl însoțeau Cecilia

şi Giovanni, cel mai vîrstnic dintre copiii ei. Fluviul era mare şi se umfla, norii coborîseră jos de tot, cîmpia era acoperită, astfel că apa voia parcă să facă totul una cu ea : *dies irae*. Cei care-l duceau, după ce puseseră sicriul uşor pe umeri, începuseră să meargă cît puteau mai repede, împroşcînd cu noroi la fiecare călcătură. Avînd în vedere drumurile şi vremea îngrozitoare, preotul rămăsese s-aştepte sicriul în biserică. Rafalele de ploaie răpăiau pe sicriul sărăcăcios şi-i udau pînă la piele pe băiat şi pe femeie, fără ca umbrela de muşama să-i poată cumva ocroti, aceasta izbutind numai ca, sub palele vîntului, să îngreuneze şi mai mult trista călătorie. Ziua era atît de mohorîtă din pricina unei neguri amestecate cu ploaie, încît dangătele clopotului fură auzite înainte de a se zări biserica, aflată la cîţiva paşi de aşezările omeneşti. Parohul aştepta în uşa bisericii pustii, căci se putea spune că Schiavetto nu avusese prieteni, dragostea lui îndreptîndu-se, toată, asupra morilor familiei Scacerni. Şi-apoi era o asemenea vreme, încît ar fi cerut numai prieteni adevăraţi. În cimitir, groapa fusese săpată alături de aceea a lui *padron* Lazzaro, dar se prăbuşise din pricina aşteptării şi se umpluse cu apă, astfel că după terminarea slujbei, groparul îi spuse parohului :

— Ar trebui aşteptat să se oprească ploaia ; cel puţin o jumătate de zi.

— Mi-e teamă, dragul meu, c-ar trebui să aşteptăm cam mult.

N-aveai nevoie să te uiţi la vreme ca să-ţi dai seama de acest adevăr.

Pînă şi pămîntul, chinuit de răutatea vremii, îl refuza pe sărmanul acela. Era o jale cumplită. Trebui să se folosească o găleată iar apoi lopata ; ca şi cum ai goli de apă o barcă stricată şi părăginită : o agonie şi asta. Şi trebui să se sape din nou ; pămîntul se prindea de cazma, iar după ce sicriul fu coborît, pămîntul întocmai cum mai înainte nu voia să iasă din groapă, părea acum că n-ar mai vrea să se înapoieze acolo, se lipea şi trebuia scuturat de pe cazma, astfel că înmormîntarea aceea deveni pînă la urmă chinuitoare şi supărătoare. Ceciliei i se păru că-l aude pe *padron* Lazzaro spunîndu-i încă o dată de-acolo de jos că el nu voia să stea în pămîntul acela înecat, ca atunci cînd se alesese cu porecla de Apocalips. Interveni apoi şi umilinţa de a fi silită să ceară

preotului şi groparului să o amîne cu plata celor cîtorva lire ce li se cuveneau, fiindcă :

— Astăzi n-am nici măcar pîine pentru copiii mei, dar mîine sau poimîine trebuie să vină unul să macine şi o să-mi fac datoria.

— Nu-ţi face griji din pricina asta, îi spuse, resemnat, preotul, care era şi el un om sărac.

Iar groparul :

— An ticălos, *padrona* Cecilia ! Înseamnă c-o să aştept, dar ştiţi cum stau şi eu.

— N-o să uit nici de asta, fii sigur.

— Ştiu cine sînteţi, *padrona*.

Padrona ; pînă şi vorba asta părea o batjocură. *Padrona* peste ce ? Peste foame ? Colierul de granate de la nuntă şi cele cîteva giuvaeruri erau amanetate la negustori, între altele şi fiindcă după plecarea argatului Barabàgul ca ostaş, îl mai avea de plătit şi de hrănit pe Slanà, căci pentru manevrarea a două mori, trei oameni n-ar fi fost prea mulţi. Şi ferească Dumnezeu să nu vină alte nenorociri, căci Padul venise mare încă de la începutul lui octombrie, şi se umfla ; ferească Dumnezeu... Venise însă o vreme în care Dumnezeu nu-şi mai amintea decît de pedepse : *dies irae*.

Deocamdată, asta era prima zi în care şi ei, şi copiilor, le lipsea cu desăvîrşire pîinea : ştia acum ce-nseamnă groaza, la gîndul de-a da iarăşi ochii cu feţişoarele acelea chinuite şi flămînde. Nu-i spuseseră nici o vorbă ; singură cea mai mare îi spusese, după ce trecuse amiaza :

— Mamă, azi nu se mănîncă ?

Iar Maria, în timp ce copiii ceilalţi o priveau avînd în ochi aceeaşi întrebare, Maria, care se dovedea încă de-acum atît de înţeleaptă, îi propusese celei mici un joc care-i plăcea, jocul de-a baba oarba. Iată-i deci pe puntea cea mică a morii Paneperso rostind fiecare pe rînd poezioare cu care copiii, cînd se jucau, îl ocoleau şi-l amăgeau pe cel căruia-i venise rîndul să-i prindă, legat la ochi :

În piaţă merge-o bătrînică
Vrînd să-şi ia şi ea o sălăţică.
Ce-ai pierdut ?
Un fir de aţă.
Fă-napoi şi îl înhaţă.

Cu glasurile aproape stinse, copiii cîntau, în timp ce ea, pe moara cealaltă, îmbrăca mortul. Pe urmă, micuța Berta se dezlegase la ochi, ca s-o întrebe încă o dată, așa cum mai făcuse de cîteva ori în dimineața aceea:

— Mamă, e-adevărat că a murit Schiavetto?

— Da, sărmanul.

— Ce-nseamnă aia că a murit? adăugase copila, de data asta.

— Că a plecat ca s-o ducă mai bine ca noi.

— Și-atunci, întrebase Maria cea înțeleaptă, de ce-i spui sărmanul?

Dincolo, tocmai băteau sicriul în cuie.

Acum, sfîrșindu-se înmormîntarea lui Schiavetto, Cecilia nu cuteza să se înapoieze acasă, pentru a auzi cum e-ntrebată din nou: „Astăzi nu se mănîncă“? Nu știa însă cui să-i ceară ajutor și milă în satul acela prăpădit, cînd iată că-și aduse aminte de nevasta doctorului Lupacchioli. Aceasta împărțea ajutoarele pentru sinistrați: nu putea să-i refuze un ajutor, în situația în care se afla; iar ceea ce se ducea să-i ceară nu era o pomană, ci un drept și încă foarte scump plătit.

Gîndul ăsta îi dădea parcă îndrăzneală și siguranță, ba chiar o anumită mîhnire orgolioasă, în timp ce bătea la ușa doctorului. Și nici nu-i trecea prin minte că ar putea fi refuzată. Se mustra de-a nu se fi gîndit mai înainte la asta, și-și spunea în gînd, cu încăpățînare: „Nu vin să cer de pomană, ca să trebuie să-mi fie rușine; cînd ai copii cărora le e foame, e un drept, e dreptul meu“.

Din pricina oboselii, a frigului care-i pătrundea în oase, și chiar din pricina foamei, cuvîntul acesta îi dădea o voiciune avîntată și bătăioasă, un fel de beție parcă, și își spunea tot mai mîndră: „Nu pot să mă refuze; o să mă înapoiez cu pîine, cu pîine... Un refuz ar cere răzbunare.“

Doamna Lupacchioli venise să-i deschidă și fiindcă, după cum se știe, o simpatiza, o duse imediat să se încălzească, lîngă vatră, unde fierbea o oală. Sinceră și sigură de ea, Cecilia își înfățișă suferințele, pe care cealaltă le ascultă, întrerupînd-o din cînd în cînd:

— Ce spui, ce spui! Vai sărăcuțo, încheie ea, chiar atît de rău stai?

— Chiar atît de rău. Nu mi-e rușine s-o spun, fiindcă n-am nici o vină.

— Draga mea Cecilia, măcar de-ar fi vorba de vreo vină. Ai aflat însă şi dumneata de miile şi miile de oameni care suferă la fel cu dumneata, şi chiar mai rău.

— Mai rău ca mine, nici unul.

— Ei, nici chiar aşa ! Dar cei care, pe lîngă foame, n-au nici măcar un adăpost ? Şi-atîţia alţii care, afară de foame, mai au şi moartea în familie : tifosul, vărsatul, dezinteria ?

— Înseamnă că nenorocirile n-au niciodată un sfîrşit ; dar o mamă, cu copiii fără pîine...

— Te compătimesc, te compătimesc mult, cu atît mai mult cu cît te preţuiesc, ştii bine.

Încurajată, îşi formulă cererea, ca şi cînd n-ar mai fi avut de ce să piardă vremea discutînd : dar doamna Lupacchioli repeta într-una :

— Îmi pare rău, îmi pare rău, zău că-mi pare rău, dar pîinea pe care-o primesc pentru a o împărţi, de la Comitetul central din Ferrara, e măsurată şi numărată, pîinişoară cu pîinişoară. Dumneata eşti inteligentă şi-ai să pricepi ce-am să-ţi spun. În primele zile, bogaţi şi săraci, vătămaţi şi nevătămaţi, pîinea le lipsea tuturor şi li se împărţea tuturor, cîtă era şi cît mai multă cu putinţă. A continua astfel ar fi însemnat însă să se încurajeze lenea, să se facă abuzuri, să li se ia pîinea celor neputincioşi, nenorociţilor lipsiţi de adăpost şi de orice nădejde, nevoiaşilor celor mai nevoiaşi.

— Şi, spuse Cecilia, surprinsă de vorbăria aceea pe care o înţelegea şi nu prea, dar care-i înceţoşa mintea, uluind-o şi îndurerînd-o şi nu sînt nevoiaşă şi eu ? Eu, de ce spun : eu ? Dac-ar fi vorba de mine, m-aş fi lăsat mai de grabă să mor de foame. Nu sînt însă nevoiaşi copiii mei ?

— E un caz care trebuie cercetat.

— Ce spuneţi dumneavoastră, doamnă ?

— Cercetat, cumpănit, gîndit.

Nu era vorba de indignare, ci de uimire sporită, pe care doamna Lupacchioli o luă drept atenţie supusă. Din care pricină, continuă, ca de la catedră :

— Cu chibzuinţă, precum se cuvenea, Comitetul central a luat măsuri să nu se risipească nici măcar un kilogram...

— Ce-nseamnă un kilogram ? întrebă cealaltă buimăcită.

— Dumneata îmi aduci aminte cît de greu merge, din păcate, din pricina ignoranţei şi-a urii faţă de tot ce e nou, răspîndirea în rîndurile poporului nostru a cunoaşterii şi a

folosirii acelei strălucite descoperiri a raţiunii, care se cheamă sistemul metric zecimal. Nu e însă ăsta momentul potrivit pentru a ţi-l demonstra.

Nu era, într-adevăr ; iar Cecilia rămăsese mută de admiraţie şi de uimire, cum rămîi cînd e vorba de-un saltimbanc minunat ori de-un actor, în timp ce doamna Lupacchioli se arăta mai îngăduitoare :

— Ca să ne înţelegem, să aplicăm lucrurile după moda veche. Nici măcar o livră de pîine hărăzită binefacerii nu trebuie pierdută sau risipită : eşti convinsă ?

— Da, da, sînt convinsă.

— Nu mă îndoiam ; şi-atunci o să înţelegi şi concepţia noastră, care nu e de a împărţi ajutoare la întîmplare, fiindcă Dumnezeu, cum spun cei cu mintea întunecată, se uită la intenţia celui care dă, şi nu la rezultatele folositoare. Noi, continuă ea, înflăcărată şi cuprinsă de un fel de prostie miraculoasă, noi nu sîntem Dumnezeu şi nu ne putem îngădui, nici nouă, nici celorlalţi, asemenea risipe şi generozităţi, ca el ori ca trîntorii ăia în sutană, care s-au dat drept slujitori ai lui ! Noi nu dăm de pomană, noi (şi-şi îngroşă glasul, dispreţuitor) noi administrăm binefacerea. M-ai înţeles ?

— Nu, dar e tot aia.

— Nu e tot aia ! exclamă doamna Lupacchioli, supărată. Nu e însă momentul să stăruim. O să-ţi spun numai, ca să mă fac înţeleasă de dumneata, că în urma distribuirilor prost organizate, în mai multe localităţi ca aici în Guarda, de pildă, a lipsit pîinea, în schimb, în altele, ca la Mesola, a ajuns să şi putrezească, fiind mai multă decît trebuia, de vină fiind însăşi cererile neobrăzate şi lacome ale comitetului de-acolo, condus fireşte de către paroh ! Toate astea le-am arătat la adunarea plenară a comitetelor afiliate, convocate nu de mult de către Comitetul central...

Se cade să spunem aici că, în mare parte, discursul acesta doamna Lupacchioli îl pregătise şi-l învăţase pe dinafară pentru suszisa adunare plenară, unde, de altfel, trebuise să-l ţină în sinea ei, nu fără o anume ciudă de orator dezamăgit, din cauza limitelor impuse discuţiilor şi care le reduseseră la o simplă statistică.

Frumoasă şi bună, statistica asta, le spusese ea, după închidere, celor de la Asociaţia Muncitorească, fraţii ei întru credinţă progresistă : frumoasă şi bună statistică, dar nu

poate mulțumi toate nevoile spiritului: iar asta, ca să nu spunem că prezența în comitet a reprezentantului clerului din Ferrara a sugerat prezidiului castrarea — să spună alții moderarea — discuțiilor dintr-o grijă ipocrită, temătoare, inoportună, în cel mai bun caz, în care eu una văd — și-o spun deschis — obișnuita, și nu de-ajuns dată în vileag influență a clicii iezuiților!

Afirmație cu care se învoise, mai gălăgios decît ceilalți, secretarul Asociației Muncitorești, capucin alungat din cin și însurat, care, în entuziasmul său anticlerical, păstra și amesteca o anumită pornire sectară și de rivalitate călugărească, spunînd cu prilejul acela:

— Bravo, minunat! Chiar așa! Mereu aceiași; lăbuța lor se află, dealtfel, pretutindeni, și pot să demonstrez că în campania criminală dusă împotriva așa-numitei „*paltelata*" a strălucitului nostru profesor al Infinitului s-a strecurat mîna vicleană și criminală a Companiei, din ură față de Garibaldi și față de libera cugetare!

Cecilia, sărăcuța, stînd sub prichiciul vetrei, la focul acela care n-o mai încălzea, deși făcea să-i fumege fustele care se uscau pe ea, o urmărise prea puțin și înțelesese încă și mai puțin din toate cîte i le spusese. Mai degrabă, între două rafale de vînt, care se năpusteau pe horn, auzea ploaia de-afară căzînd peste cîmpie, întocmai ca un blestem; și își închipuia, poate, că din sunetul acela izvora și tristețea imensă și înfricoșată, care-i sfîșia sufletul, lașitatea aceea din pricina căreia i se părea pierdută pentru totdeauna puterea de a face calea-ntoarsă, sub ploaia îngrozitoare și în bezna noptatecă înaintată de vreme a zilei de toamnă ce stătea să se sfîrșească, pentru a se înapoia, sărmana, la sărmanii ei copii. Din cînd în cînd, vinețiul unui fulger îndepărtat sclipea în geamurile ferestrelor. Și-un singur gînd, care-i părea nerod și nu era decît deznădăjduit, încolțea din umilirea ei: „Am venit numai ca s-aud cum mi se spune că-s proastă!" în timp ce doamna Lupacchioli încheia, peremptorie:

— Tocmai de aceea s-a socotit necesar și oportun ca sinistrații să fie recenzați, după nevoi și pe categorii: bătrîni neputincioși; bărbați nevolnici și lipsiți de orice posibilitate de cîștig și de muncă; femei și copii lipsiți de ajutor; a fost necesar să se facă deosebire între cei înstăriți și cei

pauperi, etc., etc. (îi tot dădea zor cu *et cetera*, de parc-ar fi fost strănuturi.

— Ce vrea să-nsemne pauperi ?

— Cei care n-au nimic.

— Iar eu, ce am eu?

— Femeia mea, dumneata ca să respectăm adevărul, ai totuşi două mori.

— Respectaţi-l dumneavoastră ! exclamă Cecilia, cu o neprevăzută indignare. Ce valoare au, dacă nu e cine să vină să macine ?

— Asta nu priveşte comitetul, draga mea.

— Aha, nu-l priveşte ? Mă priveşte pe mine, care trebuie să mor, împreună cu ai mei ! O ştiu, acuma o ştiu. Spuneţi-mi însă dumneavoastră : cine-mi împrumută pe o vreme ca asta măcar un bănuţ, chiar dacă pun morile amanet, chiar dac-aş face lemne de foc din ele ? Şi-apoi, dacă le-aş vinde, din ce trăiesc ? E mai bine s-o termin cît mai curînd ; acum înţeleg că n-ar fi trebuit să vin aici, iar dacă dumneavoastră mi-aţi oferi acum pîine de aia, n-aş mai vrea-o dacă n-ar fi... dacă n-ar fi...

Plîngea mînioasă şi umilită, mînioasă din pricina acelui plîns, care i se părea o satisfacţie dată celeilalte, vrăjmaşei, şi unei lumi întregi, care-o jignise şi care, pe deasupra, mai era şi nemiloasă şi umilitoare.

Cu ochii lui mari şi îngroziţi, băiatul o privea în tăcere.

— În sfîrşit, spuse ea, ridicîndu-se şi înghiţindu-şi mînioasă lacrimile, acum ajunge ! Din tot ce mi-aţi spus am înţeles că v-am deranjat !

În fond, doamna Lupacchioli nu era rea, şi dincolo de pedanteria năstruşnică şi caraghioasă, se emoţionase :

— Ascultă, sînt mamă, am fost mamă şi eu, înainte de a o pierde pe sărăcuţa aceea a mea ; iar în cazul dumitale, te-asigur că dacă aş avea, ţi-aş da pe răspunderea mea, dar, pentru astăzi, s-a terminat împărţirea şi nu mai am nici măcar o pîine, nu mai am de loc.

Cele două femei se uitară una la alta : de data asta se înţelegeau şi, în loc să o întrebe, cum s-ar fi cuvenit : „De ce nu mi-ai spus-o imediat ?“, Cecilia, recunoscătoare de-a o fi lăsat să se încălzească la vatra ei, îi răspunse :

— Facă-se voia Domnului !

— Ți-aș da dintr-a mea, continuă cealaltă, dacă lada mea de merinde n-ar fi atît de săracă !

— Dar nici nu vă cer asta, doamnă, răspunse Cecilia, cu o umilință resemnată, care îndepărta de vorbele ei orice umbră de orgoliu.

— Știi și dumneata că bărbatu-meu cîștigă puțin în satul ăsta ; cît de puțin, n-ai însă de unde s-o știi. Și trăim în fiecare zi îndurînd atîtea lipsuri încît, ca să nu ne lipsească măcar pîinea, a trebuit să-mi fac o regulă din a nu da dintr-a mea ; de altfel, ar fi întocmai ca o picătură de apă în mare ! Îmi plînge sufletul, Cecilia. Uite, nu mi-e rușine să-ți spun că sîntem și noi datori la brutar și la ceilalți negustori. Nu-l pot lăsa pe omul ăla, care vine acasă de la muncă frînt de oboseală și ud pînă la piele, fără un pic de supă caldă la masă ! Dumneata însă, poftim, uită-te ce e-n oală !

Și spunînd asta, săltă capacul, cu o mișcare bruscă și violentă. Fierbeau înăuntru, ca să dea puțină zeamă lungă, un os și cîteva piei, precum și două ghiare de găină. Cele două femei se priviră mai adînc ; iar oala aceea sărăcăcioasă spunea mai mult decît orice cuvînt : iar celei mai sărace dintre cele două gospodine îi era milă de belșugul celeilalte, care se rușina, la rîndu-i, ca și cum belșugul acela ar fi fost o jignire în fața sărăciei lucii a celeilalte.

Oala răspîndea totuși un miros plăcut, care făcu să pălească chipul copilului, căruia foamea îi mușca parcă din măruntaie. Și-n timp ce maică-sa îl luase de mînă, pregătindu-se să plece, cu capul plecat, Giovanni întinse cealaltă mînă către doamna Lupacchioli, ca un cerșetor, spunîndu-i :

— Fie-vă milă de noi, pentru numele lui Dumnezeu.

Doamna Lupacchioli se ridică de pe bancă de la vatră, cu o mișcare în care se păru că trupul ei înalt și osos ar fi scîrțîit din încheieturi. Se îndreptă spre lada de merinde : săltă cu repeziciune capacul, umplu cu pîinișoare o basma, căreia-i înnodă colțurile, și i-o dădu lui Giovanni, spunîndu-i morocănoasă :

— Basmaua o să vii să mi-o aduci cînd ai să poți și cînd o să fie o vreme mai puțin haină. Și-acum duceți-vă ! Cu bine.

Ce i se putea răspunde ? Mama și fiul, într-un glas, nu-i spuseră decît :

— Dumnezeu să vă răsplătească binele pe care ni-l faceţi.

Nu ne vom opri să spunem că în seara aceea supa slabă i se păru mai bună ca oricînd bietului medic de circumscripţie, după ce nevasta îi povesti cele întîmplate. Mulţumirea unei fapte bune este într-adevăr un lucru pe care îl înţelege chiar acela care, printr-o ipoteză imposibilă, n-ar fi săvîrşit niciodată vreuna. Iar Lupacchioli se ştie cine era ; nevastă-sa însă, povestindu-i cum se petrecuseră faptele, în locul obişnuitei trufii arţăgoase, avea aerul de-a-şi cere iertare pentru inima ei bună, care golise lada de merinde şi împuţinase încă şi mai mult cina sărăcăcioasă.

—Bine-ai făcut, spuse el, după care începu să discute despre ceea ce vorbea toată lumea în zilele acelea din cumplita lună octombrie a anului 1872 şi despre apele care pricinuiau pagube sau ameninţau să le pricinuiască pretutindeni, în Italia. Dar, ca să nu ne îndepărtăm, căci sînt destule, de repetatele dezastre din Ferrara, vom spune că de data asta, Padul, împreună cu Reno şi cu Panaro s-au revărsat şi au inundat, mai la deal, în ţinutul bondesan ; oraşul, îngrozit, aştepta puhoiul, de la un ceas la altul ; poarta Reno şi poarta Pad, fiind cele mai expuse, au fost baricadate ; lumea se înghesuia zi şi noapte pe străzi, în cafenele, în pieţe, la porţile Castelului, cerînd veşti ; la calea ferată, mărfurile au fost înapoiate în grabă, expeditorilor, iar lucrurile din birouri au fost puse la adăpost. În Consiliul provincial, la Castel, Pepoli a rostit mai apoi un lung şi elocvent act de acuzare împotriva Geniului Civil, pe tema inundaţiei din Guarda, dar alte nenorociri, iminente şi chiar mai cumplite, preschimbă învinovăţirile şi reclamaţiile în văicăreli şi alimentează neîncrederea generală şi teama de diguri, adînc înrădăcinată. Toată lumea ştie însă că atît de defăimatul Geniu Civil se află la faţa locului, pretutindeni, să supravegheze, să lucreze, să trudească, să lupte, zi şi noapte. În seara aceea, care era a zilei de 22 octombrie, nici măcar doamna Lupacchioli n-are chef să bîrfească şi să ocărască.

Padul a atins nivelele celor mai înalte umflări ale apelor şi e gata să le depăşească : va atinge 99 de uncii la semnul de pază de la Lagoscuro : nouă uncii mai mult decît cea mai înaltă umflare a apelor atinsă vreodată. Şi exprimîndu-ne astfel, în uncii, echivalente, fiecare, cu ceva mai mult de trei centimetri, totul pare o vorbă care n-are de ce să te im-

presioneze ; trebuia să auzi vorbindu-se de toate astea în starea sufletească a celor de atunci, în succesiunea lentă a veştilor necruţătoare, în stăruinţa obsedantă a miilor de oameni pricepuţi în a le aprecia, uncie cu uncie, şi cunoscînd ce şi cîtă importanţă aveau pentru satul pregătit să le îndure, o urcare a apelor, o năvală a lor, o inundaţie. Numele temute alergau din gură în gură, împreună cu dezastrele şi cu spaimele rămase de pomină. Digurile înfăţişau o lucrare prea şubredă şi o apărare prea slabă, ca să poată rezista apăsării şi greutăţii unei asemenea cantităţi de apă, abătută din drumul ei şi la fel de neînlăturat atît pentru cei de lîngă ea, cît şi pentru cei depărtaţi. Puţini sînt însă atît dintre unii, cît şi dintre ceilalţi — cei care, în noaptea asta, se pot lăsa pradă somnului, chiar numai agitat şi apăsător. Peste cîmpii, din sat în sat şi din casă-n casă, tot timpul cumplitei nopţi, goneşte, copleşitoare, spaima nenorocirii recente şi-a celor suferite în vechime, amestecată cu frămîntarea de nesuferit a ameninţării necunoscute.

Cumplită noapte ; înapoindu-se la vad pe drumul de pe dig, Cecilia avea vîntul în faţă şi-n coaste, după cum austrul ori vîntul de răsărit, amîndouă nefaste, se năpusteau asupră-i cu rafalele lor încărcate de ploaie şi de grindină. Fluviul era la marginea digului ; deşi tăcea, acolo, în beznă, era la pîndă ca un monstru al firii, ca un miracol odios şi nelegiuit ; cel mai adesea, dădea însă semne de viaţă, sub biciul vîntoaselor, umflîndu-se şi clocotind, sau sărind pe dig, cu valuri repezi, scurte şi stăruitoare, sau mai întinse, în stare să gonească înapoi pe toată lărgimea apei. Iar asta însemna că atît vîntul, cît şi marea porneau cu răutate la săvîrşirea unei ticăloşii, împiedicînd vărsarea apei prin guri şi pricinuind umflarea fluviului. Şi pentru morari, după toate celelalte, mai însemna şi furtună pe Pad. În cîteva rînduri, femeia şi copilul fură stropiţi de valurile ce se spărgeau de dig sau merseră cu picioarele prin apa ce alcătuia băltoacele. În spatele lor, spre Ferrara, o furtună puternică bubuia şi fulgera necontenit. Strălucirea fulgerelor învineţea norii, în înaltul cerului, dar nu izbutea să lumineze faţa întunecată a pămîntului şi a fluviului : spaimă peste spaimă, stricăciune peste stricăciune.

„Nu vei pieri, spunea un glas, în sufletul femeii, nu vei pieri în suferinţă".

Iar dacă ar fi crezut că asemenea vorbe îi sînt spuse de sufletul ei, oricît de viteaz ar fi fost el, femeia s-ar fi simţit învinsă şi deznădăjduită ; le dădea însă crezămînt, cu o supunere calmă şi de nebiruit, mai puternică decît orice curaj, atunci cînd nici un curaj n-ar fi fost de ajuns. Dar parcă pîinea aceea nu-i fusese dată tocmai cînd se socotise pierdută ? Din ea şi din vorbele cu care cerşise izvora făgăduiala, nu fără o dulceaţă mai puternică decît prăbuşirea şi decît disperarea, decît groaza şi decît teama. Îşi mai amintea că ajunsese la deznădejde numai ca să-şi zîmbească, sieşi, întocmai ca unui copil care ar fi fost obraznic, cu un zîmbet neştiutor şi pornit din ungherul cel mai tainic al sufletului ei. Dac-ar fi putut sta de vorbă cu el, i-ar fi spus celui în seama căruia se dădea cu totul, că lui îi revenea acum grija pentru salvarea şi-a ei, şi-a copiilor, şi-a morţii, şi-a satului. I-ar fi vorbit astfel lui Dumnezeu :

„Tu eşti cel care arată ce poate, atunci cînd noi nu mai putem nimic : iar acum, este deci cazul, da, da, este cazul ca tu să te gîndeşti la noi".

Şi ar fi fost o glumă aproape provocatoare, ca aceea pe care i-o face cel care iubeşte celui pe care-l iubeşte, ca a unei fiice faţă de tatăl ei. Nimic, nici măcar ea însăşi nu putea izbuti să-şi îndepărteze din suflet încrederea sinceră şi plăcerea de neînvins, care se-amestecară apoi cu gustul şi cu puterea dată de pîinea căpătată de milă, pentru a o întări şi a o înviora, mai tîrziu, cînd o împărţi copiilor în jurul măsuţei din duba mică a morii Paneperso. Privindu-i cum muşcau bucuroşi din ea, uita de propria-i foame, gîndindu-se că fuseseră nevoiţi s-ajungă aici, pentru a şti ce-nseamnă o pîine. Iar opaiţul slab îi spunea că nu mai e ulei şi c-o să se stingă în curînd, lăsîndu-i pe întuneric. Iar pentru sete, nu-i decît apă de fluviu, care trebuie să fie mîloasă şi rea, căci ea, în agitaţia înmormîntării bietului Schiavetto, a uitat s-o pună în oale de pămînt poros, pentru a se depune şi a se limpezi ; iar Slanà ca un bădăran, neglijent şi necioplit ce e, nici nu s-a gîndit desigur la asta. Şi-acum, pe morile deznădejdei, nu mai lipseşte nimic altceva decît ca argatul să-şi ceară plecarea, în seara asta chiar, ori mîine, lăsînd-o în voia soartei, să-şi vadă singură de ele. Nu intră însă în vorbă cu el fiindcă-i e teamă de lucrul acesta, ci fiindcă-i pare rău de cina care-i atît de săracă şi fiindcă se căieşte că l-a judecat

rău, căci apa e bună, iar el n-a uitat şi-a avut grijă să umple oala; un fleac, dar împrejurările sînt cele ce dau valoare oricărui lucru. Şi-n timp ce el îşi înfulecă bucata de pîine, ea îi vorbeşte cam aşa:

— Pîine şi apă, Slanà, ce ne facem? Îmi pare rău de cina asta atît de slabă, fără un pic de legumă şi fără un păhăruţ de vin. Dar pînă şi pîinea asta a primit-o Giovanni de pomană.

Îi pare rău, dar nu se ruşinează, ba chiar îl priveşte cu o umilinţă de care nu-şi dă nici ea singură seama cît e de mîndră. Deşi neliniştită, n-are nici o teamă; adînc şi tainic, în suflet, cineva o asigură şi-i şopteşte că de-abia atunci cînd şi ăsta o va lăsa singură şi lipsită de orice ajutor omenesc, de-abia atunci se va arăta tot celălalt ajutor, singurul în care are ea încredere; şi e parcă grăbită, fiindcă din gînd izvorăşte o bucurie mai puternică decît toate suferinţele care s-au înţeles între ele s-o hărţuiască. Este deci pregătită să i-o spună: să plece să-şi caute stăpîn şi mori mai puţin lovite de soartă, şi mai de nădejde; iată însă că Slanà i-o ia înainte, şi e pentru a doua oară.

— Stăpînă, mie, unuia, pîinea asta cu apă îmi e de-ajuns; şi-s mulţumit să-i pot da gust cu pofta. Vreau însă să vă spun altceva.

— Spune, spune, Slanà, răspunde ea resemnată.

— Vreau să vă spun că au să vină şi vremuri mai bune, fiindcă dacă am ajuns la culmea răului şi nu e cu putinţă să ne fie mai rău, înseamnă c-o să ne fie mai bine. Dar, adăugă el cu gura plină, mestecînd cu putere, chiar dacă asta ar mai dura, spun, chiar dacă treburile ar fi în stare să meargă încă şi mai prost, fiţi sigură că eu n-o să vă părăsesc în mijlocul atîtor nenorociri chiar dacă s-ar întîmpla să lipsească pînă şi picul ăsta de pîine. Şi chiar dac-aş fi un rahat (am răpi farmecul acestei vulgarităţi de vorbire, dacă am pune în loc ipocritele puncte, puncte, din respect faţă de fatuitatea urechilor gingaşe) aş fi astfel numai din interes: dar taică-meu nu m-a învăţat să mă port ca un nemernic.

— Fie binecuvîntat taică-tău, spuse ea, cu un avînt reţinut.

— Fie binecuvîntat. V-am spus ce-aveam de spus, ca să nu gîndiţi rău despre mine; iar simbria, o să mi-o plătiţi cînd o să se poată.

— Ai inimă bună Slanà, şi bine-ai făcut că mi-ai spus, fiindcă aşa te cunosc, şi-ţi mulţumesc, Slanà.

— Nu-i pentru ce.

— Ba e ! Iar dac-ai vrea să pleci, nimeni nu ţi-ar putea găsi nici o vină.

— Mi-aş găsi-o eu, pare-mi-se.

Cecilia tresări, simţind că după ce-l judecase prost, în două rînduri, îndurarea dumnezeiască, la care apelase, lucra în cugetul argatului, şi îşi dădu seama că felul în care ea se grăbise, numai cu puţin timp înainte, să o provoace, fusese indiscret şi agresiv, desperat, pretinzînd să o îndrume şi să o aleagă după propria ei dorinţă, şi nu după cum îi place îndurării dumnezeieşti să acţioneze, atunci cînd apelezi la ea cu umilinţă curată şi cu supunere desăvîrşită. Presimţea şi accepta umilinţa salvatoare, ce se slujea tocmai de acel Slanà pe care el îl socotise întotdeauna un leneş nerod şi necioplit, şi care era ales acuma pentru a o salva şi pe ea, şi copiii, şi morile.

În jurul mesei, copiii moţăiau, picînd de somn.

— Spuneţi-vă rugăciunile, le ceru ea. O să dormiţi cu toţii aici, şi îmbrăcaţi, pentru ca în cazul unei nenorociri să vă am pe toţi la îndemînă, să săriţi în ajutor.

— E-adevărat, aprobă Slanà.

— Şi nu uitaţi să îi mulţumiţi lui Dumnezeu, adăugă Cecilia.

— Pentru ce ? întrebă Berta, cea mai mică.

— Pentru pîinea pe care-aţi avut-o şi pentru binele ce ni-l face Slanà, care-a avut un gînd frumos.

Cea mai mică era foarte prietenă cu argatul. Deschise mari ochii ei de copil somnoros şi întrebă, în felul acela al ei interogativ şi curios :

— Ai avut tu un gînd frumos ?

Că pe vremea aceea şi-n locul acela ar fi găsit prilej să rîdă, să se lumineze într-un hohot de rîs vesel, era un lucru la care nu s-ar fi aşteptat. Rîse Slanà, rîse şi mama cu copiii : rîdea şi fetiţa, cu rîsul acela copilăresc, unic gîlgîitor şi minunat. Adormiră, împrăştiaţi prin duba mică, unde opaiţul da să moară.

Grindina şi ploaia cădeau cu zgomot pe acoperişuri. Fluviul se năpustea cu furie în prorcle dubelor, se umfla sub ele, le ridica fără nici o greutate : se strecura printre amîndouă,

hulpav şi rău, ca pentru a le îndepărta una de alta şi-a le face fărîme. Gemeau atunci şi scîrţîiau grinzile care le uneau între ele şi care se chemau lanţuri. Roata cu cupe făcea să se învîrte pietrele în gol. Rafale de vînt dinspre apus, cu şuierături furioase, zgîlţîiau dubele celor două biete mori, făcîndu-le să se încline într-o parte ; iar valul ridicat de el, scurt, stăruitor, furios, se năpustea imediat să le lovească în coaste ; dar mai putea să fie şi valul celălalt, ridicat de vîntul dinspre răsărit ; mai lung şi mai înalt, care ţinea cît toată întinderea fluviului : le izbea în pupă, le ridica, le apleca spre proră. În clătinarea aceasta violentă, roata cu cupe suferea o adevărată tortură, obositoare şi primejdioasă, trezind teama că nu se va ajunge în zori fără stricăciuni şi naufragiu. După asta, vîntul se liniştea şi începea din nou foşnetul lacom şi viclean al bulboanelor dedesubtul chilelor. Inundaţia îndelungată făcuse să se consume toate torţele de pe bord, iar felinarele se uscaseră şi ele în timpul atîtor nopţi chinuitoare, astfel că, în aceasta de-acum, mai primejdioasă ca oricare alta, dacă o epavă s-ar fi îndreptat spre San Michele ori spre Paneperso, lipseau nu numai braţele şi forţa, ca să se încerce o apărare, dar şi mijloacele de luminare a beznei, măcar pentru a da la vreme semnalele de alarmă. Cît despre epave, pe o asemenea umflare a apelor puteau să vină foarte multe şi primejdioase. Şi-n timp ce opaiţul se sfîrşea, Cecilia spuse :

— Du-te să dormi cîteva ceasuri, Slanà, căci vom sta de pază fiecare cîte puţin. Dacă se-ntîmplă o nenorocire, nu putem face altfel decît să sărim în barcă şi să dăm slavă dacă scăpăm cu viaţă.

— Barca e gata, şi pregătită, răspunse argatul ; e legată aici de prima babà de pe puntea cea mică. Odihniţi-vă, însă, mai întîi dumneavoastră, stăpînă, căci nu mi-e somn şi-o să fac de pază cum se cuvine.

— Te cred, şi nu că n-aş fi obosită, dar cum aş putea să dorm în noaptea asta, cu ăştia de-aici pe fluviu ?

Profitînd de ultima licărire a felinăraşului scuturat de ruliu şi de tangaj — care erau şi ele o dovadă a vijeliei şi a frămîntării Padului şi a morilor, arătă spre capetele copiilor scufundaţi în somn.

— Încercaţi, spuse argatul, ieşind pe puntea cea mică, pentru a sta de veghe.

Obosită şi sfîrşită era, ce-i drept, dar n-ar fi crezut cu putinţă s-adoarmă şi nu-şi dădu seama de adormea, că dormea împreună cu copiii săi, în timp ce somnul neaşteptat îi stingea pe buze vorbele pe care le rostea: *„Da nobis hodie panem nostrum* [1]" şi dormi mult după stingerea flăcării din felinar, pînă-n zori.

— Vai Slanà, spuse ea ivindu-se pe punte, de ce nu m-ai sculat să te schimb?

— Nu vă faceţi griji stăpînă: bucuraţi-vă mai degrabă. Noaptea asta a trecut cu bine şi-o să treacă cu bine şi cele care vin, cu toate că un asemenea Pad nu a văzut încă nimeni, nici dintre cei vii, nici dintre cei morţi, şi nici măcar răposatul Schiavetto, care spunea că văzuse atîtea pe Pad! Uitaţi-vă, mai bine, să vedeţi de unde ne vine scăparea, adăugă el arătînd spre mijlocul fluviului.

Nu numai că nu-l mai văzuse nimeni în halul acesta, dar nici măcar nu şi-l închipuise şi nu-l visase astfel. Iar cursul apei, atît datorită impetuozităţii, căci domolirea vînturilor vrăjmaşe îi îngăduia să curgă şi să se verse în mare, cît şi datorită configuraţiei albiei tindea să se adune pe mijloc, într-un şuvoi umflat şi violent, în care lumina slabă a zorilor neguroase lăsa să se vadă gonind şi săltînd pe valuri atîtea epave cîte-ar fi fost de-ajuns ca să scufunde morile de-o sută de ori. Acestea stăteau însă într-o apă liberă şi liniştită. Slanà rîdea cu şiretenie, căscînd:

— De data asta, Padul face pe răul, dar nu atît cît vrea să pară, ba chiar ne iubeşte. Vedeţi?

— Văd; ai dreptate.

Întoarse ochii în partea cealaltă, spre cîmpia nesigură şi cenuşie. Printre diguri, apa era atît de înaltă, încît de pe mori se vedea ca şi cum ar fi fost aşezată pe o mică înălţime. Văzînd atîta puhoi de apă de-asupra pămîntului, te apuca un fel de ameţeală. Pe dig se aflau supraveghetorii şi un grup de muncitori, care înălţau solul cu săculeţi de pămînt.

Crezu că-l aude strigînd pe unul dintre aceştia:

— Ei, voi, ăia de pe mori!

— Ei, ei, răspunse Slanà.

— Ei, e cineva pe morile nevestei lui Scacerni?

[1] Pîinea noastră, dă-ne-o nouă astăzi (lat.).

— Sîntem noi, răspunse Slanà.Ce treabă aveţi cu feciorul tatălui meu ? strigă el, glumeţ, punîndu-şi mîinile pîlnie la gură.

— Să măcinăm, zăbăucule, răspunse celălalt.

Habar n-avea însă, acesta, că aduce viaţă, iar cînd Slanà îl duse cu barca la bord, împreună cu sacii cu bucate de măcinat, ţăranul spuse :

— Vă puteţi închipui, *padrona*, că pe-o vreme afurisită ca asta, aş fi fost bucuros să mai aştept cîteva zile : aştepţi însă o zi, aştepţi încă una, şi se termină făina şi e mai bine să te plouă, decît să mănînci grîu fiert, fiindcă vremea nu vrea să se cuminţească. Dar puteţi barem să măcinaţi ?

— Cum nu se poate mai bine, răspunse ea, veselă. Am toate patru coşurile goale, fiindcă tuturor le e frică de ploaie : şi o să te trimit acasă, în cîteva ceasuri, cu o făină şi cu-n mălai, cum n-au pus niciodată femeile voastre nici în cuptor, nici în ceaun ; atît vor fi de frumos măcinate.

— Mă bucur. Îmi pare rău numai de boii ăia doi, care stau acolo, să-i plouă.

— Slanà, spuse Cecilia, ia, te rog, cîţiva saci şi du-te de-i acoperă. Tot va fi mai bine decît nimic, adăugă ea, către ţăran, după care se adresă din nou argatului : Iar tu, după asta, du-te şi te culcă, fiindcă ai nevoie ; cît despre coşuri, am eu grijă să le umplu, şi nu-mi trebuie ajutoare.

Nu se simţise niciodată atît de puternică şi atît de plină de speranţă, astfel că de îndată ce coşurile începură să verse făina albă şi mălaiul prin uluc, însuşi avîntul formidabil al Padului păru să se-mblînzească, spre a veni în ajutorul muncii vrednicei morăriţe şi a-i împlini rugăciunea din noaptea care trecuse : *„Panem nostrum quotidianum da nobis hodie“*. *„Hac voce tollitur“*, cuvintele acestea alungă deşarta grijă a zilei de mîine, spune comentatorul din *Vulgata.* [1]

În timp ce umplea coşurile, inima acelei umile şi vrednice Cecilia Scacerni era sprintenă şi plină de încredere şi de o bucurie curată : şi biruia, fără s-o ştie, o grea încercare, supunîndu-se unei porunci foarte anevoioase.

SFÎRŞITUL VOLUMULUI AL II-LEA.

[1] *Biblia,* în limba latină.

Coli tipar 32

Combinatul Poligrafic
„CASA SCÎNTEII"
București — R.S.R.
Comanda 90 669

COLECȚIA ROMANULUI ISTORIC

«Bacchelli mi s-a părut de mult cel mai viguros dintre scriitorii noștri; aceasta se vede imediat din faptul că are un stil foarte personal care, totuși, ne este deosebit de familiar, întrucît aparține unui scriitor autentic; un stil esențial, fără emfază, fără frumuseți aparente și fără artificii.»

Benedetto Croce: *LA CRITICA*, 2 sept. 1940

Vol. I–II–III Lei 55